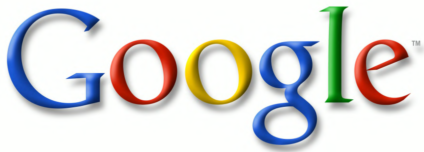
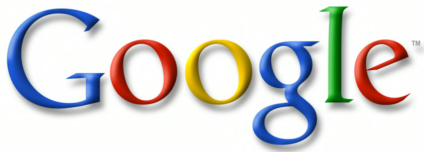

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

19de Jaargang.

AFL. 7—12.

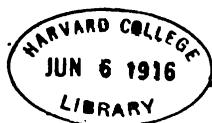
TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

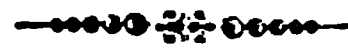
Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN en ZOON.
1857.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

De havenwerken van Batavia en Samarang.

De toestand der havenwerken van de voornaamste handelsteden op Java is sedert vele jaren hoogst gebrekkig en ellendig. Wij hebben daarop reeds menigwerf gewezen en verbetering verlangd, maar tot dus verre is de regering ook in de vervulling van dezen pligt te kort geschoten en werkeloos gebleven. Zie hier een schets van dien toestand en van de verwaarloozing van andere belangen dezer plaatsen, gelijk zij voorkomt in eenen brief, dezer dagen van een onzer vrienden ontvangen.

„Toen wij te Batavia aankwamen, dachten wij er binnen 9 of 10 dagen gereed te zijn, om onze reis naar Soerabaja te vervolgen. Het heeft echter 28 dagen geduurd. Bij den minsten Noord Westen wind waait de blaauwe vlag, als een bewijs, dat geene vaartuigen zich van of naar de reede kunnen begeven, want de rivier is vermodderd en daardoor is de ingang hoogst gevaarlijk, als de wind uit zee komt. Indien men te Batavia een moddermolen had *en ook liet werken*, dan kon men altijd in en uit komen. Men heeft er een stoombootje, „de Bennet" genaamd, om naar de reede en terug te gaan; maar dat vaartuig heeft 4 voet diepgang en bij laag water staat er slechts 2½ voet in de rivier. Wanneer het nu 's morgens vroeg stil is, dan is er in de rivier geen water, en wanneer er water is, dan heerscht de Noord Weste wind en kan niemand meer uitkomen. De schepen, die lossen en laden moeten, verliezen natuurlijk, door het langdurig liggen ten gevolge van dezen toestand, veel tijd en geld.

„Wij waren, gedurende vijf dagen, dagelijks naar de stad gegaan, om ons naar boord te begeven, maar telkens moesten wij terugkeeren dewijl de blaauwe vlag waaide. Eindelijk zoude het stoombootje ons 's middags ten één ure naar de reede brengen met verscheiden scheepskapiteins, die geen drinkwater aan boord hadden. Maar na twee scheepslengten gestoomd te hebben, zaten wij in den modder, en ten vier ure waren wij weder aan den wal, om onverrigter zake naar Batavia terug te keeren. Drie dagen later gelukte het ons 's morgens vroeg met een „tambanger" (inlandsch vaartuig).

„Te Samarang was het nog veel erger. Daar heeft een bank de rivier geheel en al gesloten, en met het minste windje is er levensgevaar bij het gaan naar de reede. Toen wij er kwamen, was er juist een stuur-

man van een Engelsch schip verdronken, en nooit in mijn leven heb ik meer angst uitgestaan, dan toen ik, met mijne twee kleinste kinderen in den arm, en de overigen met mijne vrouw voor mij, in een „tambanger" zat, mij niet verroeren kon, en zoo den wal trachtte te bereiken.

„Samarang, het centrum van den handel van midden-Java, ziet er ellendig uit. De rivier is een moddersloot. Men heeft een kanaal geprojekteerd, om de praauwen van en naar de reede te laten gaan, maar dat projekt bestaat reeds sedert 1834, toen de ingenieur OVERDUIJN het heeft gemaakt, *bij dringende behoefte aan voorziening* — en nu in 1857 is er nog niet in voorzien. Reeds zes jaren geleden heb ik over de havenwerken van Samarang geschreven. Toen werd mij verweten, dat ik geen gewag had gemaakt van den moddermolen die in dien tijd in aanbouw was. Die moddermolen is ook gebouwd, en heeft de regering, met de houtwerken, veel geld, men zegt *f* 14,000, gekost. Maar toen hij gereed was, deugde hij niet, en werd stilletjes op vendutie verkocht. De Majoor-Chinees kocht hem voor *f* 800 en heeft van de houtwerken een kapitaal huis gebouwd

„In de stad ziet het er niet beter uit: de wegen vol gaten, want de dakgoten storten hun water vrij op straat uit; 's nachts geene straatverlichting; de goten in de straten en kampong's vol modder, een vreesselijken stank en daardoor ziekten verspreidende. Het Gouvernement bestemt voor de wegen in de stad en voor de gezondheidspolitie slechts *f* 500 's jaars. Om daarin nu te gemoet te komen gebruikt men inlanders, die tot strafarbeid worden veroordeeld, onder anderen ook vrouwen, die men dan met schop en houweel op den schouder door de straten ziet trekken. Het batig slot moet er immer wezen!

„In 1855 brandde het oude stadhuis, op de markt staande, af. Men bouwt nu een nieuw stadhuis *buiten de stad*, waar vroeger de paardenstallen voor de kavallerie stonden, die men thans *in de stad*, op de eenige vrije plaats tegenover het schoolhuis, heeft opgerigt. Voor het nieuwe stadhuis heeft men drie ton, te verdeelen over vijf jaren, te goed gedaan. Zóó lang moet het dus duren eer 't gebouw gereed zal zijn. Ten einde het batig slot van één jaar niet al te zeer te drukken, is men sedert eenigen tijd op den lumineusen inval gekomen, om over een werk, dat gemakkelijk binnen eenige maanden gereed zou kunnen zijn, eenige jaren te werken. Zoo heeft men ook met het stadhuis te Samarang gedaan. En wat zijn daarvan de gevolgen? Onder anderen dit! Gedurende den tijd, dat het nieuwe stadhuis in aanbouw is, heeft men geen plaats, om de gevangenen te bewaren. Men heeft ze nu in de ruïne van het oude stadhuis geplaatst, waarvan de half verbrande plafonds der eerste verdieping tot dak dienen. 't Is een desolaat gezigt en de menschen lijden er verschrikkelijk.

„De zoo noodige waterstuwingen voor Demak zijn ook nog in geen jaren gereed, en 't geheele werk is slechts voor het westelijke gedeelte van Demak berekend, zoodat het oostelijke in den ouden toestand blijft."

Wij hebben dit uittreksel uit den brief in zijn geheel medegedeeld, ofschoon

wij de aandacht onzer lezers meer bijzonder alléén op het eerste punt, de havenwerken der groote handelsteden op Java, wenschen te vestigen.

Reeds in 1847, en zelfs vroeger, zijn door belanghebbenden en anderen gestadig vertoogen bij het Gouvernement ingediend, om voorzieningen te nemen, doch de regering is er doof voor geweest en heeft het bestaande kwaad lijdelijk aangezien. Zoo wendden zich de gezamenlijke kooplieden van Samarang, bij rekest van 16 Maart 1847, tot de regering, om te verzoeken, dat zij te gemoet mogt komen in de groote bezwaren, die de handel ten gevolge van den staat der havenwerken ondervond; maar 't was te vergeefs. Geen beter gevolg had hunne bemoeijing, toen zij, in datzelfde jaar, dit hoogst belangrijk onderwerp bij den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, gedurende zijn verblijf te Samarang, dringend aanbevalen. Zij werden met de meeste hupschheid en welwillendheid ontvangen, de mooiste beloften werden hun gedaan maar de zaak bleef gelijk ze was. Ieder jaar wordt der regering, op eene nog veel meer treffende en klemmende wijze, hare verpligting herinnerd, want ieder jaar deelen de Nieuwspapieren ons het verlies van talrijke menschenlevens, als een gevolg van de onverschilligheid en werkeloosheid van 't Gouvernement, mede — en toch blijven de havenwerken in denzelfden toestand.

Maar om al het afkeurenswaardige, al het onregtvaardige en onverantwoordelijke van deze pligtverzaking des Gouvernements te doen begrijpen, is het noodig in herinnering te brengen, dat juist voor het in goeden staat houden en verbeteren van de havenwerken op Java, van den handel eene vrij aanzienlijke belasting geheven wordt. Bij eene publikatie van 11 Maart 1823 (*Staatsblad van Nederlandsch Indië* voor 1823 n°. 10), werd bepaald, dat, gedurende zes achtereenvolgende jaren, eene additionele verhooging van vijf ten honderd, op de ontvangsten der in- en uitgaande regten te Batavia zou worden geheven, ten behoeve van de zeewerken aldaar.

„Bij de overweging der middelen," zoo sprak de Gouverneur-Generaal in die publikatie, „welke tot vermeerdering der welvaart en bloei van Z. M. bezittingen in Indië dienstig konden zijn, is onze aandacht steeds gevestigd geweest op het wegnemen der hinderpalen, welke de handel op de hoofdplaats van Nederlandsch Indië, sedert verscheiden jaren, heeft ondervonden door de bank, die zich voor den mond van de rivier van Batavia gezet heeft, en die, door hare jaarlijks meer en meer toenemende aangroeijing, de gemeenschap met de reede dezer aanzienlijke handelplaats hoe langer zoo meer belemmerde.

„Wij hebben dan ook niet geaarzeld, om, hoe moeijelijk deze onderneming zich liet aanzien, hoe vele hindernissen en bezwaren de eerste proeven moesten ondervinden, hoe ongunstig velen den uitslag beschouwden; zoo ras wij, uit de ons aangebodene en op praktische kennis en ervaring rustende ontwerpen van deskundigen, de mogelijkheid van uitvoering hebben erkend, en de heilzame gevolgen van dit werk in het verschiet hebben mogen ontwaren, om dadelijk alle vereischte middelen tot het goed gelukken van hetzelve dienstbaar te maken en het krachtig te ondersteunen.

„En hoezeer de werkzaamheden, tot het bewerken van dit belangrijke doel ondernomen, slechts gedeeltelijk op dit oogenblik zijn volbragt, hebben wij reeds tot ons genoegen mogen ondervinden, dat onze verwachting niet te leur is gesteld, aangezien niet alleen het uitleggen der zeehoofden, tot op de helft des bestaanden afstands, bereids eene aanmerkelijke afneming der bank ten gevolge heeft gehad, maar de werkzaamheden ook reeds zoo verre gevorderd zijn, dat men de zekerheid heeft bekomen, dat, zonder onvoorziene omstandigheden, de voltooijing nog in den loop van dit jaar zal plaats hebben.

„Zoodanig eene onderneming kon inmiddels niet, dan met aanzienlijke kosten en een groot bezwaar voor 's lands schatkist, gepaard gaan, en was niet van eenen aard, om, door de gewone inkomsten van het Gouvernement, bestreden te kunnen worden.

„Doch zoo wij aan de eene zijde begrepen hebben, dat door de vermeerdering van algemeene welvaart, welke daaruit moet ontstaan, de opofferingen, welke daartoe noodzakelijk waren, door den tijd zouden worden vergoed, hebben wij het aan den anderen kant niet dan billijk, en met de regelen eener gezonde staathuishoudkunde overeenkomstig geacht, dat zij, die bij de uitvoering het grootste belang hadden, en de grootste voordeelen daarvan moesten genieten, het handeldrijvend gedeelte van Batavia's ingezetenen namelijk, dezen last voor de algemeene schatkist hielpen dragen; en medewerkten tot het daarstellen van een middel, waarvan zij met grond konden verwachten, al spoedig de rijkste vruchten te zullen plukken.

„Wij zijn echter niet minder bedacht geweest, om het aandeel in dezen last voor hen zoo dragelijk mogelijk te maken, en het zoodanig te bepalen, dat ons oogmerk, om den handel te begunstigen en te doen bloeijen; de voornaamste drijfveer van deze onderneming, niet werd verijdeld, en dat de belasting, waaraan dezelve zou worden onderworpen, geenen nadeeligen invloed hoegenaamd op deszelfs loop en betrekkingen kunnen uitoefenen."

Op grond van deze overwegingen werd bepaald, dat, *gedurende de zes eerstkomende en achtereenvolgende jaren*, van alle inkomende en uitgaande regten, welke te Batavia zullen worden ontvangen, eene additionele verhooging zal worden betaald van vijf ten honderd, over het bedrag derzelve; in te gaan met den eersten Mei 1823, en *zullende eindigen met* 30 *April* 1829. En wel uitdrukkelijk werd daarbij vastgesteld: „dat deze belasting bijzonder zal worden bestemd tot eene gemoetkoming, wegens de door het Gouvernement reeds gemaakte of nog te maken onkosten, tot het wegnemen der belemmeringen, veroorzaakt door de bank voor den mond der rivier te Batavia gelegen".

Maar toen de zes jaren verstreken waren, werd de belasting niet ingetrokken. Integendeel; reeds in 1827 begreep het Gouvernement, dat „de additionele regten" eene zeer goede belasting waren, en daarom meer algemeen moest worden gemaakt. „Overwegende", zoo sprak de toenmalige Kommissaris-Generaal, in zijn besluit van 4 Januarij 1827 (*Staatsblad* voor 1827 nº. 2), „overwegende, dat, *ter gedeeltelijke tegemoetkoming in de kosten*

door het Gouvernement besteed aan de zeehoofden te Batavia, aldaar eene additionele verhooging van vijf ten honderd op alle inkomende en uitgaande regten wordt geheven; overwegende, dat deze verhooging niet gebleken is in het minst op den handel te Batavia te drukken, en alzoo *tot stijving van 's lands kas* gevoegelijk op Samarang en Soerabaja kan worden overgebragt; is goedgevonden en verstaan te bepalen, dat eene gelijke verhooging van 5 pCt., als te Batavia op de inkomende en uitgaande regten geheven wordt, ook voortaan en tot 30 April 1829, te Samarang en te Soerabaja zal geheven worden".

Dat scheen het Gouvernement bijzonder te bevallen. Althans nog dat zelfde jaar breidde men den maatregel weer verder uit. Bij besluit van 22 Junij 1827 (*Staatsblad* voor 1827 no. 63), werd bepaald, dat „het additionele regt van 5 pCt. op de inkomende en uitgaande regten, thans geheven wordende te Batavia, Samarang en Soerabaja", voortaan ook zou geheven worden over alle verdere havens van Java en Madura.

Tevens werd bij die gelegenheid eene gewijzigde bestemming aan de opbrengst dezer belasting gegeven. „Van deze gelden", zoo besloot men, „die bij 's lands kas zullen ingenomen worden, zal afzonderlijk rekening gehouden worden, om te dienen tot een fonds, *bepaaldelijk en uitsluitend bestemd*, *om in het belang van handel en zeevaart te worden besteed* aan zeewerken, bakens, tonnen, lichten, jaagpaden enz."

Toen de zes jaren bijna voorbij waren, kwam men op den maatregel terug. Om te voldoen aan de publikatie van 1823 en de belasting op te heffen? In geenen deele! Om er de meest mogelijke uitgebreidheid aan te geven. Den 10 Februarij 1829 (*Staatsblad* voor 1829 no. 12) werd „goedgevonden en verstaan, het besluit van 22 Junij 1827, waarbij is vastgesteld, dat het additionele regt van 5 pCt. op de inkomende en uitgaande regten over alle havens van Java en Madura zal worden geheven, mede van toepassing te verklaren op alle havens van de buiten-etablissementen, Rio alleen uitgezonderd"; dit laatste, omdat Rio eene vrijhaven was.

En eindelijk werd, bij besluit van 3 April van dat zelfde jaar (*Staatsblad* voor 1829 no. 34), bepaald, dat de voor den tijd van zes jaren ingevoerde verhooging van 5 pCt. op de inkomende en uitgaande regten „provisioneel zal blijven voortduren tot daaromtrent nader zal worden beslist".

Die provisionele toestand is tot heden gebleven; nog altoos worden de 5 pCt. door den handel opgebragt, en in de bestemming, dat ze „in het belang van handel en zeevaart" besteed zullen worden, is geen verandering gebragt.

De opbrengst dier belasting is zeer aanzienlijk. Alleen over de jaren 1839 tot 1849 heeft zij voor Java en Madura bedragen *f* 3,395,578. Men zal erkennen, dat voor zulk eene som, was zij inderdaad aangewend tot hetgeen, waarvoor ze bestemd werd, althans de havenwerken van onze twee voornaamste handelsteden in eenen behoorlijken staat zouden zijn gebragt. Maar, in weerwil van de belasting, is de toestand dier werken hoogst el-

lendig. 't Geen men in 1823 te Batavia ondernam, en waarvoor oorspronkelijk de belasting aan den handel werd opgelegd, is gedeeltelijk mislukt en gedeeltelijk weder verwaarloosd; en voor Samarang is genoegzaam niets gedaan.

Menigwerf hebben wij deze gewigtige aangelegenheden behandeld. Zoo werd reeds in 1852, in een artikel *De toestand en vooruitzigten van den handel te Samarang, voornamelijk in* 1850 *), op de noodzakelijkheid der verbetering van de kommunikatie met de reede krachtig aangedrongen. Dat artikel had zijnen oorsprong te danken aan eenen hoogst belangrijken brief, door eenige der aanzienlijkste handelshuizen te Samarang, aan den resident aldaar geschreven. Toen reeds, dus zeven jaren geleden, zeiden die heeren in dat stuk: „Het werk der verbetering van de kommunikatie met de reede eischt den grootsten spoed, daar het voor den handel en de welvaart eene levensvraag is geworden, de algeheele verwaarloozing der zeewerken reeds den nadeeligsten invloed uitoefent, en het te vreezen is, dat de handel dier plaats zich voor een groot gedeelte zal verleggen, indien daarin niet wordt voorzien. — Het is onbestaanbaar, dat de tweede handelplaats van Java, waar jaarlijks voor millioenen schats wordt uit en ingevoerd, in hare gemeenschap met de reede voor alle anderen zou moeten blijven onderdoen, en zulks terwijl de overtuiging bestaat, dat daarin behoorlijk kan worden voorzien, wanneer men slechts een goed kanaal wil graven, dat, in verband met, en door sluizen afgesloten van de rivier, in zee uitkomt, dat alzoo het gebruik van de veranderde monding dier rivier zoude onnoodig maken, en dat tevens zoude toelaten het bezigen van groote en overdekte praauwen, waaraan zoo dringende behoefte bestaat."

Een jaar later wezen wij meer speciaal op de noodzakelijkheid der verbetering van de kommunikatie met de reede te Batavia †). Ook bij die gelegenheid bepaalden wij ons niet bij eene algemeene klagt, maar wij wezen bepaaldelijk aan, waarin het gebrek bestond, en gaven de middelen op waardoor men er in zou kunnen voorzien. „'t Is niet genoeg," zeiden wij „dat er gelegenheid besta, om te waarschuwen tegen het gevaar; dat gevaar zelf moet zoo veel mogelijk worden weggenomen, en daarmede ook de stremming in het verkeer met de reede te Batavia, welke in de Noord-West moeson dikwijls dagen achtereen kan aanhouden, ten nadeele van zoo vele belangen aan den handel en de scheepvaart verbonden. Want de lossing en lading der schepen kunnen, zoo lang de branding bestaat, geen voortgang hebben, vermits de praauwen het kanaal niet kunnen uitvaren; en het verkeer met de reede nagenoeg geheel is gestremd.

„'t Is bekend, dat de branding ontstaat op de modderplaat voor de monding van het kanaal, en dat die grootendeels kan worden weggenomen door de dijken, welke het kanaal vormen, verder in zee en over de modderbank te verlengen, en die dijken of zoogenaamde havenhoofden te ver-

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 14de jaargang I, 344 enz.
†) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 15de jaargang I, 309 enz.

breeden en hooger te maken. Wel is waar wordt daaraan voortdurend gearbeid, doch zulks geschiedt niet op voldoenden voet. Het werk, aan den hoofd-ingenieur van den waterstaat opgedragen, wordt met weinig overleg en met bekrompen middelen gedaan; zóódanig, dat hetgeen in één jaar wórdt daargesteld, in ééne Noordwest moeson wordt weggeslagen."

Maar dit alles mogt niet baten. Het Gouvernement schijnt noch lust, noch tijd, noch geld te hebben, om in de meest dringende behoeften van handel en scheepvaart te voorzien. En toch heeft het, nog meer dan eenig ander Gouvernement, direkt belang bij de zaak; want het zijn niet alleen koopmansgoederen van anderen, 't zijn grootendeels de produkten van den staat zelven die aan het oponthoud, de gevaren en de schade, door den beklagenswaardigen toestand der havenwerken veroorzaakt, dagelijks zijn blootgesteld. Het stelsel van kultures maakt het Gouvernement tot den grooten landbouwer en handelaar in Indië, en stelt het aan al de kansen van winst en verlies bloot, waaraan de handel is onderworpen. Hoe is het dan mogelijk, dat, al wordt de pligt van den regent verzaakt, ten minste de prikkel van het geldelijk belang niet tot arbeidzaamheid drijft?

Ofschoon tot dus verre elke poging door handelaren, partikulieren, en publicisten in 't werk gesteld, zonder eenigen goeden uitslag was gebleven, werd toch de hoop niet opgegeven, om eindelijk verbetering in den toestand te verkrijgen. Die hoop zal althans bij velen weder verlevendigd zijn geworden, door hetgeen in 't laatst van 1853 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal voorviel. Den 7den December, bij gelegenheid der diksussiën over de begrooting van marine voor het jaar 1854, sprak de heer ROCHUSSEN, die zeven jaren te voren verzoekschriften en deputatiën van den Samarangschen handel had ontvangen en met de meeste welwillendheid en heuschheid bejegend, over de haven te Samarang. Wij zijn overtuigd van den goeden wil, die in opregtheid bij hem bestond, om te volbrengen 't geen hij noodig keurde — en toch heeft hij Indië verlaten, zonder iets aan de zaak te doen. Hetgeen tusschen dezen oud-Gouverneur-Generaal en den Minister van Koloniën over deze kwestie voorviel, is inderdaad opmerkelijk. De oud-Gouverneur-Generaal scheen de reden, waarom tot dus verre niets gedaan was, in omstandigheden buiten zich zelven te zoeken, en de schuld der onverantwoordelijke verwaarloozing van dit hoogst gewigtig publiek belang op een ander, op wien blijkt niet regt, te werpen. De Minister wierp de schuld geheel van zich af en wierp ze onverbloemd op het bestuur in Indië. Zoo gaat het dikwijls, wanneer koloniale kwestiën ter tafel komen. De Minister verwijst u naar den Gouverneur-Generaal, en de Gouverneur-Generaal zegt, dat zijne handen gebonden zijn door zijne instruktie van het opperbestuur.

„De haven van Samarang," zeide de heer ROCHUSSEN, „is in een slechten toestand; zij is aangeslibd en wordt meer en meer onbruikbaar. Reeds zes jaren geleden is er eene magtiging verleend en werden gelden beschikbaar gesteld, om een aanvang met de verbetering dier haven te maken. Onvoorziene omstandigheden, meerendeels van persoonlijken aard, hebben

belet, dat die verbetering is tot stand gebragt. Ik betreur dat; en ook deze aangelegenheid beveel ik den Minister aan. Ik geloof, dat het regtvaardig is voor die belangrijke handelstad van Java, dat hare haven in een behoorlijken toestand worde gebragt, en ik meen dan ook, dat het algemeen belang dit vereischt."

Met aandrang ondersteunde ik dezen wensch van den heer ROCHUSSEN. „Ik geloof," voegde ik er bij, „dat de regering te meer verpligt is, om aan dit verlangen gehoor te geven, om het volgende feit. Reeds sedert vele jaren is op den handel, ook te Samarang, eene vrij aanzienlijke belasting gelegd, met het speciale doel om de havenwerken te verbeteren en in een behoorlijken toestand te brengen. Wanneer men de sommen, die daarvoor zijn opgebragt gedurende verscheiden jaren, bij elkander telt, dan bedragen ze verscheiden tonnen gouds, — en toch is aan die fondsen eene andere bestemming gegeven. Ik meen dus, dat de handel, die onder eene belasting gedrukt gaat, speciaal voor de verbetering der havenwerken, met regt kan verlangen, dat de regering voldoe aan het verzoek, door den heer ROCHUSSEN te kennen gegeven."

En nu het antwoord van den Minister van Koloniën, den heer PAHUD. Het was, gelijk zijne meeste antwoorden, onbepaald, weifelend, niets beteekenend. Het eenige, dat er met zekerheid uit bleek, was: het werpen der schuld op den Gouverneur-Generaal, in dit geval den heer ROCHUSSEN. Onverbloemd zeide hij: „Het bestemmen van gelden voor dit werk en het onderzoek naar het geschikste oogenblik, om dat werk te ondernemen, behoort bij uitsluiting tot den werkkring van het Indisch bestuur". Dat is duidelijk en zonder omwegen gesproken. In de eerste plaats blijkt er uit, dat, volgens den heer PAHUD, de heer ROCHUSSEN het zich zelven te wijten had, indien hij moest klagen over dezen verwaarloosden toestand der havenwerken van Samarang; hij had, gedurende de zes jaren zijn bestuur, gelden daarvoor kunnen bestemmen. Maar dan is het altoos, ook thans nog, aan den Gouverneur-Generaal te wijten, indien die toestand niet verbeterd is — en thans is de heer PAHUD zelf reeds sedert meer dan een jaar Gouverneur-Generaal! Het overige, wat de heer PAHUD vertelde, droeg geheel den stempel van de meesten zijner redevoeringen: ledigheid en onbestemdheid. „Na hetgeen de heer ROCHUSSEN heeft in 't midden gebragt", zoo vervolgde hij, „mag ik vertrouwen, dat deze aangelegenheid de aandacht van den Gouverneur-Generaal niet zal ontgaan, en vermits er gelden beschikbaar zijn tot het ondernemen van werken voor publiek nut, zoo zal dit werk welligt spoedig worden ondernomen; echter, naar ik vertrouw, eerst dan, wanneer men *zeker* zal zijn, welke weg moet worden ingeslagen, om tot eene goede uitkomst te geraken." En dan volgt nog eene teregtwijzing aan „den spreker uit Almelo", waartoe de heer STOLTE hem verleidde, maar die ongelukkig geheel onjuist en ongerijmd bleek te zijn.

De eenige stem, die zich tegen de verbetering van de haven van Samarang tot dus verre heeft laten hooren, die er althans niet op heeft aangedrongen, is die van den heer STOLTE. Wij zullen zijne hoogst zonderlinge redenering hier woordelijk laten volgen.

„De heer VAN HOËVELL heeft de bijzondere aandacht gevestigd op de verbeteringen, die de haven van Samarang vereischt. Ik moet het aan de betrekking, welke die afgevaardigde in Indië vervulde, toeschrijven, dat hij minder bekend is met eene, bij hen die tot den handel en scheepvaart in betrekking staan zeer bekende, omstandigheid, namelijk dat de reede van Samarang in de West-moeson zeer onveilig is, en dat het, wanneer men een nuttig gebruik van die haven zou kunnen maken, in den tijd is, dat er bijna geene schepen op de reede zijn. Ik trek de nuttigheid der verbetering van de haven van Samarang niet in twijfel; maar ik zou wenschen, dat de regering vooraf in overweging nam, of er langs de noordkust van Java geene andere plaatsen zijn, waar de verbetering of aanleg van havens vooraf dient te gaan.

„De afgevaardigde heeft gesproken over de 5 pCt., waarmede de in- en uitgaande regten belast zijn, ten behoeve van de verbetering van de havens en zeehoofden. Natuurlijk maakt dit als het ware een algemeen fonds uit. Men zegt niet: te Samarang bedragen die 5 pCt. over een gegeven getal jaren zoo veel, en nu kunnen wij zoo veel laten verwerken. Ware dit het geval, dan zou Samarang voorkomen als zeer weinig te hebben genoten. Het is intusschen eene waarheid, dat er jaren zijn geweest, gedurende welke op verre na niet aan de havens en zeehoofden is gedaan als vereischt werd. Doch dit kan op de laatste tijden niet worden toegepast. Men verlieze niet uit het oog, dat het dok te Soerabaija ontegenzeggelijk groot gerief heeft verschaft, niet alleen aan de schepen van 's lands marine, maar evenzeer aan de koopvaarders. Dit belangrijk werk zal welligt meer kosten, dan de 5 pCt. additionele regten op den in- en uitvoer hebben bedragen. Ik herhaal mijn verzoek aan de regering, dat zij, alvorens belangrijke sommen te besteden tot verbetering van de haven te Samarang, doe onderzoeken of er niet plaatsen zijn, waar het raadzamer en dringender noodzakelijk is, tot verbetering of aanleg van havenwerken over te gaan."

In de eerste plaats zou de heer STOLTE alzoo vooraf onderzocht willen hebben, of het niet de voorkeur verdient, om elders aan de noordkust van Java nieuwe havens aan te leggen of bestaande te verbeteren. Waarom verlangt hij dat? Is zijne bedoeling, om in dat geval de haven van Samarang aan haar lot over te laten, er niets aan te doen, en ze geheel te laten vervallen? Mij dunkt, dat zou eene ongerijmdheid zijn. Samarang kan niet gemist worden. Maar waartoe dan te wachten? Wij begrijpen het niet.

Wat al verder die redenering over de bestemming der 5 pCt. additionele regten betreft, wij begrijpen ze evenmin. Dat zulk eene verdeeling der opbrengst dier regten, als de heer STOLTE bestrijdt, eene ongerijmdheid zou zijn, begrijpt iedereen. Maar niemand had dat ook gewild. De kwestie is alleen, dat die regten bestemd zijn en geheven worden met het doel, om de opbrengst *bepaaldelijk en uitsluitend in het belang van handel en scheepvaart te besteden.* Ware dat geschied, dan zouden de havenwerken noch van Batavia noch van Samarang in zulk eenen desolaten toestand verkeeren, als thans.

De heer STOLTE geeft intusschen toe, „dat er jaren zijn geweest, gedurende welke op verre na niet aan de havens en zeehoofden is gedaan als vereischt werd." Maar hij meent, dat dit thans het geval niet meer is. En waarom? Dewijl de regering te Soerabaja een dok heeft laten bouwen, wel tot herstelling der schepen voor de marine, maar ook ten behoeve der koopvaardijvloot. Eilieve! wat heeft dit met de havens en zeehoofden te maken? En al neemt men aan, dat handel en scheepvaart daarvan eenig voordeel hebben, in de eerste plaats en hoofdzakelijk is het toch geschied voor de marine. Hoe kan men dan beweren, dat de opbrengst der 5 pCt. additionele regten daarvoor heeft moeten strekken?

Maar wij hebben ons reeds te lang met deze kwasi-oppositie tegen het hoogst noodzakelijk herstel van de haven te Samarang bezig gehouden. Ook na deze zonderlinge redeneringen meenen wij te mogen volhouden, dat dit herstel, gelijk mede dat der havenwerken te Batavia, eene algemeen erkende behoefte is, door niemand tegengesproken.

Eindelijk heeft men dan toch iets gedaan, — of liever men wil iets doen. Het kanaal, waarvan wij in 1852 reeds gesproken hebben *), en dat tien jaren geleden in 1847 door den handel te Samarang gevraagd was, schijnt nu gegraven te zullen worden. De tegenwoordige Gouverneur-Generaal, de heer PAHUD, heeft daartoe autorisatie verleend, maar op eene wijze, waardoor de handel zich zoodanig heeft teleurgesteld gezien, dat de aanzienlijkste handelshuizen van Samarang zich onmiddelijk tot den resident van Samarang hebben gewend, om daartegen hunne bezwaren in te brengen. Dat rekwest van Maart ll., hetwelk ons van verschillende zijden met de mail van April ll. is toegezonden, is van den volgenden inhoud:

„De ondergeteekenden DORREPAAL EN Co., MAC NEIL EN Co., B. KOPERSMIT EN Co., VAN DEN BROEK EN VEECKENS, C. DAMNITZ EN Co., VAN MAANEN EN Co., WERMUTH EN Co., en OLIPHANT EN Co., allen kooplieden alhier, nemen de vrijheid zich tot U te wenden, betrekkelijk eene aangelegenheid, voor de stad Samarang in het algemeen, doch voor hen in het bijzonder, van het grootste belang.

„Zij bedoelen de bank, welke zich hier voor de monding der rivier heeft gezet, en de nadeelen, welke daaruit voortvloeijen voor handel en scheepvaart.

„Bij herhaling is de aandacht der Hooge Regering op deze belangrijke aangelegenheid gevestigd geworden, speciaal bij een gemotiveerd rekwest in dato 16 Maart 1847, en vervolgens in het Handelsverslag, hetwelk zij de eer hadden gedurende eene reeks van jaren aan U aan te bieden.

„Tot dusverre bleven die billijke en dringende vertoogen geheel zonder gevolg, want, alhoewel eindelijk, na verloop van 10 jaren, autorisatie is' verleend geworden tot het graven van een kanaal, iets hetgeen, bij hierbovengemeld rekwest van het jaar 1847, reeds door hen is verzocht geworden, zoo zal het nog lang duren, voor en aleer daardoor de bestaande bezwaren zijn uit den weg geruimd. Immers zien zij uit de voorwaarden van uitbesteding voor de levering der benoodigde koraalsteenen, opgenomen in de *Samarangsche Courant* van 21 Februarij ll., dat die levering kan plaats vinden in het jaar 1857 tot en met 1861, waaruit zij vermeenen te mogen afleiden, dat het te bouwen Havenkanaal nog in vele jaren niet bruikbaar zal zijn.

„Intusschen is de bewuste zandbank steeds meer toegenomen, en lijdt het geen twijfel, of weldra zal te Samarang, eene der voornaamste handelsteden van Java, welker *in-* en *uit*voer jaarlijks eene waarde van 20 à 25 millioen bedraagt, geene gelegenheid meer bestaan om schepen te lossen of

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 14de Jaargang, I, 344.

te laden, aangezien de bank bij laag water grootendeels GEHEEL DROOG loopt, en zelfs bij hoog water niet dan met groote moeite en *veel* oponthoud over te komen is.

„Onder de vele nadeelen, welke deze staat van zaken hun berokkent, en waarop zij hieronder meer bijzonder de aandacht zullen vestigen, behoort in de eerste plaats ook, als een onmiddelijk gevolg daarvan, het tenietgaan van het praauwenveer alhier.

„Aangezien hier nooit andere praauwen dan van 1 hoogstens 2 kojan's te gebruiken zijn geweest, en dergelijke kleine vaartuigen, in evenredigheid veel sterker bemand zijn dan grootere vaartuigen, zoo is het houden van praauwen, bij het veer alhier, nimmer eene voordeelige zaak geweest, en is het dus niet te verwonderen, dat het veer, bij de dagelijks meer en meer toenemende moeijelijkheid, om over de bank te gaan, waardoor de praauwen zoowel bij het binnenkomen als bij het uitgaan *dagen achtereen* opgehouden worden, geheel te niet gaat.

„Daarbij zijn al die praauwen, tot vermijding van meerderen diepgang, geheel open en de ladingen gevolgelijk steeds aan diefstal blootgesteld, waarvan zich dan ook dagelijks voorbeelden opdoen, waaromtrent zij de getuigenis inroepen van den assistent-resident van politie en den havenmeester alhier.

„Die diefstallen zijn van dien aard, dat het een bewezen feit is, dat *alle* ladingen, van Samarang afgescheept, *veel nadeeliger* uitkomen dan die van andere plaatsen, waardoor dan ook de marktprijs van alle produkten lager is, dan te Batavia en Soerabaja.

„Het ongeloofelijk oponthoud, dat de thans hier ter reede liggende schepen bij de ontlossing en inneming hunner ladingen ondervinden, veroorzaakt zware onkosten, en zal ten gevolge hebben, dat de schepen hier niet dan tegen eene aanzienlijke verhooging van vracht zullen willen laden, hetgeen zeer nadeelig zijn zal voor den Handel en Landbouw der onder Uw beheer staande residentie.

„Ten opzigte van U, van wien zij steeds de meeste belangstelling en medewerking mogten ondervinden, zal het vorenstaande meer dan voldoende zijn om aan te toonen, dat hunne bezwaren billijk en gegrond zijn. Ten overvloede voegen zij hierbij eenige voorbeelden, in de laatste dagen hier voor gevallen.

„Het schip *Armin*, thans reeds 52 dagen hier op de reede liggende, heeft slechts ¼ gedeelte der lading kunnen innemen en had zelfs dezer dagen gebrek aan drinkwater, doordien er geene enkele praauw te bekomen was, om hetzelve naar boord te brengen.

„Op den 15den dezer zond de firma MAC NEILL EN Co. 4 kojan's steenkolen naar boord der stoomboot *Langen Lamongan*, welke zonder dezelve de reis naar Batavia niet konde voortzetten. De kolen zijn eerst op den 18den aan boord kunnen komen wegens den oponthoud aan de bank.

„Het schip *Sara Eleonora* kwam op den 26sten Februarij hier aan met circa 150 kojan's lading van Batavia, waarvan tot heden nog geen *twee derde* zal gelost zijn, wegens gebrek aan praauwen.

Neen, wil men op eenige uitkomst kunnen rekenen, dan petitionere men in Nederland. Reeds in het jaar 1853 hebben wij dit aangeprezen *). „Wij geven den handelstand op Java in overweging," zoo zeiden wij toen, „om zich in een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal te wenden, tot het verkrijgen van die verbeteringen aan de havenwerken te Batavia, Samarang en Soerabaja, waarop hij regtmatig aanspraak heeft, en die hem wederregtelijk worden onthouden." Ook thans sporen wij aan, om dien weg te volgen. Er is dan, door die petitie, aanleiding om de zaak opzettelijk in de Kamer te behandelen, en er is geen twijfel, of de Minister van Koloniën zal, òf door een votum der vergadering òf door de diskussiën, genoodzaakt worden, om in deze gewigtige aangelegenheid, waarbij 't publiek belang, ook dat van den handelstand in 't Moederland, zoo nabij betrokken is, eindelijk naar behooren te voorzien.

Nadat dit geschreven was, vernemen wij met genoegen, dat ook de handel in 't moederland zich deze gewigtige aangelegenheid aantrekt. Wij hebben een adres aan den Koning voor ons van de gezamenlijke reeders van Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Schiedam en Zeeland, waarin het rekwest aan den resident van Samarang ten sterkste wordt ondersteund. Wij verheugen ons in dit verschijnsel. 't Is, sedert weinig maanden, de tweede keer, dat men in Nederland de handen ineenslaat met onze Indische broeders, om herstel van regtmatige grieven te vragen. Toen gold het de drukpers in Indië; thans geldt het de havenwerken van Samarang. Als men dezen weg blijft volgen, dan twijfelen wij niet aan eene goede uitkomst.

---

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 15de Jaargang, I, 313.

Een balling in Nederlandsch Indië.

> De Gouverneur-Generaal zorgt, dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde, om vrijelijk klagten in te leveren.
>
> *Art.* 55 *van 't Regeringsreglement.*

Wij hebben ons, bij de behandeling van het *Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië* in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ten sterkste verklaard tegen het stelsel, dat aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleent, om, in het belang der openbare orde en rust, personen, niet in Nederlandsch Indië geboren, van daar te verwijderen, en personen, binnen Nederlandsch Indië geboren, eene bepaalde plaats aldaar tot verblijf aan te wijzen, of het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indië te ontzeggen. 't Lust ons niet al de bezwaren te herhalen, die tegen dat stelsel bestaan. Maar als een bewijs, hoe het tot de hatelijkste willekeur en meest schreeuwende verdrukking aanleiding geeft, willen wij thans een feit mededeelen, 't welk een onzer vrienden te Batavia dezer dagen ter onzer kennis heeft gebragt. Het heeft plaats gehad onder den Gouverneur-Generaal DUIJMAER VAN TWIST, een man, dien wij niet in staat achten, om willens en wetens eenig onregt te plegen. Was hij niet misleid door de ontvangen rapporten, dan zou hij onmogelijk tot den maatregel zijn gekomen; als de waarheid tot hem had kunnen doordringen, dan had hij de straf dáár doen vallen, waar zij verdiend was, en nimmer eenen onschuldigen getroffen. Maar zoo rampzalig is het regerings-stelsel in Indië, dat de Gouverneur-Generaal slechts met de *officiële* waarheid bekend wordt, die altoos eenzijdig is. En wanneer daarbij die Gouverneur-Generaal zulk eene buitensporige magt heeft, als hem in de artikelen 45, 46 en 47 van het tegenwoordige Regeringsreglement wordt verleend, dan kan dit aanleiding geven tot zulke betreurenswaardige feiten, als wij er thans een aan onze lezers willen verhalen.

Te Saparoea woonde de heer L. J. PIETERSZ. Hij stond als een rustig burger en als een vlijtig en braaf huisvader bekend. Hij was vaccinateur en genoot als zoodanig eene bezoldiging van 't Gouvernement van *ƒ* 300.00 's jaars. Altijd was hij bereid, om anderen waar hij kon van dienst te zijn. Zijne kennis van inlandsche geneesmiddelen gaf hij aan zijne kranke natuurgenooten ten beste. Bovendien dreef hij eenen kleinen handel, die hem in staat stelde, om voor zijn talrijk gezin, want hij was vader van tien kinderen, behoorlijk te zorgen.

Hij was „een inlandsch kind", maar hij mogt roem dragen op zijnen vader. Bekend is de vreesselijke opstand, die in 1817 te Saparoea gewoed-

heeft, en die een aanvang nam met het vermoorden van den resident VAN DEN BERG en al de Europeanen. Aan den luitenant der infanterie MATHEUS THOMAS PIETERSZ, mede een „inlandsch kind", is het voornamelijk te danken, dat die opstand is bedwongen en dit gedeelte der Molukkos weder tot rust is gebragt. Zie hier, hoe een bevoegd beoordeelaar, de kolonel VERHUELL, over hem spreekt: „Onder de inlandsche officieren muntte de luitenant PIETERSZ uit, als een zeer kundig, geschikt en beraden officier, die van veel nut was door zijne grondige kennis van zeden en inborst van vriend en vijand. Hij, voornamelijk, werd dan eens met vredelievende voorstellen tot de in de bosschen gevlugte eilanders gezonden, om hen over te halen tot een terugkeer onder het wettig gezag; dan weder verzelde hij de Alfoeren van Tidor en Ternate, wanneer zij hardnekkig bleven weigeren gehoor te geven aan de stem des vredes, zich beijverende de woeste naakte benden dezer bergbewoners te beteugelen, die met het eenig doel op den vijand afgingen, om te plunderen. Overal was de brave PIETERSZ werkzaam, om de levens van vrouwen en kinderen te sparen, zooveel in zijn vermogen lag" *). Tot de verschillende roemvolle daden, die hij verrigtte behoort onder anderen het gevangen nemen van het hoofd van den opstand, THOMAS MATULESIA, waardoor een einde werd gemaakt aan de onlusten en de rust en vrede werden hersteld. De heer VERHUELL verhaalt dit feit op de volgende wijze: „De inlandsche luitenant PIETERSZ was, met den radja van de negeri Booi en twee kruis-orambaai's (inlandsche oorlogsvaartuigen), op kondschap uitgegaan, om, het koste wat het wilde, het hoofd van den opstand THOMAS MATULESIA in handen te krijgen. Zij landdden eindelijk bij de negeri Siri Sorri. PIETERSZ had vernomen, dat hij zich niet verre van daar in de bosschen, met eenigen zijner officieren, in zekere woning ophield. Zij begeven zich met eene gewapende magt, langs omwegen, naar het bewuste huis. De luitenant PIETERSZ treedt onbeschroomd binnen, en spreekt het hoofd der rebellen aan. Hij vindt hem geheel moedeloos en ten einde raad. PIETERSZ geeft hem den raad, om zich vrijwillig over te geven; maar daartoe kan hij niet besluiten. Gedurende deze beraadslagingen, treedt eensklaps de radja van Booi met zijne gewapende bende binnen. Men neemt allen gevangen, en voert hen in de, aan 't strand liggende, kruis-orambaai's. De luitenant PIETERSZ heeft voor dit stout bestaan het kruis van de militaire Willemsorde erlangd" †).

Ziedaar den vader van een man, op wien wij thans de aandacht van onze lezers vestigen. Dat hij trotsch was op zulk een vader, kan niemand hem ten kwade duiden, en dat hij zich beroemde de afstammeling te zijn van eenen Nederlandschen ambtenaar, moest, uit een politek oogpunt, eer eene aanbeveling dan een reden tot vernedering zijn. Hij was in 't bezit van vele getuigschriften over zijnen ambtsijver, door verschillende chefs der geneeskundige dienst te Amboina afgegeven. Altijd was hij, op verzoek der

*) Zie Q. M. R. VERHUELL, *Herinnering van een reis naar de Oost-Indiën*, I, 207.
†) Zie VERHUELL l.l. blz. 241 en 242.

hoofden van 't plaatselijk bestuur te Saparoea, bereid geweest, om, bij de gevaarlijke epidemiën die er onophoudelijk heerschen, de lijders te behandelen, zonder daarvoor ooit eenige belooning te hebben erlangd. Ook van den assistent-resident VAN DER GOES genoot hij in den aanvang het vertrouwen, zóó zelfs dat hij zijne echtgenoote van hardnekkige koortsen genas. Waaraan dit echter zij toe te schrijven is ons onbekend, maar weldra nam die ambtenaar een geheel anderen toon jegens hem aan. Volgens de verklaring van PIETERSZ, werd hij op de ruwste, grofste en meest onaangename wijze bejegend, en ging dit eens zelfs zóó ver, dat hij bedreigd werd met de vernederende straf van rottan-slagen!

Eindelijk zulk eene behandeling moede begaf hij zich naar Ambon, om zich daarover bij den gouverneur der Molukkos te beklagen. Zijn klagten werden niet verhoord. Hij gaf toen als zijn verlangen te kennen, om zich naar Batavia te begeven, ten einde van Gouverneur-Generaal die voldoening en bescherming te vragen, welke hem door den Gouverneur der Molukkos geweigerd werden. Maar op eene vernederende wijze werd dit ook van de hand gewezen.

Hij keerde nu onverrigter zake terug, maar moest weldra ondervinden, dat de assistent-resident thans nog meer dan vroeger tegen hem was ingenomen. Hij onderwierp zich echter aan de noodzakelijkheid.

In December van het jaar 1852 vertrok hij voor eenige dagen, wegens partikuliere zaken, naar Ambon. Van daar te Saparoea teruggekeerd, vernam hij geruchten nopens een voorgenomen opstand onder de bevolking. Is het te verwonderen, dat deze geruchten op hem, die van zijnen vader zoo menigmalen had vernomen, welke de gevolgen voor zijn land waren van zulke onlusten, die zelf ongetwijfeld nog herinneringen heeft van al de ellende, de gruwelen en het bloedvergieten van een drama als in 1817, — is het te verwonderen, dat zij op hem een diepen indruk maakten? Beducht voor zijne vrouw en kinderen, bekend bovendien met den haat, dien, naar zijne meening, de bevolking den assistent-resident toedroeg, hield hij deze geruchten voor waarheid, keerde onverwijld naar Amboina terug, en vervoegde zich nu niet bij den gouverneur der Molukkos, van wien hij eene vernederende bejegening had moeten verduren, maar bij den ambtenaar van het openbaar ministerie. Hij deelde aan dezen mede wat hij vernomen had; hij verhaalde, hoe het volk van Saparoea, het juk van zijnen bestuurder en diens handelingen moede, besloten had zich daarover te wreken. De Gouverneur der Molukkos, meende hij, dat alleen zag door de oogen van den assistent-resident van Saparoea. De Gouverneur had het nog niet noodig geacht, de afdeeling Saparoea rond te reizen, en de bevolking had dus nog geene gelegenheid gehad, zich bij haren landvoogd over den assistent-resident te beklagen. Daarom te meer vreesde hij, dat het tot eene uitbarsting zou komen, en haaste hij zich, ter kennisse van het publiek ministerie te brengen al wat hij vernomen had.

De ambtenaar van het publiek ministerie maakte den Gouverneur bekend met de door PIETERSZ medegedeelde bijzonderheden en klagten, en de Gou-

verneur rekende zich nu verpligt, om naar Saparoea te gaan, ten einde de zaak plaatselijk in persoon te onderzoeken. Hoe dat onderzoek gehouden werd, of de vooringenomenheid tegen PIETERSZ en de aanwezigheid van en omgang met den assistent-resident daarop invloed hebben gehad, — daarover zullen wij niet spreken. Wij zullen alleen herinneren wat de heer BAUD zeide, bij gelegenheid der behandeling van art. 47 van het Regeringsreglement: „Wanneer ik den diepen eerbied naga, dien de mindere voor den meerdere heeft, dan kan ik mij ook voorstellen, dat een inlandsch hoofd beladen kan zijn met schuld, zonder dat eene enkele beslissende getuige tegen hem zal optreden, hetzij dan uit eerbied, hetzij uit vrees voor wraakzucht." Wij veroorloven ons de vraag, of dit hier ook niet het geval heeft kunnen zijn met een assistent-resident, die nog altoos aan 't hoofd der afdeeling stond?

Hoe dit zij, genoeg is het bekend te stellen, dat geen enkele getuige tegen het hoofd van het plaatselijk bestuur opkwam. Niemand durfde voor zijne grieven uitkomen. Allen zwegen. En wat was de uitslag van dit, door den Gouverneur gehouden, zoogenaamde onderzoek? In de eerste plaats eene verdubbeling van waakzaamheid, opdat de rust niet zou worden gestoord; maar, wat ongeloofelijk is, in de tweede plaats eene voordragt aan den Gouverneur-Generaal, om den vaccinateur L. J. PIETERSZ uit zijn geboorteland te verbannen! Zonder acht te geven op de antecedenten van den man, op zijn rustig leven, op de tevredenheid der vroegere hoofden van het plaatselijk bestuur, op het belang, dat hij moest hebben bij het behoud van rust en vrede, daar hierdoor alleen zijn kleinhandel kon bloeijen; zonder te bedenken, dat hij eene vrouw had en tien kinderen, en dus ook zijn geluk als echtgenoot en vader verbonden was aan eene ongestoorde orde van zaken; zonder te letten op zijne verdiensten, wordt nu alles opgerakeld wat strekken kan, om hem verdacht te maken en af te schilderen als een woelgeest. Eene menigte papieren wordt gevoegd bij de voordragt, een tal van schrifturen, die op zich zelve niets beteekenen, maar de zaak, door hunne hoeveelheid, een schijn van gewigt geven en — ja, God moge het hun vergeven, die medegewerkt hebben tot het Gouvernementsbesluit van 9 Julij 1853 N°. 10!

Bij dit besluit wordt een Nederlander, een zoon van een geridderd officier, die zijn bloed voor de handhaving van het Nederlandsche gezag had gestort, een rustig burger, een huisvader van een talrijk gezin, wegens het voorbrengen van overdreven beschuldigingen tegen den assistent-resident van Saparoea en Haroeko, H. D. A. VAN DER GOES, en als gevaarlijk voor de rust en veiligheid van Saparoea, voor den tijd van *vijf jaren*, buiten het Gouvernement der Molukkos, verwijderd naar Krawang!

Maar het stuk zelf verdient onder de oogen onzer lezers gebragt te worden, het vonnis waarbij een geheel huisgezin ongelukkig werd gemaakt, het dokument, bestemd om een rustig en in zijnen kring verdienstelijk man aan de schande en verachting prijs te geven, maar dat de bewerkers meer schandvlekt dan het slagtoffer. Zie hier dat besluit, woor-

delijk, gelijk het den 9den Julij 1853 door den Gouverneur-Generaal werd genomen.

Gelezen de missives van den Gouverneur der Moluksche eilanden a) van 26 Februarij 1853, daarbij, onder uiteenzetting zijner beschouwingen, den uitslag mededeelende van een, door hem ter plaatse gehouden, onderzoek omtrent eenige, door zekeren L. J. PIETERSZ aan den officier van justitie bij den raad van justitie te Amboina ingebragte beschuldigingen, van willekeur en misbruik van gezag, tegen den assistent-resident van Saparoea en Haroeko H. D. A. VAN DER GOES, en welk onderzoek hem Gouverneur de overtuiging heeft gegeven, dat de meeste punten van beschuldiging geene en de overigen weinig waarde bezitten, en dat het geheel is een zamenweefsel van hatelijke aantijgingen, om den assistent-resident VAN DER GOES in een kwaad daglicht te stellen, en zoo mogelijk zijnen val te berokkenen b) enz.

De Raad van Nederlandsch Indië gehoord,

Is goedgevonden en verstaan

Eerstelijk enz.

Ten derde. Te bepalen, dat de persoon van L. J. PIETERZ., ter zake van het voorbrengen van overdrevene beschuldigingen tegen den assistent-resident van Saparoea en Haroeko H. D. A. VAN DER GOES, en als gevaarlijk voor de rust en veiligheid te Saparoea, voor den tijd van vijf jaren, buiten het Gouvernement der Molukkos, zal worden verwijderd naar Krawang.

Ten vierde enz.

Naauw is dit besluit te Saparoea ontvangen of PIETERSZ wordt, zonder iets kwaads te vermoeden, van de zijnen losgerukt en door de handlangers van den assistent-resident in de gevangenis geworpen, als ware hij de grootste booswicht. Daarna houdt het hoofd van het plaatselijk bestuur, zonder het in acht nemen van eenige formaliteiten, huisonderzoek bij den veroordeelde. Kisten en kasten worden opengeslagen of opengebroken. Papieren en boeken worden in beslag genomen. Daardoor wordt hem het middel van verdediging ontnomen, en hij weerloos gemaakt tegenover zijne beschuldigers.

Onder goed geleide wordt hij, als een misdadiger van de ergste soort, naar Ambon overgebragt. Hem wordt geweigerd, wat zelfs aan ieder Javaanschen kettingganger wordt vergund; hem wordt geweigerd, om zich in zijne ballingschap te doen vergezellen door een zijner kinderen, zijn lieveling, een jongske van 5 jaren! Van Ambon wordt hij eerstdaags naar Java overgezonden, een land even vreemd voor hem als voor den Europeaan, die er voor 't eerst voet aan wal zet. Dáár nu zal hij, in stille afzondering, verwijderd van alles wat hem dierbaar is, vijf zijner levensjaren moeten slijten. Dáár nu zal hij, te midden van een hoop slecht volk (want in Krawang bestaat een etablissement van landbouw, of liever een verbanningsplaats van deugnieten) vijf lange jaren moeten doorbrengen. En waarom dat alles? Wij zullen aannemen, dat het gouvernements-besluit waarheid spreekt: „omdat hij overdreven beschuldigingen tegen den assistent-resident van Saparoea had ingebragt!" Ziet gij, zoo veel vrijheid bezitten de ongelukkige ingezetenen van Nederlandsch Indië. Van de de drukpers mogen zij geen gebruik maken, om misbruiken en verkeerdheden en grieven te openbaren. En begeven ze zich tot het Gouvernement of de regterlijke magt met hunne klagten, dan worden ze uit hun vaderland of woonplaats verwijderd, van hunne betrekkingen losgescheurd, naar

een vreemd oord in ballingschap gezonden — omdat ze „overdreven beschuldigingen" hebben ingebragt!

Dit geschiedde in 1853, een jaar vóór de vaststelling van het nieuwe regeringsreglement. Ook daarin is het stelsel van verwijdering uit de kolonie, en verbanning van de eene plaats naar de andere, opgenomen. Wij betreuren dat, maar wij verheugen ons, dat, door de zorg der Tweede Kamer, ten minste voor Nederlanders eenige voorbehoedmaatregelen genomen zijn, eenige vormen zijn voorgeschreven, waardoor voortaan zulk een schreeuwend onregt, als PIETERSZ heeft ondervonden, althans eenigzins zal worden getemperd. Art. 47 schrijft voor:

De Gouverneur-Generaal kan, in overeenstemming met den raad van Nederlandsch Indië aan personen, binnen Nederlandsch Indië geboren, in het belang der openbare rust en orde, ééne bepaalde plaats aldaar tot verblijf aanwijzen, of het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indië ontzeggen.

De Gouverneur-Generaal kan, bij een door hem onderteekend bevel, gelasten, dat de betrokken persoon, in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde genomen.

Het besluit tot verwijdering en het bevel tot inhechtenisneming worden aan den betrokken persoon bij geregtelijke akte beteekend.

Wanneer de in dit artikel bedoelde maatregelen iemand betreffen, niet tot de inlanders behoorende, wordt gehandeld overeenkomstig het laatste lid van het voorgaande artikel. (Dat is: „van den maatregel wordt door den Koning kennis gegeven aan de Staten-Generaal").

De bepaling, vervat in het laatste lid van het voorgaande artikel, is mede toepasselijk wanneer het Nederlanders geldt. (Dat is: „Van den maatregel wordt door den Koning kennis gegeven aan de Staten-Generaal").

Van al deze vormen heeft men geene in acht genomen. Op enkel vertoon van het besluit werd PIETERSZ gevangen genomen. Geen door den Gouverneur-Generaal onderteekend bevel daartoe! 't Schijnt eenvoudig overgelaten te zijn aan 't goed vinden van den assistent-resident, den man wien de balling beschuldigd had, voor welke beschuldiging, omdat zij overdreven was bevonden, hij thans aan zijn welbehagen was overgeleverd. Geen besluit tot verwijdering, geen bevel tot inhechtenisneming aan den betrokken persoon bij geregtelijke akte beteekend! Geene mededeeling van den maatregel aan de Staten-Generaal! Geen waarborg hoegenaamd tegen overijling, willekeur, onregt! Het slagtoffer onvoorwaardelijk prijs gegeven aan zijne vervolgers!

En wilt gij weten wie dat slagtoffer was? Vraag het aan hen, die te Saparoea dagelijks met hem in aanraking kwamen en met hem omgingen; vraag het aan de heeren SCHERIUS, vroeger assistent-resident van Saparoea en Mr. LAWICK VAN PABST; lees zijne brieven; zie in welk een stijl en met welk eene hand die geschreven zijn!

Voor den armen balling was het een onwaardeerbare omstandigheid, dat hij in den assistent-resident van Krawang, den heer Mr. LAWICK VAN PABST, een ouden bekende terugvond. Zonder zich aan het *pereat!* te storen, door het verbanningsbesluit over hem uitgeroepen, nam de heer LAWICK den ongelukkige bij zich aan huis. Als een vriend, als een broeder werd hij verzorgd; in den dagelijkschen huisselijken omgang zou men

nimmer in hem hebben gezien den voor de rust „gevaarlijken" balling. Op voorstel van den heer LAWICK, werd door het Gouvernement aan PIETERSZ toegekend een onderstand van ƒ 25 's maands en vergund om zijne vrouw en kinderen naar Krawang te laten overkomen.

Maar de heer LAWICK was niet de eenige, die bewogen was met den toestand van den ongelukkige. Hij vond in Jhr. Mr. F. JUNIUS VAN HEMERT, advokaat te Batavia, een man, die belangeloos op zich nam, zijne zaak bij de regering te bepleiten. Het gelukte dezen, een besluit van het Gouvernement te provoceren, waarbij de grieven van PIETERSZ werden gebragt ter kennis van den heer Mr. W. H. DU CLOUX, kommissaris voor de regeling van het regtswezen op de buitenbezittingen, met last om, bij zijn toen op handen bezoek van de Molukkos, de zaak van PIETERSZ naauwkeurig en onpartijdig te onderzoeken. Dat besluit is van den 18den September 1854, no. 8. Reeds in Februarij 1855 diende de heer DU CLOUX aan de regering het rapport in van zijne bevinding. Dat rapport kon niet anders eindigen dan met eene vrijspraak van den mishandelden balling. Bij besluit van 19 Junij 1855, no. 3, werd aan hem onvoorwaardelijk vergund naar zijne geboorteplaats terug te keeren. Wel werd in dat besluit gezegd, dat dit geschiedde, „op grond van het sedert zijne verwijdering bestaande goed gedrag"; maar wij gelooven het er voor te mogen houden, dat dit motief slechts het voorwendsel was; wij gelooven, dat het onderzoek afliep geheel in het voordeel van PIETERSZ en in het nadeel van zijne aanklagers en vervolgers; wij gelooven, dat de heer DUYMAER VAN TWIST, misleid door verkeerde voorstellingen en onwaarachtige berigten, eenen onschuldige heeft verbannen, maar een jaar later, beter ingelicht, zich gehaast heeft het gepleegde onregt zooveel mogelijk te vergoeden.

Wij eindigen met nog twee opmerkingen. De eerste doen wij in 't belang van den heer PIETERSZ. Wij zijn in 't bezit van vele bescheiden en bewijsstukken, die op deze zaak betrekking hebben. Ze liggen, even als eigenhandige brieven en schrifturen van den balling, voor belanghebbenden ter inzage gereed. Maar die brieven waren niet aan ons gerigt. Wij hebben nimmer met den heer PIETERSZ in eenige betrekking gestaan. Al de mededeelingen zijn van een ander, van een onafhankelijk man, die ze ons, buiten den belanghebbende om en zonder diens voorweten, heeft gezonden. 't Komt ons noodig voor, deze duidelijke verklaring af te leggen, omdat wij vreezen, dat anders de arme PIETERSZ nog wel eens de gevolgen van de publiciteit, die thans aan zijne zaak gegeven wordt, zou kunnen ondervinden.

Maar onze tweede opmerking is van meer gewigt. De nieuwspapieren van Java bevatten onder anderen het berigt, dat de heer H. D. A. VAN DER GOES, laatst assistent-resident van Saparoea en Haroeko, onlangs van verlof uit Nederland teruggekeerd, benoemd is tot resident van Banda. Ieder, die het hoogst belangrijk werk van Dr. BLEEKER over den Molukschen archipel, onlangs in 't licht gegeven, heeft gelezen, zal moeten toegeven, dat de residentie Banda in zulk een staat van diep verval verkeert, dat

weinigen zich daarvan vroeger een denkbeeld konden vormen. Eene volkomen hervorming van dat onschatbaar gewest mag, naar ons inzien, geen langer uitstel lijden. Eene ervarene, jeugdige, krachtige hand is noodig, om deze ongelukkige eilanden-groep op te heffen uit den toestand van diep verval, waarin een streng monopolie, maar vooral ook onkunde haar gebragt heeft. Daarbij komt, dat bovendien nog een krisis voor deze residentie op handen is. „Uiterlijk op 1 Januarij 1860 is de slavernij in geheel Nederlandsch Indië afgeschaft", zegt art. 115 van het Regeringsreglement. Dat tijdstip nadert met rassche schreden, en zal vooral voor Banda van gewigt zijn, dewijl het de eenige plaats in Nederlandsch Indië is, waar de kultuur nog grootendeels door slaven wordt gedreven. Die slaven zullen vrije lieden worden, en de arbeid zal door vrije lieden moeten worden verrigt, tenzij de kultuur geheel te niet gaat.

En nu vragen wij: is de heer VAN DER GOES, gelijk hij zich in de zaak van den heer PIETERSZ heeft doen kennen, de man, van wien men het beleid, het doorzigt, de voorzigtigheid en regtvaardigheid kan verwachten, die voor de uitvoering van zulk een gewigtigen maatregel vereischt worden? Heeft hij in andere opzigten eenig blijk gegeven van voor zulk eene gewigtige taak berekend te zijn? Inderdaad, 't is als of men moedwillig, door eene verkeerde keuze van personeel, elke hervorming wil doen mislukken. En te meer is deze keuze onverantwoordelijk, dewijl de geschikte persoon als met den vinger was aangewezen. Waarom die betrekking niet opgedragen aan den kundigen assistent-resident C. BOSSCHER, die op zijne aanhoudende reizen in den Molukschen Archipel eene diepe en grondige kennis heeft verkregen van de Banda-groep, van haren toestand, en van de hervorming, die zij behoeft?

Vragen en Raadsels.

Zoo lang het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* hier te lande is uitgegeven, hebben wij ons altijd in eene ijverige medewerking van onze politieke vrienden en medestanders in Indië mogen verheugen. Al de jaargangen getuigen het. Vooral in de laatste jaren echter is die medewerking zeer toegenomen. Nimmer ontvingen wij meer mededeelingen en berigten en opgaven van 't geen in Indië voorvalt en van de handelingen des kolonialen bestuurs, dan nadat het beruchte besluit van 13 Januarij 1854 aldaar was bekend geworden. Maar sedert het *Reglement op de drukwerken* in Indië is afgekondigd, is het aantal onzer medewerkers zeker verdubbeld.

Waar is dat aan toe te schrijven? Waarschijnlijk zullen er onder zijn, bij wie het „nitimur invetitum semper cupimusque negata" als beweegreden geldt, en die juist door de pogingen, die het Gouvernement in 't werk stelt, om alle openbaarheid te verhinderen en elke mededeeling van gedachten en meeningen te smoren, zich opgewekt gevoelen, om tegen die pogingen in te werken en ze te verijdelen. Maar velen zijn er ook ongetwijfeld, die, overtuigd dat het tegenwoordige regeringsstelsel ten verderve leidt, door liefde tot moederland en koloniën gedreven, alléén daarom de hand reiken aan hen, die dat stelsel bestrijden. Zij zien dagelijks in Indië de werking van dat stelsel in duizend bijzondere gevallen; zij zien hoe traagheid, onkunde en kortzigtigheid met elkander wedijveren, om elke kiem van ontwikkeling te smoren en een land en eene bevolking uit te putten en te verarmen, waaraan de Voorzienigheid de edelste krachten heeft geschonken. Zij rekenen zich verpligt, door 't publiceren van 't geen ze zien, den eersten grondslag voor eene betere toekomst te leggen, gelijk het Gouvernement, door het licht dat van alle kanten doordringt te bedekken en zoo mogelijk uit te doven, zijn systeem tracht te behouden en te redden. En naarmate de regering krachtiger middelen aanwendt, om publiciteit te keeren, naar die mate rekenen zij het zich meer tot pligt, publiciteit te bevorderen.

Tot hen behoort ook een onzer vrienden in Indië, die ons, onder den bovenstaanden titel, een reeks van opmerkingen en berigten heeft toegezonden over allerlei gebeurtenissen en regeringsmaatregelen, en die ons beloofd heeft, daarmede geregeld te zullen voortgaan. Wij meenen, dat de juistheid van 't geen hij mededeelt niet zal kunnen betwijfeld worden, en verheugen ons daarom, maandelijks op die wijze een kritisch overzigt te kunnen geven van 't geen de aandacht in Indië gedurende dat tijdsverloop al zoo heeft tot zich getrokken.

I.

Zelden is de aankomst van eene mail met zoo veel ongeduld en belangstelling te gemoet gezien, als die van de maand Februarij l.l. En hoe kon het ook anders? Was dit ongeduld, die belangstelling niet natuurlijk? Kon men met die mail niet het berigt verwachten van *den eersten indruk*, in Nederland te weeg gebragt, door de zoo gehate, zoo algemeen veroordeelde Indische drukperswet, en de daartegen door de Bataviasche burgers en boekhandelaren aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal en aan den Koning ingediende protesten? Hoor! daar verkondigen twee schoten in den morgen van den 25sten Maart de aankomst van de mailboot. Menigeen klopt het hart met versnelden slag. Menigeen spoedt zich naar den „Boom." — Men zal daar het nieuws, het groote nieuws hooren! Men zal daar vernemen, of het Nederland voortaan alleen te doen is, om koffij en suiker en indigo en tin uit zijne Indische bezittingen te trekken; men zal daar vernemen of wij voortdurend gehouden moeten worden in een toestand van onmondigheid; men zal het daar hooren, of Indië en Nederland *al* of *niet* zich zullen krommen onder het ijzeren juk van eene wet uit den vreemde tot ons gebragt? O! deze dag, zal belangrijk wezen voor de geschiedenis! Van de tijdingen, die men heden verwacht, zal zeer veel, misschien het heil van Nederland en van zijne onschatbare Indische bezittingen, in de toekomst afhangen. Daarvan zal toch afhangen, of de vervreemding, de scheuring, die onmiskenbaar is teweeg gebragt door deze ontijdige drukperswet, grooter zal worden; daarvan zal afhangen, of de band, die Indië en Nederland nu nog omstrengelt, naauwer zal worden toegehaald.

Zie, daar komt de eerste boot met mail-reizigers en postpakketten, die ons de eerste berigten zullen brengen. Men valt aan op de Rotterdamsche landmail-courant van Februarij. Maar welk eene teleurstelling! Niets, niets dan een paar flaauwe woorden, om ons te zeggen, dat wij met de volgende mail het verslag zouden kunnen vernemen van de beraadslagingen in de Kamer over de drukperswet en onze adressen! „Wij zien het!" zoo roèpt men elkander toe, „Nederland is ontaard; het verstoot zijne kinderen, die in het verre Oosten de schoonste parel van de kroon als een heiligdom bewaakten en bewaarden! Het geeft ons prijs aan hen, die, hun verleden vergetende, hunne offers brengen op het altaar der doodende reaktie. Het laat ons een speelbal van hen, die Indië verloochenen en het goede dat zij aan Indië te danken hebben!" Met verkropte spijt roept men uit: „De renegaat zegeviert. De man, die op Java 't eerste levenslicht aanschouwde, maar de liefde tot zijn geboortegrond verzaakt, en zijne beginselen zoo gemakkelijk verwisselt als zijn gouden rok!" Krampachtig trekken zich de lippen te zamen; onwillekeurig worden de vuisten gebald, en de kreet is niet meer te smoren; „Welaan Nederland! Gij verstoot ons. Gij verstoot ons, uwe kinderen, op het oogenblik dat wij op u rekenden! Gij werpt ons de handschoen toe! Wij nemen haar aan, gelijktijdig met uwe uitdaging! Gij hebt de eerste schrede gedaan op den weg, aan 't eind waarvan geschreven staat: *vervreemding*,

afscheiding, *losscheuring*. De geschiedenis zal oordeelen tusschen u en ons en de staatslieden, aan wie gij zulke groote belangen hebt toevertrouwd!"

Maar zie! daar komt de postbode. Die brengt ons tal van brochures, dagbladen en tijdschriften. Goddank! de bittere teleurstelling is verdwenen; — zij heeft plaats gemaakt voor een onbeschrijfelijk gevoel, dat zich uit in den handdruk van een vriend. — „Wij hebben u een oogenblik miskend, o, Nederland! Dat was onder eenen eersten pijnlijken indruk. Sommigen uwer staatslieden mogen ontaard, verbasterd zijn, gij blijft het oude, getrouwe vaderland. Neen, gij verstoot uwe kinderen niet, die, in het verre Oosten, uwen roem, uwen rijkdom bevorderen. Neen, gij wilt geene scheiding. Uwe zonen hier evenmin. Zij zullen voor u het dierbaar kleinood geheiligd bewaren, dat gij aan hen hebt toevertrouwd. Uwe woordvoerders strijden voor onze belangen: 't zijn strijders voor regt en geregtigheid. Hebt dank gij allen, maar vooral gij, edele THORBECKE, die de belagers van uwe en onze vrijheid in hunne stellingen hebt teruggedreven. Wij zien in u allen broeders, wakers en strijders. Telt den vijand niet te ligt. Wacht u voor zijne listen en lagen. Op u, mannen in de Staten-Generaal, is nu verder onze hoop, ons vertrouwen gevestigd. Gij zult die hoop, dat vertrouwen niet beschamen."

Deze ontboezeming ontsnapte onwillekeurig aan onze pen. Zij is inderdaad de uitdrukking van den algemeenen geest, die, na aankomst der mail, te Batavia heerschte.

In een paar, met de laatste mail aangebragte, dagbladen, wordt medegedeeld, dat de heer PAHUD, beducht voor de gevolgen, den heer MIJER zou hebben verzocht, de verordening terug te nemen. Wij gelooven goed onderrigt te wezen en durven verklaren, dat dit onjuist is. Trouwens, het is ook niet aannemelijk; want, al moge de heer PAHUD ook bij elke gelegenheid, als het te pas of niet te pas komt, trachten vol te houden, dat hij in de uitgevaardigde wet niet het ontwerp kan herkennen, 't welk hij aan den Raad van State indiende, is het publiek toch niet de dupe van deze betuigingen. Trouwens eene eenvoudige inzage van de premisse van het koninklijk besluit van 8 April 1856 bewijst het tegendeel. Dan toch had de Raad van State tweemaal moeten zijn gehoord, terwijl daaruit blijkt, dat dit staatskollegie maar *één* advies heeft uitgebragt. Men vindt het in het koninklijk besluit aangehaald met dagteekening en nommer. De heer PAHUD was toen nog Minister van Koloniën. Maar zie hier, wat waarschijnlijk aanleiding heeft gegeven tot dit berigt. Toen de verordening beoordeeld was door den Raad van State, is het ontwerp gezonden aan den heer DUIJMAER VAN TWIST. Deze zal het denkelijk hebben ontvangen met de mail, die in het laatst van December 1855 hier kwam. Zijn wij wel onderrigt dan moet de heer VAN TWIST, wiens gevoelen door den heer PAHUD was gevraagd over de verordening, verklaard hebben, dat hij het geheele ontwerp moest afkeuren; dat hij, niet willende instaan voor de gevolgen, moest verzoeken dat, indien de Koning, gebruik makende van zijne magt, het ontwerp

mogt bekrachtigen, gelijktijdig met de toezending van den last om het ten uitvoer te leggen, zijn vervanger werd gezonden. Die vervanger was de heer PAHUD. Ook hier is eene vergelijking van de datums opmerkelijk. Het reglement werd gearresteerd den 8sten April en kwam hier in Mei met de mail, waarmede de heer PAHUD arriveerde. Met de behandeling van de „administrative voorschriften," door den heer PAHUD gelijktijdig uitgevaardigd (*Indisch Staatsblad* No. 75), was men eerst gereed, toen men kon berekenen, dat de begrootingswetten voor 1857 door de Kamer waren aangenomen, en dat dus de drukperskwestie geen netelig incident zou kunnen worden bij de behandeling van die wetten.

In het nommer van 19 November 1856 van de *Java-Bode*, kwam eene opgave voor van bij de boekhandelaren LANGE & Co. te Batavia verkrijgbare werken. Het eerste daarop voorkomende was eenvoudig aldus geannonceerd: *Werp al uwe bekommernissen op den Heer.* Dat moet een verdacht werk zijn, dacht zeker assistent-resident voor de policie, die naar het schijnt de heeren LANGE & Co. niet kon vergeven, dat zij zich dorsten vermeten, om, eenige dagen na de openbaarmaking van de drukperswet, een boek, met zulk een op de tijdsomstandigheden zinspelenden titel, te koop aan te bieden. „Dat is verspreiding van verboden boeken," dacht hij, „en die is met zware straffen bedreigd bij de nieuwe verordening! Dat kan er niet door." Naauwelijks heeft de *Java-Bode* hem deze overtreding medegedeeld, of zie, hij zit in zijn wagen en in een wip is hij in den boekwinkel. Met een flaauw praatje, vraagt hij dat werkje eens te mogen zien. En wat blijkt hem nu? Dat het een godsdienstig werkje is van den meest onschuldigen aard. Het gebeurde is fluks ruchtbaar. Ook de resident verneemt het, maar deze is verstandig genoeg van den ijver van zijn assistent wat te temperen, en hem onder het oog te brengen, dat de verordening eerst in werking treedt op den 10den December 1856, en dat, al ware het een verboden boekje geweest, de heeren LANGE & Co. toch niet strafbaar zouden zijn.

Naarmate nu het tijdstip naderde van de aankomst der mail van Februarij, die ons het berigt moest aanbrengen van den indruk in Nederland door het gebeurde veroorzaakt, schijnt aan den heer PAHUD de moed ontzonken te zijn, om de drukperswet in toepassing te brengen. Althans de prokureur-generaal ontving den last, om de officieren van justitie aan te schrijven, geene vervolgingen, wegens overtredingen van die wet, aan te vangen zonder bepaalden last van hooger hand. Die aanschrijving is afgegaan en van daar, dat de post ons al die bladen, brochures en tijdschriften bezorgd heeft, die zij had medegebragt; van daar, dat de boekhandelaren in de *Java-Bode* geannonceerd hebben, dat bij hen was te bekomen de door den heer NIJGH te Rotterdam uitgegevene *Memorie van toelichting* der wet, met den daarin voorkomenden brief van den heer THORBECKE aan dien uitgever. Waarom worden die boekhandelaren nu niet vervolgd? Maar

al ware alles door de post terug gehouden, dan nog zou de wet haar doel niet hebben bereikt, want tal van afschriften der artikelen, door de vaderlandsche pers aan deze „question brulante" gewijd, werden ons gezonden in gesloten brieven!

De heer MIJER schijnt zoo zeer overtuigd van de mogelijkheid, dat de drukperswet zal kunnen worden gehandhaafd, dat hij aan den heer PAHUD per ommegaande mail heeft opgedragen, om aan de Bataviasche boekhandelaren, onderteekenaars van het bekende rekest aan den Koning, te kennen te geven, dat hun verzoek niet vatbaar was voor eene gunstige beschikking.

Blijkt hieruit niet dat wij wijs handelden door ons rekest te rigten aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal? Zouden wij niet op dezelfde wijze zijn afgescheept?

II.

Onder de mannen, die in Indië een ruim veld voor de ontwikkeling van hunnen ondernemingsgeest hebben gevonden, en die zich eene geregte aanspraak hebben verworven op de erkentelijkheid van Nederland en Indië, bekleedt de heer W. CORES DE VRIES voorzeker eene eerste plaats.

In 1848 op Java gekomen, ten einde onderzoek te doen naar de uitvoerbaarheid van een plan, om door behulp van stoomkracht eene verbeterde en versnelde kommunikatie in den Indischen archipel te vestigen, vond hij ongehoorde moeijelijkheden, tegenwerking en vooroordeelen. Een en ander is in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* reeds vroeger gekonstateerd (zie 10den jaargang, 1ste afl. blz. 167, en jaargang 1850, 1ste deel, 6de afl. blz. 442).

Na gedurende ruim drie jaren tegen die moeijelijkheden, tegenwerking en vooroordeelen te hebben gestreden, zegevierde de deugdelijkheid en waarheid zijner inzigten. Te Rotterdam kwam eene naamlooze vennootschap tot stand, die het vereischte kapitaal verschafte. De drie eerste ijzeren stoombooten, genaamd *Padang*, *Makassar* en *Ambon*, waren in 1852 reeds in de vaart. Een paar jaren later werd dit eerste drietal vermeerderd met de *Banda*, en niet lang geleden met de *Palembang* en *Soerabaja*, terwijl de *Batavia*, derhalve de *zevende* boot, binnen kort in de vaart zal komen.

Wat men nog niet lang geleden als een hersenschim beschouwde, is reeds nu, dank zij de volharding van den heer DE VRIES, tot stand gekomen: de drie hoofdplaatsen van Java zijn in geregelde stoomverbinding gebragt met Padang, Benkoelen, Makassar, Menado, Ternate, Amboina, Banda, Timor, Pontianak en Sambas. Wij willen niet ontkennen, dat sommige zaken nog te wenschen overlaten, zoo als b. v. de inrigting der schepen voor de passagiers; maar toch zal men moeten toestemmen dat het geheel verre de verwachtingen van menigeen heeft overtroffen. Wie toch onzer lezers herinnert zich niet meer, hoe de gemeenschap tusschen Java en de buitenbezittingen en tusschen de buitenbezittingen onderling maanden achtereen gesloten was, hoe men

bv. in geen jaar eenige tijding had kunnen bekomen van Timor, dat slechts weinige dagreizen van het meest oostelijke punt van Java verwijderd is?

Wij zullen niet beproeven de gevolgen te schetsen, die dit stoombootverkeer op de ontwikkeling van handel en industrie, op vooruitgang en beschaving, reeds heeft uitgeoefend en nog zal uitoefenen. Wij vergenoegen ons met in het kort de aandacht te vestigen op den ondernemenden man, die zooveel goeds, ongeacht zooveel tegenkanting, wist tot stand te brengen. Van die tegenkanting zien wij nog dagelijks de sporen in de moeijelijkheden, die den heer DE VRIES in den weg worden gelegd, om zijn materiëel te vermeerderen en uit te breiden. Het is namelijk noodig, dat de eerst uitgezonden *ijzeren* booten worden vervangen door *houten*. Nu leert de ondervinding, dat alleen het djatihout bestand is tegen den vernielenden Indischen zeeworm. Herhaaldelijk heeft de heer DE VRIES gevraagd, dat hem mogt worden toegestaan om in de, *volgens de bepalingen voor den houtaankap opengestelde*, Gouvernements bosschen, onder *toezigt* der boschbeambten, het hout te vellen voor de door hem benoodigde stoombooten. Dat is hem echter telkens geweigerd, met verwijzing naar de houtverkoopingen, die vrij geregeld worden gehouden door die ondernemers, welke met het Gouvernement in kontrakt staan voor de exploitatie van sommige bosschen. Hoe hij de regering ook heeft aangetoond, dat op die verkoopingen het door hem benoodigde scheepstimmerhout niet te verkrijgen is, niets heeft mogen baten. Ligt hierin niet weder het bewijs van den geest, die het koloniaal bewind beheerscht? Is het waar, dat men zoo gaarne den goeden ouden tijd zou terugwenschen? Heeft het niet den schijn, als of men liefst den ondergang zou willen zien van eene onderneming, die het uitvloeisel is van den ontwaakten geest tot ontwikkeling der hulpbronnen van Indië door middel der partikuliere nijverheid?

Doch zoo ver zal en kan het niet komen. Men is thans zoo gewoon aan het geregeld verkeer, dat de minste stoornis daarin door een ieder onverwijld wordt gevoeld. Als de heer DE VRIES het benoodigde hout niet uit de bosschen van Java kan bekomen, zal het voorzeker van elders worden aangevoerd, zoo als, in de eerste helft van de maand Maart 1857, twee scheepsladingen hout te Batavia zijn aangevoerd van Nieuw-Zeeland en Maulmain. De lading, van laatstgemelde plaats aangebragt, bestond enkel uit djati-hout.

Wij wenschen den heer DE VRIES den moed en de kracht toe, om op den ingeslagen weg voort te gaan. Tijdgenoot en nakomeling zullen hem daarvoor erkentelijk blijven. Handel, landbouw en nijverheid zullen aan hem een nieuw leven te danken hebben.

Het is niet alleen de stoomboot-onderneming, die haar ontstaan aan dezen bekwamen, al te nederigen man te danken heeft. Ook het prachtige drijvend dok bij Onrust is gebouwd, naar aanleiding zijner dringende vertoogen, volgens de door hem gemaakte plannen en begrootingen.

En aan zulk eenen man onthoudt men een blijk van onderscheiding, dat men aan zoo menigeen geeft, zonder dat men weet waarvoor!

Wat mag daarvan wel de oorzaak wezen?

Waarom wordt, als men toch geene konkurrentie wil, niet aan den heer DE VRIES een houtkontrakt gegeven? Of zijn zulke kontrakten alleen weg gelegd voor de neefjes en de gunstelingen?

III.

Bij eene kabinets-circulaire van den 14den Maart 1857 No. 37, wordt door den heer PAHUD aan de onderscheidene kollegiën, hoofden van departementaal en gewestelijk bestuur, medegedeeld, „dat de omstandigheid, dat „sommige autoriteiten voor de behandeling van zaken veelal meer tijd „nemen, dan met het belang zoowel van s' lands dienst als van bijzondere „personen vereenigbaar is, hem noopt in het algemeen doch met den „meesten ernst aan te dringen op eene geregelde en spoedige behandeling „van de daarvoor vatbare onderwerpen, onder aanbeveling om alles aan „te wenden, wat aan dit doel bevordelijk kan zijn."

Wij zijn de eersten om de strekking van deze aanbeveling toe te juichen. Hoe menigmaal gebeurt het, dat door eene trage behandeling van zaken de belangen van het algemeen en van bijzondere personen grovelijk worden benadeeld. Men herinnere zich slechts het gebeurde met de uitbesteding der levering van rijst en olie voor Banka ten vorigen jare, en hoe toen die trage behandeling den lande is komen te staan op eenige *tonnen* gouds. Aan wien was de schuld van deze vertraging? Hoe lang hebben de stukken rondgewandeld op de algemeene sekretarie? Hoe lang wel hebben zij gelegen op de tafel van den heer PAHUD? Men herinnere zich, hoe sedert jaren in behandeling zijn de voorstellen betrekkelijk de landverhuringen in de Vorstelanden, hoe daaronder de belangen lijden van zoo vele landhuurders en handelaren, die toch in den staat van onzekerheid, waarin dit aangelegen punt door het Gouvernement gebragt en gehouden is, niets durven ondernemen. Is het waar, dat de daarover handelende voorstellen sedert jaren bij de *regering* wachten op eene beslissing? Is het waar, dat nog geen enkel landhuurder een *bepaald* antwoord van haar heeft kunnen bekomen, ten aanzien van het punt der verlenging? Hoe is met de direkte belangen van zoo veel bijzondere personen en met het indirekte algemeen 's lands belang overeen te brengen, dat, nu de expiratie van al die landverhuringen als 't ware voor de deur staat, deswege geen vast beginsel wordt aangenomen en openbaar gemaakt, opdat een ieder in zijne transaktien zich daarnaar kunne regelen?

Juichen wij dus in alle opregtheid de kabinets-circulaire toe, ten hoogste heeft het ons verwonderd daaronder de naamteekening te vinden van den heer PAHUD. Immers wie onzer lezers is niet bekend geworden met den verbazenden achterstand, dien de heer PAHUD als Minister van Koloniën aan zijnen opvolger den heer MIJER, bij wijze van *poesaka*, heeft nagelaten en met den nog grooteren achterstand, die nu reeds bestaat bij de algemeene sekretarie te Batavia? Gedurig hoort men thans daarover klagen. Als oorzaak daarvan wordt opgegeven, dat de heer PAHUD niet gewoon schijnt de zaken,

die op zijne beslissing wachten, geregeld en bij den dag af te doen. Is het waar, 't geen verzekerd wordt, dat er een geheel nieuw stel trommels voor de berging der achterstallige stukken is gemaakt? Is het waar, dat de ambtenaren op de algemeene sekretarie, soms dagen achtereen, weinig of niets te doen hebben, en dan op eens overstelpt worden, als, gelijk men het noemt, „*de boel van boven los komt*"? Is het waar, dat men deze, door den heer PAHUD ingestelde, wijze van behandeling vergeleken heeft met den voortgang van eene Javaansche pedatti, getrokken door een buffel over een zoogenaamden pedatti-weg in het hartje van de westmoesson? Moest dan de heer PAHUD aan zijne ondergeschikten niet het voorbeeld geven van spoedige afdoening?

IV.

In de landmail-editie van *de Indiër* van 7 Februarij 1857, No. 2, komt op bladzijde 53 een berigt voor, volgens 't welk de Keizer van Japan, de mijnen in zijn rijk willende exploiteren, van het Nederlandsch Gouvernement in Oost-Indië één der daar aanwezige ingenieurs heeft aangevraagd en dat onlangs de heer OTTO HUGUENIN (een leerling der Delftsche akademie) met vorstelijke pracht naar Jedo is vertrokken.

Wij weten niet, waarvan *de Indiër* dit berigt ontleend heeft, maar wel weten wij, dat het onjuist en zeer overdreven is voorgesteld. Zie hier de zaak.

Zoo als bekend is, zijn de Japanners een weetgierig volk. Bij gelegenheid, dat een der landsheeren een bezoek bragt bij den heer DONKER CURTIUS, ons opperhoofd te Desima, thans den weidschen titel voerende van „koninklijken Nederlandschen kommissaris voor Japan", viel het gesprek op het mijnwezen. De landsheer was onuitputtelijk in zijne vragen. Men kon die niet allen beantwoorden. Toen werd hem, onder een glaasje likeur (waarvan de Japanners groote liefhebbers zijn), gevraagd of het niet goed zou wezen een deskundige te ontbieden. Blijkbaar zonder na te denken, beantwoordde hij deze vraag bevestigend. En zie daar de stof voor een berigt aan het Gouvernement, waarin betoogd wordt eensdeels de zucht der Japanners om kennis te vergaren, anderdeels het belang van Nederland om hen door zijne deskundigen tot die kennis te brengen, met het doel, om meer te weten te komen van den mineralogischen rijkdom van dat uitgestrekte, geheimzinnige keizerrijk.

De Indische regering haast zich den heer HUGUENIN naar Japan te zenden. Maar naauwelijks is deze daar aangekomen, of men begrijpt, dat men wat al te voorbarig geweest is, dat men dupe is van mijstifikatie. Aan den landsheer wordt eene mededeeling gedaan van de aankomst van den ingenieur. Maar die is nu Oost-Indisch of liever Japansch doof. — Nu wordt er eene korrespondentie geopend tusschen onzen kommissaris en den gouverneur van Nangasaki. Die wil er ook niets van weten. — En zoo moet de heer HUGUENIN, wel verre van met vorstelijke pracht naar Jedo te reizen, even als alle Nederlanders opgesloten blijven op het kleine en treurige Desima, om eene enkele keer, bewaakt door Japansche beambten,

eene wandeling te doen in — en om — Nangasaki! Ja, bewaakt worden wij, Nederlanders, niettegenstaande de vrijheden (?) bij een zoogenaamd *traktaat* (lees: *koncessie*) bedongen, vrijheden waarvan men met zooveel ophef melding ziet maken in sommige publieke geschriften. Wanneer zal men toch de Japanners eens leeren kennen?

Wanneer zal dat systema van „*believen*" plaats maken voor de toepassing van eene gezonder en juister staatkunde?

V.

Aan de meesten van onze lezers is voorzeker bekend, dat nagenoeg alles wat de Indische regering noodig heeft voor het leger, de vloot en al hare inrigtingen, door tusschenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij naar Indië wordt gezonden, op bestellingen, die door de regering soms *een* en *twee* jaren, ja dikwijls veel vroeger, gedaan zijn en in de wandeling bekend zijn onder de benaming van „*eischen.*" Tonnen gouds zijn daarmede gemoeid. Het behoeft wel geen betoog, dat de maatschappij, door den grooten omvang van haren werkkring, niet kan doordringen in al de details van deze bestellingen, en dat zij dus meermalen, uit den aard der zaak, zich moet verlaten op de goede trouw van hare leveranciers. Maar juist van goede trouw schijnt dikwijls door sommigen dier leveranciers misbruik te worden gemaakt. Dagelijks ziet men daarvan hier de voorbeelden door afkeuring van bestelde en hier aangebragte artikelen, vooral provisiën. Zoo bv. werd, een paar jaren geleden, eene massa wijn, voor de hospitalen uitgebragt, zoo zuur en onbruikbaar bevonden, dat zij afgekeurd en op vendutie verkocht werd. Zoo werden dezer dagen weer 800 vaten meel afkeurd, op gelijke wijze besteld en aangebragt en die thans tegen spotprijzen publiek verkocht worden. Op de primitieve leveranciers is geen verhaal, want de artikelen worden in Holland gekeurd. Het Gouvernement moet het verlies dragen.

Wij zijn geen voorstanders van dit middel, om in de behoefte der Indische administratie te voorzien. In vroegere tijden en onder de toen bestaande omstandigheden, moge het noodzakelijk zijn geweest; dat willen wij niet tegenspreken. Maar wij houden vol, dat dit middel tot een verouderd voorleden behoort, en het grootste gedeelte der behoeften voor de dienst zou kunnen worden voorzien, door plaatselijke mededinging. Wij houden ons overtuigd, dat men dan veel beter en veel goedkooper teregt zou komen dan thans.

Zou het niet de moeite waard wezen, om hiermede eene ernstig gemeende proef te nemen?

VI.

Toen de heer FABIUS op Java terugkwam van zijne eerste reis naar Japan, waren de door hem van daar medegebragte berigten van dien aard, dat niemand twijfelde aan de mogelijkheid, dat het Japansche rijk weldra voor den Nederlandschen handel geopend zou worden. De heer FABIUS ver-

haalde zelfs, dat hij eene volgende keer, naar alle waarschijnlijkheid, een der meest invloedrijke Japansche landsheeren naar Java zou brengen. Niets werd dan ook gespaard om eene tweede reis te doen slagen. De *Soembing*, waarmede de eerste reis was gedaan en die de lieveling geworden was van de Japanners, werd toen ten geschenke gegeven met eene menigte andere voorwerpen. Een koninklijk gezantschap vertrok gelijktijdig naar Desima, om het afbeeldsel des Konings aan den Japanschen Keizer over te brengen. Men vond zich echter te leurgesteld, toen de heer FABIUS ten tweedenmale terugkwam, medebrengende het aan onze lezers bekende zoogenaamde traktaat, waarbij aan de Nederlanders vrijheid wordt gegeven, om „*voor hunne gezondheid in de baai van* Nangasaki *te visschen*". Ook het gezantschap kwam onverrigter zake terug. Het had gehoopt 's Konings afbeëldsel in persoon aan den Keizer te overhandigen. Maar het is niet toegelaten, terwijl verzekerd wordt, dat dit afbeeldsel nimmer naar Jedo afgezonden, maar te Nangasaki aangehouden is. De landsheer, voor wien reeds appartementen waren aangewezen, was ook maar in zijn land gebleven. De heer FABIUS was, toen hij ten tweedenmale terugkwam, al vrij wat minder opgewonden, dan bij zijne eerste terugkomst. Hij liet er zich weinig over uit. Wel werden rapporten ontvangen van den heer DONKER CURTIUS, die allerlei schoone en overdrevene beschouwingen inhielden, maar zij doelden op de toekomst. Desniettemin werd het welslagen der pogingen van de heeren DONKER CURTIUS en FABIUS in gloeijende dichtregelen bezongen, door een ambtenaar bij de faktorij te Desima. Wij laten ze hieronder volgen, als een staaltje van overdrijving en mijstifikatie.

HOLLAND EN JAPAN.

Geen metalen vuurkanonnen,
Hebben 't grootsche werk begonnen,
  Waarop heel de wereld staart;
Holland heeft aan Nipon's boorden,
't Licht geplant uit Westersche oorden,
  Zonder bloedig oorlogszwaard.

Holland heeft den dam gebroken,
't Kwam, het zag, het heeft gesproken,
  En Japan zwicht voor die kracht;
Holland bragt er licht en kennis,
Niet door stoute wettenschennis,
  Slechts zijn naam heeft dit volbragt.

Binnen Nagasaki's wallen,
Hoort men reeds de juichtoon schallen
  Van een volk, dat, blijgezind,
De armen uitstrekt met verlangen,
Om er Holland in te ontvangen,
  't Land door haar het meest bemind.

Vaders ziet men daar hun zonen,
Onze reine driekleur toonen,

Elk slaat die eerbiedig ga;
Welke vlag Japan moog sieren,
't Ziet de schoonste der banieren,
In de vlag op Desima.

Holland! Juich om uw victorie!
Nieuwe luister, nieuwe glorie,
Hebt gij in Japan behaald!
Wees er trots op; want die zegen
Is, in vrede en regt verkregen,
Met geen stroomen bloeds betaald.

De oudheid moog haar helden roemen,
Gij kunt thans ook de uwe noemen:
Hebt als Rome een CURTIUS;
En waar grootheid heeft geblonken,
Ze is ook U op nieuw geschonken,
In een tweeden FABIUS.

Gedrukt en uitgegeven bij LANGE EN C°. ten behoeve der watersnoodlijders in 1855.

Ten derden male met de *Medusa* naar Japan vertrokken, keerde de heer FABIUS een paar maanden geleden terug. Maar nu waren de hekken geheel en al verhangen. De heer FABIUS vertoonde zich nergens. Men vernam, dat de Japansche regering ongenegen was geweest iets van belang toe te geven. Men vernam, dat men hem had afgescheept met nieuwe beloften. Onwillekeurig rijst hier eene reeks van vragen. Zoo, bij voorbeeld, vragen wij:

1°. Is men niet de dupe van Japansche beleefdheid en mijstifikatie? *)

2°. Heeft de Nederlandsche regering, of liever hebben hare agenten in Japan (de heeren DONKER CURTIUS en FABIUS), wel de ware politiek gevolgd?

3°. Hebben zij niet te veel gevolgd het stelsel van *toegeefelijkheid*, dat, volgens de Japansche begrippen, *zwakheid* verraadt?

4°. Welk nut heeft het gehad, dat men aan beide heeren linten en kruizen, en aan ons opperhoofd bovendien een weidschen titel geschonken heeft, met de vergunning om de uniform van kapitein ter zee te dragen?

5°. Is het niet meer dan tijd, dat de leiding der Japansche zaken aan meer bekwame, zelfstandige handen worde toevertrouwd?

6°. Welke voordeelen heeft het Gouvernement behaald van den ongelukkigen uitkoop van den Japanschen kambang-pachter?

7°. Zal men maar blijven voortgaan met den aanvoer van al de bestelde kostbare artikelen, om daarvoor lakwerk en nog eens lakwerk en weder lakwerk terug te bekomen als remise?

VII.

In den toestand van het Bataviaasch praauwenveer hebben wij wel het meest sprekende bewijs van de verderfelijke en doodende uitwerking van elk monopolie. Hoe bij dat monopolie elke ontwikkeling van vrije me-

*) Dezer dagen verscheen in de *Staatscourant* een rapport aan den Koning van de ministers van buitenlandsche zaken en koloniën, waarin dit wordt erkend. Misschien nog in deze aflevering, maar zeker in de volgende, hopen wij dit zonderlinge stuk te behandelen. DE REDAKTIE.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië onder ultimo December 1855, door de hoofdcommissie van onderwijs ingediend aan Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie. Batavia 1856.

Onder de verslagen over de meest belangrijke onderwerpen, die wij omtrent den toestand onzer overzeesche bezittingen ontvangen, behoort voorzeker het verslag van den staat van het schoolwezen. 't Is ons dan ook een genoegen, telken jare aan onze lezers een kritisch overzigt daarvan te kunnen aanbieden. Wij doen dit te liever, omdat althans eenige vooruitgang in deze gewigtige aangelegenheid merkbaar is, ofschoon zeer langzame en als met looden tred. De indeeling van het tegenwoordige verslag is dezelfde als vroeger. Wij merken daarin eenige meerdere bijzonderheden op en een streven, om door meerdere volledigheid een goed overzigt van het geheel te geven. Dit neemt niet weg, dat het verslag in zijn geheel, hoe belangrijk ook, in vele opzigten eene drooge statistiek blijft, en dat het hoogst wenschelijk is, hier en daar een meer behagelijken vorm te kiezen. Daardoor zou het verkrijgen van een beter overzigt van sommige onderdeelen en dus ook van het geheel gemakkelijker worden, terwijl de belangstelling van velen in dit hoogst gewigtige onderwerp zou worden opgewekt, die nu gewis voor de lektuur van het verslag zullen terugdeinzen.

Het eerste gedeelte is, als altijd, opgemaakt door de hoofdkommissie van onderwijs, en betreft de Europeanen en Inlandsche Christenen. De verdeeling in vijf hoofdstukken is behouden. Het personeel van de hoofdkommissie heeft alweder groote wisseling ondergaan. Het bestond uit de heeren Mr. C. A. DE JONGH, vice-president van het hoog-geregtshof, president, Jhr. Mr. JUNIUS VAN HEMERT, resident van Batavia, vice-president; de heeren J. C. TEENGS, E. A. SCHILL, Mr. J. DE WAL, G. WASSINK, C. G. VAN DENTSCH en A. J. W. VAN DELDEN, leden; de heer J. A. PATTIJN was sekretaris. Wij hebben, in ons overzigt van 't verslag over 1854, in de zevende aflevering van dit Tijdschrift van het vorige jaar, medegedeeld, dat nog in de vakatures van twee leden van de hoofdkommissie voorziening werd vereischt. Ter vervanging van den heer A. A. REED werd benoemd de heer A. J. W. VAN DELDEN, lid van de firma REIJNST en VINJU te Batavia, een man van groote bekwaamheden en veel zelfstandigheid en die warme belangstelling toont in de zaak. Aan de kommissie ontvielen de in het vorige jaar benoemde leden, de heeren A. A. T. MOUNIER, predikant te Batavia en G.

WASSINK, kolonel-chef van de geneeskundige dienst, benevens den heer E. A. SCHILL, ontvanger der inkomende en uitgaande regten te Batavia, ten gevolge van vertrek naar elders of bekomen verlof naar Nederland. In de vakature, ontstaan door het vertrek van Mr. H. M. MERKUS WILLER, waarin nog niet voorzien was, moest voor 1856 ook voorziening plaats hebben, zoodat weder de helft der kommmissie uit nieuw benoemde leden zal bestaan. Wij geven volkomen de opmerking van de hoofdkommissie toe, dat de uitgebreidheid van haren werkkring het moeijelijk maakt, geschikte personen te vinden, en het is daarom niet te verwonderen, dat menigeen voor het hem aangebodene lidmaatschap bedankte. Wij hopen intusschen, dat de talrijke verliezen door eene doelmatige keuze mogen worden vergoed, en dat de nieuwe leden het spoor van hunne voorgangers zullen volgen, dat in menig opzigt, ook blijkens het tegenwoordige verslag, lof verdient. De heer J. A. PATIJN, de verdienstelijke sekretaris, heeft eene verandering van betrekking verzocht, ten gevolge waarvan een voorstel tot betere regeling van het sekretariaat aan het opperbestuur in Nederland is onderworpen, met betuiging van de tevredenheid van het Gouvernement over dien ambtenaar. Het zou te betreuren zijn, indien deze verdienstelijke man, door niet behoorlijke vergelding, zich aan het onderwijs onttrok; wij hebben reeds te dikwijls gezien, dat wezenlijk nuttige ambtenaren in Indië, door miskenning of achterstelling van meer begunstigden, 's lands dienst of een bijzonderen tak daarvan verlaten, om niet vrees te koesteren wanneer zich een dergelijk geval voordoet.

Het onderwijzend personeel is in 1855 eigenlijk met slechts één persoon vermeerderd. Op ultimo December 1855 waren 122 onderwijzens en kweekelingen in dienst. Het personeel was aldus verdeeld: er waren 64 onderwijzers, 29 ondermeesters en 29 kweekelingen, waarvan bijlage C een' nominativen staat geeft. Om te voorzien in de behoefte van het dienstjaar 1856, zijn weder 8 onderwijzers aan het Gouvernement gevraagd, waarbij de hoofdkommissie zeer teregt heeft verzocht, in de eerste plaats te letten op hen, die den tweeden rang hebben verkregen en zich, zoo door bekwaamheid en geschiktheid, als door beschaafden omgang, onderscheiden. Wij achten dit allernoodzakelijkst, omdat in Indië, meer nog dan elders, de persoon van den onderwijzer den meesten invloed uitoefent, niet alleen op het onderwijs zelf, maar ook op den voor- of achteruitgang van het geheele schoolwezen. De hoofdkommissie heeft voorgesteld, en onzes inziens mede zeer teregt, dat bij de benoeming in Nederland zal worden bepaald, dat de onderwijzers zich minstens voor vijf jaren aan het schoolwezen moeten verbinden, onder verpligting tot restitutie van de passagekosten en gratifikatie, indien zij de dienst eerder verlaten. Wij kunnen niet begrijpen, dat zoodanige bepaling tot nog toe niet is gemaakt; men heeft de nadeelige gevolgen van het gemis daarvan toch reeds ondervonden.

Het tweede hoofdstuk voert ten titel: *uitbreiding van het onderwijs.* Het vangt aan met de vermelding van de erkenning van de Christelijke ambachtsschool te Batavia en het gesticht voor verlatene kinderen te Djatie

(Ommelanden van Batavia), waarover wij het gunstig advies van de hoofdkommissie in ons Julij-nommer van het vorige jaar hebben medegedeeld. Het verdient opmerking, dat de Christelijke ambachtsschool is erkend, onder gehoudenheid van onderwerping aan de bepalingen van het lager onderwijs niet alleen, maar ook onder de voorwaarde, „dat de middelen tot bevordering van het voorgestelde doel niet in strijd mogen zijn met de wet en de *staatkundige belangen*." Deze laatste bijvoeging achten wij ten hoogste afkeurenswaard, daar het afhankelijk maken van het bestaan eener nuttige instelling van staatkundige inzigten geen den minsten waarborg geeft aan hen, die iets tot stand willen brengen. Wat een Gouverneur-Generaal of een Minister toch heden voor de koloniën van „staatkundig belang" zal achten, zal een volgend gezaghebber welligt nadeelig noemen. Het is intusschen alweder een bewijs van de zucht, om alles in Indië van het *bon plaisir* van het Gouvernement afhankelijk te maken. Hoe veel kan men niet onder „staatkundige belangen" der koloniën verstaan!

Het verslag vermeldt voorts het verlof tot oprigting uit eigene middelen eener school te Batavia, onder direktie van J. A. ARATHOON en M. G. JOAKIM, president en direkteur der Armenische gemeente aldaar, waar de Hollandsche, Engelsche en Armenische talen zullen worden beoefend.

In het vorig verslag deelden wij mede, dat verlof was gegeven om te Japara, te Bangkalan (eiland Madura) en te Willem I (Ambarawa) scholen te openen. Tot nog toe is daarvan niets gekomen. Het gebrek aan onderwijzers of het noodige materieel, waarin eerst voorzien moest worden, heeft alweder een jaar laten verloren gaan en bewijst nog steeds hoe traag en gebrekkig in de belangen van het onderwijs wordt voorzien. Men verwachtte de opening dier scholen op 1 April 1856, en wij wenschen dat in die verwachting geene nieuwe teleurstelling moge zijn ondervonden, want elk jaar verlies in Indië is bijna onherstelbaar voor de kinderen die het treft. De twee Gouvernements lagere scholen te Soerabaja zijn niet meer voldoende om al de scholieren te bevatten, daar het getal leerlingen op de tweede school tot 244 kinderen was vermeerderd; de eerste lagere school telde er een tachtigtal, en er bestaan daarenboven nog 4 partikuliere scholen. De hoofdkommissie heeft dan ook voorgesteld, eene *derde* lagere school op te rigten, en het voorstel was bij het Gouvernement in overweging. Wij verheugen ons in de toenemende zucht naar onderwijs op deze hoofdplaats, en wij wenschen dat het Gouvernement spoedig in de behoefte moge voorzien, want de belangen van hen, die thans onderwijs genieten, evenzeer als van de kinderen, die er nog van verstoken zijn, eischen dit dringend. In dergelijke gevallen dient men toch den ouden sleur te laten varen. Te Tjilatjap (residentie Banjoemas) wordt ook de behoefte aan eene Gouvernementsschool gevoeld. Er is aan het Gouvernement een voorstel tot voorziening gedaan.

Op Sumatra schijnt evenzeer een meer en meer aanwassend vertrouwen en belangstelling der ouders in het onderwijs te bestaan. Te Padang is een tweede lagere school geopend, en tevens is voorgesteld om te Padang

Pandjang, de sleutel der bovenlanden, eene school op te rigten. Te Maros (Noorder distrikten van het Gouvernement van Celebes) is hetzelfde gelukkige verschijnsel waargenomen; ook dààr is eene school opgerigt. In 1856 zouden alzoo, naar men hoopte, onderscheidene nieuwe scholen worden geopend.

Hoe verderfelijk het dralen van het Gouvernement, in het nemen van eene beschikking op gedane voorstellen van dien aard, kan werken, blijkt uit het voorbeeld van Bazoeki. Reeds bij Gouvernementsbesluit van 8 September 1853 werd bepaald, dat aldaar eene lagere school zou worden opgerigt, maar er was geen onderwijzer beschikbaar! Eerst in April 1855 kon iemand benoemd worden, en nu werd de school den 1sten Augustus daaraanvolgende geopend .... met 4 kinderen. Vele gezinnen waren inmiddels verhuisd, anderen hadden hunne kinderen elders geplaatst, en op 't laatst van December gingen er nog slechts 7 kinderen ter schole. Zoo is in eene geheele residentie, waar de behoefte bestond en door het Gouvernement was erkend, jaren lang aan het opkomend geslacht de gelegenheid tot onderwijs benomen, door gebrek aan middelen en karigheid omtrent eene der dierbaarste belangen van Indië.

De huishuur op de hoofdplaatsen was sedert lang niet meer in evenredigheid met de daarvoor aan de onderwijzers verleende indemniteiten. Ten gevolge van een voorstel van de hoofdkommissie, waarbij de op cijfers gegronde berigten der onderscheidene subkommissiën werden overgelegd, is magtiging aan den Koning verzocht, om hiervoor *f* 10,140 's jaars meer op de begrooting uit te trekken.

Daarentegen heeft het Gouvernement afgewezen een verzoek van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Indisch onderwijzers genootschap, ondersteund door de hoofdkommissie, om onderwijzers, even als predikanten, die van verlof uit Nederland terugkeeren, de maand volgende op hunne aankomst in het genot van hun vroeger traktement te stellen. Men moest beter verwachten van zulk een billijk verzoek.

In ons vorig verslag is medegedeeld, dat eene lijst van 8 kandidaten was ingediend, om daaruit jongelingen te kiezen, die te Canton de Chinesche taal zouden gaan bestuderen. Tot dat einde zijn benoemd de jongelingen J. E. ALBRECHT en M. VON FABER.

De overeenkomst met den boekhandelaar VAN HAREN NOMAN te Batavia, betreffende het zoogenaamde schoolboekenfonds en de levering van leermiddelen ten dienste der scholen, werd voor den tijd van twee jaren verlengd; na dien tijd zou de levering openbaar worden uitbesteed. Onder de leermiddelen werden opgenomen, het werk, getiteld: *Grondbeginselen van de opvoeding en het onderwijs*, door A. H. NIEMEIJER, op nieuw vertaald door P. R. GORLITZ, benevens eene tijdkaart der vaderlandsche geschiedenis door Mr. J. VAN LENNEP.

Zeer juichen wij het voorstel toe van het lid der subkommissie van onderwijs te Buitenzorg, Dr. P. F. H. FROMBERG, om de leerlingen van de hoogste klasse eenig onderwijs te geven in de grondbeginselen van den praktischen landbouw, en om later nog een dergelijk schoolboekje, bestaande

in vragen en antwoorden, voor de verschillende kultures op Java, zamen te stellen. Het verslag zegt daaromtrent:

„De hoofdkommissie, overwegende: dat de landbouw in Indië eene hoofd-industrie is; dat vele mannelijke leerlingen, vooral de zoogenaamde inlandsche kinderen, in de betrekking van opzieners een bestaan zoeken, en dat volgens haren aard, de inlandsche bevolking hare voornaamste bezigheid in den landbouw zoekt, stelde uit dien hoofde dan ook aan het Gouvernement voor, magtiging te verleenen om ter landsdrukkerij kosteloos te doen drukken, een landbouwkundig vraagboekje, om te dienen als leesboek of prijsgeschenk op de Gouvernements lagere scholen op Java. (Missive dd. 29 September 1855 n°. $^{11}/_{71}$ en kommissoriaal dd. 29 Dec. n°. $^{1}/_{820}$).

„Eene beschikking wordt alsnu op het voorstel ingewacht."

Het onderwijzers-genootschap bleef ook dit jaar zijn arbeid voortzetten. De drie leestafels, naar die van PRINSEN omgewerkt, werden nog door 6 andere gevolgd, waarmede dit werk voltooid is. Men is thans bezig met het vervaardigen van een stel leesboekjes.

Kariger dan ooit is hetgeen op blz. 26 en 27 omtrent de inspektiereis van Dr. S. A. BUDDINGH wordt medegedeeld. Men vermeldt slechts de inkomst van eenige missives, terwijl hier juist de plaats was, om in korte trekken een algemeenen blik te slaan op den toestand van het onderwijs in Indië. Wij hopen dat de vruchten, die deze, voor den staat zoo kostbare, missie zal opleveren, later aan 't licht mogen komen. Tot dusverre zijn de resultaten zeer gering.

Het tweede hoofdstuk besluit (blz. 30—37) met eene opgave van de kosten van het onderwijs. Daaruit blijkt, dat in 1854 is uitgegeven ƒ229,692.75 en dat voor 1855 wordt geraamd eene som van ƒ250,855.12. Indien men nagaat, dat in 1848 slechts ƒ124,000 waren uitgetrokken, dan is er, ja, vooruitgang, maar bitter langzaam. Elke schrede op dien weg echter willen wij toejuichen.

Het derde hoofdstuk, van blz. 39 tot 105, bevat het plaatselijk overzigt omtrent den staat van het Gouvernements en partikulier onderwijs onder Europeanen en hunne afstammelingen, getrokken uit de verslagen der onderscheidene subkommissiën. Het wordt voortaan behandeld in de volgorde, sedert 1848, in overleg met het Departement van Koloniën, in het naamregister in acht genomen. Wij kunnen niet zeggen, dat dit overzigt daardoor in belangrijkheid wint, althans niet, dat de kennisneming op eenigerlei wijze wordt vergemakkelijkt. Het tegendeel is waar.

In de eerste plaats stuiten wij hier op de belangrijke instelling *Herwijnen*, die thans helaas! niet meer bestaat. Na de vermelding van het subsidie van ƒ12,000, verleend op het gunstig advies van den heer P. J. B. DE PEREZ, lid van den Raad van Indië, door den heer DUYMAER VAN TWIST, volgt het kort verslag van het instituut over het jaar 1855 van den direkteur, Dr. A. L. GAERSTMAN. Het jaar 1855 wordt gezegd, in vele opzigten hoogst belangrijk te zijn geweest, maar mag niet minder onder de moeijelijken worden geteld. Er waren op het einde van Junij 42 en in December 41 leerlingen. Het verslag zegt:

„Met slechts een paar uitzonderingen, werd er goed gewerkt, en gaven de periodieke censu-

ren, den ouders de verzekering, dat er goede vorderingen gemaakt waren. De goede geest onder de jongelieden, die van den beginne af het instituut bijzonder gekenmerkt heeft, bleef bij voortduring bewaard, en werkte niet weinig mede, om de menigvuldige bezwaren, nog steeds aan de tegenwoordige positie van het instituut verbonden, te helpen overwinnen.

„Bijzonder aangenaam is het den direkteur, hier nog te kunnen vermelden, dat twee der meest gevorderde leerlingen des instituuts, die in staat geacht werden aan de deswege gestelde vereischten te voldoen, door het Gouvernement benoemd zijn, om, onder toezigt van den Nederlandschen konsul te Kanton, de Chinesche taal aan te leeren, en aldus tot tolken en onderwijzers in dezelve, ten dienste van het Gouvernement, opgeleid te worden.

„De gunstigste gebeurtenis echter, waarover het instituut zich in 1855 mogt verblijden, is de krachtige ondersteuning, die het aanvankelijk bij het Gouvernement mogt vinden, en die het verder tot wegruiming van alle bezwaren van hetzelve mag verwachten.

„De verdere stukken, betreffende de noodig geoordeelde verplaatsing des instituuts naar Buitenzorg, de nieuwe gebouwen, de gewenschte vermindering der schoolgelden, de organisatie van het instituut, het prospektus, de geldelijke aangelegenheden, de verhouding des instituuts tot het Gouvernement, en ten slotte de op meer breedvoerige ontwikkeling dezer punten gegronde voorstellen, zijn gedurende den verderen loop des jaars successivelijk allen ingediend, en zullen, na afloop der nog aanhangige overwegingen, weldra door eene beslissing gevolgd worden, die, wij hopen zulks met vertrouwen, de zwarigheden en gebreken, waarmede het instituut nog te worstelen heeft, wegruimen, aan hetzelve eene zekere toekomst verschaffen, en aan Indië eene inrigting voor opvoeding en gymnasiaal onderwijs schenken zal, die in alle opzigten met de beste in Europa kan wedijveren."

Die instelling is thans vernietigd door de schuld van het Gouvernement, en welk een' slag daardoor is toegebragt aan de kinderen van den fatsoenlijken stand in Indië, kunnen wij niet beter schetsen dan door de woorden van het officiële Verslag terug te geven. Hetgeen toch daarin van de residentie Pasoeroean in het bijzonder wordt gezegd, is van toepassing op geheel Indië, zoowel met betrekking tot den gegoeden als tot den minderen stand. Men zal er ook de oorzaken in zien, die vele ouders en kinderen tot nog toe minder belang doen stellen in het onderwijs, en men zal een blik kunnen slaan in den toestand van Nederlandsch Indië, die volkomen bevestigt hetgeen wij zoo dikwijls hebben betoogd. Wat lezen wij?

„Ten slotte kan in het algemeen aangeteekend worden, dat het onderwijs bij de verschillende scholen, als lager onderwijs beschouwd, voldoende kan worden geacht.

„De kinderen, tot den gegoeden stand behoorende, worden niet tot dat onderwijs alleen bepaald, maar meestal door hunne ouders, na het verlaten der lagere school, ter voltooijing hunner opvoeding, naar Nederland, Herwijnen (!) of andere inrigtingen van onderwijs gezonden, om daar de bekwaamheden op te doen, die, vooral in den tegenwoordigen tijd, gevorderd worden, om later in dezelfde maatschappelijke klasse, waartoe hunne ouders behooren, als nuttige burgers te kunnen optreden. Het getal der zoodanigen is echter zeer gering.

„Anders is het gelegen met de kinderen, die tot de mindere en behoeftige klasse behooren.

„Deze maken de groote meerderheid uit van degenen, die in deze residentie onderwijs genieten, zooals uit de cijfers dergenen, die gratis onderwezen worden, ten duidelijkste blijkt, daar toch op de hoofdplaats Pasoeroean van 101 leerlingen, 64 gratis, en te Malang van 26 ter school gaande kinderen, 18 gratis onderwijs genieten, dat is, van het gezamenlijk getal van 127 scholieren, 82 of nagenoeg *twee derde* gedeelten, wier ouders buiten magte zijn het geringste schoolgeld te betalen.

„Voor deze kinderen is de toekomst zeer duister, want, na de school te hebben verlaten, vinden zij in de Europesche maatschappij geene voegzame gelegenheid, om in hun onderhoud te voorzien; slechts enkelen valt het voorregt te beurt om als klerk op een lands-kantoor of bij een koopman of fabriekant geplaatst te worden; de groote meerderheid zwerft in ledigheid rond,

en wordt verwaarloosd; de op de school met zooveel moeite verzamelde kennis, gaat van lieverlede verloren, en zij strekken de maatschappij niet zelden tot last, terwijl, wanneer eenige gelegenheid voor hunne verdere opleiding bestond, zij als nuttige burgers dier maatschappij hadden kunnen werkzaam zijn, en hun bestaan op eene eerlijke wijze verdienen."

Wij willen er niets bijvoegen.

De sub-kommissie te Pasoeroean is tot het denkbeeld gekomen, "of niet met geringe kosten, en met eenige geldelijke tegemoetkoming van de zijde der ingezetenen, eene inrigting aan de Gouvernements lagere school zou kunnen worden verbonden, om het onderwijs ook uit te strekken in sommige nuttige ambachten voor jongens en in vrouwelijke handwerken voor meisjes. De sub-kommissie zal later op dit denkbeeld terugkomen." Indien van het Gouvernement, dat eene instelling als "Herwijnen" liet te niet gaan, medewerking moet worden verwacht, om aan zulk een nuttigen wenk gevolg te geven, dan koesteren wij weinig hoop.

Van de overige mededeelingen betrekkelijk de scholen voor Europeanen en hunne afstammelingen, willen wij alleen vermelden, dat de bewaarschool te Bazar Bahroe, "ondanks ondersteuning van het gouvernement, en ofschoon deze instelling met zooveel ijver begonnen en met belangstelling voortgezet was, — zegt het verslag —, toch is te niet gegaan." Geene enkele reden daarvan wordt opgegeven. De konklusie is met de premissen nog al in strijd.

Dat het onderwijs in Indië meer en meer wordt gewild, wanneer de noodige middelen slechts worden verstrekt en geschikte onderwijzers worden gevonden, blijkt weder uit het volgende feit. Te Djokjokarta koesterde men de vrees, dat de aankomst van een nieuwen onderwijzer de school zou doen achteruitgaan, waar in 1854 gemiddeld 68 en in 1855 gemiddeld 58 kinderen onderwijs genoten. De nieuwe onderwijzer BETEL ging met beleid te werk — en wat was het gevolg? "In plaats dat, zoo als men verwacht had, de school achteruitgang zoude ondervinden, stroomden de kinderen er van alle kanten naar toe, zoodat het vooruitzigt bestaat, dat zij weldra een *honderdtal* leerlingen zal bevatten."

De mededeelingen omtrent de buitenbezittingen dragen ook in de bijzonderheden het bewijs, dat zich hier en daar meer zucht voor het onderwijs ontwikkelt. Zoo zijn te Benkoelen 16 leerlingen meer dan het jaar te voren onderwezen. Te Palembang maakte het onderwijs, eerst den 15den November 1854 geopend, "goeden voortgang en zijn de uitkomsten gunstig te noemen." Op Amboina heeft de kinderziekte in de maanden Junij en Julij het onderwijs tegengewerkt, maar leverde het overigens bevredigende uitkomsten, evenzeer als op Banda. Minder is dit het geval te Ternate en te Menado, hetgeen hier wordt geweten aan den onderwijzer, daar aan gebrekkige huisselijke opvoeding en zedelijke verwaarloozing door de ouders. Het bezoek van den Gouverneur-Generaal VAN TWIST aan de onderscheidene scholen in de Molukkos zal welligt vruchten dragen. Die landvoogd heeft zich kunnen overtuigen, dat ook ten opzigte van het onderwijs de buitenbezittingen achterstaan bij Java, en dat alzoo de opheffing dier bezittingen uit hunnen achterlijken toestand evenzeer uit een intellektueel als materiëel oogpunt van gewigt is.

Het vierde hoofdstuk (blz. 107—158) omvat de scholen voor *inlandsche* Christenen, meer bijzonder in de Molukkos. Men mist hier echter, waar het wel het meest noodig was, wegens den minder gunstigen toestand van het onderwijs, een behoorlijk algemeen overzigt. De hoofdkommissie bepaalt zich tot een uittreksel uit enkele rapporten over 18 scholen, die door den ijverigen en verdienstelijken heer B. N. J. ROSKOTT zijn bezocht, terwijl 48 van dat voorregt verstoken bleven. Het gebrek aan middelen blijkt weder uit het volgende:

„Het zal wel geen betoog gehoeven, dat wanneer geene speciale inspectie wordt gehouden, gelijk die, welke door ds. S. A. BUDDINGH wordt volbragt, het *met de bestaande hulpmiddelen* ondoenlijk is, alle scholen eenmaal 's jaars te bezoeken en daarvan berigten mede te deelen."

Hoe nadeelig deze stand van zaken op den gang van het onderwijs moet werken, springt in het oog. Doorgaande is dan ook de klagt over verregaande onverschilligheid bij de ouders, zoodat in de vier kampongs, die b. v. onder Waayhero sorteren, van de 130 kinderen in den regel niet meer dan 12 of 15 ter school gaan, waaronder maar 3 redelijk konden lezen. Enkele scholen maken daarop uitzondering, maar in het algemeen staan de Molukkos nog verre ten achteren.

Is dit te verwonderen, wanneer men zich den maatschappelijken en staatkundigen toestand der Molukkos voor den geest brengt, en daarbij bedenkt hoe veel traagheid en gebrek aan belangstelling ook de belangen van het onderwijs in deze ongelukkige landen bij het Gouvernement ontmoeten. Zoo leest men, om maar iets te noemen, op bl. 117 van het verslag, dat de subkommissie van onderwijs te Amboina eerst in het jaar 1855 op haar dringend betoog, „dat de pensioenregeling der inlandsche schoolmeesters derwijze was, dat zij na volbragten diensttijd aan het *nijpendst gebrek* blootstonden," eene betere regeling verkreeg? Bij Gouvernements besluit van 28 Junij 1855 n°. 2 is eindelijk bepaald, dat hun pensioen voor 20 volle dienstjaren en meer op twee derde gedeelten van het traktement zal worden gesteld. Zoo vindt men een droevig tafereel opgehangen van de weinige zorg, die voor den gezondheidstoestand der bevolking in de Molukkos wordt gedragen? Men leze:

„Na de terugkomst van den schoolopziener op de hoofdplaats Ambon, brak eene hevige pokkenepidemie uit, die zich met groote snelheid over het geheele eiland, alsmede over Ceram en al de andere eilanden in den Molukschen Archipel, verspreidde. Eerlang moesten eenige inlandsche scholen maanden lang gesloten worden, en al de anderen hadden zeer veel te lijden. Geene enkele negorij op het geheele eiland werd verschoond en weldra had de ziekte hare offers bij honderden geveld..

„De eerst aanwezende officier van gezondheid achtte het eenige middel, om de verwoestende ziekte met vrucht te bestrijden, daarin te bestaan, dat de geheele bevolking, van den jongsten tot den oudsten, op nieuw wierd gevaccineerd. *Het ontbrak echter aan geschikte personen daartoe.* De schoolopziener deed daarop een drietal schoolmeesters van drie verschillende zijden des eilands naar Ambon komen, waarbij nog gevoegd werden vier kweekelingen van de kweekschool. Deze *zeven* personen werden door den eerst aanwezenden officier van gezondheid zelf onderrigt in de kunstbewerking der vaccine, en nadat zij genoegzame bewijzen hadden gegeven, dat de zaak hun kon worden toevertrouwd, werden zij over het eiland verdeeld. Een iegelijk hunner kweet zich van zijnen pligt, en van negorij tot negorij, met den bevolkingsstaat in de

hand, voorttrekkende, gelukte het eerlang de weldadige kunstbewerking over het geheele eiland, voor zoo ver het althans door Christenen wordt bewoond, te doen plaats hebben.

„Aan deze maatregelen moet het grootendeels worden toegeschreven, dat niet oneindig meer slagtoffers te betreuren zijn dan werkelijk het geval is, en de ziekte allengs een goedaardiger karakter aannam."

Omtrent het instituut voor inlandsche onderwijzers te Amboina vinden wij ditmaal tot ons leedwezen niets; alleen wordt ons berigt, „dat de maandelijksche zamenkomsten en oefeningen der onderwijzers, onder de leiding van den schoolopziener, geregeld hebben plaats gehad, en door de schoolmeesters van geheel het eiland, met uitzondering slechts van Hila en Larieke, die te ver verwijderd zijn, getrouw zijn bijgewoond. Eenige nieuwe Maleische schoolboekjes waren almede vervaardigd, en in behandeling eenige Maleische zamenspraken, waarbij het werk: „de landbouw binnen de keerkringen" tot leiddraad was genomen."

Omtrent de Bandasche eilanden komen vrij gunstige berigten voor, en de belangstelling van de inlanders blijkt uit het feit, dat, in afwachting van den aanbouw van eene nieuwe kerk en schoollokaal met onderwijzerswoning, voorloopig door vrijwillige bijdragen eene tijdelijke school en onderwijzerswoning van bamboe te Banda-Neira werd zamengesteld. Op Poeloe-Ay en Rosengain gaf het onderwijs, uit gebrek aan middelen, daarentegen weinig stof tot tevredenheid.

In de Minahassa op Celebes zijn de genootschapsscholen met 3 vermeerderd, en de negerischolen daarentegen met 1 verminderd. Uit staat litt. *F.* blijkt, dat de 129 scholen werden bezocht door 6746 kinderen, van de 11.258, waarop men kon rekenen; alzoo naauwelijks door de grootste helft.

„De toestand dezer scholen was in het algemeen, zoo als die in vorige verslagen is beschreven, (dat is: alles behalve bloeijend). De gemiddelde opkomst der kinderen was niet ongunstig, hoewel dienaangaande voortdurende aansporing noodig is.

„Enkele scholen slechts gingen zigtbaar vooruit, vooral de Gouvernementsschool te Tanawanko. Eene kweekschool voor inlandsche schoolmeesters verkeert, onder de leiding van den zendeling GRAAFLAND, in gunstigen toestand; het getal kweekelingen klom in 1855 tot 14.

„Tot tegemoetkoming in de sedert lang gevoelde dringende behoefte aan doelmatige Maleische leesboeken, waarop in vorige verslagen de aandacht werd gevestigd, is door den genoemden zendeling-leeraar GRAAFLAND, op verzoek van den resident van Menado, zoodanig boek zamengesteld, en de hoofdkommissie van onderwijs aangeboden. Dit werkje werd in handen gesteld van een' deskundigen, om te dienen van konsideratiën en advies, welk berigt alsnog wordt ingewacht.

„Intusschen ontwierp genoemde zendeling ook een nieuw Maleisch rekenboek, waarvan de toezending thans wordt te gemoet gezien.

„In het gebrek aan schoolboeken, waaarop in de vorige verslagen is gewezen, werd almede voorzien door gratis verstrekking van de vier Maleische boekjes:

Kitab Hedja pertama;

„ „ kaduwa;

Midras van Wester;

Hikajet van het leven van Jezus, aan alle scholen, waar behoefte bleek te bestaan.

„Zoo als vroeger werd opgemerkt, bestaat ten aanzien der negorijscholen het gebrek, dat de inlandsche schoolmeesters, daarbij geplaatst, niet altijd geregeld bezoldiging of belooning voor hunnen arbeid genieten.

»De regering hiermede bekend gemaakt zijnde, heeft blijkens haar besluit van April 1855 (Gouvernements-besluit dd. 2 April 1855, n°. 2) de magtiging des Konings gevraagd, om de begrooting van uitgaven voor Nederlandsch Indië te verhoogen met een vasten post van ƒ 360 's jaars, ten einde, boven de bereids voor het onderwijs in de Minahassa toegestane som van ƒ1,140, te worden aangewend tot instandhouding der negorijscholen.

»Ten aanzien van het onderwijs der inlandsche jeugd in deze landstreek, deed, volgens berigt der subkommissie, de Gouverneur-Generaal, tijdens het verblijf in de Minahassa, van deszelfs hooge belangstelling blijken. Op al de bezochte plaatsen werden de scholen door Z. Exc. met een bezoek vereerd."

Op de Sangir-eilanden bevindt zich in elke negorij eene school. Het onderwijs op die scholen levert, ondanks de zeer gebrekkige hulpmiddelen, en de ontstentenis van geregeld toezigt in aanmerking genomen, toch vrij goede uitkomst.

De inlandsche Christenscholen te Timor en op Rotti werden, hoe kort dan ook, door Ds. S. A. BUDDINGH bezocht, op welk laatste eiland de scholen sedert eenige jaren, met uitzondering van drie, allen gesloten waren (!), doch op last van den tegenwoordigen resident weder in werking zullen worden gebragt. Waar de onderwijzers geschikt en ijverig zijn, herstellen zich deze scholen uit haren treurigen toestand.

Van blz. 131 tot blz. 185 vinden wij thans in het verslag statistieke opgaven en cijfers, die onderscheidene bijzonderheden mededeelen, zooals men die ook in vroegere verslagen vond.

De hoofdkommissie besluit haar verslag met te wijzen op de toenemende uitgebreidheid van haren werkkring. Zij verdient gewis dank voor hare veelvuldige bemoeijingen, die echter nog zeer zullen toenemen, wanneer in de wezenlijke behoeften aan onderwijs op voldoende wijze wordt voorzien. Haar verslag draagt toch op iedere bladzijde de sporen, dat er nog veel, oneindig veel te doen is.

Het tweede gedeelte van dit verslag, (blz. 189—238) omvat het overzigt van den staat van het schoolwezen voor den inlander en werd, even als vroeger, opgemaakt ter algemeene secretarie. De indeeling is dezelfde gebleven.

Dit belangrijke gedeelte bevat in de eerste plaats mededeeling van eene nieuwe cirkulaire, door den Gouverneur-Generaal aan de hoofden van het gewestelijk bestuur op en buiten Java gerigt, houdende aansporing om mede te werken tot verbetering en uitbreiding van het onderwijs.

Over het algemeen is het verslag omtrent het inlandsch onderwijs eenigzins vollediger dan dat over 1854.

De eerste afdeeling bevat, als altijd, mededeelingen omtrent de kweekschool te Soerakarta, onder de leiding van den kundigen en ijverigen Dr. W. PALMER VAN DEN BROEK. Wij hebben, in ons zevende nummer van het vorige jaar, de werking dezer instelling meer bijzonder beschreven, en wij zullen dus ditmaal alleen het belangrijkste aanstippen van 't geen nieuw is of van de veranderingen die plaats grepen. Het personeel der onderwijzers onderging eene wijziging door het ontslag van den tweeden onderwijzer J. VAN HAAGEN, en de provisionele aanstelling voor een jaar als teekenmeester van den heer J. C. LAVALETTE. De gewenschte uitbreiding, in dit

opzigt aan het onderwijs gegeven, heeft de beste resultaten opgeleverd. De lust voor het teekenen van de meeste kweekelingen was zoo groot, dat men hunnen ijver moest matigen. Twee kweekelingen werden als onderwijzers geplaatst en twee anderen tot kweekelingen benoemd, waarvan echter één overleed. Over het gedrag der kweekelingen valt niet te klagen, en op de school zijn zij ijverig en ordelijk, evenzeer als de leerlingen van de externen-school.

„De hulpmiddelen van het onderwijs werden op nieuw vermeerderd door de uitgave van twee Javaansche leerboekjes, namelijk eene *tweede verzameling van zedelijke verhalen* en eene *verzameling van zedespreuken*, beide door den heer C. F. WINTER Sr. uit het Hollandsch in het Javaansch overgebragt. Ook werd bij voortduring aan de kweekelingen in schrift medegedeeld, hetgeen de hoofdonderwijzer en de hulponderwijzer F. W. WINTER over de rekenkunde en de aardrijkskunde in de Javaansche taal hadden opgesteld."

Onbegrijpelijk is het, dat het Gouvernement op de hoofdplaatsen te Batavia en te Soerabaja nog geene gouvernementsscholen voor den inlander heeft opgerigt. Dat is te meer af te keuren, omdat de belangstelling van de inlandsche hoofden en ouders zeer zal vermeerderen door krachtdadige aansporing en het voorbeeld van de zijde der Europesche gezaghebbers. Het verslag zegt zelf:

„Over het algemeen genomen mag de toestand van het onderwijs der inlandsche jeugd bevredigend genoemd worden in verband tot het vorig jaar 1854.

„*Belangstelling van den kant van het Europeesch gezag is noodig, om die der hoofden en ouders te verlevendigen, de zaak staande te houden en zoo mogelijk in de toekomst langzamerhand uitbreiding daaraan te geven.*"

Welken indruk moet het nu maken, dat het hoogste gezag onder zijn oog niets doet voor het onderwijs? Op de aansporing om toch elders daarvoor te zorgen, kan men weder toepassen: hoor naar mijne woorden, maar zie niet naar mijne daden. Waar het beginselen van vooruitgang geldt, is dit in de laatste jaren meestal de regel geweest.

Indien wij den toestand der provinciale scholen meer in de bijzonderheden nagaan, dan blijkt het, dat de scholen, die wij in ons nº. 7 van den vorigen jaargang (blz. 58) hebben opgenoemd, over het algemeen in bloeijenden staat verkeeren. Daar, waar dit niet het geval is, wordt het meestal toegeschreven aan het gebrek aan geschikte onderwijzers, of wel omdat de hoofden niet gaarne hunne kinderen voor langen tijd van zich verwijderen, en het dikwijls onmogelijk is hen behoorlijk bij den onderwijzer te doen inwonen. De wensch is dan ook van vele zijden geopenbaard, dat, op de hoofdplaatsen der regentschappen van elke residentie, scholen mogten worden opgerigt. Op sommige plaatsen vooral ziet men op nieuw het bewijs, dat de Javaan, bij eene goede leiding, geenzins onverschillig of lui is. Omtrent de school te Garoet (Preanger regentschappen) wordt onder anderen het volgende gezegd:

„De jonge lieden, die blijkens het verslag van 1854 naar Cheribon zouden gezonden worden om aldaar onderrigt te ontvangen in het landmeten, zijn in de tweede helft van het afgeloopen jaar van dáár teruggekeerd, daar de staat der schoolfondsen niet gedoogde de voor hun onderhoud benoodigde gelden nog langer bij te dragen.

„Het oordeel van den met de opnamen in de residentie Cheribon belasten kapitein BEIJERINCK, over de door hen in korten tijd gemaakte vorderingen, was gunstig; vooral prees hij de schranderheid van radhen SOERIA DI KOESOEMA van Bandong, die bijzonderen aanleg had getoond, en dien hij reeds in staat achtte in het landmeten instruktie aan anderen te geven.

„Deze jonge lieden zijn alsnu behulpzaam om onderrigt te geven in het landmeten en teekenen.

„*In het algemeen is weder op nieuw gebleken, dat de scholieren onder eene goede leiding voor veel ontwikkeling vatbaar zijn.*"

Nieuwe scholen zijn in het jaar 1855 geopend in de distrikten Grogol en Singenkoelon (afdeeling Samarang) en Ngawie in Madioen, in welke residentie daarenboven in 1854 scholen te Ponorogo, Madioen en Magettan waren opgerigt, waaromtrent de berigten aldus luiden: „De leerlingen zijn gewillig en vlug en zeer zelden behoeft straf te worden opgelegd.". Hieraan mag zich menige school in andere landen spiegelen.

Daarenboven is in overweging gegeven, te Samarang, Poerwodadi en Djokjokarta nieuwe scholen op te rigten. Daarentegen bestaat in geheel Probolingo nog geene enkele school.

Het onderwijs wordt hier en daar gratis gegeven, elders wordt er geheel of gedeeltelijk voor betaald. In de behoefte aan onderwijzers kan echter bij lang niet op voldoende wijze worden voorzien, en de mindere geschiktheid van sommigen, die tot nog toe met het onderwijs belast zijn, staat veelal goede resultaten in den weg. Het verslag zegt: „Naar mate het personeel der onderwijzers beter wordt, is het ook te verwachten, dat de scholen steeds meer voldoende uitkomsten zullen geven."

Hetzelfde verschijnsel bestaat op Sumatra's Westkust.

„Door den Gouverneur wordt in het jaarlijksch verslag over 1855 medegedeeld, dat te Padang, Painan, Priaman, Fort de Kock, Paija Kombo, Fort van der Capellen, Solok, Loeboesikaping, Panti, Taloe, Ajer Bangies, Rau, Moeara Spongi, Padang Sidempoeang, Siboga en Baros inlandsche scholen bestaan, met een totaal getal van 400 leerlingen.

Het onderrigt, dat in deze scholen gegeven wordt, bevat:

het schrijven met Arabische karakters; idem met Romeinsche; de taalkunde en het maken van Maleische opstellen, brieven, verzoekschriften; de cijferkunst tot aan den regel van drieën; eenige kennis van de aardrijkskunde en het boekhouden.

Met uitzondering van de school te Padang, worden alle overige door de bevolking bekostigd.

De resultaten dezer scholen zijn gunstig.

Verder berigt de resident van Tappanolie, dat de inlandsche scholen in zijn gewest langzamerhand in belangrijkheid toenemen.

Over gebrek aan onderwijzers wordt geklaagd.

Voorts kan nog worden aangeteekend, dat onder ultimo December 1855 bij de regering in overweging was, om te Fort de Kock eene kweekschool van inlandsche onderwijzers op te rigten, en daar tien leerlingen toe te laten."

Te Muntok (Banka) zou in 1856 eene inlandsche school worden geopend, en omtrent Celebes vonden wij niets anders, dan dat de proef tot oprigting van scholen te Makassar en te Maros zou worden voortgezet.

De derde afdeeling bevat mededeelingen omtrent de schoolboeken.

„Het getal schoolboeken is gedurende 1855 vermeerderd met eene verzameling lees- en zedespreuken getiteld: *Dharmo Wasitho*, vervaardigd door den heer C. F. Winter Jr., en met een door den heer T. Roorda vervaardigd Javaansch leesboekje.

„De eerstgemelde verzameling spreuken werd tot een getal van 4000 exemplaren voor 's lands

rekening gedrukt en algemeen verkrijgbaar gesteld tegen 26 duiten per exemplaar — het leesboekje tegen 92 duiten.

„Ten einde te voorzien in de behoefte aan boeken, ten gebruike op de kweekschool voor onderwijzers te Soerakarta en voor den meer ontwikkelden inlander op Java buiten die school, werd de heer G. W. Winter te Djokjokarta voorloopig voor den tijd van een jaar met de vervaardiging van leesboeken belast, — en in de Javasche Courant eene bekendmaking geplaatst, waarbij voor elk Javaansch leesboek, beslaande tusschen de 150 en 200 bladzijden, eene premie werd uitgeloofd van ƒ 1000.

„Verder werd de direkteur der produkten en civiele magazijnen gemagtigd, om ter beschikking van den hoofdonderwijzer van de kweekschool van inlandsche onderwijzers te Soerakarta te stellen 500 exemplaren van de Javaansche en Maleische leer- en leesboekjes voor den inlander, van Gouvernements wege uitgegeven en uit te geven, — om te beproeven, of zoodoende de verspreiding der schoolboekjes onder den inlander niet meer algemeen zou kunnen worden.

„Eindelijk kan hier nog worden aangeteekend, dat in het begin van 1855 aan de gebroeders Hartevelt en C°., drukkers en uitgevers te Soerakarta, werd vergund om het door den heer J. A. Wilkens zamengestelde Javaansch rekenboekje (zie 't vorig verslag) te herdrukken, en dat in Nederland eene nieuwe oplage van 4000 exemplaren zou plaats hebben van het Maleisch spel- en leesboekje, bedoeld bij art. 5 van het besluit van 30 Augustus 1855 n°. 1."

Ons verslag is gaandeweg vrij uitgebreid geworden. Wij hebben ons echter tot het voornaamste moeten bepalen en menig punt ter zijde gesteld, dat wij nog gaarne hadden willen aanstippen. Men zal uit hetgeen wij gezegd hebben echter kunnen zien, dat hier en daar langzame vooruitgang te bespeuren is, maar dat nog veel in het oog valt, 't welk als de schaduwzijde van den tegenwoordigen toestand is aan te merken. Bij lange na is het onderwijs in Indië nog niet algemeen; nog is de overtuiging niet genoeg doorgedrongen, dat beschaving en ontwikkeling de eerste voorwaarde zijn, om Indië met onverbreekbare banden aan Nederland te hechten; nog wordt het onderwijs beperkt tot de kinderen der hoofden, en ontstaan daardoor eigenaardige moeijelijkheden, wanneer de ouders zich teleurgesteld zien, dewijl hunne zonen niet altijd dadelijk tot ambtenaren worden benoemd. Zoolang men de opleiding van den inboorling onzer keloniën alleen onderneemt, om een bruikbaar werktuig voor het gezag van hem te maken; zoolang het radikaalstelsel een toestand te weeg brengt, gelijk wij dien hiervoren uit het officiëel verslag hebben doen kennen voor de kinderen der Europeanen; zoo lang het Gouvernement bezield is met den geest, waarvan het te niet gaan van het gesticht „Herwijnen" ons een zoo treurig blijk geeft, moeten zij, die de roeping van Nederland tegenover Indië op eene andere wijze dan sommigen begrijpen, den strijd niet als voldongen beschouwen. Wij erkennen het goede, dat ook weder in het afgeloopene jaar, blijkens het officiëel verslag, is tot stand gebragt, maar wij gelooven dat men oneindig veel meer kon en behoorde te doen. De kracht der beginselen, die thans reeds noopt, om schoorvoetend van jaar tot jaar een stap op den goeden weg te doen, zal eindelijk volkomen zegevieren. Daartoe naar onze innige overtuiging krachtig mede te werken, beschouwen wij als onzen eersten pligt.

Varia.

In de zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van den 12den December 1856 (waarvan het verslag met de laatste mail aangebragt, en te vinden is in *de Indiër*, landmail-editie van den 7den Februarij j.l.) was aan de orde de diskussie over het XIde hoofdstuk der staatsbegrooting (Koloniën). Bij die gelegenheid zeide de heer VAN NISPEN VAN SEVENAAR o. a.:

„Ik moet eene zaak ter sprake brengen, die in de sectiën aangeroerd is, namelijk, dat in der tijd door Nederlanders aan het Indische Gouvernement de som van *een millioen* gulden geboden was voor de overname van tien afloopende suikerkontrakten in de residentie Pasoeroean, die men op zeer goede gronden meende te weten, dat niet vernieuwd zouden worden, om reden, dat de kontraktanten niet voldeden aan de voorwaarden van het Gouvernement, te slechte suiker leverden, en niet de nieuwere wijze van bereiding wilden aanwenden, die noodig geacht wordt. De aanbieders verzochten om, indien het aangebodene millioen niet voldoende geacht werd, althans in konkurrentie te mogen komen. De zaak is, verscheidene jaren geleden, voorgevallen, en men heeft lang op antwoord gewacht, of liever, er is nooit eenig antwoord ontvangen, ondanks herhaalde verzoeken om eene beslissing!" enz.

Hierop zeide de heer J. J. ROCHUSSEN het volgende:

„De heer VAN N. V. S. heeft eene vraag geopperd; in zijne afdeeling is medegedeeld, dat er, eenige jaren geleden, eene som was aangeboden van *een millioen* gulden, om de suiker-kontrakten, die in de residentie Pasoeroean verstrijken zouden, massaal magtig te worden, en ware die som niet voldoende, men vroeg slechts, wat dan wel geëischt werd.

„Er is welligt niemand beter in staat, om te dien aanzien de opheldering te geven, die deze afgevaardigde verlangt, dan ik, omdat hetgeen door dien spreker wordt bedoeld, gebeurd is ten tijde, dat ik de eer had, het bestuur over Nederlandsch Indië te voeren.

„Het feit is volkomen waar. Een lid dezer Kamer, destijds en op dit oogenblik nog lid dezer vergadering, maakte met anderen deel van eene vereeniging van kapitalisten, welke den wensch koesterden, een aantal afloopende suiker-kontrakten in de residentie Pasoeroean magtig te worden: een monopolie, bestaande in het drijven van 21 of 22 fabrieken, waarvan de termijn bijna was verstreken. Die vereeniging zond een deskundige naar Indië. Het was een man, vroeger in en met Indië bekend, en die zich later hier te lande ook heeft doen kennen als voorstander van de belangen van Indië; hij was zelfs schrijver en redakteur van een dagblad, dat op zijnen titel verklaarde gewijd te zijn aan de belangen van Indië, *het was de heer* LION.

„Toen dat voorstel, om een millioen in de Indische kas te storten, onder de oogen van de Indische regering kwam, werd het natuurlijk aandachtig en grondig onderzocht; doch bij het narekenen bevond men, dat de voorwaarden, op welke aan de inhebbers der afloopende kontrakten de verlenging dier kontrakten zou worden gegund, een jaarlijksch verschil ten nadeele der gezamenlijke kontraktanten opleverden van 7½ ton gouds. Aan den eenen kant stond het dadelijk genot van een millioen, aan den anderen kant eene jaarlijksche som van 7½ ton. Neemt men nu de rente van een millioen, berekend naar den Indischen rente-standaard van 7½ percent, dan geeft dit een jaarlijksch genot van *f* 75,000, dus een tiende van de besparing die verkregen werd van de kontrakten, bijaldien de inhebbers die wilden nemen tegen de minder gunstige voorwaarden. Er werd nu in den laatsten zin besloten, de voorwaarden der te verlengen kontrakten zoodanig te stellen, als men begreep, dat, in het belang van het rijk en van

de bevolking, voor welke verhooging van plantloon werd bedongen, bestaanbaar was met de billijke belangen der kontraktanten!"

Verder zegt hij:

„Ziedaar, mijne heeren, in korte woorden de geschiedenis der zaak. Ik heb gemeend, dit te moeten zeggen, omdat de wijze, waarop de geachte afgevaardigde uit Nijmegen haar heeft voorgedragen, een schijn van blaam op de Indische regering zou kunnen doen rusten, als of zij aan haren pligt niet had voldaan!",

Al dadelijk rijst de vraag, waarom de heer ROCHUSSEN in zijne mededeeling *mijnen naam* noemde, die met de *zaak* hoegenaamd niets had te maken; afgezien vooreerst van het geheel *onjuiste* zijner verklaring?

Het doel van den heer R. kan niet twijfelachtig zijn, zelfs dan niet, wanneer men ter zijde stelt, hetgeen vroeger tusschen den heer R. en mij was voorgevallen, en waarvan men gedeeltelijk het verhaal vindt in *de Indiër* landmail-editie van den 7den Februarij 1856.

De heer R. dacht met een klap drie vliegen te slaan.

1o. Hij wilde aantoonen, dat de Indische regering in hare handelwijze konsequent is geweest, en het algemeen belang heeft behartigd in de onderhandeling, met mij q. q. gevoerd, over de onderneming van te expireren suikerkontrakten.

2o. Door mijnen naam te noemen, dacht hij in het openbaar te vervolgen het sedert jaren in stilte gevolgde stelsel, om het te doen voorkomen, als of ik tegen zijn bestuur en het stelsel van monopoliën geschreven en dit stelsel zoude hebben afgekeurd, om reden ik zelf vroeger monopoliën gevraagd en die door zijn gevoel van billijkheid en regtvaardigheid niet had verkregen.

3. Hij wilde eindelijk in het algemeen de bestrijders van monopoliën in het hart treffen, door een blaam te werpen op een hunner vroegere woordvoerders, wiens meeningen en geschriften hunnen oorsprong zouden gevonden hebben in wraakzucht over teleurstellingen, en niet in zedelijke overtuiging en goede trouw.

Maar de heer HOFFMAN stond dadelijk op, en antwoordde het volgende:

„Mijnheer de voorzitter, mijn naam is zoo even vrij duidelijk kenbaar gemaakt; ik zou mij anders in deze diskussie niet hebben gemengd, omdat ik een groot vijand ben van orationes pro domo. Ik zal dus slechts een enkel woord voegen bij de rede van den geachten spreker uit Alkmaar (den heer Rochussen).

„In die rede kom ik voor als lid van eene vereeniging, die *een monopolie* verlangde. Ik moet dit voor *onjuist* verklaren, en zal in korte woorden den loop der zaak verduidelijken in antwoord aan het geachte lid uit Alkmaar.

„Ik had er nooit aan gedacht, een suikerkontrakt te vragen, en ben, jaren geleden, op dat denkbeeld alleen gebragt door den toenmaligen Minister van Koloniën.

„Er was geklaagd, dat de Nederlanders geen moed genoeg hadden, om met hunne kapitalen in Indië te werken. Ik sprak daarover met den Minister van Koloniën, en deze raadde mij zeer aan, nieuwe suikerkontrakten op Java te vragen. Maar toen ik dit wilde doen, kwam het hinkende paard achteraan. Die kontrakten moesten gevraagd worden in Nederlandsch-Indië zelf. Ik antwoordde, dat ik meermalen had hooren zeggen, dat die kontrakten alleen voor de vrienden waren, en ik, daar ik niet tot de vrienden der Indische regering meende te behooren, weinig lust had, om naar Java te gaan, en daar mijne belangen te behartigen. De Minister

evenwel vond goed, dat ik het rekwest hier zou inleveren, en beloofde mij, dat hij het, uit hoofde van het groot belang, dat hij er in stelde, dat Nederlanders hunne kapitalen naar Indië lieten vloeijen, met eene bijzondere aanbeveling aan de Indische regering zou opzenden. Ik heb dat toen in vereeniging met anderen gedaan, en suikerkontracten in Indië gevraagd. De Minister heeft mij verzekerd, dat mijn rekwest, niet alleen met eene officieele, maar ook nog met eene officieuse aanbeveling, naar Indië was opgezonden. Doch toen kwam er weder een bezwaar. Op het oogenblik namelijk, dat die kontrakten gevraagd werden, zouden er misschien geene gronden disponibel zijn; de Minister zag daarin minder zwarigheid, want, zeide hij, er is nog een middel, om van twee kanten klaar te zijn. Er bestaat in Indië een besluit, volgens hetwelk de afloopende kontrakten van hen, die het Gouvernement niet goed hebben behandeld, niet geprolongeerd zullen worden. Zie daartoe te geraken, zeide de Minister: vraag de prolongatie van zulke kontrakten, en die zal u niet geweigerd worden, als gij de zaak naar de laatste uitvindingen wilt inrigten. En wat is nu de uitslag van dit tweede verzoek geweest? want — ik behoef het naauwlijks te zeggen — het eerste is mislukt; daaraan heeft men allerlei bezwaren in den weg gelegd. Doch ook het tweede verzoek ontmoette tegenwerking. Daarbij was niet de continuatie van 22 kontrakten gevraagd, maar van 10; ik zelf heb het rekwest voor mijne firma geteekend en het berust in de archiven van het departement van kolonien. In dat rekwest dus was slechts van 10 kontrakten sprake, en daarvoor was een millioen aangeboden, niet om te monopoliseren, maar met het aanbod er bij, om, zoo die som niet aannemelijk scheen, te worden toegelaten tot de konkurrentie op den *inzet* van dat millioen. Er was daarbij geen kwestie van *monopolie*. Op dat rekwest ben ik het antwoord tot nu toe wachtende gebleven. Ik heb gemeend, dat gisteren van den geachten spreker uit Alkmaar te vernemen. . . . . . *Men heeft mij misschien gehouden voor een Chinees!*"

De zaak, gelijk de heer HOFFMAN die mededeelde, is niet alleen juist zoo voorgevallen, maar ook door den heer ROCHUSSEN met geen enkel woord tegengesproken, en kan door mij officiëel bewezen worden door het publiceeren der stukken, indien op deze refutatie tegenspraak mogt komen.

Ik heb dus hier alleen bij te voegen, hetgeen mij in deze aangelegenheid meer persoonlijk aangaat. Ik doe dit daarom, om reden ik, hoezeer sedert lang van het veld der publiciteit afgetreden, toch niet wil geacht worden, mij ook te hebben voorgenomen, niet te antwoorden op aanvallen, die mijne reputatie, en als publicist, en als eerlijk man, kunnen benadeelen; ik doe dit te meer thans, om reden ik, door te zwijgen, voedsel zoude geven aan het, over geheel Java verspreide, lasterlijke gerucht, dat ik de aanleiding en zelfs de verpligting tot zwijgen zoude gevonden hebben *in omkooping van wege de regering;* een gerucht, dat ik tot nu toe met *het zwijgen der verachting* heb beantwoord, en ook voortaan zoodanig zal beantwoorden.

Toen ik mij in 1850 in Nederland bevond, werd mij door eene vereeniging van kapitalisten, waaronder de heer HOFFMAN zich thans als lid heeft doen kennen, de aanbieding gedaan, mij aan het hoofd te stellen der exploitatie van kontrakten, die door hen op Java waren aangevraagd.

In de korrespondentie, daarover door mij met een lid der vereeniging te Rotterdam van uit Brussel gevoerd, wijdde ik o. a. ook uit over het stelsel van onderhandsche uitgifte, verleening van gunsten enz., verklaarde mijne afkeerigheid daarvan, en zeide letterlijk — „dat ik mijne beginse„len ten deze nimmer zoude opofferen aan geldelijke voordeelen!"

De leden der vereeniging moeten dit evenmin op het oog gehad heb-

ben, want in Februarij 1850 werd eene laatste voorloopige conferentie gehouden te 's Hage, ten huize van den heer HOFFMAN. Daarin ontwikkelde ik mijne denkbeelden over het groote nut, dat voor regering, bevolking en ondernemers konde geboren worden, indien men verscheiden kontrakten in *eene* residentie overnam, die onder een centraal bestuur vereenigde, en de beste inrigtingen der nijverheid in Europa daarbij in werking bragt, tegelijk met de oprigting van een centraal atelier voor de noodige verbeteringen en vernieuwingen. Ik wees aan, dat men dan tot zeer lage prijzen inschrijven, en toch nog eene rente kon behalen, zeer hoog bij vergelijking van den lagen rentestandaard in Nederland met dien van Indië. En ik beroep mij hier op al de leden der associatie daar tegenwoordig, waaronder ook de heer HOFFMAN, dat ik, de betrekking als hoofdvertegenwoordiger der associatie in Indië aannemende, tevens verklaarde, als mijn beginsel vooroptestellen en te moeten handhaven: *geene preferentie*, *maar konkurrentie.*

Is daaraan misschien het niet slagen der onderneming te wijten?

Ik vertrok in Mei naar Indië, deed een plaatselijk onderzoek te Pasoeroean, waar ik de heeren P. W. HOFLAND en andere fabrikanten openhartig bekend maakte met mijne bedoelingen, en aanbood, de nog loopende kontraktsjaren en inventarissen voor een redelijken prijs over te nemen; redelijk vooral door het besluit der regering, reeds in 1842 genomen, dat met de *inhebbers geen kontrakt zoude worden verlengd* omdat dezen, in spijt van enorme, bij het sluiten der kontrakten niet eens vermoede winsten, evenwel pertinent geweigerd hadden, aan de bevolking meerder plantloon te betalen, dan bij het sluiten der kontrakten was bedongen; een plantloon, veel te gering voor de te presteren diensten, en bovenal te gering bij vergelijking met de winsten der ondernemers.

Er bestond dus ook geen zweem van onregtvaardigheid in de veronderstelling, dat de regering aan dat besluit van 1842 gevolg zoude geven, en men zal wel gelieven te ontwaren, dat evenmin een zweem van onderkruiping, noch monopolisering bestond, toen ik, tot onderhandsche overeenkomsten met de kontraktanten niet kunnende geraken, bij de regering met het verzoek inkwam, *op grond van datzelfde besluit van* 1842 *tot de konkurrentie voor de verlenging te worden toegelaten;* en toen ik daarop geen antwoord ontving, twee maanden later een millioen aanbood, als inzet voor onderhandsche kontrakten van 10 fabrijken, tevens met de aanbieding, om niet, gelijk de heer R. beweert, de *oude* kontraktsvoorwaarden te behouden, maar de *nieuwe*, reeds bekende en later aan de inhebbers opgedrongen, voorwaarden zonder verandering aan te nemen.

De heer ROCHUSSEN zeide in de Kamer: dat eene aandachtige berekening de regering het bewijs opleverde, dat zij, voor een momentaneel genot van een millioen, een jaarlijksch verlies zoude moeten lijden van $7^1/_2$ ton gouds, door het verschil in de voorwaarden, die ik voor dat millioen had bedongen, van degene, die men aan de inhebbers der kontrakten had opgelegd.

Men heeft uit het bovenstaande gezien, dat die bewering geheel uit de

lucht gegrepen is, want in het rekwest was met zooveel woorden gezegd, dat ik mij onvoorwaardelijk onderwierp aan de *nieuwe voorwaarden.* Eene sluiting op de *oude voorwaarden* was ook *volstrekt onmogelijk*, aangezien die bestonden in het leveren van suiker N°. 8 en 12, en bij het verzoek uitdrukkelijk gewezen was op het plan, om alle verbeteringen daar te stellen, die de wetenschap en nijverheid aanwijzen, ten einde suiker van de beste kwaliteit te leveren. Door de aanneming van *mijn* voorstel won dus de regering niet alleen de 7½ ton jaarlijks, verkreeg niet alleen hoogst waarschijnlijk meerdere en betere suiker dan thans, maar won nog daarenboven het in dadelijk gereed geld *aangeboden millioen*, waarvan zij nu *geen cent* heeft ontvangen.

Ziedaar het kort verhaal der zaak, voor zoo verre *ik*, wiens naam de heer R. zonder noodzakelijkheid genoemd heeft, daarin betrokken ben.

De heer HOFFMAN vraagt, waarom de regering niet geantwoord heeft en de zaak geen gevolg heeft gehad, en antwoordt: *misschien*, *omdat men hem heeft gehouden voor een Chinees.*

Ik weet het niet: maar heeft men misschien ook *mij* gehouden voor den Chinees?

Dit doet overigens niets ter zake, maar de openlijke meening is nu in staat gesteld, te kunnen oordeelen:

1°. Of de Indische regering al of niet in het algemeen belang heeft gehandeld.

2°. Of mij de blaam treft, naar *monopoliën* gestreefd, en die, niet verkrijgende, mijne stem te hebben verheven tegen die monopoliën.

En welk is nu het verschil tusschen de handelwijze van mij en die van den heer ROCHUSSEN?

Ik ben, gelijk de heer ROCHUSSEN persifflerende opmerkt, redakteur geweest van een dagblad, dat op zijnen titel verklaarde, gewijd te zijn aan de belangen van Indië.

Het feit is waar, en hoe schoon was voor mij in dien tijd de gelegenheid, deze zaak in al hare kleuren mede te deelen, en, geheel getrouw aan de waarheid blijvende, aan te wijzen, hoe de heer R., door mij te benadeelen, tevens het algemeen belang had benadeeld.

Maar ik heb van deze zaak nimmer gewag gemaakt, juist omdat ik er persoonlijk in betrokken was, en omdat ik wezenlijk vermeende, dat het onder mijne direktie staande dagblad bij uitsluiting moest gewijd zijn aan de belangen van Indië, maar niet aan mijne belangen.

Maar de heer ROCHUSSEN dan?

Hij heeft van zijne positie als lid der Kamer gebruik gemaakt, om zijne regeringsdaden te verdedigen door onjuiste mededeelingen, en als eene laatste daad van zijn openlijk leven eene blaam te werpen op mijne handelingen, en als partikulier, en als publicist.

Hij heeft daarbij zijne vroegere regeringsdaden geopenbaard, terwijl hij als getuige voor een geregtshof vroeger verklaard had, zich tot het mededeelen van daden zijner regering als Gouverneur-Generaal van Neerl. Indië

niet geregtigd te achten; dus niet, waar het het belang van anderen, maar wel, waar het zijn eigen belang moest gelden.

Wie van beiden heeft hier als *gentleman* gehandeld, *ik* of de heer ROCHUSSEN?

BATAVIA, 27 Maart 1857. H. J. LION.

Het is van algemeene bekendheid, dat, bij de beraadslagingen over het ontwerp van wet op het beleid der regering van N. I., de heer Mr. THORBECKE voornamelijk gewezen heeft op de werking der vrije pers in Britsch-Indië. Het baatte echter niet, dat die staatsman, het hoofd der liberale partij, zijne stem verhief, om het beginsel der vrije drukpers ook voor Indië te verdedigen. De meerderheid scheen vrees, zelfs groote vrees te koesteren voor die "Javasche nieuwigheid"; zij stelde het bekende art. 110 vast.

Wat heeft echter het Ministerie van Koloniën in Nederland of het koloniaal Gouvernement alhier van dat artikel gemaakt? Wij kennen reeds de gehate algemeene drukpersverordening. Geen wonder dus, dat er hier en in Nederland wordt geijverd, om die verordening te doen intrekken en eene andere, meer strookende met den geest van art. 110, in het leven te roepen.

't Zij mij geoorloofd, de aandacht voor een oogenblik te vestigen op het volgende, in de hoop, dat deze herinnering van invloed zal zijn op het oordeel der Tweede Kamer.

1o. Men kent genoeg Lord METCALFE, den bevrijder der Indische drukpers. Toen men hem in Junij 1835 een dankadres voor zijn besluit aanbood, zeide hij, onder andere merkwaardige woorden, het volgende: "*If their argument be, that the spread of knowledge may eventually be fatal to our rule in India, I close with them on that point, and maintain that, whatever may be the consequence, it is our duty to communicate the benefits of knowledge. If India could only be preserved as a part of the British Empire by keeping its inhabitants in a state of ignorance, our domination would be a curse to the country, and ought to cease* . . . . , ...
The Press will always be under the safeguard of laws, and laws can be made, where laws are wanting. . . . .
I am naturally desirous of having a share in the completion of a laid, which will, I trust, conduce to the welfare of India and mankind. I am also anxious to relieve the Governor-General elect from the responsibility of a measure, regarding which long experience in India enables me to proceed without hesitation".

2o. De afgetreden Gouverneur-Generaal van Britsch Indië, Lord DALHOUSIE, schreef in Februarij 1856 een verslag over zijne administratie van 1848—1856; het bevat 180 artikelen. Wanneer van de vrijheid van drukpers aldaar eene slechte, nadeelige werking werd te gemoet gezien, ongetwijfeld zou die bekwame staatsman dit niet over het hoofd hebben gezien. Wat schrijft hij echter in het 10de artikel, het eenige artikel dat handelt

over den inwendigen toestand van Indië? Zie hier zijne eigene woorden: „*As regards the internal tranquility of the empire, I have already observed that no man can presume to warrant its continuance, with certainty, for a day. In territories and among a population so vast, occasional disturbance must needs prevail. Raids and forays are, and will still be reported from the western frontier. From time to time marauding expeditions will descend into the plains, and again expeditions to punish the marauders will penetrate the hills. Nor can it be expected but that, among races so various and multitudes so innumerable, local outbreaks will from time to time occur, as little looked for as that of the Sonthal tribe in the Damna-i-Koh* . . . . *They are no more to be regarded as interruptions of the general peace in India, than the street brawls, which appear among the every day proceedings of a police court in London, are regarded as indications of the existence of civil war in Engeland*". Geen woord dus over den invloed der drukpers op de ontevredenheid der bevolking. Deze korte herinnering zal welligt leiden tot een helder en beslissend oordeel over de Indische drukpersverordening.

JAVA, April 1857. VIJASE.

Het weekblad *Nederlandsch Indië* heeft welwillend aan het verzoek voldaan, door in zijn N°. 11 van 22 Mei jl. mijn antwoord op te nemen. Daarvoor betuig ik mijnen dank. Tot reciprociteit, die het mij daarvoor oplegt, ben ik echter niet in staat, omdat ik tot niet één dag- of weekblad in eenige betrekking sta. In *de Indiër* schreef ik nimmer, en of de redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* het bedoelde artikel zal willen overnemen, weet ik niet. Ik mag mij althans het regt niet toekennen zulks te vorderen. „Dat ik *alleen* in die beide periodieke geschriften een beleefden en voegzamen toon zou vinden" is eene opmerking van de *N. I.*, waartoe even weinig aanleiding was gegeven, aangezien ik mij daarover nooit heb uitgelaten, als tot de volgende woorden, die hij mij nu in zijn nommer van 22 Mei ll. toevoegt.

Dr. BOSCH sprak over de ambtenaren van de tweede klasse: wij hebben natuurlijk (?) dus ook over niets anders gesproken; onze opgaven gelden alleen en uitsluitend de studenten voor het ambtenaarschap van de *tweede klasse*. De onderstelling zelfs, dat wij de twee klassen door elkander zouden hebben opgegeven, terwijl Dr. BOSCH slechts van de tweede klasse sprak, moge als eene voortreffelijke vinding verheerlijkt worden, door hen, die het stelsel van wantrouwen in alles huldigen; een echt Hollander zou daarbij al ligt aan zijn spreekwoord kunnen denken: zoo als de waard is vertrouwt hij zijne gasten.

Ik laat aan het oordeel van anderen, of het een beleefde en voegzame toon is, die de *Nederl. Indië* in *dit* en zijn *vroeger* artikel heeft aangeslagen. Ik vraag, of de heuschheid, waarmeê ik zijn *eerste* artikel bejegende, geen aanspraak gaf op gelijke behandeling, te meer daar de *N. I.* zelf de schuld draagt van mijne opvatting, dat hij het cijfer der te Delft studerende ambtenaren voor O. I. ambtenaren der eerste en tweede klasse gezamenlijk gegeven had. Immers zegt hij in zijn N°. van 20 Maart:

Wij bieden onze lezers hier een staat aan van *de resultaten* der Delftsche akademie, voor zoo ver het *de Indische ambtenaren* betreft.

Dus zonder onderscheid van *eerste* of *tweede* klasse. Wie kan daaruit zien of besluiten, dat de *N. I. natuurlijk* daarmede ook over niets anders sprak dan over ambtenaren der *tweede* klasse. Ik geloof, dat ieder *mijne* opvatting natuurlijk en juist zal vinden, en de daarop betrekking hebbende, weinig kiesche, opmerking van de *N. I.* zal afkeuren. Ik kon toch te minder op het vermoeden komen, dat de opgaven van de *N. I. alleen* de O. I. ambtenaren der tweede klasse betreffen, omdat zijne cijfers (305 ingeschrevenen) de mijne (239) ver overtroffen. Ik had ze uit „*de geschiedenis*" der Delftsche akademie getrokken, die in de *Studenten Almanakken* voorkomt, en in latere jaargangen niet zijn gekorrigeerd. Ik kon dus niet aan fouten denken.

Ik zal nu de cijfers van de *N. I.* met vol vertrouwen aannemen, doch moet vooraf protesteren tegen de volgende woorden mij toegeschreven. „Dr. „BOSCH zegt: „*uwe betere verhouding* (?) komt doordien uwe opgaven han„delen omtrent de eerste en tweede klasse". Daarvan staat echter geen woord in mijn antwoord. Ik heb de waarde en verhouding der cijfers in de *N. I.* van 20 Maart geheel in het midden gelaten, en gezegd: „*Alvorens* in dis„kussie te treden, verzoek ik eene afzonderlijke opgave, hoeveel studenten „er voor O. I. ambtenaar der *tweede* klasse te Delft ingeschreven zijn."

De *N. I.* heeft die opheldering gegeven, en wij kunnen dus *nu eerst* zien, of zijne cijfers die betere verhouding opleveren.

Jaartal.	Ingeschreven uit Indië.	De akademie verlaten. Gepromoveerd.	Om bepl. redenen.	Zonder vrucht.
1842—43	4	1	2	1
1843—44	13	3	9	1
1844—45	11	3	3	5
1845—46	16	3	7	5
1846—47	28	6	9	11
1847—48	17	4	5	8
1848—49	14	2	7	5
1849—50	13	3	2	5
1850—51	15	3	2	2
1851—52	12	6	2	1
1852—53	14	3	„	2
1853—54	7	„	2	„
1854—55	8	„	„	„
1855—56	10	„	„	1
1856—57	13	„	„	„
Totaal	195	37	48	47

Volgens die opgave zijn er van 1842 tot 1857 in het geheel ingeschreven, voor de studie van O. I. ambtenaar der *tweede* klasse, 195 jongelieden. Er zijn zeven gestorven, zonder opgaven van klasse of landaard, die wij dus wel buiten de rekening moeten laten. Van de 195 ingeschrevenen hebben 132 de akademie weer verlaten, waarvan er 37 zijn gepromoveerd, dat is 37 : 95 die niet zijn geslaagd in het oogmerk, waartoe zij zich lieten inschrijven = 1:3,56.

Volgens *mijne* opgave zouden 239 zijn ingeschreven en 190 de akademie hebben verlaten, waarvan er 52 promoveerden, dat is 52:138 die het doel hunner inschrijving niet bereikten = 1 : 3,65. Toevallig is de uitkomst *dezelfde*, en blijft de verhouding der cijfers, door de *N. I.* geleverd, even ongunstig; volgens dat weekblad is er één geslaagd van 3,56, volgens mij één van 3,65. Ik mag dus verwachten, dat de *N. I. nu* wel geen bezwaar zal maken, om de uitkomst van mijn eerste artikel gaaf toe te stemmen: „dat er twee van de drie studenten (meer naauwkeurig 5 van 7) tijd „en geld aan deze akademie verspild hebben, zonder het beoogde doel te „bereiken — namelijk de aanspraak om een bestaan in N. I. te vinden."

Men ziet, dat wanneer men slechts met kalmte naar de waarheid zoekt, elkander niet verdenkt van bijoogmerken, kwaad opzet enz., het dan niet zoo moeijelijk is de waarheid te vinden; iets waarvoor men in billijkheid moet aannemen, dat beide partijen strijden, die thans zoo scherp tegen elkander overstaan in het bespreken van de Indische belangen, welke met die van het moederland *zóó* innig verbonden zijn, dat beiden moeten lijden, wanneer schijnbaar ook maar *éene* zijde gekwetst wordt. Mogt men dat wederkeerig in het oog houden, bij de noodzakelijke verscheidenheid van meening en inzigten!

Om eene proeve te nemen, of men daarin niet zou kunnen slagen, zal ik mijn antwoord op verschillende punten, in de *N. I.* van 21 Maart tegen mij gerigt, terug houden, en alleen opmerken, dat het opschrift in dat nommer: „*Dr.* BOSCH *contra de Delftsche akademie*," geheel verdicht is. Ik heb *niets* tegen de akademie ingebragt. Niet één woord is er in mijn opstel te vinden (zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 19de Jaargang, derde aflevering, bladz. 229), dat aanleiding kon geven tot de veronderstelling, dat ik *tegen* die inrigting als zoodanig schreef. Ik heb niets ter afkeuring gezegd; neen, ik ben integendeel van meening, dat zulk eene akademie, ontdaan van hetgeen haar gebrekkigs mogt aankleven, voor Nederland behoefte is en met alle middelen op de hoogte des tijds in wetenschap en beschaving behoort gehouden te worden. Maar ik kom op, tegen het heillooze stelsel, tegen den onchristelijken dwang, die de ouders in Nederl. Indië noodzaakt, hunne kinderen zich van het hart te scheuren, om ze op verren afstand, in een voor hunne telgen vreemd land, aan de zorgen van anderen toe te vertrouwen.

Het is eene tegennatuurlijke vordering en hardheid, die door niemand in hare geheele uitgestrektheid kan bevat noch gevoeld worden, dan door hen die zulke offers hebben moeten brengen, wilden zij hunne kinderen niet verstoken zien van het regt en de mogelijkheid, om op hunnen geboortegrond naar dezelfde ambten te kunnen mededingen, met hen die er als vreemden aankomen, zonder welke konkurrentie zij in hun vaderland in armoede of bekrompenheid zouden moeten verkwijnen.

En welke zijn nu de uitkomsten? De cijfers, door onze tegenpartij geleverd, hebben het aangetoond? En *waartoe* wordt die hardheid gehandhaafd, voortdurend in stand gehouden en verdedigd? Om liefde en ge-

hechtheid voor Nederland — zoo zegt men — in de jeugdige gemoederen aan te kweeken en wortel te doen vatten? *Daarom* moet de teederste band, door de natuur gevlochten, worden verscheurd? *Daarom* moet het *kommunistisch* grondbeginsel en de afschuwelijke leer in praktijk worden gebragt: „roei uit de liefde en natuurlijke gehechtheid tusschen ouders en kinderen; „het zijn slechts herschenschimmen en vooroordeelen: vertrouw de opvoe-„ding uwer kinderen aan vreemden of aan den staat"; dan hebt gij eene groote schrede gedaan, om de schoonste sociale deugden te verstikken en den grond bereid, waarop het kommunisme welig kan tieren. Waar in het jeugdig gemoed de liefde tot ouders, tot hen die den mensch het naast aan het hart liggen, niet dagelijks kan aangekweekt worden, daar versterft zij. Hoe zal daar liefde en eerbied voor maatschappelijke instellingen en orde kunnen bloeijen, hoe zal er gehechtheid en liefde wortel kunnen vatten voor het land, waarin men slechts teleurstelling, onverschilligheid, verwijten en tuchtiging ondervond, zonder ze ooit door deelnemende bemoedigende troost, door de alles vergoedende liefde van vader of moeder geleenigd te vinden? Zou men gelooven, dat die diepe wonden, in dat jeugdig gemoed geslagen, ooit weer geheeld kunnen worden, wanneer de paria, na 10 tot 15 jaren, in het ouderlijke huis, onder broeders en zusters, terug keert. Deze zijn de voorwerpen van dagelijksche liefde en zorgen gebleven; daaraan had hij geen deel; hij gevoelt er dus niets voor, onder hen bevindt hij zich nooit weder regt te huis!

Wat is dien ongelukkige, van de zijnen verwijderd en verlaten, ter vergoeding van dat alles, ten deel gevallen, om het land lief te hebben, waarin hij een balling was, waar hij geen sympathie vond voor iets, wat hem als kind eigen en dierbaar was? Eenige kundigheden heeft hij er opgedaan, maar die had hij ook op zijn geboortegrond, onder de hoede en liefde zijner ouders, kunnen verwerven, indien het moederland, dat aanspraak op zijne gehechtheid maakt, niet de middelen daartoe had geweigerd.

Kan dat aanspraak geven op gehechtheid en versterking van den broederband tusschen Indië en Nederland?

Daarop wilde ik de aandacht door mijn opstel van Maart j. l. vestigen. Ik geloofde, dat zulks „noodzakelijk was", bij de wetenschap dat er „*periculum in mora* bestond", niet voor de akademie te Delft, die ik onaangetast in hare waarde heb gelaten, maar voor de voortduring van het eenige instituut van opvoeding en middelbaar onderwijs op Java te Herwijnen. De latere tijdingen van dáár hebben dit helaas! bevestigd.

Men heeft dat opstel met *tirades geillustreerd* genoemd, en zal het tegenwoordige welligt gelijkerwijze kwalificeren. Onverschillig, indien zij, die niet van alle gevoel verstoken zijn, er slechts zoo veel waarheid in vinden, en er in zoo verre maar door getroffen worden, dat zij al te gegronde klagten van Indische ouders en hunne beklagenswaardige kinderen als gegrond erkennen, en tot zoo veel medegevoel worden opgewekt, dat zij de smeekbede helpen versterken, die door zoo vele ouders in 1848 vruchteloos tot Nederlands Koning werd gerigt.

Wij zijn met de *Nederlandsch Indië* overtuigd, „dat de staat van zijn toekomstige ambtenaren in Indië de bewijzen moet vorderen van kennis en bekwaamheid", maar wij wenschen dat daartoe de gelegenheid en de middelen even goed in Indië worden gegeven als hier te lande, met vrijlating van ieder, om naar eigene overtuiging van de eene of andere gebruik te maken. Daarvoor zullen wij strijden met alle kracht en wettige en geoorloofde middelen, al moest ik er ook toe gebragt worden, die vertoogen op te luisteren met eenige feiten en episoden uit de ongelukkig al te talrijke voorbeelden van hen, aan wie „het voordeel eener Europesche opvoeding" is te beurt gevallen, doch die niet dan tot smart hunner ouders en hun eigen verderf heeft gestrekt. Bij dien strijd mag ik op krachtige ondersteuning hopen, daar hij niet, zoo als de *Neerl. Indië* zegt, met de politiek in aanraking is, maar op zuiver zedelijk en Christelijk terrein behoort en een belang betreft, dat den mensch boven alles heilig en dierbaar is, waarvoor thans in Nederland de gemoederen zoo warm zijn. Het kan niet missen, of duizende ouders in Nederland zullen onze bondgenooten worden, die den zegen genieten, dat zij hunne lievelingen zelve en onder hun oog kunnen doen opvoeden tot brave burgers en edele menschen. Dat wenschen wij voor Indië; die wensch is al te billijk al te menschelijk, dan dat wij er niet op zouden mogen rekenen, hem weldra nationaal te zien worden, in ons aller welbegrepen belang.

VELP, Junij 1857. DR. W. BOSCH.

Even als zijn voorganger, is ook de tegenwoordige Minister van Koloniën, de heer Mr. P. MIJER, niet spaarzaam in het geven van toezeggingen en beloften. Maar naar de vervulling zien wij nog altoos vruchteloos uit; want hetgeen tot dus verre door hem is tot stand gebragt, bepaalt zich tot niet veel meer dan het beruchte *Reglement op de drukwerken in Indië!* Hoe kan het ook anders? Wanneer men niet aan 't bewind komt, om wel doordachte beginselen en eene diep gevestigde overtuiging in praktijk te brengen, maar om, op het voetspoor van 't geen men vindt, eenvoudig te administreren, dan ontbreekt de kracht om iets goeds en degelijks tot stand te brengen.

Zoo is het nu reeds veel langer dan een jaar geleden, dat de Minister in 's lands vergaderzaal de belofte deed, dat in het koninklijk besluit van 24 October 1850, betrekkelijk de ontginning van mijnen in Indië, wijzigingen zouden worden gebragt, maar tot heden bestaat dat besluit onveranderd.

Den 29sten April 1856, werd de Minister door mij geïnterpelleerd over de werking van dat besluit, en nam ik de vrijheid onder anderen eene vraag te doen, die ik thans, met het antwoord van den Minister, zal laten volgen.

Vooreerst: hebben wij weldra eene algemeene herziening van het koninklijk besluit van 24 October 1850 te wachten, in dien zin, dat de inhoud beter in overeenstemming wordt gebragt met de beweegredenen aan het hoofd van dat besluit te lezen: „overwegende, dat het wenschelijk is den delfstoffelijken rijkdom van den Oosterschen Archipel dienstbaar te maken aan de „ontwikkeling van de Nederlandsche nijverheid"?

De Minister gaf hierop het volgende bevestigende antwoord, 't welk moeijelijk voor eene tweeledige uitlegging vatbaar is.

Ik beantwoord die vraag toestemmend. Het koninklijk besluit van 24 October 1850 is bij de uitvoering gebleken, leemten in te houden, en ik ben het aan mijn voorganger verschuldigd, hier de verklaring af te leggen, dat bij zijne aftreding overwegingen aanhangig waren, om aan den Koning een voorstel aan te bieden tot wijziging van dat besluit, met het doel om de ontginning van den delfstoffelijken rijkdom van den Oost-Indischen Archipel dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de Nederlandsche nijverheid.

De Minister beantwoordde den 29sten April 1856 de vraag: of wij *weldra* herziening van 't bewuste besluit konden verwachten? *bevestigend.*

Thans, vijftien maanden later, is er nog geen herziening? Dat „weldra" schijnt dus bij den heer MIJER eene zeer zonderlinge beteekenis te hebben.

Nog erger! Den 29sten April 1856, verklaarde de Minister, dat bij de aftreding van zijn voorganger, dus op 1 Januarij 1856, „reeds overwegingen aanhangig waren, om aan den Koning een voorstel aan te bieden tot wijziging van het besluit!"

Maar hoe lang moet men bij het ministerie van koloniën dan toch wel overwegen, vóór men tot handelen overgaat?

Toen de heer PAHUD aftrad, waren er ook overwegingen aanhangig betrekkelijk het fameuse *Reglement op de drukwerken*, en reeds vier maanden later, had de heer MIJER die overwegingen voltooid, en was het prachtig staatsstuk gereed!

Zouden de waarachtige belangen van Indië en 't Moederland niet meer gebaat zijn, indien de Minister van Koloniën zich wat minder gehaast had met het aan banden leggen der drukpers, en wat meer ijver had betoond „om de ontginning van den delfstoffelijken rijkdom van den Oost-Indischen Archipel dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de Nederlandsche nijverheid?"

Het groote, bijna het eenige, argument, dat de Minister van Koloniën, de heer Mr. P. MIJER, tot dus verre heeft ingebragt tegen mijn stelsel, om de suikerkontrakten aan de algemeene mededinging over te geven, was de vrees voor de konkurrentie der Chinezen. Hij noemde toen de Chinezen „de bloedzuigers der Javanen." Hij wees op „het gevaarlijke, om die vreemdelingen onvoorwaardelijk in de binnenlanden toe te laten." Hij hing een huiveringwekkend tafereel van hunnen aard en hun karakter op. „En nu zou men" zoo riep hij uit, „de inlandsche bevolking van Java, die, volgens het Regeringsreglement, onder de bijzondere bescherming der Nederlandsche regering is gesteld, ten prooi geven aan konkurrenten van dien stempel, die door die bevolking zelve gevreesd worden, en zulks, om door hen de natie te verdringen, die in Indië domineert. Ik zou inderdaad niet weten, welke redenen ik zou moeten aanvoeren, om zoodanig stelsel aan een vertegenwoordiging in Nederland aan te bevelen."

Wij hebben reeds meermalen geantwoord, dat ook wij zulk een stelsel niet aanbevelen. Wij verlangen de konkurrentie alléén voor Nederlanders open te stellen.

Maar nu wij een Minister hebben, die zóódanig door Chinesophobie is bevangen, die althans zóó zeer van het verderfelijke van 't Chineesche element in de binnenlanden van Java overtuigd is, moeten wij hem op een terrein brengen, waar voor hem iets wezenlijks te doen valt.

Indien het toch waar is, dat het verder toelaten der thans, volgens den heer BAUD zoo „turbulente" Chinezen „ons staatkundig bestaan in Nederlandsch Indië in gevaar brengt," hoe is het dan mogelijk, dat men die zelfde Chinezen nog tot de *opiumpacht* durft toe te laten. Een suikerfabrikant is op een klein distrikt beperkt, en heeft er *niets* te zeggen. Maar een Chinees, die de opiumpacht, soms van drie of vier residentiën, neemt, heeft niet alleen den grootsten invloed, maar ook het *middel* in handen, om zoo geene omwenteling toch een opstand te bewerken, het uitdeelen, namelijk, van eenige kati's opium, hetzelfde middel, waarvan de Javaansche hoofden zich altijd bediend hebben.

Wij nemen dus de vrijheid, den Minister te vragen, of, te beginnen met October aanstaande, de Chinezen van de opiumpacht zullen worden uitgesloten, geheel in overeenstemming met zijne, in de Tweede Kamer geuite, denkbeelden? Er zijn vele Europeanen, die de pacht wenschen te nemen, maar men geeft aan Chinezen altijd de voorkeur.

Mij dunkt, een Minister, die zulke schrikverwekkende tafereelen van het toelaten der Chinezen in de binnenlanden ophangt, wanneer het de suikerkontrakten geldt, moet nog veel meer er voor terugdeinzen, wanneer het de opiumpacht betreft. Wij verwachten dus eerstdaags het besluit, waarbij aan „de bloedzuigers van de Javanen" het groote middel ontnomen wordt, om hen uit te zuigen, dat is: de opiumpacht.

Bij de lezing der merkwaardige verhandeling van Dr. W. BOSCH, in de vorige aflevering van dit Tijdschrift opgenomen, onder den titel van: *De welvaart der Javanen volgens de Ministeriële verslagen*, herinnerde ik mij eene diskussie, niet lang geleden tusschen den Minister van Koloniën en mij gehouden.

Den 18 December l.l., bij de behandeling van het bekende amendement van de heeren THORBECKE, VAN BOSSE en SLOET TOT OLDHUIS, in de wet op de middelen, voegde de Minister mij toe:

„Ik heb gezegd, dat ik nog een enkel woord wilde spreken over hetgeen ter gelegenheid dezer amendementen is gezegd. Daarmede heb ik op het oog eene uitdrukking van den afgevaardigde uit Almelo (den heer VAN HOËVELL), die niet geschroomd heeft te zeggen, dat Indië steeds was opgeofferd aan het batig saldo. Ik heb een oogenblik in beraad gestaan, of ik zoodanige uitdrukking met stilzwijgen kon voorbijgaan; maar ik mogt dat niet, zonder geweld te doen aan mijne overtuiging. *Ik betwijfel, of die spreker het bewijs van die bewering zal kunnen leveren.* Maar dit is zeker, dat ik vele redenen tegenover die bewering stellen kan.

Wanneer de afgevaardigde uit Almelo spreekt van opoffering van Indië aan de batige saldo's,

dan heeft hij daarmede zeker in het bijzonder het oog op de inlandsche bevolking, die onder bijzondere bescherming gesteld is van de Nederlandsche regering. En nu wijs ik op een feit, dat mij voorkomt nog al beslissend te pleiten tegen zijne voorstelling, namelijk: dat in de laatste vier jaren voor arbeidsloon, toezigt enz., ter zake van den aanplant en de levering van de stapelprodukten, zoo als koffij, suiker, indigo enz., aan de bevolking op Java, — ik spreekt niet van de bevolking op de eilanden buiten Java — uitgekeerd is eene som van 55 millioen."

Wij hebben hier een treffend voorbeeld, hoe men, uit gebrek aan kennis, zich door eene schitterende vertooning kan laten medeslepen. De Minister had vernomen of gevonden, dat in de laatste vier jaren vijf-en-vijftig millioen voor den aanplant en de levering der stapelprodukten aan de Javanen is betaald!

Welk eene verbazende som! En, zonder verder onderzoek, houdt hij allen, die meenen dat de Javaan wordt opgeofferd aan het batig saldo, deze millioenen voor. Dat is in zijne oogen beslissend.

Maar wat zal de heer MIJER nu wel zeggen, na de verhandeling van Dr. BOSCH gelezen te hebben? Daaruit blijkt, door officiële cijfers gestaafd, dat de ellende der Javanen jaarlijks grooter wordt. Daaruit blijkt, dat die vijf-en-vijftig millioenen, waarop de Minister zich verhovaardigt en door wier glans zijne oogen verblind zijn, zulk eene geringe som vormen, dat zij het treffendste bewijs leveren van de meer en meer toenemende verarming der door dwang naar de velden gedreven planters en arbeiders.

Daaruit blijkt, bij voorbeeld, dat *in het meest voordeelige jaar* alleen de Javaansche huisgezinnen, die gedwongen worden koffij te planten, van 't Gouvernement voor hunnen arbeid meer dan zeven millioenen hebben ontvangen! Welk eene verbazende som! Maar als men haar verdeelt over de 465,737 huisgezinnen, die bij de koffijkultuur waren ingedeeld, dan is het slechts *f* 15,21 *in 't geheele jaar* voor *'t gansche gezin,* of 4½ cent per dag!

Daaruit blijkt, dat, in de jaren 1849 tot 1854, door de geheele bevolking, voor zoo ver zij bij de dwangkultures gewerkt had, jaarlijks eene som van *f* 18,142,924 is verdiend, dat is: *f* 2,22 per hoofd, of *f* 11,10 voor ieder gezin van vijf zielen. En voor die som moest doorgaans de vader, met een of twee zonen, het grootste gedeelte van het jaar arbeiden!

Wat beteekent nu, dat „ééne feit", dat den heer MIJER voorkwam, „nog al beslissend te pleiten tegen de voorstelling van den spreker uit Almelo"? Wat beteekenen die 55 millioenen in vier jaren aan de Javanen betaald?

Wij hopen, dat de Minister de verhandeling van Dr. BOSCH, zal lezen en bestuderen, en dan in 't vervolg met meer kennis van zaken zal spreken, en dergelijke armzalige argumenten niet meer zal bezigen.

Mijnheer de redakteur, gij hebt zeker de zonderlinge handelwijze van den heer PAHUD reeds vernomen, die een Gouvernements-subsidie van *f* 18,000 's jaars heeft toegelegd aan een instituut voor meisjes, onder irektie van mevrouw VAN NOOTEN, geb. VAN DOLDER, op hetzelfde oogen-

blik, dat aan het jongens-instituut „Herwijnen" door hem de genadeslag werd gegeven. Zie hier dat besluit:

Aan mevrouw de weduwe B. H. P. HOOLA VAN NOOTEN, geboren VAN DOLDER te kennen te geven, dat het Gouvernement genegen is, in afwachting eener beslissing van het opperbestuur op de ter zake gedaan wordende voorstellen, aan haar, bij wijze van proef, gedurende een jaar, eene tegemoetkoming te geven van *f* 1500 (een duizend vijf honderd gulden) 's maands voor de oprigting te Batavia van een instituut van opvoeding en onderwijs van meisjes uit den beschaafden stand; onder gehoudenis dat zij zich verbinde:

Om, bij eventuele gunstige beslissing van het opperbestuur, zich, gedurende minstens zes jaren, te rekenen van het tijdstip, waarop de geldelijke ondersteuning zal ingaan, te blijven belasten met de directie van het door haar op te rigten instituut.

Om haar programma vast te stellen in overleg met en na goedkeuring door de hoofdkommissie van onderwijs; zullende het instituut staan onder toezigt van de hoofdkommissie voornoemd.

Om de school- en kostgelden zoodanig te regelen, dat voor twee of meer zusters niet de volle som, voor *één* meisje te bepalen, gevorderd worde, maar naar evenredigheid minder.

Zullende zij, nadat zij zich daartoe zal hebben verbonden, en zoodra zij kan aantoonen, dat een getal van twintig leerlingen aan hare leiding zal worden toevertrouwd, zich tot uitkeering van die subsidie kunnen wenden tot den direkteur van finantiën, die, nu voor als dan, wordt bevoegd verklaard tot de betaling daarvan.

Nu had men toch wel mogen verwachten, dat dit meisjes-instituut toegankelijk werd gemaakt voor kinderen van ouders, die, al zijn zij niet rijk, toch behooren tot den beschaafden stand. Immers indien het Gouvernement zulk eene belangrijke subsidie geeft voor een dergelijk instituut, moet althans het *algemeen* belang er door gebaat worden. Heeft dit niet plaats, dan handelt de regering, naar mijn inzien, onverantwoordelijk. Welnu, het programma der gesubsidieerde school is gepubliceerd, en daaruit blijkt, dat deze inrigting, in weerwil van het subsidie, oneindig veel duurder is, dan eene der andere, zonder subsidie bestaande, meisjes-instituten te Batavia. Zij schijnt dan ook alleen toegankelijk te zullen zijn voor de kinderen, wier ouders tot den meest gegoeden stand behooren. Is dat billijk is dat regtvaardig?

Ik ben er van overtuigd, mijnheer de redakteur, dat gij het geheel met mij eens zult zijn, en daarom verzoek ik u deze regelen, in uw Tijdschrift op te nemen.

BATAVIA, V. D. L.
April 1857.

Van verschillende kanten hoort men klagen over den geest van ontevredenheid, die overal onder de officieren van het Indische leger moet heerschen. Wij willen ons niet verdiepen in een onderzoek der oorzaken dier ontevredenheid en bepalen ons tot het konstateren van het feit. En als of men de traktementen en pensioenen der officieren nog niet genoeg besnoeid had, schijnt men het voornemen te hebben, om ze aan eene nieuwe korting te onderwerpen. Er wordt namelijk verzekerd, dat reeds lang een ministeriëel besluit naar Indië is gezonden, waarbij die korting is bepaald. Het motief dezer bepaling zou wezen de wanhopige toestand, waarin het

verhoogd pensioenfonds verkeert. Is het waar, dat men aan dit besluit geene openbaarheid durft geven, uit vrees voor eene toeneming der algemeene ontevredenheid?

AMBARAWA,
3 April 1857.

L.

DRUKFOUTEN in het artikel van Dr. W. BOSCH: *De welvaart der Javanen volgens de ministeriële verslagen.*

Bladz.	369	Reg.	9 v. o.	staat:	er nu nu nog *lees:* er nu nog.
"	370	"	25 v. o.	"	Overwigten 353,148 pikols *lees:* Overwigten 53,148 pikols.
"	371	"	12 v. o.	"	*f* 12,84 per gezin = $2^1/_2$ cent per dag *lees:* *f* 12,84 per gezin.
"	371	"	11 v. o.	"	dat is *f* 8,16 per gezin *lees:* dat is *f* 8,16 per gezin = $2^1/_4$ cent per dag.
"	383	"	7 v. o.	"	de vraag betrof de koffijplanters *en de overwigten der koffij* maar *lees:* de vraag betrof de koffijplanters maar
"	396	"	17 en 18 v. o.	staat:	van den grond per bouw verhoogd van *f* 180 tot *f* 450 per bouw *lees:* van den grond verhoogd van *f* 180,00 tot *f* 450,00 per bouw.
"	396	"	6 v. o.	staat:	waarover *lees:* waarvoor.
"	404	"	1 v. b.	"	de bevolking van 121,000 dagen *lees:* de bevolking van 60,000 dagen.
"	406	"	8 v. b.	"	geene produktie *lees:* geen produkten.

Grondbezit op Malakka.

Het grondbezit steunde in den Indischen Archipel, onder het oorspronkelijke inlandsche bestuur, op zeer verwarde, ongeregelde en onbestemde grondslagen. En dat is niet te verwonderen. De uitgebreidheid van het terrein, in verhouding tot het aantal der bevolking, de vruchtbaarheid van den grond, vergeleken met het geringe gebruik dat er van gemaakt werd, het groote verschil van regeringsvorm, van de vrijheid of liever losbandigheid en ongeregeldheid op den laagsten trap van beschaving, tot de tirannij van het strengste Oostersche despotisme, — ziedaar zooveel redenen, waarom het grondbezit in de onderscheiden gedeelten van Indië zeer verschillend was.

En ook in de landen, waar de Europesche invloed zich heeft doen gevoelen, is sedert dien tijd de toestand wel veranderd, maar toch zijn ook daar meestal nog geene zekere grondslagen ingevoerd. Dat is niet te verwonderen, als men let op de moeijelijkheid der regeling. Waar eens de grond ontgonnen en de kultuur in 't leven is geroepen, daar kan men niet met eene ruwe hand eene willekeurige regeling invoeren, hoe voortreffelijk zij ook op zich zelf moge zijn, maar daar moet men den toestand, dien men vindt, eerbiedigen, en kan men zich slechts bepalen bij het ontwikkelen en volmaken van het bestaande. Voeg hierbij, dat jaren lang de Europesche overheerschers niet kwamen, om het land te besturen, maar om handel te drijven, niet om de instellingen, zeden en wetten der volkeren te zuiveren en te verbeteren, maar om rijkdommen te verzamelen uit de produkten, die de inboorlingen zelve, zonder vreemden invloed, op hunne wijze aan den grond ontwoekerden. Slechts toen de noodzakelijkheid er hen toe drong, werden de Europesche kooplieden souvereinen, maakten zij de inlandsche vorsten aan zich cijnsbaar, verdreven hen van hunne troonen en namen zelven de teugels des bestuurs in handen. En ook toen nog was het bestuur niet het doel van den overheerscher, maar het middel, om die voordeelen en schatten zich te verwerven, die vroeger de handel hun verschafte. Behoeft het eenig betoog, dat de regeling van het grondbezit, onder zulk een stelsel, hoogst gebrekkig en onvolmaakt moest blijven?

Maar in onzen leeftijd beginnen zich de groote nadeelen, die daaraan onafscheidelijk verbonden zijn, meer en meer te doen gevoelen. Naar mate ons gezag zich verder uitbreidt en dieper doordringt in de inwendige huishouding der inlandsche maatschappij, naar die mate stuit het op grootere moeijelijkheden, uit dien ongeregelden toestand geboren, en dagelijks springt

het meer in 't oog, dat daarin eene groote belemmering bestaat tegen de uitbreiding en ontwikkeling van landbouw en kultures. Zoo heerscht op Java, op enkele uitzonderingen na, het gemeenschappelijke grondgebruik der gemeenten met tallooze variatiën in de bijzonderheden, en heeft het kultuurstelsel met eene krachtige hand, op revolutionaire wijze, op vele regten en overleveringen, op gebruiken en adat inbreuk moeten maken, ten einde te kunnen worden ingevoerd en gehandhaafd.

Leert deze ondervinding ons niet de noodzakelijkheid, om, waar wij zelven het grondbezit voorbereiden of invoeren, dat te doen op vaste, eener beschaafde maatschappij waardige grondslagen, opdat later dergelijke moeijelijkheden en belemmeringen, die dikwijls de oorzaak zijn van 't mislukken van landbouw- en industrie-ondernemingen, worden voorgekomen en vermeden?

In onze Indische bezittingen ligt nog verre het grootste gedeelte van den grond, als eene onafzienbare woestenij, waaraan de natuur wel de rijkste schatten heeft geschonken, maar die door de menschelijke hand nog niet zijn aangeraakt. Onder een stelsel van bestuur, dat aan het Gouvernement zelf de voornaamste plaats als landbouwer en industrieel inruimt, is het niet te verwonderen, dat het ontginnen dier wildernissen slechts zeer langzaam, of liever in 't geheel niet geschiedt. Alleen de partikuliere indrustrie is tot zulke grootsche ondernemingen in staat, niet het Gouvernement, dat eene geheel andere roeping heeft; het moet aanmoedigen en beschermen, niet, met uitsluiting van anderen, zelf kultiveren en handelen. Nu kan men wel niet zeggen, dat anderen zijn uitgesloten; in het regerings-reglement is ook eene plaats aangewezen aan het aanwenden der krachten van bijzondere personen op dit onafzienbare veld; maar die plaats is *zóó* onzeker en onbestemd, die plaats is door allerlei formaliteiten en voorzorgen en voorwaarden *zóó* versperd en moeijelijk te genaken, dat groote uitbreiding van den landbouw en vermeerdering der produktie van haar vooreerst niet is te verwachten.

Daarbij heeft men op al de moeijelijkheden, die uit het ontginnen van woeste gronden, in 't vervolg van tijd, voor een deugdelijk stelsel van grondbezit kunnen voortvloeijen, volstrekt niet gelet. Men heeft al die moeijelijkheden tot later tijd verschoven, terwijl men ze thans, door vaste en goede grondslagen aan te nemen, veel gemakkelijker had kunnen oplossen en zelfs voorkomen. Men heeft het stelsel gegrondvest in de wet, dat geene gronden door het Gouvernement aan partikulieren zullen worden *verkocht*, maar alleen *in huur* kunnen worden afgestaan. Art. 62 van het regeringsreglement luidt aldus:

De Gouverneur Generaal mag geene gronden verkoopen.

In dit verbod zijn niet begrepen kleine stukken gronds, bestemd tot uitbreiding van steden en dorpen en tot het oprigten van inrigtingen van nijverheid.

De Gouverneur Generaal kan gronden uitgeven in huur volgens regels, bij algemeene verordening te stellen. Onder die gronden mogen niet begrepen worden de zoodanigen, door de inlanders ontgonnen tot algemeene weide, of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende.

Ziedaar alles! Niets omtrent de gevolgen, die uit deze huur kunnen voortspruiten. En ook in de algemeene verordening, die, krachtens dit artikel, bij Koninklijk besluit is vastgesteld, wordt daaromtrent geen enkele bepaling aangetroffen *).

Ondertusschen kunnen daaruit zeer groote moeijelijkheden voortvloeijen. Wil men een bewijs? Geen treffender is te vinden, dan in de geschiedenis van het landbezit eener kolonie, waarop wij groote betrekking hebben, ofschoon zij zich thans in vreemde handen bevindt. Op Malakka hebben onze voorouders ook, door het uitgeven van woeste gronden, den landbouw trachten te ontwikkelen; maar door de wijze, waarop dat gedaan is, werd het doel van den weldadigen maatregel volkomen gemist, en een volgend bestuur strandde op dezelfde klip.

Men vergunne ons thans een geschiedkundigen blik op dat grondbezit te werpen. Er zijn voor ons vele lessen uit te putten.

Het grondgebied van Malakka strekt zich langs de westkust van het Maleische schiereiland uit, van de rivier de Lingie, op 2° 30 nooderbreedte, tot de Kassang-rivier, op 2° noorderbreedte. De kust heeft eene rigting van het noordwesten naar het zuidoosten. Men heeft nooit eene naauwkeurige opneming van dit land gedaan; de eenige kaarten, die het Engelsche Gouvernement er van bezit, steunen op de oude opgaven afkomstig van het vroegere Nederlandsche bestuur, die later door opmetingen, in verschillende tijdperken tot stand gebragt, zijn verbeterd. Wanneer wij de beste dier kaarten tot gids nemen, dan zien wij, dat dit land een onregelmatig parallelogram vormt, waarvan de zeekust de zuidelijke grens, de rivier Kassang de oostelijke, de rivier Lingie de westelijke, en eene lijn van den berg Ophir tot Soengi Londoe aan de Lingie de noordelijke grens uitmaakt †). De grootste lengte is 40 eng. mijlen, terwijl de breedte verschilt tusschen 10 mijlen, ten westen, en 28, ten oosten. De oppervlakte wordt gewoonlijk geschat op 1000 vierkante mijlen, maar die schatting is overdreven.

Het binnenland bestaat uit eene golvende vlakte, vol heuvelen en dalen; waarvan de rigting evenwijdig met de zeekust loopt. Er zijne geene groote bergketenen, maar een aanzienlijk aantal hoogten, zonder verbinding met elkander, die hier en daar verspreid liggen en van 100 tot 1000 voet rijzen. Voor zoover men die bergen heeft onderzocht, bestaan zij uit granietsteen, veelal bedekt met leemachtige klei, welke soort van klei overvloedig in dit land gevonden wordt. De kust kan men in drie deelen

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 18de Jaargang II, 181.

†) De grenzen van Malakka worden op de volgende wijze aangegeven door den Nederlandschen kommissaris, den heer VAN SON, in een brief aan den kommissaris van het Engelsche Gouvernement, toen Malakka den 8sten April 1825 aan Engeland werd overgedragen. Zuiden — langs de Kassang-rivier tot den berg Ophir. Noorden — de Lingie-rivier tot aan den mond van de rivier Mirbou, en van daar langs den berg Rombou tot den berg Ophir.

splitsen, die geheel van elkaâr onderscheiden zijn. Het noordelijke gedeelte, van de Lingie-rivier tot Tandjong Kling, is eene hooge, woeste, boschachtige streek, die zich tot aan de zee uitstrekt, waarachter onmiddelijk de rijen van heuvelen en dalen aanvangen. Het middengedeelte, van Tandjong Kling tot de stad Malakka, is een zandachtig oord, met ijzerertshoudende rotsen, die zich op verschillende punten verheffen, vooral in de nabijheid van Tandjong Kling. Het derde gedeelte is eene moerasachtige vlakte, die tot op verren afstand door het water wordt overstroomd, en waarvan de grens aan de landzijde door moerasplanten bedekt is. Het binnenland van de twee laatste gedeelten, eene onmetelijke aangeslibte vlakte, met weinige, op zich zelf staande heuvelen, strekt zich eenige mijlen ver uit, en rijst, in de valleijen der rivieren Malakka en Doejong, niet meer dan 3 of 4 voet, op eene uitgestrektheid van 10 tot 12 mijlen. Zoo ligt de vlakte, waarin de warme bron „Ajer Pannas" is gelegen, op tien mijlen hemelsbreedte van de zee verwijderd, slechts vijf voet boven de oppervlakte der zee.

Het land wordt in alle rigtingen doorsneden door de talrijke vertakkingen van vier bevaarbare stroomen, de Lingie, de Malakka, de Doejong en de Kassang. Van dezen is de Lingie bevaarbaar voor schepen van 200 ton tot Simpang, dus ongeveer 10 of 12 mijlen, terwijl de Kassang, de Doejong en de Malakka voor groote schepen even ver bevaar zijn, en hooger op kleinere booten of kano's worden gebruikt. Al het tin, dat het land oplevert, wordt langs de Malakka en Doejong zeewaarts gevoerd. Behalve deze hoofdrivieren en hare vertakkingen, is er een groot aantal kleinere, die tot aan de zeekusten het land besproeijen, zoo als een blik op de kaart duidelijk doet zien.

De bodem van het laag gelegene land bestaat uit een rijken aangeslibten kleingrond, die van het licht bruin tot het rood afwisselt. Die klei is hier en daar zeer vast, maar over het algemeen is hij los en korrelig en bijzonder geschikt voor graanbouw. Aan den voet en tegen de helling der bergen, is de bodem vermengd met graniet en leemachtige klei, en vooral voor specerijen en vruchtboomen geëigend. Het land in zijn geheel wordt bijzonder geschikt geacht tot het voortbrengen van alle tropische gewassen; het werk is er ligt en overvloedig, en wordt geregeld door de Engelsche wet. En toch, ofschoon het reeds eeuwen lang onder Europeesch en twee en dertig jaar onder Engelsch bestuur staat, zijn de middelen van bestaan van dit rijke gewest nog weinig ontwikkeld, en tot den huidigen dag vindt men er de digte wouden, die, na den ondergang van het zelfstandig bestaan van Malakka, hier ontsproten zijn, en, na eene overheersching van 350 jaren, door het Europesche bewind nog in geen beteren toestand zijn gebragt.

De Portugezen bezaten Malakka van 1511 tot 1641, maar zij waren uitsluitend bedacht op handelsvoordeelen. Zij maakten hunne vestiging aldaar tot een depôt voor den handel in den Archipel. De landbouw werd verwaarloosd, en het Gouvernement, dat zich slechts toelegde op het monopoliseren van den handel, ten einde zoo veel winsten te trekken als maar

mogelijk was, verleende bescherming noch aanmoediging aan hen, die zich met den landbouw bezig hielden. Aan gedurige invallen van Maleijers blootgesteld, en vaak op het punt om hunne bezitting te verliezen, waren de Portugezen nooit in staat, om een gedeelte hunner beschikbare magt, waarmede zij hunne stad en hunne schepen beveiligen moesten, af te zonderen voor die schijnbaar onbeduidende binnenlanden, die telkens vijandelijke aanvallen te verduren hadden. Van daar, dat de bevolking zich ook niet ver van de muren der vesting durfde verwijderen. Men mag het betwijfelen, of de Portugezen, of zelfs de Hollanders, honderd jaar geleden, ooit meer in bezit hebben gehad dan het land, dat in een kring van twee of drie mijlen om de stad ligt. De vroegere bezitters, de Maleijers, zijn schrede voor schrede terug getrokken voor den voortdringenden vijand, en men mag aannemen, dat het eigenlijk gezegde Malakka, onder de Portugesche heerschappij, bijna ontvolkt was.

De Nederlanders volgden in zoo verre de voetstappen hunner voorgangers, dat ook zij hunne aandacht slechts op den handel vestigden. Onder hunne heerschappij werd de haven versterkt en ofschoon zij, na zeker tijdsverloop, — ten gevolge van den ondergang der rijken van Atjin en Djohor — geene aanvallen meer te vreezen hadden, bleven zij toch in hun binnenlandsch bestuur het stelsel getrouw, om van de naburige hoofden het beste gedeelte hunner voortbrengselen te vorderen, zonder door eenig middel de voortbrenging in de hand te werken. Er heerschte hetzelfde kontingentenstelsel, dat ook zoo lang op Java in praktijk werd gebragt en eerst onder het Engelsche tusschenbestuur is afgeschaft. De kultuur der rijst, het hoofdvoedsel van alle Zuid-Aziërs, was ten strengste verboden, ten einde die kultuur op Java te begunstigen. De inboorlingen, die nu ook voor eigen gebruik dit voedingsmiddel niet konden aanplanten, werden daardoor buiten staat gesteld, om door den landbouw in hun onderhoud te voorzien, en dien ten gevolge bleef het land onbebouwd, uitgezonderd in de nabijheid der stad, waar vruchten en groenten werden gekweekt. De onuitputtelijke voortbrengselen der Maleische bosschen trokken eene menigte arbeiders uit de arme klassen aan, die tevreden waren met een leven vol moeite en opoffering, dat zij doorbragten met het zoeken van gommen en kostbare houtsoorten, waarvan de wouden een overvloed aanbieden. Het land had geene waarde, maar daar zijne uitgestrektheid noodzakelijk maakte, dat men het tegen de roof- en strooptogten der half wilde naburen beschermde, was het Hollandsche bestuur er niet tegen, dat — ja de rijstkultuur aan Java bleef voorbehouden — maar toch de bosschen werden geveld, en het land zoo mogelijk bevolkt met een rustiger volk dan de gevreesde vijanden, de Manekabouw's. Met dat doel werden aan gunstelingen van het gouvernement gronden van zeer verschillende uitgestrektheid afgestaan. Terwijl eenigen dier gronden slechts eene vierkante mijl besloegen, hadden anderen eene oppervlakte van honderd vierkante mijlen. Deze kontrakten, met uitzondering van die betreffende gronden, welke in de onmiddelijke nabijheid der stad lagen, bevatten voorwaarden, waardoor de kontraktan-

ten verpligt werden, om die gronden te bebouwen en te bevolken; maar daar de nakoming der voorwaarden door geene strafbedreiging werd verzekerd, bepaalden de kontraktanten zich meestal tot de exploitatie van een gedeelte der bosschen en andere, gemakkelijk te verkrijgen, winsten, zonder dat zij zich daardoor aan eenige boete of straf bloot stelden. Het doel van het gouvernement werd dus ten eenen male gemist.

In 1795 namen de Engelschen bezit van Malakka, maar daar die in bezitneming slechts tijdelijk was, en het uitzigt op een blijvend bezit niet bestond, werd ook door dit nieuwe tusschenbestuur weinig zorg besteed aan den inwendigen toestand. De bevelhebber der troepen ontving magtiging, om de handelingen van het Hollandsche geregtshof te ondersteunen, doch dit was ook het eenige wat tot bestuur van het land gedaan werd. Later bleek het, dat de Engelsche autoriteiten niet eens wisten, dat het geheele grondgebied van eigenlijk Malakka aan partikulieren was afgestaan, en dat de weinig talrijke inlandsche bevolking zuchtte onder de uitpersingen en de door de wet veroorloofde dwingelandij van de inboorlingen, die in dienst der kontraktanten waren. De eenige weldaad, die uit deze Engelsche overheersching voortvloeide, was het intrekken van het verbod om rijst te planten; maar daar de aandacht en de bescherming van het gouvernement zich niet verder tot den landbouw uitstrekten, was de verbetering van weinig beteekenis, uitgezonderd weder in de onmiddelijke nabijheid der stad.

Gedurende de zeven jaren van de Nederlandsche regering, die op dit tusschenbestuur der Engelschen op nieuw volgde, dat is: van 1818 tot 1825, werd er geene enkele poging gedaan om de zaken op den ouden voet te herstellen; want al spoedig zag men in, dat het etablissement niet in het bezit der Hollanders zou blijven. Dezen lieten dus alles in zijn verwaarloosden toestand, terwijl de Engelschen van hunne zijde de grootste onverschilligheid aan den dag legden.

In 1825 werd Malakka voor goed aan de Engelschen overgedragen; en nu die verwisseling van heerschers definitief was, werden er door de nieuwe regering terstond maatregelen genomen, om het bestuur op betere grondslagen te vestigen. De kolonie werd ingelijfd bij Pinang, en een van de eerste onderwerpen, die de aandacht van het gouvernement trokken, was de beschikking over de wouden en de aanmoediging van den landbouw. Het bleek ten duidelijkste, dat alle uitzigt op handelsgrootheid verdwenen was, ten gevolge der vestiging van Singapoera, en zou dus Malakka eene bezitting van waarde zijn, dan moest het dit worden door de ontwikkeling zijner eigen bronnen van bestaan, en vooral door het vruchtbaar maken van zijn bodem.

Overeenkomstig het regerings-beginsel, dat het eigendom van den grond van alle Aziatische landen toekomt aan het bestuur, nam het Engelsche gouvernement bezit van alle woeste gronden, ten einde daarna zulke maatregelen te nemen als strekken konden, om den toekomstigen eigenaar in het bezit te stellen van het onmisbaar vereischte, ten einde den land-

bouw te doen bloeijen, namelijk een behoorlijken en bestendigen eigendomstitel. Maar hier, op den drempel der nieuwe orde van zaken, kwam men in aanraking met de Nederlandsche kontraktanten. Wel had men, bij de overneming van de kolonie, verondersteld, dat op de bebouwde gronden, en die waarvan de bosschen geveld waren, partikulieren aanspraak zouden hebben, maar dat de bosschen en woeste gronden in het gansche rijk privaat eigendom zouden zijn, dat was even verrassend als moeijelijk te regelen. Er werd terstond een onderzoek ingesteld naar den aard en den omvang dier aanspraken, waarvan het Engelsche gouvernement, na eene tijdelijke heerschappij van 23 jaren, thans voor het eerst hoorde spreken.

Opgeroepen om hunne aanspraken door het overleggen van kontrakten te bewijzen, werden er een aantal akten van verkoop geproduceerd, die in orde en door het Nederlandsche geregtshof geregistreerd waren. Het gemis van de oorspronkelijke kontrakten en der akten van overdragt werd op rekening gesteld eener gewoonte van dat hof, om als archiven te beschouwen alle hoofd-bescheiden, en aan den tijdelijken eigenaar slechts dat stuk te geven, waarin zijn eigen naam genoemd wordt. Uit het onderzoek, bij het geregtshof ingesteld, bleek dat vele originele akten van waarde naar Batavia waren overgebragt; enkelen echter werden er nog gevonden, en uit deze en de akten van overdragt bleek het volgende. Het Hollandsche gouvernement had op verschillende tijdstippen, van den aanvang zijner heerschappij tot op den laatsten tijd, gronden aan partikulieren afgestaan. Sommige akten waren geschreven in een wetstijl, welke in dien tijd (1828) onverstaanbaar was; maar anderen, van latere dagteekening, werden begrepen. Twee dezer akten, in de minuten van den raad opgenomen, bevatten de volgende bepalingen:

De Gouverneur en de raad hebben, uit eigen beweging en ter bevordering van dit land, toegekend en afgestaan een zeker boschrijk terrein, op sommige plaatsen beplant en op andere digtbegroeid met hout en doorsneden met moerassen en heuvelen, zoodat men het niet van alle zijden heeft kunnen naderen om het te meten. Het terrein is gelegen op ongeveer 5 mijlen van den rivieroever tot . . . . . . De persoon, aan wien het is afgestaan, heeft van nu af aanspraak op het volle bezit daarvan. Met onze voorkennis mag hij het verkoopen of in erfpacht uitgeven, en er over beschikken met die vrijheid, als of het zijn eigendom ware. Als voorwaarde wordt gesteld, dat hij die streek zoo spoedig mogelijk zal bebouwen en beplanten, terwijl zij onderworpen blijft aan zoodanige gouvernements lasten en beperkingen, als de hooge autoriteiten hebben vastgesteld of mogten vaststellen.

De overdragt van zulk een kontrakt, in 1799 door het geregtshof geregistreerd, luidt, na vermelding, dat een zeker persoon, door het getuigenis van twee andere personen, bewezen is te zijn de wettige eigenaar van zekere boschrijke streek, aldus:

Derhalve is het wettig bezit van die streek aan den voor ons verschenen persoon verzekerd, en wordt hij gemagtigd, om haar te verkoopen, te verhuren of er mede te doen wat hem zal goeddunken.

Het andere kontrakt der twee, die wij zoo even genoemd hebben, heeft eenen verschillenden inhoud, dien wij ook zullen mededeelen.

Tot bevordering van een goed doel en tot welzijn van deze kolonie, veroorlooft de Gouverneur aan — een zeker gedeelte moerasland, door de Edele Kompagnie tot nog toe aan niemand gegeven, gelegen enz. te bezitten en te behouden, en als erfelijk eigendom te beschouwen, en met onze voorkennis te verkoopen, na te laten, over te dragen en te bezwaren, en daarover te beschikken en er mede te handelen naar goedvinden. Het blijft echter onderworpen aan zulke verpligtingen, als het opperbestuur gelegd heeft of zal of mogt leggen op vrij uitgegeven gronden, als ook aan algeheele terugneming, wanneer vijandelijke invallen als anderzins dit voor het algemeene welzijn eischen, en eindelijk teruggave zonder schadeloosstelling, wanneer de Edele Kompagnie dit vorderen mogt.

De overdragten, door het geregtshof geregistreerd, schijnen voor alle gevallen dezelfde te zijn, zonder eenig verschil voor de verscheidenheid van bezit of voorwaarden.

Over de aanspraken, op deze en dergelijke bescheiden gegrond, was thans het Engelsche Gouvernement geroepen uitspraak te doen. Het bleek, dat de eigenaars in de stad woonden, dat zij nooit hunne gronden hadden bezocht, maar dezen telkens voor één jaar verhuurd hadden aan Chinesche pachters, en dat deze pachters, welke slechts een tijdelijk belang bij de zaak hadden, hun geest scherpten, om in dat jaar zooveel mogelijk te ontpersen aan de ongelukkige bevolking, zonder zich om de gevolgen te bekommeren. Het sprak van zelf, dat, alle verdere beschouwingen daar gelaten, het Engelsche Gouvernement bevoegd, ja verpligt was, niet te gedoogen, dat onder de Britsche heerschappij zulk een staat van zaken voortduurde. Er werden dan ook op eens maatregelen genomen, om den waren toestand en het regt van alle partijen na te gaan, ten einde tot eene geldelijke schikking te komen. Het bleek dat op 267,840 morgen 10 personen aanspraak maakten; de hoogste aanspraak was op 169,200 morgen, en de minste op 1600 morgen; dat van de geheele oppervlakte, waarop men regt beweerde te hebben, slechts ongeveer 15,000 morgen bebouwd waren; dat de bevolking dier gronden 14,323 zielen bedroeg, en dat, door de achteloosheid der houders, de voordeelen, door de kontrakten afgeworpen, niet meer dan 18,439 ropijen in het jaar beliepen.

Door dit onderzoek kwamen er ook nadere bijzonderheden aan het licht omtrent den aard van het bezit. Het bleek, dat de kontrakten, die het eerst waren overgelegd, exceptioneel waren, en dat het grootste gedeelte der overigen bezwaard was met de voorwaarde, dat de bezitters de bosschen moesten vellen en het land bebouwen; dat zij voor het onderhoud der bruggen en wegen moesten zorgen; dat zij in eene goede politie moesten voorzien, en dat zij de oevers en beddingen der rivier bruikbaar moesten houden en alle belemmeringen daaruit wegruimen; dat bij een Gouvernements maatregel, gedagteekend 14 December 1773 en vernieuwd 29 Mei 1819, aan de kontraktanten verboden was, om meer dan één tiende der bruto opbrengst van de pachters te vorderen; dat de pachters, zoolang zij hun tiende betalen, een onvervreemdbaar regt op den bodem hebben; dat zij geheel of gedeeltelijk den grond mogen verkoopen en overdragen, zonder andere verpligting dan de betaling der tienden; en dat, zoo lang zij hun tienden voldoen, de kontraktanten hen daarvan niet kunnen ontzetten. Van

de andere zijde hadden de kontraktanten bedongen, dat, zonder iets af te doen op het absoluut gezag van het Gouvernement om het land terug te nemen, wanneer het hout niet gekapt werd, zij zich beschouwden als bezittende het volle en onschendbare regt op die landen, voor zooveel zij verkocht en overgedragen waren aan de verschillende personen voor eene reeks van jaren; zonder dat er eenige melding gemaakt werd van de bepaling, betreffende het registreren door het geregtshof, welk hof de oorspronkelijke kontrakten in bewaring houdt en, wanneer dit gestipuleerd is, ook kennis moet dragen van de akte van overdragt.

Deze wijze van grond uit te geven, hoe geheel in overeenstemming zij ook wezen mogt met het Nederlandsche regerings-stelsel van dien tijd, kon niet meer blijven bestaan onder de meer in bijzonderheden doordringende en naauwlettende bepalingen der Engelsche heerschappij. Het Engelsche bestuur begreep, dat het nooit in de bedoeling van het Hollandsche Gouvernement kon gelegen hebben, om zulke uitgestrekte gronden in de volle beteekenis des woords geheel te vervreemden, voor altijd toe te kennen, „grant in perpetuity" zooals men het in het Engelsch uitdrukt. Het was van meening, dat het Hollandsche bewind, met het doel om invloedrijke personen belang te doen stellen in het bebouwen en in het bevolken der bosschen, dezen alleen het regt heeft gegeven, om een tiende van de opbrengsten te genieten, in de hoop dat, nu het bewind zelf zijne aandacht niet aan deze zaak kon wijden, het partikuliere belang voldoende zou zijn om de gronden te doen bevolken. Zoo de kontraktanten geene middelen aanwendden, om tot de bereiking van dat doel mede te werken, heeft het Hollandsche Gouvernement aan zich het regt voorbehouden, om, zonder eenige vergoeding, de tienden te innen, zoo als dan ook inderdaad in sommige kontrakten is gestipuleerd, als ook om de gronden terug te vorderen, in geval latere gebeurtenissen eene verandering wenschelijk mogten maken.

Al deze omstandigheden in aanmerking nemende, vond het Engelsche Gouvernement goed de regten van alle kontraktanten te koopen, tegen eene jaarlijksche uitbetaling, gelijkstaande met de rente, die ieder van zijne gronden trok. Te dier gelegenheid werden tusschen het Gouvernement en elk van de partijen kontrakten gesloten, waarvan wij hier een uittreksel geven.

Uittreksel van eene akte van overdragt van gronden aan de Oost-Indische Kompagnie.

Hernieuwde titels van den tegenwoordigen bezitter A. B.

Aangezien de meeste oorspronkelijke akten verloren zijn, en de grenzen aan de zijde van het binnenland niet zijn aan te geven, omdat de digtheid der bosschen geene opmeting toelieten;

Terwijl A. B. in het bezit is van het regt, om van al de houders van gezegde gronden een tiende van de opbrengst te heffen, krachtens de bepalingen en voorwaarden van zijn kontrakt, en thans geneigd is al zijne regten over te dragen aan de Oost-Indische Kompagnie, is de Gouverneur in rade voor de Oost-Indische Kompagnie bereid gezegde regten over te nemen.

Ten dien einde is de volgende overeenkomst gesloten:

A. B. voor zich en zijne nakomelingschap doet afstand en overdragt aan de Oost-Indische Kompagnie van al de regten, aanspraken en voordeelen, hem toekomende uit het bezit van voornoemde akten enz., thans overgegeven aan de Oost-Indische Kompagnie.

De Oost-Indische Kompagnie erkent te hebben ontvangen gemelde akten, titels, privilegies,

voordeelen enz., en neemt aan, op grond hiervan, te betalen aan genoemden A. B. en zijne erven, zoolang de vestiging op Malakka aan Engeland behoort, — ropijen. Voorts is overeengekomen, dat de betaling door de Oost-Indische Kompagnie aan A. B. en het regt om een tiende van de landopbrengsten te heffen, met den 1sten November 1828 voor de Oost-Indische Kompagnie zal aanvangen en voor altijd zal ophouden voor A. B.

Bij eene latere bepaling werd de datum veranderd in den 1sten Julij 1828. De clausule deelen wij, wegens hare belangrijkheid, in haar geheel mede.

In geval de vestiging en het grondgebied van Malakka hierna aan eene andere mogendheid mogt komen, verbindt het Gouvernement zich, om weder aan de tegenwoordige houders of hunne erven alle akten, privilegiën, regten, voordeelen en bescheiden, thans overgedragen, terug te geven en hen in het bezit te stellen van alle regten en voordeelen, daaruit voortspruitende.

Sommigen der tiendhouders waren slechts bezitters voor hun leven, en eene schikking van bovenmedegedeelden aard zou dus niet verbindend zijn geweest voor hunne opvolgers; maar met eene of twee uitzonderingen droegen allen hunne regten aan het Gouvernement over, dat op deze wijze eigenaar werd van alle gronden der kolonie.

De gemaakte schikking is tot heden van kracht gebleven. Ongelukkiger wijze was het gevolg noodlottig voor de kolonie en, uit een geldelijk oogpunt, geenszins voordeelig voor het moederland.

Na de overneming der gronden, werd er een, beter voor de zaak berekend, bestuur ingesteld, onder de leiding van een ambtenaar, die den titel voerde van „opperbestuurder der gronden" (superintendent of lands), en die terstond overging tot het nemen van maatregelen voor de inzameling van de opbrengsten, zoowel als voor de uitgifte van nieuwe gronden en het bestuur der distrikten. In de raadsvergadering van den 25sten Junij 1828, werd een reglement voor de gronden vastgesteld, waarvan wij hier het volgende uittreksel geven.

Reglement voor de gronden.

1. Considerans.

2. Het Gouvernement heeft regt op een tiende der bruto opbrengst van alle landen en het uitsluitend en volstrekt bezit van alle woeste gronden en bosschen.

5. Het Gouvernement heeft regt op alle gronden, waarvan de bosschen geveld zijn, zonder dat daardoor te kort wordt gedaan aan de regten der bebouwers.

6. De bebouwer heeft regt op het volle en vrije genot van het land, door overdragt, gift of erfenis zijn eigendom geworden, behoudens de verpligting om een tiende der bruto opbrengst af te staan aan het Gouvernement.

7. De grenzen van alle landen, waarvan de bosschen gekapt en die bebouwd zijn, worden door opmeting zoodra mogelijk bepaald en akten van eigendom aan elken bebouwer afgegeven.

8. Het Gouvernement behoudt het uitsluitend en volstrekt regt op alle woeste gronden en bosschen, die in de laatste twintig jaren zonder eigenaar zijn geweest.

9. Alle landen, die vijf jaren onbebouwd zijn gebleven, worden het eigendom van het Gouvernement.

10. De bebouwers zijn vrij van gedwongen arbeid.

11. Het Gouvernement kan zooveel land zich toeëigenen als het noodig heeft, tegen betaling van het verlies van den oogst.

18. De betaling van een tiende stelt niet vrij van later in te voeren belastingen, accijnsen, of inkomende regten, hoofdelijke omslagen, het onderhouden der stad enz.

Bij het overnemen van het bestuur der binnenlandsche distrikten, hielden de Hollanders zich aan het Maleische stelsel, ten aanzien der dorpen. Elke gemeente van 44 gezinnen vormt een dorp, dat regt heeft op eene moskée met hare gewone dienaren, imam, khatib, bilal en penghoeloe. Deze allen hebben hun land vrij en vormen een geregtshof, dat regt spreekt in gedingen, waarbij minderjarigen zijn betrokken. De twee eerstgenoemden zijn Mahomedaansche priesters; de derde is de muzzin, terwijl de laatste de voornaamste burgerlijke overheidspersoon is. Onder een Christelijk Gouvernement bekleedt de penghoeloe, in burgerlijke zaken, alleen het gezag, terwijl, door verloop van tijd, ten gevolge van het verzuim van het opperbestuur te Malakka, deze ambtenaren ook in kleine zaken in het hoogste ressort regt spraken, en de opbrengsten inzamelden. Toen de gronden aan partikulieren werden uitgegeven, werd elk van dezen gemagtigd, om zijne eigene penghoeloe's aan te stellen, welke aanstelling door het Gouvernement moest worden bekrachtigd. Daar dit stelsel een grooten invloed uitoefende en nog uitoefent, is het niet onbelangrijk, een uittreksel te geven van een reglement ten deze, dat door de Nederlandsche autoriteiten, kort vóór de overdragt in 1825, zou zijn vastgesteld. Dat reglement zal een beter denkbeeld van de magt en de pligten van den penghoeloe geven, dan eene beschrijving er van. Na de uitbreiding van de regtsmagt van het hof te Malakka, namen de regterlijke funktiën van de penghoeloe's een einde, en dezen legden toen den eed af als vrederegters onder dat hof, waardoor zij het gezag kregen van Engelsche constables; maar, bij gebrek van een Gouvernements ambtenaar, die toezigt over hen kan uitoefenen, hebben zij, na de vereenvoudiging in het bestuur, welke de kolonie in 1830 onderging, de geheele magt, hun vroeger opgedragen, herkregen, terwijl die zelfs eene uitbreiding erlangde, welke in elk ander geval onverklaarbaar zou wezen, en die evenmin onder toezigt van Europesche ambtenaren uitgeoefend werd.

Zie hier het uittreksel van een reglement voor de penghoeloe's, dat wij wilden medeelen.

1. De penghoeloe's worden aangesteld door de grondeigenaars, behoudens goedkeuring van den Gouverneur. Wanneer hunne aanstelling goedgekeurd is, moet elk in hun distrikt hunne bevelen gehoorzamen. Als de penghoeloe's het volk verdrukken kan het zich beklagen te Malakka.

2. De penghoeloe's moeten de politie-reglementen handhaven en het volk beschermen.

3. Zij zijn gehouden de bevelen van hun meester (grondeigenaar) te gehoorzamen, maar kunnen zich beklagen te Malakka.

4. Alle klagten in het distrikt moeten ingediend worden bij de penghoeloe's.

5. De penghoeloe's mogen mata-mata's (eigenlijk *spionnen*, hier *helpers* of *handlangers*) tot hunne hulp aanstellen, en mogen weêrspannige gevangenen in de stokken sluiten.

6. De penghoeloe's mogen verdachte personen des nachts doen gevangen nemen.

7. De penghoeloe's mogen arresteren alle personen zonder pas, en hen, die misdaden gepleegd hebben, welker beregting niet tot hunne kompetentie behoort. Zij zenden dezen op naar Malakka.

8. Een vreemdeling, die in de woning van een landbouwer nachtverblijf verlangt, moet daarvan kennis geven aan den penghoeloe.

9. De penghoeloe kan gevangen doen nemen ieder, die zich op den grond van een ander verbergt, evenzoo elk verdacht persoon.

10. Hij arresteert en zendt naar Malakka ieder, die smokkelt of de Gouvernementslasten ontduikt.

11. Hij ziet toe dat de grondbezitters hunne tienden betalen.

12. Wanneer den penghoeloe eenige overtreding ter oore komt, stelt hij een onderzoek in en zorgt voor de handhaving van het regt.

13. De penghoeloe mag niemand langer dan vier en twintig uren in verzekerde bewaring houden.

14. Hij moet de politie-orders gehoorzamen ten aanzien van het arresteren van personen; kan hij de arrestatie niet bewerkstelligen met zijne mata-mata's, dan kan hij de grondeigenaars ter assistentie roepen.

15. Grondbezitters en penghoeloe's van gronden helpen elkander wederkeerig in de handhaving van politie-maatregelen.

16. Wordt er een vermoorde gevonden, dan begeeft zich de penghoeloe met twee getuigen naar de plaats waar hij ligt, en maakt verbaal op van zijne wonden enz.

17. Hij is verpligt hem, die van den moord verdacht wordt, in verzekerde bewaring te nemen.

18. Wanneer er personen zijn aangekomen, dan moet de penghoeloe de verklaringen der getuigen opteekenen.

19. Bij brand, diefstal, als anderzins, begeeft zich de penghoeloe naar de plaats van het onheil en maakt, ten dienste van den fiskaal, verslag op van het gebeurde.

20. De penghoele is verpligt alle bevelen van den fiskaal of het hoofd van zijn stam op te volgen.

21. Bij het regtspreken in kleine zaken, moet hij vier of vijf oudsten kiezen, om hem ter zijde te staan.

22. Hij kan geene hoogere straf opleggen dan twaalf *rottan*-slagen of drie ropijen boete.

23. De penghoeloe mag zich met geene spelen bezig houden, behalve op heilige dagen; dan mag er een hanengevecht plaats hebben, maar in tegenwoordigheid van den mata-mata.

24. De penghoeloe en oudsten sluiten alle huwelijken en volvoeren alle godsdienstplogtigheden.

25. De kosten van elk huwelijk zijn 2 ropijen voor de armen, over te maken aan den Gouverneur.

26. De penghoeloe kan aan een huwelijk zijne toestemming geven, ook al wordt het aangegaan tegen den wil der ouders.

27. Hij, die een meisje verleidt en haar verlaat, wordt gestraft met vijf en twintig geesselslagen en eene boete.

28. Die eene vrouw schaakt wordt naar den fiskaal gezonden.

29. De penghoeloe en vier of vijf oudsten mogen over alle geschillen en geldzaken beslissen, wanneer deze niet meer bedragen dan 100 ropijen, behoudens regt van appel bij den fiskaal binnen vier dagen. Geschillen over hooger bedrag worden beslist door het geregtshof.

30. Wanneer er eene aanklagt wordt ingediend, bepaalt de penghoeloe den dag, waarop zij behandeld zal worden.

31. De kosten voor het hooren eener aanklagt zijn eene halve ropij; er moet een register der kosten worden gehouden.

32. Wanneer de schuldeischer niet verschijnt op den dag voor het verhoor bepaald, wordt de zaak uitgesteld; verschijnt de schuldenaar niet, dan wordt het vonnis bij verstek gewezen.

33. De penghoeloe spreekt in alle zaken regt, zonder persoonlijke begunstiging ook niet van zijne eigene bloedverwanten.

34. Bij de verdeeling van erfenissen, volgt de penghoeloe de Mohammedaansche wet.

35. De penghoeloe neemt alle bezittingen onder zijne bewaring, waarvan het eigendom betwist wordt, tot dat dit zal zijn uitgewezen.

36, De penghoeloe zorgt voor het onderhoud der wegen en maant de grondbezitters tot herstel er van aan.

37. De penghoeloe houdt een register van alle personen in zijn distrikt, van hun leeftijd, den tijd van hun vertrek enz.

38. De penghoeloe houdt aanteekening van alle geboorten, sterfgevallen en huwelijken.

39. Afschrift dier lijsten wordt op elken 1 Januarij naar Malakka gezonden.

40. De penghoeloe zorgt, dat geen vreemdeling zich op gronden in zijn distrikt vestigt, zonder een geschreven getuigenis omtrent zijn persoon.

41. Om het stelen van vee te voorkomen, houdt de penghoeloe boek van het vee, dat ieder bezit en geeft bij verkoop daarvan bewijzen af.

42. Indien er geen penghoeloe in een distrikt is, wordt de landeigenaar verantwoordelijk gesteld voor de uitoefening der hiervoren vermelde bepalingen.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat de penghoeloe's op goed geluk gekozen worden uit eenvoudige en ongeletterde dorpelingen, en zij hunne uitgebreide magt kunnen uitoefenen, zonder den minsten zweem van toezigt, dan mogen wij dit gerustelijk aannemen, als een van de oorzaken van het mislukken van het stelsel van uitgifte van gronden op Malakka.

Gedurende het eerste jaar der proefneming mogten de gronden voor een gedeelte blijven in de handen van Chinesche pachters; een groot deel der verwachte inkomsten werd ontvangen, namelijk . . . . . 15,400 rop.

In mindering daarvan strekten de jaarl. uitkeeringen.	16,270	
jaarwedden van ambtenaren	4,560	
onkosten	3,450	
de helft van het salaris van den opperbestuurder, daar deze ook andere betrekkingen bekleedde.	7,800	
	——	32,080
Geeft voor het eerste jaar een verlies voor het Gouvern. van		16,680 rop.

Van dien tijd af is het verlies jaarlijks grooter geworden. De uitgaven voor het Gouvernement bleven dezelfde, maar de ontvangsten werden elk jaar minder. De geheele verandering van het bestuur en de vereenvoudiging van het getal ambtenaren, welke in 1830 plaats had, oefende een nadeeligen invloed op het grondbezit. Slechts twee ambtenaren werden er aangesteld, om alle funktiën der uitvoerende en regterlijke magt te vervullen. Beide ambtenaren moeten zich natuurlijk wijden aan hunne betrekkingen in de stad, en dien ten gevolge zijn de landdistrikten geheel overgegeven in de handen der penghoeloe's.

De ondervinding heeft die schikking ten aanzien der grondeigenaars als zoo verkeerd leeren kennen, dat men wel eens het doorzigt en het juist oordeel van den stichter van dit stelsel in twijfel heeft getrokken, daar hij zoo weinig bleek te bevroeden van de bezwaren, waaraan het stelsel in zijne uitvoering bloot stond. Het is evenwel niet moeijelijk zijne nagedachtenis te zuiveren van dat verwijt. Al mogt de maatregel niet aan het doel beantwoorden, hij ontrukte toch het grondbezit, waarin de kolonie het hoogste belang had, aan de handen der kontraktanten, van wier beheer slechts de noodlottigste gevolgen waren te verwachten. Het tegenwoordige systeem was een verlies voor het Engelsche Gouvernement, het is zoo; maar daar er geene stelselmatige verdrukking plaats had, is de landbouw zeer vooruitgegaan. Men schat de oppervlakte, die in 1828 bebouwd werd, op 15,000 morgen; thans op 70,000 morgen; hoewel het inkomen, voorheen van die uitgestrektheid gronds door het Gouvernement getrokken, driemaal zooveel bedroeg als thans van de geheele 70,000. De heer FULLARTON, lid van het burgerlijk bestuur te Madras, en algemeen beschouwd als een der bekwaamste administrative ambtenaren in de koloniën, stond aan het hoofd van het bestuur, toen deze maatregel tot stand kwam. Om een juist oordeel te kunnen vellen, moeten wij de zaak in haar geheel beschouwen, zoo als zij te dier tijde hem werd voorgelegd. Hij schijnt in de eerste plaats diep doordrongen te zijn geweest van het

besef, dat het volstrekt noodzakelijk was, alleen reeds uit het oogpunt van menschelijkheid, alle staatkundige beschouwingen nog daargelaten, dat de Maleische rajats (de laagste standen van het volk) bevrijd werden van de uitmergelende knevelarijen der Chinesche pachters, zoowel als van de niet minder drukkende lasten, die de kontraktanten hun oplegden, bij de uitoefening van een aangematigd regt om over den arbeid der opgezetenen te bevelen.

Het bleek den heer FULLARTON, dat de zoogenaamde eigenaars, de afstammelingen of plaatsvervangers der oorspronkelijke kontraktanten, eenige regten hadden, die in zekere mate erkend waren door het Nederlandsche geregtshof, welke regten hij wist dat erkend zouden worden door zijne eigene chefs, op grond van een der grondbeginselen van het Engelsch bestuur — eerbiediging van den partikulieren eigendom. Eerst later werden de wezenlijke regten der kontraktanten opgespoord en bevonden te bestaan in het regt, om één tiende der opbrengst te genieten. In eene nota, welke in de handelingen van het Gouvernement onder dagteekening van 26 November 1828 voorkomt, zegt FULLARTON met betrekking tot deze aangelegenheid: „Het blijkt, dat al de gronden aan sommige inwoners, ongeveer honderd jaar geleden, zijn afgestaan. Door het eerste onderzoek der akten, in het bezit der tegenwoordige eigenaars, zoo als de nakomelingen der vroegere kontraktanten zich noemden, werd het Gouvernement er toe geleid, om hen te beschouwen als uitsluitend eigenaars en bezitters van den grond, met het volle regt, om er winst en de grootst mogelijke voordeelen van te trekken. Door een nader onderzoek echter en door het naauwkeurig nasporen der Nederlandsche archiven, bevond men, dat slechts het regt van het Gouvernement, om van de bewoners één tiende van de opbrengsten te vorderen, aan hen was afgestaan." Dit laatste narigt kwam echter, zonderling genoeg! te laat, om er gebruik van te maken, daar de schikking reeds te ver was gevorderd, om er veranderingen in te brengen.

Uit het verslag aan den Gouverneur gedaan, leidde hij af, dat de vruchtbaarheid van den grond zóó groot was, dat het land slechts onder een goed bestuur behoefde te zijn en bevrijd te wezen van den nadeeligen invloed der kontraktanten, om een inkomen af te werpen, dat voldoende was om tienmaal de jaarlijksche uitkeeringen te betalen. Er waren toen slechts ongeveer 15,000 morgens bebouwd, waarvan de opbrengst, benevens de geheele inkomst die men van al de bosschen trok, 18,000 ropijen beliep. Op Malakka waren ongeveer 320,000 morgen land, geschikt voor de rijstkultuur. Van de onderstelling uitgaande, dat slechts de helft hiervan, 160,000 morgen, bebouwd werden, zou de opbrengst — tegen 600 gantang's per morgen — zijn 120,000 kojan's à 40 dollars = 4,800,000 dollars, waarvan het één tiende voor het Gouvernement bedragen zou 480,000 dollars; eene som, die bijna voldoende zou wezen, om al de kosten van drie vestigingen te voldoen, en alleen zou worden opgebragt door de rijstkultuur, alle andere voortbrengselen buiten rekening gelaten. Dit was het vooruitzigt dat voor lateren tijd geopend werd door een stelsel, dat

bovendien geschikt was, om de bevolking tot zich te trekken; terwijl voor het oogenblik reeds de volgende berekening kon worden gemaakt. De hoeveelheid land, waarop rijst gebouwd werd, bedroeg in 1827:

op Malakka . . .	4,397 $^{6}/_{8}$ morgen
〃 Nanning . . .	1,255 $^{5}/_{8}$ 〃
te zamen . .	5,653 $^{3}/_{8}$ morgen.

Elk jaar 8 gantang's zaad, dat vijf en zeventig maal zooveel opbrengt, maakt 600 gantang's per morgen, dus:

voor Malakka . . .	2,638,200 gantang's
〃 Nanning . . .	753,000 〃
	3,391,200 gantang's

of (800 gantang's op een kojan gerekend) = 4,240 kojan's à 40 dollars.	169,600 dollors
Hierbij komt hetgeen de handel jaarlijks gemiddeld uitvoert aan opbrengsten van den grond	106,325
	275,925 dollars,

waarvan 10 percent voor het Gouvernement = 27,592 of, in ropijen, 61,806. De uitkeering aan de kontraktanten bedroeg slechts 16,270, en het Gouvernement verkreeg dus eene winst van 45,536 ropijen, ongerekend nog het tiende van de overige landbouw-voortbrengselen in de kolonie zelve verbruikt.

Ook bleek het, dat het Gouvernement eigenaar moest zijn van alle woeste gronden, en geregtigd was om ze uit te geven of er over te beschikken op de wijze, die het goeddacht, en reeds daarvan alleen verwachtte men, in zulk een uitgestrekt en vruchtbaar land, zeer groote voordeelen. Niemand dacht er ooit aan, dat er bezwaren zouden bestaan ten opzigte eener inning van die opbrengsten, welke veel hooger liepen, dan het totaal der jaarlijksche uitkeeringen, en daar het zulk eene kleine som gold, aarzelde men dus volstrekt niet, om tot den maatregel te besluiten.

Thans echter moeten wij de oorzaken nagaan dier zonderlinge mislukking. Het valt niet moeijelijk terstond twee omstandigheden aan te wijzen, die deze uitkomst genoegzaam verklaren. De eerste is, dat, na de vereenvoudiging van het bestuur in 1830, de administratie der gronden geheel zonder opzigt werd gelaten. De tweede omstandigheid was, dat de slotbepaling der akte, waarbij de regten der kontraktanten aan het Gouvernement werden overgedragen, strekte voor het geval, dat Malakka aan eene andere mogendheid mogt overgaan, als wanneer de kontraktanten zouden worden hersteld in hunne voormalige bezitting voor zooveel de gronden betrof. Deze twee omstandigheden te zamen waren oorzaak, dat de bevolking en de kultuur niet in die mate toenamen, als men met zooveel vertrouwen had verwacht. Malakka, ofschoon thans eene Engelsche kolonie, kan echter gezegd worden een land te zijn, waar de geest volstrekt niet Engelsch is, en het Engelsche Gouvernement oefent, met uitzondering van eenige weinige ambtenaren, die bekend staan wegens hunne goede verstandhouding met de inboorlingen, niet veel invloed in de kolonie uit. De afstammelingen der Nederlandsche kolonisten hebben eene positie tegenover de inboorlingen weten te

behouden, die meer in overeenstemming is met hun tegenwoordigen toestand; hetgeen voornamelijk daaraan moet worden toegeschreven, dat er van den aanvang af geene Engelsche volksplanters zijn geweest, om die positie in te nemen, welke in andere koloniën zulk een overwigt aan het Gouvernement geeft. Die afstammelingen der Nederlanders hebben altijd met verlangen uitgezien naar het herstel van hun eigen Gouvernement, en met dat doel hebben zij zoo veel mogelijk getracht, hunne oude instellingen te handhaven. Wat het grondbezit op Malaka betreft, hebben zij niet enkel het geloof levendig gehouden aan de mogelijkheid van een herstel, maar zij beschouwen dit zelfs als eene waarschijnlijke zaak. Ten gevolge daarvan hebben zij, bij het gemis aan Engelsche kolonisten en Engelsche gouvernements-ambtenaren, gepoogd — en zij zijn er in geslaagd — om hun invloed op de gronden grootendeels te behouden. Door het te doen voorkomen, als of de Kompagnie hun gevolmagtigde was en zich de regten van eigenaars aan te matigen, zijn zij er in geslaagd, om elke poging tot verbetering tegen te gaan, die eenige tijdelijke maatregel van plaatselijk bestuur trachtte in te voeren. Zoowel onder den voorloopigen toestand als onder het gevestigd beheer, werd en wordt het Gouvernement verhinderd, om aan de koopers een blijvend eigendom te geven. Zonder die zekerheid spreekt het echter van zelf, dat het van Europeanen niet kan verwacht worden, dat zij er hun verblijf vestigen, en zonder het voorbeeld van Europeanen zou men te vergeefs verwachten, dat de inwoners van Malakka ooit uit den toestand van onverschilligheid en rust zullen geraken, waarin zij vervallen zijn. Deze redenen zijn in hooge mate voldoende, om het gebrek aan verbeteringen te verklaren. Maar wat kan nu de oorzaak zijn dat, van het eerste jaar af, het Gouvernement nooit in staat is geweest, om slechts het bedrag bij een te brengen, dat jaarlijks moet worden uitgekeerd, niettegenstaande het bekend is, dat de bebouwde oppervlakte is toegenomen en dat de tienden, zoo zij ingezameld werden, het bedrag dier jaarlijksche uitkeeringen verre zouden overtreffen?

De uitslag van dezen maatregel is voor Malakka aller ongelukkigst geweest. De verhouding tusschen de kolonie en het opperbestuur is bij gevolg niet zeer gunstig. Het Gouvernement kan geene groote liefde of zorg aan den dag leggen voor een gewest van 1000 vierkante mijlen, dat niet eens eene som van 17,000 ropijen kan opleveren, en dat voor eenige jaren inderdaad niet meer opbragt dan 6000 ropijen. Zonder zulk eene verklaring, die trouwens niet wel in een regeringsverslag gegeven kan worden, zou het zeker eene moeijelijke zaak wezen, om op voldoende wijze het verschijnsel uit te leggen, dat de inkomsten van 640,000 morgen slechts 4,951 ropijen per jaar bedragen; vooral daar die inkomsten de waarde moeten vertegenwoordigen van één tiende der bruto opbrengst van al de landen, zoowel bouwlanden en berglanden als bosschen. Bezwaarlijk kan men eene bepaling verklaren, als die, welke wij hierboven mededeelden en in de akten van afstand opgenomen werd. Waarschijnlijk moet zij het meest worden toegeschreven aan onbekendheid met de uitwerking; want men zal

zich herinneren, dat wat den heer FULLARTON betreft, deze een burgerlijk ambtenaar was op Madras, bekend met het Indisch grondbezit, maar onbekend met de Engelsche wetten in deze kolonie, zoodat het hem waarschijnlijk eene bepaling van weinig beduidenis is voorgekomen. Tegenwoordig zou zulk eene misvatting geen plaats kunnen hebben, daar, ingeval zulke aanspraken mogten worden gemaakt, de partijen terstond naar de regtbank zouden worden verwezen, waar elk van hen zijne titels zou moeten overleggen, en waar men zeker zulke toegevende regters niet zou vinden als de Gouverneur en de raad was. Eene duidelijke uiteenzetting zou vereischt worden, om den Engelschen regtsgeleerde te overtuigen, dat het Gouvernement de tienden van een gansch rijk, zonder voorwaarden of bepalingen, had overgedragen aan eenige weinige partikulieren, die hunne vorderingen niet konden staven, noch door het vertoon der oorspronkelijke akten, noch door het bezit van datgeen, waarvan zij in het genot wenschten te komen. Ongelukkiger wijze was de heer FULLARTON in een geschil gewikkeld met het geregtshof en vertrouwde hij het niet de zaak voor dat geregtshof te brengen, zoodat de onderhandelingen maar spoedig ten einde werden gebragt. Dit feit komt voor in een der minuten van den Gouverneur in rade. De kontrakten lijden allen aan gebrek in den vorm; de gronden zijn niet gemeten; de grenzen niet bepaald; terwijl sommigen bepalingen bevatten omtrent vroegere voorwaarden enz., die geen van allen zijn vervuld, en anderen uitdrukkelijk zijn onderworpen aan het regt van het Gouvernement, om de gronden, zonder schadevergoeding, terug te nemen.

Men besloot — en nam in het reglement voor de gronden daartoe maatregelen — dat de gronden van elken eigenaar zouden worden opgemeten, en aan ieder een behoorlijk bewijs van eigendom zou worden uitgereikt. Er werd een landmeter aangesteld; maar vóór hij nog eenige maanden in dienst was, werden zijne diensten opgezegd, tengevolge der algemeene vereenvoudiging, en tot op heden toe zijn, behalve in de onmiddellijke nabijheid der stad, de gronden nog niet gemeten, terwijl evenmin de grondbezitters eene behoorlijke akte, die hunne regten bevestigt, ontvangen hebben.

Oorspronkelijk werden de tienden in natura ontvangen, en door tusschenkomst van het Gouvernement te gelde gemaakt; maar dat stelsel werd in de praktijk zóó lastig bevonden, en het inzamelen, bewaren en verkoopen van de landbouwvruchten deed die opbrengst, door dat zij door zoovele handen moest gaan, zóózeer verminderen, dat men besloot de tienden in geld te doen betalen. Maar hier had het Gouvernement met allerlei moeijelijkheden te kampen. Daar het bestuur geen ondersteuning genoot, werden de ongerijmdste opgaven gedaan. De vijanden van den maatregel strooiden uit — en de grondbezitters geloofden het — dat zij, door de stukken te teekenen, waarbij de tienden in natura berekend werden in geldswaarde, zich verbonden om in het „Ceylonsche rifle-regement" te dienen, eene straf die voor den Maleijer gelijkstaat met levenslange ballingschap. Naderhand kwam het uit, dat de personen, die zich den

schijn gaven, dat zij de gouvernements-beschikkingen ondersteunden, ten zelfder tijd al hun invloed bezigden, om de gemoederen der inboorlingen door de laagste lasteringen te verbitteren. Na zestien jaren tijds waren er 7,718 akten geteekend, vertegenwoordigende 14,886 morgen, dat is nog geen vijfde der bebouwde gronden. Alle pogingen werden aangewend, om de grondhezitters te bewegen, op te komen en in schikkingen te treden, maar te vergeefs; en door de verwarring en tegenwerking, die men nu ondervond, werden de hardnekkige weigeraars de prooi der Chinesche pachters. De tijdelijke goede vruchten, die dit stelsel droeg, waren zoo in het oog vallend, dat de gansche kolonie ter naauwernood ontsnapte aan het gevaar, dat juist in de eerste plaats den heer FULLARTON geleid had, om de regten der kontraktanten te koopen.

De uitslag van het stelsel, om de tienden in geld te veranderen, is even ongelukkig geweest als de betaling in natura. Men had een halve ropij per morgen berekend, maar zelfs dit werd niet betaald, en de achterstallige tienden worden elk jaar grooter. Zij, die zijn toegetreden, zien zich telkens blootgesteld aan den last, dat hun geld wordt gevraagd op verschillende tijden, „wanneer de administratie eens ijverig is"; terwijl hunne meer gelukkige buren, die niet hebben geteekend, hunne eigene schikkingen kunnen maken, zoo als hun goeddunkt, met de penghoeloe's, die nu en dan een verslag doen aan het finantieel bestuur, omtrent het weinige, dat zij met den grootsten ijver voor de dienst der Kompagnie in staat geweest zijn af te dwingen van de weerbarstige en ondankbare rajats, op gevaar zelfs van zich vijanden te maken en hun invloed te verliezen.

Men had besloten, dat allen, die woeste gronde bezaten ten gevolge der overdragt aan het Gouvernement, op een anderen voet zouden worden behandeld, omdat die gronden, als nog geheel in den ouden toestand, beschouwd werden niet aan de kontraktanten te behooren. Daar dus niemand regt er op had, kon het Gouvernement de schikking maken, die men het voordeeligst achtte; maar door het ontslag van den landmeter en de omstandigheden, waarvan wij reeds melding maakten, viel dit goede voornemen in duigen, tot groot genoegen van de kontraktanten; en er is thans geen onderscheid tusschen eigenaars *met* regten en opvolgende eigenaars *zonder* regten. De treurige gevolgen van dat verzuim werden ondervonden in 1840, toen het bevel kwam, dat die latere bezitters aan zekere bepalingen zouden worden onderworpen, als: Ieder die grond verlangde moest zich vervoegen tot de administratie der gronden, en de verlangde hoeveelheid grond opgeven. Er zou hem dan een verlof tot grondbezit kunnen gegeven worden, dat later wierd gewijzigd, wanneer de landmeter het terrein had opgenomen, voor een tijdsverloop van twintig jaren, te vernieuwen voor dertig jaren, en wel op de volgende voorwaarden:

voor de eerste	twee	jaren	vrij.
„ „ volgende	drie	„	4 anna's.
„ „ „	vijf	„	8 anna's.
„ „ „	tien	„	10 pCt. van de opbrengst.

Er werd een landmeter benoemd, maar niemand daagde op, om grond te bekomen. Om de redenen, hier boven medegedeeld, vonden de gronbezitters het wel zoo eenvoudig, in het bezit te blijven van hetgeen zij hadden zonder bescheiden; en de herinnering van de moeijelijkheden, ondervonden door hen, wier tienden in geld waren veranderd, lag nog te versch in aller geheugen, om zich aan een dergelijk lot bloot te stellen. Verscheidene duizenden permissies in blanko lagen gereed, maar op het eind van Augustus 1841 waren er nog slechts 6 gebruikt.

De akten, waarbij de tienden in geld werden veranderd, vermelden eenvoudig, dat A, in het bezit zijnde van eenige gronden, toestemt te betalen, en de Oost-Indische Kompagnie toestemt te ontvangen, in plaats van een tiende der bruto opbrengst, jaarlijks eene vaste som, berekend tegen eene halve ropij per morgen. Deze akten, die geene regten geven, worden in den regel toch als titels gebruikt, verkocht en overgedragen op dezelfde wijze als kontrakten of permissies; en bij gebrek van andere bescheiden, worden zij door de geregtshoven als vermoedelijk bewijs van eigendom aangemerkt.

In een last tot afzetting van een pachter in 1828 door het geregtshof gegeven, werden de navolgende bepalingen gemaakt, die later als regel hebben gegolden voor soortgelijke zaken.

„Het is bewezen, dat, op het grondgebied van Malakka, de eigenaars van den bodem en de bebouwers geheel verschillende personen zijn, behalven in den onmiddelijken omtrek der stad; dat de eigenaar den bebouwer niet kan afzetten, zoolang deze voortgaat met hem een gedeelte der opbrengst, gewoonlijk een tiende, te betalen; dat de grondeigenaar zijn inkomen verkoopen of daarover op eenige andere wijze beschikken kan, zonder prejudice van den bebouwer, en de bebouwer wederkeerig hetzelfde kan doen; dat, in geval de bebouwer het land onbebouwd laat, de eigenaar hem bij vorm van wettig proces kan afzetten; dat het feit, dat gronden gedurende eenige tijdsruimte onbebouwd blijven liggen, het bewijs is dat zij woest worden gelaten; dat die tijdruimten zijn:

voor padie-landen, drie jaren.
voor kokosnoot en andere vruchtbosschen, drie jaren.
voor gambier een jaar.
voor peper een jaar.

In 1847 koesterde men de hoop, dat er eenige verbetering zou worden tot stand gebragt. In dat jaar vroegen eenige Europesche heeren grond, om er suikerriet te planten. Men verwachtte, dat de aandacht van het opperbestuur vallen zou op den ongunstigen toestand van het grondbezit op Malakka, waaraan men zeker herinnerd zou worden bij de onderhandelingen met die heeren, welke op geheel andere voorwaarden dan een tiende der bruto opbrengst wilden kontrakteren. Men hoopte dan ook, dat het voorbeeld dier suikerplanters en de aanmoediging, die hunne overkomst en hunne uitgaven zouden verdienen, een heilzamen invloed zouden uitoefenen. Die verwachtingen werden echter teleurgesteld. De geldkrisis van 1847—1848 wierp het plan der suiker-spekulatie in duigen, en de zaak der gronden bleef dezelfde als voorheen. Menig rapport is aan het Gouvernement gedaan; maar andere zaken van meer belang schijnen het weer-

houden te hebben, hieraan zijne zorgen te wijden. Een der ambtenaren deed het voorstel, dat de regten der kontraktanten gekocht zouden worden tegen eene gekapitaliseerde som, berekend naar twintig jaren rente, welke som bedragen zou 347,000 ropijen; dat is het kapitaal der jaarlijksche uitkeeringen van 17,350 ropijen. Het gouvernement kon die som tegen 4 percent leenen, dus één percent profiteren. Het voordeel hiervan te verwachten was, in de eerste plaats, de bevrijding van het land van het drukkende wigt der kontrakten, en, in de tweede plaats, zou het Gouvernement in staat zijn, om zulke voorwaarden te bepalen, als kapitalisten zouden kunnen bewegen zich daar neêr te zetten. Het laat zich niet aanzien, dat een Europeaan ooit zijn kapitaal zou steken in een grond, waarop personen, zoo als deze kontraktanten zijn, eenigen invloed uitoefenen, maar wel wanneer hij die gronden voor altijd kan koopen en dus onafhankelijk van latere omstandigheden zal zijn. De voordeelen voor het Gouvernement zijn in het oog vallend. Tegen een prijs van vijf ropijen of tien shillings per morgen, zoo als te Pinang en Singapoera, zou men slechts 69,400 morgen behoeven te verkoopen, om de geheele benoodigde afkoopsom te erlangen, en zouden derhalve 500,000 morgen geheel aan het Gouvernement komen. Maar door de bepalingen van de kontrakten, kunnen de kontraktanten blijkbaar slechts een regt doen gelden op die gronden, welke op het tijdstip van den afstand bebouwd waren; tenzij men, op grond van den wederafstand, een regt beweren mogt op allen, die op laatstgenoemden tijd waren bebouwd. Dit voorstel werd niet aangenomen, maar later bood het Gouvernement aan, om de jaarlijksche uitkeeringen altijd te doen voortduren, indien de kontraktanten hunne aanspraak wilden opgeven voor het geval, dat een ander rijk in het bezit van Malakka komen zou. Tot dit aanbod waren de inboorlingen aanvankelijk bereid toe te treden, even als zij, die het jaargeld trokken als de inkomsten eener geldbelegging; maar het werd terstond verworpen door de Hollandsche kolonisten, die vreesden daardoor den invloed te verliezen, welken hunne aanspraken in het oog der mindere klassen hun gaven, en die ook, daar zij het bestaan der kolonie van hen afhankelijk zagen, besloten schenen, om hunne regten te behouden, tot dat zij die voor een goeden prijs konden afstaan. Een van hen, wien men vroeg, voor hoe veel hij zijn regt wilde overgeven, antwoordde terstond; „voor eene kapitalisatie op 99 jaren berekend", en dit zeide hij nog, als of hij een groot bewijs van vrijgevigheid gaf en van de kompagnie niet te veel wilde vragen. Indien van de gronden morgen afstand werd gedaan, zouden zij voor hen weinig waarde hebben, en de naleving der voorwaarden van het grondbezit omtrent het aanleggen van wegen, het zorgen voor de veiligheid enz. zoude verre weg alle ontvangsten te boven gaan; terwijl zelfs, in de onderstelling dat het Gouvernement geen renten van de gronden hief, weinige jaren onder hun beheer voldoende zouden zijn, om op eene gevoelige wijze zoo wel de hoeveelheid bouwland als de bevolking te verminderen. Het is allezins te vreezen, dat slechts eene akte der wetgevende magt de zaak tot een goed einde zal brengen, en tot

dien stap zal het Gouvernement niet dan aarzelend besluiten. Het is uitgemaakt, dat de grondeigenaars een regt op het Gouvernement hebben, en dat zij zich gereed houden om er partij van te trekken. Om een juist denkbeeld te geven van de werkelijke waarde, die voor hen het grondbezit heeft, behoeft men slechts den koopprijs na te gaan, die bij de laatste overdragten van gedeelten van grond besteed werd. 382 vierkante mijlen werden bij verschillende gelegenheden afgestaan voor eene som van 43,860 ropijen, dat is 115 ropijen per vierkante mijl. Een persoon kocht 225 vierkante mijlen voor 3,880 ropijen, en geniet thans eene jaarlijksche inkomst van 4,260 ropijen voor dezelfde hoeveelheid; terwijl een ander, in 1817 het eerste gedeelte en in 1825 het overige, van tien vierkante mijlen voor 1,660 ropijen kocht en jaarlijks 420 ropijen als uitkeering ontvangen heeft. Het is zeer te betwijfelen of, in het jaar dat de Engelschen in het definitief bezit van Malakka kwamen, men land kon koopen voor 160 ropijen de vierkante mijl, en indien de plaatselijke autoriteiten te dier tijde zulke en soortgelijke ondervindingen, als zij nu hebben opgedaan, konden hebben voorzien, dan mogen wij zeker zijn, dat zij niet zoo spoedig de schikking zouden hebben aangegaan, die zij nu hebben getroffen.

De levensgeschiedenis van AROE PALAKA.

In de geschiedenis van Celebes speelt de man, wiens levensloop wij thans willen verhalen, eene eerste plaats. Hij kan de stichter van het magtige rijk van Boni genoemd worden, 't welk nu nog het voornaamste is der rijken van Celebes en dat ons bestuur dikwijls zóó veel moeijelijkheden veroorzaakt, dat vroeg of laat een hevige botsing niet zal te vermijden zijn. Tevens is hij een der krachtigste bondgenooten geweest van de oude Oost-Indische Kompagnie, om haar gezag op Celebes te vestigen en te handhaven. Nog wordt zijn naam, als die van eenen held, onder de bevolking met eerbied genoemd, en leeft zijne nagedachtenis in talrijke legenden en verhalen, ook in geschreven oorkonden.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld, de volgende levensgeschiedenis van dezen merkwaardigen man onzen lezers aan te bieden. Zij is gedeeltelijk getrokken uit de werken van VALENTIJN en BLOK. Maar wat haar vooral belangrijk maakt, zijn de inlandsche bronnen, die den schrijver ten dienste hebben gestaan. Die bronnen bestaan hoofdzakelijk in de aanteekeningen over AROE PALAKA van zekeren LAPANGARAN DATOE MARIO, die, als een der jongere tijdgenooten van den grooten held, de gebeurtenissen opteekende, die hij gedeeltelijk bijwoonde gedeeltelijk van ooggetuigen vernam. Hij liet deze aanteekeningen achter aan zijnen zoon LAMAOERAGA DATOE MARIO, en deze vermaakte ze weder op zijne beurt aan zijnen zoon DAENG MAMANGANG.

Met dezen laatsten kwam de schrijver der volgende levensgeschiedenis, ongeveer in 't jaar 1840, in kennis. DAENG MAMANGANG was toen reeds 78 jaren oud. Hij gaf onzen schrijver inzage der aanteekeningen van zijnen grootvader, en was hem behulpzaam om ze te verstaan en te begrijpen. Op die wijze is veel, van 't geen daarin voorkomt, in het volgende opstel overgenomen.

Het belangrijkste is wel dat gedeelte, 't welk over AROE PALAKA handelt, vóór hij voor 't eerst naar Batavia vertrok. De Nederduitsche schrijvers zwegen tot dusver over dat tijdvak, en stelden zelfs gedeeltelijk de eerste feiten, die daarop volgden, anders en niet overeenkomstig de waarheid voor, juist omdat ze met dat tijdvak niet bekend waren. Zij verhalen, dat AROE PALAKA, gezamenlijk met den heer CABOUW, het Nederlandsche opperhoofd van den handel, van Celebes vlugtte, toen deze van den toenmaligen koning van Makassar zoo zeer was beleedigd, dat hij van den vorst een slag in 't aangezigt had ontvangen. AROE PALAKA zou toen nog slaaf en pinangdoos-drager geweest zijn van den Makassaarschen koning, als zoodanig, door de hulp van CABOUW, zijn ontvlugt, en onmiddelijk, als een

onervaren jongeling, door de kompagnie aan 't hoofd eener belangrijke legermagt, onder 't opperbevel van SPEELMAN, zijn geplaatst. Dat is niet aannemelijk. En deze gaping wordt, uit de inlandsche bronnen, door onzen schrijver dan ook op die wijze aangevuld, dat de zaak een veel natuurlijker en eenvoudiger voorkomen verkrijgt.

AROE PALAKA was een geboren Sopingsche prins. Zijn vader DATOE MARIO LAMATTA was gehuwd met eene vorstin uit het kleine vasal-rijkje Palaka, genaamd AROE PALAKA PATTIRO; hij was vasal van Soping, in het landschap Lamatta. Onze held was hun eerste zoon; hij werd geboren in het jaar 1629. Van zijne kinderjaren en eerste jongelingschap is ons echter niets bekend; maar toen Soping en Boni in 1640 met de Makassaren in oorlog waren, verwonnen werden, zich aan de Makassaren moesten onderwerpen en hunne eerste vernedering ondergingen, begon het heldenbloed bij AROE PALAKA reeds te bruisschen.

In 1643 verzamelden AROE PABILA en AROE KOEN zich in Soping en Boni een aanhang en volgelingen, om het juk der Makassaren weder af te schudden. Daardoor werden beide deze rijken andermaal met de Makassaren in eenen oorlog gewikkeld, die echter eveneens zeer noodlottig voor hen werd. Zij werden onverwonnen en de inwoners tot slaven verklaard, terwijl al hunne regten en privilegiën hun werden ontnomen. De koning van Boni, LAMA DARAMMA, nam de wijk naar Loehoe; de koning van Soping en alle voorname Sopingsche en Bonische prinsen werden met vrouwen en kinderen in slavernij naar Goa gevoerd. Daar was hun lot allertreurigst; bij de geringste gevangenen werden zij in het blok en in de boeijen gesloten. Een Makassaarsche onderkoning, AROE TANETTE TOBALLA, werd tot regent over Soping en Boni aangesteld. Onder de gevangenen, die van Soping naar Goa werden gesleept en daar in den kerker geworpen, bevonden zich ook de grootvader, de vader en moeder van AROE PALAKA, en hij zelf deelde in hun lot.

Zij moesten aan het Makassaarsche hof te Goa de geringste en verachtelijkste slavendiensten verrigten, waren in ketenen geklonken en hadden, overgegeven aan de willekeur van den wreeden rijksbestierder AROE KRONGRON, een vreesselijk lot te verduren. Onze AROE PALAKA was zijn pinangdoos-drager, en stond dus dagelijks bloot aan de uitwerkselen zijner luimen en zijner ongehoorde tyranny. Is het wonder, dat deze ongelukkige familie tot daden van wanhoop en vertwijfeling verviel? De grootvader van onzen held stond, onder die wreede behandeling, naar 's Konings leven; maar de aanslag mislukte en hij werd veroordeeld, om in een rijstblok met rijststampers vermorseld te worden. Op die gruwelijke wijze werd de grijsaard ter dood gebragt. De vader van AROE PALAKA, radeloos geworden door dit voorval, wilde het bloed van den ouden man wreken door dat van den koning te doen stroomen. Eens werd zijn toeleg ontdekt en hij begenadigd, maar ook dit koelde zijn wrok en wraakzucht niet; ten

tweede maal viel hij op den vorst aan, toen de gelegenheid hem gunstig scheen, maar ook ten tweede maal werd zijne poging verijdeld, en volgde de straf op de daad. Hij werd door krissteken ter dood gebragt. Zijne vrouw, de moeder van AROE PALAKA, bezweek spoedig daarna onder het grievendste hartzeer over deze gruwelen.

Zoo was onze jonge held de eenig overgeblevene der familie; zoo stond hij alléén, geklonken in slavenketenen en tot al de jammeren der slavernij gedoemd. Hij werd te dier tijd met andere Sopingsche en Bonische prinsen, allen eveneens in slavernij uit hunne landen gevoerd, aan de Makassaarsche forteres Panakokan te werk gesteld. Zij moesten haar door het graven eener gracht versterken, onder de bevelen van hardvochtige Makassaarsche opzigters.

Niemand kan het verwonderen, dat AROE PALAKA, diep verontwaardigd over de gruwelen, zijn grootvader, vader en moeder aangedaan, reeds lang heimelijk besloten had, zich te wreken. Al had geen Boegineesch bloed hem door de aderen gestroomd, dan nog zou zulk een voornemen niet onnatuurlijk zijn geweest. Na lang te vergeefs een gunstig oogenblik te hebben afgewacht, maar tevens zijne duizenden medeslaven, die in denzelfden arbeid met hem deelden, in 't geheim te hebben voorbereid en aangespoord, gelukte het hem op zekeren avond, vóór het eindigen van het dagwerk, op een' gegeven teeken, de arbeiders in opstand te brengen. Ze vielen plotseling op hunne Makassaarsche opzigters aan, sloegen hen met hunne gereedschappen dood, en namen met de overige in slavernij geklonken prinsen en al de andere slaven, naar men zegt wel 10,000 in getal, de wijk naar Soping. Daar vormde hij zich in der haast van hen en van andere Sopingers en Boniërs een geducht en moedig leger, en stond door een tooverslag, als een naar bloed dorstende vijand, tegenover zijne vroegere verdrukkers.

De Makassaren waren verbaasd over deze daad. Zij trokken met hun leger naar Lamoeroe, om van daar in Soping te vallen. AROE PALAKA trok met zijn leger, tot op de grenzen van Soping bij Lamoeroe, hun te gemoet. Weldra stuitten de beide legermagten op elkander. Vreesselijk was de schok. Drie dagen duurde de strijd. AROE PALAKA verrigtte wonderen van dapperheid, en 't gelukte hem op den vijand een volkomen zegepraal te behalen. Honderden van dooden lagen er van beide zijden op het slagveld verspreid.

Den vierden dag vervolgde hij den terugtrekkenden vijand. 's Morgens omstreeks 10 uur was hij op nieuw hevig met hem slaags. Maar ziet, toen vielen de Wadjorezen, door AROE TANETTE TOBALLA verzameld, hem plotseling in den rug. Den geheelen dag door hield hij zich met zijn moedig leger nog staande; scherp werd er gevochten; hij leed veel verlies; vele Bonische aanvoerders sneuvelden. Eindelijk diensden de Boniërs terug, en onze held werd gevangen genomen. Men wil hem onthoofden. De beul brengt den noodlottigen slag toe, maar de slag mislukt. Een edelmoedige Makassaarsche prins springt toe, beveelt zijn leven te sparen, en hij wordt op nieuw gevankelijk naar Goa weggevoerd.

Toen de Makassaren met hun leger in Goa terug waren, gelukte het

hem te ontsnappen. Hij vlugtte naar Soping, formeerde zich andermaal in der haast een leger van Sopingers en Boniër's, rukte in Wadjo, en sloeg en vernielde Wadjo. Nu ontvangt hij 't berigt, dat de Makassaren met hun leger weder tegen hem oprukken; onverschrokken trekt hij hun te gemoet. Te Paria in Tanette treft hij hen aan, slaat hen terug tot boven Tanette's hoofdplaats Lisoe, en strijdt daar acht dagen manmoedig tegen hen. Eindelijk moest hij den negenden dag, laat in den avond, voor de groote overmagt, ten gevolge van ontvangen versterking bij den vijand, voor hem bukken. Doch 't gelukte hem zich met een vertrouweling te redden. Hij verborg zich in de grot Maroeala bij Lisoe, en zond zijn vertrouweling uit om hulp en redding te zoeken.

Drie dagen daarna werd hij werkelijk gered. Zijn vertrouweling, terugkomende, vond hem van honger en ellende uitgeput en schier levenloos; hij bragt hem bij en laafde hem met water en rijst. De hulp, die hij had medegebragt, bestond in AROE WOEMPANGANG pabitjara van AROE TANETTE. Deze wist hem uit de grot, dwars door het Makassaarsche leger heen, tot aan den voet van het Sopingsche gebergte, Oewoempalla genaamd, te brengen. Van daar, over de negeri Woempangan, naar Mario willende vlugten, hadden de Makassaren hem op het spoor. Zijn vertrouweling offerde zich voor hem op. „Heer" zeide hij, „red u zelven! God zij met U! ik geef mij „aan uwe vervolgers over, maak amok, steek en sla dood wat ik kan, „houd hen daardoor op, en geef u gelegenheid om in dien tusschentijd te „ontkomen. Spoed u! Er is geen tijd van beraad. Houd u niet noodeloos „op, door mij van mijn voornemen te willen afbrengen. God gaf mij het „in. Vaarwel!" Hij deed wat hij zeide, velde nog zeven Makassaren, werd ook geveld, maar zijn meester was gered. Edel voorbeeld van moed, trouw, beleid en zelfopoffering!

AROE WOEMPANGANG bragt AROE PALAKA aan den voet van den berg Tjoetjeng, bij de negeri Polelolo, op Mario's grondgebied. Te Polelolo vereenigden zich bij onzen held DATOE TJITTA, DATOE MARIO, AROE BILA en AROE ASPANANG, allen grooten van Mario en Soping. Hij gaf hun echter te kennen, dat hij vast besloten had naar Java te gaan, en de Edele Kompagnie der Hollanders te verzoeken, om met hare krijgsmagt de Makassaren te mogen beoorlogen. De verzamelde vorsten keurden dat voornemen goed. TJITTA en MARIO gaven hem goud, zeggende: „Ziedaar reisgeld!". AROE ASPANANG en AROE BILA zeiden: „Wij volgen u.".

Daarna ging onze held 's nachts heimelijk naar DATOE SOPING, en deelde hem ook zijn voornemen mede. Deze keurde het eveneens in alle opzigten goed en zeide: „Ik geef u zooveel goud als Soping bezit tot reisgeld; „maar al moet gij tot aan het einde der zeeën varen, keer niet terug, „vóór gij mannen gevonden hebt, die met ons onze beulen kunnen over„winnen. Boni is reeds geheel uitgeplunderd. Vraag daar dus geen goud. „De ongelukkigen hebben niets meer."

Toen ging onzen held met AROE ASPANANG en AROE BILA naar Boni, en verzamelde bij Palatte vaartuigen voor de reis. Zij namen vele Sopingers,

Boniërs en ook volk van Mario en Tjitta mede. De Makassaren, vernemende wat er gaande was, rukten in Soping, vernielden en verwoestten er alles, en dwongen, met de Wadjorezen vereenigd, de bevolking van Soping en de Boniërs, om AROE PALAKA met zijne eedgenooten op te sporen. Maar deze was te Palatte reeds bezig zich met de zijnen in te schepen. Naauwelijks hoorden dit de Makassaren, of zij spoedden zich derwaarts. Zij vonden het grootste deel der vaartuigen reeds gereed om te vertrekken. Maar toch hadden zij onzen held bijna nog gevangen genomen. De groote zorg voor zijne zoogmoeder, die hem zou volgen, was daarvan oorzaak. Om zijne laatste bevelen te geven, was hij nog aan land gebleven. Gezamenlijk met de oude vrouw zich nu naar zijn vaartuig spoedende, omdat de Makassaren hem overvielen, werd hij door haar in dien spoed belemmerd. „Prins", zeide de vrouw „ga zonder mij! God geve, dat ik u nog terug mag zien. Ik werp mij „voor uwe beulen neder, houd hen daardoor op, en gij hebt tijd, om aan „boord te komen. Volvoer uw plan; hier is geene andere redding voor „u mogelijk." Zij deed wat zij zeide en AROE PALAKA scheepte zich in, stak dadelijk met zijn vaartuig in zee en zette koers naar Boeton.

Buiten vervolging zijnde, vereenigde hij de kleine vloot, liet alles op het dek komen en sprak zijne togtgenooten aldus aan: „Prinsen! Lotgenoo-„ten! Ik zweer hier voor u allen! Als God wil, dat de Hollanders mij op „Java zullen hooren en zij met ons herwaarts komen, om de Makassaren „onze beulen te slaan en te overwinnen, dan geef ik op den berg Palatte, „die ons laatste toevlugtsoord was en dien gij daar thans langzaam voor „uw oog ziet verdwijnen, eenen grooten feestelijken maaltijd aan u allen en „aan onze nagelatene, nu in slavernij zuchtende, dierbare broeders en „vrienden. Honderd buffels laat ik de hoornen met goud beslaan en daar „vereenigd slagten voor dien maaltijd. Een kind van den Makassaarschen „koning slagt ik daarnevens Gode ten offer, tot straf voor hunne gruwe-„len aan ons en de onzen gepleegd, en den duivelen ter maaltijd. Ik zal „almede Gode ten offer mijn hoofdhaar afsnijden en nooit langer dragen „dan tot aan mijne schouders, en mijne nakomelingen na mij zullen dat „voorbeeld volgen, opdat men hen, door alle tijden heen, op Celebes kan „kennen. Zweert allen dit laatste eveneens, dan zal men ook uwe nazaten „op Celebes altoos kunnen onderscheiden. De opkomende geslachten zul-„len hen steeds met eerbied aanzien en zeggen: „„zij zijn afstamme-„„lingen van hen, die onze verlossers, de Hollanders, hier tot hulp tegen „„de Makassaarsche beulen gingen inroepen, en met ons overwonnen!"". „De nakomelingen der Makassaren zullen steeds met vreeze op onze na-„komelingen terugzien. Wat zegt gij?" En als uit eenen mond gilden allen uit: „Dat zweeren wij met u?"

Ondertusschen stevende de kleine vloot met een voordeeligen wind, zonder tegenspoeden, naar Boeton. Daar aangekomen, gaf AROE PALAKA aan Boeton's koning kennis van zijn voornemen. Deze, ook naar wraak op de Makassaren dorstende, keurde het goed, en was hem behulpzaam, om van daar verder naar Batavia te komen.

Naauwelijks was hij van Boeton naar Batavia vertrokken, of gezanten van Makassar kwamen hem er opeischen. Maar natuurlijk te vergeefs *).

AROE PALAKA, te Batavia aangekomen, werd op zijn verzoek toegelaten bij de hooge regering. Voor Hunne Edelheden verschenen, maalde hij met heldere kleuren den toestand af, waarin de Celebesche bewoners, vooral de Sopingers en Boniërs, onder de overheerschende en onderdrukkende Makassaren verkeerden. Hij smeekte om hulp en wees der hooge regering den weg aan, dien men volgen moest, om van de Makassaren meester te worden en meester over hen te blijven. Hij verzekerde, dat hij en zijne landgenooten krachtdadige hulp zouden bieden, om het ondergane leed te wreeken; en hij beloofde aanmerkelijken bijstand van Soping en Boni.

Alles werd door Hunne Edelheden rijpelijk overwogen. Zij namen in aanmerking den vredebreuk der Makassaren in 1665, door hunne aanslagen op Ternate en andere plaatsen in de Molukko's, het vermoorden der onzen op Boeton, het plunderen der ladingen onzer in nood zijnde schepen en 't vermoorden der bemanning van *de Walvisch* en *de Leeuwin* op den Bril, het mishandelen van onzen landvoogd te Makassar, die daarom in 1665 Makassar verliet, en al de vijandelijkheden, die de Makassaren al verder tegen de Oost-Indische Kompagnie hadden gepleegd. Daarom besloten zij eene aanzienlijke vloot, onder bevel van den admiraal SPEELMAN, tegen de Makassaren te vereenigen. Vóór dit plan echter ten uitvoer kon worden gelegd, moest nog eerst eene andere gewigtige expeditie ondernomen worden. Eene magt van 5 schepen met 300 Europeanen en 200 Amboinezen, onder den kommissaris en bevelhebber VERSPREET, was gereed om naar Sumatra's Westkust te stevenen, ten einde eene nederlaag, die de heer J. GUIJS VAN IJPEREN, met twee kooplieden, twee kapiteins en drie luitenants en 130 soldaten daar, nabij de negeri Pauw, geleden had, ten strengste te wreken.

AROE PALAKA vergezelde met zijne Boeginezen deze expeditie. Zij vertrokken den 8den September 1666 van Batavia, kwamen den 14den te Tsjinko aan, en den 16den sloegen de onzen, onder den dapperen kapitein POLEMAN, met AROE PALAKA en zijne Boeginezen, die van Pauw totaal uit het veld, zoodat alles, van af Tsjinko, Padang, Priaman tot Baros toe, nu spoedig door hen ten onder werd gebragt. Daarna keerde AROE PALAKA, met den kapitein POLEMAN en de noodige troepen en schepen, in 't midden van November, naar Batavia terug. Weinig dagen later, reeds den 24sten November, zeilde de vloot van den admiraal SPEELMAN naar Celebes uit.

Den 19den December liep de vloot voor Samboepo. Nadat de vlootvoogd eenige vergeefsche pogingen had aangewend, om in minnelijke schikking te

---

*) Alles wat tot dus verre van AROE PALAKA verhaald is steunt op 't getuigenis van verschillende inlandsche geschriften, vooral op de aanteekeningen van LAPANGARANG DATOE MARIO. De tijdrekening is daarbij niet kunnen worden opgegeven, want gelijk meest altijd, zoo zijn ook in deze inlandsche verhalen de datum's zeer verward en meestal zelfs niet vermeld. Ondertusschen moet alles wat wij tot hier mededeelden geschied zijn in een tijdvak van meer dan twintig jaren, want in 1643 werd AROE PALAKA voor 't eerst in slavernij weggevoerd, en in 1666 begaf hij zich naar Batavia.

treden; zeilde hij met bloedvlaggen voorbij Samboepo; verklaarde den oorlog aan de Makassaren, stevende naar de bogt van Torothea, vernielde daar alle door de Makassaren bezette negeriën langs het strand, zeilde van daar naar Bonthain, en vernielde ook daar, met behulp van AROE PALAKA en de zijnen, 100 Makassaarsche vaartuigen en 30 door hen bezette negeriën.

Van Bonthain naar Boeton stevenende, kwam de vloot daar den 31sten December aan. Den 1sten Januarij 1667 grepen onze moedige Nederlanders, met den naar wraak dorstenden AROE PALAKA, de Makassaarsche vloot en de belegeringstroepen zonder aarzelen aan. In weerwil der groote overmagt en van den wanhopenden moed, dien de Makassaren betoonden, moesten zij bukken voor de dapperheid der onzen en de vermetelheid van AROE PALAKA. De meeste hunner opperhoofden en beste benden vielen onder het wraakstaal der onzen of werden gevangen genomen. Aan zeer weinigen gelukte het te ontvlugten, om aan hunnen koning te berigten, dat het tijdstip der vergelding was aangebroken. Drie opperhoofden gaven zich den 8den Januarij over, en 86 schepen met 5000 Sopingers en Boniër's, die allen door de Makassaren geprest waren en gedwongen om hun in dezen krijg bij te staan, voegden zich daar bij AROE PALAKA. 5500 gevangen Makassaren werden op een onbewoond eiland, tusschen Boeton en Pandjiama, onder verzekerde bewaring der Boetonezen gesteld. 400 mannen en vrouwen werden tot slaven en slavinnen verklaard. 200 geroofde Boetonezen werden aan Boeton's koning teruggegeven, terwijl 30 kleinere vaartuigen en 10 groote, bij de 86, die hij reeds ontvangen had, aan AROE PALAKA werden geschonken. 300 praauwen werden aan den grond gekapt, en 2 schoone oorlogsjonken, met de Makassaarsche onderworpene bevelhebbers, in de vloot opgenomen. Een groot aandeel gemunt en ongemunt goud, een menigte met goud en zilver beslagen krissen, geweren, lansen, 195 vaandels en wimpels, en 4000 last rijst werd er buit gemaakt.

Van daar vertrok de Admiraal naar de Molukko's, waar hij zich tot den 7den Junij ophield. Den 8sten Junij van daar langs Boeton zeilende en van Boeton naar Celebes overstekende, beliepen hen stormwinden; waardoor AROE PALAKA, met de inlandsche vaartuigen onder kapitein POLEMAN, van de vloot afgeraakte.

AROE PALAKA kwam te Tiero boven Bonthain aan, vond Tiero door de Makassaren bezet, sloeg hen en overwon Tiero. Van daar naar Pattiro in de bogt van Boni stevenende, landde hij er, en zond AROE BILA en AROE ASPANANG van daar naar Soping, om hunne terugkomst te verkondigen. Deze vonden de Sopingers in de wildernissen en op de bergen terug. Zij riepen vol geestdrift uit: „Zijt welkom prinsen! Broeders! Ziet ons land! „de wilde zwijnen en herten wonen thans vreedzaam in onze verlaten ne„geriën. Gelijk wij vroeger daarop jagt maakten, zoo wordt nu jagt op „ons gemaakt door de Makassaarsche jagthonden, de volkeren van Sawitto, „die hun hoofdkwartier thans in Soping's hoofdkerk houden." AROE BILA en AROE ASPANANG antwoordden: „Mannen, houdt u stil! Zij vermoeden „nog geen gevaar; wij zullen met u dezen nacht jagt op hen maken."

Zij deden wat zij zeiden, en trokken 's nachts in stilte met de verzamelden van Soping naar de hoofdkerk. Daar nabij komende, verscholen zij zich. AROE BILA klopte aan de kerkdeur, zeggende: „Broeders doet open! „de adatoeang van Sawitto zendt mij tot u, om u terug te roepen. Er is „onraad! De Hollanders met AROE PALAKA zijn in Boni geland; de vloot „van onzen opperheer is te Boeton geslagen; de 700 praauwen zijn genomen; de vlootvoogd met 20,000 der zijnen is gevangen." Toen werd de kerkdeur geopend. Maar plotseling stormden AROE BILA en AROE ASPANANG met de Sopingers in de kerk, en velden daar een aantal inwoners van Sawitto met hunne bevelhebbers. Zij, die het gebouw ontvlugtten, vielen meest in handen van de buiten de kerk geblevene Sopingers, zoodat er van de ruim 800 man wachthoudenden maar zeer weinigen den dood ontkwamen.

Met ruim 200 afgekapte hoofden togen de Sopingers in zegepraal naar de gebergten terug; ze zonden alom in Soping zendelingen rond, om deze heugelijke mare te verkondigen, en de bevolking aan te moedigen, om mede op te trekken naar AROE PALAKA te Pattiro. Op die wijze verzamelden AROE BILA en AROE ASPANANG eene geduchte magt, en kwamen daarmede bij AROE PALAKA te Pattiro aan. Deze had daar ondertusschen reeds vele Boniër's onder zijne vanen geschaard, die hem met de Sopingers allen trouw zwoeren. Nu trok hij met dit leger op tegen de geduchte Makassaarsche magt, die bij Pandjoe zich bevond. Daar vocht hij drie dagen lang tegen de Makassaren; velen sneuvelden er van beide zijden; maar den vierden dag deden de Makassaren een uitval, uit hunne sterkten te Pandjoe, tegen AROE PALAKA en sloegen hem. Toen trok hij op Pattiro terug, met de overblijfsels van zijn deerlijk gehavend leger. *)

De kapitein POLEMAN, die inmiddels de vloot bij Bonthain terugvond, berigtte den admiraal het gevaar, waarin de moedige AROE PALAKA te Pattiro verkeerde. SPEELMAN zond onmiddelijk den kapitein met twee ligte vaartuigen, tot AROE PALAKA, met den wensch, dat hij Pattiro zou verlaten en zich met de vloot te Bonthain zou komen vereenigen.

Daartoe geene genoegzame vaartuigen hebbende, deed AROE PALAKA het stoute voorstel, om met den kapitein POLEMAN, de 100 man die hij bij zich had en zijne eigen inlandsche magt, de Makassaarsche magt van Pandjoe aan te tasten, en zich zoo doende van Pattiro over land eenen weg naar Bonthain te banen. Nadat dit voorstel overwogen en door den kapitein POLEMAN aangenomen was, werd het waagstuk ondernomen en met den gelukkigsten uitslag bekroond. Pandjoe werd ingenomen, de Makassaren werden totaal verslagen, honderden van gesneuvelde Makassaren en verbrande negeriën kenteekenden den weg, dien deze moedige schaar genomen had, — en op den bepaalden tijd lieten kapiten POLEMAN en AROE PALAKA zich te Bonthain vinden.

De admiraal had inmiddels de Makassaarsche magt te Bonthain, bestaande

*) Ook dit verhaal der komst van AROE PALAKA te Pattiro, en van 't geen verder gebeurde tot de geleden nederlaag, heeft men aan inlandsche bronnen te danken.

uit 5000 man en verscheidene sterkten, na hevigen tegenstand geslagen en vernield.

AROE ASPANANG en AROE BILA werden nu van Bonthain, door Soping, naar Barroe, Nepo en Tanette gezonden, om met de vorsten van deze rijken, die AROE PALAKA genegen waren, de Makassaren, van af Mandalle, Segerie, Marrang, Kallakoea, Labakkan, Pankadjene tot Maros toe, te verslaan. De kapitein POLEMAN met AROE PALAKA zouden door de Torotheasche landen heentrekken, en de Boetonsche hulpvloot zou hen langs het strand over zee volgen.

De admiraal ligtte intusschen het anker, maakte zeil naar Makassar, en had het voornemen daar in de nabijheid te blijven liggen, tot dat men eenige berigten zou inwinnen betreffende de komst over land van kapitein POLEMAN met AROE PALAKA.

Op den 19den Julij begonnen de Makassaren uit 's konings residentie-fort van Samboepo op het admiraal-schip te vuren. Dit vuur werd hevig door de onzen beantwoord en tot zwijgen gebragt. De vloot zeilde nu naar Panakokan, waar 1000 man van het Boetonsche leger met 24 vaartuigen waren aangekomen. Nadat eenige troepen aan land waren gezet, werden de kampong's Batta-Batta, Barrombon en den volgenden dag Gelisson aangetast en, na hevigen weerstand, stormenderhand genomen. De luitenant SLOOT bleef er met 14 der zijnen op het veld van eer, doch werd bloedig gewroken. Slechts ééne sterk bezette benting bleef daar nog in de magt des vijands.

Middelerwijl had men den admiraal berigt, dat de vijand den aantogt van kapitein POLEMAN en dien van AROE PALAKA gewaar was geworden, en hen met groote magt was te gemoet getrokken, gelijk bleek met het voornemen, om hun den weg naar Samboepoe te betwisten. Ten gevolge dezer tijding, vereenigde de wakkere vlootvoogd zijne beschikbare strijdkrachten, en begaf zich op weg, om zijne bondgenooten de behulpzame hand te bieden. Bij Palimbanking ontmoette hij beiden, nog opgetogen van eene bloedige overwinning, die zij op den algemeenen vijand behaald hadden. SPEELMAN keerde vervolgens naar zijne vaartuigen terug, en zeilde weder naar Gelisson. Daar landde hij op den 2den Augustus andermaal, doch zonder wederstand te ontmoeten. De dag liep nogthans niet zonder vijandelijkheden ten einde, dewijl de Makassaren met magt kwamen opzetten.

Hevig waren de gevechten die nu plaats hadden, doch de vijand moest met groot verlies het onderspit delven, na 56 der onzen gedood en gekwetst te hebben. De magt der Hollanders bestond in dat tijdstip uit 515 mililitairen en 773 schepelingen. Het leger van AROE PALAKA was nog 6000 gewapende mannen sterk. 1000 Boniërs en Sopingers kwamen daar nog bij. 3000 Ternatanen en Boetonezen waren bij de onzen. Deze gansche magt vereenigde zich aan land te Gelisson. De kompagniën van de kapiteins JONKER en SPIJKER voegden zich bij deze troepen; ze hadden 4 kanonnen (halve kartouwen) bij zich.

De strijdkrachten des konings van Makassar werden begroot op 20000 welgewapende mannen. Reeds den eersten nacht volgende op den dag, dat

AROE PALAKA daar was aangekomen, verdreef hij den vijand uit drie sterkten. De vlootvoogd, de noodzakelijkheid van het bezit der nog steeds bezette sterkte Gelisson inziende, besloot om AROE PALAKA eenen, voor zijnen werkkring zoo eigenaardigen, last op te dragen, namelijk de overrompeling dier sterkten, in den nacht van den 18den Augustus. Aan het hoofd van 100 uitgelezen manschappen, volvoerde de schrandere en stoutmoedige held deze gevaarvolle taak. Ten 3 ure des morgens wapperde de Hollandsche vlag van de vermeesterde veste; doch AROE PALAKA vroeg gelijktijdig om hulp, aangezien de vijand met groote overmagt opdaagde, om het fort te hernemen.

Aan die uitnoodiging werd gelukkiger wijze dadelijk gevolg gegeven, daar anders de woedende aanvallen es vijands, bij gebrek aan ondersteuning der onzen, weldra met geluk zouden zijn bekroond geworden. Eenige oogenblikken stond de oorlogskans nog vrij hagchelijk, toen de Makassaren alle hunne strijdkrachten vereenigden en tegen den namiddag eenen wanhopenden aanval deden, die alleen door de stoutmoedige bedaardheid en kloekheid der onzen, met groot verlies kon worden afgeslagen. Tot aan eene tweede benting teruggedreven, verzamelde de vijand zich andermaal; maar onder de bescherming van een goed bediend geschut werden ook die wallen stormenderhand door de onzen veroverd.

In eene reeks van bloedige gevechten en overwinningen, breiden nu onze troepen met hunnen dapperen AROE PALAKA, den oorlog steeds meer en meer in het land van Goa uit. De Makassaren, hoewel in de meeste gevechten het onderspit delvende, verloren echter den moed niet, maar vochten wanhopend op alle punten, worstelende tegen de wrekende Nemesis en tegen het welverdiende lot dat hen trof. De Makassaarsche dwingeland had alle zijne bondgenooton te wapen geroepen en velen hadden aan die roepstem gehoor gegeven; zelfs de koning van Bima, vroeger een zeer getrouw bondgenoot van ons, had hem zijnen arm en zijne strijders aangeboden. Dit alles gaf aan den oorlog nieuw voedsel.

AROE PALAKA maakte eveneens gebruik van den invloed, welken hij op zijne landgenooten en Sopingers en Boniër's had, die met talrijke scharen, door zijne bloedverwanten aangevoerd, zich bij hem voegden. Ook de vorst van Aspanang, een van zijne bloedverwanten, had 3000 man te velde gebragt en was tegen Makassar in aantogt. AROE ASPANANG met AROE BILA hadden, met de koningen van Nepo, Barroe en Tanette, de Makassaren, van af Tanette tot Maros toe, bloedig geslagen. Zij stelden zich nu ook met ruim 4000 man onder AROE PALAKA.

Met opgewondenheid — het gewone gevolg van overwinningen, die met inspanning behaald en door veel bloed gekocht worden — zetteden de onzen den veldtogt voort. De buit en de tropheën, bij de op den vijand behaalde voordeelen, namen hand over hand toe, tot in het laatst van de maand October, toen de Hollandsche banier zich fier voor Samboepo vertoonde, nog de eenige wijkplaats van het zoo dikwijls geslagene vijandelijke leger, en waarheen het krijgsgeluk de onzen gevoerd had.

Het laatste, maar gevoelige, verlies, dat den vijand door AROE PALAKA en de zijnen bij Batta-Batta was toegebragt, had zijnen tot dus verre aan den dag gelegden moed merkelijk doen verflaauwen. Treurig zag de Makassaarsche vorst op de verwoeste streken, die tot tooneel van den oorlog gediend hadden, en met angst op de wankelende gezindheid van velen zijner bondgenooten. De admiraal meende deze gunstige wending zich ten nutte te moeten maken, en te beproeven om eenen voordeeligen en zekeren vrede te sluiten. Dientengevolge vertrokken twee Bonische edellieden, als afgezanten, met een brief aan den Makassaarschen vorst, waarin hem de admiraal den raad gaf, om alsnu aan de stem der rede gehoor te geven.

Met eerbied en onderscheiding werden deze gezanten in de sterkte van den vorst, die door zijne rijksgrooten omringd was, ontvangen. Na kennis genomen te hebben van den inhoud des briefs, verzocht de koning drie dagen van beraad en tevens eene wapenschorsing voor dien tijd, welk verzoek hij, op uitnoodiging der gezanten, den volgenden dag schriftelijk zoude herhalen.

Den 1 November verscheen er werkelijk een afgevaardigde in de tent van den admiraal, met een brief, uit welks inhoud men meende te moeten opmaken, dat de vorst weder tijd zocht te winnen, aangezien hij slechts voorloopig om een stilstand van wapenen en om Nederlandsche kommissarissen verzocht, ten einde over den vrede te handelen. De vlootvoogd antwoordde kortaf, dat hij niets meer kon toestaan, dan dat de vijandelijkheden tot dien zelfden avond zouden geschorst blijven, doch ook niet langer. Twee gezanten werden van onze zijde met een brief van gelijken inhoud naar het koninklijk residentie-fort teruggezonden. Deze boodschap was verpletterend voor den vorst en niet minder vreeslijk voor zijne rijksgrooten. Een der laatsten, KONGRON genaamd, brak de angstige stilte af, terwijl hij zijnen vorst, schamper lagchende, toevoegde: „Wel! hebben zij geen gelijk? „Willen wij hen niet aantasten, dan zullen ze het ons doen.” Hiermede braken de onderhandelingen af, waarop de gezanten, zonder verder antwoord te ontvangen, hun afscheid namen.

Middelerwijl hadden de kraeng's LAJO en BANKALA, die het bevel voerden in twee kleine vijandelijke benting's, achter den grooten hoek-benting van Ajen gelegen, op eene geheime wijze aan AROE PALAKA hun voornemen te kennen te gegeven, om de zijde der Makassaren te verlaten. Zij zouden in schijn hunne benting bij aanval verdedigen, doch daarna vlugten, en de groote benting van Ajen, waarin kraeng LAIJKAN het bevel voerde, zoo het gelukte, medeslepen.

Die hoek-benting werd nu door de onzen aangevallen, doch door kraeng LAIJKAN hardnekkig verdedigd, tot dat hij eindelijk, zelf gekwest wordende, zich met de zijnen door de vlugt redde; daarop gingen de bezettingen der twee kleine benting's, volgens afspraak, over.

In weerwil dezer aaneenschakeling van behaalde voordeelen, rieden echter de voorzigtigheid en de nog geenzins verlamde magt des vijands aan, om het getal onzer bondgenooten te vergrooten, en zich met de verschil-

lende vorsten te bevrienden. De vlootvoogd zond met dit oogmerk AROE LAIJO, met vijf vaartuigen en eenige geschenken, naar de vorsten van Torathea, om hen meer en meer in ons belang te winnen.

De meeste sterkten des konings vielen nu voor en na in handen der onzen en werden dadelijk verbrand. De eenige, waarin hij zijne residentie hield, geraakte insgelijks in verval en scheen weldra te zullen bukken voor het geweld onzer wapenen. Ook meende men, dat de vijand het voornemen had opgevat, van daar te wijken en eene stelling aan de rivier van Goa te nemen.

De admiraal wilde zich nu meester maken van Barrambon en van de benting's, welke die plaats mede verdedigden, om zoodoende de voornemens des vijands en het rekken van den oorlog te verijdelen. De groote benting, achter Barrambon gelegen, waar kraeng LINKES het bevel voerde, moest derhalve vooraf belegerd worden. De vlootvoogd wilde deze operatie zelf besturen, weshalve hij, in den nacht van den 7den November, zich met AROE PALAKA en den kapitein DUPONT, met 200 Hollandsche soldaten mitsgaders de Amboinasche troepen onder aanvoering van den kapitein JONKER, op marsch begaf. De negeri Bonai werd op weg vermeesterd en verbrand, terwijl alle maatregelen genomen werden, om de groote benting, die Barrambon dekte, te belegeren.

De vertwijfeling was, zoowel bij den vorst als bij zijn volk, ten top gerezen. Beiden verlangden even vurig naar den vrede; doch kraeng TELLO, die nog altijd veel invloed had, wilde van geene onderhandelingen hooren en drong aan op eene voortdurende hardnekkige verdediging. Kraeng GRESSE was intusschen in Wadjo aangekomen, zonder meerdere hulp dan reeds was verleend te kunnen medebrengen.

AROE ASPANANG met AROE BILA waren door AROE PALAKA, nadat zij met de koningen van Nepo, Barroe en Tanette de Makassaren uit de noordelijke afdeeling hadden geslagen, naar Soping gezonden, van waar zij met de Loehoerezen verscheidene malen de Wadjorezen, bondgenooten onzer vijanden, sloegen, en vele voordeelen op hen behaalden. Alle Wadjorezen aan deze zijde der rivier Tjinrana hadden zich reeds aan hen onderworpen, terwijl geheel Lamoeroe, der Makassaren onderdrukking moede, onze bescherming verzocht.

De toestand van het Makassaarsche rijk was vrij hopeloos, te meer, daar het aantal onzer bondgenooten nu dagelijks aangroeide, de landerijen der Makassaren meer en meer verwoest werden, en de vorst zijn eigen volk niet meer vertrouwde. Na nog eenige vruchtelooze pogingen van tegenweer te hebben beproefd, onderwierp de hardnekkige koning zich eindelijk aan zijn noodlot, en bekrachtigde, na eenige dagen dralens, op den 18den November, het verdrag, dat hem was voorgelegd en dat den onzen met AROE PALAKA het loon voor zoo veel betoonde moed en volharding schonk.

Dadelijk na het sluiten van den voordeeligen vrede, nam de admiraal bezit van de noordelijke sterkte Oedjong Pandang, welke den naam van

„Rotterdam" ontving, en die van dien tijd af steeds als het bolwerk van onze bezittingen op Celebes beschouwd werd.

Groot was de vreugde te Batavia, toen de tijding van den zoo roemrijk bevochten vrede werd aangebragt en die den volke door het kanongebulder werd aangekondigd; maar nog grooter was de vreugde op Celebes zelf, vooral in Soping en Boni. Deze rijken werden daardoor uit eene drukkende slavernij verlost. De koningen van Soping en Boni keerden uit hunne gevangenis en verbanning op hunne troonen terug, en de nog beklemde boezems der Sopingers en Boniër's haalden ruimer adem.

Maar die vreugde werd spoedig getemperd door den nieuwen vredebreuk der Makassaren, om daarna duurzamer in hare volle zuiverheid genoten te worden.

Twee onzer scheepsbooten, met 8 Nederlanders en 6 Boniër's, werden in April 1668 door de Makassaren aangerand, genomen en de bemanning vermoord. Onmiddelijk begon de admiraal den oorlog weder. Hij belegerde Samboepo, en zette de insluiting voort, waarvan het gevolg was, dat onze mijnen, onder Samboepo's muren gemaakt, den 17den Junij 1669 daaraanvolgende, zóó gunstig sprongen, dat een gedeelte der muur in de lucht vloog, en ofschoon de Makassaren onze stormende troepen en die van AROE PALAKA gedurig afsloegen, 3000 man hulp van Wadjo kregen, de bres met aardzakken stopten, en wanhopend tegenstand boden, belette dit niet, dat de onzen en AROE PALAKA met de zijnen, den 24sten Junij de vesting Samboepo beklommen en innamen, waarna de Makassaren naar het kasteel Goa vlugtten.

In Julij 1669 daaraan, smeekte de diep vernederde vorst om genade.

De Wadjorezen vlugtten, door het Makassaarsche gebergte heen, over Lamoeroe, naar Wadjo. De nimmer dralende, onvermoeide AROE PALAKA vervolgde met een deel der zijnen, op een wenk des admiraals, de Wadjorezen; hij trof en sloeg hen te Lamoeroe, waar zij 997 gesneuvelden achter lieten. Hij redde Lamoeroe uit de Makassaarsche overheersching, volgde de Wadjorezen tot voor hunne hoofdplaats Tosora, waar zij zich, benevens hunne landgenooten, wanhopend verdedigden. Maar toch werd Tosora door AROE PALAKA, geverwd door der Wadjorezen, Boniër's en Sopinger's bloed, stormenderhand ingenomen. Ruim 1000 Wadjorezen lieten daar nog hun leven. De hardnekkige bevolking vlugtte diep in het gebergte en de wildernissen, en Wadjo werd verbrand. De koning AROE MATOEA bragt zich door vergift om het leven. Onze held keerde zegevierend naar Makassar terug.

Inmiddels had de admiraal genade aan Makassar's vorst geschonken, onder de nieuwe voorwaarde, dat hij al zijn oorlogs-materieel aan ons moest overgeven, de sterkten slechten en nimmer zonder onze toestemming anderen aanleggen. De koning zelf of een zijner voornaamste rijksgrooten zou voortaan, tot zekerheid des vredes, binnen het bolwerk „Rotterdam" of daar zeer nabij moeten wonen. Een aantal landen werd hem ontnomen.

De koning zelf en de kraeng's TELLO en LINKES zonden smeekschriften aan den Gouverneur Generaal en de raden van Indië, waarin hunne schuld

werd erkend en zij baden, dat die voorwaarden goedgekeurd mogten worden. 's Konings zoon, kraeng TELLO's zuster, en eenige der voornaamste rijksgrooten werden, toen de admiraal naar Batavia vertrok, ter hunner verootmoediging mede derwaarts aan Hunne Edelheden gezonden. AROE PALAKA vertrok met zijne vrouw TAKALILE mede derwaarts.

De Gouverneur Generaal en de raden van Indië, zeer voldaan over deze roemvolle overwinning, schonken aan AROE PALAKA eene prachtige gouden medaille met gouden keten, benevens 200 rijksdaalders 's maands, Bontoealo tot zijne residentie en de herstelling in de leenrijken van zijn vader en moeder, namelijk Lamatta in Soping en Palaka in Boni. Deze medaille, benevens een eervol getuigschrift voor bewezen trouw, moed en beleid, werd hem met groote plegtigheid, op eene zeer statige wijze en onder eene loffelijke aanspraak, uitgereikt. Toen hij op Celebes teruggekeerd was, werd die plegtigheid te Makassar herhaald.

Nu noodigde hij, op zekeren dag, alle zijne aanverwanten en zijne lotgenooten te Bontoewalak, zijne residentie, bij zich. Op den bepaalden dag waren er ruim 30,000 menschen verzameld. Het doel dezer bijeenkomst was, om den feestelijken maaltijd te houden, dien hij eene gelofte had afgelegd te zullen aanrigten, als zijne onderneming gelukte. Er werden 300 buffels geslagt, en de meeste pracht en luister werd ten toon gespreid. Groot was de geestdrift, die er heerschte. Na den maaltijd stond AROE PALAKA op, en sprak de menigte aldus aan: „Kraengs! Daengs! Mannen, Broeders! Toen ik deze „kust bijna uit het oog verloor, om verlossing aan onze redders, de Hol„landers, te Batavia te gaan smeken, zwoer ik voor God met U, die mij „volgdet, en met zoo velen, die zoo op Sumatra als op Boeton, in de Mo„lukko's en hier, zijn gevallen en reeds voor dien God zijn verschenen, „dat wij, redding vindende en overwinnende, op den berg Palatte, dien wij „het laatst zagen, en welke ons laatste toevlugtsoord was, dezen maaltijd „zouden houden. Wij zouden daar 100 buffels, de hoornen met goud besla„gen, slagten Gode ten offer, ons ter maaltijd! — Gode ten offer en de „duivelen ter maaltijd zou ik een kind van Makassar's vorst slagten, en „daarna zouden wij ons hoofdhaar Gode ten offer afsnijden. Omstandigheden „beletten mij dien duren eed op Palatte, en in haar geheel, na te komen; „daarom liet ik, in vergoeding daarvan, hier 300 buffels slagten; wij allen „aten daarvan. God, smeeke ik, zal ons die afwijking vergeven. Welaan Man„nen! ik zal U nu het voorbeeld geven tot afsnijding van ons hoofdhaar!"

Naauwelijks was hij daarop nedergezeten, of vol geestdrift sneden alle aanwezige mannen elkander, opgetogen van vreugde, het hoofdhaar af. Toen dit afgeloopen was, sprak hij hun aldus aan: „Mannen! dit eeretee„ken moeten onze nakomelingen allen dragen, opdat men door alle eeuwen „heen de nakomelingschap van ons kenne, den goeden ten prikkel tot „eerbied en moed, en den kwaden ten prikkel der vreeze voor hen. Maar „eerbiedigen wij en laten ook onze naneven door alle eeuwen heen onze „verlossers eerbiedigen. Gij moeders zegt dit aan uwe zuigelingen, opdat „zij het aan de hunnen zeggen kunnen."

Na dit alles vol geestdrift beloofd te hebben, keerden zij vol van genoegen en vreugde naar hunne haardsteden terug. Nog heden kent men, vooral in Boni, Soping, Mario en Tjitta, de naneven van hen aan het teeken, dat zij, in afwijking van het gewone gebruik, hunne haren afsnijden *).

Aroe palaka was reeds gewoon geraakt aan ons, en wij waren het aan hem. Hij verstond de Maleische taal voldoende, om zijne Hollandsche makkers en vrienden te verstaan en te begrijpen; zij verstonden en begrepen hem ook. Daarom was hij steeds behulpzaam, als er vorsten of gezanten van vorsten tot ons opperhoofd kwamen, om als tolk te dienen. Uit deze dienst sproot het gebruik voort, dat allen plegtig door hem of zijne gekommitteerden werden binnen geleid, iets waardoor hij veel gezag over en op onze bondgenooten verkreeg, en 't welk hij al spoedig als een regt beschouwde dat hem toekwam. Van daar, dat hij met alle zaken bekend werd, en die dikwijls zoodanig voordroeg als met *zijne* belangen en juist niet altijd met de belangen der Kompagnie en der vorsten strookte.

Toen onze landvoogden dit bemerkten, begrepen zij, dat daaraan een einde moest komen, vooral dewijl zij zonder eenig bezwaar zijne tusschenkomst konden missen en zich gemakkelijk op andere wijze konden behelpen. Maar dit gaf al ras ongenoegen tusschen ons en hem. 't Gelukte hem dan ook weder zijn zin te krijgen. Hij was in alle opzigten een uitstekend man; jammer maar, dat hij, door heerschzucht gedreven, wel eens wat verder ging dan voor het algemeen belang wenschelijk was. Zijne echtgenoote daeng takalile, was eene zeer verstandige vrouw. Zij had veel invloed op hem; de hooge regering wist dit; daarom namen onze landvoogden dikwijls het middel te baat, om haar te raden en te waarschuwen; dan raadde en waarschuwde zij hem, als was het haar eigen doorzigt en raad, die zij hem gaf; zoo werden vele zaken ten goede geregeld. De hooge regering zond haar daarvoor dikwijls prachtige geschenken, waarmede zij zeer vereerd was, maar waarop zij tevens wel wat hoogmoedig begon te worden. Dat verleidde haar, om soms wel eens haar aanvertrouwde zaken openbaar te maken, die voor het algemeen belang beter waren geweest niet openbaar te worden.

Aroe palaka werd al spoedig, in het oog der vorsten en onderdanen, beschouwd als de man, waarop bij de Hollanders de spil draaide. Dat maakte hem bij sommigen gevreesd, en bij anderen hooggeacht.

In 1670 hielp hij in naam der kompagnie Lamoeroe in eenen oorlog tegen Soping. Na de overwinning behaald te hebben, werd datzelfde Lamoeroe gedurende zijn leven als een leen aan hem geschonken. Tevens werd daarbij eene gouden medaille en keten gevoegd. Naauwelijks was deze expeditie afgeloopen, of eene tweede, van nog veel meer gewigt, wachtte hem al weder. 't Was een krijgstogt tegen Wadjo, waardoor aroe palaka eigenlijk den grondslag lei tot de daarop gevolgde magtsuitbreiding en gezagsverheffing van het rijk van Boni. Wij moeten dit met eenige korte woorden nader uiteenzetten.

---

*) Het verhaal van dezen maaltijd steunt weder op inlandsche bescheiden.

Omstreeks het jaar 1575 had de Koning van Boni, BONKANG E genaamd, na gelukkig tegen de Makassaren gestreden te hebben, een verbond gesloten met Wadjo en Soping, waarin, onder andere voorwaarden, ook deze voorkwam, dat het grondgebied van de rivier Tjinrana als van de drie kontraktanten gemeen zou worden aangemerkt, en door geen van drieën met fortifikatiën mogt worden versterkt. Nu hadden in den oorlog met SPEELMAN de Wadjorezen steeds de zijde der Makassaren gehouden, en tegen hunne vroegere bondgenooten de Boniërs gestreden, tot dat zij door AROE PALAKA geheel overwonnen en ten onder gebragt werden. Op dit regt van overwinning nu grondde deze zijne handelwijze tegenover Wadjo en Soping. Niettegenstaande het oude verbond, maakte hij de Tjinrana, die onzijdig moest blijven, tot het brandpunt zijner magt, ja zelfs tot zijne residentieplaats. Het oude verbond wijzigde en veranderde hij geheel naar eigen goedvinden; hij stoorde er zich volstrekt niet aan. In later tijd hebben echter de Wadjorezen, toen zij op de Boniër's weder de overhand verkregen, dit oude verbond op nieuw in zijne vroegere zuiverheid hersteld. Maar de overwinning, in 1670 door AROE PALAKA op Wadjo behaald, was oorzaak zijner magtsontwikkeling aan de rivier Tjinrana, in weerwil van dit verbond.

In Julij 1672 deed de, na den val der Makassaren op Boni's troon teruggekeerde, koning LAMADARAMMA vrijwillig afstand van dien troon. De kiesheeren van Boni, zonder acht te slaan op den wettigen opvolger, verkozen AROE PALAKA tot koning van Boni, en stelden deze verkiezing aan de hooge regering der Edele Kompagnie ter goedkeuring voor. Die goedkeuring kwam in November daaraanvolgende van Batavia aan, waarop de nieuwe koning den 3den December 1672 Boni's troon besteeg en plegtig als zoodanig gehuldigd werd, onder den naam van AROE PALAKA TOENI SAMBAI. Deze laatste woorden beteekenen: „Waarvoor allen zich moeten nederbuigen." Nu eens resideerde hij op Bontoewalak, dan weder in Boni, en ook in de Marossche afdeeling.

Maar ofschoon tot deze hooge waardigheid verheven, toch rustte hij niet. In 1673 ging hij de Mandharezen beoorlogen. Hij overwon hen wel niet geheel en al, wijl zij diep in de wildernissen en gebergten vlugtten; doch in 1674 bragt hij de 7 Mandharesche vorsten der 7 bekende Mandharesche rivieren, aan het kasteel „Rotterdam" bij ons in onderwerping. Daar teekenden zij, 10 October van dat zelfde jaar, een kontrakt dat hun voorgelegd werd.

In 1675 lag hij met den president HARTHOUWER deerlijk overhoop wegens de vrije vaart en den handel der Boeginezen. Hij wilde de Boeginezen onder de, in 't kontrakt voorgeschrevene, verpligting des handels begrepen hebben. Daarom wendde hij zich hierover aan Hunne Edelheden te Batavia, die den van Banda terugkeerenden heer kommissaris BOGAARD naar Makassar zonden, ter regeling dier zaak. Dezen gelukte het, hem te overtuigen, dat hij ongelijk had, en hij liet zich daardoor te vrede stellen. De president HARTHOUWER vertrok als Gouverneur in 1676 naar Ternate, en werd vervangen door den heer DUBBELKOOP.

De koning der Makassaren MAPPAOESSANG KRAENG BESSIE nam in 1676

en 't begin van 1677, door het toelaten van alle vagebonden, misnoegden en onrustStokers van Boni, Soping en alle andere rijken, zoo ook van 's Gouvernements landen, in zijn rijk, eene dreigende houding aan. Op de daarover gedane vertoogen, wilde hij niemand uitleveren. Toen werd besloten, om hem met de bondgenooten den oorlog aan te doen.

De koning van Boni, onze held AROE PALAKA, voerde de vereenigde magt tegen Goa aan. Van onze zijde was daarbij de kapitein PLUM met 100 man troepen gevoegd. De oorlog begon in April 1677, en den 27 Julij daaraanvolgende eindigde hij. MAPPAOESSANG werd door de verbondenen onttroond; zijn zoon KRAENG SADRABONI MAPPA DOELANG ABDUL DJALLIL werd tot koning der Makassaren verheven. De onttroonde vorst werd het volgende jaar in het kasteel „Rotterdam" in verzekerde bewaring genomen, en vervolgens, op bevel der hooge regering, naar Batavia gezonden. Hij overleed op de reis op de hoogte van Cheribon.

In 1681 werd op het eiland Saliman de zwager van AROE PALAKA, die den naam droeg van AROE BAKÉ, door zijne soldaten vermoord. Hij was een onzer trouwste onderdanen, die in hoog aanzien bij den landvoogd stond en ook door de hooge regering gewaardeerd werd. Men wist dat AROE PALAKA daarop naijverig was. Na een onderzoek bleek het echter, dat die moord door eene toevallige omstandigheid, eene soort van oproer of „amok", was voorgevallen, waarvan de daders niet te vinden waren.

In 1686 verloofde AROE PALAKA zijnen troonopvolger LAPATOUW aan de dochter van den Makassaarschen koning, onder voorwaarde, dat de oudste zoon uit het huwelijk ook koning van Goa zou worden. Deze zou dus de kroonen van Boni en Makassar op zijn hoofd geplaatst zien; hij moest genoemd worden SOEPOE-ALIE-E, 't welk beteekent: „die tot beide is geregtigd."

In dit jaar, onder den landvoogd HARTZING, beoorloogde AROE PALAKA de Toradjeners, zonder echter dien landvoogd daarin te kennen. Toen deze hem daarover onderhield, zeide hij: „Zij zijn mij nog 2050 karbouwen „schuldig en voldoen die niet. Daarom is het noodig, dat ik derwaarts „trekke, om hun hunne verpligting jegens mij te herinneren. Al wie mij „niet gehoorzaamt, is ook ongehoorzaam jegens de Kompagnie." Daarop liet men hem begaan.

In 1687 werd het huwelijk van den vermoedelijken opvolger van AROE PALAKA met de dochter van den koning der Makassaren gesloten.

In datzelfde jaar beoorloogde hij op nieuw de Wadjorezen, terwijl hij zich nu geheel meester maakte van de rivier Tjinrana. De negeriën, aan deze zijde der rivier gelegen, trok hij onder Boni, en toen de Wadjorezen zich daartegen verzetten, sloeg, overwon en bragt hij hen in onderwerping.

In dezen tijd werd de Koning AROE PALAKA zeer trotsch en hoogmoedig. De grootheid, waartoe hij gestegen was, en zijn invloed op geheel Celebes bragten hem daartoe. Hij had zulk een ontzag over al de overige vorsten en over de bondgenooten der Kompagnie, dat hij zelfs voor haar geducht werd.

In 1689 deed hij, onder HARTZING, den koningen van de 7 rivieren van Man-

dhar den oorlog aan, om hen, wegens eenig misdrijf jegens hem gepleegd, te straffen. Toen hij tot den Hollandschen landvoogd zeide: „het is noodig", liet deze hem al wederom begaan. De Edele Kompagnie gaf daarop bevelen, dergelijke handelingen op gepaste wijze voortaan tegen te gaan. Maar desniettemin trok hij in 1690, met die van Goa en Soping, al weder in eene expeditie op, om AROE LABAKO op te ligten of te dooden, wijl deze hem, gelijk hij zeide, zwaar had beledigd. Ook hierin liet men hem zijn zin doen.

In 1691, onder den landvoogd PRINS, was de koningin van Dompo op Sumbawa vermoord. De landvoogd zond den ambtenaar JUNIUS, om die zaak te onderzoeken. Uit diens rapport was iets ten nadeele van den koning AROE PAKALA gebleken, waarover hij gehoord moest worden. Deze verdedigde zich daarop met kracht en verklaarde zich onschuldig. Maar men sloeg geen geloof aan zijne verdediging. Toen werd hij zeer gramstorig, zoowel op den ambtenaar JUNIUS als op den landvoogd PRINS. Als deze hem later liet ontbieden, ten einde tegenwoordig te zijn bij het plegtig bekend maken van eene brief der hooge regering, waarin hij uitgenoodigd werd om de bondgenooten op Makassar te verzamelen, ten einde over de belangen van het land te raadplegen, verklaarde hij, niet meer in het kasteel bij de vergaderingen te zullen verschijnen, en de bondgenooten niet te zullen verzamelen, zoolang de ambtenaar JUNIUS, „die hem", zeide hij, „tot een leugenaar had gemaakt", hier aanwezig bleef.

In 1694 werd de koning van Bima, beschuldigd als moordenaar van de Koningin van Dompo, gevangen binnen het fort „Rotterdam" gebragt. Kort daarna begaf de koning AROE PALAKA zich van Bontoewalak naar Boni, waar hij zich te Tjinrana-Boni zeer versterkte, en een magt van 60,000 man verzamelde. Men wilde, dat hij er een geheim verbond met Goa sloot, om Bima's koning, het koste wat het wilde, uit het kasteel te halen en te vonnissen.

De landvoogd PRINS overleed; HARTZING werd andermaal gezonden, en deze, die vroeger al te toegevend jegens AROE PALAKA was, werd nu onaangenaam streng. AROE PALAKA kwam op Bontoewalak terug. HARTZING, vreezende voor de geruchten zijner voornemens, gaf last dat de koning AROE PALAKA met geen gevolg meer binnen „Rotterdam" mogt komen. Over dit openlijk blijk van mistrouwen diep verontwaardigd, keerde hij naar Boni terug.

De hooge regering liet daarop den heer HARTZING in 1695 vervangen door den heer VAN THIJE. Onder dezen werd Bima's koning veroordeeld, om naar Batavia te worden verbannen, 't welk geschiedde. Dat was de eerste voldoening, die AROE PALAKA van den nieuwen landvoogd te beurt viel. Welgezind en in eene opgeruimde stemming keerde hij dan ook naar Bontoewalak terug. De heer VAN THIJE een zeer omzigtig en voorzigtig, maar tevens gestreng man, ondervond spoedig bij onderzoek, dat al die vrees voor de gevaarlijke en vijandige gevoelens, die AROE PALAKA jegens de Edele Kompagnie zou koesteren, van allen grond ontbloot was. Wel was hij jegens hen, die hem eens in zijne eer getast hadden, onverbidde-

lijk verbitterd, maar overigens voedde hij geen haat hoegenaamd jegens de Hollanders in 't algemeen. Integendeel, hij beschouwde nog altoos zijne zaak als aan de hunne ten naauwste verbonden. Dit bleek ten duidelijkste, toen zijne tegenstanders van het tooneel waren verdwenen. De heer PRINS, hem hoogst vijandig gezind, was dood; HARTZING, die hem eveneens geen goed hart toedroeg, was vervangen; de, bij hem zoo diep gehate, ambtenaar JUNIUS werd door den heer VAN THIJE naar Java gezonden. Toen toonde de koning AROE PALAKA weder door daden, dat hij de ware vriend der Hollanders was. Zoo regeerde de heer VAN THIJE in 1695 en in 't begin van 1696 genoegelijk met hem.

In 1696 werd de koning AROE PALAKA bedenkelijk ziek. Zijne krankte nam hand over hand toe, en weldra bleek zij ongeneeslijk te zijn. Op zijn doodbed liggende, liet hij zijn opvolger LAPATOUW voor zich komen. Ook zijne echtgenoote, daeng TAKALILE, die hem met hare schranderheid en doorzigt zoo dikwijls van goeden raad had gediend, stond bij zijne legerstede. Al de leden zijner familie en de rijksgrooten waren er eveneens om heen geschaard. Toen sprak de stervende vorst: „LAPATOUW! gij zult „mij spoedig opvolgen. U heb ik vooreerst op te dragen, dat gij TO-E-SANG, „die zich onlangs op Soping's troon geplaatst heeft, na zijne zuster, mijne „van mij gescheiden echtgenoote WE-E-SANG, daarvan beroofd te hebben, „weder van dien troon verdrijft, en WE-E-SANG daarop herstelt. Ik zelf „gevoel mijn einde naderen, en kan dien pligt niet meer vervullen.

„LAPATOUW! ééne zaak vooral moet gij nooit vergeten; blijf steeds be„vriend en werk steeds te zamen met de Hollanders. Door hen zijn wij „verlost; door hen en met hen zijn wij groot geworden. Zonder hen kunt „gij en uwe nakomelingen geen voortdurend geluk hebben. Ik was soms, „door mijne gevoeligheid over hartzeer en leed, die enkelen hunner mij „aandeden, wel verbolgen en ontevreden; maar nooit was ik dat jegens „de Edele Kompagnie. Wat u ook wedervare, word nooit verbitterd op „de Hollanders! Gij zaagt het, hoe zij handelden met mijne beledigers, „als 't hun bekend werd; gelijk mij zullen zij ook u en uwe nako„melingen bejegenen. Prent deze beginselen ook in aan hem, die na u „zal optreden. Laten de twee kroonen, die God geve dat hij dragen „moge, hem niet jegens de Edele Kompagnie verblinden. Zeg hem, zoo „als ik u zegge, dat hij ook zijn opvolger waarschuwe. Gedenk deze „mijne laatste woorden, die ik stervende tot u spreke.

„Daeng TAKALILE! gij goede vrouw, die mij zoo dikwijls goeden raad „gaaft, geef zoolang gij leeft ook goeden raad aan LAPATOUW!

„Gij allen, die hier om mijn sterfleger vergaderd zijt, gij hebt mijne „woorden gehoord; gedenkt ze zelve en houdt ze bij uwe nakomelingen in „aandenken.

„En daarmede zeg ik u allen vaarwel!

„God, voor wien ik vertrouw dat mijne ziel spoedig zal verschijnen, „behoede u allen. Dat zoo lang de zon en maan aan den hemel schijnen, „gij ook vaststaat met de Hollanders, is mijn laatste hoop en wensch."

Daarop verzocht hij om rust, legde zijn afgemat hoofd, dat hij onder 't spreken eenigzins opgeligt had, neder, en gaf, daags daarna, den 6 April 1696, den geest. Hij heeft den lof verdiend van de Edele Kompagnie, in hare verkregene regten op Celebes, bevestigd te hebben.

De staat van zaken, na de vernietiging der Makassaarsche grootheid, vorderde eene ontzagwekkende blijvende magt. Van alle kanten door Makassaren ingesloten en van naauwelijks aan dezen ontnomene landen, had men reden genoeg om te vreezen, dat zij andermaal pogingen in het werk zouden stellen, om, zoo mogelijk, den geleden smaad te wreken. Dat waren ondernemingen, waartegen de troepen, die als vaste bezetting te Makassar konden gelaten worden, niet voldoende zouden geweest zijn. Daarin nu voorzag AROE PALAKA. Hij bleef met eenige duizenden Boniër's, die hem als krijgslieden gevolgd waren, te Makassar bij ons hoofdkasteel wonen. Men gaf hem vele landen, waardoor hij van die duizenden tevens landbouwers maakte. De voorname reden, waarom men die landen aan hem afstond, was om de Makassaarsche en Bonische bevolking te vermengen. Ook de wijze, waarop men ze hem in leen gaf, had die strekking. Men gaf ze hem tusschen de gronden der Makassaren in, ook tusschen de landen der Gouvernements onderdanen, en eveneens tusschen die der bondgenooten. Men gaf hem verbrokkelde gronden, hier en daar een stuk, soms ook uitgestrekte velden; maar men stond hem geene aaneengeschakelde landstreek af, juist omdat men die vermenging verlangde. Men stelde zich voor, dat deze indeeling van Boniër's voor ons op den geest der vorsten, hoofden en bevolking gunstig zou werken.

De bondgenooten en vorsten en hunne gezanten kwamen met hunne zaken en belangen eerst voor hem, om vervolgens door hem aan onze landvoogden voorgesteld te worden. Hij leidde de vorsten naar binnen, liet de gezanten door zijne gekommitteerden aandienen en geleiden, was in den beginne de man, die ons de zaken, in het Maleisch vertaald, overbragt. Hij beoorloogde, overwon en bragt in onderwerping de nog niet toegetreden vorsten en de bondgenooten, die nu en dan weder afvielen.

Door dit alles verwierf hij zich een aanzien onder de bevolking en ontzag onder de bondgenooten, dat zeer groot was. Hij werd er meester door over den geest der vorsten en hoofden. Toen men dit gevoelde en inzag, dat zulks voor de belangen der Kompagnie gevaarlijk kon worden, wilde men het tegengaan, maar zijn eergevoel gedoogde dat niet, en van daar de meeste geschillen, die men met hem had. Gelukkig heeft hij getoond de man te zijn, die, alhoewel hij dat aanzien en ontzag, 't welk hij eens verworven had, niet wilde laten varen, toch begreep, dat hij zich zonder de Kompagnie op Celebes niet kon staande houden. Zijne laatste woorden getuigen dat klaarblijkelijk.

Kolonisatie in Nederlandsch-Indië.

Bekend is het adres van den heer F. H. VAN VLISSINGEN en een aantal andere kundige en geachte ingezetenen des rijks, dat nu reeds eenige maanden geleden den Koning werd aangeboden, en waarin, op zeer deugdelijke en met veel kennis van zaken opgegeven gronden, verlangd wordt, dat de regering zich verklare: of zij bereid is, eene kolonisatie in verschillende gedeelten van den Indischen Archipel, uitgenomen Java, toe te staan, te ondersteunen en aan te moedigen.

Ofschoon bij dat adres door de adressanten op eene spoedige beslissing werd aangedrongen, en zij bewezen, hoe die spoed tot het wel gelukken van hunne plannen een eerste vereischte was, verliep er een geruime tijd, waarin de Minister van Koloniën niets van zich liet hooren, tot eindelijk, in een koninklijk besluit van 16 Junij 1857, op het adres werd geantwoord. En waarin bestond dat antwoord? In de benoeming eener Staatskommissie, die de zaak zou onderzoeken en van haar onderzoek verslag uitbrengen aan den Koning!

Van het benoemen van dergelijke Staatskommissiën is in den laatsten tijd zeer veel gebruik, en, naar 't gevoelen van velen, zelfs misbruik gemaakt. Wanneer men met eene zaak verlegen is, dan benoemt men eene Staatskommissie. Daardoor wint men tijd — en dat is dikwijls reeds veel gewonnen. Is de aandrang en het verlangen wat sterk, welnu, dan is de Staatskommissie de „calmans", die men toedient — en vooreerst is men althans van die lastige drijvers en onrustige nieuwigheidszoekers bevrijd, want men verwijst hen, zoo dikwijls zij zich weder aanmelden, naar het onderzoek der Staatskommissie, dat nog niet is afgeloopen. Overigens zijn de vruchten, van dergelijke Staatskommissiën getrokken, nog geene andere geweest, dan uitgewerkte, uitvoerige, dikwijls zeer goed geschreven verslagen; maar tot bevordering der zaak, waarvoor zij waren ingesteld, hebben ze weinig gedaan. Wij zouden op vele voorbeelden kunnen wijzen, maar rekenen dit overbodig. De publieke opinie is daaromtrent zóó zeer gevestigd, dat de meeste menschen tegenwoordig de benoeming eener nieuwe Staatskommissie, voor welk onderwerp dan ook, niet kunnen vernemen, zonder te meesmuilen en te glimlachgen.

Dat alzoo de Minister van Koloniën zich van de kwestie der kolonisatie vooreerst heeft afgemaakt, door het benoemen eener Staatskommissie, hebben wij, en velen met ons, betreurd. Onwillekeurig komt de vraag voor den geest: waartoe hebben wij eenen Minister van Koloniën, indien hij over alle onderwerpen van eenig gewigt en omvang de voorlichting en den

raad van anderen behoeft? Heeft hij dan geene eigen opinie, geene eigen inzigten, geene eigen beginselen, geen eigen stelsel, als de vrucht van ernstige studie en grondig onderzoek, medegebragt toen hij de ministeriële portefeuille aanvaardde?

Maar er is nu eenmaal weder eene Staatskommissie, en er zal aan het gewigtige vraagstuk der kolonisatie niets *gedaan* worden, vóór die kommissie haar rapport heeft uitgebragt. Al was het alleen daarom, zou reeds het oog van allen, wie de kwestie ter harte gaat, met belangstelling op de werkzaamheden dier kommissie gevestigd zijn. Maar bovendien, afgescheiden van de belemmering en vertraging, die het bewandelen van zulk eenen langen weg te weeg brengt, kan, in de gegeven omstandigheden, de kommissie nuttig werken. De Minister van Koloniën heeft, door hare benoeming, stilzwijgend erkend, dat hij de zaak niet meester is en de voorlichting van anderen behoeft. Welnu, die voorlichting zal hij ontvangen, en wij voeden de hoop, dat, indien de kommissie eenen grondigen arbeid levert, ook niet weder, door de ondoordachte en onhandige maatregelen van den Minister, de zaak der kolonisatie zal worden bedorven, gelijk dit met die der pakketvaart het geval is geweest.

Om deze reden hebben wij met belangstelling vernomen, dat de Staatskommissie den 7den Julij l.l. hare werkzaamheden heeft begonnen. De eerste vergadering, die toen is gehouden, werd geopend met eene aanspraak van den voorzitter der kommissie, den heer J. J. ROCHUSSEN. Wij zijn in de gelegenheid, dat stuk aan onze lezers mede te deelen. Het is van den volgenden inhoud.

MIJNE HEEREN!

Door 's Konings vereerend vertrouwen geroepen, zijn wij thans hier voor het eerst vergaderd, om eene even gewigtige als moeijelijke taak te vervullen.

Wij hebben ons gevoelen te vestigen en uit te brengen over vraagstukken van hoogst belangrijken en veel omvattenden aard, welker oplossing op de welvaart, ja de toekomst van het Vaderland en vooral van de Overzeesche Bezittingen van den grootsten invloed kan zijn.

Waarheen wij ook onze blikken slaan, overal ontwaren wij onmiskenbare teekenen van steeds toenemende welvaart rondom ons; en vragen wij: welke is de hoofdoorzaak van zoo veel voorspoed? dan is het antwoord niet twijfelachtig: koloniaal bezit, in alle zijne gevolgen en duizendvoudige terugwerking, is de bron van al die welvaart, het steunpunt der nationale grootheid en kracht.

Het is waar, wij kunnen niet, zoo als onze voorvaderen, bogen op nederzettingen in Noord- en Zuid-Amerika; aan de Kaap de Goede Hoop, op Mauritius, Ceylon, de kusten van Malabar en Koromandel of aan de boorden van den Ganges; maar het is ook waar, dat de meerdere en vruchtdragende ontwikkeling, welke aan onze rijke bezittingen in den Indischen Archipel gegeven is, en de gunstige resultaten, daardoor verkregen, in ruime mate vergoeding aanbrengen voor hetgeen de noodlottige gebeurtenissen van het laatst der vorige en het begin der XIXde eeuw ons elders deden verliezen.

Hier is het de Staatskas, welke jaarlijks met meer dan *f* 20 millioen aan direkte bijdragen der koloniale geldmiddelen wordt gebaat, waardoor de Staatsschuld jaarlijks vermindert en de rentelast wordt verligt; waardoor belastingen zijn afgeschaft en nuttige uitgaven bestreden kunnen worden, welke anders zouden moeten worden nagelaten. Daar is het de bloeijende staat van handel en van nijverheid, waaraan eene krachtige en prachtige koopvaardijvloot ten dienste staat en waardoor leven en bedrijf in zoo vele takken van volksbestaan geboren en welvaart langs

duizende kanalen in den lande verspreid worden. Elders weder zijn het zoo velen onzer, met een grooter of kleiner vermogen, of wel met een ná langen en trouwen dienst verkregen pensioen, in het Moederland terugkeerende landgenooten, die jaarlijks het nationaal kapitaal komen vergrooten en in zoo vele oorden van het Vaderland het aantal der welgestelde inwoners komen vermeerderen.

Voor al dien zegen is niemand blind, noch ondankbaar; maar wel zijn velen bezorgd, dat die op losse grondslagen gevestigd is en geene waarborgen van bestendigheid aanbiedt; terwijl, bij meer doeltreffende en énergische aanwending der middelen welke ons ten dienste staan, de nationale kracht en rijkdom voor vrij wat meer uitbreiding vatbaar en tevens de toekomst beter verzekerd zouden zijn.

Van daar dat zoo uiteenloopend en met warmte vastgehouden of bestreden verschil van meeningen over de beste middelen, om op den duur de belangen van den Moederstaat in het voordeeligst en meest verzekerd verband te brengen met die der Overzeesche Bezittingen.

Van de eene zijde roept men der regering toe: de grondslag, waarop gij uw koloniaal stelsel hebt gebouwd, is verkeerd; niet door dwang, maar door vrije instellingen zult ge de meeste kracht ontwikkelen en de rijkste vruchten plukken; die waarheid geldt altijd en overal; zoowel in het oosten, als in het westen; het koloniaal gebouw, dat gij op duurzaam niet bestaanbare grondslagen hebt opgetrokken, hoe ruim en prachtig ook op het oog, zal onverhoeds instorten; vestig het dus op andere grondzuilen; versterk er het Nederlandsch element en gij zult waarborg van behoud erlangen tegen de dreigende pogingen van naijverige en indringende naburen; gij hebt er onmetelijke landstreken van den vruchtbaarsten bodem ter uwer beschikking; geef die ten beste van en ter bearbeiding aan ondernemende en nijvere landgenooten, die, ook met inspanning van alle krachten, hier te lande slechts een kommervol bestaan hebben en vaak bezwijken in den al te zwaren strijd der mededinging; leid dáárheen den stroom der landverhuizers; breng dáárheen ook onze verarmde landgenooten, ja zelfs veroordeelde misdadigers; geef allen gelegenheid tot nuttigen en vruchtdragenden arbeid en door dien arbeid levensgenot en uitzigt op eigendom; zij zullen dat eigendom met en voor u verdedigen; zij zullen vlijtige en goede ingezetenen zijn of worden; zij zullen aan Nederland gehecht blijven; zij zullen talrijke en gegoede consumenten wezen van de voortbrengselen der vaderlandsche nijverheid; hun voorbeeld zal den Oosterling tot werklust en werkzaamheid opwekken en beschaving en christendom onder hen verspreiden; de wedijver tusschen en de vereenigde pogingen van Europeaan en inlander zal de productieve krachten dier bezittingen meer en meer ontwikkelen en den voordeeligsten uitslag verzekeren in den wedstrijd, welken hunne voortbrengselen voor de Europesche markt, met de voortbrengselen van andere tropische gewesten, te kampen hebben. Spreek gij, regering, slechts uwe opregte overtuiging en uwen ernstigen wil tot aanneming van het beginsel van kolonisatie uit; staaf die uitspraak door voorbeeld en daad; wijd aan de verwezenlijking dier groote gedachte een deel van het jaarlijksch overschot der koloniale geldmiddelen; neem daarbij de pogingen der particuliere ondernemers onder uwe alles vermogende bescherming en — de heilrijkste gevolgen zullen niet uitblijven. Laat u er niet afhouden, noch door de vrees voor den schadelijken invloed van het tropisch klimaat op het leven en de gezondheid van den Europeaan; de mensch toch is geschikt en bestemd om den geheelen aarbol te bewonen en te bevolken, en in allen gevalle op de berghoogten of het tafelland verheft men zich boven den invloed der groote hitte, welke de vlakten, en boven de miasmen, welke de stranden ongezond zouden kunnen maken; — noch om politieke redenen, uitgaande van de meening, dat de zamenwoning en zamenwerking van het blanke en het bruine ras schadelijke gevolgen op uw gezag zou hebben; — noch eindelijk om bekrompen berekeningen van geldelijken aard; geen rijke oogst zonder kosten van beploeging en bezaaijing — de uitschotten voor overvoer en eerste vestiging van kolonisten zullen veelvoudig worden terug gevonden èn in mindere armoede in het moederland èn in meerderen rijkdom der kolonie.

Van de andere zijde waarschuwt men de regering, zich door deze aanlokkende taal en uitzigten niet te laten wegslepen. Sla niet roekeloos de hand, dus spreekt men van dien kant, aan een stelsel, dat met zoo veel zaakkennis is ingevoerd, in harmonie met den aard der Oostersche bevolking en der aloude instellingen des lands; — raak de grondslagen niet aan van een stelsel, dat zulke rijke vruchten boven aller verwachting voor den Moederstaat afwerpt, en waarbij de inlandsche bevolking zoo wel vaart; eene bevolking welke gaarne de leiding volgt, die haar door de regering wordt gegeven, doch die zelve te weinig énergie, doorzigt en volharding bezit

en ook te weinig behoefte kent of gevoelt, om uit eigen beweging en naar eigen licht de bronnen van welvaart te openen en te doen vloeijen, welke in haren rijken geboortegrond zijn besloten; regeer hen met een vaderlijk gemoed; eerbiedig hunne zeden en gewoonten, en onderhoud bij hen den eerbied voor hunne Europesche gebieders. Wacht u daarom den Europeschen proletair derwaarts over te brengen en dien nevens den inlander ten arbeid te stellen. De rol van den Europeaan zij en blijve in Indië die van heer en meester; hij zij er ondernemer, beheerder, opzigter, hij brenge zijn talent en zijn kapitaal naar Indië; maar de ligchamelijke arbeid zij er het deel van den landzaat, wiens organisme zoo uitsluitend en zoo uitmuntend voor de verzengde luchtstreek is bestemd. Bovendien en vooral: de Europeaan kan in den regel en op den duur tusschen de keerkringen geen veld- of anderen zwaren ligchamelijken arbeid verrigten; het heete klimaat is er doodend voor hem; waar men ook tusschen de keerkringen Europesche kolonisatie heeft beproefd, overal is zij schier spoorloos verdwenen en is teleurstelling het droevig gevolg geweest; naar geen enkel tropisch gewest ziet men den émigrant uit Europa zich rigten, zelfs niet naar de Zuidelijke Staten van Noord-Amerika. Ondanks de duizenden, die naar de tropische gewesten vertrokken zijn, neemt toch de Europesche bevolking er niet toe; en wat meer is, de ervaring leert, dat hunne afstammelingen er niet van geslacht tot geslacht voortplanten; en eindelijk, al bestonden ook al deze bezwaren niet, toch nog zou, uit économisch en financieel oogpunt, de overbrenging van Europesche werklieden ten hoogste ongeraden zijn; het loon van hun arbeid zou er veel hooger moeten zijn, dan dat van den inlander, want het moet bestrijden in de eerste plaats het kostende van hun overvoer en hunne eerste vestiging, en vervolgens de vele meerdere behoeften, welke zij hebben boven den inlander.

Voorstanders van Europesche kolonisatie in het groot, en daaronder mannen van wetenschap en van ervaring, hebben zich onlangs tot den Koning gewend, met bepaalde voorstellen, om het door hem aanbevolen denkbeeld toe te passen op onze bezittingen in den Indischen Archipel, met uitzondering van Java en Madura. Door die uitzondering komen zij te gemoet aan de bedenking, welke bij zoo velen bestaat, dat het gewaagd zou zijn inbreuk te maken op het stelsel van culturen op Java bestaande, hetwelk zoo vele voordeelen afwerpt. Zij wijzen de buitenbezittingen en meer bepaaldelijk eenige derzelve aan, om die tot kolonisatie door Europeanen, Nederlanders en Duitschers, te bestemmen; in de eerste plaats door vrijwillige landverhuizers; in de tweede plaats door behoeftigen; in de derde plaats, ondergeschikt aan voorafgaande wijziging van ons strafregt, door veroordeelde misdadigers. Erkennende de mindere geschiktheid van de lagere streken voor de door hen beoogde kolonisatie, stellen zij voor die op berg- of tafelland te vestigen; zij vragen dat de regering verklare:

1°. Geen bezwaar te zien in het verleenen van verlof tot kolonisatie in de Oost-Indische Buitenbezittingen, en integendeel, de doelmatigheid daarvan waarderende, ook van gouvernementswege tot zoodanige kolonisatie te willen overgaan;

2°. bereid te zijn, tot dat einde, geschikte gronden (nader aan te wijzen) aan maatschappijen of particulieren, op de meest gunstige voorwaarden, af te staan;

3°. aan eene of meer zoodanige maatschappijen zelve deel te willen nemen, ingeval de persoonlijkheid der ontwerpers en de grondslag hunner berekeningen voldoenden waarborg voor het welslagen der onderneming opleveren;

4°. eene voortdurende bescherming aan zoodanige kolonisatie-maatschappijen of individuële kolonisten te zullen verzekeren, naar gelang hunner behoeften en tegen voldoening (met den tijd) van eene matige belasting, als aequivalent voor de kosten dier bescherming.

Het is het daartoe strekkende adres door den heer F. H. VAN VLISSINGEN, partikulier te Amsterdam,

L. BIENFAIT EN ZOON, kooplieden te Amsterdam.

Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT, oud-raad van Nederlandsch Indië, te 's Gravenhage.

J. J. HASSELMAN, oud-resident van Djocjokarta, te Herwijnen.

PAUL VAN VLISSINGEN en DUDOK VAN HEEL, fabrikanten te Amsterdam.

Dr. P. J. VETH, hoogleeraar aan het athenaeum, te Amsterdam.

MULLER en REESE, kooplieden te Amsterdam.

Mr. J. HEEMSKERK, lid van de arrondissements-regtbank te Amsterdam.

J. F. DE RUYTER DE WILDT, planter in de residentie Soerakarta, thans verblijvende te Amsterdam, en

Dr. E. C. BUCHNER, med. doct. te Amsterdam.

hetwelk den Koning, in Hoogstdeszelfs bezorgdheid voor de algemeene belangen, zoowel van het moederland als van de overzeesche bezittingen, heeft bewogen, een bepaald onderzoek en voorlichting over het onderwerp te verlangen en aan ons die vereerende taak op te dragen; en wel in de eerste plaats, om ten aanzien van het aanbevolen beginsel te adviseren, of en in hoe verre de Regering zich daarmede en met de daarvoor aangevoerde denkbeelden zal kunnen en behooren te vereenigen; — in de tweede plaats de maatregelen voor te stellen welke, bij bevestigende beantwoording, van regeringswege zouden kunnen en behooren te worden genomen, om de bedoelde Europesche kolonisatie in het groot, hetzij regtstreeks te bewerkstelligen, hetzij middelijk te bevorderen; — in de derde plaats, om, bij ontkennende beantwoordig van het hoofdbeginsel, desniettemin de middelen aan de hand te geven, welke kunnen leiden, om de ontwikkeling der zedelijke en stoffelijke belangen dier bezittingen buiten Java en Madura, in verband met die van het moederland te bevorderen.

Behoef ik meer te zeggen, om te regtvaardigen hetgeen ik reeds in den aanvang opmerkte over het belang en het gewigt van onze taak? Om de vraagstukken, die het onderwerp van ons onderzoek moeten uitmaken, tot voldoende oplossing te brengen, moeten wij navorschen al wat ervaring en waarneming, voorbeeld en wetenschap tot opheldering en staving kunnen bijbrengen. Gelukkig daarom dat de zamenstelling onzer commissie zoo veel waarborg van veelzijdig, theoretisch en practisch onderzoek oplevert en dat zij in haren boezem zoo velerhande elementen vereenigt; — dat mannen, met de staatkunde en de staathuishoudkunde vertrouwd, in het arm- en strafwezen ervaren, hier zamentreffen met mannen, door hunne vroegere betrekkingen in civiele of militaire dienst of in handel en nijverheid met Indië en vooral met onze Buitenbezittingen, waartoe onze taak zich bepaalt, zoo van nabij bekend; — en dat eindelijk ook in onze commissie een geleerd beoefenaar der genees- en natuurkunde van den mensch is opgenomen. Ieder van ons zal uit zijne ervaring of uit de specialiteit zijner studiën het zijne kunnen bijbrengen, om tot toelichting en oplossing der vraagstukken te strekken, welke in onze taak opgesloten liggen. Veel arbeid en overpeinzing zal daartoe worden vereischt. Ons onderzoek moet zijn naauwgezet, grondig en onpartijdig; het moet niet de strekking hebben, argumenten of bewijzen te verzamelen, om deze of gene meening, welke *à priori* ten gunste of ten ongunste van landverhuizing en kolonisatie bij ieder onzer in meerdere of mindere mate mogt bestaan, te doen zegevieren. Wij moeten zonder vooringenomenheid ons plaatsen op het standpunt van volstrekte onpartijdigheid. Overal waar wij meenen het te kunnen vinden, moeten wij zoeken naar licht en naar waarheid; wij moeten het gevoelen van des bevoegden inwinnen, zoo dikwerf wij het in het belang der zaak nuttig achten; wij moeten dit doen zonder aanzien van rang of stand. Het is waar, wij bezitten niet de bevoegdheden, bij de wet van 5 Augustus 1850 (*Staatsblad* n°. 45) aan eene Commissie tot enquête uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal toegekend; doch het is niet te veronderstellen, dat zij, aan wie wij ons tot bekoming van licht zouden wenden, ons dit weigeren zullen. Wij moeten met een onbevangen oordeel en met het oog op de omstandigheden raadplegen, wat over het onderwerp is te vinden in de oudere en nieuwe archieven van ons koloniaal beheer; ons bekend maken niet alleen met de meeningen in tijd- en vlugschriften medegedeeld, maar ook met de jaar-rapporten van den geneeskundigen dienst in Indië, met de geschriften over de anthropologie, en over tropischen landbouw, met de werken over koloniale geschiedenis en politiek en over de staathuishoudkunde op koloniaal gebied toegepast; vooral moeten wij raadplegen de rijke ervaring, welke in het vereenigd koningrijk van Groot-Brittannie is opgedaan, van waar sedert 25 jaren niet minder dan 4,000,000 menschen naar andere werelddeelen zijn verhuisd. Wij moeten ons wel doordringen van het groote gewigt van onze taak; van de groote zedelijke verantwoordelijkheid jegens tijdgenoot en nakomeling, welke op ons rust; landgenoot en vreemdeling zullen een naauwlettend oog vestigen op den uitslag van onzen arbeid. Zij zij tot blijvend nut en tot eer van Nederland. Wij moeten onze meening met gronden en redenen staven en mogen daarvoor nimmer magtspreuken in de plaats stellen; waar wij onderling verschillen, moeten wij vrijmoedig bestrijden en verdedigen; maar met een voor overtuiging geopend gemoed en dus zonder halstarrig vasthouden aan een eenmaal uitgesproken gevoelen.

Is die taak voor ons allen moeijelijk, hoe veel te meer is zij dat niet voor mij, die met de leiding daarvan belast is. Veel zal toch afhangen van doeltreffende verdeeling van en opvolging in het volbrengen daarvan. Het is mij voorgekomen, dat onze arbeid zich doelmatig laat split-

sen in twee groote deelen of phases: in de eerste plaats het onderzoek naar de aan te nemen beginselen, dus de voldoening aan art. 1 van 's Konings opdragt; — in de tweede plaats het onderzoek naar de middelen en maatregelen ter toepassing van de aan te nemen beginselen, dus de voldoening aan lit. *a*, en *casu quo* aan lit. *b* van art. 2 des Koninklijken besluits.

Om stelsel, orde en regelmaat in onzen arbeid te brengen, en om aanvankelijk van ieders individueel gevoelen in meerdere of mindere mate te doen blijken, wensch ik en stel ik u voor, Mijne Heeren, dat ieder van ons, korter of langer, meer of minder gemotiveerd, in verband met ieders specialiteit, met opzigt tot de beginselen, welke het eerste gedeelte van ons onderzoek zullen uitmaken, zijne meening schriftelijk uitbrenge, bij eene eenvoudige nota, en welke dan de individuele beantwoording kan bevatten der vraagpunten, welke ik gemeend heb dienaangaande aan uwe overweging te moeten onderwerpen, en welke ik thans doe volgen:

1°. Bestaat er in Nederland, door overbevolking of om andere redenen, aanleiding en behoefte tot emigratie?

2°. Bestaat er in de Nederlandsche bezittingen in den Indischen Archipel, buiten Java en Madura, behoefte aan meerdere arbeidende bevolking, en zoo ja, zal daarin dan ook gedeeltelijk kunnen worden voorzien door immigratie van Europeanen?

3°. *a*. Wat leert theorie en praktijk, zoo in onze Overzeesche Bezittingen en Koloniën, als in andere tropische gewesten, omtrent de geschiktheid van den Europeaan, meer bepaaldelijk van het Germaansche ras, tot het in den regel en op den duur verrigten van veld- en anderen ligchamelijken arbeid onder de verzengde luchtstreek?

b. In hoe verre kan de gevreesde nadeelige invloed van het klimaat, op het leven en de gezondheid van den bovenbedoelden Europeaan, worden benomen of verminderd door vestiging op berghoogten of tafelland?

c. Wat is er van het beweren van sommigen, dat de Europeaan, meer bepaaldelijk die van het Germaansche ras, onder de verzengde luchtstreek, niet dan hoogst zeldzaam verder dan het derde of vierde geslacht zou voortplanten?

4°. *a*. Welke zijn de te verwachten politieke voordeelen en nadeelen eener kolonisatie in het groot door Europeanen op onze Buitenbezittingen in den Indischen Archipel; zoo wel ten aanzien van vreemde Staten als van den inboorling dier bezittingen en van den wettelijk daarmede gelijk gestelden vreemden Oosterling?

b. Zou, ten gevolge daarvan, eenige wijziging in sommige beginselen van wetgeving of van koloniaal beheer moeten worden gebragt?

5°. *a*. Zijn de uitgaven voor overvoer, vestiging en tijdelijk onderhoud van kolonisten, zoodanig als die in het adres en de daarin aangehaalde brochure van den heer F. H. VAN VLISSINGEN zijn voorgesteld, voor zoo verre men die *à priori* berekenen kan, niet te hoog of te laag berekend?

b. Welk kapitaal begroot men, dat zou worden vereischt tot overbrenging, vestiging en tijdelijk onderhoud van drie of vier op afzonderlijke eilanden te vestigen volkplantingen, die elk een getal van drie honderd werkbare mannen zouden opleveren?

c. Welk redelijk vooruitzigt bestaat er, dat het daartoe uit te leggen kapitaal, in de veronderstelling dat het renteloos verstrekt wierd, door de vruchten van den arbeid der kolonisten zou worden terugbetaald?

Bij de behandeling der vorenstaande vragen, zou het wenschelijk zijn, telkens zoo veel mogelijk, en voor zoo veel de aard der zaak het toelaat, in het oog te houden of afzonderlijk te behandelen, elke der voorgestelde drie soorten van kolonisatie; door vrijwillige landverhuizing; door overbrenging van behoeftigen, en door deportatie van veroordeelde misdadigers.

Mogt gijl. mijne heeren, genegen zijn, dezen leiddraad te volgen en mij op de voorafgegane vraagpunten uwe beantwoording in te zenden, waardoor wij onderling met ieders persoonlijk gevoelen, voor dat het nog door gedachtewisseling is gewijzigd, bekend zullen worden, dan zal ik daarvan een overzigt vervaardigen of onder mijn opzigt doen vervaardigen, om daardoor te leeren kennen de punten, welke later in mondelinge discussiën zullen moeten worden gebragt of waarop, naar luid van art. 3 van onzen lastbrief, de belanghebbende adressanten zullen moeten of kunnen worden gehoord.

Eerst daarna zullen wij tot beslissing omtrent de aan te nemen beginselen kunnen komen, en tot het tweede gedeelte van den arbeid, het onderzoek naar de maatregelen en middelen van toe-

passing en uitvoering, kunnen overgaan, hetzij de commissie landverhuizing in het groot, dat is van Europesche werklieden, hetzij eene meer beperkte kolonisatie door Nederlandsche ondernemers of beheerders, gesteund door kapitaal en talent, voorsta; en in verband daarmede zal men dan kunnen overgaan tot het aanwijzen der plaatsen, waar die volksplantingen of ondernemingen te vestigen; en waartoe dan Sumatra, Borneo, Boeroe en misschien Sumbawa en Nieuw Guinea het meest in aanmerking zullen komen.

Het is wel te hopen doch geenszins zeker, dat, ook na grondig en naauwgezet onderzoek en vrije wisseling van gevoelen, er eenparigheid van gevoelen zal zijn verkregen. In dat onverhoopt geval, wensch ik de minderheid in de gelegenheid te stellen ook haar gevoelen te doen kennen; opdat Z. M. volledig ingelicht worde.

Maar wat daarvan ook zij, wij moeten thans onzen arbeid aanvangen en wel, naar het mij voorkomt, met de beantwoording der hierboven gestelde vragen. Ik gevoel, dat het onderzoek en de overweging, welke daaraan moeten voorafgaan, eenigen tijd vorderen; maar toch moet ik er op aandringen, dat de tijdsruimte daarvoor niet te lang worde gesteld. Wij moeten den juisten middenweg kiezen tusschen overijling, welke oppervlakkig werk zou ten gevolge hebben, en tusschen noodeloos dralen, hetwelk aan gebrek van belangstelling zou kunnen worden geweten. Een taak als de onze is van te veel gewigt, om er niet alle onze krachten aan te wijden en er alles aan ten offer te brengen, wat niet door andere pligtsbetrachting streng wordt geëischt.

Ik wensch het gevoelen der kommissie te vernemen, over de door mij voorgestelde indeeling en vraagpunten, ten einde die, voor zoo veel noodig, te kunnen wijzigen; en voorts over het tijdsbestek, binnen 't welk de door mij verlangde individuele bijdragen zullen behooren geleverd te worden; en ik verwacht, dat ieder zich aan de uitspraak der meerderheid zal onderwerpen.

Bij onze kommissie is geen sekretaris benoemd. Bij den grooten omvang van arbeid, welke te wachten staat; bij de onderzoekingen in achieven en bibliotheken, welke zullen behooren te geschieden en gedeeltelijk aan den sekretaris opgedragen kunnen worden, is het noodzakelijk, dat een geschikt persoon worde benoemd, die door geene andere ambts- of beroeps-bezigheden verhinderd worde onze kommissie ten dienste te staan.

Op het voetspoor van hetgeen ten aanzien der kommissie voor de slavernij in West-Indië plaats had, is de minister genegen een daartoe strekkend voorstel aan den Koning te doen, en Z. Exc. heeft mij verzocht daartoe het initiatief te nemen. Ik ben er echter niet toe overgegaan, willende niemand voordragen zonder mij vooraf verzekerd te hebben, dat hij aan de kommissie aangenaam zou zijn en de keus door haar zou worden goedgekeurd en ondersteund.

Thans wensch ik u, mijne Heeren, mede te deelen, dat de Minister van Koloniën, bij brief van den 25sten der vorige maand litt. 1, onder toezending van een afschrift van Z. M. besluit van den 16den bevorens n°. 90 en van het tot de instelling onzer kommissie aanleiding gegeven hebbende adres van de heeren F. H. VAN VLISSINGEN c. s., tevens om daarop te letten aan ons heeft in handen gesteld:

1°. Een rekwest van DIRK AVIS te Amsterdam en zeven andere onderteekenaren, daarbij te kennen gevende, dat zij, door verschillende beweegredenen daartoe gedrongen, het voornemen hebben opgevat Nederland met der woon te verlaten, ten einde elders, onder meer gunstige omstandigheden, door arbeidzaamheid het bescheiden deel voor zich en hunne huisgezinnen, onder Gods zegen, met meerdere zekerheid te verwerven; dat zij wenschen, onder bescherming van het Gouvernement, zich bij voorkeur op het eiland Boeroe te vestigen, als schijnende bij uitstek geschikt voor eene partikuliere kolonisatie; en daartoe vragen, dat aan ieder hunner een toereikende hoeveelheid bouwgrond ter ontginning en verdere bebouwing kosteloos worde aangewezen, met vrijdom van regten voor alle de benoodigdheden tot vestiging der kolonisatie vereischt; dat zij bereid zijn de kosten der reize en vestiging buiten Gouvernements-subsidie te bestrijden; doch vertrouwen, dat het Gouvernement zal voorzien in de kosten, die aanvankelijk tot bescherming der kolonisten, tot handhaving van orde en veiligheid, tot gemeenschappelijke inrigting, ziekenverpleging en wat dies meer zij, zullen worden vereischt; welke kosten, in vervolg van tijd, door de heffing eener matige grondbelasting, zoo wel als van een matig inkomend en uitgaand regt, rijkelijk zullen worden vergoed.

2°. Een rekwest van J. W. VAN DER GEER te Vleuten, houdende een soortgelijk verzoek om afstand van grond op het eiland Sumatra.

3°. Een rekwest van H. A. VAN DER SANDEN te Amsterdam, houdende verzoek als boven.

4°. Een rekwest van W. E. VISSER, gepensioneerd kapitein van het O. I. leger te Zutphen, houdende verzoek, bij het tot stand komen eener kolonisatie in O. I. in eene administrative betrekking daar geplaatst te worden.

Met betrekking tot deze rekwesten geef ik der kommissie in overweging, den minister te adviseren, voor zoo veel betreft die onder n°. 1, 2 en 3, den adressanten te kennen te geven, dat op hun verzoek vooralsnog geene eindbeschikking kan worden genomen, in afwachting van den afloop der werkzaamheden dezer kommissie; doch tevens, zoo veel mogelijk onderhands, door des bevoegde autoriteiten of ambtenaren berigt te doen inwinnen naar de personen der rekwestranten, hun onderdom, hunne antecedenten en gedragingen, de zamenstelling hunner gezinnen, de redenen welke hen tot landverhuizing noopen; de uitgestrektheid en den aard der gronden, die zij zouden verlangen, in verband met de door hen, tot bekoming daarvan, beschikbare middelen van Gouvernements-wege te bekomen, en voorts naar alles wat ter zake belangrijk kan wezen; met verzoek om den uitslag dier berigten aan onze kommissie mede te deelen; en voor zoo veel betreft het rekwest n°. 4, als alleen inhoudende het verzoek om plaatsing in eene administrative betrekking bij eene eventuele kolonisatie, de beschikking daarop aan te houden, tot dat omtrent de zaak zelve eene beslissing zal genomen zijn, met voorstel om alle verdere rekwesten van gelijken aard en strekking, namelijk om in eene bezoldigde betrekking te worden geplaatst, welke nader mogten inkomen, tot gelijk einde te kolligeren, om daarop nader in tijd en wijle en naar gelang van omstandigheden te beschikken.

Bij opgemelden brief heeft de Minister verder zijne bereidwilligheid betuigd, de kommissie in hare taak zoo veel mogelijk bij te staan, door haar het gebruik te verleenen van alle op het Departement van Koloniën voorhanden boeken en stukken, op de zaak der kolonisatie betrekking hebbende; daarbij al dadelijk eene lijst voegende der boeken over dit onderwerp bij het departement van Koloniën voorhanden, en voorts ter kennisname aanbiedende het door den toenmaligen Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, op den 20sten Junij 1849, onder n°. 18, litt. O. Geheim, uitgebragt advies, over de vraag „of er, buiten den kring, waarin het beschermen „en ontwikkelen der inheemsche bevolking de eerste pligt der regering is, eilanden zijn, alwaar „eene Europesche kolonisatie door de plaatselijke gesteldheid schijnt te worden begunstigd?” bij welk advies een aantal belangrijke, aan den Gouverneur-Generaal uitgebragte, rapporten en adviezen behooren en gevoegd zijn.

Op mijn verzoek heeft de Minister nader, bij brief van den 27sten Junij jl. n°. 27 *a*, insgelijks ter inzage der kommissie gezonden mijne, in voorschreven advies aangehaalde, vroegere adviezen van den 20sten Junij 1847, n°. 337/26 en van den 25sten Junij 1847 Geheim, n°. 24, lit. F. F.

Terwijl ik eindelijk nog bij ministerieel schrijven van den 30sten Junij, n°. 1 *a*, mogt ontvangen stukken betrekkelijk een, ten jare 1847 bij den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer J. C. BAUD, opgerezen denkbeeld tot vestiging der nationale schuld, meer direct op onze koloniën, in verband met het verleenen van landbezit op Borneo; alsmede het advies op den 28sten Febuarij 1849 onder n°. 15 *a*, door den gewezen Minister G. L. BAUD, aan den Koning uitgebragt, ten doel hebbende de ondernemingen van particulieren op de bezittingen buiten Java en Madura te bevorderen.

Alle deze stukken zijn ter uwer inzage beschikbaar; welligt zal het noodig zijn derzelver aanvulling met nog anderen bij den Minister te vragen.

En thans, Mijne Heeren, verklaar ik deze Commissie geconstitueerd en geïnstalleerd en open ik de discussie over de volgende punten:

1°. de door mij voorgestelde indeeling en regeling van den arbeid, dat is in de eerste plaats de beantwoording der hiervoren vermelde vragen betreffende de beginselen en bepaling van tijd, binnen welken de individuele nota's van beantwoording aan mij zullen ingeleverd worden;

2°. de door mij voorgestelde behandeling der rekwesten hiervoren vermeld;

3°. voordragt van eenen sekretaris om der Commissie en haren Voorzitter ten dienste te staan,

4°. de vraag of er nog meer stukken of adviezen zijn, welker mededeeling verlangd wordt.

Terwijl ik ten slotte aan ieder uwer de gelegenheid zal geven, datgene voor te stellen of ter sprake te brengen, wat hij in het belang der zaak noodig of nuttig zal achten.

Gaarne erkennen wij in dit stuk de zucht om de taak, die der kom-

missie is opgelegd, zonder vooringenomenheid te vervullen. Daarom hebben wij met genoegen kennis genomen van deze aanspraak. Wij hopen, dat al de leden der kommissie door diezelfde zucht zullen worden bezield, en dat zij de raadgevingen van hunnen Voorzitter niet in den wind zullen slaan, vooral die, waarbij hij er op aandringt, dat de „tijdruimte voor de overwegingen niet al te lang worde gesteld."

Vóór alles verlangen wij spoed. Al is de arbeid, die geleverd wordt, ook wat kleiner van omvang, wat eenvoudiger en minder uitgewerkt, dan nog zullen wij er erkentelijk voor wezen, indien het verslag maar spoedig geleverd wordt. Immers het wordt tijd, dat eindelijk eene beslissing genomen worde in eene zaak, die zóó dringend hervorming vereischt, dat de tegenwoordige toestand onhoudbaar genoemd mag worden. Of zou het geene hopelooze poging zijn, nu nog te willen bestendigen hetgeen de heer J. C. BAUD en de zijnen zoo veel jaren lang hebben weten door te drijven, in weerwil van den hevigsten tegenstand, het sluiten namelijk der Nederlandsche bezittingen in den Indischen Archipel voor de Nederlanders zelven? Bij de vaststelling van het Reglement op het beleid der regering hebben die beginselen gezegevierd, maar thans, ofschoon slechts drie jaren later, wordt hunne handhaving ernstig bedreigt. Toen is het nog den heer BAUD gelukt, om de meerderheid der Tweede Kamer, op wie hij eenen overwegenden invloed uitoefende, een reeks van bepalingen te doen goedkeuren, alle de strekking hebbende, om den toegang tot Nederlandsch Indië voor Nederlanders te versperren en hun verblijf en verkeer in de kolonie te belemmeren. In de laatste maanden echter heeft de krachtige oppositie, tegen dat stelsel door eene aanzienlijke minderheid in de Tweede Kamer gevoerd, ook daarbuiten nieuwe bondgenooten en warme ondersteuning verworven. Men wil niet langer den ouden, verouderden en door de ondervinding als verderfelijk gekenmerkten weg bewandelen. Duizenden stemmen verheffen zich luide er tegen, en een groot aantal der aanzienlijkste en achtenswaardigste ingezetenen van datzelfde Amsterdam, 't welk tot dus verre de woorden van den heer BAUD als die van een orakel eerbiedigde, hebben zich nu openlijk en zonder schroom voor een stelsel verklaard, dat lijnregt tegen het zijne is gekant.

In dezen voor de oud-koloniale partij zeer kritieken toestand, schijnt de Minister van Koloniën tot eene Staatskommissie de toevlugt genomen te hebben, waarmede hij in de eerste plaats tijd meent te winnen, en waarvan hij in de tweede plaats een rapport verwacht, dat als een krachtig bolwerk tegen de aanvallen der oppositie kan gebruikt worden. Voor dit laatste vreezen wij echter niet. De waarheid begint zich zóó van alle kanten een weg te banen, door de nevelen en de duisternis van het oude stelsel heen, dat wij voor geen verslag van welke Staatskommissie ook meer bang zijn. Bovendien blijkt uit de rede van den heer ROCHUSSEN, dat van hem althans zulk een blinde tegenstand niet te verwachten is. Het eenige wat ons nog eenige vrees kan inboezemen, is de taktiek, in koloniale aangelegenheden reeds zoo dikwerf met goed gevolg aangewend, de taktiek van

uitstellen, dralen, en daardoor afmatten en uitdooven. Daarom dringen wij aan op spoed. Daarom wekken wij allen, die belang in de zaak stellen, ten sterkste op, om zich door niets hoegenaamd te laten afschrikken of ontmoedigen; om den Minister van Koloniën gedurig zijne verpligting te herinneren; om zich met de kommissie in aanraking te stellen, en haar tot spoed aan te sporen, zonder haar rust te gunnen.

Ook nog om eene andere reden wekken wij hiertoe op. 't Ligt voor de hand, dat de Minister van Koloniën de zucht, om zich naar Nederlandsch Indië te verplaatsen, die in den laatsten tijd vooral zich heeft vertoond, zoo veel mogelijk tracht te bedekken en te verkleinen. Immers ook dit argument heeft men zoo dikwijls gebruikt: ons volk is er afkeerig van; al wilde men aan partikuliere krachten overlaten 't geen nu het Gouvernement doet, men zou afstuiten op de apathie der natie. De beweging, indien wij ze zoo noemen mogen, in den laatsten tijd ontstaan, neemt ook dat argument onzen tegenstanders uit de hand. Daarom die beweging gevoed en aangevuurd!

Met het oog op dit laatste, zijn wij door eene opmerkelijke bijzonderheid in de rede van den heer ROCHUSSEN getroffen geworden. Hij deelt de rekwesten mede, die der kommissie zijn toegezonden, allen betrekking hebbende op de landverhuizing naar Indië. Tot onze bevreemding zijn ze slechts vier in getal, waarvan slechts één door meer dan een (door acht) personen geteekend. Men verzoekt daarin bouwgrond op Boero en Sumatra. „Er is dus nog zoo heel veel lust niet, om zich naar Indië te verplaatsen!" Ziedaar den indruk dien ieder moet ontvangen. Slechts elf personen verlangen het! Bevestigt dat niet het argument, dat, al wilde men de medewerking van partikulieren tot ontwikkeling onzer Indische bezittingen inroepen, men zou afstuiten op de onverschilligheid en apathie der natie?

Indien deze gevolgtrekking het doel is geweest, waarmede de Minister juist deze rekwesten aan de kommissie heeft gezonden, dan heeft hij het waarschijnlijk bij velen bereikt. Maar dan vragen wij, waarom heeft hij niet *alle* rekwesten aan de kommissie ter hand gesteld? Indien wij toch goed onderrigt zijn, dan hebben zich bovendien nog meer dan vijfhonderd menschen aangemeld, waaronder drie predikanten en één geneesheer. Waarom ook hunne verzoekschriften niet bekend gemaakt?

Inderdaad, het is hoogst noodzakelijk, dat allen, die de zaak voorstaan, en die genegen zijn, zelven naar Indië te vertrekken zoodra de slagboom geopend is, hunne stemmen verheffen en hun voornemen te kennen geven. Wij hebben eenen hardnekkigen tegenstand te overwinnen, en daartoe is de vereeniging van vele krachten noodig.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Het ontslag van den heer W. L. RAMACK. Eene bijdrage tot de kennis der regtvaardigheid van de Indische regering. Zalt-Bommel 1857.

Men woont in Indië soms zeer zonderlinge vertooningen bij, die inderdaad vermakelijk zouden zijn en de lachspieren in beweging brengen, indien ze niet zoo bedroevend waren en van eenen ziekelijken toestand der maatschappij getuigden. Gij zijt een groot heer; dat wil zeggen, gij hebt het geluk, door intrigues, door u aan invloedrijke familiën te vermaagschappen, door protektie, die gij u op de eene of andere wijze hebt weten te verschaffen, tot de aanzienlijkste betrekkingen te zijn gekomen. Gij neemt uwen post waar in de eerste plaats ten uwen eigen profijte. Gij bevoordeelt uwe neven, uwe zwagers, uwe kinderen, uwe vrienden, en door hen u zelven. Gij veroorzaakt, bij voorbeeld, door uwe handelingen, dat den lande in één enkel jaar eene schade wordt berokkend van vier tonnen gouds, die uit de schatkist van den staat in die van een uwer vrienden vloeijen; een milde regen, die ook op u druppelt! Wel nu, gij moogt dat alles ongestraft doen. Dat verlies voor het land is alleen het gevolg van eene vergissing, zonder eenig boos opzet gepleegd. Hoe zou men iets anders dan de edelste bedoelingen mogen veronderstellen bij een man, die zulke aanzienlijke relatiën heeft en zoo hoog geplaatst is!

Maar nu behoort gij niet tot die gelukkigen; nu hebt gij door buitengewonen ijver en krachtsinspanning, gepaard met de strengste eerlijkheid, het zóó ver weten te brengen, dat gij eene eervolle betrekking bekleedt, waarin gij alléén de belangen van het land, niet uwe eigene, behartigt. Maar gij hebt geene hooggeplaatste vrienden. Integendeel gij hebt, door altoos te handelen zonder aanzien des persoons, door uw pligt te doen maar voor niemand te buigen veel min te kruipen, u een tal van vijanden bezorgd juist onder hen, die op uwe loopbaan eenen grooten invloed kunnen uitoefenen. Wees er van overtuigd, dat al uwe talenten, uw ijver, uwe eerlijkheid u niet zullen baten. Al hebt gij, bij voorbeeld, door uwe buitengewone pligtsbetrachting duizenden en duizenden voor het land gewonnen of bespaard, die onder een gewoon beheer verloren zouden zijn, — 't zal u niet redden van uwen ondergang. Al gelukt het u jaren lang te blijven staan — eindelijk gelukt het uwe vijanden u te doen vallen!

Die gedachten rezen bij ons op, toen wij de brochure lazen, waarvan wij den titel, aan 't hoofd van dit opstel, hebben afgeschreven. De heer W. L. RAMACK was, volgens den schrijver van dit boeksken, een der voor-

treffelijkste ambtenaren die den staat in Indië dienen. „De heer RAMACK" zegt hij „is een *Indisch kind*, in Indië geboren maar in Nederland opgevoed. Hij heeft zijne beste levensjaren, vier-en-twintig in getal, aan de dienst van Nederlandsch Indië, zijn geboorteland, gewijd. Hij heeft altoos zich den roem van een ijverig, kundig, eerlijk ambtenaar verworven. Met vertrouwen mag hij wijzen op al de rapporten, door al zijne vorige chefs over hem uitgebragt. Hunner aller achting heeft hij weggedragen. Zes jaren was hij sekretaris en boekhouder van 't vendu-departement; eene administratie, die over vele millioenen loopt, heeft hij in dit tijdsverloop gevoerd, en geene enkele aanmerking is er immer op gemaakt. Door overleg en beleid, heeft hij voor 't Gouvernement vele duizenden uitgewonnen, van welke inkomsten vroeger nimmer sprake was geweest. En noch in die zes jaren, noch gedurende al de vier-en-twintig dienstjaren die hij telt, heeft hij ooit eenige moeijelijkheid, van welken aard ook en met wien ook, gehad."

Zie daar den man, die nu, bij een Gouvernements-besluit van 7 Augustus 1856, uit zijne betrekking van sekretaris en boekhouder bij het vendukantoor te Batavia is ontslagen, omdat hij zich niet gedragen heeft, „zoo als een getrouwen ambtenaar betaamt." Maar wat heeft hij dan gedaan? Heeft hij den lande te kort gedaan? Heeft hij ontrouw boek gehouden? 't Is zoo gemakkelijk in die betrekking zoo iets te doen. Herinnert gij u zijn voorganger niet? Herinnert gij u niet, hoe, nadat men jaren lang niets had gemerkt, eindelijk een deficit van ongeveer een tonne gouds werd ontdekt, — en de ongelukkige zich uit wanhoop het hoofd vermorselde? Heeft de heer RAMACK in dien zin ontrouw gepleegd? o Neen! de resident van Batavia zelf, op wiens voordragt hij is ontslagen, spreekt van „de bekende naauwkeurigheid in administratieve zaken van den heer RAMACK." Hij heeft zich niet gedragen „zoo als een getrouwen ambtenaar betaamt," dewijl hij stipt de bevelen van zijnen chef, den resident van Batavia, superintendent van 't vendukantoor, heeft opgevolgd, na vooraf krachtig gewaarschuwd te hebben, dat die bevelen niet deugden. Maar nu bleek later bij de uitkomst dat werkelijk die bevelen niet deugden, dat ze tot groote „fouten" aanleiding gaven. En omdat nu de heer RAMACK op die „fouten" niet opmerkzaam maakte — daarom is hij als een ontrouw ambtenaar ontslagen!

Zie daar den inhoud van deze brochure. Wat er in verhaald wordt is door autentieke bescheiden gestaafd. Er valt dus helaas! aan de waarheid niet meer te twijfelen. Wij verheugen ons echter, dat de schrijver de feiten die er in voorkomen aan 't licht heeft gebragt. Zij kunnen tot leering strekken. Zij zijn tevens eene bijdrage tot de beantwoording der vraag: waarom verlangt men toch in Indië zoo zeer, om de drukpers aan banden te leggen?

Varia.

Een paar jaren geleden kwam de Regering op het denkbeeld, om aan den Minister van Koloniën te verzoeken, iemand volkomen met het postwezen bekend uit Nederland naar Indië te zenden, ten einde aldaar aan het hoofd der posterijen te staan en al zoodanige verbeteringen in het Indisch postwezen in te voeren, als waarvoor het blijken zou vatbaar te wezen. Het gevolg daarvan was de uitzending van den heer THEBEN TERVILE, thans direkteur der posterijen te Batavia. Na zich met den loop van de postdienst bekend te hebben gemaakt, deed de heer TERVILE eene reis over geheel Java. Hij moet in het verslag zijner reis belangrijke gebreken aangewezen en gewigtige hervormingen voorgesteld hebben. En wat is nu het gevolg daarvan geweest? Dat de zaken van het postwezen nog immer in denzelfden gebrekkigen toestand verkeeren als vroeger. Ieder land is er op uit om de brievenpost zoo laag mogelijk te stellen. Op Java denkt men er geheel anders over. Een brief, van Banjoewangi naar Anjer gezonden, kost ruim eens zoo veel als een brief per landmail van Java naar Holland geëxpediëerd! Naar ons inzien kan aan dien treurigen staat van zaken niet te spoedig een eind worden gemaakt. Een laag, billijk en uniform posttarief behoorde reeds voor lang in Indië te zijn ingevoerd. Ook zou men de bestelling van de mail-pakketten, die nu plaats heeft *vier* of *vijf* uren na aankomst der mailboot, zeer kunnen bespoedigen, als de mail-agent belast werd met het sorteren der brieven en pakketten gedurende den overtogt van Singapoera naar Batavia. Hij zou er al den tijd toe hebben, want de reis duurt gewoonlijk vier of vijf dagen, terwijl in het kontrakt met de reederij van de mailboot bepaald is, dat aan den agent eene geschikte en ruime plaats aan boord tot dat einde moet worden afgestaan. Waarom dusver van die bepaling geen gebruik is gemaakt behoort tot de Indische onbegrijpelijkheden.

BANJOEWANGI,
Mei 1857.

V. R.

Mijnheer de Redakteur! Ofschoon wij hier Uw Tijdschrift met genoegen lezen en den geest goedkeuren, die er in heerscht, komt het mij toch voor, dat Gij den heer Mr. P. MIJER wat al te hard valt. Gij wijst wel altijd, en met volkomen juistheid, de gebreken en verkeerdheden aan, die zijn beheer als Minister van Koloniën kenmerken, maar Gij moest toch ook op het goede en voortreffelijke wijzen, dat hij tot stand brengt. Maar daarover zwijgt Gij. Is er dan volstrekt niets, dat in zijne handelingen

te prijzen valt? Zeer zeker! Ik weet onder anderen uit eene zekere bron, dat Indië eene der grootste weldaden aan hem te danken zal hebben, of liever, dat hij zijne zorgen wijdt aan het uitroeijen van een der grootste plagen, waardoor wij hier geteisterd worden.

't Is bekend, dat allerlei ongedierte hier te lande zeer veel schade aanrigt, wel niet in die mate, als men zich dikwijls in Europa voorstelt, alsof wij ieder oogenblik gevaar liepen er door om te komen, maar toch zonder eenige overdrijving erg genoeg.

Nu schijnt de heer MIJER ook op dezen volksramp zijne aandacht gevestigd te hebben, en middelen daartegen te zoeken. Men verhaalt althans, dat vóór eenigen tijd het Indisch bestuur van den Minister van Koloniën zeven recepten ontvangen heeft: tot het uitroeijen van motten, kakkerlakken, ratten, muizen, veldratten, wezels, mollen en nog eenige diertjes, waarvan ik de namen niet durf afschrijven *).

Bij de toezending moet geschreven zijn: dat het geheim dezer middelen gekocht is voor ƒ 540 van zekeren J. A. MEIJER, met toezegging aan den verkooper, dat ze niet openbaar zullen gemaakt worden; en dat men hoopt, dat die middelen, of althans enkelen daarvan, met vrucht zullen kunnen worden aangewend op de schepen, in de pakhuizen, en in de Gouvernementsgebouwen en werkplaatsen.

Om U een denkbeeld te geven, Mijnheer de Redakteur, welke hooge waarde deze recepten hebben, volgt hieronder *woordelijk* eene aanwijzing van het gebruik, dat van een dier kabalistische middeltjes moet gemaakt worden:

„'s Nachts legt men eenige vellen schrijfpapier op zoodanige plaatsen, waar het ongedierte zich gewoonlijk ophoudt, en bestrooit *hen* met eene zeer fijne laag van het poeder. 's Morgens zeer vroeg wordt het papier met het poeder weggenomen, en deze manipulatie wordt zoo dikwijls herhaald, tot dat het ongedierte vernietigd is."

Ziedaar een voorbeeld van de goede zorgen, die het Gouvernement voor het welzijn van Indië aanwendt. Verdient nu een man, die zijn geest en zijn tijd op die wijze voor het algemeen belang ten beste geeft, niet met wat meer toegevendheid bejegend te worden? Ik hoop, Mijnheer de Redakteur, dat Gij hierop toestemmend zult antwoorden.

BATAVIA,
7 Mei 1857.

TIKOES.

Er heerscht op dit oogenblik een groot verschil van gevoelen, tusschen een aanzienlijk deel van de leden der Tweede Kamer en den Minister van Koloniën, over eene voor den Javaan hoogst gewigtige kwestie.

---

*) Dezer dagen las men in de Nieuwspapieren de beantwoording eener prijsvraag, die wij aan de aandacht van den Minister onderwerpen. Een geleerd genootschap te Nieuw-Orleans had eene prijsvraag uit geschreven: „Wat is het beste middel om het aantal muizen en ratten te verminderen?" De prijs van 100 dollars werd behaald door iemand, die het volgende antwoord had geschreven: „Vermeerder het aantal katten." DE REDAKTIE.

In het *Voorloopig Verslag* der wet tot regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot over 1855, leest men daaromtrent in § 2 belangrijke woorden.

In het proces-verbaal der Staatskommissie was gehandeld over de vraag, of niet, in verband met den aanmerkelijk verhoogden marktprijs der koffij, de vergoeding of het plantloon, aan de inlandsche bevolking op Java voor de levering van dat produkt betaald, eene evenredige vermeerdering behoort te ondergaan. De Minister van Koloniën heeft zich, althans aanvankelijk, voor eene ontkennende beantwoording dier vraag gestemd getoond. Naar 't oordeel van vele leden der Kamer echter zijn de gronden, die voor dit gevoelen in 't proces-verbaal worden aangevoerd, niet als aannemelijk te beschouwen. Zie hier, wat wij onder anderen lezen:

De Minister zegt, dat, indien aan de Javanen een hooger prijs voor de koffij wierd uitbetaald, Nederland òf afstand zou moeten doen van een deel der belangrijke baten, die de Oost-Indische koloniën thans opleveren, òf wel het ontbrekende door het heffen aldaar van nieuwe, welligt drukkende belastingen zou moeten worden aangevuld. Niet zonder leedwezen heeft men in deze redenering de strekking gezien, alsof in Nederlandsch-Indië alles dáár heen moest worden gerigt, dat die bezittingen jaarlijks eene bepaalde som aan het moederland moeten opbrengen. Men zou zulk een stelsel verderfelijk achten, zelfs al ware het niet met den geest van het Indisch regerings-reglement lijnregt in strijd. Op den duur zou het tot uitputting onzer schoone bezittingen leiden en dus ook tot het geheel opdroogen der bron, waaruit thans zulke aanzienlijke sommen aan den staat toevloeijen.

De stelling daarenboven, dat de staat bij de verhooging van het aan de Javanen toegekende loon evenveel aan inkomsten verliezen zou, als die verhooging bedraagt, strijdt met de ondervinding op het gebied der staathuishoudkunde. Het is een verouderd en verworpen begrip, dat het eene nijverheidsinrigting te beter gaat, naar mate het arbeidsloon der daarvoor werkzame personen lager is. Integendeel leert de ondervinding, dat naar mate de werkloonen toenemen, en dus de prikkel tot arbeid verhoogd wordt, ook meer en beter werk wordt geleverd. Dit algemeen beginsel zou, men twijfelt er niet aan, ook bij de toepassing op de Javaansche koffijplanters proefhoudend bevonden worden, en de vermeerdering van betaalde plantloonen derhalve door toeneming van produktie, en daaruit voortvloeijende direkte en indirekte voordeelen, ruim opgewogen worden.

't Zou niet veel moeite kosten, om de waarheid van dezen algemeenen regel, bepaald ook uit den tegenwoordigen toestand der koffijkultuur aan te wijzen. Wij herinneren slechts ter loops de volgende bijzonderheid.

Als men de koffijtuinen van partikulieren, bij voorbeeld in Soerakarta, in de westmoeson bezoekt, dan vindt men den grond gezuiverd en schoon, zoodat de heesters welig kunnen groeijen. Daarentegen vindt men in vele Gouvernements-koffijtuinen, behalve de alang-alang enz., vele nieuwe opschietende koffijplanten. Van waar dit? Eenvoudig van het achteloos plukken. Een groot deel der vruchten valt op den grond, en schiet in den regentijd uit. De Javaan plukt, omdat hij plukken *moet* hij stelt er geen belang in veel te plukken, omdat de geringe betaling voor het geplukte, dat hij, dikwijls op eenen afstand van vele palen ver, naar 't pakhuis moet brengen, hem geen prikkel is; te meer omdat die betaling, hoe gering ook, nog aan menige onwettige korting onderhevig wordt gemaakt. Velen werpen het geplukte weg, als ze 't ongemerkt kunnen doen, ten einde zich de verre reis naar het pakhuis te besparen. Maar bij de partikuliere koffijkultuur, waar de inlander voor zijnen vrijwilligen arbeid een behoorlijk

loon erlangt, plukt hij met zorg en ijver, want hoe meer hij aan 't pakhuis brengt, des te grooter is de betaling die hij ontvangt, en bij die betaling ontvangt hij wat hem toekomt.

Het *Verslag* vervolgt aldus:

Nu wordt wel gezegd, dat de koffijplantende distrikten op Java reeds over 't algemeen onder de welvarendste behooren. Maar behalve dat daarop, vooral als men aan de Preanger-regentschappen denkt, vrij wat is af te dingen, en ook de vermindering in het verbruik op Java van zulk eene eerste levensbehoefte als het zout (zie het medegedeelde op blz. 88 van het Oost-Indische regeringsverslag over 1855) niet voor gestadig toenemende vermeerdering van welvaart getuigt, zal toch wel niet worden beweerd, dat de Javaansche bevolking niet nog voor eenen hoogeren trap van maatschappelijk welzijn vatbaar is.

Als men de verhandeling van Dr. BOSCH over *De welvaart der Javanen volgens de Ministeriële verslagen*, in eene vorige aflevering, leest, dan heeft dit bewezen van den Minister veel van eene wreede en bittere ironie.

In elk geval moeten de beginselen van regt en billijkheid tot rigtsnoer strekken. De prijs, waarvoor de koffij door de Javanen wordt geleverd, is bij de resolutie van 1833 (*Indisch Staatsblad* n°. 7) op *f* 12 per pikol bepaald, naar aanleiding van den toen aangenomen marktprijs van *f* 24. In 1844 is de leveringsprijs aanmerkelijk verminderd, op grond dat de marktprijs eene in het oog vallende verlaging had ondergaan. Maar dan is het ook onbillijk, ja strijdig met de goede trouw, thans, nu de marktprijs zoo hoog is gestegen, altijd datzelfde verminderde loon te blijven betalen. Men is reeds te lang in dit opzigt op eenen verkeerden weg geweest. Het is tijd daarvan terug te keeren, en die terugkeer is zelfs, ten gevolge van de uitdrukkelijke bepaling van art. 56 n°. 4 van het Indisch regeringsreglement, een gebiedende pligt.

Behalve deze, naar 't ons voorkomt, afdoende argumenten, die voor eene verhooging van het loon der Javanen voor de koffij pleiten, willen wij nog op eene bijzonderheid wijzen, die aantoont hoe het regt en de billijkheid dien maatregel volstrekt eischen.

Na eene reis van den tegenwoordigen direkteur der kultures over Java, kwam het Gouvernement tot het inzigt, dat geschikte gronden voor de teelt van koffij begonnen te ontbreken. Daarom werd, bij een besluit van den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST, bepaald, dat de gronden der „afgeschreven koffijtuinen," dat zijn dezulken, die, als geen vruchten meer opleverende, worden verlaten, niet, gelijk vroeger, aan de bevolking teruggegeven, maar aangehouden zouden worden. Dit geschiedde met het doel, om die braak liggende gronden met der tijd weder voor de koffijkultuur geschikt te maken.

Rekent men nu, dat voor mindere planten, bij voorbeeld voor rijst, de tegal-gronden, waarvan hier sprake is, eerst na drie tot vijf jaren weder de vatbaarheid erlangen, om hetzelfde gewas voort te brengen, dan moet men dit voor koffijboomen ten minste op tien jaren stellen. De ondervinding heeft in sommige streken reeds bewezen, dat dit aantal jaren voor het doel nog niet voldoende was. Doch wij zullen aannemen, dat die proeven niet voldingend zijn geweest, en dat na het opgegeven tijdvak van tien jaren de gronden werkelijk weder voor de koffijkultuur geschikt zijn.

Maar in dat geval zou men, om jaarlijks geregeld hetzelfde aantal koffijboomen te kunnen bijplanten, tienmaal meer gronden dan vroeger

moeten bezigen, namelijk één gedeelte, dat werkelijk met koffijboomen beplant is, en tienmaal dezelfde uitgestrektheid, welke onbeplant blijft liggen, doch opvolgend de geschiktheid eener latere beplanting moet verkrijgen.

Zonder ons nu uit te laten over de kwestie, of dit besluit voor eene toepassing vatbaar is, vragen wij, of hierdoor niet aan die kultuur een zóó extensief karakter wordt gegeven, dat dit overgroot bezwaar reeds voldoende moet zijn, om de bevolking, die bij de koffijkultuur is ingedeeld, meer te beloonen dan tegenwoordig?

Maar de tegenwoordige toestand der koffijkultuur, die tot dat besluit aanleiding heeft gegeven, is van dien aard, dat het, afgescheiden van alle andere beschouwingen, een schreeuwend onregt zou zijn, om thans nog dezelfde betaling aan de koffijplanters toe te leggen als vroeger.

In de meeste streken van Java toch, voor zoo veel het dwangstelsel er heerscht, lijdt de koffijkultuur aan verval van krachten. Men make eens den staat op van 't geen sedert 1845 ieder jaar is bijgeplant, en van 't geen nu van elken jaarlijkschen aanplant aan koffijboomen is overgebleven, dan zal men ontwaren, dat de meeste tuinen zijn moeten worden „afgeschreven", terwijl tuinen van een vroeger tijdvak nog bestaan.

Vroeger gaf de koffijheester eerst vruchten op zijn vierde jaar, doch hij bleef een lange reeks van jaren een goed produkt voortbrengen. Nu geeft de boom op zijn tweede jaar reeds vruchten, doch brengt geen vier oogsten op, of men ziet het koffijgeboomte, van bladeren beroofd, reeds alle produktie weigeren.

Wie draagt van deze kalamiteit de schade? Alléén de Javaan! De hoeveelheid koffij, die men verlangt, tracht men nu te verkrijgen door nieuwen aanplant. Van de werkkracht der arbeiders wordt het dubbelde en driedubbelde gevorderd, maar de produktie vermeerdert niet, en alleen volgens de produktie worden zij betaald.

Zou het dan niet onverantwoordelijk zijn, hem thans eene verhooging van den prijs te weigeren, waarop hij, volgens het eigen stelsel van 't Gouvernement, reeds aanspraak heeft, maar dat hem wegens deze omstandigheid op zich zelf bovendien regtmatig toekomt?

Ofschoon op Java behoefte bestaat aan ambtenaren voor het binnenlandsch bestuur, zijn vier onlangs uit Nederland aangekomen ambtenaren van de tweede klasse, de heeren HEIJLIGERS, KROESEN, PRAETORIUS en RIJNBENDE, geplaatst, de drie eerstgenoemden op Sumatra's Westkust en de vierde in Palembang. Het spreekt wel van zelf, dat het Gouvernement zijne dienaren moet kunnen zenden waar ze noodig zijn. Maar waarom werd dan de vroeger aangekomen ambtenaar der eerste klasse Mr. T. PAHUD op de algemeene sekretarie geplaatst, en niet gezonden naar Sumatra, waar zulk eene groote en dringende behoefte schijnt te bestaan, dat men er jongelieden heen zendt, die jaren lang hebben besteed, om het *Javaansch* aan te leeren, en die daarvan nu geen het minste nut zullen hebben, omdat op

Sumatra geen Javaansch en bijna alleen Maleisch wordt gesproken. Als wij op de regelen van regtvaardigheid en billijkheid, zoo als wij die ons voorstellen, het oog vestigen, dan had in de eerste plaats de heer Mr. T. PAHUD in aanmerking moeten komen voor eene plaatsing op Sumatra; want hij was eer uitgekomen dan de vier bovengenoemden. Maar deze werd door zijn vader op de algemeene sekretarie geplaatst, met *f* 150 toelage boven zijn wachtgeld van gelijk bedrag. Wij zouden daarmede ook al vrede hebben, indien de heer Mr. T. PAHUD een bijzonderen aanleg had voor redaktiewerk. Maar al hetgeen wij daarvan vernemen getuigt er volstrekt niet van. Wij zouden hier dus onwillekeurig denken aan begunstiging van den eenen boven den anderen, van den zoon boven hen, die niet in familiebetrekking staan tot den Gouverneur Generaal. Maar wij willen dat niet doen, omdat wij ons oordeel willen opschorten tot de Gouverneur Generaal zelf, of een zijner vrienden, ons beter inlicht.

Ieder, die het wèl meent met den heer PAHUD, zal echter begrijpen, dat eenige opheldering volstrekt noodig is. Er is, bij voorbeeld, zeker blad *de Nederlandsch Indië*, dat altijd geheel belangeloos partij trekt voor den tegenwoordigen Gouverneur Generaal. Het zou hem nu eene groote dienst kunnen bewijzen, door die opheldering te geven. En dan zou het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* ze moeten overnemen, 't geen dat Maandschrift zeker gaarne zal doen, want anders komt het nog niet ter kennis van het Indisch publiek, omdat *de Nederlandsch Indië* hier bijna niet wordt gelezen.

BUITENZORG,
in de maand Mei.

P. L.

Op bladzijden 314 en 327 van het onlangs door de Lands Drukkerij te Batavia in het licht gegeven „*Naamregister van Nederlandsch Indië voor* 1857", komt de heer PAHUD voor als „Beschermheer van het Parapattan Weeshuis" en „van de Natuurkundige vereeniging." Eenige dagen na de verschijning, ontvingen de direktiën van dat weeshuis en van die vereeniging eene kabinetsmissive van den heer PAHUD, waarbij aan haar werd medegedeeld:

„dat hij met bevreemding uit het naamregister gezien had, dat hij daarin „als beschermheer voorkomt, waaromtrent hem niets bekend is;

„dat een ter zake ingesteld onderzoek nog niet tot klaarheid had gebragt, „op wiens magtiging deze onjuiste opname is geschied, doch dat het zich „weldra openbaren zal, wie zich aan deze eigendunkelijke handeling heeft „*schuldig* gemaakt;

„dat hij het, ter voorkoming intusschen van mogelijk onjuiste gevolg- „trekking, noodig heeft geacht, de direktiën voorloopig van het vorenstaande „mededeeling te doen".

Nu was „Leijden in nood". Een streng onderzoek wordt gehouden, en daaruit blijkt, dat de direktiën behoorlijke opgaven, zonder vermelding van den naam des heeren PAHUD als beschermheer, voor de Lands drukkerij hadden ingezonden, maar dat een der beambten, die belast was met de kor-

rektie der drukproeven, denkelijk in de meening heeft verkeerd, dat de Gouverneur Generaal *per se* moet zijn „Beschermheer"; althans hij had ververmeend wel te doen, door dien titel aan de vele anderen, die de heer PAHUD reeds bezit, toe te voegen. Die beambte was dus de *schuldige;* maar hij had geheel te goeder trouw gehandeld. Hij zal er dus wel met eene afkeuring zijn afgekomen. Die ongelukkige bladzijden van het naamregister zijn dadelijk vernietigd en overgedrukt. Sommige exemplaren waren echter reeds verkocht, en daarom werd in de *Javasche Courant* geannonceerd, dat verbeterde afdrukken gratis konden worden verkregen door de koopers van het register.

Maar naar ons inzien had de heer PAHUD de zaak behoorlijk moeten onderzoeken, alvorens zulke brieven te schrijven aan mannen, die, door een edel gevoel gedreven, belangloos een groot gedeelte van hun tijd en maatschappelijke genoegens ten beste geven, om ongelukkige weezen tot nuttige menschen op te leiden en voor de wetenschap en hare algemeene verspreiding werkzaam te zijn. Die mannen staan hoog aangeschreven in de schatting van het Indisch publiek. Niets hadden zij minder verdiend, dan zulk een brief. De menschheid en de wetenschap hebben te veel verpligting aan hen, dan dat niet algemeen werd afgekeurd, dat de heer PAHUD zóó uit de hoogte op hen neder zag. Zijn voorganger stelde er prijs op om de Beschermer te zijn van het „Weeshuis" en van de „Vereeniging." Aan het Weeshuis, dat grootendeels uit partikuliere bijdragen in stand wordt gehouden, schonk hij uit zijne eigene beurs eene gift van *f* 500 's jaars.

Volgens de opvatting van sommigen, zou het schrijven van den bewusten kabinetsbrief aan het „Weeshuis" onwillekeurig ten gevolge kunnen hebben, dat de heer PAHUD daardoor aan de Direktie van het weeshuis de mogelijkheid beneemt, om hem het beschermheerschap aan te bieden. Mogt dit het geval zijn, dan behoort men te veronderstellen, dat de heer PAHUD er wel berouw over zal gevoelen, dewijl hij ook gaarne zoo veel belangstelling en liefde als zijn voorganger, zal willen bewijzen, aan eene inrigting, die in Indië zeer populair is, al gaat dit ook met eene jaarlijksche opoffering van eenige honderden guldens gepaard.

En wat nu aangaat de natuurkundige vereeniging, deze nog jeugdige maar reeds krachtige instelling is niet gewoon, uit bloote hoffelijkheid een ijdelen titel te schenken. Als de heer PAHUD, even als de heer VAN TWIST, getoond zal hebben, belang in haar te stellen, en als hij aanspraak heeft verworven op hare erkentelijkheid, kan hem dat beschermheerschap niet ontgaan. Als het hem dan wordt aangeboden, zal dit wel geschieden in eenen toon en vorm meer gracieus dan die, waarin de algemeen gewraakte kabinetsmissive is vervat. N. N.

In de laatste maanden zijn reeds verschillende transporten supletie-troepen te Batavia uit Holland aangekomen. Het zijn meest vreemdelingen. Over het algemeen hebben zij gedurende den overtogt redenen gegeven tot

tevredenheid. Wij willen niet onderzoeken, of het mogelijk zou wezen, een Indisch leger geheel uit landskinderen zamen te stellen en te onderhouden. Wij betreuren alleen, dat men de toevlugt moet nemen tot vreemdelingen.

Als gij die mannen, in de kracht van hun leven, met de gezondheid op hunne wangen, den weg ziet nemen naar het kampement, maakt zich onwillekeurig een gevoel van weemoed en medelijden van u meester. Hoe kan het ook anders? Na een vermoeijenden afmattenden marsch van een paar uren daar aangekomen, vallen zij op het water en de vruchten aan, die hun te koop worden aangeboden. Zij vergeten hierbij den raad, die hun reeds meermalen werd gegeven, om aanvankelijk in het gebruik van spijs en drank matig te zijn. Zij werpen zich vervolgens van vermoeijenis neder op hunne kribben. Maar eerst nu begint het lijden van den armen soldaat. Millioenen muskieten kwellen hem en storen zijne rust. Onwillekeurig denkt hij aan 't geen hij in zijn vaderland achter liet, aan zijne betrekkingen, vrienden en genoegens. Hij heeft reeds gezien, dat hem hier die genoegens niet wachten. Een burgerstand, waarmede hij hier kan omgaan zoo als in het vaderland, bestaat er niet. Hij is geheel aan zich zelven overgelaten. Op dien nacht volgt weder een heete dag. Het gebrek aan nachtrust heeft hem reeds in een koortsachtigen toestand gebragt. Met de hitte van den dag neemt die toe. Ook nu moet hij weder iets verkwikkends nemen. Hij kan dit overal krijgen. Tegen het vallen van den avond ontmoet hij op de bazar eenige oudgedienden. Hij beklaagt zich over alles, maar bovenal over de storing van zijne rust gedurende den eersten nacht. Zij hebben een goed middeltje, namelijk het bekende „*muskieten netje*." Dan slaapt men, volgens hen, den geheelen nacht vast door, maar men moet het telkens gebruiken, als men s'nachts wil rusten. Dat middel is overal te vinden: in de kantine en bij de Chinesche jenever- en arak-slijters, die, als een spinneweb rondom de kazernes gevestigd, in strijd met strenge wetsbepalingen, hunne vervalschte dranken te koop aanbieden. Hij beproeft het. Het middeltje is uitmuntend. Maar op den duur blijkt, dat hij er hoe langer hoe meer van nemen moet. Het is als met de opium. Maar zie ze nu, na een kort verloop van tijd, die stevige, krachtige, schoone mannen! Zie ze daar in het hospitaal! Eene doodelijke ziekte heeft zich van hen meester gemaakt. Weldra moet de lijkwagen aanhoudend rijden tusschen het hospitaal en het kerkhof!

Was het niet het verlies van zoo veel menschen, dan behoorde althans het daarmeê gepaard gaande geldelijke verlies de regering bedacht doen zijn op maatregelen van voorziening. Naar ons inzien, behoorden de suppletie-troepen zoo spoedig mogelijk te worden verzonden naar het zeer aangename en gezonde Buitenzorg, waar zij meer afleiding hebben en aan minder verleiding zijn blootgesteld, dan te Batavia. Te Buitenzorg behoorden zij te blijven tot nadat zij zouden zijn geaklimateerd. Maar, naar onze meening, is een der noodzakelijkste en meest dringende maatregelen, het aanwenden van een middel, om de muskieten in de kazerne onschadelijk te maken, en den soldaat, ook al is hij geaklimateerd, een goede

nachtrust te verschaffen. Dat is minder noodig op plaatsen als Buitenzorg, waar zelfs partikulieren bij voorkeur 's nachts hunne bedgordijnen openhouden en waar men zelden een muskiet hoort gonzen. Maar op strandplaatsen, zoo als de drie hoofdsteden van Java, behoort de aanwending van zulk een middel tot de dringende, geen uitstel gedoogende noodzakelijkheid.

BATAVIA,
30 April 1857.

Al wat wij bij herhaling over het uitbesteden der levering van rijst en olie voor Banka hebben geschreven, is thans volkomen bevestigd geworden.

Den 5den Mei had te Batavia weder eene openbare uitbesteding plaats van het zoogenaamde „Bankakontrakt". Wat voorzien kon worden en door ons voorzien werd, is gebeurd. Nu het kontrakt werd geveild in het midden van den rijstoogst; nu eene behoorlijke tijdruimte gelaten werd aan den eventuelen aannemer, om rijst en olie op de plaatsen van verbruik aan te voeren en de daarvoor benoodigde transaktiën met rijsthandelaren en reeders aan te gaan; nu bleek, dat het Gouvernement niet kon worden *gedwongen*, zoo als bij de laatste uitbesteding — nu is de uitkomst voor de schatkist zeer voordeelig geweest. De mededinging was vrij groot. De uitbesteding werd door den resident van Batavia, den heer JUNIUS VAN HEMERT, gehouden. Zij werd bijgewoond door een aantal Europesche, te Batavia gevestigde, kooplieden en vier Arabieren, maar door geen enkelen Chinees.

Vroeger werd de geheele voorziening van Banka te Batavia uitbesteed. Nadat de resident van Soerabaja, de heer P. VREEDE BIK, ten vorigen jare het gelukkig denkbeeld had aangegeven, om althans een gedeelte van de rijstlevering aldaar uit te besteden, omdat men dan kon rekenen op meer mededinging, werd door het Gouvernement besloten de levering van 74,041 pikols rijst voor West-Banka te Batavia en van 59,735 pikols voor Oost-Banka te Soerabaja uit te besteden. Van het op de uitbesteding te Batavia aanwezige publiek boden de heer PLUMB, een Duitsch handelaar in marinegoederen, SJECH SAID NAUN hoofd der Arabieren, de heer DENNISON JR. voor de firma ABBELEN en Co., en de heer VAN DER HUCHT voor de firma JOHN PRIJCE en Co., die tevens de tegenwoordigen aannemer is. De voorziening in de behoefte naar West-Banka werd aangenomen door den laatsten, den heer VAN DER HUCHT, in vereeniging met de heeren MACLAINE WATSON & Co. en H. BURGER en wel tegen *f* 6$^{118}/_{120}$ per pikol, of *f* 3$^{1}/_{120}$ per pikol *minder* dan thans door het gouvernement betaald moet worden.

Dit is voorwaar een belangrijk resultaat. Als men dien minder bedongen prijs van *f* 3$^{1}/_{120}$ vermenigvuldigt met de te leveren hoeveelheid van 74,041 pikols, verkrijgt men een voor het Gouvernement voordeelig verschil van *f* 228,293. Het geeft tevens een denkbeeld van de enorme winsten, die op de fameuse aanneming voor 18$^{56}/_{57}$ reeds behaald zijn; want de rijst was in den handel niet duurder dan thans, terwijl het Gouvernement moest betalen *f* 9$^{119}/_{120}$ per pikol. Dat was een gevolg van de ver-

traagde uitbesteding op een ongelukkig gekozen tijdstip. Reeds vroeger is door ons aangetoond, dat toen niemand anders dan de heer VAN DER HUCHT aannemer *kon* worden *).

Even vóór het vertrek der mail van Mei ll. werd te Batavia het berigt ontvangen, dat de op denzelfden dag te Soerabaja gehouden uitbesteding voor Oost-Banka nog voordeeliger voor het Gouvernement was afgeloopen. Een Chinees heeft haar aangenomen voor *f* 6.64. per pikol. Dit geeft een verschil met het vorig jaar van *f* $3^{54}/_{120}$ per pikol, hetwelk, vermenigvuldigd met de aangenomen hoeveelheid van 59,735 pikols, geeft eene som van . . . . *f* 206.085

Hierboven is reeds aangetoond, dat ten gevolge van uitbesteding te Batavia minder door het Gouvernement behoeft te worden uitbetaald . . . . - 228.293

In het geheel bedraagt dus het voordeelig verschil het aanzienlijk bedrag van. . . . . *f* 434.378

Dit is wel het beste bewijs voor de algemeene meening, dat in het vorige jaar de belangen der schatkist grootelijks benadeeld zijn.

Alle uitbestedingen worden gehouden onder nadere goedkeuring van het Gouvernement. Dit was ook het geval in 1854, toen eene tweede uitbesteding gehouden en de heer VAN DER HUCHT, de gelukkige oom van den toenmaligen waarn. algemeene sekretaris E. DE WAAL, belast is met de voorziening van Banka voor Gouvernements-rekening, tegen het dubbele der gewone handelskommissie-penningen namelijk tegen 5 pCt. Wij zouden nu, als wij moesten beslissen, West-Banka op nieuw uitbesteden te Soerabaja, want het verschil is nog altijd groot genoeg. De heer VAN DER HUCHT zal dit echter wel weten te voorkomen. Wij durven eene weddingschap aangaan, dat zijn vriend, de direkteur van financiën, de heer AMENT, tot geene tweede uitbesteding zal adviseren!

BATAVIA,
Mei 1857.

Men zegt dat de hoogleeraar VRIESE eerstdaags in eene speciale zending naar Indië zal vertrekken.

't Verheugt ons altijd, wanneer kundige en geleerde mannen naar onze Indische bezittingen gaan. Er ligt daar nog een onafzienbaar veld voor hen ter bearbeiding, en die arbeid belooft rijke vruchten, zoo wel voor de ontwikkeling van Indië als voor de welvaart van Nederland.

Indien echter waar is, wat men omtrent het doel der zending van den heer VRIESE verhaalt, dan zouden wij inderdaad onze verbazing niet kunnen uitdrukken, en dan wenschten wij wel, dat de uitgaven, die natuurlijk vereischt worden, om zulk een beroemd man te bewegen, zijn leerstoel te Leijden tijdelijk te verlaten, tot andere meer nuttige doeleinden werden aangewend.

*) Zie dezen zelfden jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, I, 230 en 356.

Immers men berigt ons, dat de heer VRIESE naar Java zou gaan, om de ziekte, die thans de Gouvernements koffijboomen aldaar teistert, uit te roeijen. Wij hebben den diepsten eerbied voor de geleerdheid van den Leijdschen hoogleeraar, wij erkennen gaarne, dat hij een uitstekend botanist is — maar of hij zulk eene zending zal kunnen volbrengen, daaraan nemen wij de vrijheid te twijfelen.

LEIJDEN, A.
24 Julij 1857.

Te Soerabaja en Pasoeroean zijn plannen in behandeling om gaz-fabrijken tot straat- en huis-verlichting op te rigten. De residenten dier beide residentie's, de heeren VREEDE BIK en STEINMETZ, ondersteunen die voorstellen krachtdadig, maar het Gouvernement doet voor de straatverlichting van Soerabaja slechts *f* 150 's jaars te goed, en wil daarvoor niet meer besteden. De inlander, Chinees en Europeaan mogen het zelf betalen, indien zij op verlichting gesteld zijn; wat geeft het Gouvernement daarom? Nu dat laat zich hooren, maar waarom ons dan niet in de gelegenheid gesteld, om het zelf te betalen? Waarom rigt men hier, en op andere voorname plaatsen van Java, geene stedelijke raden op? Dan kon men stedelijke opcenten heffen op de verponding en de havenregten, en eene belasting uitschrijven op het bedrijf der Europeanen. Op die wijze zou eene gazverlichting en zoo veel goeds meer tot stand kunnen komen. Maar stedelijke raden op Java? Pia vota! De assistent-resident voor de policie is de geheele stedelijke raad!

Een inwoner van Soerabaja.

De steenkolen in het rijk van Bandjermasin.

§ 1. *Inleiding.*

Onder de mannen, die in de laatste jaren, door hunne ontdekkingsreizen, den kring onzer kennis van Indië hebben uitgebreid, bekleedt de heer Dr. C. A. L. M. SCHWANER eene eerste plaats. In 1841 werd hij benoemd tot Lid der Natuurkundige Kommissie in Nederlandsch Indië, en in datzelfde jaar vertrok hij naar Java. Door het Gouvernement werd hem opgedragen, om het eiland Borneo in verschillende rigtingen te doorkruisen, en in 1843 begaf hij zich derwaarts, ten einde deze taak te aanvaarden. In 1847 had hij haar volbragt, en talrijk zijn de vruchten, die zoo wel de wetenschap als de industrie van dien togt heeft geöogst. Maar hem zelf werd nog slechts de tijd gegund, om de verzamelde aanteekeningen te rangschikken en uit te werken, want reeds den 30sten Maart 1851 werd hij in 34 jarigen leeftijd door den dood getroffen.

Een belangrijke vrucht van deze reizen is onder anderen een, in 1853 en 1854 te Amsterdam bij P. N. VAN KAMPEN uitgegeven, werk, getiteld: »*Borneo. Beschrijving van het stroomgebied van den Barito en reizen langs eenige voorname rivieren van het zuid-oostelijk gedeelte van dat eiland*, *door Dr.* C. A. L. M. SCHWANER, *op last van het Gouvernement van Nederlandsch Indië gedaan in de jaren* 1843—1847. *Met platen en eene kaart.*" De heer Dr. J. PIJNAPPEL GZ., die de uitgave van dit werk bezorgd heeft, zegt in zijne korte *aanteekeningen*, die het tweede deel voorafgaan (blz. VII): »In de laatste plaats wil ik opmerkzaam maken op hetgeen zonder twijfel menigen lezer, even als mij, met belangstelling vervuld heeft, dat de heer SCHWANER op een paar plaatsen van zijn werk op andere vruchten van zijne reizen heenwijst. Zij doen de hoop levendig worden, dat in 's mans nagelaten papieren nog veel belangrijks zal gevonden worden."

Wij zijn in de gelegenheid gesteld, om die hoop voor een gedeelte te bevredigen. Wij bezitten een verslag van den heer SCHWANER betrekkelijk zijne in 1844 gedane reis in de vorstenlanden van Bandjermasin, voor zoo ver het toen door hem ingestelde onderzoek betreft der steenkolenmijnen aldaar.

Bandjermasin bezit eenen onmetelijken rijkdom in schatten van het delfstoffenrijk, ofschoon de kortzigtige vorsten er tot dat oogenblik bijna geen nut van wisten te trekken. Zij verzamelden eenige diamanten en wat goud, maar de magtige en uitgestrekte lagen steenkool of liever bruinkool en de

verschillende soorten van ijzererts in hun gebied waren hun tot dus verre onbekend. Over de bruinkolen zegt de heer SCHWANER in zijn zoo even aangehaald, door den heer PIJNAPPEL uitgegeven, werk (I, 59): „Wat de bruinkolen aangaat, geloof ik nopens hun geologisch voorkomen, dat op alle plaatsen, waar zij zich bevinden, hetzelfde is, te kunnen verwijzen naar het in mijne vroegere rapporten medegedeelde."

Tot dus verre is echter, voor zoo verre ons bekend is, de inhoud dier rapporten nog niet gepubliceerd. En daar wij nu in 't bezit van 't voornaamste dier verslagen zijn gekomen, gelooven wij wel te doen er onze lezers mede bekend te maken. Zij verdienen dit om hunne innerlijke waarde, maar vooral ook om de gevolgen, die er uit zijn voortgekomen. Het is ons voornemen, om, na het verslag van het eerste onderzoek der bruinkoollagen, door den heer SCHWANER in 1844 gehouden, te hebben medegedeeld, daarop, een kort overzigt te geven van de mijn-ontginning, die, als een resultaat dezer reis, tegenwoordig in dit gedeelte van Borneo plaats heeft. Niet alleen tot bevordering der wetenschap hopen wij op die wijze eene belangrijke bijdrage te leveren, maar 't is vooral ook onze wensch, dat de aandacht onzer kapitalisten en industriëlen, door dit artikel, op het uitgestrekte veld worde gevestigd, waarvan de eerste bearbeiding nu wel een aanvang heeft genomen, maar dat nog vrij wat meer krachtsinspanning vereischt, om die met eene rijke oogst te vergelden.

§ 2. *Uiterlijke gesteldheid en plastische verhoudingen.*

Het hoofddoel der reis in de „Vorstenlanden van Bandjermasin" was gewijd aan het onderzoek der steenkolenmijnen, die zich daar in de bedding eener rivier bevinden, welke ik van nu aan met den naam van Soengi Batoe-Api (dat is de „steenkolen-rivier") zal aanduiden, en die, na hare vereeniging met de Soengi Karang-intan, als Soengi Martapoera in de groote rivier van Bandjermasin valt bij Schans van Tuijll, nadat zij vooraf den zuidoostkant van het eiland Tatas heeft gevormd.

Den 13den Januarij 1844 begaven wij ons op reis en bereikten, nadat wij zeven dagen lang de Soengi Batoe-Api opvoeren, de kampong Soengi Moerai, die men als de poort van het steenkolendistrikt moet beschouwen.

De ontmoetingen op de reis van Martapoera, de hoofdplaats van het rijk van Bandjermasin en de verblijfplaats van den sulthan, tot aan deze kampong, wil ik slechts in algemeene omtrekken voorstellen. Ik bepaal mij alleen tot punten, die voor het later volgende van eenig belang en voor de juiste beoordeeling der steenkolen zelve onvermijdelijk noodwendig zijn.

De voortzetting der rivier, die zich, reeds twee Engelsche mijlen boven Martapoera, in de beide bovengenoemde even sterke armen splitst, de Soengi Batoe-Api, in 't algemeen eene noordoostelijke rigting volgende, voerde ons gedurende de twee eerste dagen door streken, die zich slechts weinig boven den gewonen waterspiegel verheven toonen. Het zijn namelijk de oeverdistrikten, die nog voortdurend, bij hoogen waterstand, aan overstroomingen onderhevig zijn.

Eerst meer landwaarts in verhieven zich oostelijk van ons, zachthellende heuvels. Deze grenzen aan eene, van het noorden naar het zuiden loopende bergrij, welke zich uitstrekt tot in de zoogenaamde Tanah Laut, aldaar langzaam in hoogte afneemt, hare kontinuïteit verliest en in alleenstaande heuvels zich verdeelt. Later zal ik eenige malen moeten terugkomen op de noordelijke voortzetting van dezen bergketen, welke ik met den naam van „goenoeng Bobaris" bestempelen wil, omdat zij alzoo genoemd wordt in haar meest ontwikkelde gedeelte. In dat gedeelte drong ik op hare steil en digt met wouden bezette helling door en trok ik haar over. De kleine sporadisch verspreide bevolking en het gebrek aan kommunikatie, hetwelk onder deze weinigen nog plaats vindt, is de oorzaak, waarom een inboorling dezer streek over uitbreiding van bergen, over voortzetting van rivieren, over namen van hoogten en over verder gelegene kampong's slechts onbevredigende antwoorden kan geven. De berghelling, op welke hij het licht zag, is zijne wereld, en wat aan gene zijde der hoogte of te ver van hem afligt, om onmiddelijk invloed te hebben op zijne slechts naar een armoedig, vreugdeloos onderhoud strevende, levensverrigtingen, bekommert hem niets. Algemeene, door het land verspreide namen van bergen, rivieren, enz. zoekt men hier te vergeefs; en het gebeurt dat een berg voor de ééne streek een „goenoeng besar" (groote berg) is, terwijl hij weinige mijlen verder voor anderen een „goenoeng ketjiel" (kleine berg) wordt. Dat hieruit voor den ondervrager groote verwarringen kunnen ontstaan, zal ik wel niet behoeven te verzekeren.

De bergketen van goenoeng Bobaris wordt voor ons te gewigtiger, dewijl zij, met hare takken en vóórheuvels, het rivierstelsel vormt, welks hoofdtak de belangrijkste steenkolenlaag doorsneden en geopend heeft.

Het eentoonige der vlakke oevers wordt reeds tegen het einde der tweede dagreize afgebroken, daar de rivier, altijd hare noordoostelijke rigting volgende, de vóórheuvels van goenoeng Bobaris bereikt, en, die binnentredende, zich in veelvuldige krommingen daartusschen windt; zonder evenwel daardoor van hare eenmaal aangenomene en door de algemeene helling des terreins veroorzaakte noord-oostelijke hoofdrigting af te wijken. Zij voerde ons voorbij afwisselende, gedeeltelijk bekoorlijke, berggezigten.

De konfiguratie der reeds meermalen vermelde vóórheuvels der goenoeng Bobaris is eigenaardig en, door haar bestendig karakter, hetwelk zij over groote uitgestrektheden van Martalaga af tot naar Soengi Moerai opwaarts en nog verder bewaart, voor de plastische vormverhoudingen des lands veelbeteekenend. Men erkent aldra de onmogelijkheid, om uit die ordeloosheid, in welke deze grondverheffingen om en tusschen elkander optreden, eenige algemeene, doorgaande regelen af te leiden, aangaande de rigting der verheffingen en haren vorm in het bijzondere.

In hare vereeniging tot een gemeenschappelijk geheel, tot het daarstellen van eene oneffene, golfvormige bodemvlakte, welke men het best met de afgeronde, doch in hare bewegingen plotselijk stilstaande baren der zacht bewogene zee mag vergelijken, laat zich in het algemeen daarover

het volgende zeggen. Zij blijven meest op tamelijk gelijke hoogte staan, niet boven 100—150 Parijsche voeten, en vormen daardoor een, vóór den Goenoeng Bobaris zich uitstrekkend, terras, hetwelk door veelvuldige, naar alle rigtingen loopende, met meer of min sterke hellingen voorziene, insneden wordt afgebroken. Uit deze definitie volgt, als veel beteekenend voor de vormverhoudingen der afzonderlijke heuvels zelven, dat hunne ruggen afgeplat zijn, dikwijls zacht golfvormig verloopen of somtijds kleine, bijna effene, of slechts weinig hellende *plateau's* vormen, en dat de hellingen, die ze elkander toekeeren, van meer of min scherpe hellingshoeken voorzien zijn. Deze hoogten zijn, tot onbereikbare verte, met alang-alang begroeid. Een laag woud komt slechts tot ontwikkeling aan de hellingen en langs de vochtige oevers der beken en riviertjes, die de dalspleten tusschen elke twee heuvels met een stil gemurmel doorruischen of, door het water der stortregens gezwollen, hunne troebele met bergpuin beladene golven, in een wilder bruisen, doen voortrollen en de rotsbrokken, naar verhouding van hunne grootere of geringere specifieke zwaarte, langs de boorden afzetten. Als een donkergroene band trekt dit lage woud tusschen het zachte geelgroen der alang-alangvelden voort, en, terwijl het zich naar alle zijden met nieuwe dalbosschen vereenigt, breidt het over de eenvormigheid dezer alang-alangvelden een net uit, waardoor zij wat verzacht wordt en aan het oog des beschouwers meer rustpunten worden gegeven.

Donker en in afgeronde vormen, met bijna ondoordringbare oorspronkelijke wouden bedekt, verheft zich uit de beschrevene heuvellanden het gebergte Bobaris. Gelijk ik vroeger zeide, hebben deze bergen eene rigting van het noorden naar het zuiden, en terwijl zij in hunne zuidelijke verlenging allengs zich oplossen en verdwijnen, sluiten zij zich, met hunne noordelijke uitbreidingen, op de geographische breedte van de Soengi Pinang (waarover ik later uitvoeriger spreken zal), aan eene ophooping van alleenstaande verheffingen. Deze laatsten bedekken eene groote uitgestrektheid lands. Slechts weinigen van dezen staan op korte afstanden, in rijen naast elkander gerangschikt, en doen ons op deze wijze *den regel kennen, dien de rigting der kracht heeft gevolgd, welke zoowel hier als in het gansche zuidoostelijke gedeelte van Borneo de gebergten deed ontstaan.* Het zijn de Goenoeng Kalirin, de Boekit Sapoeloe, de Goenoeng Damar enz., die ik hier voor oogen heb, en die zich, even als de Goenoeng Bobaris, van het noorden naar het zuiden uitstrekken.

In de reeks der bergen, die zich als een parelsnoer aan elkander voegen en zoo de keten der Goenoeng Bobaris *) vormen, zijn eenigen, die hooger zijn en zich door hunne gedaanteverhoudingen van de overigen onderscheiden, op tamelijk verren afstand zigtbaar. Zoo hebben wij, van het noorden naar het zuiden gaande, de langwerpige, gewelfde ruggen der Goenoeng

*) *Bobaris* een, in de Bandjersche verbastering der Maleische taal gebruikelijk, adjektivum, beteekent eene *zamenvoeging of opvolging van gelijkmatige voorwerpen.*

Kiaraim en Goenoeng Kamoemi, aan welke, naar het zuiden toe, de tweetoppige Goenoeng Bamboeroen grenst, die ver boven alle anderen uitsteekt en zich als beheerscher van het gebergte vertoont. Van hem af, worden de vormen meer afgerond en zachter, tot dat zich, op een afstand van ongeveer 12 Engelsche mijlen, de zadelvormige Goenoeng Besar door zijne hoogte boven de omliggende streken onderscheidt. Daarop volgen de Goenoeng Batoe Laki en de Goenoeng Traboeloe, welke beide laatsten eene rotsklove openen, door welke de Soengi Karang-intan, van het noordoosten komende en de gebergteketen doorsnijdende, in de vlakte treedt, die zich naar Martapoera uitbreidt, om, in noordoostelijke rigting voortstroomende, zich met de Soengi Batoe-Api te vereenigen, en gemeenschappelijk met deze de rivier van Martapoera te vormen.

Het blijkt bereids uit de onderzoekingen van wijlen den heer Dr. L. HORNER, dat men in de Tanah Laut verscheiden (omstreeks vijf), onderling parallel-loopende, bergstreken aanschouwt, die de bergachtige bodemgesteldheid dier landstreken bepalen. Ook hier, nadat ik de keten van Goenoeng Bobaris was overgeklommen, werd de gezigtskring, op den korten afstand van vijf Engelsche mijlen, door eene tweede hoogere en met de eerste parallel-loopende bergenrij, Goenoeng Bahiang-an genaamd, gesloten. Ook deze zijn voorzettingen eener losse bergketen, welke reeds in Tanah Laut haren aanvang nam, en evenzoo naar het noorden toe in kontinuïteit en zelfstandigheid aanwint.

Aan de andere zijde, ten oosten van haar, schijnt eene derde, nog hoogere, parallel van bergen zich te verheffen en, zoo ver het oog reikt, ziet men steeds nieuwe en meer verwijderde toppen opdoemen. En, is 't niet zonderling? hoe verder de bergrijen verwijderd liggen, zooveel te wilder en ongewoner zijn hare omtrekken uitgesneden. Men ziet dáár spitse en afgestompte kegels, tafelbergen, horens en naalden van elken vorm. In het lange dal, gevormd door Goenoeng Bahiang-an en Goenoeng Bobaris, stroomt de Karang-intan, afgebroken door tallooze watervallen en stroomversnellingen.

De Soengi Batoe-api, in noordoostelijke rigting ten westen van Goenoeng Bobaris, door het zich van dit gebergte uitbreidende heuvelland vloeijende, voert ons, gelijk boven gezegd is, naar het distrikt der kolenbeddingen. Die rivier zal nu het onderwerp onzer korte beschouwingen worden.

De bronnen van de Soengi Batoe-Api schijnen in dat bergland te moeten worden gezocht, in hetwelk de noordelijke uitloopers van Goenoeng Bobaris, Goenoeng Bahiang-an enz. zich verliezen. Zij mogen gerekend worden te liggen op 2°, 30' Z. B.

Geweldig is de invloed, dien de moessons op de sterkte dezer rivier en op alle daarmede in verband staande verschijnselen uitoefenen. Wanneer wij ten tijde van de regenmoesson slechts langzaam tegen de kracht des strooms kunnen opvaren, wanneer wij ons verbazen over de watermassa's, die hij zelfs in zijne overloopen bij Soengi Moerai, Batoe-api, Ambawang enz. medevoert, waar hij de wateren der aanzienlijke zijtakken Soengi

Pinang, Soengi Manakau, Soengi Ameniabon Kitjil, en Soengi Ameniabon Besar heeft opgenomen; wanneer wij de resultaten beschouwen, door de kracht van het stroomende water te weeg gebragt, dan beginnen wij ons een meer duidelijk begrip te vormen van de bijkans onberekenbare watermassa, die ten tijde der regenmoessons in het systeem van de Soengi Batoe-api nedervalt. Zij verzamelt zich in de dalketels van het, den vloed overal omgevende, heuvelland, en wordt hieruit of onmiddelijk van de berghellingen, in honderden van kleine stortbeekjes, naar het bed der Soengi Batoe-api toegevoerd. Deze watermassa kan een groot onderscheid in den waterstand, ten tijde van de drooge en de regen-moesson, van 25 Rijnl. voeten veroorzaken. Een zoo groot verschil van *niveau* vindt echter slechts in de uitersten plaats; de gemiddelde waterstand in de regenmoesson zal dien der drooge maanden ongeveer van 10 tot 15 Rijnl. voeten overtreffen. Gedurende de oostmoesson bedraagt de diepte der Soengi Batoe-api nergens meer dan vier voeten. Alle de, vroeger zoo onstuimige en wilde, bergbeken nu droogen dan voor het grootste gedeelte uit; de grootere zijvloeden worden ondiep en drooger, en de Soengi Batoe-api, te voren breed en diep, zinkt neder tot een bescheiden beekje, wanneer zich de deuren des regens sluiten en de oostelijke winden eene maanden lange droogte medebrengen.

De oevers en het bed der Soengi Batoe-api laten den invloed der veranderlijke waterhoogte duidelijk waarnemen; voornamelijk zijn het losscheuringen, uitwijkingen van den oever, aanspoelingen van nieuwe oeverdeelen en eilandvormingen.

Daar de rivier-krommingen dikwijls scherpe hoeken vormen, zoo vinden, door het geweld des waters, aan den tegenoverliggenden oever groote uitspoelingen plaats, vooral in dat gedeelte van den rivierloop, dat uit losse kies, zand en klei gevormd is. Loodregte oeverwanden stijgen uit het water op, en de uitspoelingen, die altoos aan hunnen voet werkzaam zijn, voorspellen hunne spoedige instorting en den dood van de gansche plantenbedekking, die zich over hen heeft uitgebreid. Wat hier weggevoerd is, wordt vermengd met andere rolsteenen, onder welke steenkolendeelen en gruis uit hoogere streken niet zeldzaam zijn, op andere punten, weder aangespoeld, en dient tot vergrooting van den oever, of geeft materiaal tot vorming van eilanden af. Zulke afspoelingen en uitwasschingen, de ontblooting der oeverwanden van vegetatie, de ophoopingen van gruis, die, tot vorming van eilanden, door het water zijn te zamengebragt — dit alles stelt ons in staat, de inwendige zamenstelling der bovenste aardlagen te leeren kennen en licht te verkrijgen over de verschillende rotssoorten, uit welke het terrein bestaat.

Aldus erkennen wij, dat het rivierbed, van Martapoera af tot Loktjantong opwaarts, in *alluviale* en *diluviale* formatiën is ingesneden, die zich, als lagen van *zwartbruine*, *met humus gemengde aarde*, als magtige *banken van zand en rolsteenen* van de meest verschillende soort, als *beddingen van geelbruine klei, vermengd met vegetabilische overblijfselen* kenschetsen.

Bij Loktjantong bespeuren wij de eerste rotsvormingen, als lage, zich naauwelijks boven den waterspiegel verheffende, verbrokkelde steenhoopen. Hier ook verrijst de eerste heuvel, onder den naam van Goenoeng Tabahan op den linker rivieroever. Van nu aan wordt de rivier, die tot hiertoe langzaam kabbelende naar de diepste streken toevloeide en aan de vaart met grootere praauwen geene hinderpalen in den weg stelde, tusschen steilere oevers beperkt, en door grootere oneffenheden in hare bedding, door ondiepten en rotsen, die zich boven hare oppervlakte verheffen, woeliger gemaakt. De berg-afbrokkelingen worden grooter en de eilandvorming begint.

Toen ik, na de vijfde dagreize, de kampong Kempang Koening bereikt had, in welke streek nog geene praauw zoo groot als de mijne opwaarts gekomen was — zag ik mij genoodzaakt, mijne praauw achter te laten, en de reis in een klein, uit éénen enkelen boomstam gehouwen, vaartuig voort te zetten. Steeds nemen de oevers in hoogte toe, en met deze vermeerderen zich de rotsen. Bij kampong Bantoe-riam vormt een, dwars door de rivier loopend, rif eene sterke stroomzwelling, onder den naam van „Riam-besar" bekend. Op haar volgen nog andere, door dezelfde oorzaken verwekt. Nog menigvuldiger ondiepten maken de vaart, zelfs met kleinere praauwen, bezwaarlijk. Hier beginnen de gunstigste momenten voor de vorming van eilanden: sterke stroom, sterk genoeg, om grootere stukken met zich te voeren; verscheidene vallen, door de ongelijkheid van de helling des bodems veroorzaakt, welke daar, waar de rivier over eenen slechts weinig hellenden bodem heen vloeit, de voortstuwingskracht van het stroomende water zóó zeer verzwakken, dat het niet meer in staat is, de grootere brokken, die het uit hoogere streken aanvoerde, boven te houden, maar ze laat zinken en door voortgezetten aanvoer en nederslag van berggruis, den bodem al hooger maakt, tot dat ten laatste op die wijze boven den waterspiegel eilanden ontstaan. Ik kwam niet minder dan 23, op deze wijze ontstane, eilanden, in den korten tijd van twee dagreizen, voorbij; terwijl alle die ondiepten, welke mijnen voortgang belemmerden, in den droogen tijd zich als eilanden boven de watervlakte verheffen en hun aantal beduidend vermeerderen moeten.

Het getal zijtakken, die de Soengi Batoe-Api voeden, is veranderlijk en van de weersgesteldheid afhankelijk. Zij nemen toe bij vele en aanhoudende regens, en verdwijnen weder, naarmate de bron van hun ontstaan uitdroogt. Wij moeten het gansche systeem van de Soengi Batoe-Api, als voor oogenblikkelijken afvoer van het uit de atmospheer gevallen water bestemd, beschouwen, en niet als afleidingskanaal van bronnen, die aanhoudend uit den schoot der aarde opborrelen. Zijn geheel bestaan en de wijze van dit bestaan zijn eene funktie der regenhoeveelheid, die elken dag en ieder uur valt.

Als de belangrijkste en in den regentijd niet onbeduidende zijstroomen kunnen wij aanmerken: de Soengi Ameniabon Besar; de Soengi Ameniabon Ketjil; de Soengi Manakau; de Soengi Pinang.

De beide Soengi's schijnen voornamelijk voor de waterafleiding der westelijke helling van Goenoeng Bobaris bestemd te zijn. Zij nemen haren oorsprong uit de noordelijke verheffingen van dit gebergte, en ontvangen in haren, aanvankelijk naar 't zuiden strekkenden, loop een aanzienlijk aantal oostelijke zijtakken, die uit de helling van haren oorsprong afkomen. Weldra zich westelijk keerende, vloeijen zij der Soengi Batoe-Api toe en vereenigen zich met haar bij de kampong Ameniabon.

De Soengi Manakau is de grootste der zijstroomen van het regter oeverland, en valt bij de kampong Manakau in de Soengi Batoe-Api.

De vierde en verreweg de grootste van alle zijstroomen der Soengi Batoe-Api, is de diamant-rijke Soengi Pinang. Zij komt, even als de beide Soengi's Ameniabon's, uit de noordelijke uitloopen van het Bobarisgebergte, en bereikt, in noordelijken loop, bij de kampong Pinang, de Soengi Batoe-Api.

Nog wil ik met weinige woorden van de Soengi Karang-intan gewagen, die als de zuid-oostelijke grenslijn van de door mij onderzochte landstreek kan beschouwd worden. De Soengi Karang-intan, in haren loop overzien, neemt, zoo lang zij tusschen de bergen stroomt, even als de Soengi Batoe-Api, eene hoofdrigting van het N. O. naar het Z. W., en vloeit op deze wijze, meer of min evenwijdig met gene, op eenen loodregten afstand van ongeveer 20 Engelsche mijlen, in het lengtedal, hetwelk, gelijk wij reeds vroeger vermelden, door de bergrijen van Goenoeng Bobaris en Goenoeng Bahiang-an met hare Z. W. uitloopers gevormd wordt. De stroom, plotselijk door voorliggende aanhoogten in de vervolging der eenmaal aangenomene rigting belemmerd, baant zich naar het westen toe eenen weg, treft de keten Bobaris, doorboort haar en treedt in de vlakte van Martapoera, waar zij, na eenen steeds naar het W. en N. W. gerigten korten loop, bij kampong Astamboel, de Soengi Batoe-Api bereikt, en zich met deze vereenigt.

De Soengi Karang-intan ontspringt uit de noordelijke afdeeling van Goenoeng Bahiang-an, en schijnt, even als de Soengi Batoe-Api, slechts uit de vochtigheid van den regen gevoed te worden. Daardoor is zij, ten tijde der regenmoesson gezwollen, breed en diep, en ruischt zij, tusschen de bergen gedrongen, wild over rotsen met ontelbare watervallen voort. Onaanzienlijk murmelt zij als eene beek over een bed van rolsteenen, wanneer aanhoudende droogte de plaats der regens heeft ingenomen. Zij heeft slechts weinig zijstroomen, en deze zijn, bij de kortheid van hunnen loop, klein en onbeduidend.

Na deze vlugtige beschrijving van de uiterlijke gesteldheid en de plastische verhoudingen des lands, ga ik over tot het onderzoek van zijne inwendige natuur en zijnen geölogischen bouw, om daarna uitvoerig het steenkolendistrikt te beschouwen.

§ 3. *Geölogische toestand.*

De gesteldheid des vlakken lands, hoe merkwaardig en leerrijk ook, is thans voor ons doel van geringer gewigt. Ik geloof daarover te eer kort

te kunnen zijn, omdat ik gelegenheid zal hebben, in een afzonderlijke verhandeling, over de aanspoelingen *van de groote rivier van Bandjermasin* en het daardoor gevormde delta-land, uitvoerig in alle bijzonderheden te treden.

De geölogische natuur der naar het Z., ZW. en W. ver uitgestrekte vlakte, in welke de Soengi Batoe-Api reeds bij Loktjantong de Soengi Karang-intan, echter eerst nadat zij tusschen de bergen Batoe-laki en Traboeloe de keten der Goenoeng Bobaris doorsneden heeft, binnentreedt, is schijnbaar eenvoudig en ligt te raden. Ik zeg *schijnbaar*, daar mijne eigene ondervinding mij heeft geleerd, dat wij hier met niets minder dan eenvoudige feiten te doen hebben, en mij, niettegenstaande het meest naauwlettende onderzoek, nog eene reeks van op te lossen raadsels overblijft, vóór het mogelijk zal zijn, om de krachten en hare veelsoortige werkingen te kennen, die hier het „*nieuwe land*" vormden. Het zij ons genoeg te weten, dat het in 't algemeen veelsoortige *lagen van ligte of losse rotsmassa's* zijn, die het land zamen stellen, gedeeltelijk door de vergruizing der steenen en de vermolming van organische ligchamen op de plaats zelve ontstaan, op welke wij ze tegenwoordig nog vinden, en gedeeltelijk uit verwijderde streken door het geweld van den waterstroom aangevoerd. Boven op vinden wij de *humusrijke tuinaarde* (Dammerde), die, als onafgebroken laag van 3 tot 4 voeten dikte, alles overdekt en wier vruchtbaarheid luide spreekt uit de majestuëuse bosschen en de veelvuldigheid der vegetatie in het algemeen, die uit haar opwast. Op de tuinaarde volgt naar de diepte toe gewoonlijk eene geelroodachtige laag, van eene dikte van 5' tot 15', aan welke eene in hare loodregte ontwikkeling nog onbepaalde *rolsteen-bedding* tot onderlaag dient. Deze door rolling afgeronde stukken zijn gedeeltelijk brokken van nog in den omtrek voorhanden en door mij beschouwde rotssoorten; gedeeltelijk echter stammen zij van steensoorten af, wier bedding ik noch in het terrasvormige land ten westen van Goenoeng Bobaris, noch in de aanhoogten, die de Soengi Pinang besluiten, noch in de berglanden in de omstreken van Ambawang vermogt op te sporen. Het zijn de schoonste veldsteen-porphyrstukken, die mij tot heden toe onder de oogen kwamen, niet achterstaande bij de beroemde Zweedsche porfieren, zoowel in schoonheid van kleuring der grondmassa, als in duidelijkheid en scherpte der in hen verspreid liggende veldspath-kristallen. Deze stukken hoopen zich, naarmate men de rivier verder opgaat, al meer op, en stellen bij Ambawang het grootste gedeelte der rolsteenbank te zamen. Het gewigtigste echter, uit een oeconomisch oogpunt en tevens belangrijk voor de inkomsten van den sulthan van Bandjermasin is de rijkdom aan goud en diamanten, die de wateren der rivier met zich voeren. Gedurende de drooge moesson is het een voordeelige arbeid van het vrouwelijke deel der bevolking, zich met de behandeling van deze kostbare mineraal-produkten bezig te houden *).

---

*) Op eene andere plaats hoop ik over de goud- en diamantverkrijging, en ook over de geldelijke voordeelen, welke zij aan hare bearbeiders schenkt, rekenschap te doen.

De eerste verheffingstrappen boven het vlakke land vormen de vóórheuvels van Goenoeng Bobaris, van dat reeds vroeger vermelde en naar zijne uitwendige verhoudingen beschrevene, terrasland. Uit de overeenkomst van gedaante, onder welke deze heuvels steeds en overal, waar wij ze aantreffen, zich voordoen; uit de eigendommelijke wijze, waarop iedere afzonderlijke heuvel bestemd is tot de vorming van dat terrasland bij te dragen, kunnen wij reeds te voren aannemen, dat ook hunne geölogische natuur dezelfde wezen zal; dat het één en hetzelfde gesteente is, 't welk hen zamenstelt; dat ze aan ééne, onder gelijke omstandigheden gewerkt hebbende, kracht hun aanzijn verschuldigd zijn. Want wij vinden dikwijls, dat, met eene verandering der rotssoort, ook gedaante- en hoogte-verandering der heuvels en bergen, die zij zamenstelt, verbonden zijn; gelijk men dan ook door naauwkeurige beschouwing tot die gevolgtrekking gekomen is, dat aan iedere rotssoort een eigendommelijke vorm harer bergen toekomt, die den grondigen kenner der verschillende modifikatiën, welke hier plaats vinden, in staat stelt, dikwijls uit de verte reeds over de geögnostische natuur van een berg of van een geheel gebergte te oordeelen. Waar en in welke rigting ik ook dit zamenstel van heuvels overschreed, vond ik ze altoos uit éénerlei rotssoort bestaande. Het is een brokvormig gesteente, ontstaan uit vroegere bergsoorten en uit de bijmenging van nieuwe bestanddeelen. Het is een wrijvings-konglomeraat, hetwelk met de verheffing van Goenoeng Bobaris in naauwen zamenhang staat, en zijn oorsprong te danken heeft aan de doorbraak van dioritische en serpentijnachtige gesteenten door zandsteen en kalkformatiën. Aan dit konglomeraat, hetwelk nu eens zeer fijn is en het voorkomen van een schijnbaar gelijksoortig gesteente aanneemt, dikwijls echter ook uit afgeronde stukken, zoo groot als een vuist of als een hoofd, de genoemde rotssoorten zamenstelt en door een deeg van dezelfde natuur verbonden wordt, is eene groote uitbreiding verleend. Het vormt alle de vroeger vermelde heuvels, en strekt zich uit als een breede band van de westelijke helling der Goenoeng Bobaris tot aan de oevers der Soengi Pinang, om aldaar nog de hoogere bergen zamen te stellen, die dezen wilden bergstroom insluiten. Slechts op enkele punten van den linker-oever der Batoe-api vinden wij tot aan de monding der Soengi Pinang opwaarts, in welke streek de geölogische verschijnselen eenigermate veranderen, overblijfselen van vroegere kalk- en zandsteenlagen. Deze zijn opgerigt en verbrokkeld, en bewijzen voldoende, dat ze aan eene groote en geweldige omwenteling onderhevig waren.

De *kalksteen*, die ik voor de eerste maal bij Lokjantong heb aangetroffen, houdt steeds maar op korte afstanden aan, en wordt veelvuldig door andere rotssoorten afgebroken en verdrongen. Wij vonden ze in vele varieteiten en rijk met *petrefakten*, onder welke de geslachten *astraea*, *stekels van echiniden*, *numulina*, *serpula* en eene menigte moeijelijk herkenbare *bivalvea* de hoofdrol speelden. De petrefakten, dikwijls in zoo groote hoeveelheid voorhanden, dat zij de hoofdmassa van het gesteente uitmaken, en de kalkmassa slechts als verbindingsmiddel tusschen hen plaats vindt,

duiden ons den kalk aan, als tot de *tertiaire formatie* te behooren. Vooral de veelvuldige overblijfsels van *humilina* kunnen ons hier met zekerheid leiden. Onder den groven kalk, in het krijt en de volgende formatiën van den vlottijd, wordt deze, voor de vormingen van den tertiairen tijd zoo veel beteekenende en tegenwoordig nog slechts in ééne of twee soorten levende, *cephalopad* niet meer aangetroffen. De kalksteen, in het algemeen digt; van mosselachtige of schilferachtige breuken, meer of min zuiver of met klei- en ijzerdeelen vermengd, is in magtige banken afgescheiden, die onder eenen hoek van 50° naar het N. vallen. In de nabijheid van dioritische rotssoorten zijn de lagen nog meer opgerigt en verbrokkeld, terwijl het water en de atmosphaeriliën veelvuldige veranderingen der uitwendige oppervlakte hebben teweeggebragt. Daardoor zijn vele oneffenheden ontstaan; geheele uitholingen, meerdere voeten diep in de rotsen indringende, zijn door den stroom des waters uitgespoeld, terwijl andere vastere gedeelten der rotssoort, de verwering en afspoeling trotserende, in zonderling gezakte of afgeronde gedaanten ver boven de oppervlakte uitsteken.

De *zandsteen*, even als de kalksteen, in verschillende toestanden van fijnheid van korrel, zamenstelling der deelen en kleur voorkomende, heeft eene nog grootere verbreiding dan deze. Zoo zien wij hem bij Loktjantong, Bandjalagi, Kempang Koening in aanmerkelijke dikte te voorschijn treden en gansche heuvels daarstellen. De banken, gedeeltelijk meerdere voeten magtig, aan andere verhevenheden weder in fijne lagen geonderdeeld, vallen onder eenen hoek van 50° tot 60° naar het N. W. en N. N. W. Het meest verspreid zien wij die variëteit, welke, bij groote fijnheid harer kiezelkorrels, vele blaadjes van zilverwit glimmer insluit. De voorheerschende lichtgeelachtig witte kleuring van het gesteente wordt soms, door een gehalte van ijzer-oxydehydraat, bruin en roodachtig bruin gekleurd, en in 't algemeen vinden wij, met het toenemen van het ijzergehalte, te gelijk eene vermindering van den zamenhang, en dien ten gevolge eene grootere neiging tot oplossing. Soms wordt het ijzergehalte *zóó* groot, dat groote schubachtig afgezonderde massa's van kleiachtigen bruin-ijzersteen zich van de zandsteen-massa afscheiden en zich nestgewijze in de rots verstrooid bevinden. Organische overblijfselen werden door mij in den zandsteen in het geheel niet gevonden, maar in des te grootere hoeveelheid in eene groenachtig graauwe of geelachtig bruine, veel met glimmerblaadjes vermengde, *schieferklei*, die onder de zandsteenlagen schijnt te liggen en op verscheidene plaatsen, namelijk bij Ameniabon Joentoeng enz. door mij werd aangetroffen. Zij ligt steeds in fijne lagen en valt onder eenen hoek van 22° naar het N. W. Zij deelt, met den ouden kleischiefer, de zonderlinge eigendommelijkheid, dat hare kloven, die aan haar het schieferachtig aanzien geven, loodregt op de laag-vlakken staan, en bij eene oppervlakkige beschouwing ligtelijk voor deze zouden kunnen worden genomen.

De zoo even genoemde sedimentaire gesteenten worden op verscheidene plaatsen door *plutonische*, uit de diepte rijzende, vormingen doorgebroken, en onder die hoeken opgeheven, die wij boven reeds vermeldden; vormin-

gen, welke wij gedeeltelijk in den Goenoeng Bobaris wedervinden, en die met den algemeenen naam van *dioritische gesteenten* kunnen bestempeld worden. Gelijk reeds gezegd is, houd ik ze voor de oorzaken van het ontstaan der beschrevene konglomeraat-heuvels; en deze dioritische gesteenten zullen misschien van nog grooter gewigt worden, wanneer het mij eerst gelukken zal, mijn, tot nog toe op weinige, afzonderlijk staande, beschouwingen berustende, vermoeden bepaald te kunnen bewijzen, dat zij het moedergesteente zijn van het *goud*en het *platina*. Enkele en voornamelijk de digtere variëteiten zijn zoozeer van *magneet-ijzerdeelen* doordrongen, dat ze reeds op eenen afstand de magneetnaald in beweging brengen en doen afwijken. Wij vinden langs den rivier-oever, in het fijne zand, het magneet-ijzer door verwering des diorits uit zijne vroegere verbinding bevrijd, in den vorm van fijne, zwarte korreltjes en blaadjes, streepsgewijze aangespoeld en den bodem der ketelvormige verdiepingen overdekkende. In hare verwering heeft de rotssoort, over welke wij nu spreken, overeenstemmingen met den in zijne oplossing beschouwden bazalt. Hij lost zich op in koncentrisch schaalvormige kogels, die door een, evenzeer uit de oorspronkelijke rotssoort ontstaan, verbindingsmiddel slechts los te zamen worden gehouden, en als de koppen van groote nagels boven de oppervlakte van zulke rotsen uitsteken.

De Goenoeng Bobaris, in hun noordelijkste gedeelte uit overeenkomstige dioritische gesteenten zaamgesteld, bestaan intusschen meest uit *gabro* en *serpentijn*. De eerste, in welken de *bronzit* door *straalsteen* wordt vervangen, schijnt door den serpentijn omsloten te worden en tot geene ontwikkeling van eenig belang te komen. De serpentijn, sterk op den magneet werkende en van fijne aderen van vezeligen *asbest* doortrokken, vormt naar het zuiden toe de hoofdmassa van het gebergte, en komt in de hellingen der bergen, die den regteroever van de Soengi Karang-intan vormen, met eenen groenachtig witten, duidelijk geteekenden *glimmerschiefer* in aanraking, wiens lagen hij omhoog geheven en waardoor hij de rotssoort meer of min verbrokkeld heeft.

De rotsen, die grootendeels de stroomzwellingen en de watervallen in den loop van de Kerang-intan verwekken, bestaan uit *glimmerschiefer*, en het is met zekerheid aan te nemen, dat dit gesteente van hier uit naar het zuiden toe eene groote verbreiding heeft *).

§ 4. *Het steenkolendistrikt.*

Een blik op de kaart van het kolendistrikt doet ons zien, dat de vroeger aangegevene eigenaardigheden der rivier voortdurend aanhouden. Wij ontwaren, dat zij door veelvoudige krommingen in den geregelden loop harer rigting wordt afgebroken, maar dat ze ook steeds in hare strekking van het N. O. naar het Z. W. terugkeert. Haar streven tot eilandvorming

*) Zie HORNER in de Verhandeling van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. XVII, 4.

blijkt duidelijk, daar wij, zelfs in eene korte uitgestrektheid, niet minder dan 14 eilanden in haar aanschouwen. Haar grootste, bijna in breedte aan haar gelijke, zijtak, de Soengi Pinang, zien wij uit het Z. Z. W., bij de kampong van denzelfden naam, onder eenen scherpen hoek — welk treffend verschijnsel door de gesteldheid des terreins wordt veroorzaakt — zich met haar vereenigen. Het meermalen vermelde heuvelterras heeft bereids beneden de kampong Soengi Moerai opgehouden, en wij bevinden ons op eene oppervlakte, die het best met den naam van „*bergachtig land* wordt bestempeld."

Veelvoudige verheffingen, zonder bepaalde wetten in rigting van opvolging, of van grootte en gedaante, bedekken den grond en dringen, met uitzondering van de omstreek van kampong Soengi Pinang — waar wij, op den linker- en regteroever der Soengi Batoe-Api, eene, met hare hoofdas van het W. Z. W. naar het O. N. O. gerigte, kleine vlakte hebben aangetroffen — tot digt aan den oever der Soengi Batoe-Api naar voren. De Goenoeng Sapoeloe en de Goenoeng Dambar laten nog eene nadering tot de, voor zuidoostelijk Borneo erkende, rigtingswet der bergverheffingen waarnemen. Zij bevatten ook de hoogste punten, en de Goenoeng Dambar zal wel, met de vroeger gemelde Goenoeng Bahiang-an, de hoogste *) berg zijn, die ik tot hiertoe aantrof. De onregelmatige en veelvuldig vertakte dwarsdalen wenden zich naar het rivierdal toe en dienen, in den tijd der aanhoudende regens, meer of min tot bedden van sterke bergbeken. De dalen zijn eng, ravijnvormig, op hunnen bodem met ophoopingen van rotsbrokken bedekt, en bijna ontoegankelijk; en slechts het rotsdal der Soengi Pinang verschaft aan de bevolking van 6 of 8 kleine kampong's eene hoogst armzalige woonplaats.

De dioritische gesteenten vervullen met hunne konglomeraten de gansche breedte van het landschap tusschen de rivieren Batoe-Api en Pinang, en strekken zich, in den Goenoeng Madianjavat hunne hoogste verheffing bereikende, over deze grenzen in eene meer onbekende verwijdering uit; westelijk in digten diorit, oostelijk in zijne konglomeraten, welke het voornamelijk zijn, die de Soengi Pinang tusschen steile oeverwanden insluiten en tot de voornaamste stoornissen in den rivierloop aanleiding geven. De grootste is de waterval Riam Pejagondan, die zich reeds op verren afstand door zijn gedruisch doet vermoeden. Hier levert slechts de zamenstelling van de konglomeraat dit onderscheid op, dat de brokstukken der rotssoorten niet in afgerond gruis zich voordoen, maar hoekige, dikwijis zeer groote rotsmassa's daarstellen, die door de hen verbindende kit zoo innig en vast worden zaamgehouden, dat de rotssoort het hardste mij bekende gesteente in vastheid evenaart †).

De diorit, die aan de oevers der Soengi Batoe-Api te voorschijn treedt,

*) Ongeveer 2000′ boven de oppervlakte der zee.

†) Ik zal op eene andere plaats, wanneer ik over de diamanten en hunne geölogische betrekking spreekt, gelegenheid vinden om nog eenmaal op het zoo even vermelde wrijvingskonglomeraat terug te komen.

is zeer rijk aan *hoornblende*. Wij vinden hem nu eens in onregelmatige blokken gekloofd, of door een zonderling spel van uitwendige agentiën in bijna even sterke lagen gescheiden, die onder eenen hoek van 50° naar het O. N. O. schieten. Geïsoleerd en van alle zijden door diorit ingesloten, ontmoeten wij, bij de kampong Lo Manoetoen, op den regten rivieroever, eene kleine kalksteenmassa, die door den uit het inwendige der aarde verrijzende diorit van eene grootere kalklaag afgescheiden en in hare tegenwoordige ligging schijnt gebragt te zijn. Behalve eene, de gansche massa doordringende, menigte van spleten en kloven — door het geweldige losspringen van het vroeger vereenigde — konde ik geene veranderingen aan den kalksteen waarnemen; veranderingen, die wij zoo dikwijls dáár plegen te vinden, waar wij laagsgewijze formatiën met plutonische of vulkanische massa's in aanraking zien. De kalksteen is van eene roodachtig graauwe of rookgraauwe kleur, doordrongen van petrefakten en veelvuldig van kalkspath-aders doortrokken. Zijne breuk is schilferig of klein schelpachtig, en bij het beademen geeft hij eenen sterken kleireuk. De verspreiding van dezen kalksteen is, gelijk gezegd is, gering en na weinige roeislagen bevinden wij ons weder in het gebied der dioritische gesteenten. Intusschen bereikt men ook hunne grenzen naar het N. toe spoedig, en zij schijnen niet meer tot die ontwikkeling te geraken, als hun tot hiertoe eigen was. Er begint eene zandsteenformatie, aan welke van nu af de heerschappij over alle andere rotssoorten gegeven is, en die, zoo ver ik mijne reizen naar boven vervolgde, in magtige ontwikkeling optreedt, in dikwijls meerdere voeten dikke banken gescheiden is en rotswanden vormt, die vóór haar, wat hoogte en steilte aangaat, geene andere formatie in den geheelen loop der rivier bereikte. Deze is het ook, in welke de magtigste kolenbedden worden aangetroffen.

De zandsteen, die ik nu voor oogen heb, treedt onder verschillende vormen te voorschijn, wat de grootte en kleuring zijner korrels betreft. Zoo vonden wij hem bij de kampong Soengi Jatoe vast, fijnkorrelig, de zandkorrels uit hoekige breukstukken van een waterhelder, vetglandzend kwartz bestaande, hoewel van naauwelijks zichtbare kleinheid, en vrij van alle andere bijmengsels. De rots zoude een zuiver wit aanzien hebben, wanneer het bindmiddel, uit geelachtig witte kleiaarde bestaande, zijne kleuring niet aan de zuiver witte kwartzkorrels mededeelde. De rotswanden, die uit dezen zandsteen bestaan, zijn gekloofd en gesprongen en laten verschijnselen waarnemen, die tot de belangrijkste, maar tevens tot de klaarste der gansche geölogie behooren. Zij dragen ten duidelijkste kenteekenen in zich, dat zij ten tijde der opheffing der dioritische gesteenten reeds volkomen gevormd dáár waren; dat ze echter, door de opstijging dier plutonische vormingen uit de diepte, op eene geweldige en gedeeltelijk vernielende wijze, uit hunne oorspronkelijke plaats werden gerukt. De zandsteen-lagen werden opgeheven, gebroken, sprongen grootendeels in kleinere massa's; en door de onderlinge wrijving, die natuurlijk bij zulke omstandigheden plaats greep, zien wij hier en daar de vlakken gepolijst

het merkwaardige verschijnsel der *harnas-* of *spiegelvorming.* Wanneer we met onze zwakke krachten in staat zijn, door wrijving van twee ligchamen warmte op te wekken, ja zelfs door snelheid dezer beweging vuurontwikkeling dáar te stellen, hoe oneindig geweldiger moet dan dáár het effekt geweest zijn, waar de Plutonische kracht, de aardkorst splijtende, rotsen tegen elkander inschoof. De oppervlakte der gepolijste zandsteenblokken wordt door eene fijne laag van digte, geelbruine kwartzmassa gevormd, die, als produkt der sterke wrijving, door verweeking der kwartz korrels van den zandsteen en door hare zamensmelting schijnt te zijn ontstaan. De spiegelvlakte is van evenwijdige lengtegroeven voorzien, welke evenzeer tot in hare diepste punten volkomen gepolijst zijn. De oneffenheden en de verschillende vastheid der tegen elkander geschovene vlakken zijn door het verschijnsel der groef- en streepvorming veroorzaakt; elke sleuf van het eene gedeelte staat tegenover een vooruitspringend ander gedeelte, en zoo omgekeerd *). Verschijnselen als dit bewijzen genoegzaam de bovengezegde veranderingen, aan welke de zandsteen-lagen, na hare vorming, waren blootgesteld. De lagen, die, ten tijde van haar ontstaan, in eene horizontale ligging waren neêrgezet, werden onder de verschillende hoeken opgerigt en soms tot merkwaardige buigingen gedwongen; tot buigingen, die te zonderlinger schijnen, omdat ze zonder verbreking der lagen plaats grepen. Zoo zien wij bij de kampong Soengi Jatoe de zandsteenlagen, gewelfvormig gekroond, tusschen loodregt staande lagen van hetzelfde gesteente ingesloten. De zandsteen duurt met zijne geognostische eigenaardigheden tot naar Rantau Gintangan opwaarts voort, zich nu meer, dan minder hoog aan de oevers verheffende, of door zand, gruis en vegetatie bedekt en aan het oog onttrokken.

Bij de kampong Lok-Boemi en beneden Aijoekan vertoonen zich in den zandsteen fijne kleilagen van rookgraauwe kleur en vettig bij 't voelen; zij houden niet lang aan en worden spoedig weder door de heerschende rotssoort teruggedrongen. Bij de kampong Rantau Gintangan wisselen grootere banken van zandsteen met bijkans schieferachtige en in fijne lagen verdeelde af. Deze schiefer's zijn door ingemengde koolachtige deelen donkergekleurd en dragen eene menigte fijne witte glimmer-blaadjes. De gansche vorming verheft zich hier tot schoone rotsgedaanten; zij stelt twee magtige pilaren dààr, Batoe Liman, aan beide zijden van den oever, die een wijde opening maken, door welke het water, met wit schuim bedekt, heen bruist. De zandsteen van Batoe Liman onderscheidt zich door tusschenlagen van grovere konglomeraten, die naar hoogere streken toe zich als eene zelfstandige rotssoort voordoen. Onverwacht zien wij hier, eene korte streek de rivier opvarende, den dioriet weder in onregelmatig gekloofde, naauwelijks boven den waterspiegel zich verheffende rotsen den zandsteen

---

*) Om wrijving te verwekken zijn twee ligchamen noodzakelijk; het eene wrijvend en het andere, dat gewreven wordt. Moeijelijk is het te beslissen, welke van beide zandsteenmassa's de wrijvende en welke de gewrevene was. Ik geloof te moeten aannemen, dat beide deelen, ten tijde dier omwenteling, tegen elkander in beweging waren. Hoe het zij, het effekt blijft hetzelfde.

doorboren, welke, van hier uit tot aan kampong Batoe-Api regelmatig aanhoudende, slechts nog eens bij Batoe Boetian in zijne kontinuiteit door dioritisch gesteente wordt afgebroken, en in het algemeen met vele en verschillenden modifikatiën naar het N. W. invalt.

De zoo even behandelde zandsteenformatie nu is het, die de kolenlagen op verschillende plaatsen insluit en, met haar afwisselend, ze voor den dag brengt. Het zijn voornamelijk twee plaatsen: het inmondingspunt der soengi Hata-ang en de Goenoeng Batoe-Api, aan welke het mij mogelijk gemaakt werd de eigenaardigheden der kolenlagen en der gesteenten, die ze begeleiden, in oogenschouw te nemen. Naar het zeggen van de inwoners van dit distrikt, zou ten tijde der goede moesson, wanneer de wateren afgeloopen en de rivier door aanhoudende droogte veel van hare tegenwoordige sterkte verloren heeft, zulks nog op andere punten mogelijk worden, die nu, onder den waterspiegel gelegen, aan het oog zijn ontgaan. Als zulke zijn mij nu slechts genoemd de stroomzwelling Riam Loboharingin boven Rantau Poekoela en een diergelijk verschijnsel kort boven Rantau Gintangan, die door dwars door het rivierbed loopende steenkolenlagen zouden worden te voorschijn geroepen.

De goenoeng Batoe-Api stelt eenen langwerpigen van het N. N. O. naar het Z. Z. W. trekkenden bergrug daar, die, met uitzondering zijner beide bovenste eindpunten, welke met alang-alang zijn begroeid, geheel met wouden is overdekt. Hij loopt met zijne westelijke helling zacht naar een heuvelland, dat den ganschen omtrek tot aan Goenoeng Damban en zijne noordelijke uitloopers bedekt, terwijl zijne oostelijke helling meer steil en naar den voet toe in loodregte wanden tegen de soengi Batoe-Api is gerigt. De zandsteen, die hem zamenstelt, is van weeke kwaliteit en vormt opgelost eenen ligt verweekenden kleibodem, op welken men bij regenweder slechts moeijelijk de hoogte van den berg bereikt. Aan zijnen oostelijken voet zien wij, onmiddelijk aan den waterspiegel, gedeeltelijk daarboven, gedeeltelijk ook daaronder en verborgen, de steenkolenbedden ontbloot en vrij voor den dag komen. Bezwaarlijk kan men zich van het aantal der steenkoolvlotten met zekerheid overtuigen, daar het geweld des waters hier groote verstoringen en instortingen te weeg bragt, waardoor massa's van steenkolen uit hare vroegere ligging werden gerukt en, gedeeltelijk met den stroom weggevoerd, tot vorming van dat kolengruis aanleiding gaven, hetwelk wij tot bij Martapoera zoo dikwijls in de rivier hebben gevonden.

Wij kunnen in het algemeen drie boven elkander liggende steenkolenvlotten aannemen, wier beddingen zich in zachte krommingen vertoonen.

Het eerste, diepste en dikste vlot is in het N. N. O. einde van den Goenoeng Batoe-Api op eene zeer korte uitgestrektheid zigtbaar, daar het hier, waar de gesteente lagen zich iets meer verheffen, met zijne bovenste lagen even boven waterspiegel verrijst, terwijl het grootste deel zijner dikte zich onder den spiegel heeft teruggetrokken. Met een' bamboe langs den bijkans steilen wand naar beneden reikende, kan men zijne sterkte tot op 8' volgen. De kool zelve vertoont zich in groote parallelopi-

pedum's zoodanig gekloofd, dat de kloofvlakken loodregt op de laagvlakte staan. Door sterke hamerslagen scheiden deze zich van de overige kolenmassa los, en is dit geschied, dan zien wij hare oppervlakte met een donker geelrood poeder overtrokken, hetwelk door den vloed, die voortdurend over deze kolenlagen stroomt en door het regenwater, dat van de steile bergen afvalt, zich in de kloven der kolenlagen verzamelt. Zulke parallelopipedum's laten zich door hamerslagen in kleine, deze wederom in kleinere parallelopipedum's verdeelen, en de kleinste deeltjes doen ons den vorm van het geheel waarnemen, tot hetwelk zij te voren vereenigd waren. Het kolenvlot heeft in zijne gansche dikte eene in het oog loopende gelijkvormigheid, wat de kolenmassa betreft; ook bevat het geene onzuivere lagen of deelen aan de kolenmassa vreemd. Het is eene doorgaans zuivere, in hare gansche uitgestrektheid gelijkvormige kolenbedding, die onder eenen hoek van 20° naar het N. W. invalt.

Op dit bed volgt naar boven toe een tweede, minder dik, en door eene tusschenruimte van 46″ van het eerste gescheiden kolenvlot. Het scheidende tusschenlid bestaat uit een weinig zamenhangende en, met water in aanraking gebragt, ligt uit één vallend, rijkelijk van kooldeelen, namelijk verkoolde blaadjes, doordrongen, en daardoor meer of min donker gekleurde kleiachtige schiefer, of beter gezegd *schieferachtige klei*, vooral zich onderscheidende door de veelvuldige insluiting van *kleiachtige sphaerosideriet*. Dit koolstofzure ijzer, op hetwelk ik later zal terugkomen, staat in zamenhang in de lagen van 1 tot 3″ dikte, of als platgedrukte, in regelmatige lagen verdeelde, sphaeroïden afwisselend met de beschrevene klei. De ijzer-steenlagen, van welke ik er tot zeven toe telde, vormen ware trappen, op welke men tot het tweede kolenvlot kan klimmen, trappen, daardoor ontstaan, dat de weekere klei-schiefer, die ze van elkander scheidt, door verwering of uitspoeling gedeeltelijk werd verwijderd en de hardere sphaerosideriet-lagen, langer aan de verwering weerstand biedende, staande gebleven zijn.De kleur der klei-lagen is, gelijk gezegd is, door de vele verkoolde vegetabilische overblijfselen en de enkele deeltjes van steenkolen zelve, die zij overal omsluiten, donker zwartachtig met een overgang in het roodachtige of bruinachtige.

Het *tweede* kolenbed stemt in alle gewigtige punten met het eerste overeen, en hier laat zich vooral de parallelopipedische afscheiding duidelijk waarnemen. Tot aan dit bed schijnt aan den ontblooten bergwand het water niet meer te rijzen; het is daarom ook niet meer in staat, om de verweerde en veranderde kooldeelen der oppervlakte te verwijderen. Ten gevolge daarvan bekomt de kool eene kleur, die haar gewoonlijk niet eigen is; zij vertoont zich zwartachtig graauw, met roodachtig bruine, breede strepen, die evenwijdig met de bedding verloopen en schijnen ontstaan te zijn door oxydatie van het zwavelijzer, hetwelk de kool in eenen zeer fijn verdeelden toestand met zich voeren moet. Behalve deze gekleurde strepen, die de doorsnede van de kolenlagen bedekken, neemt men nog eene fijne, ook door verwering te weeggebragte streping waar, die meer met de inwendige struktuur der kool zelve schijnt zamen te hangen.

Het dak dezer tweede kolenlaag, en tevens het afscheidsel tusschen haar en de volgende derde, wordt door even zulke schiefer-kleilagen, met *sphaerosiderit-strata* afwisselende, gevormd, als wij tusschen het eerste en tweede kolenvlot gevonden hebben. De insluitingen van kool en koolachtige deelen hebben zich intusschen nog vermeerderd, en stellen zelfs fijne, zamenhangende, tot 2''' dikke, echter niet lang aanhoudende, lagen dáár. De dikte dezer tusschenlaag is 20" Eng.

Het *derde* kolenvlot onderscheidt zich van de beide dieper liggende wezenlijk daardoor, dat zijne deelen geenen zoo innigen zamenhang hebben; het vervalt ligt in gruis en kleine hoekige stukken, en is in het algemeen niet van dezelfde goede kwaliteit. Naar de hoogte van den berg toe, is dit vlot het laatste, terwijl het eene dikte bereikt van 2" Eng. Het wordt bedekt door die klei, met sphaerosideriet-lagen afwisselende, waarvan wij reeds meermalen gewaagden; slechts de koolachtige deelen hebben hier in de klei zoowel als in de sphaerosideriet zoozeer de overhand gewonnen, dat het moeijelijk valt met zekerheid de grens tusschen kolenlaag en het dak aan te geven; het eene gaat geleidelijk in het andere over. Ook hoogerop bevinden zich nog vele zelfs grootere kolen-massa's, die soms nog lagen van korte uitgestrektheid vormen, ingesloten tusschen de klei. De dikte dezer bovenste, tot de kolenformatie behoorende, lagen mag 5' tot 8' Eng. bedragen. Als de geheele kolenformatie bedekkende treedt weder dezelfde zandsteen op, die de gansche streek zamenstelt; hij valt met alle de kolen-, klei-, en sphaerosideriet-lagen, in gelijken zin, onder eenen hoek van 20° naar het N. W. en stijgt aanhoudend tot aan den rug van den berg omhoog.

Uit de rigting van den val der lagen zien wij, dat de kool naar den berg toevalt en zich onder den berg naar beneden strekt. Wij zien verder daaruit, dat wij haar aan den anderen oever slechts in de meer verwijderde hoogere bergen zullen wedervinden, daar de eerste naastbijliggenden met hunne kruinen niet zoo hoog rijzen, om door de vallinie bereikt te worden, verondersteld, dat de tegenwoordige ligging der kolenlagen de aanhoudende is. Bij ver uitgestrekte streklijnen kunnen de verhoudingen zeer veranderen, en juist in de kolenformatie, worden plaatselijke veranderingen van strekking en val der lagen dikwijls waargenomen.

Wanneer wij, van Soengi Moerai komende, bij de kampong Hirai de dioritische formatie verlaten, om in die van den zandsteen te dringen, dan treffen wij op den linker-oever der Soengi Batoe-Api, bij de inmonding eener kleine beek der Soengie Hata-ang, nieuwe steenkoolbedden aan, bedekt en ingesloten door ontblooten zandsteen. Wat hare natuur aangaat komen deze steenkolenlagen overeen met die van Batoe-Api, doch zij overtreffen ze verre in dikte.

Vijf steenkool-lagen laten zich hier waarnemen, eveneens doen klei- en ijzersteen-lagen van elkander gescheiden; alleen is de klei onzuiverder en zandiger, en het koolstofzure ijzer door verwerking in den toestand van ijzeroxyde hijdraat overgegaan.

Het eerste vlot, vallende onder éenen hoek van 60° naar het N. N. W.,

bezit eene dikte van 15' 9" en wordt, door de Soengi Hata-ang, die op een kort verloop haar bed in de kool zelve, heeft, ingesneden, voor eene naauwkeurigere beschouwing toegankelijk. Deze koolsoort staat in uitwendige kenteekenen met die der 1e en 2e van den Goenoeng Batoe-Api gelijk, dat wil zeggen, zij is in massa's in parallelopipedum's afgezonderd en vast. Eene tweede hierop volgende kolenlaag van 8' dikte wordt van de eerste, meer of min vaste, geelachtige of roodachtig bruin gekleurde, zandige, kleiachtige lagen, die veel geoxydeerd ijzer insluiten, gescheiden. Dit kolenvlot valt onder 75o naar het N. W. Gelijke lagen van klei, 23' dik, stellen het rustbed daár van eene derde, 28" sterke kolenlaag, die onder 65o naar het N. W. invalt. Op dezen volgt eene derde zandig kleiachtige laag van 5' 9" dikte, op welke eene kolenlaag ligt, wier dikte 85' (!) bereikt, op welke, nadat ze door een zelfde dak als de andere steenkolen bedekt wordt, op nagenoeg 20' afstand een vijfde, 1' dik kolenvlot volgt. Het nu volgende gesteente, altoos nog vele kooldeelen bevattende, neemt aan zandgehalte toe en gaat in den reeds vroeger beschreven zandsteen over.

Behalve eene parallelopipedische afscheiding, die aan alle hier vermelde kolenlagen eigen is, en die ik de *regelmatige* noemen wil, vindt men nog eene tweede afscheiding, de kolen in alle rigtingen doorsnijdende en door van buiten werkende krachtige scheidingen welligt ontstaan. De vlakken dezer onregelmatige kloven en spleten zijn van strepen voorzien en glad, even als de vlakken of harnassen van den zandsteen, die ze omsluit, zoodat men tot de aanneming wordt geleid, dat, bij de oprigting der lagen, een wrijving der kolenmassa's heeft plaats gegrepen.

Ik herhaal het, dat ik er niet aan twijfel, dat het de dioritische gesteenten waren, die de kontinuiteit der zandsteen-lagen hebben gebroken, en dat zij, ze brekende, ze tevens onder eenen hoek hebben opgeheven, die ze bijkans loodregt staan doet. Zulke omstandigheden kunnen niet zonder gedeeltelijke verstoring der doorgebrokene rotssoorten plaats grijpen, en zoo vinden wij dan ook de zandsteenen verbrijzeld, van gladde vlakken voorzien, en in alle rigtingen van barsten en spleten doortrokken. Hetgeen den zandsteen trof, was natuurlijk ook van gelijke inwerking op de kolen die hij omsluit. Ook de lagen der steenkolen, hoewel meer verwijderd van de onmiddelijke aanraking met de verstorende beginselen, toonen, door hare oprigting, door de kloving harer massa, dat zij, tot in haren binnensten zamenhang geschokt, aan de inwerking van geweldige krachten onderworpen waren.

Als een leerrijk bewijs van het zoo even aangevoerde veroorloof ik mij, een verschijnsel bij te brengen, dat zich onmiddelijk boven de laatst aangegevene kolenlagen, weinige schreden ten noorden, aanschouwen laat. Wij zien namelijk dat de zandsteen-lagen, een slechts weinige duimen dik kolenvlot insluitende, met dit vlot loodregt zijn opgerigt en, zonder afbreking der lagen, knievormig zijn gebogen. In welken zamenhang de hier voorkomende lagen met die van Goenoeng Batoe-Api, Rantau Poekoela en Rantau Gintangan staan, is moeijelijk te beslissen, zoo lang geene bijzondere werkzaamheden

tot onderzoekingen van haren aard worden ingesteld. Het valt bezwaarlijk te zeggen, of de lagen als voortzettingen of wel als slechts dieper liggende vlotten van eene, zoowel in horizontale als vertikale rigting, magtig ontwikkelde kolenformatie moeten beschouwd worden. De verschillen in dikte schijnen allezins te bewijzen, dat de ter dezer plaatse voorkomende steenkolen aan hare vlotten behooren. Doch elk bepaald antwoord op deze gewigtige vraag wordt vooreerst onmogelijk; het kan dáár niet met zekerheid gezegd worden, waar wij ons op eene plaats bevinden, aan welke door verwering, uitspoelingen, instortingen en wegvoeringen van gedeelten van lagen, in den loop der jaarduizenden, veranderingen zijn te weeg gebragt, die den waren toestand der geölogische verhoudingen uitwischten.

Wanneer wij het medegedeelde aangaande het voorkomen der steenkolen met dat omtrent andere plaatsen, waar wij ze vinden, vergelijken, waar wij evenzeer als de gewigtigste leden der kolenformatie zandsteen en schiefer, met klei afwisselende, aanschouwen, dan moet in de eerste plaats het onderscheid in de gesteldheid van het gesteente in het oog vallen. In het algemeen hebben de steensoorten aan de Soengi Batoe-Api niet die vastheid bekomen, die haar op andere plaatsen kenmerkt. De schiefer's zijn losse, kleiachtige massa's, bijna van allen zamenhang ontbloot; terwijl de eigenlijke kolenschiefer's dik, schifferig, hard en met een vlakmosselige breuk zich vertoonen. Van de, voor die kolenschiefer zoo karakteristieke, vegetabilische overblijfselen van palmen en boomvaren, wier volkomene bewaring ons in staat stelt, de botanische wetten der oude voorwereld met groote naauwkeurigheid te bestuderen, vinden wij in de hier aanwezige lagen niets, en slechts onherkenbare koolachtige deelen hebben de schieferige klei meer of min donker gekleurd. Ook aan den zandsteen ontbreekt de soliditeit, en alles schijnt daar heen te wijzen, dat de onderwerpelijke steenkolen-lagen niet op dien ouderdom aanspraak mogen maken, welken de kolengebergten van Engeland, Frankrijk en Duitschland bezitten.

Deze zijn in het algemeen de, op mijne reis verkregene, resultaten, aangaande de geölogische gesteldheid van een terrein, hetwelk in alle opzigten aan geögnostische onderzoekingen groote hinderpalen in den weg legt. Vooreerst is het de weelderige, tot in den kleinsten hoek zich uitstrekkende vegetatie, die met het humusrijke aarddeksel, op hetwelk zij wortel heeft geslagen, de gesteenten overdekt, en ons dáár dikwijls onoverkomelijk in den weg staat, waar wij in belangrijke opzigten opheldering verlangen. Het bijkans volslagene gebrek aan naakte en ontblootte rotswanden liet maar zelden met éénen blik de ware natuur en den zamenhang der rotssoorten herkennen, terwijl de gezwollene rivieren de zwarigheden vermeerderden. Slechts moeijelijk en langzaam moest uit afzonderlijke beschouwingen een geheel worden zamengesteld, om zoo tot de resultaten te komen, die ik hier heb vóórgelegd.

§ 5. *Onderzoek der steenkolen van de Soengi Batoe-Api.*

1.) De grootere massa's der steenkolen, zoo als zij van de kolenlagen

gewoonlijk onmiddelijk worden losgebroken, hebben; volgens onze vroegere mededeeling, eenen min of meer regelmatigen parallelopipedischen vorm, eenen vorm, die zich in de afzonderlijke fragmenten herhaalt, in welke men de grootere stukken kan laten dóórslaan. In weinige exemplaren slechts laat zich uit de struktuur-verhoudingen der kool haar organische oorsprong aanwijzen. Ik zag stukken, die op de met de beddingvlakte evenwijdige breukvlakte, op eenige punten, eene duidelijke houtstruktuur, en bij name afdruksels van schorsdeelen, in de kolensubstantie doen waarnemen. De inwerking der atmosphaeriliën, en de door haar veroorzaakte en voortdurende verwering, heeft aan de buitenvlakten der lagen en der grootere losgescheidene, lang aan die inwerking blootgestelde, kolenmassa's eene fijne, met de beddingvlakte evenwijdig loopende streping medegedeeld, welke ons de bij versche breuk slechts onduidelijk herkenbare, schieferachtige struktuur der steenkolen voor oogen legt. Het zijn fijne lamellen, die, boven elkander gelegd, vast en innig verbonden, de kolenlagen zamenstellen.

2.) De kleur der steenkolen is intensief zwart en alleen die punten, welke in hun uiterlijk iets houtachtigs bezitten, neigen meer naar het zwartbruine.

3.) De breuk is oneffen, glanzig (splitterig) of klein en vlakmosselachtig, al naar dat de kolenmassa hare bladerige struktuur duidelijker heeft ontwikkeld, of alles meer tot een gelijkvormig geheel zaamgesmolten verschijnt.

4.) Is de breuk glanzig (splitterig) en oneffen, zoo is de glans der blootgelegde deelen gewoonlijk levendig, vetachtig, terwijl met de vlakke en kleinschelpachtige breuk de breukvlakte dikwijls mat en glansloos is. Wij vinden in één en hetzelfde exemplaar niet zelden gelijktijdig laagvormig verdeelde, matte gedeelten met levendig glanzende afwisselend; of sommigen vormen regelmatig verspreide vlakken in de anderen.

5.) Het, in andere steenkolensoorten zoo zeer verspreide, zwavelijzer kan in de steenkolen van Batoe-Api met het ongewapende oog niet ontdekt worden, en zelfs met een scherp vergrootglas mogt het mij niet gelukken, in de ten dezen opzigte onderzochte exemplaren, een erts te vinden, 't welk met zwavelijzer te vergelijken was. Eene andere, in punten en grootere partijen door de geheele massa verspreide, zelfstandigheid wordt dikwijls aangetroffen. Het is eene donker barnsteenkleurige, hartsachtige maar verharde, van vele spleten doortrokkene en daardoor iriserende vorming, die fijngewreven een bruinachtig geel poeder daarstelt en verhit opzwelt. Gelijk vroeger reeds gezegd is, vult eene fijne, door sterk ijzergehalte rood gekleurde, thon overal de spleetvlakten der kolenmassa, en ook gele en okerachtige punten en strepen zijn soms in het inwendige der steenkolen bij het dóórslaan zigtbaar.

6.) De steenkolen bezitten, bij ligte breekbaarheid, eenen geringen graad van hardheid. Een matig sterke hamerslag op de oppervlakte van een stuk steenkool is toereikende, om het oogenblikkelijk in kleine stukken te doen springen. Over papier gestreken, laat het eene lichtbruine streep achter, en fijngewreven geeft het een uit kleine hoekige stukjes bestaand poeder, hetwelk, door het licht beschenen, het licht in vele glanzende punten terugwerpt.

7.) De specifieke zwaarte kan, uit gebrek aan de noodige instrumenten, door mij niet bepaald worden. Het absolute gewigt wisselt zeer af en hangt af van de diepte, uit welke de exemplaren genomen worden, of wel daarvan, of ze lang aan de oppervlakte of in het water gelegen hebben; alzoo van den graad van veranderingen, die ze ondergingen. Men kan aannemen dat 1 Rijnl. voet 78 pond weegt.

8.) Wordt de kool in poeder aan de gloeihitte blootgesteld, dan ontwikkelen zich zeer spoedig gazsoorten en dampen, die met eene levendig gele vlam ontbranden, onder vrijwording van een zwart roet verteren, en eenen sterken asphalt-reuk verspreiden. De terugblijvende zwarte massa van het poeder (koolstof met ontbrandbare deelen) kleeft eenigermate aan één en rangschikt de kool, uit een technisch oogpunt, onder die soort, welke den overgang maakt van *zandkolen* tot *sintelkolen.*

100 gewigtsdeelen steenkoolpoeder verliezen op deze wijze 39,46 gewigtsdeelen, waardoor men 60,54 gewigtsdeelen steenkolen-kool (*koaks*) verkrijgt.

9.) Dunne fragmenten der steenkool, in de kaarsvlam snel gestoken, ontvlammen snel en verbranden met eene gele sterkriekende vlam, zoo lang zij aan de inwerking der lichtwarmte zijn blootgesteld. Worden zij van de vlam verwijderd, dan dooven zij even spoedig uit als zij ontvlamden. Levendiger en meer flikkerend is daarbij de vlam der glanzige steenkolen-variëteit; zij verbrandt met een knetterend gedruis en verspreidt, met meer rook, een sterkeren steenkolenreuk.

10.) Een stuk van deze glanzende variëteit, 11,83 grammen wegende, in de opene lucht op rood gloeijend blik gelegd, begint na 35 sekonden zich aan te steken, terwijl eene fijne flikkerende vlam op zijne oppervlakte verschijnt, die na eenige minuten zich vergroot en, onder uitstooting van eenen zwarten rook en van eenen intensief brandigen steenkolenreuk, voortbrandt. Na 15 minuten dooft ook deze uit, en nadat de kool, zonder vermindering van haar volumen, eenigen tijd heeft voortgegloeid, overdekt zij zich met eene losse, graauwachtig witte, op sommige punten door ijzer roodachtig gekleurde, zeer fijne asch. Gedurende dit proces heeft de kool bersten bekomen, zich door het uiteenwijken dier bersten vergroot en eenigermate van vorm veranderd. Nadat de kool 38 minuten heeft gegloeid, weegt het produkt 4,14 grammen, zoodat de massa der als gaz verbrande en als fijne kool in zwarten rook ontwekene zelfstandigheden 7,69 bedraagt. Uit deze beschouwingen laat zich berekenen, dat 100 gewigtsdeelen der glanzende steenkolen-variëteit, in het opene vuur en zonder buitengewone luchttrekking, 65,01 door verbranding verliezen. Het achterblijvende en bij name het inwendige bestaat uit eene fijnporeuse, meer of min vezelige, naar graphiet gelijkende, ruwe massa, die men als niet onder de gunstigste omstandigheden ontstane en gedeeltelijk verbrande *koaks* moet beschouwen.

11.) Laat men, wanneer ook de vlam uitgedoofd en de gloed, door eene aschschors, die het gansche stuk overdekt, niet meer waarneembaar is, dat stuk voortdurend aan eene gloeihitte blootgesteld, dan verteert alles wat verbrandbaar is, met teruglating van een klein, uit de reeds vermelde witgraauwe asch bestaand, overschot.

100 deelen steenkolen van Batoe-Api bevatten 14,05 onverbrandbare deelen of asch.

12.) De steenkool, in groote hoeveelheid en in stukken tot de grootte van eenen kanonskogel in de opene lucht met brandend hout in aanraking gebragt, ontvlamt snel en brandt gelijkvormig over de gansche oppervlakte met eene gele vlam, die sterk rookt en een steenkolen-reuk in hoogeren graad verspreidt. Behalve dezen doordringenden, hoewel niet onaangenamen reuk, wordt er, namelijk als de vlam reeds lang heeft aangehouden, en het oogenblik harer uitdooving begint, zeer veel zwavelig zuur ontwikkeld, ontstaan door ontleding van het zwavelijzer, 't welk de kool in eenen hoogst fijn verdeelden toestand met zich voert. Dit is voor de omstanders uitermate lastig en verwekt een sterk hoesten.

Bereiken de brandende stukken den hoogsten graad van gloed, en zijn de ligter brandbare stoffen (ontstane gazsoorten, enz. enz.) in hen verteerd, dan beginnen zij zich op hunne oppervlakte met eene laag der graauwe asch te bedekken, terwijl het binnenste nog langen tijd in den gloeijenden toestand blijft *). Bij aanwending van eene kunstmatige luchttrekking verteren zij meest volkomen, en slechts eenige exemplaren, klaarblijkelijk afkomstig van de bovenste, onzuivere lagen, laten eene meer steenachtige, zamenhangende, schilverachtige, witgraauwe, of roodachtige massa terug.

13.) De steenkolen, in eene gesloten ijzeren retort aan sterke gloeihitte blootgesteld, ontwikkelen, zoodra de roodgloeijing der retort (45 minuten) bereikt is, eene groote hoeveelheid koolstof-oxijde-gaz, koolwaterstof-gaz en koolstof-zuur, in vereeniging met dampen van brandbare olie en teer. De teer-ontwikkeling grijpt met groote energie plaats, waarna ook spoedig de gansche gazvorming haar einde heeft bereikt.

14.) Het teer, dat men bij deze operatie verkreeg, schijnt in groote hoeveelheid in de kolen voorhanden; wordt daardoor hare belangrijkheid in een technisch opzigt vermeerderd. Het gebrek aan eene goede weegschaal stelde mij buiten staat, omtrent het teergehalte naauwkeurige kwantitatieve onderzoekingen in het werk te stellen, behalve dat mijn, voor vele verbeteringen vatbaar apparaat slechts altijd summarische resultaten bij benadering oplevert. Het teer, door destilatie verkregen, is nog verontreinigd door water en andere stoffen, en juist daardoor niet geschikt, om met bepaaldheid over zijne goede of slechte eigenschappen te doen oordeelen. Ik twijfel niet, of het zal, bij doelmatige daarstelling, aan alle vereischten beantwoorden en zeker vrij wat goedkooper te bekomen zijn, dan dat, hetwelk uit Nederland wordt aangevoerd.

15.) De terugblijvende koaks hebben een zeer goed aanzien; ze zijn vezelachtig-poreus en bezitten de kleur van mat zilver. Daar de kleine opening van mijn ijzeren retort het noodig maakte, de steenkool in kleinere stukjes binnen te brengen, zoo kon daarbij niet onderzocht worden, of de groote steenkolenstukken de eigenschappen hebben, in hun

*) $4^3/_4$ ℔ steenkolen onder anderen, die in verscheidene stukken waren geslagen, gloeiden na een tijdsverloop van $1^1/_2$ uur nog volkomen en verspreidden nog eene sterke hitte.

geheel te blijven, hetgeen een zeker teeken zou wezen dat ze zuiver zijn van aardachtige bijmengsels. Intusschen zetten de kleinere stukken zich niet of slechts weinig bij het verkolingsproces uit, en beantwoorden zij, wat het volumen betreft, aan de verbruikte kolenmassa. Zij bakken niet zeer sterk zamen, hoewel enkele stukken zóódanig aan elkander waren gesmolten, dat ze niet weder konden gescheiden worden. De hoeken en kanten der koaks zijn, na voleinding der operatie, slechts weinig afgerond en bewijzen ons daardoor, dat zij aan geene groote verweeking onderworpen waren. De produktie der koaks, die altijd nog vele zwaveldeelen bevatten, zal naar het gewigt zeker meer dan 60 pCt. bedragen.

Wanneer bereids de resultaten van het geologische onderzoek mij deden aannemen, dat de onderwerpelijke kolen der Soengi Batoe-Api geenen gelijken ouderdom met andere formatiën bezitten, zoo hebben de onderzoekingen der kolen zelve, gelijk ze in de voorgaande bladzijden werden medegedeeld, dit vermoeden nog meer bevestigd. Het heeft lang aan de natuur-onderzoekers niet willen gelukken om in de steenkolen der eigenlijke steenkolen-formatie een spoor van vegetabilische afkomst te vinden, tot welk vermoeden ons de vele afdrukken en verkoolde, duidelijk herkenbare, overblijfsels van bladen, vruchten, enz., regt geven, die wij zoo dikwijls in de kolen begeleidende schiefers ontdekken. Eerst in den nieuwsten tijd mogt men, met behulp van goede en scherpe mikroskopen, sporen van vaatbundels en hartscellen in de steenkolen zelve opsporen, zoodat het nu aan geenen twijfel meer onderhevig blijft, dat zij inderdaad datgene zijn, waarvoor men ze gehouden heeft, namelijk voor planten, die onder eene aardbedekking werden begraven, en onder deze bedekking door gebergte-lagen eene vrijwillige vermenging (een gisting-proces) ondergingen. In de kolen, uit de lagen van Batoe-api genomen, vinden wij, dikwijls ook met het ongewapende oog, de duidelijkste kenteekens der planten-struktuur, en deze zelfs op eene zoo onmiskenbare wijze uitgedrukt, dat ook de mingeoefende geen oogenblik twijfelt, om ze voor veranderde vegetabiliën te houden. Die koolachtige mineraalzelfstandigheden, bij welke de plantenvezel nog dien hoogen graad van verandering niet heeft geleden, dat wij niet meer in staat zijn haar vroeger aanwezen aan te wijzen, gelijk zulks met de eigenlijke steenkolen het geval is, bestempelt men met den naam van *bruinkolen*, onder welke afdeeling dan ook mijns inziens de kolen van Soengi Batoe-Api moeten worden ingedeeld.

Zij behooren hier weder speciaal tot die soorten van bruinkolen, welke de zoogenaamde *moorkolen* bevatten en die naauwelijks meer van eenige soorten der steenkolen te onderscheiden zijn; ja, zij zouden voor dezulke worden aangezien, ware het niet dat zich op sommige punten in hare massa overgangen in bitumineus hout lieten herkennen.

Zoo ver mijne navorschingen mij in staat stellen over de bruikbaarheid der steenkolen van Soengi Batoe-api, tot verhitting van stoomketels, te oordeelen, zoo geloof ik met volle overtuiging ze in dit opzigt met die steen-

kolen van Europa te kunnen vergelijken, welke, zooal niet tot de voortreffelijkste, dan toch tot eene zeer bruikbare kwaliteit behooren. Het aschgehalte, ofschoon 14 pCt. bedragende, staat het zoo even gezegde niet in den weg. Ten voordeele der kolen spreken hare eigenschappen: snel zich te ontsteken, gelijkvormig en levendig te verbranden, en zoodra de gaz-ontwikkeling geëindigd is, met sterke ontwikkeling van warmte voort te gloeijen; daarbij niet zamen te bakken en tot eene losse asch te verteren. Deze zijn resultaten uit proefnemingen, die met steenkolen genomen werden van de oppervlakte herkomstig, en alzoo jaren lang aan de veranderde en oplossende eigenschappen der atmosphaeriliën en van het stroomende water blootgesteld. Massa's, uit grootere diepten genomen en meer tegen de opgenoemde, de goede kwaliteit verstorende eigenschappen beschermd, zullen ons nog gunstiger resultaten opleveren.

§ 6. *De sphaerosideriet of de kleiachtige bruin-ijzersteen.*

Men vindt in die thon-lagen, welke de afzonderlijke steenkool-bedden van een scheiden, zoowel aan den Goenoeng Batoe-Api als in den omtrek der kampong Jatoe, eene ijzererts ingesloten, die bij eene doelmatige behandeling, overeenkomstig zijne chemische zamenstelling, een voortreffelijk ruw ijzer opleveren kan. Men vindt dien op andere plaatsen evenzeer met de bruinkolen, en ook de ware steenkolen worden somtijds van sphaerosideriet-lagen vergezeld.

De ijzererts heeft eene geelachtige of roodachtig graauwe kleur, en eene witgraauwe streek. Hij ondergaat groote veranderingen door verwering, door verlies van zijn koolstofzuur en door hoogere oxydatie van het ijzer, als ook door latere omzetting van het ijzer in ijzer-oxydehydraat.

De verandering begint aan de oppervlakte en dringt van hier naar binnen voort, zoodat het dikwijls voorkomt, dat men eenen ijzererts verbreekt, wiens buitenste schors uit kleiachtig ijzer-oxydehydraat en wiens kern uit koolstofzuur-ijzer bestaat.

De voornaamste bijmengsels zijn gewoonlijk kiezel-thon of een thon-aardesilikaat, in hetwelk de kiezel-aarde aanmerkelijk voorheerscht. Naarmate de bijmengsels zich in grootere of geringere hoeveelheid voordoen, naar die mate wisselt het gehalte aan ijzer-oxydaat van 20 tot 54 pCt. De sphaerosideriten zijn ligt te reduceren, doch kunnen daarbij zeer moeijelijk smeltbaar zijn. Ze hebben eene groote neiging, om een wit ruw ijzer met donkere slakken te geven, en leveren, bij eene behoorlijke behandeling met kalkaarde, een goed graauw ruw ijzer met lichte slakken.

De hoeveelheid van spaath-ijzersteen, welke op de aangevoerde plaatsen gevonden wordt, is zoo belangrijk, dat hij, te meer daar hij met kool verbonden voorkomt, in technisch opzigt alle opmerkzaamheid verdient en in de daad voor eene onschatbare ontdekking zou moeten gehouden worden, wanneer men genoodzaakt ware, of er toe wilde overgaan, om *Indisch ijzer* in de etablissementen des gouvernements, in de fabrieken, bij het bouwen van schepen en huizen, enz. te gebruiken.

§ 7. *De bruinkool-exploitatie in Bandjermasin.*

Ziedaar den uitslag van het eerste onderzoek der bruinkool-lagen van Bandjermasin, door den heer SCHWANER in 1844 in 't werk gesteld! Toen dit ter kennis van 't Gouvernement was gebragt, werd besloten, om dit onderzoek met ijver voort te zetten, en zoo spoedig mogelijk eene ontginning te beproeven.

Reeds in 1845 ondernam men te Lokpinong, aan de rivier Batoe-api, eene uitgraving. Daar dit gedeelte van Borneo behoort tot het grondgebied van den sulthan van Bandjermasin, kon hiertoe niet worden overgegaan, dan met toestemming en hulp van dien vorst. Zij werden echter gemakkelijk verkregen, gelijk mede meer bepaald het verlof en de medewerking van den rijksbestierder van dat rijk, daar de streek, waar men graven wilde, door den sulthan als een apanage aan dien hofgroote was afgestaan. Men toog met ijver aan 't werk, en verkreeg in korten tijd ruim 100,000 Amsterdamsche ponden bruinkolen, welke voor de stoomvaart en ook voor de smederijen bruikbaar werden bevonden.

Daarop besloot men tot eene ontginning op grooter schaal. Men koos eene plaats, aan de Hatoean, een spruitje van de rivier Batoe-api. Zij ligt mede in 't apanage van den rijksbestierder, 't welk den naam draagt van Riam, wegens den snellen stroom (riam), dien de rivier Batoe-api hier heeft. Men dolf in 1847 en 1848 omstreeks 500,000 Amsterdamsche ponden bruinkool, en dit produkt werd over 't algemeen zeer bruikbaar bevonden. Desniettemin bleef de zaak zoo wat op dezelfde hoogte, en ondervond men allerlei tegenspoeden. Vooreerst had men, met het oog op den afvoer van 't produkt, eene zeer slechte plaats gekozen, 't geen men reeds te voren had kunnen veronderstellen, al ware 't maar alleen door te letten op den naam van de plaats, waar men zich neerzette, namelijk „riam" of „snelle stroom." Bovendien werd het werkvolk, met veel moeite en grootendeels met groote kosten, van Java en Borneo's Westkust bijeengebragt, en was het moeijelijk voltallig te houden wegens ziekten en desertie. Het besturend personeel, waarvoor men alles nam wat zich slechts als deskundige opwierp, bleek onbekwaam te zijn. Daarvan moest wel het gevolg zijn, dat het op de plaats gebouwde provisionele etablissement, de gansche inrigting en de regeling der werkzaamheden zeer kostbaar en tevens ondoeltreffend waren. 't Doet ons genoegen te mogen erkennen, dat de toenmalige Gouverneur-Generaal, de heer ROCHUSSEN, alle pogingen aanwendde en eenen grooten ijver betoonde, om de zaak op eenen beteren voet te regelen. Maar toch mislukte zij. Wij willen over de oorzaken niet verder uitwijden. Alleen willen wij als onze overtuiging uitspreken, dat indien het geen Gouvernements-onderneming maar de onderneming van partikulieren was geweest, zij waarschijnlijk niet zoo spoedig zou zijn opgegeven

In November 1848 werd het etablissement aan de Hatoean opgebroken. Maar inmiddels was op een ander punt, mede aan de Batoe-api, eene nieuwe ontginning beproefd. Zij had plaats in den berg Pengaron, evenceus

op het grondgebied van den sulthan. Wel kostte het eenige moeite, den vorst te bewegen tot het verleenen van verlof om op dit terrein een mijn aan te leggen, maar hij eindigde toch met zijne toestemming te geven. In de hoofdplaats van Bandjermasin zelf werd een atelier voor timmer-, smids- en ander ambachtswerk ten behoeve van het etabliessment opgerigt. Hierdoor werkte men goedkooper dan met een atelier bij de mijn zelve. De rivier Batoe-api werd van boomstammen en rotsen gezuiverd, waardoor zij voor de vaart geschikter werd gemaakt. Doeltreffende modellen waren uitgedacht voor ijzeren en houten schouwen, en deze weldra vervaardigd. Op die wijze werd het vervoer gemakkelijk en vrij goedkoop. De kolen, die men verkreeg, ofschoon men nog niet tot de gedrukte lagen gevorderd was, die de besten zouden opleveren, bleken zeer goed te zijn voor de stoomvaart. Het gruis liet zich met vrucht gebruiken voor de smederijen. Sedert het laatst van 1848, toen het delven van steenkolen te Pengaron begon, tot het laatst van de maand April 1849, waren reeds van daar te Bandjermasin geleverd 467 ton van 2000 Amsterdamsche ponden. In 1846 werden in 't geheel gedolven 1160 ton.

Sedert dien tijd is de produktie dezer mijnen altoos klimmende gebleven, terwijl het etablissement aanmerkelijk is uitgebreid en een talrijk personeel de werkzaamheden leidt en bestuurt. In 1854 waren er 625 personen werkzaam, en werden 14,000 ton steenkolen uitgegraven.

Ondertusschen is men tevens steeds voortgegaan met het onderzoeken van het terrein in deze streken, en heeft men gedurig nieuwe rijkdommen zoowel van steenkolen als van ijzer ontdekt. Zoo vond onder anderen in 1854 de aspirant-ingenieur RANT, bij den berg Djabok, aan de rivier Riam-Kanan, even rijke en voordeelige steenkolenlagen als te Pengaron worden bewerkt, terwijl ze dit groote voordeel aanbieden, dat ze 36,000 Ned. ellen digter bij het zeestrand zijn gelegen. De heer SCHWANER had dan ook vóór zijn dood nog het genoegen, overtuigd te worden van den onuitputtelijken rijkdom der streken, die hij het eerst opzettelijk had onderzocht. Wij kunnen ons niet weêrhouden, hier af te schrijven, wat hij, in het door den heer PIJNAPPEL uitgegeven werk (I, 59), daaromtrent heeft opgeteekend.

„De verspreiding der kolen," zegt hij, „is bij later onderzoek gebleken, veel grooter te zijn, dan bij de eerste ontdekking kon verondersteld worden. In de geheele heuvelformatie maken zij een belangrijk en bijna nimmer ontbrekend gedeelte der mineralogische zamenstelling uit; alle kloven en spleten, die veroorloven een blik te werpen in het eigenaardige der onderaardsche natuur, in welke men tot hiertoe is doorgedrongen, hebben tot kolenlagen geleid, en ook de oevers der groote rivieren vertoonen ze op vele plaatsen.

„De vorming dezer kolen valt in verschillende tijdperken der geologische geschiedenis van het land, doch daalt niet verder dan de tertiaire formatie. De oudste lagen, wier voortreffelijkheid bij zoo vele proefnemingen reeds ten volle gebleken is, en die thans het voorwerp van eenen veel belovenden bergbouw uitmaken, zijn de meest ontwikkelde en uitgebreidste. Onder den druk van zandsteen, klei en kalkformaties, hebben zij de deugd

en digtheid van oude kolen verkregen, en geen spoor van hunnen oorsprong uit vergane wouden is meer in hen te vinden. De hooger liggende koolen uit den diluviaaltijd, die met lagen van zand en gerolde steenen afwisselen, zijn zwart of bruin van kleur, en hebben, zoowel in uiterlijken vorm, als inwendige zamenstelling, hunne houtstruktuur zoodanig behouden, dat de stammen en takken nog meestal duidelijk kenbaar zijn. Het derde tijdvak van bruinkolenvorming valt in de tegenwoordige formatie. Zij heeft overal plaats, waar de rivieren gedurende den regentijd gelegenheid hebben, om de door hen meêgevoerde plantaardige overblijfsels in stille bogten, met zand en kleibanken afwisselend, vast te zetten. De steeds veranderlijke waterhoogten, waardoor zulke vastzettingen nu eens onder water staan, dan weder aan de werking der zonnestralen zijn blootgesteld, gepaard met hun lang verkeeren in dezen laatsten toestand gedurende de oostmoesson, schijnt den voortgang van het chemisch proces der verkoling bijzonder te bevorderen.

„De ijzerertsen komen in verschillende gedaanten en in verschillend metaalgehalte voor. Het kleiachtige sphaerosideriet maakt een gedeelte der oudste bruinkolen-formatie uit, en is nu eens in zamenhangende lagen, dan weder in enkele sphaeroïden, tusschen de kolen en kleilagen verspreid. De kleiachtige bruinijzersteen is dikwijls met de diluviaalkool verbonden, en wordt in koraalvormige stukken van verschillende grootte, in de lagen van zand, klei en gerolde steenen in grooten getale aangetroffen.

„Kristalachtige, bladerige roodijzersteen heeft op verschillende plaatsen de sedimentaire lagen doorgebroken. Het veelvuldig aanwezig zijn van door ijzerrijk cement zamengevoegde konglomeraten, die, in een groot gedeelte van het land slechts met eene dunne laag tuin- of teelaarde bedekt, de oppervlakte vormen, is ligtelijk te verklaren uit den grooten rijkdom en uit de verbreiding der ijzerertsen. Tot deze ijzerertsen moet nog gerekend worden te behooren het magneetijzer, dat uit de oplossing van syenitische steenen is voortgekomen en als fijn zand langs de rivieroevers te vinden is. De met deze verschillende ijzerverbindingen in aanraking komende wateren lossen een gedeelte der ertsen op, en zetten ze, aan de oppervlakte gekomen, tusschen de lagen van zand en gerolde steenen, dezen tot een vast geheel verbindende, in den vorm van ijzer-oxijdehydraat weder af. Opheffingen van psilomelan, zwarten bruinsteen, op die van het ijzer gelijkende, doch van geringere uitbreiding, heb ik in verscheidene oorden van het rijk aangetroffen."

Ziedaar welke rijkdommen, in 't gebied van den sulthan van Bandjermasin, op nijvere handen wachten! Wij hopen, dat het de aandacht onzer kapitalisten en industriëlen niet moge ontgaan. 't Is waar, nog altoos is het Gouvernement naijverig op de partikuliere nijverheid, en ziet het hen, die dat veld verlangen te betreden, met wantrouwen en tegenzin er verschijnen. Maar ook dat zal overwonnen worden, indien zich maar een ernstige wil begint te openbaren. Wij hopen, dat die gelukkige tijd spoedig moge aanbreken.

De Kokos-eilanden en de Engelschen.

Opmerkelijk is de onverschilligheid van de regering en van de voorstanders der oude koloniale politiek, waarmede zij den meer en meer toenemenden invloed der Engelschen in onze Indische bezittingen aanzien. Terwijl van alle kanten Engelsche partikulieren zich binnen de grenzen van ons grondgebied dringen, en zich van de regering van menigen Nederlandschen vasal-staat meester maken, gerugsteund door hun Gouvernement, dat wel verklaart aan die handelingen geheel vreemd te zijn, maar ongetwijfeld die pogingen met genoegen ziet en, als 't er op aankomt, zijne landgenooten niet zal verloochenen en in den steek laten; — terwijl dat Gouvernement zelf, overal waar het de kans schoon ziet, al verder in onze bezittingen indringt — blijven onze Ministers van Koloniën, en hun leidsman de heer J. C. BAUD, dit werkeloos en lagchend aanzien. Wij zullen nu niet terugkomen op de zonderlinge toevalligheid, dat in 1842 ons belang juist medebragt om onze etablissementen op de Oostkust van Sumatra in te trekken, en dit ons belang in volkomen overeenstemming was met de eischen der Singapoersche kooplieden, die hemel en aarde hadden bewogen, om die intrekking te verkrijgen, en sedert dien tijd, zonder zich aan de Nederlandsche differentiële regten te storen, hunne waren onbelemmerd en onbelast in Sumatra invoeren! Wij zullen ook niet spreken van Laboean en Serawak, waar een Engelsch bestuur voor goed is gevestigd, en van waar uit het zijnen invloed in gedurig wijder kringen over Borneo verspreidt, zonder dat van onze zijde eenig tegenwigt in de schaal wordt gelegd. Wij zullen niet gewagen van 't geen in den Rio-archipel wordt verrigt. Wij willen alléén een zeer recent feit herinneren.

Toen in de zitting van 7 Mei 1857 den Minister van Koloniën inlichtingen werden gevraagd omtrent de handelingen van Singapoersche kooplieden in het rijk van Siak op Sumatra's oostkust, werden door den heer MIJER, met eene ligtvaardigheid en naïviteit, die 't geheele land verbaasden, bijzonderheden verhaald omtrent de betrekkingen van den sulthan van Siak, een vasal van het Nederlandsche Gouvernement, en de Engelsche kolonie Singapoera, waaruit duidelijk bleek, tot welk eene hoogte de Engelsche invloed in dat gedeelte onzer Indische bezittingen reeds is gestegen. Hij vertelde met den meest mogelijken eenvoud, hoe de sulthan van Siak in persoon naar Singapoera was gegaan, om zijn rijk aan het Engelsch gouvernement aan te bieden; hoe dit Gouvernement voor dat aanbod heeft bedankt; maar hoe daartegen een Engelsch partikulier, een koopman, met den vorst en eene gewapende magt naar Siak is vertrokken; hoe die partikulier den sulthan tracht over te halen, om zijn rijk aan hem af te staan;

en hoe wij van dat alles niets voor onze belangen hebben te vreezen, omdat de vorst „de vriendschap, die sedert een reeks van jaren tusschen hem en het Nederlandsche Gouvernement bestaat, wenscht te onderhouden". De Minister was er volkomen van overtuigd, „dat de vorst van Siak, ondanks de verzoeking, waarin hij gebragt is door dien vreemdeling, getrouw blijft aan het Nederlandsch Gouvernement". Al wat er gebeurde beschouwde hij als van geen gewigt hoegenaamd. „Ik geloof" zoo sprak hij, „dat van eenige gelukzoekers, die zich niet zonder hulp van hun Gouvernement kunnen handhaven, geen nadeel te wachten is voor onze politieke belangen, zoomin op de westkust als op de oostkust van Sumatra; en dat het wantrouwen zou verraden in ons gezag en onzen invloed, indien wij eenige waarde hechten aan de bemoeijingen van zoodanige gelukzoekers met de oostkust van Sumatra".

Zie dat is mannentaal! Hoe gunstig steekt die af bij de politiek die onze voorouders volgden! Zij beschouwden elken vreemden invloed, maar vooral den Engelschen, als voor onze belangen en ons gezag hoogst gevaarlijk, en alle middelen grepen zij aan, soms ook wel eens dezulke die onze goedkeuring geenzins kunnen verwerven, om dien invloed te weeren. En dat deden zij van het oogenblik, toen zij voor 't eerst in Indië zich vestigden. Nog dezer dagen kwam ons daarvan een bewijs onder de oogen; 't welk te opmerkelijk is, om niet vermeld te worden.

In eenen brief van 31 Julij 1620, te Batavia geschreven, beklaagt zich de toenmalige Gouverneur-Generaal JAN PIETERSZ. KOEN over den last, dien hij van zijne Engelsche mededingers te lijden had. Een treffend blijk vinden wij daarin van den naijver, waarmede hij al hunne handelingen naging en elke uitbreiding van hun gezag, hoe gering ook, trachtte te beletten *).

Een jaar te voren (Julij 1619) was tusschen de Engelsche en Nederlandsche O. I. maatschappijen een bondgenootschap gesloten, waarbij bepaald werd, dat een raad van verdediging, uit acht personen bestaande, voor de beide natiën gezamenlijk te Bantam zou worden opgerigt. De Engelschen zouden een derde gedeelte van den specerijhandel in de Molukkos genieten, en de beide maatschappijen zouden op gemeene kosten acht oorlogschepen in zee houden. In Batavia echter heerschte uitsluitend het Nederlandsche gezag.

Nu gebeurde het, onder deze politieke regeling, dat zeker Engelschman, een bottelier op een der Engelsche schepen, te Batavia op eigen autoriteit een Chinees had gegeeseld. Naauwelijks was dit bekend, of hij werd voor den Nederlandschen regter gebragt. Daar werd hem gevraagd: „waarom hij den Chinees zoo kwalijk getrakteerd had, en of hij wel wist, hoezeer

*) Dit stuk, gelijk meer andere belangrijke bescheiden, hebben wij te danken aan het 's rijks archief te 's Gravenhage, dat thans met den schat der oude koloniale archiven verrijkt is geworden. Eindelijk kan van deze, voor de geschiedenis van Indië zoo gewigtige, dokumenten een behoorlijk gebruik worden gemaakt. Wij verheugen ons daarin, en hebben ondervonden, dat het „snuffelen" in deze schatten gemakkelijk wordt, zoowel door de voortreffelijke wijze, waarop de verschillende bundels in ruime en luchtige lokalen zijn gerangschikt, als door de verpligtende en voorkomende hulpvaardigheid van de ambtenaren bij het rijksarchief. Ons tijdschrift zal weldra de bewijzen dragen, dat wij thans tot de koloniale archiven toegang hebben.

hij zich daardoor tegen de overheid vergrepen had". De Engelschman antwoordde, dat hij daar te lande (Batavia of Jakatra) geene andere overheid kende, „dan zijn eigen president." En nu verhaalt KOEN verder aan de heeren zeventienen aldus: „Om voorderen quae inbreuck voor te comen en 't gerechte te meynteneren, is voorsz. bottelier bij den raede gecondemneert, publyckelyck gegeselt te worden, gelyck hij den Chinees gedaen hadde. Wij hebben de sententie geapprobeert en d' executie laten doen. D' overhooffden van d' Engelschen hebben hun hierover uitdermaten zeer onstelt en beclaegt, seggende, onder veel andere redenen meer: *dat de Majesteit van Engelandt en van de Engelsche natie een zeer groote schande aengedaen waere.* Daerop hun met alle beleefdheit aengedient is, hoeveel moetwille van hun volck ongestraft gebleven was, dat voorts de misdaet niet hadden konnen simuleren, omdat onze hoochste overichheit daeraen vercort was, en geen ander rechter dan die van de Hoog Mogende Heeren Staten-Generael in 't landt gedoogen mochten. Item dat de Chinezen geen twee heeren conden dienen, en veel andre redenen meer."

Dat was voorwaar eene andere politiek dan die van den Nederlandschen Minister van Koloniën in 1857. Toen wilde men baas blijven in zijn eigen huis, en op dat beginsel ook zelfs niet den geringsten inbreuk gedoogen. Veel is er, dat wij in de handelingen onzer voorouders in Indië moeten afkeuren; maar wat dit betreft, scharen wij ons onvoorwaardelijk aan hunne zij. Nimmer hadden zij 't zoover gebragt, nimmer aan ons zulk een kostbaar Indisch rijk kunnen nalaten, indien zij hadden gesproken gelijk de heer MIJER in 's lands vergaderzaal, die er volstrekt geen gevaar in ziet, niet alleen dat een Engelschman in onze bezittingen zijn eigen regter zou zijn, maar zelfs dat Engelschen zich er willekeurig in vestigen, eene gewapende magt er brengen, in de inwendige geschillen onzer onderdanen tusschenbeide komen, en in de rijken onzer vasallen oppermagtig gebieden. In dat alles ziet hij volslrekt niets verontrustends. Anders dacht JAN PIETERSZ. KOEN er over. Reeds het schijnbaar onbeduidende voorval van den Engelschen bottelier en den Chinees gaf hem aanleiding, om in denzelfden brief aan de heeren zeventienen 't volgende te schrijven:

„Wij hebben niet konnen naerlaten het voorschrevene te dechiffreren even gelijk alles gepasseerd is, opdat de heeren kennelijk worden, zoo het bij avontuur niet en weten, wat de pretentie en intentie van de hoochmoedige Engelschen zij. Waeren zij meester, de Nederlanders souden welhaest uit Indiën; maer den Heere zij loff, die het anders verzien heeft. 't Is voorwaer een onverdraegchelijcke natie. U zij ten allerhooghste gerecommandeert, in 't minst geen deel, onder compagnie's recht, lant, forten off plaetsen, aen de Engelschen toe te staen, veel min dat zij daer garnisoen houden, eenige starckten ofte forten bouwen; want zoo d' Engelschen daartoe komen, zal de Indische staet van de generale kompagnie der vereenigde Nederlanden niet lange bestaen."

Zoo dacht de Gouverneur-Generaal JAN PIETERSZ. KOEN over den vreemden invloed en speciaal dien der Engelschen in onze Indische bezittingen. Niet

alzoo de tegenwoordige Minister van Koloniën, de heer Mr. P. MIJER. Met de meest mogelijke overschilligheid spreekt hij over den inbreuk, die door onze naburen in de laatste jaren reeds zoo menigwerf op onze regten is gemaakt, en wij houden 't voor zeker, dat hij met dezelfde onverschilligheid een feit zal vernomen hebben, dat dezer dagen heeft plaats gegrepen, en 't welk wij thans onzen lezers willen mededeelen.

Tusschen 12° en 13° Z. breedte en op ongeveer 96° O. L. liggen, midden in den Oceaan, eenige kleine eilanden, die den naam dragen van „Kokos-eilanden" of ook wel „Keeling-eilanden". Den laatsten naam hebben zij te danken aan hunnen vermoedelijken ontdekker, den Engelschen scheepskapitein WILLIAM KEELING, die ze in 't jaar 1608 voor 't eerst zou gevonden hebben. Hij was in dienst van de Engelsche Oost-Indische kompagnie, keerde van de Molukkos naar Europa terug, en zag ze op deze terugreis. Den eersten naam ontleenen zij aan den grooten rijkdom van kokosboomen, waarmede ze overdekt zijn. Zij zijn twee-en-dertig in getal, die bijna allen sedert eenigen tijd afzonderlijke namen dragen, waarop wij straks zullen terugkomen.

Nadat deze eilanden sedert hunne ontdekking onbewoond hadden gelegen, zette zich eindelijk in 1823 zeker Engelschman, A. HARE genaamd, op de meest zuidelijke neder. Een zijner landgenooten noemt hem een man, „whose persuits bare a very doubtful character." Hij bragt er eenige Maleische en andere Indische huisgezinnen, die hij, volgens zijne verklaring, in den Archipel, aan de Kaap de Goede Hoop en aan de Afrikaansche kust van aanzienlijke volkshoofden ten geschenke had ontvangen. De beweegreden, die hem noopte, om zich met die menschen hier neder te zetten, wordt door eenen Nederlandschen zeeofficier, die in 1829 deze eilanden bezocht, toegeschreven aan zijn verlangen, „om zich te onttrekken aan alle maatschappelijke instellingen, en vooral, om alleen heer en meester te zijn en willekeurig met zijne volgelingen te kunnen handelen." *).

Maar drie jaren later vestigde zich hier nog een ander Engelschman, die een veel grooter invloed op de Kokos-eilanden heeft uitgeoefend, en wiens lotgevallen wij thans zullen mededeelen. Wij hebben de kennis er van hoofdzakelijk te danken aan den gezagvoerder van het Nederlandsche koopvaardijschip *Dankbaarheid*, die in 1842 hier eene aan zijn vaartuig geleden schade kwam herstellen †).

De heer J. ROSS, geboren op de Hitland-eilanden, van vaders zijde uit een niet onaanzienlijk Schotsch geslacht afkomstig, zeeman van beroep,

---

*) De heer A. VAN DER JAGT, die met de Oost-Indische koloniale schoener *Flora*, op last van de Indische regering, deze eilanden bezocht, bood aan het Gouvernement een verslag aan van 't geen hij daar gevonden had. Dat verslag is onder den titel van *Beschrijving der Kokos- of Keeling-eilanden*, opgenomen in de verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 13e deel.

†) Zie *Berigt, betrekkelijk het aandoen der Kokos-eilanden, en opmerkingen ten aanzien dier eilanden als eene noodhaven en tot herstelling van schade door* J. J. DUINTJER. Voorkomende in de *Verhandelingen en Berigten, betrekkelijk het zeewezen en de zeevaartkunde;* door Jhr. G. A. TINDAL en JACOB SWART, IV D. 1. St.

had reeds vroeg zoowel de Groenlandsche als Indische zeeën bevaren. Hij was in den tijd, dat de Engelschen bezit van Java hadden, in koloniale dienst en bevelhebber van eene oorlogsbrik. Daarna werd hij, voor datzelfde Gouvernement, administrateur van eene inlandsche kolonisatie op het eiland Borneo. Dezelfde HARE, die zich in 1823 op de Kokos-eilanden gevestigd had, was vroeger ook bij dat etablissement op Borneo werkzaam. De heer ROSS gebruikte de Javanen, meest veroordeelden, die onder zijn opzigt bij het etablissement werken moesten en die voor 't huiswerk of den akkerbouw niet onmiddelijk noodig waren, tot het bouwen van een driemastschip, waaraan hij den naam van *Borneo* gaf, en 't welk, eenigen tijd nadat Java en de buitenbezittingen weder aan Nederland waren teruggegeven, voltooid werd. Dit schip, waarop de Engelsche vlag woei, voerde ROSS verscheiden jaren als koopvaardij-kapitein, langen tijd vóór en in het jaar 1827. Hij dreef er voornamelijk handel mede op de kust van Sumatra.

Op een dezer reizen werden de Kokos-eilanden door hem opgenomen. De schoone haven van het meest noordelijke, Direktie-eiland genaamd, trok toen reeds zijne aandacht. En toen vervolgens de prijzen van de peper, door de konkurrentie van de Amerikanen op Sumatra, uiteenloopend begonnen te varieren, ontwierp ROSS, met zijne principalen te Londen, het plan, om, wanneer de prijzen op Sumatra voor peper zeer laag waren, alles te koopen, wat te koopen was, en het alsdan naar de niet zeer ver afgelegene, stille en onbewoonde Kokos-eilanden te voeren. Begonnen de prijzen daarna weder te rijzen, dan konden *de Borneo* en andere hem volgende schepen de opgeslagen peper van de Kokos-eilanden naar Londen overbrengen.

Met dit doel stapte de heer ROSS hier in 1827 met vrouw en kinderen aan wal. Zijn eerste werk was, om, met behulp der bemanning van *de Borneo*, een verblijf voor zich en de zijnen op te slaan. De eerste stuurman nam daarna het gezag over het schip op zich, en vertrok er mede.

Maar de onderneming mislukte. Het handelshuis te Londen, waarmede hij in betrekking stond, failleerde, en ROSS zat met zijne familie op de Kokos-eilanden, gescheiden van de geheele wereld en door allen verlaten. Daarbij voegde zich nog eene onaangename omstandigheid. Hij vond op de eilanden zijnen bekende van vroegeren tijd, den boven reeds genoemden HARE. Dat hieruit moeijelijkheden tusschen hen beiden ontstonden, zal men ligt begrijpen. De volgelingen of liever de slaven, die HARE met zich had gevoerd, waren zeer ontevreden met hunnen meester. Hij onderwierp hen aan de zonderlingste grillen en luimen, en had onder anderen de vrouwen, afgezonderd van hare mannen, op een der eilanden geplaatst. Voorzeker een voortreffelijk middel, om de kolonisatie te bevorderen! Hij zelf had zijn verblijf op een der noord-oostelijke eilanden, het *Rijst-eiland* of, gelijk zijne volgelingen het noemden, *Poeloe Toean* („het eiland van den heer") gevestigd. Daarom koos de heer ROSS met de zijnen, bij zijne aankomst, het eiland dat de Z. O. grens der groep uitmaakt.

De verwikkelingen tusschen de heeren ROSS en HARE eindigden hiermede; dat de laatste de Kokos-eilanden verliet. Toen vestigde de eerste zich op

Direktie-eiland. Hij was nu hoofd en heer van het geheele etablissement, dat langzamerhand in uitgebreidheid en belangrijkheid toenam. De slaven van HARE, die achterbleven, verklaarde hij vrije lieden, waardoor dezen, dewijl het water en het land voor hun onderhoud genoeg opleverden, zich gelukkige menschen rekenden, zoodat naderhand voor weerspannigen de zwaarste straf was, dat zij van daar moesten verhuizen.

Toen de gezagvoerder van de *Dankbaarheid*, de heer DUINTJER, in 1842 de Kokos-eilanden bezocht, vond hij den heer ROSS „als een man van ongeveer zestigjarigen leeftijd, van een gezond en achtbaar voorkomen, opgeruimd, innemend en diepdenkend." En op de volgende wijze beschrijft hij al verder zijne achtenswaardige familie: „Eene zedige, vriendelijke en nette vrouw, met drie zonen en twee goede en ook niet onaardige dochters, doch geheel ontbloot van menschen- en wereld-kennis, maakten de overige leden van zijn gezin uit. Twee dier zonen waren op het eiland gehuwd, waarvan echter de een, niet lang geleden, is verongelukt; eene dochter is de vrouw van eenen heer uit een aanzienlijk handelshuis te Batavia. Wat verder het huisselijk leven aangaat, de werkzaamheden schijnen er voorieder geregeld te zijn; en voor vreemdelingen is men gastvrij en voorkomend. De tijd, die den ouden heer ROSS van het regelen en nagaan der werkzaamheden overblijft, besteedt hij naauwgezet aan de letteren gelijk de overigen ook veel schijnen te lezen. De bibliotheek bevat welligt duizend boekdeelen."

Ziedaar de beschrijving; die de heer DUINTJER van deze familie geeft, gelijk hij ze in 1842 aantrof. 't Schijnt alzoo, dat men er meer voor de kultuur van den geest dan voor het komfort van het leven heeft gezorgd. Althans in 1846 vond sir EDWARD BELCHER de woning zelve nog in eenen niet zeer prachtigen en aangenamen toestand. „Ik dacht" zoo schrijft hij „de residentie van kapitein ROSS, na een tijsverloop van twintig jaren, in een behoorlijken toestand te vinden; zij bestond echter uit niet veel meer dan een huis, 't welk in der haast uit de overblijfselen van verongelukte schepen is vervaardigd. 't Was onbegrijpelijk somber, geheel overschaduwd door kokosboomen, en, als een natuurlijk gevolg daarvan, verpest door zwermen muskieten *)."

Na het bezoek van sir EDWARD, nu weinige jaren geleden, is de oude heer ROSS gestorven. Sedert dien tijd staat zijn zoon aan 't hoofd van het etablissement. Hij voert het beheer met veel geestkracht en ijver en doet het gedurig in bloei toenemen.

Wij zullen thans een blik op de Kokos-eilanden werpen en ze ieder afzonderlijk een kort bezoek brengen.

De Kokos-eilanden liggen allen bijna regelmatig naast elkander, en vormen een, in 't noorden geopende, cirkelvormige baai. Deze ring heeft een omtrek van omtrent zeven mijlen, en door dien ring scheidt zich als 't ware een meer in den oceaan af. Over het algemeen staat echter in dit

*) Zie Sir EDWARD BELCHER *Narrative of the voyage of H. M. S. Samarang, during the years* 1843—1846. London 1848 II, 193.

meer weinig water, zoo zelfs, dat het op vele plaatsen bij zeer laag water, boven komt. De eilanden zelven zijn zeer laag en vlak, door koraal gevormd, en hebben in voorkomen geheel het aanzien van de Koraal-eilanden in straat Soenda. Ze hebben een zeer fijn wit zeestrand, en zijn alom digt begroeid met den kokos-boom, wiens prachtige palmen bij helder weder twee mijlen ver gezien kunnen worden. De buitenzijden zijn overal steil en zonder gevaren; enkele punten steken slechts even uit, zoodat eene kabels-lengte van den wal nergens grond te peilen is.

Het meest noordelijk gelegen eiland heet *Horsburgh-* of *Noord*-eiland. Het heeft eene lengte van ongeveer $^1/_2$ Holl. mijl en is $^1/_{16}$ mijl breed. De grond bestaat uit koraalzand met steenen, waarop een voet aarde ligt. 't Is van allen het beste en meest bebouwde. Grootendeels is het overdekt met kokos-boomen. Ook vindt men er drie houtsoorten, waaraan de inlanders den naam geven van kajoe-ampel, kajoe korongan en kajoe besi. Het eerste groeit hoog, is zeer zacht en tot niets bruikbaar; het tweede is harder en wordt voor sloep-knieën gebezigd, maar is in geene groote hoeveelheid aanwezig; het derde is een soort van ijzerhout, gelijk de naam aanduidt. De niet zeer groote vruchtbaarheid van den grond (altijd voor kokos-boomen uitgezonderd) schrijft men aan de zoutdeelen toe, waarmeê hij vermengd is. Desniettemin heeft men op het eiland laboe of pompoenen, djagong of maïs, watermeloenen, tabak, pisang, suikerriet, tjabe of Spaansche peper, katjang, kurkuma en obi's. De vier eerstgemelde vruchten komen er zeer goed voort, en worden er in overvloed gevonden, doch de overigen groeijen niet zoo voordeelig.

Direktie-eiland, of gelijk de inlanders het noemen *Poeloe Tikoes*, beslaat eene lengte van $^1/_2$ Hollandsche mijl op $^1/_{16}$ breedte. Voor de kultuur heeft het dezelfde geschiktheid als het eerstgenoemde. Hier heeft, sedert het vertrek van HARE, de familie ROSS haar verblijf. Bij dit eiland, aan den Noord-Noordoost kant der groep, is de ingang tot de zeer goede haven.

Press-eiland is niet veel meer dan een zandbank, ongeveer 150 voet lang en 100 voet breed. Van nog veel minder beteekenis is het daaropvolgende.

Prison-eiland, niet meer dan 25 voet lang. Het draagt dezen naam, omdat de heer HARE hier eene soort van gevangenis had ingerigt voor zijne arme onderhoorigen, die zich in zijne oogen aan eenige overtreding hadden schuldig gemaakt.

Rijst-eiland, of volgens de inlanders *Poeloe Toean*, is het kleinste doch tevens het hoogste der Kokos-eilanden. 't Bestaat in een zandheuvel omtrent 20 voet boven de zee, waarop 25 kokosboomen zich verheffen. Het beslaat een omtrek van 250 voet, en loopt aan alle kanten steil in zee af. Op den top van dezen zandheuvel had de heer HARE zijn verblijf opgeslagen. Hij woonde in eene armoedige woning, te zamengesteld uit houten pijlers van kokos-boomen, en met bladeren van die boomen overdekt. Daar leefde hij, in een enkel vertrek, met de vrouwen van zijn serail, die hem bedienden, en niemand mogt zijn eiland naderen dan alleen de opziener van het werkvolk.

Alison-eiland beslaat eene lengte van $^1/_{24}$ en eene breedte van $^1/_{16}$ Holl. mijl. 't Levert niets anders op, dan kokos-noten en een overvloed van djagong of maïs.

Dan volgen drie eilandjes, de *Button-eilanden* genaamd, die niet veel meer dan onbeduidende zandbanken vormen.

Ross-eiland is geheel bedekt met kokos-boomen. Bovendien groeijen er drie boomsoorten, waarvan de eene kajoe-ampel en de andere kajoe-waroe genaamd wordt, terwijl de derde een geel hout oplevert, dat voor steilen van huizen gebruikt wordt en den naam van kajoe-hoerong draagt.

Stewarts-groep is almede rijk aan kokos-boomen; zoo ook het eiland *Fairbridge*, 't welk bovendien nog een gewas oplevert, pandanas genaamd, waarvan men velerlei soort van manden en matwerk vervaardigt.

Geheel met kokos-boomen overdekt zijn ook de eilanden *Goat*, *Two-Tree*, *Pool*, *West-Keeling*, *Oost-Keeling* en *South*.

Op *Graf-* of *Demming-eiland*, 't welk slechts wat laag kreupelhout bevat, liggen de graven der familie ROSS, waaraan het zijnen naam te danken heeft.

Schot-eiland, omstreeks 1 Holl. mijl lang en $^1/_{16}$ breed, en werd vroeger bewoond door den heer ROSS, toen de heer HARE nog op het *Rijst-eiland* gevestigd was.

De kultuur van dit eiland heeft gedurende het tijdsverloop der vestiging van den heer ROSS aanmerkelijke vorderingen gemaakt. Hij heeft zich in den tijd dat hij hier woonde oneindig veel moeite gegeven, om met het weinige volk, dat hij had, den grond te verbeteren. 't Is bekend, dat de kokos-boom niet veel noodig heeft om te groeijen, en zelfs op koraalgronden, vooral aan de stranden, zoo ze maar met eenige aarde bedekt zijn, welig tiert. Van daar ook de rijkdom dier kostbare en nuttige boomen, waarmede deze eilanden pronken; en opmerkelijk is het, dat juist die boomen, welke er aan de stranden staan, beter en grooter vruchten dragen, dan die in het midden gevonden worden. Welligt, dat door de zware brandingen deze boomen het vocht van het zeewater tot zich trekken, 't geen hun groei schijnt te bevorderen. Maar anders is het met andere voortbrengselen, die toch tot het levensonderhoud onmisbaar zijn. Om nu dit eiland zijner eerste woning en later ook Direktie-iland en sommigen der anderen daarvoor geschikt te maken, verzamelde de heer ROSS de bladeren der kokos-boomen en verbrandde ze vervolgens; en deze stof, vermengd met zand, heeft hem in de gelegenheid gesteld, om een moestuin aan te leggen, waarin hij met goed gevolg verscheiden groenten, vruchten en andere gewassen verbouwt, onder anderen: djagong, pompoenen, watermeloenen, pisang, erwten, kool, aardappelen, bieten, rapen of knollen, pieterselie, china's-appelen, manga, ananassen, papaja, granaat-appelen enz. Later, toen de produktie van olie, die hij uit de kokos-nooten vervaardigt, en die den voornamen grondslag zijner inkomsten, ja, wij durven zeggen van zijnen rijkdom uitmaakt, aanzienlijk toenam, bragten de vaartuigen, die dit produkt naar Java of elders vervoerden, een lading tuinaarde naar de Kokos-eilanden terug.

Nog zes eilanden, die echter niet zeer groot zijn, moeten bij de reeds opgenoemden gevoegd worden, en ook deze allen zijn digt met kokosboomen begroeid.

Eindelijk moeten wij nog *West-* of *Hare-eiland* vermelden, het grootste van allen, 't welk eene uitgestrektheid van 1³/₄ Holl. mijl beslaat, en ¹/₁₆ mijl breed is. Ook dit is rijk met kokos-boomen overdekt. Vroeger was het door eenige menschen van den heer HARE bewoond, die, toen zij van daar verhuisden, eenige varkens en kippen achterlieten, en sedert dien tijd zijn deze dieren er *zóó* zeer vermenigvuldigd, dat ze het geheele eiland in eenen wilden staat bevolken.

Ziedaar, een algemeene blik op de kokos-eilanden geslagen. Het klimaat is, door de frissche Z. O. winden die jaar in jaar uit er waaijen, uitstekend gezond. De thermometer van Fahrenheit staat er 's morgens ten zes ure gewoonlijk van 70° tot 75°, op den middag van 80° tot 85°, en 's avonds van 75° tot 76°. De zee is er rijk van zeer smakelijke visch. Zeeschildpadden worden in de baai in overvloed gevonden, en de meesten in de nabijheid van West- of Hare-eiland, waar men ze in troepen van 20 en 25 ziet zwemmen, die eene zwaarte hebben van 50 tot 300 ponden. Tripang vindt men in die baai van verschillende soorten en goede kwaliteit. Ook dit produkt maakt een tak van handel voor den heer ROSS uit; maar de kokos-olie is, gelijk wij reeds gezegd hebben, de voornaamste bron zijner inkomsten. De wijze, waarop deze olie uit de noten wordt vervaardigd, is zeer eenvoudig. Inlanders, vooral Maleijers, verrigten dezen arbeid. Hoe groot echter tegenwoordig de bevolking is, durven wij niet bepalen; zeker is het, dat zij aanzienlijk is toegenomen, en het geheel thans eene zeer belangrijke nederzetting is geworden. De heer DUINTJER vond de eilanden in 1842 bevolkt met 120 tot 130 zielen. Wij kunnen geene opgave mededeelen van de hoeveelheid olie, die de heer ROSS naar Java en andere gedeelten van den Indischen Archipel verzendt. Volgens eene berekening van den heer VAN DER JAGT zouden deze eilanden jaarlijks meer dan 500,000 kokos-nooten opbrengen, en daarvan zouden 37,422 flesschen olie kunnen vervaardigd worden. Maar wij zullen wel niet behoeven te herinneren, dat deze berekening op zeer losse gronden steunt. Bovendien moet men niet uit het oog verliezen, dat de boomen, die de heer ROSS op de eilanden aantrof, daar in 't wild, zonder eenige kultuur, waren gegroeid. De zorg die hij voor de tuinen draagt, door ze schoon te houden en het te welig opschieten van nieuwe boomen tegen te gaan, heeft ongetwijfeld de produktie aanmerkelijk bevorderd; zoodat de hoeveelheid, door den heer VAN DER JAGT opgegeven, thans verre wordt overtroffen. Twee, aan den heer ROSS behoorende schoeners varen geregeld heen en weder tusschen de Kokos-eilanden en Batavia, waar de olie zeer gewild is. Met een dozijn booten worden van de onderscheiden eilanden de noten ingezameld en aangevoerd. De aangebragte noten worden door vrouwen geraspt, waarna zij door wasschen en opkoken de olie geven. De betaling voor gedane diensten geschiedt dagelijks aan het hoofd-kantoor op Direktie-eiland, voor een gedeelte door

rijst en voor een gedeelte door bons, die voldaan worden te Batavia, als de vaartuigen de olie aldaar ter markt brengen. Bij die gelegenheden worden er ook de rijst en andere benoodigdheden ingekocht. Eenigen der bevolking doen beurt om beurt den togt mede, en koopen voor zich katoenen-goederen, timmermans-gereedschappen enz. in. Om het fabriceren van olie gemakkelijk te maken en uit te breiden, heeft de heer ROSS een windmolen opgerigt.

De Kokos-eilanden behooren, op grond der bestaande traktaten, tot dat gedeelte van den Indischen Archipel, waarop de Nederlanders regt hebben, hunne soevereiniteit te doen gelden. Wij gelooven niet, dat het noodig is, dit met bewijzen te staven, omdat het tot dus verre door niemand is tegengesproken. Op de kaart van Nederlandsch Indië van den heer VAN DERFELDEN HINDERSTEIN, uitgegeven door het Ministerie van Koloniën, lezen wij: „deze eilanden, van ouds Nederlandsch eigendom, zijn in 1829 uit dien hoofde weder in bezit genomen, en maken dus een gedeelte uit der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië."

Ook de heer ROSS schijnt het alzoo begrepen te hebben. Hij heeft zich althans meer dan eens tot het Nederlandsche Gouvernement gewend, met het verzoek om de Nederlandsche vlag te mogen voeren en met zijne kolonie in de regten en verpligtingen van Nederlandsche onderdanen gesteld te worden.

Volgens den heer DUINTJER zou de Gouverneur-Generaal MERKUS, onder nadere approbatie van het Gouvernement in Nederland, dit verzoek hebben toegestaan. Wij weten dit echter niet te rijmen met hetgeen ons van eene andere zijde berigt wordt, dat de heer ROSS de Nederlandsche vlag *niet* mag voeren. Is dan ook soms die „approbatie van het Gouvernement in Nederland" niet verleend? Men beweert het, en men voegt er bij, dat de beweegreden dezer afwijzing de vrees zou zijn, van misschien vroeg of laat in de noodzakelijkheid te zullen vervallen, om aan deze kolonie bescherming te verleenen en alzoo tot uitgaven te worden gebragt, die men wilde vermijden, ten einde het batig slot der Indische administratie geen schade mogt lijden. Te meer gelooven wij, dat dit de hoofdreden der weigering is geweest, dewijl de heer ROSS zich met zijn verzoek bij de Indische regering aanmeldde in een tijd, toen allééén aan Java al de aandacht van 't bestuur werd geschonken, en men voor de buitenbezittingen geene uitgaven hoegenaamd wilde toestaan, en ze daardoor geheel verwaarloosde. Is het verzoek van den heer ROSS inderdaad van de hand gewezen, dan zal hij zich wel gemakkelijk in zijn verlaten toestand getroost hebben door den toenemenden bloei zijner onderneming.

Men hoorde dan ook in de laatste jaren weinig of niets van de Kokoseilanden, tot dat nu plotseling de landmail van de maand Julij 't berigt aanbragt, dat de Engelschen van die eilanden bezit hebben genomen. Het verhaal, dat wij van dit feit ontvingen, komt op het volgende neer.

Op zekeren dag der maand April ll. kwam een korvet der Engelsche marine in de prachtige baai, die de Kokos-eilanden vormen, ten anker,

in de nabijheid van het hoofdetablissement van den heer ROSS, en liet er de vlag zien. Dit teeken werd van de wal niet beantwoord, want de heer ROSS bezat geene vlag; het hijschen daarvan was hem door 't Nederlandsche Gouvernement, ofschoon voorloopig toegestaan, later weder geweigerd. Nu ging de kommandant van de korvet aan wal en vroeg opheldering. De heer ROSS verhaalde hem, wat er gebeurd was, hoe hij te vergeefs getracht had het Nederlandsche Gouvernement te bewegen, om òf zelf de Kokos-eilanden in bezit te nemen, òf hem en de overige bewoners te erkennen als Nederlandsche onderdanen. Toen gaf de Engelsche kapitein hem eene Engelsche vlag, en stelde de Kokos-eilanden onder Engelsche bescherming.

De heer ROSS moet hier echter niet mede gediend zijn, en verlangen, dat zijn etablissement als Nederlandsch grondgebied beschouwd worde; niet zoo zeer uit liefde voor Nederland, maar omdat dit met zijne belangen meer in overeenstemming is. Immers, worden de Kokos-eilanden eene Engelsche bezitting, dan zou hem dit een groot financiëel nadeel berokkenen, omdat zijn voornaamste handelsverkeer met Batavia is, en hij dan aan de differentiële regten onderhevig zou zijn. Tot dus verre verkeerde hij in den zonderlingen toestand, dat de Nederlandsch Indische regering, ofschoon weigerende hem en zijn etablissement als Nederlandsche onderdanen te erkennen, toch de Kokos-eilanden als tot Nederlandsch grondgebied behoorende beschouwde, en alzoo het handelsverkeer van Batavia met die eilanden als zoodanig bejegende. Om deze redenen heeft de heer ROSS zich op nieuw tot den Gouverneur-Generaal gewend, kennis gevende van hetgeen er gebeurd is, en verzoekende, om hem en zijne kolonie als nog als Nederlandsch te erkennen.

Ziedaar het belangrijke feit, waarmede wij onze lezers bekend wilden maken. Ziedaar eene nieuwe bijdrage, gevoegd bij het gebeurde met Laboean, Serawak, de oostkust van Sumatra, den Lingga-archipel en waarmede niet al, tot de kennis der zorg, die onze koloniale bewindslieden dragen voor de onschendbaarheid van ons rijk in Indië. Of liever ziedaar het natuurlijke gevolg van een stelsel, 't welk het Gouvernement verlaagt tot het bedrijf van landbouwer en koopman, en het alzoo noch den tijd noch de magt laat, om zijne verhevene roeping als bestuurder en handhaver van het Nederlandsche gezag te vervullen. Zoo dringt langzamerhand, van trap tot trap, nu eens onder dezen dan onder genen vorm, maar altoos tot ondermijning onzer magt, een vreemde invloed binnen ons gebied — en wij vragen met groote bezorgdheid: waar zal het einde zijn?

De oud-koloniale partij gevoelt al het gewigt dezer gebeurtenis. Dat blijkt uit de houding van haar orgaan, 't welk, onmiddelijk nadat het gebeurde met de Kokos-eilanden in Nederland was bekend geworden, zich gehaast heeft, om de goede gemeente op het ontvangen van dat berigt voor te bereiden, en reeds bij voorraad onze bewindslieden van elke schuld vrij te pleiten. Hoogst zonderling is de wijze, waarop het blad daarbij te werk gaat. Na een paar plaatsen uit het verslag van den heer VAN DER JAGT te hebben medegedeeld, zegt het: „Hieruit blijkt, dat de aangelegenheden

der Kokos-eilanden, bijna dertig jaren geleden, van alle kanten zijn overwogen door het Gouvernement." Hoe deze gevolgtrekking wordt gemaakt, verklaren wij bij mogelijkheid niet te kunnen begrijpen. Onzes inziens blijkt alleen, dat de heer VAN DER JAGT een verslag aan de Regering heeft ingediend, maar wat deze daarop gedaan heeft, blijkt er in geenen deele uit.

„Naar wij vernemen" zoo spreekt het blad verder, „is sedert dien tijd de ligging van die eilanden, ook uit een strategisch oogpunt, door deskundigen onderzocht en van geene waarde bevonden." 't Is mogelijk, maar dit is zeker, dat de heer DUINTJER, uit het oogpunt van scheepvaart en handel, hooge waarde aan deze eilanden toekent. „Overwegen wij" zoo besluit hij zijn geschrift, „wat deze eilanden zijn en vooral wat zij zouden kunnen worden, in het belang van handel, scheepvaart en voor den hulp noodig hebbenden zeeman — dan blijkt het, hoe wenschelijk het ware, dat de Regering in hare hooge wijsheid kon besluiten, hier de beschermende hand te leenen."

En op grond van dit strategisch onderzoek, komt de schrijver van het artikel tot dit besluit: „Het zal dus niet wel mogelijk zijn van schuldig verzuim aan de zijde der Regering te spreken, die door het niet bezetten van deze eilanden aan de Engelschen zou hebben overgelaten er bezit van te nemen; want uit het aangehaalde wordt ten duidelijkste aangetoond, dat de Regering het voor en tegen in deze zaak naauwkeurig heeft overwogen, en niet is overgegaan tot het bezetten dezer eilanden, waarschijnlijk gedachtig aan de woorden: *qui trop embrasse, mal étreint*." 't Is waarlijk, of wij den Minister van Koloniën in eigen persoon hooren spreken. Ook hij gebruikte die woorden in de Tweede Kamer, om zich te verdedigen tegen het niet te keer gaan van hetgeen door de Engelschen thans op de oostkust van Sumatra wordt bedreven. Zoo schijnt de heer MIJER, en natuurlijk ook het blad der partij, die hij voor het tegenwoordige is toegedaan, de staatkunde aan te kleven, om liever dan Nederlandsche partikuliere krachten in te roepen, waar het Gouvernement dagelijks ondervindt, dat de zijne te kort schieten, langzamerhand het Nederlandsche grondgebied in Indië aan vreemden af te staan, zich troostende met den troost der zwakken: *qui trop embrasse, mal etreint.* Op die wijze kan ons Indisch rijk binnen korten tijd al tot zeer enge grenzen zijn teruggebragt.

Opmerkelijk zijn ook de woorden, waarmede het Ministerieël orgaan zijn artikel besluit: „Wat de bedoeling van de Engelschen, als het berigt van de in bezitneming van deze eilanden bevestigd en door onze regering er niets aan gedaan wordt, daarmee mag zijn, zal de tijd moeten leeren, hetzij ze daar stapelplaatsen van steenkolen willen aanleggen voor de schepen, die door straat Sunda naar China moeten stoomen, hetzij ze daar een rustpunt zien voor den onderzeeschen telegraaf, die Ceylon met Australië zal verbinden." En dat ziet de oud-koloniale partij met onverschilligheid aan! Die stapelplaats voor de steenkolen en dat rustpunt voor de telegraaf is Nederlandsch grondgebied. De Engelschen maken er zich meester van. Deden zij het niet, dan zou de stoomvaart op China in onze bezitting een

stapelplaats van steenkolen, dan zou de telegraaf op ons territoir een rustpunt moeten zoeken, dan zou men met ons in overleg moeten komen, en met ons moeten rekenen! Maar wat gaat dat die oud-koloniale politiek aan? Hoe minder zij met de buitenwereld in aanraking komt, des te liever. Zij is zich zelf genoeg! Zij ziet de vermeerdering van kommunikatie om haar heen, ja over haar grondgebied rustig aan; zij laat anderen stoomgemeenschap openen en telegrafen leggen; zij heeft dat alles niet noodig, zoo lang men haar maar ongestoord, door dwangarbeid der Javanen, suikerriet en koffij en indigo laat verbouwen!

Ondertusschen schijnt het, dat er toch iets gedaan wordt. Er is, naar men zegt, door den Gouverneur-Generaal geprotesteerd tegen het in bezit nemen der Kokos-eilanden door de Engelschen. 't Is te hopen, dat het bij zulk een protest niet zal blijven, en dat de regering zal zorgen, dat het grondgebied van Nederland in Indië ongeschonden worde gehandhaafd. 't Is te hopen, — maar ook te verwachten van een Minister, wiens leuze is: qui trop embrasse mal étreint?

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De vroegere en latere Nederlandsche handelspolitiek; door Mr. H. J. KOENEN, lid van den gemeenteraad der stad Amsterdam. Vier voorlezingen, gehouden in de afdeeling Koophandel der maatschappij Felix Meritis. Haarlem. A. C. KRUSEMAN, 1857.

Sedert een paar jaren hebben wij onderscheidene belangrijke geschriften te danken aan de voorlezingen, die des winters in de maatschappij Felix Meritis te Amsterdam worden gehouden. De uitgave van die geschriften heeft des te meer waarde, omdat niet alleen de, somtijds eenzijdige, denkbeelden van een of ander redenaar of schrijver daarin worden ontwikkeld, maar een gemeenzaam gesprek op die voorlezingen volgt. Daarin worden de vooropgezette stellingen besproken en bestreden, of wordt eenig onderwerp behandeld, in verband tot de gehoudene voordragt, iets waardoor de gelegenheid ontstaat, om nuttige wenken af te leiden uit hetgeen men gedurende den avond heeft gehoord. Wij zullen straks nog nader daarop wijzen. Zóóveel is zeker, dat deze voorlezingen veelal hoogst gewigtige onderwerpen behandelen en tot eer strekken, zoowel van de direktie, die eene zoo doelmatige keuze deed omtrent de personen, die zij uitnoodigde, als van de sprekers, wat het onderwerp en de behandeling der door hen uitgezochte stoffe betreft.

Wij hebben ons voorgesteld de boven aangekondigde voorlezingen, maar vooral hetgeen verder voorkomt in de daarop gevolgde „gemeenzame gesprekken", vlugtig te beschouwen en ons eenige opmerkingen daarover te veroorloven. In de vier voorlezingen wordt de handelspolitiek van ons vaderland besproken op eene wijze, die, zooals de heer KOENEN zelf zegt, in hem den opregten en waren voorstander van het beginsel der handelsvrijheid doet kennen. Hij behandelt zijn onderwerp, voor zoo verre dit in vier voorlezingen mogelijk was, zóó uitnemend als men dit in een zoo kort bestek mag verwachten; hij leverde eene niet onbelangrijke bijdrage tot dat gebied, die van studie van het onderwerp getuigt. Wij beschouwen deze voordragten als eene schets, die wezenlijk nuttig zal kunnen zijn voor hem, die dit onderwerp meer grondig en breedvoerig zou willen behandelen, waarvoor nog een zoo ruim veld te bearbeiden overblijft. Mogen wij niet altijd en overal aan sommige denkbeelden van den geachten redenaar onze volledige adhaesie schenken, gaarne erkennen wij al de verdiensten van die voorlezingen.

Merkwaardig toch is al dadelijk het eerste gedeelte, bevattende een overzigt van de Nederlandsche handelspolitiek gedurende de middeneeuwen,

vóór de vestiging van de republiek der Vereenigde Nederlanden. Met welgevallen zal men de uiteenzetting lezen van de feiten, die de spreker herinnert, om aan te toonen, dat, reeds onder de grafelijke regering, in ons land, handelsvrijheid op prijs werd gesteld, en dat wij in dit opzigt mogen zeggen, dat Nederland reeds vroegtijdig was „het klassieke land der vrijheid", althans in die tijden, toen geheel Europa nog gedompeld lag in de schaduwen van den nacht van middeneeuwsche barbaarschheid en geweld. Er kan eigenlijk wel geene sprake zijn van *handelsvrijheid* in den strengen zin des woords, in tijden van leenroerigheid en ridderschap, van gilden en korporatiën, van privilegiën en *stapelregten*; maar toch zien wij door den heer KOENEN menig historisch feit in verband gebragt tot de meer zuivere begrippen der welbegrepene belangen van landen en volkeren, die in onzen tijd meer bepaald worden gehuldigd, — feiten, die althans het bewijs leveren, hoezeer toen reeds de handels-politiek van onze voorouders gunstig afstak bij die van andere veel dieper gezonken landen.

Met niet minder genoegen zal men de tweede en derde voorlezing nagaan, handelende over de Nederlandsche handelspolitiek tijdens de Republiek der Vereenigde Nederlanden, eerst gedurende den tachtigjarigen oorlog, later gedurende de stadhouderlijke regering. Voor zoover het binnenlandsch en Europeesch verkeer aangaat, zien wij de ontwikkeling van zoo menig heilzaam beginsel van staathuishoudkunde en volkenregt steeds door onze voorvaderen voorstaan. Ten voorbeeld strekke alleen, het feit, waarop de spreker zijne hoorders wees dat reeds twee eeuwen geleden de Nederlander te vergeefs poogde de beginselen betrekkelijk de kaapvaart te doen zegevieren, die op het jongste Parijzer vredes-congres plegtig door de groote mogendheden van Europa zijn bekrachtigd.

Eindelijk wordt in de vierde voorlezing mede een juist oordeel geveld over de handelspolitiek van wijlen Koning WILLEM I. Gaarne hadden wij, in de beschouwing van het nieuwere tijdvak sedert de omwenteling van 1795, waarover wij, wat de gevolgen en de werking van sommige gebeurtenissen in het algemeen betreft, hier geen lans met den heer KOENEN willen breken, echter eenigzins meer de maatregelen tot toepassing van de beginselen der nieuwe handelspolitiek willen zien uiteenzetten. Slechts éène bladzijde is daaraan gewijd. Wat op dit gebied gedaan is en nog te doen valt, zal aan te wijzen overblijven voor hem, die het geheele onderwerp zal willen behandelen en niet aan een zoo kort bestek gehouden is.

Wij kunnen niet anders, dan de lezing van deze voordragten aanbevelen. Men zal er door tot de overtuiging gebragt worden, dat de woorden van SCHELTEMA, door den heer KOENEN voor zijne *Aanteekeningen* geplaatst, waar en juist zijn: „Het is buiten twijfel, dat het alleen door vrije beweging en het gematigde stelsel van belastingen was, dat de (Nederlandsche) staat groot en de natie rijk geworden is: derhalve behoeft er op geen andere baken gewezen te worden, dan op de woorden van SALLUSTIUS: *Een Staat is het best te behouden door dezelfde middelen*

waardoor hij groot geworden is. En ziet men met den heer KOENEN dan in, dat vrijheid van handel en nijverheid steeds als die *middelen* door onze voorvaderen werden beschouwd, dan zal de overtuiging hiervan, op onze handelingen meer en meer toegepast, gewis nuttige vruchten dragen.

Wij hebben slechts met een enkel woord van den hoofd-inhoud der voorlezingen gewag gemaakt, omdat wij ons meer bijzonder wenschten te bepalen tot hetgeen over de koloniën en de handelspolitiek der Nederlanders, in verband tot andere groote vraagstukken van den dag, vooral in de gemeenzame gesprekken, is gezegd. Wij stellen daarom veel belangrijks ter zijde, veel ook, waaromtrent wij eene andere meening zijn toegedaan, dan in het werkje, dat wij thans bespreken, is nedergeschreven.

Natuurlijk moest, bij het bespreken van de handelspolitiek, het koloniaal stelsel eene ruime plaats bekleeden. Het „gemeenzaam onderhoud" was dan ook daaraan bijna geheel gewijd. De heer KOENEN werd van zelf door de geschiedenis er toe geleid, in zijne tweede voorlezing te doen uitkomen, dat onze vrijzinnige instellingen geenzins den toon hebben gegeven bij de regeling onzer handelsbetrekkingen met verre landen, en dat het verschil tusschen den geest van vrijheid hier te lande en het monopolie in ons koloniaal handelsstelsel groot was, omdat wij bij het laatste het voetspoor drukten van Spanje en Portugal. Vrij algemeen is men daarin overeengekomen, dat die geest ook voor de bevordering van de belangen van den handel in het algemeen geenzins voordeelig was, en wij hebben met genoegen deze weinig gunstige stemming van Amsterdamsche handelaren gezien, die aan het „gemeenzaam onderhoud deel namen, tegen al hetgeen naar monopolie zweemt. Wij behoeven ons dan ook niet te verdiepen in het breedvoerig besproken vraagstuk, of de Oost- en West-Indische Kompagniën in ons land zijn opgerigt naar het voorbeeld van Engeland, dan wel of de Engelschen aan ons ontleend hebben het denkbeeld van een koloniaal bestuur, dat met zulk een geest was bezield en de afspiegeling was van eene landsregering, die uit vele slechts los aan elkander verbondene deelen bestond, zoodat eenheid en kracht veelal werden gemist. De omwenteling, op het einde der vorige eeuw, heeft de wankelende Oost-Indische Kompagnie met zoovele andere verouderde instellingen weggevaagd, en na dien tijd is eene andere orde van zaken geboren. De Kompagnie en al het goede en kwade, het grootsche en bekrompene, dat haar aankleefde, behoort tot de geschiedenis, èn het is voor het oogenblik genoeg daarop te wijzen, dat, zoo de nieuwere wetenschap associatie van onderscheidene krachten en kapitalen aanprijst, zij monopolie veroordeelt en daarvoor de ondervinding ten grondslag heeft. De heer KOENEN heeft in zijne vierde voorlezing de denkbeelden uiteengezet, die, reeds tijdens het bestaan van de Kompagnie en ook later, vooral door G. K. VAN HOGENDORP, omtrent ons koloniaal bestuur werden aangeprezen. Hij is daaromtrent tot geen bepaald besluit gekomen; maar dit onderwerp boezemt ons hoog belang in wegens de denkbeelden, die bij het laatste „gemeenzaam onderhoud" zijn uiteengezet, in verband tot ons tegenwoordig koloniaal systeem.

Drie onderwerpen werden daarbij vooral behandeld, namelijk de Handelmaatschappij, kolonisatie en het tegenwoordig koloniaal stelsel zelf. Omtrent de Handelmaatschappij werd door een der sprekers, den heer J. J. A. SANTHAGENS, een dergenen, die voornamelijk bij de onderlinge gerprekken het woord voerde, niet alleen vooropgezet, dat aan de regering niet moet worden opgedragen het beheer over handel en kultuur in de overzeesche bezittingen, hetgeen VAN HOGENDORP zoo krachtig afgekeurd heeft en hetgeen ook het stelsel van de nieuwere school is; maar hij wil de Handelmaatschappij nog sterker en krachtiger maken, door ook de kultures en de mijnen in handen te geven van maatschappijen, geschoeid op den voet van het groote handelsligchaam, waarvan hij een warm lofredenaar is. Het is niet te verwonderen, dat het gezag van VAN HOGENDORP en van zoovele anderen tegen die meening werd overgesteld. De heeren MEES en BAKE, zoowel als anderen, toonden aan, dat het bestaan van maatschappijen met bijzondere voorregten, steeds moet worden gewraakt. Minder kunnen wij daarmede echter rijmen, hoe zij de werking van de Handelmaatschappij in het algemeen verdedigen. Ook wij erkennen gaarne de diensten, die dat ligchaam heeft bewezen, maar wij hebben er onze goedkeuring nooit aan kunnen hechten, dat het oude stelsel van de O. I. Kompagnie en de geest van monopolie in zooverre zijn bestendigd, dat van regeringswege een ligchaam wordt bevoordeeld, dat reeds door de magt van zijn kapitaal den partikulieren handel geheel kan drukken en verdringen. Wij stemmen volkomen met den heer BAKE overeen, dat dit een inbreuk is op de beginselen van den vrijen handel, zooals VAN HOGENDORP die heeft ontwikkeld en zooals wij ze tegenwoordig in andere opzigten toepassen. Wij verlangen het wegnemen van bijzondere begunstiging en dan zullen wij elken stap van de Handelmaatschappij goedkeuren, wanneer zij konkurreert met partikuliere handelaars, maar bovenal er zich op toelegt nieuwe bronnen en wegen voor den handel te openen. De Handelmaatschappij kan oneindig groot nut stichten door de kracht, die zij bezit, wanneer zij hare roeping goed begrijpt, zooals de heer BAKE dat formuleert: „De Nederlandsche Handelmaatschappij moet „zijn de pionnier van den partikulieren handel; zij moet zich, door haren „magtigen invloed, aan het hoofd stellen van groote en nuttige handels„ondernemingen; zij moet meer zoeken naar den vreemden handel, dan „met de inheemsche handelaren, ook die der koloniën, konkurreren." Maar het wegschenken van tonnen gouds, door de regering uit 's lands schatkist aan dat ligchaam, waarvan de bewijzen nog zoo onlangs in de Tweede Kamer zijn aangevoerd, is een overblijfsel van den ouden geest van ons koloniaal stelsel en in strijd met de beginselen van wijsheid en regtvaardigheid, die het thans gehuldigde stelsel van vrijen handel en industrie, zonder bescherming, kenmerken. Wij hebben meer dan eene grieve tegen de tegenwoordige werking van de Handelmaatschappij, en wij zouden de kultures en de mijnen niet gaarne op die wijze overleveren in handen van groote ligchamen. Zeer teregt wees men er op, dat het opperbestuur in dat geval niet meer in staat zou zijn de roeping van Nederland tegenover

de inlanders te vervullen. En wat zou er van worden, indien groote ligchamen tegenover de regering stonden en in menig moeijelijk geval eischen konden doen, terwijl nu reeds uit louter gunst aan partikulieren, die geen drang door ontzaggelijke kapitalen kunnen uitoefenen, zulke zoete suikerkontrakten worden geschonken, geheel ten nadeele van de suikerproduktie en van het algemeen belang. Geen wonder, dat het denkbeeld van den heer SANTHAGENS weinig bijval vond, en dat zelfs de lofredenaars van de Handelmaatschappij zoo menig feit hebben aangevoerd, 't welk sterk tegen dat ligchaam spreekt, wanneer het aan de gezonde begrippen van handelsbelang en handelspolitiek wordt getoetst. Wij voor ons verlangen veeleer de toepassing van de beginselen, die VAN HOGENDORP en zijne medestanders hebben ontwikkeld en die meer en meer worden gehuldigd. Het stelsel van monopolie en begunstiging vindt in onzen tijd toenemenden tegenstand, en eenmaal zullen de juiste begrippen in dit opzigt zegevieren, al betoonen de tegenwoordige bewindslieden zich ook hoe langer des te meer doortrokken van den oud-kolonialen geest.

Een ander punt van beschouwing betrof de kolonisatie, en zoowel in dit opzigt, als omtrent het geheele oordeel over het koloniaal bestuur in Indië over het algemeen, ontmoeten wij in den heer BAKE niet den voorstander van de begrippen van vooruitgang, maar den echten oud-gast, vol van de gewone bekrompenheid en vooroordeelen, die zulke lieden kenmerkt. Hij stelde voorop, dat het vrije landbezit in Indië noch aan den Javaan kan worden toegestaan, noch ten opzigte van Europeanen kan plaats hebben. Bij het vrije landbezit van den inlander vreest hij verval van landbouw. VAN HOGENDORP en zijne medestanders zijn philanthropen, wier denkbeelden, als onaannemelijk, onuitvoerbaar en noodeloos, moeten verworpen worden. De heer BAKE vergeet in dit opzigt geheel, dat niet alleen een vijf en twintig jarig bestaan van het kultuurstelsel den Javaan aan arbeid heeft gewend, maar hij miskent of kent niet de feiten, die de geschiedenis ons levert. Produceerde Java niets vóór dat het dwangstelsel was ingevoerd? De geschiedenis bewijst het tegendeel. Maar hij schijnt zich met zulke kleinigheden niet bezig te houden, en zet liever stellingen als deze voor op: dat het Gouvernement is conditionneel eigenaar van den grond, en dat wanneer het van die regten afziet, de inlander van zijne zijde geen regt meer zou hebben op het gebruik van den bodem, daar op die wijze het maatschappelijk verdrag verbrokon zou worden. Hierdoor nu is op eens de moeijelijke en gewigtige kwestie omtrent het landbezit op Java voor goed beslist. De heer BAKE cijfert al dadelijk de wetten van MENOU weg, die bepalen, dat de grond is *het eigendom der gemeente*, en dat de souverein alleen een servituut op dien grond gevestigd heeft; deze grondslag van de Hindoe-maatschappij, die door ons Gouvernement meermalen plegtig is erkend, hoe dikwijls op dat gewigtige beginsel ook inbreuk zij gemaakt, wordt zoo maar in eens zonder bewijs op zij gezet. En nu vragen wij naar de

waardij van deze konklusie, en op welken regtsgrond de heer BAKE de meening kan volhouden, dat wanneer een eigenaar en een bruiker van een voorwerp bestaan, de laatste geen het minste regt meer zou hebben, wanneer de eigenaar, dat is hier het Gouvernement, zijn eigendomsregt niet overdraagt, maar er volkomen afstand van doet. Wie zou regt hebben op den bodem van Java, de inlander of een ander, wanneer het Gouvernement verklaarde van zijn eigendomsregt of van zijn regt om er een servituut op te leggen afstand te doen? Het maatschappelijk kontrakt moge dan verbroken zijn, maar het is een zonderling systeem te verkondigen, dat in dat geval niemand meer regt zou hebben op den bodem. Maar wij zijn aan zulke ongerijmdheden gewoon van de zijde van hen, die de beginselen eener mildere koloniale staatkunde bestrijden.

De heer BAKE is evenzeer een tegenstander der kolonisatie door Europeanen. Waarom? De Europeaan kan in de verzengde luchtstreek den grond niet bebouwen. Wij nemen de vrijheid eenvoudig te herinneren, dat hier weder op de meest apodictische wijze uitspraak wordt gedaan over een zeer betwist vraagstuk. Wij zullen er thans niet over twisten, te minder dewijl wij gelooven, dat de kwestie alleen door de ondervinding kan worden uitgemaakt, en die ondervinding nog niet is verkregen. Maar wij vergenoegen ons met, tegenover de magtspreuk van den heer BAKE, te plaatsen het oordeel van een man, aan wien men geen minder gezag behoort toe te kennen dan aan den heer BAKE. In den winter van het vorige jaar werden, in dezelfde afdeeling van dezelfde maatschappij, eenige voorlezingen gehouden door wijlen Dr. P. P. ROORDA VAN EYSINGA. Daarbij werd met warmte het beginsel en de mogelijkheid eener kolonisatie door Nederlanders voorgestaan. En wat gaf hij ten antwoord op dezelfde bedenking, destijds geopperd? „De hitte op Java en vooral de „middaghitte is dikwijls onverdragelijk en noodzaakt meestal de inboor„lingen, zich van elf tot twee ure op hunne patjol neder te leggen, om „daarna den arbeid te hervatten. Het was echter zijne bedoeling niet, „om de kolonisten aan deze gloeijende hitte en vooral niet aan die der „benedenlanden bloot te stellen. Laten zij, even als de inboorling, gedu„rende de grootste hitte van den dag, hunnen arbeid staken, en hun voor„naamste werk verrigten des morgens bij het opkomen der zon, wanneer „de temperatuur gematigd is. Wanneer toch de Europeanen zich hieraan „houden, dan kunnen zij een hoogen ouderdom bereiken, zoo als de „ondervinding geleerd heeft. Welke hitte staan onze boeren in den hooi„bouw soms niet uit! eene hitte, welke die der bovenlanden van de „Indische bezittingen overtreft. Bovendien moet men de hooge streken kie„zen, welker luchtgesteldheid veel gezonder is dan de onze, die aan onop„houdelijke groote overgangen blootstelt, om niet eens van de misten en „dampen te spreken, die in ons vaderland zoo dikwerf de lucht benevelen. „*De Hollanders kunnen op Java werken; men denke slechts aan de me„nigte gebouwen aldaar door hen opgerigt*, *aan de schoone huizen*, *aan de*

„groote rivier te Batavia, aan de weleer prachtige woningen op de Tijgers- „gracht en aan het kasteel door DAENDELS *gesloopt.*"

Voor wij van dit onderwerp afstappen, moeten wij toch nog op eene zonderlinge handelwijze van den heer BAKE opmerkzaam maken. Hij is, in zijne liefde voor den Javaan, bezorgd, dat eene Nederlandsche kolonisatie inbreuk zou maken op de regten van de inlandsche bevolking; terwijl hij aan den anderen kant die regten wegcijfert, geheel in den geest van eene regering, die, in hare vaderlijke bezorgdheid voor het welzijn van den inlander, geene kolonisatie op Java wil toelaten, zelfs geene woesten gronden wil ontginnen, uit vrees, dat er voor de snel toenemende inlandsche bevolking weldra akkers te kort zouden schieten; maar die tevens de Javanen door dwang naar de velden drijft en hun geen hooger loon wil geven, ofschoon het hun, volgens de door haar zelf aangenomen grondslagen, toekomt.

In de derde plaats verdedigde voornamelijk de heer BAKE het kultuurstelsel op de oude en versletene gronden. Hij begint al dadelijk met datgene, wat het meest verouderd is, duizendmaal wederlegd werd en door niemand meer geloofd wordt. De Javaan is lui en vadsig. Hij moet „met den degen in den rug" naar zijn rijstveld worden gedreven; het *dolce far niënte* is het hoogste genot voor hem; ja, hij voegt er bij: „de luiheid „der Javanen gaat wel eens zoo ver, dat zij de natuurlijkste neigingen, „die de Voorzienigheid in den boezem van den mensch heeft gelegd, de „liefde voor vrouw en kroost, versmoort." Hij stelt den Afrikaan met den Zuid-Aziaat in dit opzigt gelijk. Indien wij tegen zulke beweringen ernstig protest aanteekenen, dan gelooven wij het oordeel van verreweg de meesten uit te spreken, die Indië kennen en den Javaan aan den arbeid hebben gezien. Met verontwaardiging moet men zulke beschuldigingen lezen, wanneer zij dienen moeten om een stelsel van gunst en dwang te schragen. Die luije en domme Javaan heeft toch in tijden, toen de Europesche heerschappij in Indië niet bestond, rijken gesticht, waarvan wij de overblijfselen ook thans nog met bewondering aanschouwen. Die luije en domme Javaan heeft toch sedert jaren, wanneer een MUNTINGHE, een PRAETORIUS en zoovele anderen ons geene onwaarheden op den mouw hebben gespeld, steeds meer zorg besteed aan zijn eigen rijstveld, 't welk hij vrijwillig bebouwde, dan aan de dwangkultures, omdat zijn belang dat medebrengt; diezelfde, door den heer BAKE zoo diep vernederde, Javaan bewerkt thans, bij vrijen arbeid, de tabak op groote schaal zoo goed, dat de Nederlandsche regering in dien tak van kultures vrijheid tot regel heeft *moeten* stellen; die domme Javaan, die zelfs uit luiheid de liefde voor vrouw en kroost versmoort en zijn zaad-padie opeet, hijgt, volgens de officiële verslagen, naar onderwijs, en de behoefte daaraan wordt overal gevoeld, indien men ons althans niet van allerwege uit Indië logens komt verhalen. Als men al die feiten leest, dan is de Javaan toch *zóó* dom niet, en dan heeft de beschuldiging, tegen millioenen menschen ingebragt, wel eenig bewijs noodig. Wij zouden onzen tijd beklagen, indien wij langer bij zulke ongerijmdheden stilstonden, die telkens met onverzettelijke hardnekkigheid herhaald worden, hoezeer de

ondervinding en de waarheid daar luide protest tegen aanteekenen. Maar zulke beweringen zijn noodzakelijk in een stelsel, dat den tegenwoordigen toestand van Indië als voortreffelijk beschouwt, omdat *enkele* gepreviligeerden daar voordeel uit trekken. Wanneer men ons dan voorstelt, dat op Java alles is *au mieux dans le meilleur des mondes possibles*, en dat alleen in die streken gebrek of mindere welvaart heerscht, waar het kultuur-stelsel als mislukt moet beschouwd worden, dan achten wij die konklusie even juist als de premissen. Wij wenschten wel, dat de heer BAKE eens het betoog van Dr. BOSCH las, en dan door feiten en cijfers het tegendeel bewees; want eenvoudig te *zeggen*, dat het kultuur-stelsel proefondervindelijk bewezen is, voordeelig voor 't moederland en heilzaam voor den Javaan te zijn, bewijst niets. Gemakkelijk is het op die wijze tot de konklusie te komen, dat vrijheid van arbeid en vrijheid van industrie op Java onmogelijk zijn. Wij moeten bekennen, dat de ontwerpers van het regeringsreglement veel hebben gemist, door de afwezigheid van den heer BAKE in de Staten-Generaal. Zoovele artikelen zijn opgesteld in een' geest, dien wij hebben toegejuicht en dien wij nog goedkeuren; wat zal de heer BAKE daarover treuren! wat zal hij de toekomst donker inzien! Zijne tegenwoordigheid had misschien verhoed, dat de heeren PAHUD, BAUD, ROCHUSSEN en STOLTE gedwongen zijn geworden, om voor „den dommen en luijen Javaan" een stelsel aan te nemen, dat dood eenvoudig door den heer BAKE als philanthrophisch maar als onmogelijk wordt uitgekreten. Zijne tegenwoordigheid had misschien belet, dat bij voorbeeld in art. 56 de, voor hem vreesselijke, woorden zijn geschreven: „De Gouverneur Generaal zorgt, dat worde voorbereid eene regeling, steunende op *vrijwillige overeenkomsten* met de betrokken gemeenten en personen, als overgang tot een toestand, waarbij de tusschenkomst des bestuurs zal kunnen worden ontbeerd."

Zou in hetgeen de heer BAKE zelf heeft gezegd niet op menige plaats het bewijs zijn te vinden, dat het dwangstelsel in Indië onhoudbaar is? Hij erkent, dat voor de produkten door het Gouvernement een lage prijs aan den Javaan wordt betaald, en bovendien de heerendiensten en de landrenten eene dubbele belasting daarstellen, de eene in arbeid, de andere in geld, die eigenlijk niet *te gelijk* dienen geheven te worden. Zou daarin niet de sleutel gelegen zijn voor den afkeer van den Javaan om voor het Gouvernement te werken? Zouden de ellende en het gebrek, waaraan dwang hem zoo dikwijls prijs geeft, niet veeleer bijbrengen, om ijver en werkzaamheid onmogelijk te maken, terwijl toch op Java goed vergolden vrije arbeid goede resultaten levert? Het verwondert ons, dat de stellingen van den heer BAKE niet met meer kracht zijn tegengesproken en dat onder anderen de heer KOENEN, die omtrent de slavernij en den dwangarbeid zoo juiste denkbeelden heeft ontwikkeld, die taak niet op zich heeft genomen. Op menige bladzijde van zijne voorlezingen toch heeft hij eene zienswijze ontwikkeld, die in lijnregten strijd is met de beweringen van den heer BAKE. Wij willen slechts herinneren hetgeen hij, met betrekking tot de slavernij, WILLEM USSE-

LINCX nazegt: „En zoo men meende, dat de Spanjaarden met hunne sla-„ven voordeeliger zouden arbeiden dan wij, zulks ware een louter misver-„stand. Want het spreekwoord zegt: „met onwillige honden is het kwaad „hazen vangen," en „gedwongen arbeid valt zwaar." Slaven arbeiden zoo „lang de stok op den rug is, zonder beleid, als onvernuftige dieren, en „geven groote moeite. Een man, in onze landen geboren, zal meer werk „doen, dan die zwarte slaven, die veel geld kosten, en men ziet veel „onder hen, dat de onwilligen zich vergiftigen of van honger sterven, om „hunnen meesters spijt aan te doen, wanneer zij geen ander middel vinden „om zich te wreken over hunne ongenadige meesters, welke zij dus hun „geld doen verliezen: en alzoo wordt veeltijds gezien, dat velen, rijk zijnde „in slaven, in korten tijd arm worden, als er eene sterfte onder hen „komt." 't Is waar, wij hebben op Java de Javanen dikwijls zeer lui gezien. Als zij, bij voorbeeld, aan de wegen en bruggen werkten, zonder loon, dan ging dat zeer traag en lusteloos. Zou dat echter in Nederland of waar ook ter wereld beter gaan? Maar als de Javaan, vroeg in den morgen, voor 't opgaan der zon, zich naar zijne sawah's begeeft, dan werkt hij trots den besten boer bij ons te lande; en dan werkt hij vrijwillig en *voor zich zelven*. Is het niet natuurlijk? Het doet ons leed, dat men den heer BAKE zulke argumenten niet heeft voorgehouden. In de hoofdstad van Nederland behoorde niemand het meer te wagen, openlijk zulke drogredenen te verkondigen!

Overigens gelooven wij dat het stelsel van VAN HOGENDORP, wanneer het op zulk eene wijze wordt bestreden, niet anders dan er bij winnen kan. Wij zijn met den heer MEES van meening, dat de verwezenlijking van dat stelsel steeds ons einddoel moet zijn. Dat is het middel, om Nederlandsch Indië met hechte banden aan het moederland te binden. Men heeft de toekomst, waarop hij heeft gewezen, nog als zeer ver af beschouwd. Wij gelooven, dat zij aanstaande is, of onze heerschappij in Indië neemt een einde. Wij kunnen niet genoeg wijzen op de woorden van den edelen VAN HOGENDORP, waarmede hij dit punt in zijne bijdragen besluit: „Wij mogen vrij besluiten, dat geene koloniën, geene overzeesche bezittin-„gen, in het vervolg van tijd, aan het lot der Engelsche in Noord-Amerika „zullen ontgaan. Wij mogen tevens besluiten, dat alle mishandelingen der „kolonisten en veroverde gewesten, met het oogmerk om ze langer afhan-„kelijk te houden, eene tegenovergestelde uitwerking hebben, en den lust „en den moed tot het veroveren der onafhankelijkheid aanwakkeren. Is de „tijd van zelfstandigheid volgens den loop der natuur gekomen, zoo is de „toestand der meerderjarigheid niet meer te stuiten, maar indien de be-„trekkingen tot het moederland innig en menigvuldig zijn, waarvoor het „moederland heeft kunnen zorg dragen en niet genoeg zorg dragen kan, zoo „zullen ook beide, het moederland en de koloniën, bij de onafhankelijkheid „van deze winnen."

Gelukkig vatten dergelijke denkbeelden in beginsel steeds dieper wortel. Ondanks het tegenstreven van enkelen, dwingt de kracht der waarheid, elken dag voort te gaan op den weg van ontwikkeling en vooruitgang. Die

weg is de eenige goede, en de voorlezing van den heer KOENEN, waarvan wij de lektuur mogen aanbevelen, zullen gewis bijdragen om de overtuiging te vestigen, dat begunstiging, bescherming, monopolie, onder welken naam ook, al noemt men het „Handelmaatschappij", of „kultuurstelsel", ook uit een merkantiel oogpunt, afkeuring verdienen. Denkbeelden, als die van den heer BAKE, verouderd en versleten als zij zijn, kunnen er alleen toe leiden om het gebouw nog eenigen tijd te schragen, maar zouden, op den duur toegepast, noodlottig zijn voor moederland en koloniën beide. Omdat zij telkens weder worden verkondigd, hoe dikwijls ook wederlegd, hebben wij het ons tot pligt geacht, ze met een enkel woord te releveren.

(*Ingezonden.*)

Varia.

Dezer dagen zagen wij op nieuw een treffend bewijs van de willekeurige en ligtvaardige wijze, waarop men in Indië ten opzigte van partikulieren te werk gaat. Tevens strekt dit feit, om te doen zien, hoe het bestaande drukpers-reglement (waarmede de heer P. MIJER zich voor alle volgende geslachten, zoo lang Indië bestaat, een eerezuil heeft gesticht!), in de hand van een despotisch bestuur, een voortreffelijk middel is, om de menschen „plaisir te doen" of „te knijpen", al naar mate de groote en kleine despoten het verkiezen.

Bij gelegenheid der beraadslagingen over dat fameuse Reglement, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, heb ik gezegd: „Te Batavia is een aanzienlijke boekhandel en doen de boekhandelaren groote zaken, en daar heeft men van hen gevraagd een borgtogt van *f* 400. Te Samarang is een boekhandelaar gevestigd, die niet de helft, ja niet een vierde der zaken verrigt van eerstgenoemden, en van hem is gevorderd een borgtogt van *f* 1000. Te Soerabaja zijn twee boekhandelaren, die ongeveer gelijke zaken doen, maar steeds veel geringer dan die te Batavia. Van een dier boekhandelaren heeft men geëischt een borgtogt van *f* 1000, en van den anderen een van *f* 2000. „Wij vragen" dus schrijft een mijner vrienden, „wij vragen elkander hier af, waarom dit verschil? Wij zijn op het denkbeeld gekomen, dat hier weiligt moet gedacht worden aan het feit, dat de eene boekverkooper, van wien men *f* 2000 borgtogt heeft gevorderd, het blad de *Oost-Post* uitgeeft. Dit blad is den resident misschien niet zeer aangenaam, want onlangs heeft daarin een artikel gestaan — ik geloof over eene partij — in hetwelk de resident weinig genoegen moet gevonden hebben. Kan nu dit artikel, of de geest, waarin die *Oost-Post* geschreven wordt (overigens een vrij onschuldige geest, want er staat gewoonlijk niets in), ook invloed gehad hebben op de bepaling van die borgtogten door den resident?"

In een adres aan den Koning, door de gezamenlijke boekhandelaren te Batavia ingediend, komt de volgende zinsnede voor:

Nevens deze zwaarwigtige bedenkingen tegen het Reglement, is een ander nu reeds ondervonden bezwaar gelegen in de verpligting tot borgstelling, in de eerste artt. van het Reglement omschreven, en, krachtens art. 8, door toekenning van terugwerkende kracht aan het voorschrift, op de ondergeteekenden toegepast. In voldoening aan deze bepalingen is door ieder hunner voor 's hands eene som van *f* 400 in 's lands kas gestort; terwijl van hunne beroepsgenooten te Samarang en Soerabaja, naar wij vernemen, grootere sommen, van een boekhandelaar ter laatstgenoemde plaats zelfs *f* 1000, zijn gevergd.

Deze zinsnede heeft aanleiding gegeven tot een artikel, geschreven door

de firma E. FUHRI en C°., dat in al de Indische dagbladen is opgenomen, en dat een treffend bewijs levert voor de willekeur, waarmede het Reglement op de drukwerken wordt ten uitvoer gelegd. Het is van den volgenden inhoud:

AAN DEN BOEKHANDEL TE BATAVIA.

Waarde Confraters!

Wij hebben kennis bekomen, van uw tweede adres aan Z. M. den Koning, in antwoord op Z. M. mededeeling van de belangstelling, waarmede door Z. M. het eerste adres, is ontvangen, houdende vertoogen en bezwaren tegen het nieuwe Reglement op de drukpers, dat den 10den November 1856 alhier is uitgevaardigd. Wij doen hulde aan de loffelijke wijze, waarop door u onze aller belangen gehandhaafd worden en schenken, even als vroeger, onze volle adhaesie aan den inhoud van dat tweede adres.

Intusschen komt daarin eene zinsnede voor, waarin wij vermeenen dat speciaal op ons gedoeld wordt, als zijnde de eenige boekhandelaars te dezer plaatse. In die zinsnede nu is eene dwaling, die wij het noodig achten ter uwer kennis te brengen, en waaraan wij vermeenen publiciteit te kunnen geven, omdat daaruit blijken kan, dat wij door het Gouvernement en door het bestuur te dezer plaatse met dezelfde humaniteit behandeld worden, als ulieden reeds is te beurt gevallen. Wel zullen alle regtsgeleerden u toestemmen, dat eene wet, zoo lang als zij verbindend is, na haren inhoud moet worden nageleefd, en zoodra zij daarvoor niet vatbaar geacht wordt, tot hare opheffing en vervanging moet worden besloten; maar gij zult het ons even toestemmen, dat wij grooten dank aan het tegenwoordige Indische Gouvernement verschuldigd zijn, dat het ten deze minder konsequent geweest is, want ligt hadden wij in dit geval reeds allen ons bestaan als boekdrukkers en als boekhandelaars verloren, waren onze werkplaatsen en winkels reeds gesloten, ja welligt eenigen onzer in de kluisters, niet omdat wij ons als oproerigen tegen het Gouvernement zouden vergrepen hebben, maar omdat dit reglement op de drukpers zoo zwaar drukkend is, dat wij, naar de letter, bij de uitoefening van ons bedrijf, elken dag daartegen onwillekeurig moeten zondigen.

Dit gevoel van verpligting, dat wij vermeenen het Indische Gouvernement voor zijne handelingen tegen over ons verschuldigd te zijn, noopt ons dan ook eene daadzaak op haar waar standpunt terug te brengen, die bij dat adres onjuist is voorgesteld.

Na de uitvaardiging namelijk van het reglement, en na onze aangifte bij den resident, kregen wij eene aanschrijving, dat wij voor de uitoefening van ons bedrijf als boekhandelaars en als boekdrukkers waren aangeslagen voor eene som van waarborg van ƒ2000, in eens te storten. Wij dienden hierop een rekest in, waarbij wij eerbiedig verzochten, dat het ons vergund werd, die som bij maandelijksche termijnen van ƒ 50 af te doen. Wij kregen hierop ten antwoord van den resident, dat, bij aanschrijving van het Gouvernement, ZEd. G. gelast was ons mede te deelen, dat in ons verzoek niet konde getreden worden, doch dat, als wij ons over den hoogen aanslag bezwaard gevoelen, wij onze bezwaren slechts hadden voor te dragen. Wij dienden alzoo een nieuw rekest bij het bestuur in, en verzochten voor den aanslag met u gelijk gesteld te worden; en hierop ontvingen wij een extrakt uit het register der handelingen enz. van onzen resident, waarbij ons bekend werd gemaakt, dat goedgevonden was en verstaan, de opgelegde bortogt van ƒ2000 te verminderen met ƒ1600 en alzoo te brengen op ƒ400 recep.

Wij weten zeer goed, dat, wat wij hierboven vermelden, in de strekking van uw adres aan den Koning niet de minste inbreuk maakt, maar toch kan het niet anders, of wij voelen ons gedrongen aan de waarheid hulde te doen, die is, dat, hoe onbillijk de bepalingen van het reglement ons ook voorkomen, hoezeer wij ook aanspraak mogen maken op eene gematigd vrije uitoefening van onze bedrijven als boekhandelaars en boekdrukkers, wij onder het bestuur dezer residentie dat reglement met de meeste gematigdheid zien toegepast.

SOERABAIJA,
14 Mei 1857.

E. FUHRI & C°.

Wij zullen niets afdingen op de dankbaarheid, die de heeren E. FUHRI en C°. aan het Gouvernement van Nederlandsch Indië verschuldigd meenen

te zijn, omdat het Reglement op de drukwerken op zulk eene ongevoelige wijze wordt ten uitvoer gelegd. Wij voor ons zijn daar niet dankbaar voor. Wetten te maken en ze te laten slapen, is doodelijk voor den onmisbaren eerbied, dien men 't gezag behoort toe te dragen. 't Verwonderd ons echter niet. Zoo lang de oppositie in Nederland zich tegen dat „gewrocht der duisternis" verhief, hadden de Minister noch de Gouverneur-Generaal den moed, om aan de bedreigingen, in de artikelen van dat stuk neêrgelegd, uitvoering te geven. En thans, nu de Tweede Kamer heeft verklaard, dat dit model van wetgeving behoort te worden herzien, heeft het alle kracht verloren, en zal men zich nog wel drie maal bedenken, eer men tot eene vervolging overgaat.

Maar ziedaar nu den meest verderfelijken toestand, waarin eene maatschappij bij mogelijkheid kan verkeeren. Alléén willekeur regeert er. Men laat heden aan u ongestraft toe, ofschoon tegen de wet, hetgeen morgen een ander vervolgingen, geld en misschien de vrijheid zal kosten. Men bejegent u zacht, welwillend, voorkomend, met toegevendheid, en men drukt en knijpt en kwelt een ander, al naar men het goed vindt. Heden bepaalt men dit, en morgen iets anders.

Wij vragen: welke aannemelijke reden kan men er toch voor bijbrengen, om heden den borgtogt van de heeren E. FUHRI en C°. op *f* 2000 te bepalen — en eenige maanden later die met *f* 1600 te verminderen en dus tot *f* 400 terug te brengen? Louter willekeur en niets anders! Die heeren hebben nu ondervonden, dat het Gouvernement en zijne beambten bij magte is, om hen even goed *f* 5000 als *f* 200 af te eischen. Dat zij zich daarnaar regelen! Dat zij nimmer weder in hun blad iets plaatse, 't welk een der invloedrijke personen onaangenaam is, want anders....! Mij dunkt, er is geen andere reden voor de handelwijze van het Gouvernement denkbaar, dan zulk eene ellendige bangmakerij.

Te Batavia loopt in sommige kringen het gerucht, dat men aldaar het voornemen zou hebben een liberaal dagblad op te rigten, vooral ook bestemd om Indische belangen te bevorderen in den geest, als waarin wij die sedert jaar en dag voorstaan en verdedigen. De daarvoor benoodigde fondsen zouden reeds zijn bijeengebragt door personen, die bekend staan als tegenstanders van de Indische drukperswet, een stuk, door den heer THORBECKE met zoo veel juistheid een „gewrocht der duisternis" genoemd.

Bij sommigen vinden die geruchten ingang. Maar lieden, die gewoon zijn dieper in zaken door te dringen, zijn al te zeer verzekerd, dat, onder de werking van de tegenwoordige wet, het bestaan van een dagblad van een vrijzinnige kleur, hoe gemagtigd overigens ook, eene bepaalde onmogelijkheid zou zijn, omdat èn drukker èn redakteur aanhoudend het zwaard van DAMOKLES boven het hoofd hangt.

De vrijheid, die het reglement op de drukwerken laat, om zaken van algemeen belang te bespreken, is toch, als het oordeel, dat daarover ge-

veld wordt niet overeenstemt met de inzigten en begrippen der regering, binnen zulke enge grenzen besloten, dat het onmogelijk zou zijn, om deswege een onafhankelijk gevoelen te uiten.

Men houdt het er dan ook vrij algemeen voor, dat de bedoelde geruchten vooral door de zoogenaamde „Gouvernements-mannen" verspreid worden, in de hoop, dat ze naar Holland zullen overwaaijen en dat men ook daar zal gelooven, dat het bestaan van een vrijzinnig blad, onder de werking der tegenwoordige drukperswet, eene mogelijkheid zou zijn. Wij vertrouwen echter, dat men dáár niet zoo ligtgeloovig zal zijn.

In verband hiermede wordt ook nog verhaald, dat de *Java-Bode*, die zich tot dus verre zorgvuldig onthield van eenige ombrage te geven, voor eenigen tijd een wenk heeft ontvangen, om sommige der regering min of meer vijandige stukken en bescheiden over het „gewrocht der duisternis" op te nemen. Sommigen hebben zich er reeds over verwonderd betoond, dat de *Java-Bode* in de laatste dagen zoo iets durfde doen! De regering wil het publiek doen gelooven, dat men de wet wil toepassen in den zin van den bekenden kurieusen brief van den heer MR. L. W. C. KEUCHENIUS. Van daar de wenk aan de *Java-Bode*. Hoe zou *hij* anders den moed hebben om een artikel der *Arnhemsche Courant* over de monsterwet over te nemen! Men weet, welke kost in die Arnhemmer wordt toegediend.

BATAVIA,
Junij 1857.

Wij ontvangen den volgenden brief over den heer R. BLOEM, die, gelijk dit door ons vroeger breedvoerig is uiteengezet, *) als assistent-resident van Sambas in der tijd krachtige pogingen bij het Gouvernement heeft in 't werk gesteld, om zich tegen de vestiging van JAMES BROOKE op Borneo te verzetten, en daartoe de middelen heeft aangewezen.

„Uit *de Indiër* van 7 April 1857 n°. 4 heb ik ontwaard, dat al weder ter sprake wordt gebragt hetgeen destijds door den heer BLOEM, in het welbegrepen belang van Nederland en Nederlandsch Indië, noodig werd geacht, om de vestiging van JAMES BROOKE ter Noord-westkust van Borneo doenlijk te maken. Men weet door uw tijdschrift, dat, indien hij in deze zijne pogingen niet heeft mogen slagen, zulks niet is toe te schrijven aan zijnen goeden wil, of aan het gebrekkige zijner voorstellen. Hij wenschte den overwekkenden invloed van het Nederlandsche gouvernement voor goed op dat eiland te vestigen; daartoe is hij van 1834 tot April 1841 steeds werkzaam geweest, en de uitkomst heeft geleerd, dat, indien zijn raad was gevolgd, de vreemde invloed zeker zou zijn geweerd.

„In het bedoelde artikel van *de Indiër* komt echter eene aanmerking voor, die erroneus is. Immers ik lees er in: „„Jammer dat de heer BLOEM zijne voorstellen niet grondde op de noodzakelijkheid, om een verdrag met Broenei te sluiten tot beteugeling van den zeeroof."" Maar door hem

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, jaargang 1849 I, 66 enz.

is op het aangaan van een verdrag met de vorsten van Broenei als gebiedend noodzakelijk aangedrongen, juist *tot beteugeling van den zeeroof.* Dit voorstel had echter een even treurig gevolg, als al de anderen, daartoe betrekkelijk. Bij eene missive van den algemeenen sekretaris, waarvan de dagteekening mij is ontglipt, werd hem op last van den Gouverneur-Generaal eenvoudig bekend gemaakt, dat Z. Exc. het niet geraden heeft kunnen oordeelen, om in den geest der daarbij gedane voorstellen eenige beslissing te nemen, terwijl hij, met betrekking tot het tegengaan der zeerooverijen, wordt verwezen tot een deswege bestaande besluit."

Wij hebben geen oogenblik geaarzeld, om dezen brief op te nemen, en twijfelen niet, of *de Indiër*, op deze misstelling opmerkzaam gemaakt, zal ze gaarne verbeteren.

Onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Mr. P. MERKUS, kwamen twee vreemde heeren op Java, die, gelijk zij aan den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer J. C. BAUD, hadden voorgespiegeld, eene totale hervorming zouden brengen in de bereiding van suiker door een zoogenaamd *procédé de macération.* Dat was iets nieuws! Het was daarenboven van vreemden oorsprong! Het had niet aan de noodige „puff" ontbroken, om dat *procédé* op te vijzelen. Dit alles was genoeg, om hen te voorzien van eene dringende aanbeveling van den heer BAUD aan den heer MERKUS.

De Gouverneur-Generaal voorzag op zijne beurt de beide vreemde heeren van aanbevelingsbrieven aan de residenten op Java, en daarmede begaven zij zich op reis. Zij beproefden hun *procédé.* Maar al ras bleek het, dat het, in weerwil van al de „puff", in de toepassing faalde.

Nu werd de regering, van de zijde dier vreemde heeren, bestormd met memoriën, rekwesten en schrifturen, waarin eensdeels met levendige kleuren werd afgeschilderd, dat het bewijs voor de stelling, dat het *procédé* niet deugde, nog niet was geleverd; dat alléén eene meer langdurige toepassing den weg zou kunnen wijzen, om het voor Java dienstbaar te maken. Anderdeels werd een tafereel opgehangen van de teleurstelling, die de beide heeren ondervonden, dat ook het hardvochtigste gemoed getroffen zou hebben. Op grond van dit alles, vooral van het laatste, verzochten zij een suikerkontrakt, waarin eene bepaling zou moeten voorkomen, dat zij zouden trachten het procédé toe te passen.

Zulk een suikerkontrakt werd hun door de regering geschonken. 't Was een der schoonste van alle schoone suikerkontrakten van Java. Maar wat zij ook toepasten in hunne nieuwe fabriek, het *procédé de macération*, waaraan zij hunne onderneming te danken hadden, lieten zij zeer wijsselijk ter zijde liggen. Het had zijne werking gedaan.

Nadat zij nu eenige jaren op de gewone wijze hadden gewerkt, gingen zij naar Europa, om daar wat van de schatten te verteren, die zij, dank zij de kinderlijke goedgeloovigheid der bewindslieden, op Java hadden vergaard. Terwijl zij zich in 1856 in Parijs bevonden, schreven zij een,

overigens hoogst onbeduidend, boekje, getiteld: *„Réflexions sur les changements apportés depuis* 1844" enz. Dat boekske was eigenlijk niets anders dan eene voorzetting van 't geen ze onder den Gouverneur-Generaal MERKUS hadden begonnen, van het fameuse *procédé de macération* onder anderen vorm. De beginselen daarin, hoe onzamenhangend ook uitgedrukt, waren de beginselen der regering. En hoezeer door bijna geen enkel orgaan der pers verdedigd, was dat boekske voldoende, om aan de twee vreemde heeren, de uitvinders van het *procédé de macération*, eene dringende aanbeveling van den heer Mr. P. MIJER aan den heer CH. F. PAHUD te bezorgen, *om hun kontrakt, dat weldra zal expireren, weder te verlengen.*

Zoo wordt men geholpen, als men de kunst verstaat, waarmede die twee heeren zoo blijkbaar rijk bedeeld zijn! Dat is de belooning voor goeden wil en onderworpenheid en het verdedigen der regeringsbeginselen! En hoe handelt nu het Gouvernement met fabriekanten, die haar nooit van een *procédé de macération* hebben gesproken, of nooit hunne oppervlakkige en onbekookte *réflexions* hebben opgedrongen, en wier kontrakten eveneens expireren? Ontvangen die ook zulke aanbevelingsbrieven? Of worden die hun onthouden, omdat zij geen Fransche „puff" en geen Fransche vleitaal hebben? De regering ziet het gaarne, dat de Javasche suikerfabriekanten hunne geldelijke offers brengen op het altaar van hun ongelukkig orgaan, het dagblad *de Nederlandsch Indië*, dat het geluk heeft vijf-en-twintig abonné's in Indië te tellen, en dat maanden achtereen zijne proefnommers rondzendt omdat het zoo goed gesubsidiëerd wordt *). Maar moesten dan die fabriekanten niet even gunstig worden behandeld, als de twee genoemde heeren?

Wij behoeven hunne namen niet te noemen. Hetgeen wij omtrent hun *procédé de macération* hebben medegedeeld, is zoo algemeen bekend op Java, dat iedereen weet van wie wij spreken, ook zonder verdere aanwijzing. Het *procédé de macération* is er onder de spreekwoorden opgenomen.

OOSTHOEK VAN JAVA,
Mei 1857.

De benoeming van den heer Jhr. J. F. HORA SICCAMA, tot lid van den raad van Nederlandsch Indië, heeft op Java nog al eenige sensatie gemaakt, om de omstandigheden, waarmede zij, naar men verhaalt, moet zijn vergezeld gegaan.

De heer SICCAMA was de *derde* kandidaat van de Indische regering, de heer Mr. C. HULTMAN de *tweede*, en de heer VAN DE GRAAFF de *eerste*. Aan laatstgenoemden was het lidmaatschap beloofd door den heer PAHUD, toen deze hem overhaalde, om de aangename bediening van direkteur der

*) Onlangs is eene eerste subsidie van eenige, in den Oosthoek van Java gevestigde, fabriekanten, door de heeren B. J. VAN ECK en C° te Soerabaja, tot dat einde naar Holland geremitteerd. Als die heeren de oogen open gaan, dan zal dit echter wel de eerste en de laatste maal wezen.

middelen en domeinen te verwisselen tegen het rustelooze ambt van algemeenen sekretaris. Nu moeten zij, die den heer VAN DE GRAAFF niet genegen zijn, in den Haag algemeen hebben uitgestrooid, dat de groote achterstand van werk ter algemeene sekretarie moest worden toegeschreven aan den heer VAN DE GRAAFF. Daarbij nu kwam de aanstaande relatie tusschen de familie DE KOCK. De direkteur van 's konings kabinet moet dan ook op de voordragt van den heer MIJER eenen gewigtigen invloed hebben uitgeoefend.

Overigens willen wij de geschiktheid, de aanspraken en de verdiensten van den heer HORA SICCAMA niet betwisten. Wij doen hulde aan zijne regtschapenheid, en houden het er voor, dat hij een zeer nuttig lid van den raad zal kunnen zijn. Maar dat men de toevlugt heeft genomen tot het verspreiden van onwaarachtige, en den heer VAN DE GRAAFF benadeelende geruchten, daartegen komen wij op. Bekend is het dat ter algemeene sekretarie een groote achterstand bestaat; maar de oorzaak daarvan ligt niet bij den heer VAN DE GRAAFF. Zij ligt hooger, zij ligt bij den heer PAHUD, die in zijne vroegere loopbaan en later als minister bekend stond voor zijne trage behandeling en afdoening van zaken. De reputatie op dit punt van den heer VAN DE GRAAFF is te algemeen gevestigd, dan dat de laster daarop van invloed zou kunnen wezen, in de schatting van hen, die hem van vroeger kennen en weten, dat hij steeds was een man van orde en regelmaat.

Ondertusschen is dit weder een nieuw bewijs, dat men geene rekening moet stellen op beloften, al zijn ze ook van eenen „toean besar".

BUITENZORG,
1 Julij 1857. X. Y.

Het laatste bedrijf van het treurspel, voorstellende „de slooping van Herwijnen", is geëindigd met de volgende treurige circulaire van een der medeoprigters, den heer Jhr. Mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT, gerigt aan de medeoprigters en aandeelhouders dier instelling.

Namens de kommissie voor het Instituut te Herwijnen, heb ik de eer ter Uwer kennis te brengen, dat de regeling der uitstaande geldelijke aangelegenheden, die inrigting betreffende, is ten einde gebragt.

Het is gebleken, dat op elke aktie slechts ƒ 40.75 kunnen worden uitgekeerd.

U beleefdelijk verzoekende, over het U toekomende ten mijnen burele te willen beschikken, neem ik deze gelegenheid te baat, de verzekering aan te bieden, dat de kommissie steeds het in haar gestelde vertrouwen op hoogen prijs gesteld heeft, en dat, zoo al geen gelukkige uitkomst is verkregen in eene zaak, die allen ter harte ging, het haar tot genoegdoening verstrekt, dat hare goede pogingen nimmer werden miskend, en ook door U werd ingezien, dat het te niet gaan der inrigting is toe te schrijven aan omstandigheden, niet te voorzien en niet te bestrijden.

Moge spoedig de regering het werk door ons aanvaard, maar hetwelk gebleken is de partikuliere krachten te boven te gaan, met de haar ten dienste staande middelen opvatten. De opgedane ondervinding zal alsdan, in vele opzigten welligt tot rigtsnoer kunnen strekken, en in dien zin de overtuiging bevestigen, dat door ons allen geene geheel nuttelooze pogingen werden aangewend.

Tot regt verstand van deze cirkulaire dient, dat de aktiën groot waren *f* 1000, zoodat aan de aktionarissen iets meer dan 4 pCt. van hun inleg is uitgekeerd.

En wat zal nu het gouvernement doen? Zal het, nu Herwijnen door de schuld der regering gevallen is, zich de zaak van het middelbaar onderwijs niet verder aantrekken? Zal het de ouders blijven *dwingen* hunne kinderen ter opvoeding naar Nederland te zenden, en anders eene loopbaan als ambtenaar in Indië voor hen gesloten houden? Wat zullen daarvan de gevolgen zijn? Wilt gij weten, hoe de heer Mr. P. MIJER, thans minister van Koloniën, over die gevolgen dacht? Het volgende schreef hij in Mei 1848 in een adres aan den Koning:

„Nederlanders zijn zoo wel de ingezetenen, inboorlingen dezer gewesten, als hunne landgenooten in het vaderland. Maar wanneer de laatsten voorregten bezitten boven de eersten; wanneer door het Gouvernement een scherpe lijn getrokken wordt tusschen Nederlanders, inboorlingen van dit land en hier opgevoed, en Nederlanders uit het vaderland herwaarts overgekomen; wanneer de laatsten hunne loopbaan beginnen op een standpunt, hetwelk voor de eersten bijna het hoogste is, dat zij, ook met de grootste bekwaamheden en talenten, kunnen bereiken dan is het te vreezen, dat die lijn eene verdeeldheid zal brengen tusschen de ingezetenen, waarvan de schromelijke gevolgen niet zijn te overzien."

Alle berigten, die uit de residentie Pakalongan komen, stemmen daarin overeen, dat daar een staat van zaken bestaat, die de treurigste gevolgen moet hebben, en ons met huivering de tooneelen herinnert van Demak en Grobogan.

Hoe ellendig die residentie, door het stelsel waaronder het nu reeds sedert zoo veel jaren zucht, geworden is, heeft Dr. BOSCH, in zijne doorwrochte verhandeling over *De welvaart der Javanen volgens de ministeriële verslagen* treffend aangetoond. Thans komt daar nog een andere ramp bij, waarvan wij de oorzaken niet kennen, maar die ongetwijfeld althans gedeeltelijk met het stelsel in verband staat. De rijstkultuur is er totaal mislukt. De oogst, namelijk, bedraagt niet het een derde gedeelte van een middelmatig of gewoon gewas. Die uitkomst hadden de ambtenaren reeds vroeger moeten voorzien, toen het gewas nog te velde stond. Zij hadden toen onverwijld op middelen bedacht moeten zijn, om, ter voorziening in den verwacht wordenden nood, overal waar dit mogelijk zou wezen, aard-, peul- en meel-vruchten als tweede gewas te doen aanplanten. Wij willen niet ontkennen, dat dit hier en daar gedaan is, maar wij beweren, dat het over het algemeen moest hebben plaats gehad. Nu zegge men niet: hoe kunt gij, die voorstanders zijt van vrije kultuur, er op aandringen, dat het Gouvernement zich den aanplant van voedingsmiddelen voor de Javanen aantrekt? Het antwoord is zeer eenvoudig: wanneer de Javaan gedwongen wordt, om het grootste deel van zijnen tijd en arbeid aan ver-

pligte kultures te wijden, dan is de bemoeijing van Gouvernementswege met zijne voedingsmiddelelen tevens onontbeerlijk.

Dat dit niet gebeurd is, schrijven wij daaraan toe, dat dit ongelukkig gewest zoo lang zonder resident is gelaten. In plaats van dadelijk, na de aftreding van den heer VAN DER POEL, een geschikt ambtenaar tot resident te benoemen, heeft de regering niet minder dan vier maanden noodig gehad, om het eens te worden over de keus van een opvolger van den laatsten resident. Eindelijk is de heer NIEUWENHUIZEN benoemd, maar die moet nu nog van Rio komen, en daarmede zullen minstens ook nog wel weder een paar maanden verloopen. Pakalongan zal dan het grootste deel van het jaar nagenoeg zonder hoofd van 't bestuur zijn geweest, en welk eenen nadeeligen invloed dit moet uitoefenen op een staat van zaken, zoo als daar thans bestaat, zal ieder begrijpen, die weet wat een resident kan doen. Zijn natuurlijke tijdelijke vervanger, de sekretaris der residentie, heeft het met zijne eigen betrekking te volhandig. Van hem kan men geene doortastende maatregelen verwachten. De rampen, die Pakalongan bedreigen, moeten daarom voor een deel worden toegeschreven aan het dralen en talmen, ten aanzien der keus van een resident. Die rampen moeten alzoo bij gevolgtrekking komen voor rekening van hen, [die oorzaak van dat talmen en dralen waren.

In eenen brief van Batavia, die ons ten gebruike is afgestaan, lezen wij het volgende.

„Men is hier druk bezig met het beladen der Gouvernements-schepen voor Japan. Drie bodems zijn er reeds voor ingehuurd; het vierde daarvoor bestemde schip wordt uit Nederland nog verwacht. Gij kunt dus wel nagaan, welk eene groote menigte goederen het Gouvernement dit jaar derwaarts zendt. Dit alles doen de pakhuismeesters te Batavia, zonder eenig personeel meer, en zonder eenige hoogere belooning. Vroeger vertrok, gelijk gij weet, ieder jaar maar een schip naar Japan, en nu vier! Oordeel nu zelf, of er niet honderdmaal meer te doen is, dan vroeger. Vroeger had het Gouvernement alleen den komps-handel en nu heeft het den kambang-handel er bij; en aan beide die vakken is door de regering groote uitbreiding gegeven.

„Bovendien zijn, door de groote uitbreiding, die het Gouvernement dagelijks geeft aan de civiele marine en de militaire departementen, de uitzendingen van provisiën, goederen enz. aanzienlijk toegenomen. De pakhuis-administratie heeft alzoo, om al deze redenen, in omvang en belangrijkheid zeer veel gewonnen. En niettegenstaande dit feit, wordt geene vermeerdering van pakhuispersoneel toegestaan. Alles blijft gelijk het was voor 25 jaar."

Men deelt ons mede, dat er weder moeijelijkheden zijn gerezen tusschen

het Gouvernement en den heer CORES DE VRIES betrekkelijk de stoombootonderneming. De stoombooten *Palembang* en *Soerabaja* mogen niet varen omdat zij aan zeker vereischte, door het Gouvernement voorgeschreven, niet hebben voldaan. Desniettemin moet de hoofd-ingenieur van het stoomwezen verklaard hebben, dat de booten in eenen goeden toestand zich bevinden. 't Schijnt, dat men den heer CORES DE VRIES, zonder noodzaak, allerlei onaangenaamheden berokkent. 't Is jammer voor deze schoone en nuttige onderneming.

Het schijnt, dat de bewijzen van energie en leven, die zich in den laatsten tijd onder de ingezetenen van Nederlandsch Indië hebben geopenbaard, reeds vruchten beginnen te dragen. Immers wij zagen dezer dagen in de *Staats-Courant* de volgende mededeeling, van regeringswege opgenomen.

Mogten de sedert eenigen tijd door den handelstand geopperde klagten nopens den slechten toestand der haven van Samarang niet ongegrond geweest zijn, de hoop bestaat, dat zij door de maatregelen der regering weldra zullen zijn uit den weg geruimd. Reeds in het afgeloopen jaar heeft het Gouvernement eene zeer aanzienlijke som toegestaan, om die door verzanding en aanslibbing bijkans onbruikbaar gewordene haven te verbeteren. De uitvoering van dat werk zal echter uit den aard der zaak geruimen tijd vorderen: men berekent vijf jaren. Om evenwel reeds dadelijk de gemeenschap tusschen de reede en de rivier van Samarang te verbeteren, heeft de regering besloten, volgens het plan van den heer H. BOREL, voormalig officier der genie, zoo als het is gewijzigd door den ingenieur van den waterstaat 1ste klasse BEIJERINCK, eene beschoeide geul door de bank voor de rivier te doen graven; lang 300, breed 15 en diep 0.80 el beneden laagwater-peil. Dit werk wordt met den meesten spoed ten uitvoer gebragt en zal zeer waarschijnlijk nog in den loop van dit jaar geheel gereed zijn.

Ook aan de verbetering der haven van Batavia heeft de regering hare ernstige aandacht geschonken. De aanhoudende degradatie der aan hevige branding blootgestelde havenhoofden aldaar, en de gevaren, die dikwerf gedurende de westmoeson aan het binnenkomen van sloepen verbonden waren, hebben tot eene kapitale verbetering dier hoofden doen besluiten. Reeds in het afgeloopen jaar was eene proef genomen wegens de beste wijze, om eene duurzame voorziening aan te brengen. Die proef gunstige resultaten opgeleverd hebbende, is onlangs door de regering magtiging verleend, om de beide hoofden te verbeteren en te versterken en het westerhoofd bovendien 95 Ned. ellen te verlengen. De kosten van dit werk zijn begroot op ruim ƒ 940,000.

Wij beschouwen dit als een antwoord op het adres, door de Samarangsche kooplieden betrekkelijk deze gewigtige aangelegenheid ingediend; op de artikelen daarover in verschillende dagbladen geschreven; en op het opstel: „*De havenwerken van Batavia en Samarang*", 't welk wij in onze aflevering van Julij ll. hebben opgenomen. Nu zal men dit van de zijde der regering en hare vrienden misschien tegenspreken, om de verdenking te ontgaan, als of men zich aan de oppositie iets hoegenaamd liet gelegen liggen. Maar dan antwoorden wij: welk eene toevalligheid! Jaren lang heeft het Gouvernement zijn pligt verwaarloosd, voor het onderhoud en verbeteren der havenwerken eene afzonderlijke belasting geïnd, maar die werken op eene onverantwoordelijke wijze verwaarloosd. Daar hebben de belanghebbenden eindelijk den moed, om hunne stem tegen zoo veel verzuim

en onregt te verheffen; zij worden, in hunne regtmatige klagten, door ons en onze vrienden ondersteund — en ziet! onmiddelijk daarna verklaart de regering, dat zij tot de, te lang vertraagde, verbetering der havenwerken zal overgaan! Maar dat doet zij, geheel uit vrije beweging, volstrekt niet omdat zij door de oppositie daartoe is gedreven. Welk eene toevalligheid.

Er was onlangs sprake van de bijeenbrenging van een maatschappelijk kapitaal door den Bataviaschen handelstand, met het doel om het praauwenveer, nadat het monopolie daarvan door de regering zou zijn opgegeven, op hechte grondslagen voort te zetten.

Reeds was voor een bedrag van bijna zes ton ingeschreven, toen de statuten van de vennootschap, omtrent sommige punten, waarover men het niet eens kon worden, aanleiding gaven, dat de zaak van het veer tijdelijk hangende bleef en dat ter sprake werd gebragt een grootsch ontwerp, dat niets minder bedoelt dan een spoorweg op ijzeren schroefpalen te leggen tot op de reede, zoodanig dat de schepen, ter zijde van het spoor gemeerd, zouden lossen en laden, zonder gebruik te maken van praauwen. Het zou dus zijn een spoorweg, aanvangende voor de magazijnen in de stad en eindigende op de reede, waar nu de schepen geankerd zijn. De goederen zouden moeten vervoerd worden, 't zij door paarden, 't zij door locomotief in groote besloten karren. — Wij behoeven de aandacht onzers lezers niet te vestigen op de groote voordeelen, die de uitvoering van zulk een, den Bataviaschen handel waardig, plan moet verzekeren. Wij zouden anders slechts wijzen op de groote besparing van tijd, op de mindere risico, die nu bij 't vervoer in praauwen zoo groot is, op de zekerheid om zelfs bij slecht weder te kunnen lossen en laden. Maar waartoe zou dat dienen? Staan niet een ieder die voordeelen helder voor den geest? De plannen en begrootingen worden opgemaakt door den bekwamen luitenant ingenieur MAARSCHALK. Wij vertrouwen, dat een ieder het grootsche en belangrijke van dit werk zal begrijpen, en dat vooral de regering niet achterwege zal blijven, om daadwerkelijk te toonen, dat zij het goede in handel en scheepvaart daar, wáár zij kan, met kracht wenscht te beschermen. Vergissen wij ons niet, dan moet het denkbeeld van dezen spoorweg zijn uitgegaan van iemand, die door zijne positie veel tot verwezenlijking kan bijdragen. Wij hebben eerbied voor zulk eene gelukkige gedachte. —

SOERABAIJA, 23 December 1857.

Tot ons genoegen vernemen wij, dat het voornemen bestaat, om te Pasoeroean eene algemeene vergadering te houden van suikerfabrikanten en andere deskundigen en belangstellenden, ten einde over de belangen der suikerkultuur op Java te beraadslagen. De volgende cirkulaire is, om dat doel te verwezenlijken, door drie heeren rondgezonden.

Bij de diskussie over de staatsbegrooting voor 1857, in de 2de Kamer der Staten-Generaal, werd door den heer VAN BOSSE het voorstel gedaan, dat de Kamer de wenschelijkheid zoude verklaren, de uitgifte en verlenging van suikerkontrakten op Java, bij de wet te regelen.

De Minister van Koloniën bestreed die motie, op grond dat de Kamer niet kon geacht worden, omtrent het onderwerp genoegzaam te zijn ingelicht om een besluit te nemen, en daarop stelde de heer J. C. BAUD voor, om nader over deze zaak te beraadslagen.

De motie van den heer V. BOSSE werd daarop, echter slechts met de meerderheid van *eene* stem verworpen, en die van den heer BAUD aangenomen.

In de zitting van den 2den Maart jl. heeft de heer V. HOËVELL verlof gevraagd en verkregen, den Minister later te interpelleren, en zijn voornemen aangekondigd, daarna een bepaald voorstel aan de overweging der Kamer te zullen onderwerpen.

Zonder deze voorstellen te kennen, dus ook, zonder ze goed- noch af te keuren, moet nogtans als zeker worden aangenomen, dat daarbij op den voorgrond zal staan art. 56 van het reglement op het beleid der regering van Ned. Indië, „waarbij regelingen zijn voorgeschreven, „die als voorbereiding moeten dienen tot de invoering van een staat van zaken, waarbij de di- „recte bemoeijenis der regering in zaken van kultuur kan gemist worden." Een der hoofdpunten van dat voorstel zal zeker ook zijn „*de wijze, hoedanig voortaan nieuwe suikerkontracten uitgegeven en expirerende zullen verlengd worden.*

Beide punten zijn van het hoogste gewigt voor regering en bevolking van Ned. Indië en eene levenskwestie voor de daarbij direct betrokken personen, de kontractanten voor de bereiding en levering van suiker.

Niemand betwijfelt voorzeker, dat de Indische regering zich zal gehaast hebben, hare zienswijze over die kwestie aan de regering in Nederland mede te deelen.

Wanneer men echter in het oog houdt het gebeurde met de onlangs gepubliceerde verordening omtrent de drukpers in Indië, dan zal men gewis tot de overtuiging gekomen zijn, dat het voor de regering niet dan uiterst nuttig zijn kan, de openlijke meening in Indië te kennen over daar te stellen verordeningen van algemeen belang, daar wij als zeker mogen aannemen, dat die meening, *vroeger* gekend, tot andere dan de thans bestaande voorschriften, zoude geleid hebben.

Eveneens bewijst ook het, na de publicering der wet voorgevallene, dat de kollektive meening, door een aantal ingezetenen van Ned. Ind. bescheiden en behoorlijk gemotiveerd, aan de autoriteiten in Nederland kenbaar gemaakt, met belangstelling gehoord wordt en niet zonder invloed blijft op de daar te nemen besluiten ten opzigte van het overzeesche, zoo kostbaar gedeelte van het rijk.

Analoog hieraan zal in de zoo gewigtige kwestie der uitgifte en verlenging van suiker-kontrakten niets voor de verschillende gedeelten der wetgeving in Nederland belangrijker en aangenamer zijn kunnen, dan de denkbeelden van die personen in Indië te kennen, die door hunne positie en ervaring kunnen geacht worden, in staat te zijn, om eene op studie en ondervinding gegronde meening te kunnen uiten.

De ondergeteekenden, na voorafspraak met velen hunner vrienden, hebben gedacht, dat bij dezen stand der zaak de doelmatigste wijze, om die meening in Nederland bekend te doen worden zoude zijn:

„Het houden eener algemeene vergadering te Pasoeroewan, (het middenpunt der kultuur- „residentiën van het oostelijk gedeelte van Java) op Zondag den 5den Julij aanstaande, onder „goedkeuring van het plaatselijk bestuur en in zoodanig lokaal, als bij aankomst aldaar aan de „opgekomenen zal worden kennelijk gemaakt.

Alle personen zullen daartoe worden uitgenoodigd of op hun verzoek toegelaten, die het gewigt en de urgentie van het doel der bijeenkomst met ons beseffen, en wenschen, hunne denkbeelden te ontwikkelen, dan wel aan de een of ander daar te uiten meening hunne adhesie te schenken.

Op de te houden vergadering zullen de twee volgende punten in diskussie worden gebragt:

A. „*Welke* algemeene *maatregelen kunnen beschouwd worden als wenschelijke voorberei- „dingen, om in den geest van art.* 56 *van het Regeringsreglement, den gedwongen arbeid „bij de suikerkulturen eindelijk te kunnen ontberen.*

B. „*Welke* bijzondere *voorschriften zouden met betrekking hierop als wenschelijk geacht „worden bij de uitgifte van nieuwe en de verlenging van expirerende suikerkontrakten,*

„ten einde in den geest van art. 56 aan het daarbij uitgesproken beginsel getrouw te blij-„ven, en tevens in overeenstemming te handelen met de belangen van regering, bevolking en „kontraktanten, zoodat de kultuur zal worden bevorderd en vooruit gebragt.

De „notulen" dezer vergadering zullen door het te benoemen bestuur opgemaakt, gedrukt en aan zoodanige besturen en personen worden gezonden, als deze vergadering zal aanwijzen.

Kortheidshalve zullen wij ons onthouden van eene uitwijding over den invloed en het nut, dat de meening der vergadering bij de beslissing der onderhavige kwestie kunnen uitoefenen; maar wij mogen niet onopgemerkt laten, dat althans eene zaak zeker is, dat namelijk de voorstellen van den heer v. HOËVELL, indien zij stroken met de denkbeelden der vergadering, betere kansen hebben, door de Kamer en de regering in Nederland beaamd en aangenomen te worden, en dat in het tegenovergestelde geval de meeningen, in Indië kenbaar gemaakt, over de zaak meer licht verspreiden, en naarmate hunner juistheid, kans hebben op de definitief te nemen maatregelen niet zonder invloed te blijven.

Zonder meer te zeggen tot aanprijzing van het bij ons opgekomen denkbeeld, stippen wij alleen aan, dat wij de vergadering op den aangewezen dag hebben moeten beleggen, ten einde het daarin verhandelde bij tijds en *voor* de behandeling der begrooting voor 1858 in Nederland bekend worde gesteld.

Wij hebben de eer UWelEd.geb. tot het bijwonen dezer vergadering uittenoodigen, met beleefdelijk verzoek, ons onder adres van den tweeden onderteekenaar wel te willen mededeelen, of wij op het genoegen van Uwe tegenwoordigheid rekenen kunnen.

Bij verhindering zal het ons zeer aangenaam zijn, van UEdgeb. schriftelijke mededeelingen omtrent Uwe denkwijze over de twee te behandelen vraagpunten te mogen ontvangen.

De tijd ontbreekt ons, om over het in deze cirkulaire uitgedrukte voornemen breedvoerig te spreken. In een volgend nommer komen wij er op terug. Genoeg zij het thans te zeggen, dat wij het denkbeeld zeer toejuichen, en dat wij gelooven, dat uit deze bijeenkomst en gedachtewisseling nuttige resultaten kunnen voortkomen.

Een opstand in de Molukkos.

(*uit de laatste helft der zeventiende eeuw.*)

I.

KAITSJILI SIBORI lag op zijn dego-dego, en staarde, onder het kaauwen van zijn pinang, schijnbaar gedachteloos vóór zich. Op korten afstand van de gespleten bamboe-mat, waarop de koning rustte, zat RINGO, de nar, nedergehurkt, en op den achtergrond bevond zich in dezelfde houding een viertal van 's konings vrouwen, die, getuige nog de geur der kostbare olie waarvan zij doortrokken waren, zich met het „oeroeten" of zalven van het vorstelijk ligchaam hadden bezig gehouden. De kokosdop met water, die juist drie uren noodig had om leeg te lekken, was reeds ten tweeden male door de kleine slavin, aan wie deze taak was opgedragen, gevuld, en nog altijd lag de koning in gepeins verdiept en wachtte men vruchteloos een woord van zijne doorluchtige lippen. Ook RINGO scheen in geen vrolijken luim. Hij, die anders den geest van zijn meester wel wist bezig te houden door vernuftige opmerkingen of onderhoudende verhalen, sprak dien morgen geen woord en bragt den tijd door met het snijden van een stuk sago-hout, waarin hij door lange oefening eene zekere bekwaamheid had gekregen. Vooral sedert de opperkoopman en tijdelijk gezaghebber JAKOB DE GHEIN hem een pennemesje had geschonken, ontwikkelde zich RINGO's vokatie voor het snijwerk, en dat geschenk was zeker een van de redenen, waarom die bewindvoerder in zoo hooge gunst bij den koning van Ternate stond. Moge toch het spreekwoord „zoo heer zoo knecht" waarheid bevatten, bij vorsten — en niet enkel bij Oostersche vorsten — is voor het omgekeerde evenzeer menig bewijs aan te voeren. Maar de edele heer Gouverneur-Generaal, en de raden van Indië wisten, zoo min als de heeren XVII, dat de goede gezindheid van KAITSJILI SIBORI voor een deel aan soortgelijke oorzaken was toe te schrijven, en zij weken voor hem, minder nog dan voor eenig ander, niet van hunne gewoonte af, om geen opperkoopman op Ternate tot landvoogd aldaar te benoemen. De handelaar, die zoo goed alle wegen en voordeelen kende, moest als landvoogd niet in de verzoeking gebragt worden, om zijne winst met die kennis te doen. Van daar, dat de heer DE GHEIN, die tijdelijk het bewind had gevoerd, na den dood van den voorzitter KORPUT en den landvoogd DAVID HARTHOUWER, welke laatste op reis naar Ternate stierf, zijn gezag had moeten nederleggen en vervangen was door den heer ROBERT PADBRUGGE.

Dat vertrek was niet vreemd aan de overpeinzingen van koning SIBORI

en evenmin aan die van zijnen nar; want de verstandhouding tusschen den Europeër en den Ternataan kon symbolisch zeer wel worden afgebeeld door het voorwerp, dat RINGO thans had voltooid en dat men terstond voor een kruidnagelboom herkende.

— „Wat verbeeldt dat RINGO?" vroeg de vorst, een onverschilligen blik op het gewrocht van zijn dienaar werpende.

— „Als de Hollanders voor langen tijd scheiden, geven zij elkaar hun afbeeldsel", zeide de nar, als hoorde hij de woorden des konings niet. „Dat is een middel, om elkaar niet te vergeten. Zij hangen het in hunne kamers op, en lang na den dood denken zij nog aan hunne vrienden."

Koning SIBORI hield veel van raadsels zoo als alle oosterlingen, maar de oplossing had hij er gaarne bij, vooral na het genot van eene hoeveelheid amfioen, waarvan het gebruik voor hem eene gewoonte en eene behoefte was geworden. Hij wachtte dus tot RINGO de oplossing zou laten volgen, en bleef voor zich uitstaren naar de eindelooze zee, aan wier oevers zijn „kebon kastoeri," of muskus-tuin, met zijn fraai beschilderd woonhuis, was gelegen.

— „Ziedaar, koning SIBORI", sprak de nar, „ziedaar het afbeeldsel van uw vriend, van wien gij voor altijd scheiden gaat. Vergeet hem niet; bewaar hem, opdat uwe kindskinderen eenmaal weten mogen, hoe de kruidnagelboom er uitzag." Bij die woorden plaatste RINGO het snijwerk voor den vorst, en zou misschien weder in mijmering zijn verzonken, indien hij er niet op vrij onzachte wijze uit gewekt werd, door het gesneden voorwerp zelf, dat de koning met alle kracht den kunstenaar in 't gezigt wierp.

RINGO was gewoon aan die bewijzen van vorstelijke gunst en sprak zeer bedaard: — „Juist koning SIBORI, dat moest het antwoord zijn aan de blanken, in plaats van te gedoogen, dat zij uw land verwoesten en in vriendschapstraktaten u den ondergang van uw rijk doen teekenen."

— „Dwaze nar, wat bemoeit gij u met staatszaken", zeide SIBORI norsch, „verhaal mij liever een van die vrolijke sprookjes, die ge kent. En gij LAWA", vervolgde hij tot eene der vrouwen, „bezorg mij mijn morgendrank! gij slaapt naar het schijnt. Verhaal op nar, een mooi sprookje!

— „Zal ik u van dien koning verhalen, die de deur van zijn paleis voor het hoofd van een anderen koning digt wierp. Dat was al eene zeer vrolijke gebeurtenis" .... maar RINGO ging niet voort; de dreigende blik van den vorst deed hem het vervolg terughouden. Het was dan ook waarlijk geene aangename herinnering voor SIBORI, want hij was het, voor wien de koning van Tidore SAIFODDIEN de deur voor het aangezigt had gesloten, omdat hij hem als te gedienstig bondgenoot der Hollanders onwaardig keurde binnen te treden.

— „Maar neen, ik weet een vrolijker verhaal", sprak de nar op eens van onderwerp veranderende. „Ik weet van een koning, die door zijn opvolger vergiftigd werd, omdat hij een verdrag had geteekend" ....

Weder legde een blik van SIBORI hem het zwijgen op, en ook het verhaal van 's konings grootvader MODAFAR, die door HHAMZA vergiftigd werd, bleef achter.

— „Verlangt gij dan liever van dien vorst te hooren, die door zijne onderdanen verlaten en van den troon vervallen werd verklaard, omdat hij de welvaart der Hollanders boven die der Ternatanen stelde?"

— „Ik wil van geen vorsten iets hooren", zeide SIBORI, voor wien de de geschiedenis van zijn vader weinig aanlokkends had.

— „Welnu dan, van een prins, die op Boeton stierf en wiens trouwe vriendschap voor de Hollanders alles trotseerde, behalve het geschenk in konfituren dat zijne landgenooten hem zonden?"

— „RINGO", sprak de koning ernstig, „gij schijnt te vergeten, dat gij mijn nar zijt."

— „Vergeef mij, groote koning, vorsten en narren hebben beiden hunne gemoedsstemming, die zij niet verloochenen kunnen. De mijne is heden wat droevig, van daar de treurige verhalen. Maar ik wil mij beteren; ik wil u vertellen van de heldendaden van prins KALAMATTA, uw dapperen oom, die nog altoos in ballingschap rondzwerft. Dat was een magtig en moedig heer, die prins KALAMATTA!, en zoo de Ternatanen hem getrouw waren gebleven, er zou geen blanke meer in de Molukkos te zien zijn. Maar uw vader MANDARSJAH was beducht voor zijn invloed, en hij ontroofde zich zelven den besten steun en zijn zoon de bekoorlijkste vrouw."

Bij die laatste woorden helderde het gelaat van den koning op. Men had het misschien ook kunnen toeschrijven aan de terugkomst van LAWA, die met een zilveren schenkblad, waarop een flesch „knijp" (slechte arak), limoenen, suiker, eijeren en thee uitgestald waren, zich voor den koning nederzette. Men had ook dit als de oorzaak van die aangenamer uitdrukking kunnen stellen, want de vrouwen en de drank deelden om strijd in SIBORI's gunst.

— „De schoonste vrouw!" herhaalde hij, terwijl LAWA hem zijn geliefkoosden drank bereidde, „de schoonste vrouw! zij is niet schooner dan de koningin BORA.

— „De prinses van Taboekan, djouw majaja (koningin) van Ternate, is zeker eene bevallige vorstin", glimlachte RINGO, „en ieder is hoog met haar ingenomen, vooral uw zeevoogd ALI, die zegt dat hij nooit schooner vrouw heeft aanschouwd. Maar ALI kent prinses ROZE niet, die, naar de Hollanders zelven getuigen, bekoorlijker is dan de rozen, die bij hen te lande bloeijen. En bovendien dain ROZE werd aan u verloofd, toen gij nog kinderen waart. Gij hebt regt op haar, en een koning van Ternate mag zijne regten niet laten vertreden. Helaas! KAITSJILI SIBORI is te goed en te edelmoedig om het zoo naauw met zijne regten te nemen."

De Koning had zijn dienaar stilzwijgend aangehoord. RINGO was de eenige op Ternate, die vrijheid van spreken had, eene vrijheid met levensgevaar gekocht; want tot tweemalen toe was de nar in den kerker geworpen, waaruit hij echter telkens was ontslagen, omdat de Koning zijn bijzijn niet kon missen. Daardoor was RINGO's invloed vermeerderd, en hij maakte er een ijverig gebruik van, om, door ernst of scherts, den Koning te brengen tot het groote doel, dat de Hollanders een opstand, maar

de Ternatanen een *vrijheidsoorlog* zouden noemen. Sedert de komst der Portugezen in 1511 tot kort vóór den tijd van ons verhaal, — laatste vijf en twintig jaren der negentiende eeuw — waren Ternate en de overige Moluksche eilanden in onophoudelijken krijg tegen de Europesche veroveraars. Het gevolg van die telkens hernieuwde oorlogen was altijd een nieuw traktaat tusschen de koningen en de kompagnie, waarbij aan de laatste steeds grootere voordeelen werden toegekend, tot dat den 31 Januarij 1652 een kontrakt gesloten werd door SIBORI's vader, MANDARSJAH, en den Gouverneur-Generaal KAREL REINIERSZN, waardoor het gezag der Nederlanders op Ternate en schier op alle Moluksche eilanden voor goed werd gevestigd. Elf jaren later vertrokken van daar de laatste overblijfselen der Spaansche vestiging. In 1667 werd soorgelijk traktaat gesloten met den Koning van Tidore, zoodat sedert dien tijd in dit gedeelte van den grooten Indischen archipel, de Nederlanders oppermagtige heeren en meesters waren. De inhoud en strekking van die traktaten zal uit den verderen loop van ons verhaal genoegzaam blijken; voor het oogenblik bepalen wij ons tot de mededeeling, dat zij voornamelijk betrekking hadden op de kruidnagelboomen — het hoofdprodukt der Molukko's —, welke de inlandsche vorsten aan de kompagnie afstonden tegen eene jaarlijksche uitkeering aan hen en hunne rijksgrooten.

Onder die genen, welke vooral in den laatsten oorlog eene groote rol hadden vervuld, behoorde 's Konings oom KAITSJILI KALAMATTA, die thans, om verdere vervolging te ontkomen, — waaraan hij blootstond, ondanks het jaargeld dat ook hem was toegelegd — naar Makassar geweken was, en even als MADJIRA, de voormalige stedehouder op Amboina, nog altijd de steun en de hoop uitmaakte van de misnoegden in zijn vaderland. De dochter van prins KALAMATTA was vóór vele jaren door MANDARSJAH voor zijnen zoon SIBORI ten huwelijk gevraagd, wanneer deze op huwbaren leeftijd zou zijn gekomen. Zij was hem toegezegd, maar de dood van MANDARSJAH en de ballingschap van KALAMATTA hadden de vervulling van dat ontworpen huwelijk doen vergeten. De naauwere verbindtenis evenwel, tusschen den regerenden vorst en een der voorstanders van Ternate's onafhankelijkheid, bleef voor de partij der laatsten eene gewenschte zaak. Van daar RINGO's herinnering, die bovendien ook haren oorsprong vond in de weinig vriendschappelijke verhouding tusschen den gunsteling en de djouw majaja, de eerste van 's konings vrouwen, haar, die door de Europeërs als de koningin werd geëerd. De Mohammedaansche wet toch moge den vorsten het bezit van vier vrouwen en een onbeperkt getal bijzitten veroorloven, de Christen wet deed zich ook in dit opzigt gelden, en erkende slechts ééne enkele, ofschoon zij in geenen deele afbreuk doen kon aan het regt des Konings, om zich van die vrouw te ontslaan en eene andere in hare plaats te stellen. Ook dat doel zweefde RINGO voor den geest; eigenbelang en het belang zijner partij beiden bragten mede, dat de prinses van Taboekan door DAIN ROZE als djouw majaja vervangen werd, en de Koning, voor wien de Mohammedaansche bepalingen omtrent den echt geens-

zins eene doode letter waren, leende gretig het oor aan den raad van zijn vertrouwde. Hij hoorde met welgevallen naar de schets der oostersche schoonheid van prinses ROZE, en riep eindelijk, opgewonden door de bloemrijke schildering van den welsprekenden RINGO, en misschien ook door het ruim gebruik van zijn morgendrank, vast besloten uit:

— „Prinses ROZE zal de djouw majaja van Ternate worden, zoowaar ik Koning AMSTERDAM heet!"

Onder dezen naam was KAITSJILI SIBORI bij de Hollanders en ook bij zijn eigen volk bekend, en hoe weinig sympathie de meerderheid ook gevoelen mogt voor de blanke meesters, die titel klonk in haar oor grootscher dan de inlandsche naam. Misschien waren er wel onkundig en dwaas genoeg, om aan dien titel en aan dien van 's konings broeder, prins ROTTERDAM, meerdere beteekenis toe te kennen, zoo als . . . . . maar wij willen in het lusthuis van den Koning van Ternate blijven, en het bezoek bijwonen, dat SIBORI thans ontvangt.

Dat de drie mannen, welke binnentreden, zijns gelijken niet zijn, blijkt reeds terstond uit hunne eerbiedige wijze van groeten. Met de handen boven het hoofd geheven en diep voorover buigende, naderen zij den vorst, maar hun gelaat getuigt slechts weinig van dien onderdanigen eerbied. Vrij en fier is de blik, zoowel van den kapitein-laut, kommandant der marine, ALI, wiens naam zoo straks door den nar genoemd werd, als van den kimelaha marasaoli LOKSOE. En mogten zij ook, getrouw aan de oostersche wet en etiquette, hun vorst eene overdrevene hulde aanbieden, hun rang als rijksgrooten van Ternate maakte die hulde slechts tot eene bloote formaliteit. De kapitein-laut, of zeevoogd, de kimelaha marasoli, die het ambt van opperregter bekleedt, vormden met den eersten persoon des lands, den begoegoe of rijksbestierder, ALAM, de trits, die den Koning in alle zaken ter zijde moest staan, terwijl zij, met de vier overige rijksraden, zelfs het regt hadden den Koning te kiezen en te huldigen. Die vier andere rijksraden waren de marasaoli, de limatoe, de temagola en de tomailoe, te zamen den naam dragende van marasaoli of talabaha, stutten des gebouws *). Die keuze van den Koning is in de oostersche landen wel is waar niet altijd zoo vrij, — de geschiedenis van Azie levert er menig bewijs van — maar neemt men in aanmerking, dat de marasaoli's bij elk besluit des konings de welvaart des lands betreffende tegenwoordig *moeten* zijn, zal dat besluit kracht hebben; dat, bij de afwezigheid van een hunner uit den rijksraad, de zaken moeten uitgesteld worden; dat des Konings regt over leven en dood zich tot hen slechts voorwaardelijk uitstrekt, en, meer nog dan dat alles, dat zij het regt hebben den Koning van zijn troon vervallen te verklaren en een ander in zijne plaats te verheffen, — dan behoeven wij naauwelijks te zeggen, dat de raden en steunpilaren van het Ternataansche rijk

---

*) Zinspeling op de vier pilaren, door welke het gebouw, waarin de rijksvergaderingen gehouden werden, geschraagd werd, en waarbij de marasaoli hunne zitplaatsen hadden, verbeeldende de vier zuilen van het rijk.

geene onderdanige dienaren van den monarch waren. En nog was, sedert de vestiging van het Nederlandsch gezag in die oorden, de invloed der babato's aanzienlijk beperkt. In de staatsvergaderingen, waarin ook de vijf sengadji's of „hertogen," gelijk VALENTIJN ze noemt, van Kolabo, Tolukko, Molud-djima, Molai-kokonorra en van Tobolive zaten, die echter slechts eene raadgevende en geene beslissende stem uitoefenden, hadden in dat kollegie ook door Hollandschen invloed de soa-siva's of dorpsheeren zitting. Deze hoofden der negeriën, tusschen welke het paleis des Konings gelegen was, moesten beloven, het regt en de waardigheid des Konings op te houden, en wogen alzoo tegen de magt der marasaöli's op. Maar meer nog dan dezen fnuikten de Mohammedaansche priesters, welke tot den staatsraad behoorden, de magt der rijksgrooten, zóó geknot reeds door de soa-siva's en de inmenging van het Hollandsche gezag, dat vele der grondregten van den Ternataanschen adel bloote formaliteiten waren geworden. Dit gevoelden zij zelven, maar terwijl velen zich tegen die inmenging aankantten en de verhouding tusschen de Kompagnie en het inlandsche bestuur daardoor op alle wijzen bemoeijelijkten, waren er enkelen, die uit eene goede verstandhouding de beste vruchten voor hun vaderland verwachtten en daarom de partij der Kompagnie hielden. Tot deze laatsten behoorden de binnenkomende ALI en de kimelaha. Wat den begoegoe ALAM betrof, hij was een grijsaard van ongeveer zestig jaren, met een meer sluw dan edel gelaat, wiens oogen, overwelfd door het hooge vooruitstekende voorhoofd, nog dieper schenen te liggen wegens zijne gewoonte om het hoofd op de borst te laten zinken; daardoor werd zijn statige, breede ligchaamsbouw nog indrukwekkender, dan hij op zich zelf reeds wezen zou. SIBORI vreesde zijn rijksbestierder; hij kende zijne sluwheid; hij wist welk een geest van intrigue hem bezielde; maar ALAM was hem onmisbaar in het beheer van zijn rijk. Hij, meer dan eenig ander, was opgewassen tegen de eerzucht en het eigenbelang der rijksgrooten, omdat zij meestal in strijd waren met de eerzucht en het eigenbelang van den rijksbestierder zelven. Zijn zestigjarige leeftijd, grootendeels doorgebragt in staatsdienst of op het oorlogsveld, gaf hem bovendien gezag als man van ervaring, en zijne bekendheid met Europesche talen, wetten en zeden maakte hem tot een geduchten bondgenoot in alle zaken, waarin men tegenover de Indische Kompagnie stond.

De laatste woorden van den Koning waren luid genoeg uitgesproken; om daar buiten verstaan te worden, te meer daar zijn lusthuis geen ramen van rotan, maar slechts open vakken in de gabba-gabba wanden had. Geen wonder dan, dat de rijksgrooten ze hadden opgevangen, toen zij aan den ingang hunne tjeripoe's — eene soort van houten klompen — nederzetten, daar het geen Ternataan veroorloofd is, met geschoeide voeten den Koning te naderen. Die woorden waren dan ook terstond het onderwerp van hun gesprek, toen zij tegenover den Koning stonden — want in zijn bijzijn mogen geene onderdanen zitten — en den siri-pinang (het vierde gedeelte van een pinang in een blad gewonden) der vorstelijke gunst hadden aangenomen.

— „De dochter van prins KALAMATTA is voorzeker eene schoone vrouw," sprak de opperregter, „maar het zal u waarschijnlijk onbekend zijn, dat zij reeds gehuwd is met een ander. Zij is de gemalin van den broeder der djouw majaja."

— „Welnu," zeide RINGO, „dan blijft zij in de familie."

De geestigheid van den nar viel zelden in den smaak der rijksgrooten; ook ditmaal werd zij met een minachtenden blik beantwoord. Maar de koning glimlachte en herhaalde slechts: „Prinses ROZE zal djouw majaja worden."

— „Het staat koning SIBORI voorzeker vrij, daartoe te verheffen wie hij goedvindt, maar de prinses van Toboekan......"

— „Behaagt mij niet meer. Zij kan naar haar land terugkeeren en de plaats innemen, die door het vertrek van prinses ROZE zal openvallen."

— „Prinses ROZE," vervolgde ALI „is de dochter van prins KALAMATTA, en het zou de goede verstandhouding met de Hollanders verbreken, indien zij tot koningin van Ternate werd verkozen. Prins KALAMATTA, vergeef mij mijne opregtheid, is een vijand der Hollanders, een woelgeest, die niet rusten zou vóór hij zich gewroken had over de nederlagen, welke in den afgeloopen oorlog de heer VLAMING VAN OUTSHOORN hem en den zijnen heeft aangedaan. Hij was het, die den onnoozelen koning MANILHA in de plaats wist te stellen van uwen vader MANDARSJAH; hij was het, die prins KAITSJILI SAIDI bewoog, om aan het hoofd van den opstand zich te stellen; die den afval van den stedehouder in Amboina MADJIRA wist te bewerken. Op hem daalt dus de schuld van al de ellende, die Ternate in de laatste jaren heeft ondervonden. Het is waar, prins KALAMATTA schijnt, door het jaargeld van 500 rijksdaalders van de Kompagnie aan te nemen, zich verbonden te hebben, om zich niet meer in de staatkunde te mengen, maar wie uw oom kent, laat zich door dien schijn niet misleiden. De eerste gelegenheid zal hij te baat nemen, om de oude rol weder te aanvaarden, en een huwelijk van u met de dochter van dien man wikkelt Ternate weder in burgeroorlog en krijg met onze Europesche bondgenooten."

De koning had den zeevoogd aangehoord, zonder de minste gewaarwording te laten blijken. Hij had rustig den kokosdop met knijp geledigd, die LAWA voor hem had bereid. Toen ALI had uitgesproken, prevelde hij slechts: — „Prinses ROZE zal djouw majaja worden."

— „En gansch Taboekan zal tegen Ternate opstaan, om den hoon, zijn prins en prinses beiden aangedaan, te wreken," zeide de opperregter.

De nar grinnikte. „Wie kan zich voor Taboekan wachten?" vroeg hij. „Wie weet, of zij morgen onzen koning toch niet den oorlog verklaren, omdat hij de zee vergiftigd heeft. Of is het u ontgaan, zeer wijze hhoekom, dat Sangir te vuur en te zwaard verwoest is, omdat men in de Taboekansche wateren eene oude speeldoos heeft gevonden, die men zeide, dat de zee vergiftigd had en als de oorzaak van eene besmettelijke ziekte beschouwde, welke men van Sangir afkomstig waande.

— „Ik geloof ook," zeide ALI, „dat dit eene zaak van minder gewigt

zou zijn, te meer omdat koning LALERO eveneens zijne eigene vrouw LAROLOBO heeft verstooten."

— „En misschien," vervolgde RINGO, „op gevaar af van zijn bondgenoot te verliezen, zou er wel een der Ternataansche grooten geneigd zijn, om zich over de verlaten prinses te ontfermen." En hij zag van ter zijde den zeevoogd ALI aan, die voor den geheimen minnaar der koningin doorging.

ALI wierp een fieren blik op den lasteraar, dien hij geen antwoord waardig achtte. Indien hij iets voor de djouw majaja gevoelde, dan was het deernis met haar lot; want SIBORI was wreed voor zijne vrouwen en ontzag zich niet, om, als hij haar moede was, zich door kris of vergift — het eenige geschenk dat Kastilië aan de Molukko's schonk — van haar te ontslaan. Die zinspeling van den nar deed hem echter, om zich zelfs wil, op hare verwijdering nog meer aandringen, en geheel onverwacht verklaarde zich ook de rijksbestuurder voor een huwelijk met dain ROZE, toen de koning in den raadselachtigen stijl der Oosterlingen te kennen gegeven had, dat hij, die den boom entte, den sierlijksten tak voor zich behouden kon.

Te regt had ALAM daaruit begrepen, dat het loon voor hem, die dain ROZE den koning bezorgde, de bevallige dochter van SIBORI, de schoone bokje GAMMA LAMMA zou wegen.

— „Het is ongetwijfeld waar," zeide ALAM, „dat prins KALAMATTA *zelf* den vrede zou verstoren, maar de harde sagoboom levert de zachtste spijze. Dain ROSE is het tegendeel van haren vader; zij ontleent hem slechts hare afkomst, en welligt," voegde hij er bij, het hoofd nog dieper buigende, en met zijne kleine oogen den hhoekom aanziende," dat zulk een echt niet enkel vele misnoegden zou bevredigen, maar ook de Hollanders indachtig zou maken, dat zij niet onze overwinnaars, slechts onze bondgenooten zijn."

Maar de hhoekom schudde ongeloovig het hoofd. Hij voorzag slechts onheilen van die verbindtenis met den rusteloozen KALAMATTA — en voor hem was er noch prinses GAMMA LAMMA noch zijdelingsche invloed op de nieuwe koningin te bekomen, terwijl bij een oorlog zijn jaargeld van 200 rijksdaalders, dat hij van de kompagnie genoot, groot gevaar liep. Immers het artikel van het kontrakt sprak duidelijk, dat, wanneer de gestelde voorwaarden door den koning vervuld werden, „de kompagnie aannam en beloofde, bij gemelde Zijne Majesteit nog te betalen twaalf duizend slechte rijksdaalders jaarlijks, met daarenboven vijfhonderd dito rijksdaalders aan zijn broeder KAITSJILI KALAMATTA, zoo lang als hij zich fidel en tot genoegen van den koning en de kompagnie komporteert, ende vijftien honderd gelijke slechte realen, om tot believen van de kompagnie onder zijn getrouw gebleven grooten te verdeelen, alles jaarlijks eens, zonder meer, *te duren zoo lang zij zich wel en redelijk comporteren*, *zonder langer*."

Maar de hhoekom stond alléén, en het einde van het gesprek was, dat dain ROZE djouw majaja van Ternate zou worden. De begoegoe werd met de zending naar KALAMATTA te Makassar belast, terwijl de kapitein-

laut de prinses van Taboekan naar haar land zou terugvoeren, en als reden daarvan zou aangeven, dat de koning, voornemens zijnde eene reis naar de onderhoorige eilanden te doen, zijne vrouw niet alleen bij zijne rijksgrooten vertrouwde, waarom hij haar in de bescherming van hare bloedverwanten stelde, totdat de staatszaken hem veroorloven zouden, haar weder naar Ternate te ontbieden. Deze, voor de vorstin en de rijksgrooten even schandelijke, reden heeft VALENTIJN dan ook als de oorzaak dier terugzending geboekt.

Het doel van de komst der babato's was niet de verbindtenis met KALAMATTA's dochter, zoo als uit den aanvang van het gesprek blijkt, maar de aanvaarding van het bestuur door den een-en-twintigsten landvoogd der Molukkos ROBERT PADBRUGGE, bij wiens komst de opper-koopman DE GHEIN het land verlaten zou. DE GHEIN, wij zeiden het reeds, was te zeer koopman, om een streng en naauwgezet landvoogd te kunnen zijn, en voor de Ternatanen was zijn vertrek een groot verlies. Die verandering van bestuur was dus voor de inlanders en, in de eerste plaats, voor den koning van groot belang. In eene plegtige vergadering van den rijksraad zouden de zaken des lands worden besproken en zoo mogelijk maatregelen beraamd, die de ongunstige gevolgen der bestuursverandering konden tegengaan. De drie eerste staatsdienaren waren daartoe bij den koning verschenen, ten einde met hem in overleg te treden en later in de rijksvergadering de noodige voorstellen te doen. Wij zullen dat gesprek niet volgen, dat, vreezen wij, den lezer geene groote belangstelling zou inboezemen, om ons thans op een uur afstands van daar te verplaatsen in de vesting „Oranje", waar sedert weinige dagen de nieuwe landvoogd zijn intrek heeft genomen.

II.

Jufvrouw PADBRUGGE — slechts de echtgenoot van den Gouverneur-Generaal had in die dagen regt op den titel van „mevrouw" — jufvrouw PADBRUGGE zat, met hare dochter ANNA, in de marmeren gaanderij der fraaije steenen woning van den landvoogd in de vesting Oranje. Zij was regt blijde, dat de zeereis van Batavia over Ambon naar Ternate zoo voorspoedig was afgeloopen, want zij hield niet van ontbering en ongemak, en scheen zich nu schadeloos te stellen voor al het geledene. Den ganschen morgen althans had zij op eene rustbank gelegen, starende naar het reuzengebergte, dat zich aan den westelijken gezigteinder verhief en welks top dreigend boven de wallen der vesting uitstak. Dreigend, want op dien bergtop vond men den krater van Ternate's vuurspuwenden berg, die, sedert de laatste uitbarsting, in Augustus 1673, nog altijd dikke rookwolken en bij wijlen vlammen en steenen opwierp. De lucht zelf was nog zoozeer met die dampen besmet, dat dagelijks velen aan de gevolgen der inademing bezweken, en de hooge regering van Batavia bijna niemand vinden kon, die als landvoogd zich hierheen wilde begeven. Maar de heer PADBRUGGE was de man niet, om zich daardoor te laten weêrhouden;

hij ging waar zijn pligt hem riep, even weinig beducht voor de uitbarstingen van den vulkaan, als voor het verraad van Ternate's trouwelooze bevolking. Zijn gedrag was waarlijk den belijder van dominé DE LEEUWS predestinatieleer waardig; ongelukkigerwijze echter waren PADBRUGGE en zijn gezin de tegenovergestelde leer van dominé HAK toegedaan en was het niet het geloof aan voorbeschikking, maar het vast vertouwen op de nooit falende hulp van Hem die alles bestuurt, welke den nieuwen landvoogd moed en kracht voor zijne moeijelijke betrekking gaf.

Zijne dochter ANNA was in dit opzigt het evenbeeld van haar vader, maar in voorkomen, had zij meer van hare moeder, die in hare goede dagen niet ten onregte de schoonste blanke van Batavia genoemd werd. Jammer, dat die schoonheid haar zooveel aanbidders had bezorgd, en die aanbidders haar zoo ijdel, en die ijdelheid haar zoo trotsch en weelderig hadden gemaakt. De Hollandsche huiselijke deugden — wie zou ze verwachten in eene vrouw aan de oostersche leefwijze gewoon? En toch Hollandsche zachtheid en Hollandsche nederigheid zijn eigenschappen, die ook onder de keerkringen der vrouw tot sieraad kunnen strekken. ANNA bezat die deugden nog; er zijn karakters, die den toets van elke lotsverwisseling kunnen doorstaan, die in grootheid en vergetelheid zich zelven getrouw blijven en hun doel, het betrachten en bevorderen van het goede, het ware, het schoone, nooit uit het oog verliezen. Zulk een karakter was dat van ANNA PADBRUGGE, en de liefde, de achting, de sympathie en de bewondering, welke zij allerwegen ondervond, schenen niet zoo zeer eene hulde dan wel een natuurlijk uitvloeisel van haren omgang. ANNA PADBRUGGE had de Aziatische volken lief, ondanks hunne gebreken; zij kende hun hartstogtelijkheid, hun wellust en hun trots, maar tevens kende zij hun kinderlijk vertrouwen, hunne onwankelbare gehechtheid aan hem, voor wien zij liefde of vriendschap koesteren; en die deugden, zoo geheel in den geest der vrouw, sterkten ook van hare zijde den band van genegenheid tusschen de inlanders en de Hollandsche jonkvrouw.

— „Ik kan mij waarlijk niet begrijpen, hoe gij die menschen nog voorspreekt", zeide jufvrouw PADBRUGGE tot hare dochter;" ik heb nog niets dan kwaad van hen gehoord. Iedereen zegt, dat zij trotsch, lui, boosaardig, wellustig en oproerig zijn; zij verloochenen hunne Chinesche afkomst niet.

— „Kom moeder, dat hebben wij nu wel beter gehoord; de Ternatanen zijn evenmin Chinezen van oorsprong als gij of ik; gij behoeft hen maar aan te zien, om daarvan overtuigd te zijn. Hun blank gelaat, hunne groote sprekende oogen, hunne gebogene wenkbraauwen en dat breed gebouwde korte ligchaam vormt juist het tegendeel van de Chinezen. 't Is waar, zij zijn verstandiger, beleefder en deftiger dan de overige Indische volken, maar Chinezen zijn zij volstrekt niet.

— „Er is maar één grond, waarop ik het betwijfelen zou," zeide jufvrouw PADBRUGGE, „de Ternatanen zijn te lui."

— „Geen wonder, moedertje; waarom zouden zij werken? Hun eiland levert de kruidnagel- en notenmuskaatboomen in zulk eene hoeveelheid op,

en de Europeërs besteden daar zooveel geld voor, dat zij niet behoeven te werken om rijk te worden. Vijftig rijksdaalders voor de bahaar kruidnagelt! 't is waarlijk geene geringe som! Het merg der sagoboomen, een weinig rijst en de kokosboom, met zijne verkwikkende en saprijke vrucht, zijn voldoende om in hun onderhoud te voorzien; waarom zouden zij dus werken? Zouden *wij* arbeiden moeder?

— „Nu, zij zullen het wel moeten leeren nu de nagelboomen hun eigendom niet meer zijn! En dan, ANNA, dat alles laat ik nog daar; maar gij weet even goed als ik, dat er geen onzedelijker volk is dan de Ternatanen. Ik behoef u niet te vertellen, waarom de heer CANDIDIUS in der tijd naar Batavia teruggekeerd is. Zij rekenen hier elken man zonder bijzit, elke vrouw zonder minnaar een verachtelijk wezen.

— „Die mijnheer CANDIDIUS met zijn vromen naam heeft de zaken wat overdreven moeder," zeide ANNA blozend, „en, zietge, als de Europeanen het licht van godsdienst en beschaving hier lieten schijnen, dan zouden die heidensche ondeugden wel verdwijnen. Wat het eerste betreft, ja, de roof der nagelboomen zal de Ternatanen tot den arbeid dwingen, maar tevens al de gevolgen hebben, die zulk eene onzedelijke daad na zich slepen moet.

— „Onzedelijk", herhaalde jufvrouw PADBRUGGE „maar kind gij spreekt naar uw verstand...... Laat mijnheer LOFZANG u dat maar eens uitleggen."

Mijnheer ANDRIES OLOFSZOON LOFZANG had sedert jaar en dag de zwavel atmospheer van Ternate ingeademd. Hij had de vulkanische uitbarstingen van 1653 en 1673 bijgewoond; hij was getuige geweest van de burgeroorlogen en koningsmoorden der inlanders, van de overwinningen en nederlagen der Hollanders; maar trots dit alles, was zij nog even eenvoudig en onderdanig, als op den dag, waarop hij, als onderwijzer te Maleijo, zijne loopbaan begon. Het vorige jaar was hij tot geheimschrijver verheven, waardoor zijn traktement op ƒ75 's maands was gebragt, dus op het dubbel van hetgeen hij als schoolmeester verdiende. Maar, wat meer beteekende, hij maakte thans deel uit van den raad van regering, bestaande uit den landvoogd, den opperkoopman, den kapitein, den fiskaal, den soldij-boekhouder, den winkelier en den geheimschrijver. In die betrekking had LOFZANG met een weinig ambitie een man van gewigt kunnen worden; maar ambitie was hem vreemd; hij deed zijn pligt, niets minder maar ook niets meer, en zeker had hij het daaraan te danken, dat hij nu reeds meer dan twintig jaar, onder alle wisselingen van bestuur, op Ternate was gebleven en — gelaten.

Toen jufvrouw PADBRUGGE hem de uitlegging verzocht van het feit, dat hare dochter eene onzedelijke daad noemde, zag LOFZANG eenigzins verwonderd op. — „Onzedelijke daad!" herhaalde ook hij. „Ik begrijp niet wat gij er voor onzedelijks in ziet. Jufvrouw ANNA zal de geschiedenis misschien niet kennen. Nu ongeveer tachtig jaren geleden landde hier voor het eerst JAKOB HEEMSKERK.....

— „Mijn beste mijnheer LOFZANG ga ons nu toch de geheele gischiedenis niet verhalen", viel ANNA hem in de rede. „Wij hebben op reis niets anders dan over Ternate gelezen.

— „Welnu, dan kan het u niet onbekend zijn, hoe de goede trouw der Hollanders, en niet minder de groote inkoopsprijzen, die zij voor Indische voortbrengselen besteedden, oorzaak waren dat de Ambonezen hunne hulp inriepen tegen de Portugezen, die zich hier hadden gevestigd en zich aan de schromelijkste dwingelandij en wreedheid schuldig maakten. Ons gedrag tegenover de inlanders was van geheel anderen aard; wij stelden ons niet aan als hunne overwinnaars, maar als kooplieden, die handel met hen dreven; wij eerbiedigden hunne regten; wij gaven *hun* de eilanden, die *wij* op de Portugezen veroverden, en gedroegen ons als ware vrienden. Maar toen ook Engeland zich in den handel mengde en de kruidnagelen afvoerde, toen waren wij wel gedwongen andere maatregelen te nemen. Engelands konkurrentie drukte onzen handel; wij, die forten en garnizoenen moeten onderhouden, konden niet konkurreren met Engeland, dat zijne schepen slechts herwaarts zendt om ladingen specerij in te nemen. Dit overal te beletten was niet mogelijk; daartoe zouden al de vereenigde gewesten geen volk genoeg kunnen leveren; de eenvoudigste weg was de specerijen uit te roeijen, waar wij ze niet bewaken konden; en nu mag jufvrouw ANNE dit een roof achten — mij dunkt, dat het de natuurlijkste zaak der wereld is. Bovendien", voegde LOFZANG er na een oogenblik zwijgen bij, toen hij bemerkte, dat zijne rede nog niet overtuigd had, „wij betalen er voor, niet enkel voor elken bahaar (625 oude ponden) vijftig realen van achten, maar bovendien de waarde van de vroegere tol. De Koning krijgt jaarlijks 6400 rijksdaalders, en de grooten evenveel"....

— „Maar de geringen, het eigenlijke volk" viel ANNA hem in de rede. „De nagelboomen zijn hun eenige bron van inkomst; daarvoor ruilden zij lijnwaden, rijst en ijzer, de drie voorname artikelen hunner behoefte. Thans blijft hun niets anders over, dan zich te voeden met het meel der sago boomen en tot hunne vorige onbeschaafdheid terug te keeren."

LOFZANG haalde de schouders op. — „Er moge iets van waar zijn", sprak hij, „maar vergeet niet, dat de inlanders zelven oorzaak van dien toestand zijn. Hadden zij hunne verpligting nagekomen en de kruidnagelen alleen aan de Edele Kompagnie verkocht, er zou geene extirpatie plaats gehad hebben; maar thans is de zaak anders. Zij verkochten aan Kastilianen en Britten, ja, onder de hand, zelfs aan ontrouwe ambtenaren der Kompagnie."

— „Maar met welk regt verbieden wij hun dat?"

Mijnheer ANDRIES OLOFSZOON LOFZANG waagde het niet, die vraag op te lossen. Wij evenmin.

— „Regt, regt, regt," mompelde hij „jufvrouw ANNA beschouwt de zaak van zulk eene zonderlinge zijde. Wat doen de Ternatanen met hunne specerijen als niemand ze koopt; en wat hebben wij er aan als iedereen ze koopen kan? De zaak is voor geene andere behandeling vatbaar; òf niets, òf alles; wat zegt gij jufvrouw PADBRUGGE?

— „Ik heb er niet naar geluisterd", antwoordde mevrouw. „Ik acht dat kwesties, die ons vrouwen niet aangaan.

— „Niet moeder? Zijn wij dan niet evenzeer als de mannen geroepen om te beschaven, te verbeteren, te veredelen?

— „Och lieve jufvrouw ANNA, begin daar op Ternate niet mede. De bevolking deugt hier niets; als gij er twintig jaar gewoond hadt, zoo als ik, en zóóveel hadt bijgewoond, zoudt gij er anders over denken; maar het is mogelijk dat ik mij vergis", eindigde LOFZANG vriendelijk glimlagchend, „de een ziet de zaken anders in dan de ander. Men kan dwalen, zelfs twintig jaar lang. Maar ik zou met dat al mijn last vergeten. De heer landvoogd heeft u beiden genoodigd, om tegen vier ure een rid te paard te doen, ten einde eens kennis met de omstreken te maken. Ik zou de eer hebben u te geleiden. Hopman JODOCUS KROMHUIZEN zou ook van de partij zijn."

Jufvrouw PADBRUGGE was te vermoeid, om paard te rijden, maar ANNA beloofde gereed te zullen zijn, en gaarne het geleide van LOFZANG te zullen aannemen.

— „*Gaarne*", zeide mevrouw, toen de geheimschrijver vertrokken was. „Ik begrijp niet ANNA, hoe gij met dien schoolmeester uit rijden wilt gaan. Weet gij dan niet, dat hij het met twee Ternataansche vrouwen houdt"!

— „Och mama".....

— „Ja kind, ik weet het zeker; de vrouw van een sengadji, een „hertog", die prins KALAMATTA is gevolgd, en nog eene andere wonen bij hem. 't Is hier een schandelijk land!" zuchtte jufvrouw PADBRUGGE; „het zou geen wonder zijn als het vuur van dien berg, tot straf der goddeloosheid, alles verwoestte."

ANNA wist weinig tot verdediging van de Ternatanen in te brengen. Gelukkig werd zij van die taak ook ontslagen, door de komst van den hopman KROMHUIZEN, die aan de tafel van den landvoogd was genoodigd, en thans, na zijne kompagnie geïnspekteerd te hebben, de woning van zijn gastheer binnen trad. KROMHUIZEN was nog een dier zeventiende-eeuwsche schutters-typen, het penseel van een REMBRANDT of GALLAIT waardig. Zijn blond voorkomen, de helder blaauwe oogen, zoo geheel in harmonie met zijn goudkleurigen knevel, zijn lange blonde lokken, getuigden van zachtheid en rondborstigheid, terwijl de Romeinsche neus en gesloten lippen moed en vastberadenheid te kennen gaven. Hij was de langste van de twee honderd twee en veertig Europesche bewoners van Ternate, de sergeant WINKELAAR alleen uitgezonderd, van wien het verhaal liep, dat hij in vroeger tijd als reus de kermissen had afgereisd en, zoo als de meesten, bij gebrek aan iets beters, dienst genomen had bij de Oost-Indische Kompagnie. KROMHUIZEN echter had die loopbaan uit vrije keuze ingeslagen, en als knaap reeds deel genomen aan de veldtogten in de nieuwe wereld. Zijn degen had zich menigmaal met de pieken en krissen der inlanders gemeten, en de meeste Ternatanen zagen met eerbied op tot den wakkeren jongeling, die in zijn eenvoudige lichtblaauwe uniform, met de breede roode sjerp en den vederloozen, ongetoomden hoed, zoo scherp afstak bij het bonte gewaad der inlanders en de Portugeesche dragt der aanzienlijke Ternatanen. Hij was het ideaal der Ternataansche vrouwen, en volgens zijne krijgsmakkers had er meer

dan eene de anders onfeilbare uitwerking der middelen beproefd, om KROMHUIZEN liefde voor zich in te boezemen. Maar het scheen, dat KROMHUIZEN daarvoor onvatbaar was, of dat de Ternataansche vrouwen wat te hoog opgaven van de kunst, die zij meenden te kennen, om zich te doen beminnen, zóó zelfs „dat zij, door den man iets in te geven of alleen door het dragen van een gouden roos in het haar, hem puur gek konden maken", zoo als VALENTIJN zegt. Misschien was KROMHUIZEN zoo onvatbaar, omdat hij wist, dat zij ook eene andere wetenschap verstonden: namelijk om den ontrouwen minnaar te straffen. Er waren voorbeelden bekend, dat zij die minnaars maanden lang krankzinnig maakten, of op nog meer doeltreffende wijze hare zusters voor hunne liefde behoedden. Hopman JODOCUS KROMHUIZEN deed dus zeer verstandig, dat hij de inlandsche schoonen aan de inlanders liet, al zeide ook de chronique scandaleuse, dat zelfs bokje GAMMA LAMMA, de dochter van Koning SIBORI, hem niet ongenegen was. Hoe schoon de Ternataansche prinses ook mogt zijn, KROMHUIZEN voelde zich veel meer aangetrokken door de bevallige ANNA PADBRUGGE, die van de eerste ontmoeting af een ongekenden indruk op hem had gemaakt. Ook ANNA zag met welgevallen den nieuwen krijgshaftigen vriend, op wiens gelaat de oud Hollandsche trouw en eerlijkheid te lezen stonden.

Weldra voegde zich de Gouverneur bij hen, vergezeld van den heer GERBRAND PROOST, met wien hij den morgen in zijn kabinet had doorgebragt, om de administratie van beider voorganger DE GHEIN na te gaan. DE GHEIN, ofschoon voor weinige dagen nog opperkoopman en interimair landvoogd, was niet genoodigd; hij vermeed, even als PADBRUGGE, elke andere dan eene officiële bijeenkomst, want de landvoogd had met zich gebragt het bevel van den Gouverneur-Generaal in Rade, om den heer DE GHEIN onverwijld naar Batavia te doen vertrekken. Zoodra de zaken overgegeven zouden zijn, moest de gewezen opperkoopman met eene sloep naar Ambon scheep gaan, om van daar de reis naar Java voort te zetten.

Juist toen het gezelschap zich aan tafel zou zetten, verscheen ook de geheimschrijver LOFZANG. De goede man had slechts zeer zelden, en nog nooit in zijne tegenwoordige betrekking, een diné bij den landvoogd bijgewoond, en ter eere van die plegtige gebeurtenis, had hij zich in Hollandsch gewaad willen vertoonen. Maar vruchteloos had hij naar een dragelijk stuk uit den ouden tijd gezocht: alles was versleten of te naauw geworden; hij durfde evenwel niet in de luchtige kleeding der inlanders aanzitten, en hij had zich nu den korten tijd, die hem nog restte, te nutte gemaakt, om bij zijne vrienden, GERARD WARRENTHOUT, den geheimschrijver van justitie en den chirurgijn ANTONI KRAMER, eenige stukken te leenen, die hem iets van een Hollander gaven. Maar men kon het hem aanzien, dat die lakenkleederen, en vooral die breede bef en die wijde lubben, hem hinderlijk waren, zoo zelfs dat ANNA hem den goeden raad gaf, om maar nooit meer naar Holland terug te keeren, waar de Ternataansche kleederen niet werden toegelaten.

— „Evenmin als de Ternataansche zeden," sprak hare moeder op scher-

pen toon, en met niet minder scherpe bedoeling; maar LOFZANG scheen haar niet te begrijpen, want hij glimlachte goedig en zei, dat 's lands wijs 's lands eer was. "En als men twintig jaar in eene plaats is, raakt men geacclimateerd in *alle* opzigten," zeide de gastheer.

— "Men ontwent althans de lubben en beffen," lachte KROMHUIZEN, want de ongelukkige geheimschrijver had, zijn bef willende beveiligen tegen het sap van eene roode pompelmoes, met zijne lubben in een schaal met konfituren gesleept, zoodat hij in duizend angsten verkeerde, dat hij de licht groen fluweelen statierok van zijn vriend WARRENTHOUT voor altijd zou bederven. Hij kwam evenwel met den schrik vrij; op een wenk van ANNA had een der inlandsche bedienden de noodige reinigingsmiddelen gebragt; maar LOFZANG erkende openhartig, dat hij nu voor goed er van afzag, om een Hollander te willen wezen.

— "Alleen in uw hart blijft gij het, niet waar, mijnheer de sekretaris?" vroeg GERBRAND PROOST.

— "Als gij er maar niet de zaken van het hart onder verstaat," fluisterde KROMHUIZEN spottend den opperkoopman toe.

Het dessert was nog niet afgeloopen, toen reeds de paarden werden voorgebragt, geleid door inlandsche bedienden te voet, die moeite hadden de fraaije, maar kleine dieren in toom te houden. Maar zoowel de landvoogd als zijn gezin en zijne gasten waren het rijden gewoon; en mogt KROMHUIZEN ook al een oogenblik voor ANNA bezorgd zijn; toen hij haar, in het gemakkelijke vrouwenzadel gezeten, haar ros zag keeren, was hij geheel gerust gesteld. De eenige, wien de rid wat moeijelijk viel, was LOFZANG; niet omdat hij de kunst niet verstond; integendeel, geen beter ruiter was er onder de Hollanders op Ternate; maar zijne ongewone kleeding maakte hem die uitspanning tot een marteltogt, zoodat hij telkens achterbleef of ter zijde reed, en dus ook in het gezelschap zelfs geene vergoeding vond voor zijne opofferingen. KROMHUIZEN bleef onafgebroken aan ANNA's zijde, en de heeren PADBRUGGE en PROOST hadden het te druk over hunne eigene zaken, om zich in hun gesprek te mengen.

Juist toen zij de poort der vesting verlieten en de valbrug over de diepe breede gracht overreden, werd uit den mesdjid het uur verkondigd; want daar niet ieder zoo rijk was als koning SIBORI, om er zulk een uurwerk op na te kunnen houden als wij beschreven hebben, werd er ten nutte van het algemeen in den tempel een bewaard, waarbij een inlander de wacht hield om op bepaalde tijdstippen, met een dik omwoeld stuk hout, op eene tifo of gong (trommel) door een aantal slagen te verkondigen, dat de kokosdop weder was leeggeloopen.

Langzaam stapten de paarden voort tusschen de huizen en tuinen der "Mardijkers" of "vrijlieden", wier woningen zich van de vesting af tot aan hunne stad Maleijo uitstrekten, op een half uur afstands zuidelijk van Oranje, aan het strand gelegen. De meesten van hen hielden hun huishouden in den tuin, en de woning scheen slechts voor sieraad gebouwd te zijn, ofschoon hunne schandelijke leefwijze waarlijk een welgesloten huis niet onnoo-

dig maakte. Slechts hier en daar zagen die verblijven er wat beter uit, hetgeen als bewijs kon strekken, dat zij door de mindere dienaren der Kompagnie werden bewoond, hoewel de meesten de voorkeur gaven aan eene woning in Ternate, onder de Mohammedanen, boven die onder de „vrijlieden" die, christenen van naam en Europeërs van afkomst, godsdienst en landaard beiden schande aandeden. Geen wonder dan ook, dat bijna allen armoede leden, voor zoover die bekend is in de tropische gewesten, en hunne voornaamste verdiensten zochten in den geheimen en verboden kruidnagelhandel. Terwijl, volgens het kontrakt, de koning van Ternate gehouden was, *alle* kruidnagelen tegen een vasten prijs aan de Kompagnie te leveren, en dus alle boomen onder kontrôle van de Hollanders stonden, of althans behoorden te staan, bezaten de inlanders toch specerijbosschen, waarmede de Kompagnie onbekend was, en de vruchten daarvan werden door de inlanders, vaak door tusschenkomst der Mardijkers, onder de hand tegen lagere prijzen verkocht. Maar zelfs die onwettige voordeelen beletten niet, dat de toestand der Mardijkers ellendig genoeg was, om de belasting van een halven rijksdaalder 's maands, waarvoor zij de hofdiensten afgekocht hadden, te moeten brengen op zes stuivers, een gunst waarvoor zij echter niet zóó dankbaar waren, dat zij van den smokkelhandel afstand deden. Onder DE GHEIN was hij zelfs zoo toegenomen, dat de landvoogd PADBRUGGE later zich genoodzaakt zag, strengere maatregelen tegenover die verbasterde halve Europeanen en afstammelingen van Europeanen te nemen.

Zeer effen en hoog waren de groeten, waarmede het gezelschap de onderdanige buigingen der Mardijkers beantwoordde, maar zoo veel te vriendelijker die, welke aan de inwoners van het eigenlijke Ternate ten deel vielen. Die stad bestond slechts uit eene reeks huizen, ongeveer zeshonderd ellen lang, welke allen het uitzigt gaven op de zee, en PADBRUGGE en de zijnen genoten hier het treffend schouwspel, dat de westerkimmen bij het naderen van den nacht opleveren.

Terwijl oostelijk de vuurspuwende berg zijn rookende krater verhief en den achtergrond vormde der specerijbosschen, wier geuren zelfs tot het zeestrand doordrongen, en waartusschen het paleis des konings, de moskee en het paleis der prinses GAMMA LAMMA zich verscholen, bruisten westelijk de golven der Banda-zee en wiegden zich tallooze vaartuigen op de deinende vlakte. Nu en dan, als de landwind een oogenblik bedaarde, klonken de toonen der gong's, op welker maat de scheppers hun vaartuig de golven deden klieven, of wel de tataboang, een meer zamengesteld speeltuig, dat tot veraangenaming van de pleiziertogtjes strekte in de daartoe bestemde orembajen. Langs de kust lagen eenige gilala's of galeijen, maar de meeste vaartuigen waren „kora-kora's", waterschildpadden in onze taal, wier zonderlinge bouw een aan Ternate geheel eigen schouwspel opleverde. Daar tusschen door schoten in pijlsnelle vaart de praauwen, uit een enkelen boomstam vervaardigd en slechts door een paar dwarsbalken van gabbagabba in evenwigt gehouden. De dreunzang, waarop de twee of drie scheppers hunne korte, breede spanen bewogen, klonk als het gonzen van

reusachtige vliegen en, op een afstand gezien, hadden die snelle kleine vaartuigen ook wel iets van enorme waterinsekten. Maar boven allen uit, verhief zich fier en krachtvol een dier kloeke zeekasteelen, die Hollands roem en heldenmoed, Hollands grootheid en rijkdom aan alle volkeren der aarde verkondigden; wier nadering den Indiër met ontzag en eerbied, den nijveren handelaar van het moederland met blijdschap en hoop op winst vervulde, en wier wapperende driekleur alom als de koningin der wateren werd gehuldigd.

— „Gegroet, gegroet, Hollands vlag, mijn groet aan het vaderland," sprak ANNA, terwijl zij den driemaster toewuifde, die den volgenden morgen het anker zou ligten.

— „Het zal een gewigtige groet zijn, jufvrouw ANNA," zeide KROMHUIZEN glimlagchend, „maar ik vrees dat de Amsterdamsche kooplieden meer aan de specerijen zullen denken dan aan hen die ze hier bewaken.

— „Zeg gij nu eens, mijnheer KROMHUIZEN, vindt gij dat bewaken, zoo als het hier geschiedt, geene onredelijke zaak. Ik acht het een gruwel.

— „Ik ben het geheel met u eens, maar, ziet gij, ik ben soldaat en ik gehoorzaam hem die boven mij gesteld is. De extirpatie is eene schande; maar wordt mij gelast de hand er toe te leenen, dan past het geen hopman aanmerkingen te maken.

— „En zoudt gij ook niet gelooven, dat het eene dwaasheid is? Mij dunkt, hoe meer kruidnagelen er groeijen zooveel te meer zullen er verkocht worden.

— „Met uw verlof, jufvrouw", kwam PROOST tusschen beiden, „hoe meer kruidnagelen er zijn, zoo veel te goedkooper zijn ze, en *de Zeeleeuw*, die daar op stroom ligt en thans eenige duizenden rijksdaalders waarde inheeft, zou, bij eene te groote hoeveelheid, naauwelijks een vierde waard zijn. Het is zoo klaar als de dag, niet waar mijnheer PADBRUGGE?

— „De heeren zeventien hebben het aldus uitgemaakt, en ik geloof dus niet, dat het betwijfeld mag worden. Men schijnt evenwel voor het volgende jaar weder voor schaarschte te vreezen, althans mijn last luidt om de kultuur der nagelboomen aan te moedigen.

— „De heeren zeventien weten dan zelf niet wat zij willen", vervolgde KROMHUIZEN zacht tot ANNA, terwijl beiden hunne paarden een weinig inhielden. „Van daag roeijen zij uit en morgen kweeken zij aan; heden is misdaad wat morgen pligt wordt. Ik ben regt blijde, dat ik met die orders niets te maken heb.

— „Maar gij handhaaft ze toch.

— „Ik handhaaf het gezag der kompagnie; tot het in betere handen zal berusten. God geve, dat er eenmaal eerlijker gehandeld zal worden, en kuiperij en willekeur plaats zullen maken voor een verstandig beheer, dat ook tot heil en welzijn van den inlander strekt. Eens toch....

Plotseling brak KROMHUIZEN zijne rede af, en wees zijne gezellin naar eenige vaartuigen, die de kust naderden. — „Ziet gij die korakora's," sprak hij,

„hoe eerbiedig al de anderen daarvoor wijken; ik ben zeker dat KAITSJILI SIBORI er zelf in gezeten is.

— „Gij vergist u heer hopman," zeide de sekretaris, wiens paard hem toevallig aan de zijde van KROMHUIZEN had gebragt, „als koning AMSTERDAM in die vaartuigen was, zouden wij zijne vijf zonneschermen zien. Nu prijkt er slechts één boven en het zal dus een der vorsten uit den omtrek of mogelijk wel prins ROTTERDAM zijn. Ja, als ik wel heb, is het des konings oudste zoon. Hij alleen heeft vaartuigen met vier gnadjo's, zoo als die vier aan wederzijden boven elkander geplaatste balken, waarop de scheppers staan, genaamd zijn. Ja, ja, hij is het wel; wie anders zou er honderd scheppers op zijn vaartuig hebben!

— „Honderd scheppers, en toch gaat het langzaam.

— „Dat is natuurlijk, jufvrouw PADBRUGGE; de zee is vrij onstuimig, en, zoo als gij ziet, dan dalen de onderste schepbanken nu en dan aan de eene zijde onder water, terwijl de tegenovergestelde te hoog rijzen om met de spanen de golven te bereiken. Daar kan geen schip tegen, al heeft men nog zulke zware gong's en goede maatzangers aan boord, en al is de zeevoogd op de plegt even bekwaam als die op den steven.

— „Ge wilt ons misschien nog wijs maken, dat die korakora's deugdelijke schepen zijn: neen meester LOFZANG, nu wordt gij wat *al* te geacclimateerd. Vertel ons liever eens, wat die schepen hier komen doen.

— „De prins is naar Batsjan geweest en keert thans terug; misschien om den landvoogd te begroeten. Mogelijk gaat hij eerst naar het paleis van zijnen vader, en in dat geval ontmoeten wij hem, indien althans de heer landvoogd niet terugkeert vóór dien tijd."

De landvoogd was te druk in gesprek om op de korakora's te letten, en KROMHUIZEN vond den rid te aangenaam om dien te bekorten, 't geen het waarschijnlijk gevolg zoude geweest zijn, indien hij den heer PADBRUGGE had gewaarschuwd. Wat de sekretaris aangaat, deze achtte dit eene te groote onbescheidenheid; ook in dit opzigt had het langdurig verblijf op Ternate zijn karakter vervormd. Evenmin als de inlandsche bedienden, waagde hij het zijn heer en meester aan te spreken, zonder daartoe bevel te hebben ontvangen. De hopman had wel een oogenblik er aan gedacht, om PADBRUGGE te waarschuwen, maar toen ANNA te kennen had gegeven, dat zij er naar verlangde den prins en zijn stoet te zien, had hij zich herinnerd, dat de hoofdpersonen van het gezelschap den vorst onbekend waren, uitgezonderd LOFZANG, maar in zijn ongewoon gewaad zou men dezen wel niet herkennen. Zij reden dus door tot aan de vesting Tolukko, op eene halve mijl afstands van Oranje gelegen, waar de sergeant WINKELAAR met twee en twintig man eene voorhoede van de hoofdvesting formeerde.

— „Hij heeft zeker niets beters te doen op zijn arendsnest," zeide KROMHUIZEN, toen WINKELAAR, ten bewijze dat hij zijn hopman herkend had, een der stukjes geschut op de bolwerken liet lossen.

— „Die sergeant moet zich wel vervelen; ik beklaag hem van ganscher

harte," antwoordde ANNA, toen de hopman haar diens toestand had medegedeeld.

— „O, hij is nog de beklagenswaardigste niet," hernam KROMHUIZEN. „Daar hebt gij luitenant KELLER, die met twaalf man de lijfwacht uitmaakt van KAITSJILI SIBORI en hem overal moet volgen, behalve op het kasteel, een bewijs dat hij meer spion dan eerewacht is."

Op dit oogenblik beantwoordde *de Zeeleeuw* het salut der vesting; het was eene onschuldige beleefdheid van den schipper; maar plotseling ontstond er eene groote beweging onder de korakora's, en het geoefend oog van KROMHUIZEN zag, hoe uit die van den prins een man in eene praauw afdaalde, die terstond onder de menigte van vaartuigen verdween.

— „Dat is geen zuiver spel, meester LOFZANG," voegde de hopman den geheimschrijver toe, hem het gebeurde mededeelende. „Mij dunkt dat daar wat achter schuilt.

— „Ik weet het niet, heer hopman, maar het zou mij niet verwonderen, als een der bannelingen zich aan boord van des prinsen korakora bevond, en, uit vrees dat hij verraden is, op eene bedekte wijze aan wal komt. Dat drommelsche schot; wij waren zoo heerlijk in de gelegenheid geweest, om het te ontdekken.

— „Zeg liever, dat gelukkige schot; thans kunnen wij op onze hoede zijn, en anders was de banneling ongemerkt binnen geslopen."

De landvoogd en de opperkoopman, die de oorzaak dier twee schoten niet konden gissen, hadden hunne paarden gekeerd en hunne togtgenooten opgewacht. De inlandsche bedienden waren met schrik vervuld en trachtten te vergeefs een woord te verstaan van hetgeen KROMHUIZEN verhaalde. Maar weldra ging er een licht voor hen op. Slechts weinige minuten was men op den terugweg gevorderd, toen zij een stoet op zijde reden, die zich naar het paleis des konings begaf. Ter eere van dien stoet, was zeker het geschut gelost. En geen wonder, want het was de stoet van prins ROTTERDAM. Vooruit gingen eenige piek- en krisdragers, waarop des prinsen kampvechter volgde met een ontzettend tamboeko's slagzwaard; daarmede maakte hij zulke woeste bewegingen en zulke kromme sprongen, dat men onwillekeurig voor het leven der omstanders vreesde. Daarbij wuifden de paradijs-veeren van zijn helmet geweldig heen en weder, en kletterden de arm- en beenringen onophoudelijk tegen elkander. KROMHUIZEN glimlachte om die vertooning, die door het ernstige gelaat van den kampioen nog belangrijker werd.

— „Als *die* het doen moesten," merkte LOFZANG aan, „dan zou het nog wel schikken; maar dààr zijn de mannen, voor wie ik bang ben", en hij wees KROMHUIZEN op een viertal in het wit gekleede mannen, met tot op den grond nederhangende kleederen en een rozenkrans of tasbih over den linker schouder, die in het gevolg van den hoofdpersoon waren. Het waren vier priesters, en LOFZANG had er gedurende zijn verblijf op Ternate de meest voldingende bewijzen van, dat deze het waren, van wier geestdrijverij en invloed de Hollanders het meest te vreezen hadden.

De hoofdpersoon was een jongeling met een gelaat, dat voor een inlander fraai mogt heeten. Hij droeg een grijs gestreept zijden kleed, even als de badjoe's der Makassaren naauw om het lijf sluitende; waaronder een pantalon, zoo als de tegenwoordige Hollandsche mode voorschrijft, uitkwam, die zoo laag op zijne voeten neerhing, dat slechts de roode muilen en niet de bloote enkels zigtbaar waren. Zijn hoofd was gedekt door een rooden dubbelen wrong, met gouden banden doorwerkt, waarvan dikke gouden kwasten aan de linkerzijde afhingen. Aan zijne regterzijde prijkte een kris met een heft van wit en rood akarbahar of koraal, dat wel vier vingeren breed was. Naast en achter hem gingen verscheidene hovelingen in chitse gebloemde badjoe's, die echter, volgens Ternataansche mode, wijd en van voren open waren en slechts tot aan de knieën reikten. Hunne wijde luchtige broeken waren eveneens meer in harmonie met het klimaat; en evenzoo de enkele wrong, waaraan een gouden of zilveren haak het eenige sieraad uitmaakte. Trouwens de dubbele wrong was eene vorstelijke dragt. Een talrijk gevolg omringde den prins, die langzaam den weg van de aanlegplaats naar 's konings paleis aflegde.

Toen de Hollandsche ruiters hem op zijde kwamen, wachtte hij eerst hun groet af, daar hij in dien kleinen stoet den landvoogd niet kon verwachten, die van zijne zijde weinig moeite deed om zijn gelaat te doen zien. KROMHUIZEN herkende de prins evenwel spoedig, en in vrij goed Hollandsch riep hij den krijgsman toe:

— „Gegroet gestrenge heer hopman; vreugde is het erfdeel der reinen van gemoed.

— „Dan zal hij ook niet veel pleizier in zijn leven hebben", mompelde KROMHUIZEN; maar den prins beantwoordde hij eveneens op Oostersche wijze met eene spreuk: „de woestijn is een paradijs voor hem, die zijn vaderland daar weêrziet."

Onder het wisselen van die woorden had prins ROTTERDAM onafgebroken zijne donkere doordringende oogen op ANNA gevestigd, wier Hollandsche schoonheid te midden dier Aziatische omgeving wel geschikt was, om het ligt vuurvattende hart van den Indiër te ontvlammen. Trots de statigheid van den optogt — want de Oostersche vorst vergeet anders in ceremoniën nooit dat hij vorst is — week hij ter zijde en naderde haar tot op weinige schreden afstands; en een eerbiedigen salem makende, sprak hij vleijend: „Nu eerst begrijp ik, waarom de heeren van Holland hun vaderland zoo lief hebben."

ANNA glimlachte bij die overdreven hulde; maar eene zekere angst bekroop haar, toen zij die vuurschietende oogen zoo onafgewend op zich gevestigd voelde. Onwillekeurig bragt zij haar paard meer in KROMHUIZENS nabijheid, die voor haar het woord opvatte: „Ligt dat Holland ook iets van zijne schoonheid aan de Indische stranden toone. Het zij mij evenwel veroorloofd, het kostbaar kleinood thans naar eene plaats te geleiden, waar het zijne schoonheid minder blootstelt dan aan het koele zeestrand."

Prins ROTTERDAM maakte nogmaals een salem, dien beiden eerbiedig be-

antwoordden, waarop zij hunne paarden in den draf zetten om zich bij het overige gezelschap te voegen.

— „Ik ben bang voor dien man, mijnheer KROMHUIZEN," sprak ANNA, toen zij ver genoeg van den prins verwijderd waren om niet door hem te worden verstaan. „Zoo onbescheiden heeft nog geen Oosterling mij durven aanzien.

— „De dochter van den heer PADBRUGGE boezemt dan ook meer eerbied in, dan de onbekende gezellin van den hopman; ik weet zeker dat KAITSJILI ROTTERDAM, als hij hoort wie gij zijt, met vrees en angst zal bevangen zijn. Het zou mij zelfs niet verwonderen, dat hij door kostbare geschenken zijne dwaling trachtte goed te maken.

— „En moet ik die geschenken aannemen?" vroeg ANNA naïf.

— „Dat is eene moeijelijke vraag, jonkvrouw," antwoordde KROMHUIZEN, „die slechts een Oosterling u zou kunnen oplossen. De Indiërs spreken niet enkel met raadsels, maar al wat zij doen, is met een nevel van geheimzinnigheid bedekt, en nu komt het mij voor, zoo die geschenken geene andere beteekenis hebben dan de verontschuldiging eener onwillekeurige onbescheidenheid, dat ge ze dan veilig kunt aannemen. Beteekenen zij iets meer, dan..... dan laat ik aan uwe eigene wijsheid over, om zelve te beslissen of gij ze al of niet behouden moet.

— „Ik dank u voor uwen goeden raad, heer hopman, en zal hem zeker nakomen, maar hoe weet ik nu de beteekenis van het geschenk?

— „Daarin zal onze vriend LOFZANG u wel van dienst kunnen zijn. Misschien is het u niet onbekend, dat er een paar Ternataansche dames in zijn lusthuis wonen.

— „Hoe is zoo iets mogelijk! daarom alleen kan ik LOFZANG niet lijden.

— „Och, wees toch barmhartig in uw oordeel", schertste KROMHUIZEN; „het is faute de mieux, en de man zegt immers zelf: 's lands wijs 's lands eer. Maar wat zou hij ons nu te vertellen hebben?"

— „Dáár komt hij, dáár komt hij!" riep LOFZANG op geheimzinnigen toon hun toe.

— „Wie?

— „Wel de man, die met de praauw zich van de korakora liet scheppen.

— „Hoe kunt ge hem herkennen?

— „Ik herken hem niet, maar ik begrijp, dat het niemand anders wezen kan dan een, die er prijs op stelde om ongemerkt terug te keeren. Hebt gij nooit van PATI LIMA gehoord?

— „Gehoord wel; hij is een oproermaker, maar voor eenige jaren gesneuveld naar ik meende.

— „Gesneuveld! de hoofden zorgen wel zelf buiten schot te blijven; zie daar sluipt hij voort", en LOFZANG wees naar een armelijk gekleeden priester, die, onder het opzeggen zijner gebeden, zijn tasbih door de vingeren liet gaan en den blik strak op den grond had gevestigd. — „Eén oog maar", fluisterde de geheimschrijver; „ja hij is het wel. Maar u kent hij niet en mij naar het schijnt ook niet, dank zij den rok van mijn vriend

WARRENTHOUT. Wacht maar dubbele renegaat, wij weten dat gij er zijt!

— „Is hij renegaat?" vroeg ANNA.

— „Tot tweemalen toe, jonkvrouw. Hij werd Christen, om meer in aanzien te komen en later weder Mohammedaan, om de gunst des Konings te herwinnen. Hij is een doortrapte schurk, de handlanger van HASSAN SOLEIMAN, die, zoo mogelijk, nog grooter schelm is dan hij. Gij zoudt eene goede daad verrigten, hopman KROMHUIZEN, als gij dien aartsdeugniet gevangen naamt.

— „Geef mij maar een behoorlijk geteekend bevelschrift, mijn heer de sekretaris.

— „Dat kan ik immers niet? Maar de man is verdacht, dit is genoeg.

— „Ei, zou ik op dien grond den eersten den besten voorbijganger in arrest nemen? Dan zou ik misschien ook die twee Ternatanen, die daar achter ons aankomen, moeten grijpen, omdat zij driemaal harder loopen dan hun landaard medebrengt.

— „Waar?" vroeg ANNA.

Toen KROMHUIZEN haar de inlanders wilde wijzen, waren zij langs een zijweg verdwenen.

— „Zou het geene zaak zijn, ons bij elkaâr te voegen?" zeide LOFZANG; „de avond nadert en men kan nooit weten wat die inlandsche bevolking in den zin heeft.

— „Gekheid", antwoordde KROMHUIZEN. „Vijf en twintig inlanders wagen het niet één Hollander aan te tasten.

— „Ja, zoo denkt hopman KROMHUIZEN er over, maar ik voor mij ben niet op mijn gemak....."

— „Vooral niet in uwe Hollandsche kleederen", zei ANNA glimlagchend. „Ik vertrouw mij geheel aan het geleide van den heer hopman, die, zoo als ik gehoord heb, zoo veel ontzag inboezemt, dat de inlanders banger voor hem zijn dan voor den fiskaal.

— „Ik dank u voor de vergelijking, jonkvrouw; maar wat eene loftuiting op mij schijnt, is slechts eene satire van mijn mede-hopman PIETER OLIVIER: sedert zestien jaren bezitten wij op Ternate zulk een ambtenaar niet. Wij zullen er wel weder eens een krijgen: bij voorbeeld mijn heer ANDRIES OLOFSZOON LOFZANG, die nu reeds zoo veel geneigdheid aan den dag legt, om die funktie uit te oefenen."

Zonder KROMHUIZEN de gaaf der profetie toe te kennen, voegen wij hier toch in het voorbijgaan tusschen, dat de sekretaris LOFZANG werkelijk in 1686 tot die betrekking verheven werd.

Onder dit gesprek had het gezelschap een goed eind wegs afgelegd. Reeds hadden zij de twee oude doerian-boomen bereikt, die het zinnebeeld van de denkbeeldige heerschappij des konings van Tidore op dit gedeelte van Ternate zijn, toen, van achter de eeuwen oude stammen, twee Ternatanen te voorschijn traden. ANNA hield verschrikt haar paard in.

— „Vrees niet, jonkvrouw," sprak LOFZANG; „het zijn de twee oude mannetjes, die gecenseerd worden deze boomen te bewaken, opdat niemand

de vruchten roove, die den koning van Tidore toekomen. Dat is nog zulk een oud regt, 't welk in den grond der zaak niets beduidt en daarom door niemand erkend of betwist wordt."

De personen, die van achter die boomen te voorschijn waren getreden, bleken intusschen geene grijsaards te zijn; het waren korte, gespierde mannen, in Ternataansche kleederdragt, namelijk een ruime badjoe, een korte losse broek, die tot aan de knieën reikte en een katoenen band om het hoofd, die de plaats van hoofddeksel moest vervangen. Een hunner droeg over zijn schouder een geel zijden doek, terwijl de ander een ruiker op eene gouden schaal had.

— „Een geschenk," zeide LOFZANG," en nog wel van een vorst zoo als die gele doek aanwijst. O, nu weet ik het; de koningen van Tidor zijn gewoon om, ten blijke van hun zoogenaamd regt op deze kusten, den nieuwen landvoogd een geschenk te zenden, als een soort van hulde en manschap.

— „Gij vergist u, mijnheer LOFZANG; die inlanders wachten *ons* af, en schoon *ik* geen twintig jaar hier doorbragt, geloof ik de zaak beter te begrijpen. Prins ROTTERDAM wil onze lieve jonkvrouw ANNA zijne hoogachting betuigen."

KROMHUIZEN had juist gegist. De Ternatanen naderden eenvoudig de dochter van PADBRUGGE, en met een behendigen zwaai wierp de man met den geelzijden doek het bouquet juist op die plaats, waar de dames der zeventiende eeuw hare ruikers droegen.

— „Ik moet bekennen, dat die prins galant is," zeide LOFZANG.

— „En goed gediend wordt," liet KROMHUIZEN volgen. „In een uur tijds zulk een bouquet te doen verzamelen en aan te bieden; dat zou voor Hollanders eene onmogelijkheid zijn, al koesteren zij ook tienmaal meer hoogachting voor de schoonheid en loffelijke eigenschappen van jufvrouw PADBRUGGE, dan die prins bij eene vlugtige ontmoeting heeft kunnen ontdekken.

— „Hopman KROMHUIZEN heeft daarentegen de gaaf, om zich zeer welsprekend uit te drukken"; antwoordde ANNA; „maar ik had op uw raad rekening gemaakt: mag ik dit geschenk aannemen of niet?

— „De inlanders zijn wat te ver om het hun weêr te geven; in ieder geval moet het onderzocht worden. Wanneer mijnheer LOFZANG zich daar mede wilde belasten? misschien kent hij wel deze of geene Ternataansche vrouw.

— „DINA zal 't mij wel weten te zeggen; die verstaat de bloemenspraak," antwoordde LOFZANG, „voor mij is het Arabisch.

— „Zoo ziet ge, heer LOFZANG, dat er zaken zijn, die de Hollanders maar aan de Ternatanen moeten overlaten," zeide ANNA naïf.

LOFZANG mompelde iets van ondergeschikte betrekkingen, van trotsche Hollandsche jufferen, van zeldzame schoonheid en leelijke dames, maar daar hij die woorden meer tot zich zelven rigtte dan tot zijne gezellen, bleven die verontschuldigingen onbeantwoord. Nog denzelfden avond begaf hij zich met ANNA's bouquet, behoorlijk verborgen, naar zijn lusttuin om de gevraagde oplossing te verkrijgen. Ten einde alle onbescheiden geruchten te

voorkomen, gaf LOFZANG zich den schijn, dat hij zelf die bloemen voor zijne DINA gegaard had, maar de Ternataansche vrouw was te slim om dit te gelooven, en zij weigerde de ontcijfering tot dat hij haar de waarheid had medegedeeld. Die ontcijfering luidde: „Schoonste bloem, onder alle bloemen. Eerbiedig nadert u een magtige. Magt en rijkdom zijn te geringe koopprijs voor één uur in uwe nabijheid doorgebragt. Liefde slechts is groot genoeg om dat genot te koopen. Ik heb u gezien en ik bemin u. Nu ik u niet zie, verkwijn ik."

— „Waarlijk, heel galant," zeide ANNA toen zij den volgenden morgen de uitlegging van den ruiker ontving, ofschoon zij ter naauwernood gelooven kon, dat één bouquet zooveel uitdrukte. Maar de landvoogd zelf verzekerde haar, dat de inlanders elkaar nog veel meer door bloemen te verstaan geven; hij verzocht zijne dochter echter daarvan de proef niet te nemen en prins ROTTERDAM bij de eerste ontmoeting, die spoedig zou plaats hebben, in goed Hollandsch te vertellen, dat de dochter van den landvoogd PADBRUGGE niet de geschikte gemalin voor een Ternataanschen prins zoude zijn. „Kwets hem evenwel niet ANNA," eindigde haar vader, „geene Europesche coquetterie; leg het maar voorzigtig aan; wij zullen hier toch vijanden genoeg krijgen."

III.

Eenige maanden zijn er sedert de komst van den landvoogd PADBRUGGE op Ternate verloopen. De ceremoniële bezoeken over en weder hebben plaats gehad, met wat minder staatsie dan op de meeste andere eilanden, omdat de Hollandsche vestiging op Ternate — ofschoon aanmerkelijk gewijzigd door het laatste kontrakt, waarbij der Kompagnie meer politieke inmenging was toegekend — in naam nog altijd meer eene handelsvestiging bleef. Van daar dan ook, dat de Koning en zijne broeders zeer dikwijls in het kasteel Oranje kwamen, en omgekeerd de landvoogd en de dienaren der Maatschappij de inlanders bezochten.

Dat daarom de verstandhouding zooveel beter was, willen wij niet beweren; maar de schijn van vriendschap was er, een schijn waarvan zoo min de Hollanders als de Ternatanen dupe waren. De eersten wisten, dat zij bedrogen werden, de laatsten dat zij aan dwingelandij en onregtvaardigheid bloot stonden; maar wie de eerste oorzaak er van was, zou even moeijelijk te beslissen zijn, als de kwestie der prioriteit tusschen de kip en het ei. De inlanders hielden hunne specerijboomen verborgen en verkochten de opbrengst aan Chinezen of bewoners van daarbij gelegen eilanden, die ze verder in den handel bragten; de Hollanders dwongen de inlanders tegen een lageren prijs de vruchten aan hen te verkoopen, en zeide ook het kontrakt dat zij *alles* tegen dien prijs zouden overnemen, wanneer de voorraad te groot was werden er middelen geraamd en ten uitvoer gebragt, om de produktie voor het vervolg te verminderen.

Maar die middelen werkten op tijd, en was de oogst groot, zoo als dit jaar, dan zat de Kompagnie overkropt met hare kruidnagelen, die zij tegen

denzelfden prijs moest inslaan en, krachtens den regel der staathuishoudkunde, — dien men toen niet kende, maar waarvan men toch de werking even sterk ondervond — tegen lagere prijzen moest afzetten. De opperkoopman GERBRAND PROOST, zoo min als de boekhouder WILLEM BASTING, wist er een middel tegen te vinden. Den laatsten schemerde wel iets voor den geest van vrijen handel, en hij durfde zelfs de stelling uiten, dat, zoo men de kruidnagelteelt ongestoord haar gang liet gaan en kocht wat men noodig had, dan de prijzen lager zouden zijn, en op den duur de Kompagnie betere zaken zou maken.

— „Tegenwoordig althans, doet zij vreeselijk slechte zaken," pruttelde de koopman. „Ik heb de balans opgemaakt en daaruit blijkt nu, dat de Molukko's het laatste jaar gekost hebben ƒ175,278 18 stuivers 10 penningen en opgebragt ƒ101,620 19 stuivers 10 penningen, hetgeen dus een nadeelig slot geeft van ƒ73,657 19 stuivers; behalve nog de twee of drie schepen, die de Kompagnie noodig heeft, om de kruidnagelen te halen en den voorraad aan te voeren *). Zóó kan het waarlijk niet blijven gaan, meester BASTING. Ik heb de zaken eens goed overdacht, en als straks de orang-kaja's hier komen, ben ik voornemens hun een anderen voorslag te doen.

— „In de afwezigheid van den heer landvoogd?

— „Ten profijte van de edele Kompagnie, wier handelsagent ik hier ben; betrof het politieke zaken, dan zou ik er mij wel voor wachten.

— „Toch niet....

— „Een voorslag, zoo als men zegt dat de heer VAN THIJE op Hitoe gedaan heeft, die der Kompagnie gaf wat zij noodig had en het overige wel voor eigen rekening wilde overnemen? Neen meester BASTING; dat de de Kompagnie schade lijdt doet mij leed, maar dat geeft ons geen regt om er ons voordeel mede te doen. Doch daar zijn reeds de orang-kaja's. Wees zoo goed meester CORS eens te roepen." Maar de tolk was reeds gewaarschuwd en trad gelijktijdig met de orang-kaja's binnen.

De orang-kaja's of inlandsche hoofden zijn de eerste magistraat-personen van onafhankelijke gemeenebesten, die meestal slechts uit een enkel dorp of negeri en verder uit drie, vier of meerdere buurten, soä's, bestaan, welke laatsten elk een hoofd onder de benaming van „kapala-soa" erkennen. De velden of tuinen van zulk een gemeenebest zijn het gemeenschappelijk eigendom der ingezetenen; er is geen bepaalde afscheiding, maar de opbrengst wordt verdeeld in verhouding tot hetgeen de voorouders van een elk voorheen gezaaid of geplant hebben. Elk van die negeriën heeft een openbaar raadhuis voor de volksvergaderingen ingerigt, waarin de orang-kaja, elders ook radja of pati genaamd, het voorzitterschap bekleedt, en alle ingezetenen, die den mannelijken onderdom hebben bereikt, stem hebben. In die volksvergaderingen worden alle belangen der negeri besproken, en de voorzitter is slechts de uitvoerder van de besluiten daar gevallen, waarin hij

*) VALENTIJN geeft dit saldo aan bij het verhaal van de inspektie van den heer ZEIST.

bijgestaan wordt door twee „marinjo's" of „schouten". Ook het geldelijk beheer berust bij den orang-kaja; maar zijne verantwoording is vrij eenvoudig; er bestaan geene belastingen; de noodige gelden worden door een hoofdelijken omslag, gegrond op het vermogen, gevonden. Het hoofd trekt geen ander inkomen dan de diensten van eenige ingezetenen, beurtelings daartoe aangewezen en „orang-kwarts" genaamd, die voor hem den veldarbeid en de huisselijke werkzaamheden verrigten. Op Banda bestaat eene gelijksoortige inrigting, maar daar zijn de zaken van den handel aan een sjabandar opgedragen; hier zijn de orang-kaja's zelven daarmede belast, en eenigen van hen waren het dan ook, die bij den opper-koopman over de levering der kruidnagels kwamen spreken.

Nadat ze de verschillende opgaven omtrent den voorhanden zijnden voorraad hadden gedaan, en deze gekonstateerd was, zeide PROOST, dat de oogst grooter was dan de Kompagnie kon inschikken, en dat hij daarom gedeeltelijk terug moest komen op een voorstel, in der tijd door den landvoogd DE VLAMING VAN OUDSHOORN aan den stadhouder MADJIRA gedaan, dat namelijk de Kompagnie niet meer nagelen zou behoeven aan te nemen dan de bekende wereld verteren kon; van *extirperen* zou dan geen sprake zijn: men zou slechts *exipieren* wat men te veel had.

Het scheen, dat dit voorstel den orang-kaja's niet zoo onverwachts kwam. Althans zij beantwoordden het slechts met een glimlach, en de meeste blikken vestigden zich op een van hen, een schoon man in de kracht des levens, die voor allen het woord zou voeren.

— „Mijnheer de koopman," sprak hij, „dat voorstel, nu ongeveer dertig jaren geleden door den heer landvoogd DE VLAMING gedaan, heeft den grond gelegd van de schandelijke uitroeijingen, die ons vruchtbaar eiland tot eene woestenij maken. Het wekte den toorn en de verontwaardiging, den wrevel en de ontevredenheid van gansch Ternate op, en slechts de lafheid van koning MANDARSJAH is oorzaak, dat het niettemin feitelijk werd aangenomen en de uitroeijing, volgens het kontrakt in 1651 te Batavia gesloten, ingevoerd werd. Dat kontrakt is een gruwel en de bron van ons verderf; maar wilt gij het nu nog verder drijven? wilt gij niet enkel onze tuinen vernielen, maar ook de vruchten, die wij van de ons gelaten boomen oogsten, als een gewas zonder waarde aan verrotting prijs geven? De kompagnie heeft met een nietig jaargeld .... ja, mijnheer de koopman ik heet het een *nietig* jaargeld!" vervolgde HEALESSI met meer vuur, toen PROOST hem in de rede wilde vallen: „Wat beteekenen tien duizend rijksdaalders, in vergelijking der schatten die gij vernielt, erger dan een tijger, die slechts doodt wat hij verslinden kan? En welk genot heeft daaraan de bevolking; al was dat jaargeld honderdmaal aanzienlijker? Dat echter is eene gedane zaak; ik zwijg er over; maar ik vraag u, zoo wij de bepaling van dat ondermijnend kontrakt overtreden, worden wij dan niet aan lijf en goed gestraft? En zouden wij nu kunnen toestemmen, dat de Kompagnie ze verbrak? Verlangt zij de vernietiging der overeenkomst, alle negeriën zullen juichen, want ook wij zullen dan vrij zijn, om kruid-

nagelen te verkoopen aan wie wij verkiezen. Het is eene ijdele grootspraak van u, dat de hoeveelheid die wij leveren, bepaald wordt door hetgeen de bekende wereld verteren kan. Wij hebben achting voor u, heeren van Holland, achting voor uwe onmetelijke rijkdommen en uwen uitgebreiden handel; maar beweer niet dat geheel de bekende wereld slechts bij u ter markt kan gaan. Indien dat zoo ware, zouden ons door de Kastilianen geen tachtig ja, honderd twintig rijksdaalders geboden worden voor den bahaar, waarvoor gij vijftig realen van achten *) betaalt. Maar zoo het waar is, dat de gansche wereld bij u de specerijen koopen moet, dan is het niet mogelijk, dat gij aller eischen voldoen kunt met een zeven honderdtal baharen †). Wij althans zien er kans toe, om nog zesmaal meer tegen den dubbelen prijs af te zetten. Zoo dus uw voorstel ernst is," eindigde HEALESSI, „dan verklaar ik, in naam mijner mede orang-kaja's, daartoe gemagtigd door hunne negeriën, dat gij het kontrakt schendt, en dat wij voor ons ook ons zelven ontslagen achten, langer zijne drukkende bepalingen na te komen."

Er ontstond een oogenblik stilte, toen de orang-kaja had uitgesproken. Zijne woorden, zin voor zin vertolkt, hadden blijkbaar de sympathie der overige inlandsche hoofden weggedragen, hoewel zij juist eene tegenovergestelde werking op den opperkoopman hadden uitgeoefend, die zijne argumenten verzamelde, om den woordvoerder te beantwoorden.

Maar de orang-kaja van Maleijo wachtte zijn repliek niet af. — „Heer koopman," sprak de Portugees, — want in de Christen negeriën langs de kust waren Portugezen of Hollanders de eerste magistraten — „heer koopman, wij zullen niet lang meer over de zaak twisten. De Kompagnie kan al onze nagelen tegen den bepaalden prijs overnemen; voor het vertier er van behoeven wij niet te zorgen, het kontrakt zwijgt daarvan. Wil de Kompagnie ze niet aannemen, dan leveren wij niets en zullen ze zelven wel weten te verkoopen."

De tolk was nog bezig, die driftig uitgesproken woorden over te brengen, toen de Portugees zich reeds had omgekeerd en het vertrek verliet. De meeste orang-kaja's volgden dat voorbeeld; slechts HEALESSI bleef.

— „Uwe ambtgenooten zijn vertrokken," zeide PROOST, „de zaak kan dus toch haar beslag niet erlangen: wij zullen er nader wel over spreken."

— „Of er voor altijd over zwijgen, heer PROOST," zeide de boekhouder, toen ook de laatste orang-kaja vertrokken was. „De voorslag is gevallen."

— „Wij zullen hen wel weten te dwingen; eene kleine extirpatie in den omtrek, en de vrees zal hen wel tot betere gedachten brengen. Zij behouden door het aannemen van mijn voorstel ten minste de kans, dat al hunne nagelen verkocht worden, terwijl de Kompagnie het in hare magt zal hebben, om zooveel ter markt te brengen als zij goedvindt, zonder gedurig bevel tot uitroeijing en dan weder tot aankweeking te geven."

*) Acht en veertig stuivers.
†) Een bahaar is 625 pond of vijf pikols.

— „'t Is zeker niet onaardig bedacht, maar ik houd het toch met de extirpaties. Wie den boom velt, behoeft over de vruchten niet meer te waken.

— „Welnu, mijn goede vriend, men kan het laten zamengaan," lachte de opper-koopman, de boeken sluitende en ze den assistent ter hand stellende.

— „'t Is toch wat te erg," dacht BASTING. „De Kompagnie weigert de nagelen te ontvangen en verbiedt ze te verkoopen. Zou het misdaad zijn als ik ..... misdaad, om met eerlijk gewonnen geld eerlijk verkregen waar te koopen? 't Is te ongerijmd om en van te spreken. Laat eens zien." — En BASTING ging bij zich zelven na, wie der orang-kaja's de meest geschikte bondgenoot zou wezen, en hoe hij het best zijn aankoop verzenden kon.

Het voorstel van den opper-koopman was geen geheim gebleven. Het was, voor zooveel de Indiërs zich aan die westersche gewoonte schuldig maken, het onderwerp van alle gesprekken geworden, en allerwege heerschte spanning. Met moeite beteugelde ALAM, de rijksbestierder, die bij afwezigheid van den koning het bewind voerde, de opgewondenheid der gemoederen, en die weinige dagen, dat hij het bestuur in handen had, waren voldoende om hem ook de keerzijde te leeren kennen van zijn ideaal om zelf „kaitsjili" van Ternate te worden. Maar zij, die eenmaal uit de kelk van hoogheid en aanzien gedronken hebben, schijnen zoozeer er door bedwelmd, dat zij het bittere naauwelijks proeven. Voor ALAM althans was het geene reden, om van een huwelijk met 's konings zuster af te zien, waardoor hij, bij den tegenwoordigen toestand des lands, kans had de opvolger van zijn schoonbroeder te worden; want noch prins ROTTERDAM, noch prins TOLUKKO, noch prins MALAJOE scheen de man om SIBORI op te volgen. De eerste was een dronken wellusteling; de tweede was evenzeer een dronkaard en zonder eerzucht; de derde was priester, maar stond bekend als een half waanzinnige.

ALAM had thans gelegenheid, om zijne goede gezindheid voor de Kompagnie aan den dag te leggen, maar ongelukkiger wijze was de landvoogd te gelijk met den koning afwezig, en deden dezen te zamen eene reis naar het binnenland, om de nageltuinen, voor zooveel die er nog waren, in oogenschouw te nemen.

„Voor zoover die er nog waren," want de omkappingen hadden over het gansche land en op alle omliggende eilanden een treurig waas van verwoesting geworpen, en PADBRUGGE, maar nog meer koning SIBORI, werden op hunnen togt droevig aangedaan door die kale vlakten, waar voor weinige jaren nog het geurige hoofdprodukt van de Molukko's in al zijne tropische pracht bloeide. Het was dus wel te verwachten, dat PADBRUGGE niet in eene aangename gemoedsstemming verkeerde, toen hij, na zijne tiendaagsche reis, weder de vesting betrad en in den regeringsraad mededeelde wat hij had gezien en ondervonden. Hij zou zich evenwel met die mededeeling niet gehaast hebben, ware het niet dat nu reeds de zonder-

lingste geruchten in omloop waren, en het gansche land in spanning verkeerde. De voorslag van den opper-koopman, het fiere antwoord van HEALESSI en het besluit der christen-negeriën vervulden allen, die met den nagelhandel in eenige betrekking stonden, dus de geheele bevolking. Maar daarbij voegde zich thans een ander gerucht. Men verhaalde, dat op reis de landvoogd aan den Koning een stuk land gevraagd had, 't welk deze, in een toestand van dronkenschap verkeerende, hem had toegevoegd. Bij zijne kennis gekomen, had SIBORI die toezegging echter ingetrokken, en de landvoogd zou hem daarop een slag in het aangezigt gegeven hebben. Die toedragt was te ongegrond, om bij verstandigen geloof te vinden, en toch nam de inlandsche bevolking haar aan. VALENTIJN vermeldt haar dan ook, ofschoon met de bijvoeging, dat ook hij de toedragt te ongegrond oordeelt — en toch verspreidde zij zich als een loopend vuur. Het was ter opheldering van dat feit, dat de landvoogd den regeringsraad bijeenriep en in korte woorden mededeelde, dat hij in een vertrouwelijk gesprek met KAITSJILI SIBORI het plan had medegedeeld, om in de nabijheid der vesting een muskustuin te koopen. In dronkenschap had de koning dat plan weder ter sprake gebragt en het doen voorkomen — waarschijnlijk ten gevolge van inblazingen der priesters, die hem vergezelden — dat de landvoogd op de plaats van de mesdjid zijn tuin wilde bouwen. Geene opHelderingen hadden gebaat en PADBRUGGE was geëindigd met den koning te verlaten, zonder hem te groeten, een hoon, die, volgens het zeggen der imam's, gelijk stond met een slag in het aangezigt. Weinig was er noodig, om aan dat feit eene andere wending te geven, en de gemoederen daardoor nog meer in beweging te brengen.

— „Intusschen, mijne heeren," eindigde de landvoogd, „moeten wij van onze zijde alles voorkomen, wat den schijn van eene vredebreuk zou kunnen versterken. De beste weerlegging van al die sprookjes is ons gedrag; dat is het eenige middel om den laster te overwinnen.

— „En wat denkt Uwe Edelheid omtrent den overtolligen voorraad van specerijen?" vroeg PROOST.

— „Ik vrees, mijnheer PROOST, dat uw voorslag ter kwader ure is gedaan; om er geheel van terug te komen zou angst verraden; hem door te zetten zou welligt de smeulende vonken in laaije vlam doen overslaan; als een tusschenweg zou ik er voor zijn, dat de specerijen allen in ontvang werden genomen en in onze magezijnen geborgen, maar dat de betaling werd uitgesteld, tot zij vervoerd worden. In de eerste driemaanden zijn er geene schepen hier te wachten, en in dien tusschentijd zullen de gemoederen wel zooveel bedaard zijn, dat men den voorraad kan teruggeven.

— „Of, door een hongi-togt de teruggave onnoodig kan maken," zeide kapitein SWERIUS, een oud gediende, die wegens speelschulden Batavia had moeten verlaten en nu op het afgelegen Ternate in zeker opzigt een evenbeeld van den vuurspuwenden berg was. Zoo hij op geene krachtiger wijze zijn wrevel kon koelen, bromde en knorde hij, even als er rook en vlammen

opstegen uit den krater, wanneer hij geen lava uitwierp. De hongi-togt zou voor eene lava-uitbarsting kunnen gelden. Die togten waren slechts geautoriseerde en georganiseerde roof- en moordtogten van de Kompagnie. De hongi of vloot werd naar eenig eiland of een punt der kust gezonden, waar men vermoedde of wist, dat de kontrakten niet werden nageleefd. De schepen, die daar gevonden werden en die de specerijen vervoerden, werden vernield; de overtreders gestraft; hunne dorpen te vuur en te zwaard verwoest; hunne kruidnagelen, notenmuskaat- en klapperboomen, ja zelfs de saguweer- en sagoboomen en rijstvelden werden omgehakt en plat getreden; de schepelingen, door knijp verhit, gaven zich over aan het „moeskappen" (onthoofden) van de weerloozen, om — wee over den beschaafden Europeaan op wiens rekening die gruweldaden komen! — te pronken met de schedels van hen, die, als misdadigers gestraft, eer belooning verdienden voor de ontwikkeling der bronnen van hun volksbestaan.

Dat waren de hongi-togten; een der middelen om de nakoming te ontduiken der „eeuwige verbindtenissen" tusschen de „grootmagtigste Koningen" en den „Gouverneur-Generaal uit naam van de Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal der Geunieërde landen, mitsgaders zijne Princelijke Excellentie, als Gouverneur derzelve ende de Heeren Bewindhebberen der Oost-Indische Kompagnie."

— „Wij zullen uw voorstel in overweging nemen, kapitein SWERIUS", zeide de landvoogd, maar uit zijn toon was reeds te gissen dat het weinig kans had van aangenomen te worden. PADBRUGGE was er de man niet naar om op die wijze de Kompagnie te dienen. Streng en volhardend was hij, maar wreed? — daarvoor droeg hij een te goed hart in het lijf. Hij wist bovendien, dat vooral op den inlander zachte vastberadenheid meer uitwerkt van despotische gestrengheid, en hij herinnerde dus nog eenmaal zijn verlangen, dat de houding der Hollanders voor de Ternatanen dezelfde blijven zou.

— „ANNA," sprak hij tot zijne dochter, toen de regeringsraad uit een was gegaan, „gij zijt nu eenige maanden hier; gij kent den toestand van het eiland thans meer van nabij; gij weet, wat er broeit en smeult; hoe de priesterschap hier in alles de hand heeft, en ons poogt verdacht te maken; hoe de bevolking ons wantrouwt en de aanzienlijken ons evenzeer haten als vreezen.

— „Niet ten onregte vader," antwoordde ANNA, met neergeslagen oogen, want zij voorzag eene strenge vermaning, dat zij de partij der inlanders durfde vatten. In stede daarvan, haalde PADBRUGGE de schouders op en vervolgde: „Het al of niet gegronde laat ik in het midden, maar wij moeten, van onze zijde, zonder de voorzigtigheid uit het oog te verliezen, toonen, dat wij de inlanders vertrouwen. Wilt gij mij daarin behulpzaam zijn.

— „Waarom niet vader?" Ik vertrouw de inlanders wel, al ben ik een weinig bevreesd voor dien prins ROTTERDAM met zijne hartstogtelijke ontboezemingen; maar één soldaat is voldoende om hem op een afstand te houden.

— „Althans indien die soldaat hopman KROMHUIZEN is," glimlachte de landvoogd; „maar zoudt gij het durven wagen, om, zonder ander geleide dan eenige inlandsche bedienden, naar het paleis van prinses GAMMA LAMMA te gaan?

— „Zeker; GAMMA LAMMA is eene goede, vrij beschaafde vrouw; zij houdt veel van mij en ik mag haar ook wel lijden, als ze maar . . .

— „Wel?

— „Als ze maar wat ingetogener was. Haar hart is wat te Ternataansch vader.

— „Misschien zal de omgang met u haar wat beter maken. Tracht dien omgang zoo intiem mogelijk te doen worden; want, ziet gij ANNA, het is noodig, dat er een band besta tusschen het hof van KAITSJILI SIBORI en dat van den landvoogd.

— „Maar gij vergt toch niet van mij, dat ik spion zij?" vroeg ANNA verschrikt bij dat denkbeeld, dat zij bij haar vader niet onderstellen mogt.

— „Daar kent mijne ANNA mij te goed voor, ik gebruik spionnen, maar ik maak ze niet, en in geen geval zou ik mijne dochter daartoe verlagen. Ik verlang niets van u dan vertrouwelijkheid met bokje GAMMA LAMMA, en wees verzekerd, dat ik nooit eene syllabe zal vragen van hetgeen gij met haar gesproken hebt.

— „Dan zal ik niets liever doen dan uw wensch nakomen; vindt gij goed, dat ik tegen morgen mijn bezoek aankondig.

— „Zeker; maar vergeet niet eenig geschenk er bij te voegen, een zilveren borduurnaald, een paar knoopjes, een eau de la reine d,osje, of zoo iets.

— „Ik heb wat beters vader; onder de voorwerpen, die mij, op reis, die Portugees gegeven heeft, is zeker wel eenig sieraad voor haar; ik zal terstond gaan zoeken."

Den volgenden morgen verliet ANNA, ondanks de tegenkantingen van hare moeder, door slechts enkele inlandsche bedienden vergezeld, de vesting Oranje, en liet zich in hare kostbare draagkoets naar het paleis van prinses GAMMA LAMMA voeren, dat op een klein uur afstands van daar gelegen was.

De prinses was hare Hollandsche bezoekster wachtende; dat bleek uit den enkelen stoel, die in het overigens ongemeubeleerde vertrek stond en in Holland op een boêlhuis naauwelijks eenige schellingen zou hebben opgebragt. De attentie der prinses was zoo ver gegaan, dat zij ook voor een voetbankje had zorg gedragen. Zij zelve zat, op oostersche wijze, op een matje, en aan wederzijde van haar waren dain ROZE, des konings nieuwe echtgenoote, en de djouw poetri, de gemalin van prins TOLUKKO, gezeten, terwijl op eenigen afstand prinses MAULANDA, de jongste zuster van SIBORI, aan het gezelschap deel nam.

Ter wille onzer lezeressen, indien wij namelijk gelukkig genoeg zijn die te vinden, zullen wij trachten van het voorkomen dier dames eenig denkbeeld te geven; wij onthouden ons daarbij van fiktie, en zullen daarom VALENTIJN, een geloofwaardig ooggetuige, op den voet volgen, zooals trouwens in dit geheele verhaal ons streven is.

Bokje — zoo luidt de zonderlinge titel der Ternataansche prinsessen —

bokje GAMMA LAMMA ging met regt door voor de schoonste vrouw van Ternate. Zij was blanker dan hare landgenooten, rijzig van getalte, met fraaije oogen en een kleinen mond, meestal tot een glimlach geplooid, en hare stem en manieren hadden iets innemends en zachts, dat terstond sympathie voor haar moest opwekken. Het eenige wat haar misstond, zóó zelfs dat de geschiedschrijver het der vermelding heeft waardig gekeurd, was de weinig aan hare taille geëvenredigde grootte van den boezem, een gebrek dat intusschen meer in het oog vallend zou geweest zijn, indien zij tot de vrouwen der lagere volksklasse had behoord, welke dit ligchaamsdeel geheel ongedekt laten. Maar toch — men vergeve ons deze beschrijving, waaruit de zeden der Ternataansche vrouwen blijken kunnen — de betilissen badjoe, dien de aanzienlijke vrouwen dragen, is van de fijnste en meest doorschijnende stof, en het verschil is dus meer denkbeeldig dan werkelijk. Over dien betilissen badjoe droeg de prinses een zeer laag keurslijf of tjsole, met diamanten knoopjes van voren gesloten, en uit kleurig, met goud doorweefd lijnwaad bestaande. Het overige van haar gewaad werd eerst duidelijk zigtbaar, toen zij oprees om op Hollandsche wijze ANNA PADBRUGGE te verwelkomen. Een zwaar gebloemd kleed, dat van boven met een agaat was vastgehaakt, had zij driemalen om zich henen geslagen, zoodat zij, in tegenstelling van het bovenlijf, van de heupen tot de voeten zwaarder gekleed was dan de Europesche vrouwen. Slechts nu en dan werden hare voeten zigtbaar, waaraan de met goud gestikte muilen schitterend op de roode zijden kousen uitkwamen. Haar eenige sieraad was een prachtige roos van robijnen en diamanten vervaardigd, waarvan de gouden stengel haar gitzwaar haar vasthield, dat van achteren tegen het hoofd was opgebonden, en waaraan slechts enkele lokken en, op de slapen, een paar kleine krullen ontsnapt schenen.

Veel kostbaarder was de koningin gekleed, ofschoon ook, zoo als wij in den aanvang zeiden, dain ROZE geenszins de hulp van haar toilet behoefde, om eene waardige plaats naast GAMMA LAMMA te bekleeden. Maar haar gelaat had, bij al zijne schoonheid, iets dofs, iets doms zou men bijna zeggen, dat thans evenwel minder in het oog viel, bij het waas van droefgeestigheid, 't welk over haar wezen verspreid lag. En waarlijk dain ROZE, de echtgenoot van een Makassaarsch edelman, wiens huwelijkspand zij onder het harte droeg, had gaarne afstand gedaan van de eer, om de gemalin te worden van een vorst, zoo wreed, wellustig en karakterloos als KAITSJILI SIBORI. Maar uit staatkunde had haar vader, prins KALAMATTA, toegegeven aan een eisch, dien zijn vaderhart eerst ten stelligste had afgeslagen, en waartegen zijne dochter zich aanvankelijk wanhopend verzet had. Eindelijk had ook zij moeten toegeven, en weduwe in het gemoed, droeg zij thans met weerzin het goudgele vorstelijk gewaad, dat voor haar een rouwkleed heeten mogt. Toch was zij, op begeerte van haar heer en meester, volgens denzelfden landaard gekleed als GAMMA LAMMA, maar bonter en meer opgeschikt. Het geel fluweel schitterde van gouden belegsels en kostbare edelgesteenten; haar keurslijf

was gesloten met topazen, en haar oor- en armringen, zoowel als de paarlen keten om haar hals en de geinkrusteerde diamanten aan hare vingers, getuigden van haar hoogen staat. Maar het scheen dat al die pronk haar zelve hinderde; want de prachtige salindang of sluijer, die volgens 's lands gebruik over haar linker schouder moest hangen, en die de Ternataansche vrouwen zoo gaarne ten toon spreiden, om er het fraaije borduursel of den gouden kant van te laten zien, vervulde voor haar eer de plaats van een mantel, waaronder zij al hare kostbaarheden bedekte.

De derde persoon was de gade van den prins TOLUKKO, van hem, dien men den opvolger des konings noemde, want slechts zelden volgt de oudste zoon, maar meestal een bloedverwant, den regerenden vorst op. De djouw poetri, „mevrouw de princes" zoo als men haar heette, was, zoo wat gelaat als kleeding betrof, het tegenbeeld der beide eersten. Zij was leelijk — al moge een Fransche schrijver ook beweren, dat er geene leelijke vrouwen zijn. Haar gelaat was bruin en grof en had, wanneer zij zweeg, niets innemends, behalve voor den Europeaan, die de zedigheid moest erkennen, welke uit haar blik sprak. Maar zoodra zij den mond opende en men hare zachte stem en vooral hare denkbeelden vol geest en gevoel hoorde, dan geraakte men hoe langer zoo meer ingenomen met prinses TOLUKKO, die door beschaving en ontwikkeling van verstand hare lage afkomst vergeten deed. Ofschoon dan ook de dochter van een kasisi, of gemeen priester, stond zij bij het gansche hof in hooge achting, en het volk toonde eveneens bij menige gelegenheid te begrijpen, dat adel en grootheid niet altijd in het uiterlijk voorkomen liggen. Anders zou de djouw poetri weinig in tel zijn geweest, want in plaats van de wulpsche Ternataansche dragt, kleedde zij zich in eene wijde kabaja van kostbare maar weinig schitterende stof; en een groote parel, die den knop van haar haarnaald vormde, en een buitengewoon groote diamant aan haar vinger verrieden slechts den rijkdom van haar gemaal, die naar het algemeen gevoelen de vermogendste man op Ternate was.

Prinses MAULANDA eindelijk, de vijftienjarige zuster des konings, bezat al de bekoorlijke bevalligheid, aan de Indische vrouwen op dien leeftijd eigen. Zij was ter naauwernood volwassen en een kind nog in geestontwikkeling, maar meesteresse in de kunst, waarop de Moluksche vrouwen zich bij uitnemendheid verstaan. Zij schepte er nu reeds behagen in, om met de harten der mannen te spelen, en hare schoonheid te misbruiken tot een doel, waartoe de natuur haar zeker niet heeft bestemd: tot eene bron van kwelling en ongeluk voor velen.

Onze negentiende-eeuwsche dames zouden met niet meer uitdrukking eene moue hebben kunnen maken, dan bokje MAULANDA, toen de blanke bezoekster onaangediend het vertrek binnentrad. Zij nam haar eerst van het hoofd tot de voeten op, en wendde zich daarop plotseling van ANNA af, om zich geheel aan de beschouwing van haar salindang en geborduurden neusdoek te wijden, welk laatste voorwerp een hoofdartikel van weelde voor de Ternataansche dames is.

De drie vrouwen waren opgestaan om hare bezoekster, op de wijze, die deze in haar land gewoon was, te verwelkomen. GAMMA LAMMA wenkte een harer slavinnen, om den stoel en de voetenbank te plaatsen, waar ANNA zich wilde nederzetten, waarna zij een klein tafeltje liet komen, want een stoel zonder tafel was in het oog der inlanders eene halve zaak.

ANNA verstond en sprak een weinig Maleisch, maar de gastvrouw zoowel als de djouw poetri maakten het gebruik dier taal onnoodig en betuigden, in vrij goed Hollandsch, hare erkentelijkheid met het voorname bezoek, waarnaar zij reikhalzend hadden uitgezien, omdat zij van juffrouw PADBRUGGE een aantal zaken wilden weten, die zij haar nu vertellen kon. ANNA voldeed zooveel mogelijk aan de nieuwsgierigheid en verhaalde van de Hollandsche dames, wier levenswijze aan de Ternataansche vrouwen even wondersprenkig voorkwam, als de Ternataansche levenswijze aan onze landgenooten der zeventiende — misschien ook wel des negentiende — eeuw.

— „En hebben alle Hollandsche vrouwen een minnaar?" vroeg MAULANDA op eens, welke woorden door hare zuster in het Hollandsch werden vertolkt.

— „Zeker niet," zeide ANNA, glimlagchende in het Maleisch, „maar," voegde zij er bij, toen de Ternataansche coquette haar neusje optrok, trots de meest coquette harer zusteren in Europa —" maar wanneer zij er een hebben dan bezitten zij zijne liefde onverdeeld.

MAULANDA scheen daardoor niet veel gunstiger gestemd voor de Hollandsche zeden. Één ding slechts zou haar daarmede vrede kunnen doen hebben, dat, namelijk, de Hollandsche jonkvrouw regt had, zich een minnaar te kiezen; dat ware nog eene kleine schadeloosstelling voor het verlies geweest.

De andere dames waren gunstiger gestemd. „Helaas!" zuchtte dain ROZE, „hier is de vrouw koopwaar, meer niet. Zij is de slavin van haar echtgenoot, wiens luimen en grillen zij moet inwilligen, en zoo zij al gelukkig genoeg is, zijne liefde te bezitten, dan is zij nog niet eens zeker die te behouden. De ontbinding van den echt is in Holland onmogelijk, niet waar?

— „Niet ten eenemale," antwoordde ANNA, „maar zij is hoogst zeldzaam en kan slechts met onderling goedvinden plaats hebben." Dain ROZE zuchtte en dacht aan haar vervlogen geluk.

— „Gij hadt dain MABI wel lief?" vroeg de Hollandsche, haar medelijdend aanziende.

ROZE schrikte bij die onvoorzigtige vraag die, al werd zij in eene voor de meesten onbekende taal gedaan, zoo ligt daar buiten gehoord en verstaan kon worden. Zij wierp ter sluiks een blik op MAULANDA, die evenwel weder geheel verdiept was in de beschouwing harer sieraden.

— „Als alle mannen waren zoo als prins TOLUKKO," zeide diens gemalin, „dan zouden wij Ternataansche vrouwen even gelukkig zijn als de Hollandsche. Ik heb van den prins verkregen, dat zijne overige vrouwen en slavinnen in eene andere woning dan de mijne leven, waarin ik meesteresse ben."

GAMMA LAMMA lachte: „Maar hij *heeft* toch vier vrouwen" zeide zij, „die elk hare galiran hebben, behalve een twaalftal slavinnen. Neen djouw poetri, ik zou gehuwd willen zijn als de Hollandsche vrouwen; ik zou alleen de gade willen zijn van een, dien ik dan ook alleen zou lief hebben. Ik zou de gade willen zijn van hopman KROMHUIZEN, bij voorbeeld."

Bij het uitspreken van dien naam, zag MAULANDA op; zoo even had men van minnaars gesproken; thans werd KROMHUIZEN genoemd; het was natuurlijk dat MAULANDA daar verband in zocht en vroeg, of hopman KROMHUIZEN de minnaar van jufvrouw ANNA was. GAMMA LAMMA bragt die vraag niet over; zij scheen zelfs haar leed te doen, en een zekere angst stond in haar oog te lezen; maar terstond herstelde zij weder, toen ANNA zelve die vraag ontkennend beantwoordde en verzekerde, dat zij hem niet tot haar echtgenoot begeerde. Die verzekering, welke in het moederland juist het tegenovergestelde zou doen gelooven, werd door de inlandsche dames onvoorwaardelijk aangenomen.

— „En men kan er u ook niet toe dwingen, niet waar?" vroeg GAMMA LAMMA.

— „In Holland heeft de vrouw de vrije beschikking over hare hand", zeide ANNA, het onnoodig oordeelende, om hare Mohammedaansche vriendinnen in te wijden in de geschiedenis van zoo menig gedwongen huwelijk.

— „Kent gij de bepalingen van het kontrakt tusschen Ternate en de Kompagnie?" vroeg de prinses op eens.

ANNA meende, dat zij dit onderwerp wilde afbreken, wat haar van 's Konings zuster, zoo al niet van elke vrouw, verwonderde.

— „Het kontrakt? Ja en neen; ik ken den hoofdinhoud, maar de bepalingen zelven natuurlijk niet. Dat zijn zaken, waarin de Hollandsche dames zich niet mengen. Anders zouden die bepalingen....

— „Van zachteren aard zijn, niet waar jufvrouw PADBRUGGEN?" viel de djouw poetri in. „Wat zeggen de vrouwen in Holland wel van dien dwang ons aangedaan?

— „Dwang", zeide dain ROZE, die onder gelijke verpligting rustte als ANNA en in last had allen schijn van vijandschap tegen de Hollanders te vermijden; „dwang? De Hollanders willen de uitvoering van een kontrakt, vrijwillig doór Koning MANDAR SJAH aangegaan. Dat begrijpen de Hollandsche dames even goed als wij.

— „Mijn lieve djouw poetri," antwoordde ANNA, „ik moet u bekennen, dat onze vrouwen naauwelijks weten, waar Ternate ligt, en nog veel minder, welke kontrakten met uwe grootmagtige koningen zijn aangegaan."

Dain ROZE scheen verbaasd over die mededeeling; maar hare schoonzuster erkende, dat het toch eigenlijk zeer natuurlijk was, want dat zulk een groot volk, 't welk met de geheele wereld betrekkingen had, niet de geschiedenis van elk landje kon weten.

GAMMA LAMMA was intusschen blijkbaar geheel vervuld met de pogingen, om zich iets in het geheugen te roepen, dat haar voor een deel ontschoten scheen. Eindelijk was zij er, en met een zegepralenden blik riep zij:

„hoor, zóó luidt het! „Ten vijfde, om alle eenigheid en vriendschap te onderhouden, ook om konfusiën te schuwen, belooft de koning en laat mits dezen toe, dat de soldaten, of al zulke personen, die van wege de Hollanders in dit koninkrijk zullen mogen blijven, zullen mogen huwelijken met vrije vrouwen, of dochteren van zijn koninkrijk, welke niet zal belet worden het christen geloof aan te nemen."

De prinses had woordelijk die bepaling opgezegd, een bewijs, dat zij ze vaak moest gelezen en er over nagedacht hebben.

— „Soldaten, ziet gij wel jufvrouw ANNA, en dochteren van het koningrijk; waarom zou ik niet met hopman KROMHUIZEN kunnen huwen?"

Waarom? omdat hopman KROMHUIZEN haar niet tot de zijne verlangde. Maar dat antwoord wachtte ANNA zich wel haar te geven, en toch, ondanks de verzekering, zoo straks door haar gedaan, wekte de gedachte, dat de Ternataansche bokje GAMMA LAMMA de gade van den wakkeren Hollandschen krijgsman zou worden, eene onaangename gewaarwording bij haar op, en zij zocht eene reden om de ongerijmdheid er van aan te toonen. Die reden lag voor de hand.

— „De hopman is christen, en gij zoudt toch niet van geloof willen veranderen!" sprak ze.

— „Is uw geloof dan niet even goed als het onze?" vroeg GAMMA LAMMA naïf.

— „Voor haar, die met hart en ziel haar God dient en haar pligt betracht, is het zeker hetzelfde of zij Hem „Allah" of „God" noemt; maar gij weet misschien, dat wij ook aan een goddelijken Verlosser gelooven, dien de Mohammedaan niet als Zaligmaker der wereld erkent.

— „Er is maar één God en Mohammed is zijn profeet. Daaraan hebben wij genoeg"; zeide daïn ROZE kortaf; omdat zij niet verlangend was meer te hooren van hetgeen de priesters de ketterij der Europeërs noemden.

— „Dat eerste erkennen wij ook", zeide ANNA, bij wie nu de gedachte rees aan de mogelijkheid, om op deze ongezochte wijze de kiem harer godsdienst bij de ongelukkige Ternatanen over te planten, en hen langs dien weg te brengen tot hetgeen zij de ware kennis van God noemde.

— „Dat eerste erkennen wij ook, maar tevens gelooven wij, dat God zich in Zijnen Zoon geopenbaard heeft, die op aarde is gekomen om onze zonden weg te nemen; wiens leven en sterven ons ten leidraad strekt op aarde; wiens woorden en daden ons troosten in droefheid, ons heiligen in vreugde, en wien lief te hebben het zaligste genot is."

De vrouwen hadden haar bij die woorden aandachtig aangestaard; zij hadden de reine ernst op ANNA's gelaat gelezen, en wat dan ook de priesters van de christelijke ketterij verklaard hadden, zonderling kwam het haar voor, dat men er met zooveel gevoel over spreken kon, want — men vergeve haar die fout, die zelfs den beschaafden uit onzen tijd aankleeft — zij begrepen niet, dat hetgeen zij dwaling noemden door een ander voor waarheid kon worden gehouden.

— „Ik heb wel eens gehoord", sprak de djouw poetri," dat koning SAHID,

die hier regeerde toen uwe landgenooten voor het eerst onze kust bezochten, eene godsdienstoefening der Hollandsche christenen heeft bijgewoond.

— „Ik betwijfel het, want de Hollanders komen daarvoor, even als gij, in een tempel bijeen, en die bestond hier toen niet.

— „Het was ook op een schip," hernam TOLUKKO's gemalin, blijde dat zij ANNA iets van hare landgenooten kon verhalen, dat deze zelve niet wist. „De vlootvoogd van NECK lag met zijn schip *Amsterdam* op eenigen afstand van de kust. Op een Vrijdag — neen op een Zondag, dan houdt gij immers uw rustdag? — liet koning SAHID zich met zijn korakora aan boord brengen en vond er allen nedergeknield, uitgezonderd den provoost, die met eene roede op het half-verdek stond om, zoo als hij door gebaren wees, de orde te bewaren. Toen de koning zag, dat hij niet nederknielde, omdat hij in dienst was, vroeg hij hem zijn doornen stokje af en vervulde de plaats van den provoost, die nu ook knielde, tot dat de godsdienst geëindigd was. Van dien tijd af houden de Ternatanen u niet meer voor een volk zonder godsdienst en zonder land, zoo als de Portugezen voorheen van u verspreid hadden. *) Zeker was het door den Zaligmaker, dien de Hollanders met zòòveel eerbied aanbidden, dat niemand des konings komst scheen te bemerken."

— „Zeker wel," zeide ANNA.

— „Ik zou zulk eene godsdienstoefening wel eens willen bijwonen," sprak GAMMA LAMMA, „of komen daar geene vrouwen."

— „Zij hebben nu slechts zelden plaats; sinds drie jaren en eenige maanden zijn wij zonder predikant, zoo als wij onze geestelijken noemen, maar, bedrieg ik mij niet, dan wordt eerstdaags een onzer geestelijken hier verwacht en zoo die godsdienstoefening houdt wil ik trachten u toegang te verschaffen.

— „Zonder priester"! riep dain ROZE verwonderd uit, „wie doet dan de gebeden voor de afgestorvenen? wie sluit de huwelijken? wie verdeelt de erfenissen? wie zamelt de giften in? wie predikt? Neen jufvrouw ANNA, zeg niet, dat uw geloof beter is dan het onze, indien gij zoo weinig belangstelling er voor koestert, dat er niet eens priesters bij u zijn!"

ANNA wist waarlijk niet wat te antwoorden. Dain ROZE, minder verstandig dan hare schoonzuster, begreep niet dat men eene godsdienst zonder priester kon hebben, en dat al die pligten òf vervallen òf anderen ze waarnemen konden.

De djouw poetri had er een beter begrip van. „De Hollanders gelooven zelven, niet waar?" vroeg zij, zonder de zonderlinge beschuldiging te begrijpen, die zij daardoor tegen hare eigene godsdienst uitte.

Nog geruimen tijd werd dit gesprek in dien geest voortgezet; want, wij zeiden het reeds, de beide zusters des konings muntten in beschaving en verstand boven hare landgenooten uit, die overigens erkend worden als een volk met een scherp oordeel en een helder hoofd. Wat de kennis der

---

*) Deze gebeurtenis wordt door VALENTIJN medegedeeld. Zij had plaats in 1601.

godsdienst betreft, mogen de Indische vrouwen lager staan dan de Westersche, en er zich ook veel minder om bekommeren, met belangstelling luisterden zij toch naar ANNA's woorden, die van hare zijde de zaden poogde te strooijen van het Evangelie, dat ook zij zich als Christin geroepen achtte allen volken te verkondigen, zonder te bedenken, hoe in de vesting Oranje zelve, sedert meer dan drie jaren, de belijders van dat Evangelie aan hun lot waren overgelaten. In een volgend hoofdstuk hopen wij iets meer omtrent den zedelijken toestand der Hollanders mede te deelen.

Nadat GAMMA LAMMA hare bezoekster nog eenige ververschingen, grootendeels in vruchten bestaande, had voorgezet, nam deze afscheid. Maar eerst ontving zij, volgens gewoonte, een aandenken, dat in een fijn geborduurden neusdoek bestond. Dain ROZE schonk haar een groot stuk sandelhout, dat de Indische vrouwen tot poeder wrijven om het, vermengd met welriekende olie, waarvan haar de djouw poetri eene flesch vereerde, als een balsem te bezigen, waarmede zij haar ligchaam bestrijken. De slavin van MAULANDA gaf aan eene van ANNA's bedienden een kokosdop mede, met klapper-melk en limoensap gevuld, dat evenzeer voor de inlandsche dames een bestanddeel van het toilet uitmaakt.

Met die geschenken nam de dochter van den landvoogd de reis naar Oranje aan, ten eenemale onkundig van de gevolgen, die haar bezoek na zich zou slepen.

(*Wordt vervolgd.*)

Eene stem uit Java over de pandjes- of lombard-huizen in Nederlandsch Indië.

In alle werelddeelen bestaan zekere inrigtingen van liefdadigheid, om aan minder gegoede menschen in tijd van gebrek, niet aalmoezen, maar eene eerlijke en eervolle hulp te bezorgen, tegen eene vergoeding, die den helper schadeloos stelt, en dengenen, die geholpen wordt, niet drukt.

In vroegere jaren waren het de geestelijkheid en de kloosters, die zich met dat werk van liefdadigheid belastten, en van hunne schatten gebruik maakten, om aan hunne beschermelingen geringe sommen te verstrekken tegen nederlegging van een pand, dat teruggegeven werd, wanneer de debiteur weder in staat was, het geleende aftedragen. Later werd dit een bedrijf van kapitalisten, onder anderen van de Italiaansche geldwisselaren te Parijs, Londen, Amsterdam en in andere plaatsen, die van hun vaderland, Lombardije, den naam droegen van „lombards". Van daar de naam van lombardhuizen, eveneens als van de geestelijke inrigtingen van die soort van liefdadigheid de naam afkomstig is van „monts de piété".

Iedereen weet, hoe men in de laatste jaren ook in Nederland de zoogenaamde „*pandjeshuizen*", vroeger de kanker van het volk, door streng toezigt op de rentebepalingen, bewaring en teruggave der panden, tot wezenlijke „toevlugten der armen" heeft trachten te maken.

Maar in Nederlandsch Indië, waar, behalve de „Heeren", iedereen arm is, in Nederlandsch Indië schijnt men dat toezigt voor niet noodig te houden. In Nederlandsch Indië is de groote en eenige kwestie, *geld maken*. Tot dat doel moeten ook de *pandjeshuizen* strekken, onverschillig, of zij een invretende en nooit genezende kanker zijn voor de inlandsche bevolking.

De pandjeshuizen worden aan den meestbiedende verpacht. Dat zich met die vuile bezigheid niemand belasten wil, dan een Chinees, is voor iedereen, die de Indische maatschappij kent, duidelijk. De Chinees, die in zijne taal en in zijn hart vergeefs zoekt naar de woorden zedelijkheid, eergevoel, en andere zielverheffende eigenschappen, de Chinees staat overal voorop, waar men een beul noodig heeft, mits hij maar *geld verdient*; de pandjeshuizen zijn uitsluitend in *zijn* bezit.

Tijdens het bestaan der *bazarpachten* heeft men zoo lang en luide geklaagd over de knevelarijen, waartoe deze belasting aanleiding gaf, dat de Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST ze eindelijk heeft afgeschaft. Hij verdient daarvoor lof en dank. Maar wanneer men den tijd der afschaffing in aanmerking neemt, en hetgeen later geschied is, verdient hij dan dien dank zóó uitsluitend? kan men dan voor hem dien straalkrans van huma-

niteit eischen, dien de anders zoo helder ziende liberale partij hem op het hoofd wil drukken? Is hij het niet, die door zijne maatregelen het ligchaam en ziel bedervende gebruik van opium weder op eene ontzettende wijze heeft doen toenemen? Heeft hij niet de opium weder voor een' prijs verkrijgbaar gesteld, waarvoor hij vroeger slechts op den gevaarlijken weg der smokkelaren kon verkregen worden? Heeft hij daardoor niet een toestand gewettigd, die vroeger ten minste toch misdadig was? Heeft hij zich niet verzet tegen het advies van den raad van Indië, om aan de bevolking eene betere betaling voor de koffij toeteleggen, en dat op de meest ligtvaardige gronden, dat het die bevolking wel gaat en dat de schatkist dat geld, *het eigendom van den planter*, niet kan missen? Is de afschaffing der bazarpachten niet geschied in 1851, toen THORBECKE aan het hoofd van het Ministerie stond, en zijn de andere maatregelen niet genomen onder het Ministerie VAN HALL, den geldmaker, den man der vrijwillige leening van 1844? *).

---

*) Wij zijn in geenen deele geroepen, en wij gevoelen ons ook volstrekt niet geneigd, om het bestuur van den Gouverneur-Generaal DUIJMAER VAN TWIST in alle opzigten in onze bescherming te nemen en te verdedigen. Ook in ons oog zijn toen groote fouten en verkeerdheden gepleegd. Maar wat wij in dien opperlandvoogd vooral prijzen is de algemeene strekking zijner handelingen, die volstrekt niet gerigt was tot het bevestigen en versterken van het oude koloniale stelsel, maar integendeel om de vermolmde grondslagen van dat verderfelijk systeem los te maken en door betere te vervangen.

Overigens verlieze men, bij de beoordeeling van het bestuur van den heer VAN TWIST, vooral niet uit het oog, dat zijne handen gebonden waren. De Minister van Koloniën oefende een zeer gestreng en naijverig toezigt over zijne verrigtingen uit — en die Minister was de heer PAHUD! Wie kent de korrespondentie tusschen die twee? Kende men die, dan zou misschien blijken, hoeveel berispingen, gispingen en afkeuringen den heer VAN TWIST zijn te beurt gevallen wegens handelingen, waarom hem door ons lof en dank werd toegebragt. Dan zou blijken, hoeveel voorstellen tot hervorming en verbetering door den Gouverneur-Generaal aan den Minister zijn gedaan, maar door dezen zijn ter zijde gelegd of geweigerd en verworpen. Dit althans is zeker, dat er tusschen deze beide autoriteiten op het laatst zulk eene verkoeling plaats greep, dat hunne korrespondentie daarvan den invloed ondervond, en geene voorstellen van eenig gewigt meer werden gedaan, dewijl de ondervinding had geleerd, dat dit toch vruchteloos was.

Maar nog meer. Daar de Minister van Koloniën, de heer PAHUD, onder de voogdij stond van den heer J. C. BAUD, zoo moesten de voorstellen van den Gouverneur-Generaal VAN TWIST ook de goedkeuring van den heer BAUD wegdragen, om ingang te kunnen vinden. En nu is het bekend, in welken geest een bestuur over Indië gevoerd moet worden, dat dezen bevalt. Nog onlangs is gebleken, hoe men van die zijde de handelingen van den heer VAN TWIST beoordeelt. In een rapport over het *Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over* 1853, uitgebragt door eene kommissie waarvan de heer BAUD lid was en de meerderheid geheel in zijnen geest stemde, komt de volgende zinsnede voor: „Het blijkt nu uit de opgave (blz. 124), dat de Gouverneur-Generaal de bazarpachten heeft afgeschaft, zonder voorafgaande magtiging des Konings. Dat vermogt hij alleen te doen in geval van urgentie. Het is twijfelachtig of die urgentie inderdaad bestond. Opmerkelijk is het althans, dat de goedkeuring op deze handeling van 1851 eerst in 1853 ontvangen werd."

Zoo denkt de heer BAUD over deze handeling van den heer VAN TWIST, waardoor hij aan de Javasche bevolking zulk eene groote weldaad heeft bewezen! En aan het goedvinden van eenen Minister, die onder de leiding van een man met zulke beginselen stond, was de heer VAN TWIST gebonden. Dat behoort men toch wel in aanmerking te nemen, wanneer men zijn bestuur beoordeelt.

Uit de aangehaalde woorden blijkt, hoe groot de erkentelijkheid is, die wij voor de afschaffing der bazar-regten, aan den heer VAN TWIST verschuldigd zijn. Had hij den moed niet gehad, om den knoop door te hakken, nog zou hij niet ontward zijn. Daarom nam ik dan ook de vrijheid, in de zitting van 14 November 1856, den afgetreden Gouverneur-Generaal te verdedigen tegen den onverdienden blaam, die men op hem trachtte te werpen. „Indien ooit", zoo zeide ik onder anderen, „eene handeling dringend noodzakelijk was, dan was het juist de afschaffing der bazar-regten. Alle adviezen, die sedert tien en meer jaren van alle autoriteiten waren ingewonnen, alle adviezen van residenten, directeurs van finantiën, van kontroleurs, van alle desbevoegden, kwamen bijna gelijkluidend hierop neder, dat die bazar-pacht was een kan-

Eindelijk, heeft de heer DUYMAER VAN TWIST verbetering gebragt in de inrigting en werking der *pandjeshuizen*?

Of die verbeteringen dringend vereischt worden, moge iedereen beoordeelen, die weet, aan welke geldafpersingen de inlander blootgesteld is, die van de „toevlugt der armen", de pandjeshuizen, gebruik moet maken.

Men wil den Chinees uit de binnenlanden weren; men wil den Javaan aan zijnen invloed (dien de Minister in de Tweede Kamer, als gevaarlijk voor ons bestaan op Java, met gloeijende kleuren afschildert) onttrekken; doch wat baten de te dezer zake bestaande wetten en besluiten, wanneer in de afgelegenste dessa's lombardhuizen en amfioen-kitten verspreid blijven, waardoor aan zwermen van Chinezen het middel wordt aangewezen, om zich overal te nestelen?

Wij beschouwen het als hoogst gewigtig, de Nederlandsche natie op een der schandelijkste bronnen te wijzen, waaruit het *batig slot* is zamengesteld.

Slaat het Indisch Staatsblad van 1849, n°. 52 open, lees daar (Bijlage lit. C.) *), en overweeg de daarbij gearresteerde voorwaarden voor de pacht der pandjeshuizen, die niets behelzen, dan eene bevestiging der voorwaarden, reeds gearresteerd bij besluit van den Gouverneur-Generaal in Rade dd. 18 October 1831 n°. 5, en heden nog werken. Een rilling moet ieder weldenkend lezer overkomen bij een vlugtigen blik op het tarief van renten, waarop de pachter het geld voorschiet.

---

ker aan de het voortdurend bestaan der Javaansche maatschappij. Het was dus urgent dien kanker weg te nemen. En nu verheug ik mij dubbel, dat de Gouverneur-Generaal die urgentie heeft erkend en den moed heeft gehad om te handelen. Want als ik nu zie, dat er twee, ja bijna drie jaren noodig zijn geweest, om op die handeling de goedkeuring van het opperbestuur te verkrijgen; als ik nu zie, dat nog altoos met zekeren wrevel en weerzin van deze regeringsdaad wordt gesproken, dan vrees ik, dat, indien de Gouverneur-Generaal dien moed niet had gehad, op dit oogenblik de belasting nog zou bestaan."

Overigens zijn wij het met den geachten schrijver volkomen eens in zijn oordeel over de opiumpacht en de vehooging der prijzen voor den koffij aan de planters. Wij hebben dit reeds meermalen te kennen gegeven, en wij zullen niet rusten voor, althans wat dit laatste betreft, de regtvaardigheid is betracht. DE REDACTIE.

*) Tot het gemak onzer lezers laten wij art. 6 der voorwaarden voor de pacht der pandjeshuizen hieronder volgen.

„ De pachter zal den volgenden interest mogen berekenen:

Van een pand beleend voor gulden.	Voor eene week.		Voor eene maand.		Voor drie maanden.		Voor zes maanden.		Voor negen maanden.		Voor twaalf maanden.		Om terugge-geven te worden binnen
	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	
1	„	1h. [1]	„	6 h.	„	20							DRIE MAANDEN,
2	„	3h.	„	13 h.	„	40							
3	„	5	„	20	„	60							
4	„	6 h.	„	26 h.	„	80							
5	„	8	„	33 h.	1	„							
6	„	10	„	40	1	20							
7	„	11 h.	„	46 h.	1	40							
8	„	13 h.	„	53 h.	1	60							
9	„	15 h.	„	60	1	80							

[1]) De h. in deze tabel beteekent een half.

Teregt heeft de regering *thans* in haar burgerlijk wetboek verklaard, dat

Van een pand beleend voor gulden.	Voor eene week.		Voor eene maand.		Voor drie maanden.		Voor zes maanden.		Voor negen maanden.		Voor twaalf maanden.		Om terugge-geven te wor-den binnen
	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	
10		16 h.		66 h.	2	″	4	″					ZES MAANDEN.
11		18		71 h.	2	13 h.	4	26 h.					
12		20		76 h.	2	26 h.	4	53 h.					
13		20		80	2	40	4	80					
14		21 h.		85	2	53 h.	5	6 h.					
15		23 h.		90	2	66 h.	5	33 h.					
16		23 h.		93 h.	2	80	5	60					
17		25		98	3	93	5	86 h.					
18		26 h.	1	03	3	06 h.	6	13 h.					
19		26 h.	1	06 h.	3	20	6	40					
20		28	1	11 h.	3	33 h.	6	66 h.					
21		30	1	16 h.	3	46 h.	6	93 h.					
22		30	1	20	3	60	7	20					
23		31 h.	1	25	3	73 h.	7	46 h.					
24		33 h.	1	30	4	86 h.	7	73 h.					
25		33 h.	1	33 h.	4	″	8	″					
26		35	1	38	4	13 h.	8	26 h.					
27		36 h.	1	43 h.	4	26 h.	8	43 h.					
28		36 h.	1	46 h.	4	40	8	80					
29		38	1	51 h.	4	53 h.	9	6 h.					
30		40	1	56 h.	4	66 h.	9	33 h.					
31		40	1	60	4	80	9	60					
32		41	1	63 h.	5	90	9	80					
33		41 h.	1	66 h.	5	″	10	″					
34		42 h.	1	70	5	10	10	20					
35		43 h.	1	73 h.	5	20	10	40					
36		44 h.	1	76 h.	5	30	10	60					
37		45	1	80	5	40	10	80					
38		46	1	83 h.	5	50	11	″					
39		46 h.	1	86 h.	5	60	11	20					
40		47 h.	1	90	5	70	11	40					
41		48	1	39 h.	5	80	11	60	17	40			NEGEN MAANDEN.
42		49	1	96 h.	5	90	11	80	17	70			
43		50	2	″	6	″	12	″	18	″			
44		51	2	3 h.	6	10	12	20	18	30			
45		51 h.	2	6 h.	6	20	12	40	18	60			
46		52 h.	2	10	6	30	12	56 h.	18	90			
47		53 h.	2	13 h.	6	40	12	80	19	20			
48		54 h.	2	16 h.	6	50	13	″	19	50			
49		55	2	20	6	60	13	20	19	80			
50		56	2	23 h.	6	70	13	40	20	10			
51		56 h.	2	26 h.	6	80	13	60	20	40			
52		56 h.	2	30	6	86 h.	13	83 h.	20	60			
53		58	2	31 h.	6	93 h.	14	86 h.	20	80			
54		58	2	33 h.	6	″	14	″	21	″			
55		60	2	36 h.	7	6 h.	14	13 h.	21	20			
56		60	2	38	7	13 h.	14	26 h.	21	40			
57		60	2	40	7	20	14	40	21	60			
58		60	2	43 h.	7	26 h.	14	53 h.	21	80			
59		61 h.	2	45	7	33 h.	14	66 h.	22	″			
60		61 h.	2	46 h.	7	40	14	80	22	20			
61		63 h.	2	50	7	46 h.	14	83	22	40			
62		63 h.	2	51 h.	7	53 h.	15	6	22	60			
63		63 h.	2	53 h.	7	60	15	20	22	80			
64		63 h.	2	56 h.	7	66 h.	15	33 h.	23	″			
65		65	2	58	7	73 h.	15	46 h.	23	20			
66		65	2	60	7	80	15	60	23	40			
67		66 h.	2	63 h.	7	86 h.	15	73 h.	23	60			
68		66 h.	2	65	7	93 h.	15	86 h.	23	80			
69		66 h.	2	68 h.	8	″	16	″	24	″			
70		66 h.	2	70	8	6 h.	16	13 h.	24	20			

in Indië geen woeker bestaat; maar te gelijk autoriseerde zij sedert vele jaren het heffen eener rente van den behoeftigen Javaan, waartegen alle bekende woekerrenten in het niet verdwijnen. Bij den woekeraar op Java hoort men van 1, 1½, soms zelfs van 2 pCt. maandelijksche rente gewagen, en die woekeraars, wanneer zij bekend worden, wijst men met den vinger na! En in een Gouvernements-etablissement neemt men 3¼, bij kleine sommen tot 6 pCt.? *Zes procent* in de „toevlugt der armen!!"

En de vaderlijke zorg der regering strekt zich zoo ver uit voor die toevlugt der armen, dat niet alleen aan den inbrenger verboden wordt voor eene som van beneden de *f* 100 (en welke arme borgt *meer*?) geld op te nemen bij een partikulier tegen pandgeving en *mindere* rente; neen, zelfs het medelijden wordt aan banden gelegd, want — (verneem het, Nederlandsche lezer, die u verheugt over het jaarlijks meer en meer aangroeiend *batig slot*) — gij moogt in Indië aan uwen natuurgenoot, dien gij niet kent en toch helpen wilt, tegen deponering van een pand *geen geld* leenen, al is

---

Van een pand beleend voor gulden.	Voor eene week.		Voor eene maand.		Voor drie maanden.		Voor zes maanden.		Voor negen maanden.		Voor twaalf maanden.		Om terug te gegeven te worden binnen
	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	Gld.	Cts.	
71		68	2	71 h.	8	15 h.	16	26 h.	24	40	32	53 h.	
72		70	2	73 h.	8	20	16	50	24	60	32	80	
73		70	2	76 h.	8	26 h.	16	53 h.	24	80	33	10	
74		70	2	78	8	33 h.	16	66 h.	25	„	33	33 h.	
75		70	2	80	8	40	16	80	25	20	33	60	
76		71 h.	2	83 h.	8	46 h.	16	93 h.	25	40	33	86 h.	
77		71 h.	2	85	8	53 h.	17	6 h.	25	60	34	13 h.	
78		71 h.	2	86 h.	8	60	17	20	25	80	34	40	
79		71 h.	2	90	8	66 h.	17	33 h.	26	„	34	66 h.	
80		73 h.	2	91 h.	8	73 h.	17	56 h.	26	20	34	93 h.	
81		73 h.	2	93 h.	8	80	17	60	26	40	35	20	
82		73 h.	2	95	8	85	17	70	26	65	35	40	TWAALF MAANDEN.
83		74 h.	2	96 h.	8	90	17	80	26	70	35	60	
84		74 h.	2	98	8	95	17	99	26	83	35	80	
85		75	3	„	9	„	18	„	27	„	36	„	
86		75	3	1 h.	9	5	18	10	27	15	36	20	
87		76	3	3 h.	9	10	18	20	27	30	36	40	
88		76	3	5	9	15	18	30	27	45	36	60	
89		76 h.	3	6 h.	9	20	18	40	27	60	36	80	
90		76 h.	3	8	9	25	18	50	27	75	37	„	
91		77 h.	3	10	9	30	18	60	27	90	37	20	
92		77 h.	3	11 h.	9	35	18	70	28	5	37	40	
93		78	3	13 h.	9	40	18	80	28	20	37	60	
94		78	3	15	9	45	18	90	28	35	37	80	
95		79	3	16 h.	9	50	19	„	28	50	38	„	
96		80	3	18	9	55	19	10	28	65	38	20	
97		80	3	20	9	60	19	20	28	80	38	40	
98		80	3	21 h.	9	65	19	30	28	95	38	60	
99		81	3	23 h.	9	70	19	40	28	10	38	80	
100		81 h.	3	25	9	75	19	50	29	25	39	„	

„Dit tarief zal in de Nederduitsche, Inlandsche en Chinesche talen, op een houten bord geschilderd, en op eene zigtbare plaats in elk der toegestane pandjeshuizen opgehangen worden; bij ontstentenis van dien, zal de pachter telkens verbeuren eene geldboete niet te boven gaande vijf honderd gulden."

het uit zuivere menschenliefde, en dus *zonder rente.* Immers in art. 20 der pachtvoorwaarden leest gij: „Het zal aan niemand voorloofd zijn eenige beleeningen van geld op pand te doen, beneden of tot de som van *een honderd gulden*, hetzij niet dan wel zonder berekening van interessen, of onder welke benaming het ook zijn moge, aangezien de pachter alleen het uitsluitend regt daartoe heeft. Iemand derhalve bevonden wordende, in overtreding hiervan een zoodanige beleening op pand gedaan te hebben, zal niet gehouden zijn tot teruggave van het pand, maar ook al het regt tot terugvordering van de geleende som verliezen, en daarenboven telken reize verbeuren eene boete, vijfmaal het beloop der geleende som bedragende." En dat is geene wet, waarbij men het oog toedrukt bij overtreding, gelijk men doet met zoo vele wetten, die in het *belang* van den inlander gemaakt zijn, bij voorbeeld: de wet over de betaling der koffij, waarvan men de bepaling, dat de prijs, den planters toe te kennen, zich zal regelen naar den marktprijs, door onzedelijke redeneringen wegcijfert; neen, wij zouden processen kunnen aanhalen, waarbij sommen beneden de ƒ100, tegen 1 pCt. *'s maands* geleend, (het Gouvernement geeft den Chinees vrijheid 1½ cent van de gulden *in de week* te heffen), met pand en al verbeurd zijn verklaard.

Wij vragen elk gemoedelijk lezer; indien het geldgebrek in 1831 al eene zwakke verontschuldiging kan opleveren voor het destijds vastgesteld tarief der rente van de pandjeshuizen, mag eene dusdanige instelling van woeker en afzetterij thans nog langer onder de bescherming blijven van eene regering, als de onze, die zich „Christelijk" noemt, die aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië *bescherming van den inlander* als een' zijner hoogste verpligtingen oplegt (Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië art. 55), eene regering, die uit Indie, behalve de indirekte winsten, 's jaars bijna 30 millioen trekt ten behoeve van Nederland? Inderdaad, indien dat zoo blijven moet, dan wordt daardoor op nieuw bevestigd, 't geen de heer VAN HOËVELL bij de behandeling van dat art. 55 beweerde, dat de inlandsche bevolking aan zulke holle woorden al zeer weinig heeft. Hij had gelijk, toen hij zeide: „Nadenkende over de redenen, waarom men dergelijke bepalingen wel in de wet zou hebben opgenomen, ben ik tot dit resultaat gekomen: zou het niet zijn eene vlag, die men hoog ophijscht en breed laat wapperen, ten einde voor te komen, dat niet uit de geheele inrigting van het schip, uit den ganschen bouw van de romp, het vermoeden mogt worden gewekt, dat er contrabande aan boord is. Eene vlag en niets meer. De bescherming der inlandsche bevolking, tegen wien ook, is een der gewigtigste pligten van den Gouverneur-Generaal!" Maar moet de Javaan dan niet beschermd worden tegen den woeker van den Chinees? En de Gouverneur-Generaal verhindert hem, om bij anderen tegen eene lage rente te leenen, en drijft hem naar den gepriviligeerden Chineschen pachter, om 1½ cent van de gulden in de week aan interest te betalen!

Eene som van ruim ƒ300,000 maakt een gedeelte uit van de 30 mil-

lioenen, die het Nederlandsche volk jaarlijks uit Indië in zijne schatkist ziet storten; en dat gedeelte is de opbrengst van het zweet en bloed van die arme Javanen, die tot de pandjeshuizen hunne toevlugt moeten nemen, wanneer zij door ziekte geteisterd worden, of wanneer zij tot *onbetaalde* Gouvernements of persoonlijke heerendiensten geprest zijn, en hunne vrouwen en kinderen gebrek lijden, omdat de vader, de eenige verzorger van het gezin, zijne krachten vergeefs verspilt. *Zal die smet, die aan de Nederlandsche schatkist kleeft, niet eens tot een vloek worden voor het Nederlandsche volk?*

Werd de rente der pandjeshuizen behoorlijk geregeld en de opbrengst aan de gestichten voor arme en zieke Javanen overgelaten, dan ware die instelling een zegen voor de natuurgenooten van degenen, die de rente betaald hebben. Maar neen! voor ondersteuningen van dien aard, altijd schraal genoeg, neemt men de toevlugt tot de fondsen der weeskamers! Wij zullen hierover in het voorbijgaan een klein feit aanhalen. Te Soerabaja bevindt zich sedert onheugelijke tijden een „leprozen-gesticht", ook wel genaamd „armen-gesticht", ter opname, afzondering en verpleging van inlanders, behebt met afzigtelijke en ongeneeslijke kwalen. In vroegere jaren werd eene niet onbelangrijke subsidie uit 's lands kas daaraan verleend. Het *batig slot* scheen echter niet langer die bijdrage te kunnen missen; zij werd ingetrokken, en het gesticht aan de partikuliere liefdadigheid overgelaten. Hierdoor zoude die nuttige instelling, het gesticht „Pegirian", te niet zijn gegaan, ware niet het gouvernement andermaal door het gewestelijk bestuur dringend om hulp aangezocht. Toen stelde het Gouvernement eene som van *f* 1000 's jaars beschikbaar, en wel, uit de fondsen der *weeskamers*. Dus geld van de *weeskinderen* tot ondersteuning van de Javanen!!!

Dat de pachter bovendien niet getrouw blijft aan het tarief, is als zeker aan te nemen, te meer, daar een behoorlijk toezigt over zijne administratie onder de tegenwoordige bepalingen ten eenemale ondoenlijk is. De boeken, pandbriefjes, in een woord, *alles is in Chinesche karakters geschreven!* En welk Europeesch ambtenaar kan die ontcijferen?

Het is maar al te bekend, dat men, hoe toegevend soms bij direkte belastingen, zoodra het *pachten* aangaat, het beginsel is toegedaan, om, door de meeste toegeefelijkheid aan den pachter, zoo min mogelijk moeijelijkheden te veroorzaken, ten einde de pachten niet te doen dalen. Zoo wordt dan, ten behoeve van het batig slot, de Javaan ook prijs gegeven aan de ongehoorde eischen der pachters van de pandjeshuizen; in plaats van daardoor bijstand te vinden, wordt hij, *onder de bescherming der wet*, nog dieper in armoede gedompeld. En wil hij aan de eischen dier bloedzuigers geen gehoor geven, dan kan hij uit den tijdelijken nood, waarin hij verkeert, zich niet redden; want niemand anders mag hem op pand leenen dan de Chinees!

Is de Nederlandsche volksvertegenwoordiging bekend geworden met de overdreven heffingen, die de Chinees als *bazar-pachter* vroeger, op helde-

ren dag en onder het oog der inlandsche hoofden, *ongestraft* kon doen; zij kan daaruit afleiden, hoe hij in hoedanigheid van *lombardhouder* in het duister van zijne spelonk handelt. Moet het dus niet bevreemden, dat die vertegenwoordiging over de *pandjespacht* het stilzwijgen bewaart?

Men heeft ons de bedenking geopperd, dat eene wijziging van het tegenwoordige tarief der pandjeshuizen de toevlugt tot de lombardhuizen te gemakkelijk maken, en de spilzucht der Javanen in de hand zoude werken. Wij hebben die redenering niet kunnen begrijpen. Zij kan gegrond zijn bij de amfioen-pacht, en daar heeft men het beginsel juist verzaakt; maar de lombardhuizen behooren eene toevlugt te zijn voor oogenblikkelijk gebrek, en met die bedoeling mag er niet aan gedacht, noch op gelet worden, dat zij ook een middel kunnen zijn voor den spilzieke, om aan geld te komen. Maar indien de instelling bestond, om van het inbrengen van pandjes af te schrikken, dan ware het nog beter, de pandjeshuizen geheel af te schaffen, en het leenen op pandjes voor strafbaar te verklaren. Is echter *hulp* de bedoeling, dan moet de instelling zoodanig zijn, dat zij wezenlijk tot hulp verstrekt; er moet dan geen *voordeel*, veel minder *afzetterij*, mede beoogd worden.

Wie thans op Java in de pandjeshuizen te regt komt, kan nagenoeg zeker zijn, zijn eigendom nooit terug te krijgen; maar allen hadden beter gedaan, de panden maar dadelijk te verkoopen.

De lombardpacht op Java bragt in 1854 eene som van ongeveer *f* 300,000 op. Weinige jaren vroeger was zij *eene ton* minder. Hierbij kan men gerust nog eens het vierdubbelde rekenen voor hetgeen tot onderhoud en winst der pachters er bij komt, en dus mede door den Javaan betaald wordt. Dat die vermeerdering van den pachtschat aanleiding geeft tot hoogere heffingen en knevelarijen, is als zeker aan te nemen; dat zij geen bewijs is van toenemenden rijkdom onder de Javanen, waarvan zoo hoog wordt opgegeven, maar wel een nieuw bewijs van toenemend pauperisme, zal wel geen betoog behoeven. Voeg daar nu nog bij het toenemend gebruik van amfioen, en dan vragen wij: mag men over die teekenen des tijds op Java niet bekommerd zijn?

Vroeger, in 1827, heeft men eens het tarief verminderd, en toen verminderde de pachtschat. Fluks werd het weder verhoogd, en is sedert 26 jaren niet meer gewijzigd geworden.

Wij hopen, dat de volksvertegenwoordiging zich deze zaak aantrekken, en met de regering in overleg zal treden, ten einde eene wijziging in de inrigting der pandjeshuizen te brengen. Wij schrijven met die bedoeling, en zouden als eerste en dadelijk te nemen maatregel wenschen:

1. Dat de administratie in de taal van het distrikt moet gevoerd worden, waar het pandjeshuis bestaat.

2. Dat voorloopig de gemiddelde opbrengst gedurende 3 jaren op elke plaats berekend worde, en de regering *de helft* daarvan, alleen bestemd voor de liefdadige inlandsche gestichten, van den pachter verlangt, en dat daarentegen

3. Hij pachter wordt, die bij den afslag *de minste rente mijnt.*

Wij bevelen dit onderwerp aan de overweging van allen aan, die eenigen invloed op het lot van den Javaan kunnen uitoefenen, en daarom in de eerste plaats aan den Minister van Koloniën. Hij heeft bij zekere gelegenheid, over een ander onderwerp handelende, te kennen gegeven *), hoe zeer hij den verderfelijken invloed kent, dien Chinezen, wanneer zij vrij spel hebben, op het lot der Javanen kunnen uitoefenen. „Hoezeer ik," zoo sprak hij onder anderen, „op Java Chinesche officieren en andere personen van die natie heb gekend als achtenswaardige menschen, zoowel in handel en nijverheid, als in de inlandsche regtbanken, ben ik echter beducht, dat hunne onvoorwaardelijke toelating in de binnenlanden, waar zij zoo ruimschoots de gelegenheid vinden, om aan hunnen in het algemeen despotieken en wellustigen aard te voldoen, bedenkelijke gevolgen zou kunnen hebben..... En nu zou men de inlandsche bevolking op Java, die volgens het regeringsreglement onder de bijzondere bescherming der Nederlandsche regering gesteld is, ten prooi geven aan konkurrenten van dien stempel, die door die bevolking zelve gevreesd worden!" En op deze wijze eindigde de heer MIJER zijne beschouwing over de Chinezen: „Ik zeg nu nog na zestig jaren, wat de Gouverneur-Generaal VAN OVERSTRATEN in zeer algemeenen zin herinnerde, dat de Chinezen de bloedzuigers zijn der Javanen."

Maar als de Minister van Koloniën die overtuiging heeft, dan moet hij onmiddelijk aan die bloedzuigers het officiële karakter ontnemen, waardoor zij in de gelegenheid worden gesteld, om het bloed der Javanen naar hartelust te zwelgen. Geen Chinees moet meer als pachter van eenig lands middel worden toegelaten, want juist die hoedanigheid maakt het hem gemakkelijk, om op allerlei ongeoorloofde wijzen, 't zij door het middel dat hij gepacht heeft, 't zij langs geheel andere wegen, door de Javanen te knevelen en uit te zuigen, zich zelven te verrijken. En boven alles staat hier de pacht der pandjeshuizen. Als een Chinesche pachter zich hield aan het tarief, dan reeds zou hij een, door het gouvernement gepriviligeerden, woeker drijven; maar hij houdt zich niet aan dat tarief, hij neemt zoo veel als hij krijgen kan.

Daarom hebben wij vooral de aandacht van den Minister van Koloniën op dit onderwerp willen vestigen. Wij hopen, dat onze roepstem niet te vergeefs zal zijn.

JAVA.
Junij 1857.

Aan het bovenstaande artikel, ons met de laatst aangekomen landmail toegezonden, hebben wij gaarne eene plaats ingeruimd. Wij deelen volkomen in den wensch van den geachten schrijver, dat zijne roepstem niet te vergeefs moge zijn; maar wij vreezen, dat zij nog dikwijls herhaald zal

*) In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, op 12 December 1856, bij gelegenheid eener diskussie over de suikerkontrakten op Java.

moeten worden, eer zij gehoor vindt. Zoo is het met de bazar-pacht gegaan. Jaren lang hebben wij met kracht tegen die onzedelijke en het volk uitputtende belasting gestreden; wij hebben niet opgehouden, het verderfelijke daarvan aan te toonen; bijna in elke aflevering keerden wij nieuwe wapenen tegen die schandelijke pacht — en eindelijk hebben wij getriomfeerd. Zoo gaat het met zoo vele verkeerdheden, misbruiken en oude maar hoogst onregtvaardige en schadelijke instellingen, die wij bestrijden. Zoo zal het ook gaan met de pacht der „pandjeshuizen."

't Is niet de eerste maal, dat wij op deze, het Gouvernement onwaardige, bron van inkomsten opmerkzaam maken. Reeds zes jaren geleden plaatsten wij een artikel *), waarin de noodzakelijkheid betoogd werd, zoo niet van de afschaffing dan toch van eene geheele herziening en verbetering dier pacht. Menige bijzonderheid, in het stuk dat wij thans onzen lezers aanbieden, komt ook reeds in dat opstel voor. Maar nog op een ander verderfelijk gevolg van die pacht wordt daarin gewezen, waarvan wij de kennisneming ook thans onze lezers niet willen onthouden. „De dieven", zoo wordt daar gezegd, „aan wie het Gouvernement gepatenteerde agenten heeft verzekerd in de personen zijner pachters, ondervinden sedert dien tijd geene moeijelijkheden meer, om zich van de gestolene goederen te ontdoen. Er is in het reglement op deze pacht wel gezegd, dat, indien bij de pachters twijfel mogt ontstaan omtrent den eigendom der aangeboden goederen, zij dan de agenten der policie zullen moeten waarschuwen, maar dat baat niet veel. De Chinezen, die uit hunne natuur zeer schrander zijn, en een bijzonder talent bezitten om onder degenen, die goederen verpanden, de dieven te onderscheiden, in plaats van daarvan aangifte aan de policie te doen, maken integendeel van de gelegenheid gebruik, om de goederen tegen den minst mogelijken prijs te bekomen. Zoo een Europeaan iets ontstolen is, kan hij zeker zijn van dit in een bank van leening terug te vinden; hij kan overtuigd zijn, dat alleen een zijner bedienden den diefstal kan begaan hebben; doch in het register van den Chineschen pachter zijn geheel vreemde personen en kampong's ingeschreven; en indien soms de policie al eenig onderzoek heeft ingesteld naar de door den Chinees opgegeven kampong's, vindt zij toch nimmer de regte personen, daar de ingeschreven naam gefingeerd was. Het verhoor der bedienden met de Chinezen heeft soms onder de eersten de dieven doen ontdekken, maar dit zijn zeldzame gevallen, want de bedienden die stelen hebben in den regel de voorzigtigheid, om een derden persoon de goederen naar de Chinezen te laten brengen. Dan, door welk middel de zaak ook worde ontdekt, zoo men niet kan bewijzen, dat de Chinees medepligtig is, en de Europeaan evenwel zijne goederen wil terug hebben, is deze toch verpligt het geleende geld benevens de verschenen renten terug te geven, daar anders de goederen in veiling gebragt worden."

*) Zie in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, jaargang 1851, II, 378. Het komt voor in een artikel, getiteld: *Over de pachten in het algemeen, de onzedelijkheid van sommige, en de verdrukking, waaraan de overmatige misbruiken van andere de Javaansche bevolking blootstellen.*

Zoo verderfelijk werkt de pacht der pandjeshuizen. Deze overtuiging zullen wij trachten algemeen te maken. Het meest geschikte middel tot bereiking van dat doel is de mededeeling van feiten, waaruit die schadelijke werking blijkt. Dat hebben wij jaren lang gedaan met betrekking tot de bazar-pacht, daartoe in staat gesteld door hen, die op Java in de gelegenheid waren, zelf de werking gade te slaan. Gedurig deelden wij bijzonderheden en gebeurtenissen mede, die als een gevolg en uitvloeisel der pacht moesten beschouwd worden, maar die tevens bewezen, hoezeer de bevolking daar onder leed. Ditzelfde wenschen wij ook ten opzigte der pacht van de pandjeshuizen te doen. Daarom noodigen wij in de eerste plaats den geachten schrijver van het bovenstaande artikel en voorts allen, die het goede bevorderen willen, dringend uit, om ons mede te deelen al wat hun omtrent de werking dier pacht mogt blijken. Wij zullen er een bescheiden en tevens nuttig gebruik van maken, alleen met het doel, om de hervorming zoo niet geheele afschaffing dezer instelling te verkrijgen. Moge deze poging door denzelfden gunstigen uitslag bekroond worden, als onze strijd tegen de belasting op de bazars.

Bloemenkransen voor 't Reglement op de drukwerken in Indië.

(*Vervolg van blz.* 345.)

V.

Aan onze lezers is ongetwijfeld bekend de *Nederlandsche Spektator*, het weekblad van den goeden, beminnelijken, soms wel ietwat ondeugenden, ouden heer SMITS. In n°. 37, uitgegeven op Maandag den 14 September 1857, komt voor een *Brief van de firma* SMITS *en Cie, aan hunne correspondenten te Batavia*, van den volgenden inhoud.

Mijne heeren! Volgens de ons geworden commissiën van uw geacht huis, hebben wij ons gehaast, van onze korrespondenten de noodige monsters van verschillende soorten van binnenlandschen tabak aan te vragen, ten einde te zien, welke wij, op den duur, met succes, als echt Javasche produkten op onze markt konden slijten, met het meeste voordeel voor ons, *à costi*, en zonder onze geachte klanten te leur te stellen, die er op gesteld mogten wezen echten Java-tabak te ontvangen. Wij meenen beide oogmerken, op de meest eerlijke wijze, te kunnen bereiken, door ten minste 1 kilo Java (9de kwaliteit) te vermengen onder 100 kilo's binnenlandschen tabak, en als de vermenging slechts met zorg en naauwkeurigheid geschiedt, en onze knechts ons niet te veel bestelen, zullen wij ook zeker beregtigd zijn, onze klanten te verzekeren, als zij echten Java-tabak van ons verlangen, dat zij ook conscientieus, volgens de gegeven orders, bediend worden, daar zij altijd ten minste 1 percent van de zuivere waar in de verschillende partijen, welke wij hun leveren, zullen ontvangen.

Wij beschouwen dus deze zaak als gelukkig geregeld, en verheugen ons zeer op de steeds klimmende prijzen en op de vermeerdering van consumptie van dat nuttig handelsartikel: — konden wij de knoeijers, die tegen betrekkelijk lage prijzen allerlei vreemd goed in den vorm van rooktabak en sigaren aan den man weten te brengen, en de eerlijke handelaren, zoo als wij zijn, benadeelen, van de markt verdrijven, dan zouden we nog kostelijke zaken kunnen maken: in de gegeven omstandigheden moeten wij ons echter vergenoegen met eene matige winst van netto naauwelijks 75 per cent, — en dat in deze dure tijden!

Maar, mijne heeren! het was eigenlijk niet om deze zaak, dat wij u heden schrijven wilden. Gij vraagt ons, als gewoonlijk, u mededeeling te doen van allerlei belangrijke berigten, welke eenigen invloed over het algemeen en in het bijzonder op den handel met onze overzeesche bezittingen kunnen hebben, en wij haasten ons u eene mededeeling te doen, die nog al vrij belangrijk kan genoemd worden, en welke op de meest wonderlijke wijze ons ter ooren, of liever in handen, gekomen is.

Gij moet namelijk weten, dat onder de verschillende monsters tabak, welke wij uit Amersfoort ontvingen, er *één* was, in een nommer van de *Amersfoortsche Courant* van 14 Augustus l.l., gewikkeld, — een blad, dat helaas! tot dus ver, naar wij vreezen, slechts in den vorm van scheurpapier algemeen verspreid wordt, hoewel het overal en door iedereen verdiende gelezen te worden.

Terwijl wij nu, — na het monster behoorlijk onderzocht te hebben, — achteloos een blik wierpen op het blad, waarin het gewikkeld was geweest, werd ons oog getroffen door de woorden:

„WAAKT OP, EER HET TE LAAT IS!"

en verder lezende, vonden wij dáár een artikel, hetwelk wij ons haasten u mede te deelen, als een der helderste, duidelijkste en meest keurig gestelde stukken, welke wij sedert langen tijd het genoegen hebben gehad te vinden. Wij nemen ons voor, dat artikel uitvoerig met u te bespreken, het bevat wenken, welke, naar wij hopen, dienen zullen om uwe koloniale oogen omtrent vele belangrijke punten eenigzins te openen, — en het kan zelfs, wat voor ons van belang is, u duidelijk doen inzien, waarom wij genoodzaakt zijn, eenige wijziging te brengen in onze betrekking tot uw zeer geacht huis.

Het doel van dat merkwaardig artikel is in drie woorden, het volgende: „ontwaken wij", — of liever om de keurige taal van den schrijver zelven te gebruiken: „waken wij op, eer het te laat is, om te beletten, dat in onze koloniën datgene gebeure, wat nu in Britsch-Indië geschiedt."

Het spreekt van zelf, dat het middel, om dit doel te bereiken, ook aangegeven wordt, en dat is doodeenvoudig niet anders dan: „*in het drukpers-reglement op te nemen, alvorens het te laat is, dat zelfs de Staats-Courant en het Bijblad, bij invoering in Nederlandsch Indië, niet zal mogen worden uitgegeven zonder voorafgaande vergunning der bevoegde magt.*"

En dat, hoe eer hoe liever; — „*of*," roept verder de bezielde en welsprekende schrijver, „*wil men ook te onzent zulks uitstellen, tot dat houdende* (*sic*) *familiën, broeders en zusters, vrouwen en kinderen, onder de moordende kris van den amok-spuwenden Javaan, hebben te betreuren, — en millioenen en nogmaals millioenen schats en duizende menschenlevens niet genoegzaam zullen wezen, om de rust in Java terug te brengen!*"

Maar, hoezeer in strijd met onze gewoonte als kooplieden, hebben wij ons laten medeslepen door onze grenzelooze bewondering en hebben u het begin en het slot van het artikel, zonder de tusschenbeide liggende redeneringen waarop toch alles natuurlijk steunt, meê te deelen.

Haasten wij ons dat verzuim te verbeteren. Zie hier waarom de geachte schrijver onze *Staats-Courant*, met het *Bijblad*, uit Nederlandsch Indië gebannen wil zien.

„*De drukpers-vrijheid*," zegt hij eerst, „*is werkelijk even losbandig in Nederlandsch Indië als in Britsch-Indië.*"

Nu zult gij, geachte heeren, welligt niet weten, wat eene „losbandige vrijheid" is, en wij zullen ons niet vermeten, u dat uit te leggen. Wat de geachte schrijver zeggen wilde, is ook duidelijk, en dat is genoeg, en er is zoo veel belangrijks in den inhoud, dat wij ons volstrekt niet aan den vorm, of de bewoordingen zijner wenken behoeven te storen. Wij gaan dus voort met u zijne verdere opmerkingen mede te deelen. Zij zijn voorzeker nieuw, verrassend en boven alle bedenking verheven.

Aangaande „de losbandige vrijheid" van de drukpers in Indië, merkte hij verder op: „*De oppervlakkige beoordeelaar zal ons welligt tegenspreken, dat daarvoor door het drukpers-reglement gezorgd is.*" — Men begrijpe dit goed: de geachte schrijver zegt namelijk, in zijn vuur, juist het tegenovergestelde van hetgeen hij bedoelt: hij meent: „De oppervlakkige beoordeelaar zelf, en niet wij," (dat is de schrijver) „zal gelooven, dat het drukpers-reglement tegen de losbandigheid der pers in Indië waken zal", — en volstrekt niet, dat hij, de schrijver, tegengesproken moet worden, omdat hij zich zulks verbeeldt: integendeel: hij zegt verder: „*Het drukpers-reglement in Indië is te zwak om de losbandigheid der drukpers tegen te gaan. Immers* (en nu komt de verrassing!) *de* Nederlandsche Staats-Courant *en het* Bijblad *mogen vrijelijk in Nederlandsch Indië circuleren. Daarin* (in Indië, in de *Staats-Courant* of in het *Bijblad?*) *wordt het vergif nedergelegd, daarin worden de opwekkingen tot opstand, plundering en moord geboekt! Daarin toch worden opgenomen de fijn gesponnen insinuatiën, de onbewimpelde lasteringen, de meer grove beschuldigingen, de spotternij en verachting ademende redevoeringen, welke het dezen of genen der leden an de oppositie in de Tweede Kamer zal mogen behagen bij diskussiën of interpellatiën tegen een of ander minister, ten aanhoore van het Nederlandsche volk, uit te braken.*"

„MAG, MOET *het geduld worden,*" roept verder de bezielde schrijver uit, „*dat zulke taal in Indië, door de Staats-Courant worde verspreid? Zal het gevolg daarvan niet wezen, dat ook zij, die het zoogenaamd* EERBIEDIG (*!*) *adres uit Java aan de Tweede Kamer hebben ingezonden, gevaar loopen met vrouwen en kinderen de slagtoffers te worden, van den tot woede en onmenschelijke drift opgewonden Javaan!*"

Geachte handelsvrienden! Wat wij u mogen aanraden, slaat het advies van de *Amersfoortsche Courant* niet in den wind. Het is u immers bekend, dat de Javaan van natuur een bloeddorstig,

oorlogzuchtig mensch is, — gij weet, dat hij 's avonds geregeld bij de warme kagchel de *Staats-Courant* en het *Bijblad* leest, onder het genot van een Goudsch pijpje, terwijl zijne vrouw bezig is met haar knipmutsje voor den Zondag te plooijen. Gij weet met hoeveel belangstelling, in elke hut der inboorlingen van Java, de diskussiën in de Staten-Generaal gelezen en besproken worden, en gij weet ook welligt, ongelukkige vrienden, wat het heet, één „amok-spuwenden" Javaan te gemoet te komen! Verbeeldt u nu de geheele bevolking van Java tot dien toestand gebragt door de lektuur van de *Staats-Courant;* — verbeeld u, zeggen wij, zoo gij kunt, eene geheele „amok-spuwende" bevolking: wat moet, wat kan er van overblijven!

En nu om tot het resultaat te komen, waarover eigenlijk deze brief handelt: wij zijn verpligt, in ons eigen belang, in het belang der beschaving, en der *Amersfoortsche Courant*, om het volgende voorstel te doen.

Zoekt, mijne heeren, in Indië te bewerken, dat voortaan niet slechts de *Staats-Courant* en het *Bijblad*, maar *alle* even oproerige dagbladen, tijdschriften enz. gebannen zullen worden; — met één woord, alles wat uitkomt — behalve de *Nederlandsche Spektator*, — laat al die prullen vervangen worden door de *Amersfoortsche Courant*, en onze, thans bedreigde koloniën, — en wat nog meer wil zeggen, mijne heeren, — uw krediet is gered.

Kunt gij dit niet gedaan krijgen, dan moet gij het ons niet kwalijk nemen, als wij, met het schrikbeeld van den „amok-spuwenden" inboorling steeds voor oogen, het weigeren u langer dan voor drie dagen te krediteren. De voorzigtigheid, tot ons groot leedwezen, eischt dit van ons, en overtuigd dat gij het ons niet kwalijk zult nemen, hebben wij al per wissel (moge die, eer het te laat is, u bereiken en behoorlijk gehonoreerd worden!) gedisponeerd over het ons toekomend saldo van *f* 0,02½, aan de order van onze gewone correspondenten in de Batta-Landen, ons verder voor uwe belangrijke orders (*à contant*) aanbevelende.

Zoudt gij niet eene goede partij van het bovenbedoelde nommer van de *Amersfoortsche Courant*, b. v. een tien of twaalf duizend exemplaren, met voordeel kunnen afzetten onder het nog niet tot onmenschelijke woede en drift opgewonden gedeelte der bevolking van den Indischen Archipel? Vooral zouden die, naar wij gelooven, een gunstig onthaal vinden in de binnenlanden van Borneo.

Ons wijders in uwe vriendschap aanbevelende, noemen wij ons, mijne heeren,

Uwe zeer onderdanige dienaren,

SMITS EN CIE.

Door eene buitengewone, bijzonder gunstige gelegenheid is, op dezen brief van de firma SMITS en Comp., nu reeds een antwoord hier te lande ontvangen, hetwelk men ons heeft toegezonden, met verzoek daaraan een plaats in dit Tijdschrift in te ruimen. Gaarne voldoen wij aan dat verlangen.

Mijne heeren! Uw schrijven van September l. l. hebben wij in goede orde ontvangen, en wij haasten ons om daarop onmiddelijk te antwoorden, omdat de belangrijkheid van den inhoud van Uw brief den meesten spoed vereischt.

Het was voor ons eene zeer onaangename teleurstelling te vernemen, dat zulke oude correspondenten als Uw geacht Handelshuis, waarmede wij langer dan een kwart eeuw hebben gedaan, plotseling hunne relatiën zoo niet willen afbreken, althans zoodanig wijzigen, dat het onmogelijk wordt zaken van eenig belang meer te doen. Maar wij moeten tot ons leedwezen erkennen, dat de redenen, die UEd. daarvoor opgeeft, allezins gewigtig zijn. Het zijn waarlijk treurige tijden, die wij beleven, en het is te hopen, dat daarin spoedig verbetering mag komen, want anders voorzien wij nog de grootste ongelukken, zoowel voor het moederland als voor deze kolonie. Hoe goed was het hier voorheen, toen men van geen geschrijf en gewrijf vernam en geen schreeuwers en oproermakers ons hier in ons bedrijf kwamen stooren; maar helaas! die schoone tijden zijn voorbij, sedert die bemoeiallen en ontevredenen tot in de Tweede Kamer zijn doorgedrongen, en zij zelfs dit goede land niet met rust kunnen laten.

Zoodra wij de gewigtige mededeeling ontvingen, waarmede UEd. ons in Uwen vorigen hebben vereerd, hebben wij onmiddelijk werk gemaakt van hetgeen ons daarin wordt opgedragen. Bij het vernemen van het groote gevaar, waarin wij hier verkeeren, sloeg plotseling de schrik

ons om het hart, en wij wisten eerst niet, wat te beginnen. Wie had ooit kunnen denken, dat die inlanders ons zoo zouden bedriegen! Verbeeld u, mijne Heeren, dat zij zich allemaal aanstellen, alsof ze niet lezen kunnen, ja, wat meer is, alsof ze geen Hollandsch verstaan. Wij moeten ons aftobben, als wij hier komen, om zoo goed en kwaad we kunnen Maleisch of Javaansch te leeren, want ze doen zich voor als of zij ons niet begrijpen wanneer wij hen in onze moedertaal aanspreken; en als er onder de honderd één is, die een beetje Maleisch of Javaansch, en dat nog zeer gebrekkig, kan lezen, dan is het veel; Hollandsch lezen kunnen misschien geen tien op het gansche eiland. En nu blijkt uit Uw brief, dat dit maar eene schandelijke misleiding van die aartsschavuiten is; dat zij over 't algemeen zeer goed kunnen lezen, en niet alleen Javaansch, maar Hollandsch; ja, dat zij bij voorkeur zich met de lektuur van politieke onderwerpen bezig houden, en speciaal op zulke vuile bladen, als de *Staats-Courant* en het *Bijblad*, verzot zijn. Eene koude rilling beving ons, toen wij het vernamen. Wel kwam voor een oogenblik de vraag bij ons op, hoe dit mogelijk zou kunnen zijn, daar de kunst van lezen, en vooral van Nederduitsch lezen, dan toch ergens door hen moet zijn aangeleerd, en Java nog een van die landen is, waar geen scholen voor de Javaansche jeugd gevonden worden; maar wij onderdrukten onmiddelijk dien twijfel door de gedachte, dat staatkundige hartstogten en politieke driften den mensch tot alles in staat stellen. Waarom zouden, bij den opgewonden staat, waarin de „amokspuwende" Javanen, volgens Uwe mededeeling, thans verkeeren, oppositiebladen, als de *Staats-Courant* het *Bijblad* en andere boosaardige geschriften, niet door hen kunnen gelezen worden? Men heeft in tijden van woelingen wel andere wonderen gezien! Maar bovendien, het feit bestaat, want het is door de *Amersfoortsche Courant*, een orgaan van de weldenkenden, medegedeeld — en dat is genoeg.

Nu zijn wij het met U volkomen eens, dat aan dezen gevaarlijken toestand een einde moet gemaakt worden, en wij zijn er van overtuigd, dat onze brave Gouverneur-Generaal en Raden van Indië er al lang een einde aan zouden gemaakt hebben, indien zij 't maar geweten hadden. Daarom begaven wij ons onmiddelijk, toen wij uwen brief ontvingen, tot een hunner, een man die ons volle vertrouwen geniet en het waardig is. Hij is nog een „Edele Heer" van den ouden stempel, een echte oudgast, zóó afkeerig van al die nieuwigheden, waarmede men deze kolonie te gronde zal rigten, dat bij hem geen *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, geen *Indiër*, geen *Bijblad*, en hoe al die prullen meer heeten, immer ofte ooit in huis mogen komen. Dien braven man hebben wij den inhoud van uwen brief medegedeeld, en tevens uw verzoek, om te bewerken, „dat voortaan niet slechts de *Staats-Courant* en het *Bijblad*, maar *alle* even oproerige dagbladen en tijdschriften gebannen zullen worden." Met de meeste belangstelling heeft hij ons aangehoord. „De heeren SMITS EN CIE" zeide hij, „zijn knappe lui; zij zien de zaken goed in. Juist in de schandelijke produkten der drukpers zit het gevaar voor deze kolonie. De opposanten trachten in Holland de menschen wijs te maken, dat achteruitgang van welvaart, hongersnood, dwangkultuur en willekeur de Javanen tot opstand zullen brengen. Allemaal dwaasheid! Daaraan is de bevolking sedert eeuwen gewoon, en zij heeft het thans veel beter dan onder hare eigen vorsten. Maar de drukpers — daar schuilt het kwaad. En 't wordt hoog tijd, dat daaraan wat gedaan wordt!" Wij antwoordden, dat wij ons verheugden, dat zijn oordeel over den brief van onze geachte korrespondenten zoo gunstig was, en vroegen hem, of hij meende, dat de regering reeds spoedig maatregelen zou nemen, ten einde het *Bijblad* te weeren. „Ik hoop ja!" hernam hij; „ik zal er althans dadelijk werk van maken, ofschoon ik veel tegenstanders voorzie. Gij weet, hoe het met het Drukpers-Reglement van onzen goeden Minister MIJER gegaan is! Heeft men den man niet gehavend en door het slijk gesleept, terwijl men hem er tiendubbeld voor had moeten decoreren. Misschien zal men er wel tegen opzien, om nieuwe maatregelen te nemen, hoe noodig die ook zijn. Maar ik zal mijn best doen, dat beloof ik u. Daar valt mij iets in. De Tweede Kamer heeft besloten, dat het Drukpers-Reglement herzien moet worden. Welnu dat is eene schoone gelegenheid, om maatregelen te nemen, ten einde aan het lezen van zulke oproerige geschriften voor goed een einde te maken."

Het verheugt ons, geachte handelsvrienden, u dit antwoord van een hooggeplaatst regeringspersoon te kunnen mededeelen. Het zal u, hopen wij, wat gerust stellen. De man zal doen wat hij beloofd heeft, wees daarvan verzekerd! Al staat er duizendmaal in 't Regeringsreglement dat in 't Nederduitsch geschreven stukken onbelemmerd moeten worden toegelaten, hij heeft vaderlandsliefde genoeg, om zich daaraan niet te stooren. Het behoud der kolonie staat bij

hem op den voorgrond, en hij ziet met u in, dat het met de kolonie gedaan is, als hier de *Staats-Courant*, het *Bijblad* en dergelijke gevaarlijke bladen nog langer worden gelezen.

Wij kunnen dus eene gewenschte verbetering van onzen toestand te gemoet zien. Daarom hopen wij, mijne heeren, dat gij op uw besluit zult terugkomen, en uwe relatiën met ons als van ouds zult voortzetten. Wij beloven van onze zijde alles te zullen doen om u genoegen te geven. Uw voorstel echter, om van het nommer der *Amersfoortsche Courant* een tien of twaalf duizend exemplaren te ontbieden, durven wij nog niet aannemen. Niet dat wij uwe verzekering omtrent het lezen van Nederduitsche geschriften door de inlanders in twijfel trekken; neen! mijne heeren, wij nemen die zóó geheel aan, dat wij daarop gerust eene spekulatie zouden durven bouwen. Maar eene andere reden houdt ons terug, en bij nadenken, zult UEd. die zeker goedkeuren — een reden van vaderlandsliefde. Uwe meening was, dat wij „een tien of twaalf duizend exemplaren zouden afzetten, onder het nog niet tot onmenschelijke woede en drift opgewonden gedeelte der bevolking van den Indischen Archipel." Maar wat zou daarvan het gevolg zijn? Dat dit nog onbedorven gedeelte dat nommer der *Amersfoortsche Courant* zou lezen, en alzoo bekend worden met den vreesselijken toestand waarin Java, ten gevolge van het lezen van het *Bijblad* en andere vuile geschriften, verkeert. Is dat goed? Zullen daardoor misschien ook niet onder dit gedeelte der bevolking verkeerde en verderfelijke denkbeelden en begeerten worden opgewekt? Wij zeggen dit nu volstrekt niet, om de *Amersfoortsche Courant* in eenige verdenking te brengen. Integendeel wij beschouwen dat blad met U als het voortreffelijkste in Nederland. Maar toch durven wij in overweging geven, om nog een stap verder te gaan, dan UEd. van ons verlangt, en *alle* tijdschriften, boeken en couranten, ook de *Amersfoortsche*, ook de *Nederlandsche Spectator*, zonder eenige uitzondering buiten den archipel te bannen. Hier moet niet gelezen worden; lezen kan hier niet anders dan schadelijk zijn.

UEds. zien uit dit ons antwoord, dat wij volkomen met U instemmen. Aan de goede gezindheid onzer regering behoeft ook niet getwijfeld te worden. Het drukpers-reglement, al ontbreekt er ook nog wat aan, bewijst het. Wij vertrouwen alzoo, dat UEd. het ons medegedeelde voornemen niet zullen ten uitvoer leggen. Daarom voegen wij hierbij eene goede kommissie, die wij hopen, dat door U ten spoedigste zal worden bewerkstelligd. Wederkeerig verwachten wij Uwe orders. In Java-tabak zijn thans goede zaken te doen. Dat artikel wordt tegenwoordig vooral van meer omvang en gewigt, sedert de regering de dwangkultuur van dat produkt heeft afgeschaft, en het geheel en al aan den vrijen arbeid der Javanen heeft overgelaten.

Ons, in Uw welwillend aandenken en voortdurende vriendschap aanbevelende, noemen wij ons, mijne heeren,

BATAVIA, UEd's dienstvaardige dienaren,
1 October 1857. MIJER en CIE.

Wij deelen deze korrespondentie zonder eenige aanmerking mede. Alleen voegen wij er den wensch bij, dat zij in de *Nederlandsche Spectator* mag worden voortgezet. De belangstelling, die dat verdienstelijke weekblad aan onze Indische bezittingen begint te wijden, heeft ons zeer verblijd. Daardoor kan veel nut worden gesticht. Het „ridendo dicere verum" kan ook op dit terrein hoogst weldadig werken.

VI.

Toen in 't laatst van 1847 het letterkundig jaarboekje *Warnasari* voor 't eerst zou worden uitgegeven, mogt de redaktie daarin geen enkele bijdrage opnemen, vóór zij het handschrift aan den Gouverneur-Generaal had gezonden, en deze het verlof tot plaatsing had gegeven. Onder de stukken, waaraan dat verlof werd geweigerd, is er één, hetwelk zoodanig in den geest is van het befaamde Drukpers-reglement, dat tegenwoordig de toestemming ongetwijfeld zou worden verleend. Wij zijn door eene vriende-

lijke hand in de gelegenheid gesteld, het stuk onzen lezers mede te deelen, en laten het hieronder volgen.

Het Zwarte Beest.

Monstrum horrendum ingens!

Kent gij dat monster, zwart als roet,
Met donker, dik en drabbig bloed,
Met ijzeren kop en ijzeren kaken,
Die grijnzend op en nedergaan,
En altoos spuwen, altoos braken,
Met oogen, die gedurig waken,
Die altoos wijd geopend staan
En alles zien en zigtbaar maken?
't Heeft slechts een enkelen stijven poot,
Maar weet in alles door te dringen,
De staatsgeheimen los te wringen
En, snel en vliegend als de dood,
Geheel de wereld door te springen.

Dat monster heeft de hel gebaard!
Wat jammer bragt het over de aard,
Wat ramp en smarten in de wereld!
Geen kroon, hoe schitterend bepareld,
Geen scepter en geen koningstroon,
Geen adeldom, geen geld, geen schoon
Zijn veilig voor den vuilen zwadder
En 't gift van dien gevloekten adder.

o Schoone tijd, o gulden eeuw,
Toen nog dat beest niet was geboren,
En zijn getier en zijn geschreeuw
Zich in Europa niet liet hooren!
Toen was er zegen in het land;
Toen kon de vorst, met vaste hand,
Met kracht van wil zijn rijk besturen.
't Was wijs en goed al wat hij deed;
En wie het waagde een enkelen kreet
Te slaken om hetgeen hij leed,
Die moest het jammerlijk bezuren!
Toen was nog de adelbrief wat waard
En 't adelijk wapen een belooning;
Want elk baron was zelf een koning,
En handelde naar vorstenaard
Op eigen erf, in eigen woning.
Hij slechts, en niemand anders, wist
Wat goed was voor zijn onderdanen;
Men zag geen droefheid en geen tranen;
En had hij zich ook soms vergist,
Men droeg geduldig ramp en schade
Want 't was de wil van Zijn Genade!
En schoot hij ook een enkele keer,
In ridderlijken toorn ontstoken,
Zijn bliksems op zijn slaven neer,
Dan werd er nimmer van gesproken;
Men zweeg vol eerbied, droeg zijn kruis,

En sloot zijn deur en weende in huis.
Zie! dat was vrijheid in die dagen!
Geen argus keek hem op de hand,
Geen vraagal dorst naar reden vragen;
En niemand sprak er van in 't land,
Al mogt hij nu en dan eens plassen,
Naar hartelust in burgerbloed! —
Wie hoorde er ooit van leege kassen
Van staatsschuld en van staatsbankroet?
Men leefde steeds in overvloed,
Want altoos, bij het eerste manen,
Vond hij zijn goedige onderdanen
Gereed met geld, gereed met goed!

Maar nu! helaas! nu is dat beest er
En niemand is meer heer en meester.
Nu wikt en weegt men, zoekt en pluist
En steekt zijn neus in alle zaken;
Nu wil men zelf budgetten maken,
En is de rekening niet juist
Dan spert het beest zijn zwarte kaken
Begint te spuwen en te braken
Met woest geweld, met helsch rumoer,
En brengt het land in rep en roer.
Nu wil het volk zich zelf regeren,
Zijn eigen zaken kennen leeren;
Nu praten alle menschen meê
Van regt en pligt, van wet en orde;
Toen was er niemand ooit die morde,
En nu is niemand meer te vreê!
Wanneer men maar een kwart durft wagen
Van 't geen men deed in vroeger dagen,
En als m' een enkele duit durft vragen
Meer dan de wet heeft toegestaan,!
Dan vangt weer plotseling 't monster aan,
Te brommen, grommen en te pruilen,
Te janken, schreeuwen en te huilen.

Gelukkig land, gezegend oord,
Waar nog dat beest niet wordt gehoord!
Men leeft er stil en rustig voort
Als onderdanen en vasallen —
Neen! als de schapen in de stallen.
Één is er, die wordt aangebeên,
En de anderen doen zijn welgevallen;
Één is er slechts, die denkt voor allen,
En de anderen werken voor dien één.
Ze maken wegen, zweeten, zwoegen,
Ze planten, pooten, eggen, ploegen,
En niet voor geld — alléén voor de eer,
Alléén voor 't welzijn van hun heer.
Ze zijn gelukkig, weltevreden;
Al mogt men op den nek hen treden
En 't vel hen stroopen van de leden,
Ze hebben eerbied voor den wil
Des meesters — en ze zwijgen stil.

Gelukkig land! Daar is het vrede;
Daar praat geen laffe vitter mede;
Daar is het volk in kalme rust,
De ziel in zoete slaap gesust.
o Blijf dat monster uit uw dreven,
Dat beest, dat uw geluk vermoordt,
U in uw zoete sluimering stoort,
U roept tot een zelfstandig leven!
Hoe ook zijn vleitaal u bekoort,
't Zal niets dan moeite en zorg u geven
Wanneer gij naar zijn roepstem hoort....;
Gelukkig volk slaap lang nog voort!

Zouden deze gedachten den steller van het drukpers-reglement niet hebben bestuurd, toen hij zijne krachtige maatregelen op het papier stelde, om de werking van dat „Zwarte Beest" in Indië te weeren? Hij wilde dat goede land en die goede bevolking gaarne in dien gelukkigen toestand doen blijven, waarin zij thans verkeeren. Hij kende de jammeren, die door de drukpers over de wereld zijn uitgestort, en wilde Nederlandsch Indië daartegen beschermen. Daarom bedreigde hij niet alleen den schrijver en den drukker, maar ook den boekverkooper en den courantenjongen, met geldboete en gevangenisstraf. Daarom wilde hij, door af te schrikken, de werking der drukpers dooden.

Wat is die man miskend! Wat is hij door geheel Nederland miskend! Heeft hij niet de hevigste afkeuringen, de bitterste verwijten moeten hooren? Is hij niet alleen door een toeval, door de afwezigheid van twee of drie lenen uit de Tweede Kamer, voor een wissen val behoed? Zoo is ondank 's werelds loon!

Maar hij trooste zich met de gedachte, dat er toch nog braven zijn, die zijne onbaatzuchtige handelingen naar waarde weten te schatten. Daartoe behoort ongetwijfeld de dichter van het „Zwarte Beest". Wij verwachten, dat die edele bard, in eene vurige ode of gloeijende dythyrambe, den lof zal verkondigen van den voortreffelijken staatsman, die zoo geheel in zijnen geest heeft gehandeld. Wij roepen hem daartoe op, en voegen hier de verklaring bij, dat wij de voortbrengselen van zijne Muse, voor zoo verre het een lofdicht op den steller van het drukpers-reglement betreft, gaarne in dit Tijdschrift zullen opnemen. Met verlangen zien wij naar dat meesterstuk uit.

Stoomvaart in Indië.

Terwijl de Minister van Kololoniën hier te lande, door zijne zonderlinge handelwijze, de plannen eener versnelde kommunikatie van het moederland met Indië heeft verijdeld, toont men in onze Indische bezittingen meer en meer, hoe zeer men de vermeerdering en verbetering der middelen van vervoer in den archipel weet te waarderen en op prijs te stellen.

Wij hebben reeds in 't jaar 1848 de voornemens van den heer CORES DE VRIES, die toen voor 't eerst ter onzer kennis kwamen, van harte toegejuicht. In den 10den jaargang van dit Tijdschrift blz. 167, kondigden wij zijne komst in Indië aan, ten einde onderzoek te doen naar de uitvoerbaarheid van een plan, om, door middel eener daartoe op te rigten maatschapappij, eene verbeterde en versnelde kommunikatie in den archipel te vestigen, met behulp van stoomkracht, toe te passen op kleine, voor den overvoer van passagiers en goederen ingerigte, vaartuigen, welke geregeld de verschillende hoofdpunten van den archipel zouden bezoeken en tevens gebruikt zouden worden voor het overbrengen en afhalen van de landmail-brieven. Toen dit onderzoek, in weerwil van de bezwaren, vooroordeelen en tegenwerking, waaraan het was prijs gegeven, de meest gunstige resultaten voor zulk eene onderneming beloofde, hebben wij al onze krachten ingespannen, om haar te helpen tot stand brengen. Het eerste, dat vereischt werd, was de koncessie der regering, en bij de bekende traagheid in het afdoen van zaken, die onze Ministers van Koloniën kenmerkt, was het reeds eene overwinning, toen eindelijk die koncessie werd verkregen. Dat kostte meer moeite, dan het bijeenbrengen van het vereischte kapitaal. Ons Tijdschrift en het Bijblad der Staats-courant kunnen getuigen, hoe wij den heer PAHUD op alle wijzen hebben aangespoord en geen rust gelaten, vóór hij de vergunning aan den heer CORES DE VRIES verleend had. Sedert dien tijd is de onderneming in werking; wel heeft zij nog met zeer vele tegenspoeden, en zelfs met moeijelijkheden van de zijde der regering, te kampen, maar desniettemin verkeert zij in eenen gedurig meer in bloei toenemenden staat. En groot zijn de weldaden, die zij reeds aan Indië heeft geschonken; want zij heeft, door eene geregelde kommunikatie te openenen tusschen landen die vroeger soms vele weken en maanden van de gemeenschap met de overige wereld waren afgesneden, ontwikkeling en leven bevorderd en vele nieuwe bronnen van voorspoed en welvaart doen vloeijen.

Maar, gelijk het gemeenlijk gaat, naar mate de ontwikkeling vordert, wordt de behoefte aan meerdere ontwikkeling grooter. De onderneming van den heer CORES DE VRIES, hoe veel zij ook reeds heeft tot stand ge-

bragt, kan niet in alles voorzien, en zoo verheugen wij ons, dat dezer dagen een plan is gevormd, om met nieuwe krachten eene tweede onderneming tot stand te brengen. De heer H. J. LION, wiens veelzijdige kennis en rustelooze ijver, zoo wel op het uitgebreide veld der industrie als in de voortbrengselen der pers, reeds zoo dikwerf zijn gebleken, heeft een *Prospektus* bekend gemaakt *voor eene stoomvaart tusschen Batavia, Samarang, Soerabaja en tusschenliggende plaatsen, in korrespondentie met eene stoombootdienst tusschen Soerabaja, Bezoeki en tusschenliggende plaatsen aan de eene, en tusschen Batavia en Singapoera aan de andere zijde.*

Wij weten geen beter middel, om onze lezers met deze plannen bekend te maken, dan door den ontwerper zelven te laten spreken. Zie hier, op welke wijze hij zijne denkbeelden uiteenzet.

„Meer dan tien jaren zijn verloopen, sedert eene geregelde en periodieke stoom-kommunikatie tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië den afstand van moederland en kolonie tot meer dan de helft verminderd heeft.

„De kolonie is (het regerings-stelsel uitgezonderd) als het ware, eene provincie van het rijk geworden; de mogelijkheid, om haar direct van uit Nederland te regeren, is toegenomen, met haar de inmenging en invloed der wetgeving, en dit heeft al dadelijk belangrijke verbeteringen voor alle klassen der bevolking van Ned. Indië ten gevolge gehad.

„Maar de kolonie is door die betere kommunikatie niet alleen in staatkundig opzigt vooruit gegaan. Handel, landbouw, nijverheid, zelfs de wetenschappen hebben daarbij vorderingen gemaakt. De korrespondentie tusschen Nederland en Indië is vertiendubbeld, eene geregelde stoomkommunikatie met de buiten-bezittingen geopend, en men ontvangt geregeld maandelijks berigten van plaatsen, waarvan men vroeger soms gedurende een jaar niets hoorde. De centralisatie van het bestuur, en het daarstellen van, algemeen werkende, oeconomische verbeteringen, is daardoor bevorderd; op Java vooral is, zoowel in het werktuigelijke, als in het wetenschappelijke, groote vooruitgang op te merken bij den landbouw en bij het daarstellen van werken van algemeen nut, waar vroeger provinciale onwetenheid en soms blinde toeval den uitslag gaven. De belangen der verschillende deelen van de kolonie blijven niet meer uitsluitend provinciale belangen; zij zijn of worden dagelijks meer algemeen, en daarvan is het natuurlijk gevolg, dat de denkbeelden meer overeenstemmende, en de prospériteit van het individu meer en meer afhankelijk worden van de bevordering van het algemeen belang.

„Indien wij den vertoonden vooruitgang grootelijks te danken hebben aan de vermeerdering en verbetering der kommunikatiën, kunnen wij een beter argument te berde brengen, om er op aan te dringen dat men op den ingeslagen weg met kracht voortga? Indien er zoo veel goeds reeds is tot stand gekomen door geregelde verbindingen, waarom niet die verbindingen ook geregeld daar, waar zij nog ongeregeld en toevallig zijn?

„En dit is juist het geval op eene lijn, waar men die ongeregeldheid en onzekerheid het minste zou durven veronderstellen; op de lijn namelijk van

de Noordkust van Java, de kust, waar niet alleen de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaja, maar ook al de andere middenpunten van landbouw en handel gelegen zijn, Cheribon, Tegal, Pakalongan, Rembang, Toeban, Pasoeroean, Probolingo en Bazoeki. Vijf zesde van onze uitvoerartikelen worden daar gescheept; het totaal van den invoer wordt daar aangebragt.

„De telegraaf zal eerstdaags zijne berigten met de snelheid van het licht langs de geheele kust verspreiden, en het is onbegrijpelijk en toch waar — tot heden bestaat voor de tusschenliggende plaatsen in het geheel geene en voor de hoofdplaatsen geene periodieke stoomkommunikatie, aan de behoefte van reizigers, handel of nijverheid geëvenredigd.

„De kommunikatie, die met de buitenbezittingen op gezette tijden plaats vindt, is op de kust van Java geheel afhankelijk van het toeval, dat heden een stoomschip naar Padang of Singapoera doet zenden, dat voor Samarang bestemd was, en morgen een ander schip van Samarang naar Batavia doet wederkeeren, dat zich reeds op reis bevond naar Soerabaja, tot groot ongerief voor reizigers zoo wel als voor den handel, die op de komende gelegenheden rekenen en er vergeefs naar uitzien.

„Tijdens er slechts eene stoomboot (eerst de *van der Capellen*, en later de *Koningin der Nederlanden*) bestond, was er ten minste eene geregelde 14 daagsche vaart tusschen Batavia en Samarang; maar de vermeerdering der behoefte aan stoomvaartuigen niet gelijken tred gehouden hebbende met het in de vaart brengen van stoombooten, zoo is zelfs de kommunikatie tusschen die plaatsen toevallig geworden, en heeft men soms in eene week 3 of 4 stoomers, en daarna soms gedurende 3 weken geen enkel vaartuig, waardoor men dan in dringende omstandigheden tot de langdurige en soms onmogelijke zeilvaart tegen den moesson wordt gedwongen.

„Wij behoeven naauwelijks te zeggen, dat eene, volkomen op dag en uur geregelde, met behoorlijke tusschenruimten wederkerende, en van de aankomst van schepen van buitenbezittingen onafhankelijke stoomverbinding, tusschen de hoofdplaatsen der Noordkust van Java, niet alleen in het belang der regering en van de Indische maatschappij *nuttig* en *wenschelijk* is, maar wij gelooven niet te veel te zeggen met de bewering, dat zij *niet langer kan gemist worden.*

„Om die onmisbaarheid te konstateren, zouden wij in vele bijzonderheden kunnen treden; maar wij schrijven voor het publiek van Java, dat wij gezamenlijk aan onze geprojecteerde onderneming wenschen te doen deel nemen; voor dat publiek is elk betoog van het bestaande ongerief, dus ook elke aanprijzing overbodig van eene onderneming, om dat ongerief uit den weg te ruimen, waaromtrent wij alleen om der zeldzaamheid wille aanhalen, dat men te Samarang en Soerabaja thans zich niet geregeld kan voorzien van vruchten van Batavia, en andere, daar aanwezige, benoodigdheden van dagelijksche behoefte, evenmin als men te Batavia van slagtvee, uit het Oostelijk gedeelte van Java, op 2 dagreizen afstands gelegen, kan worden voorzien, waardoor een zoodanig verschil in kwaliteit en prijs van vleesch bestaat, dat men dit bijna onmogelijk zou noemen.

„Wanneer men nu nog kan aanwijzen, dat aan de noodzakelijkheid der stoomkommunikatie kan worden voldaan zonder opofferingen van wien ook; maar dat ook boven en behalve de bevordering van het gerief van het reizende, het landbouw- en handeldrijvende publiek, ook het geldelijk belang der ondernemers volkomen verzekerd is, dan mag men wel de verwachting koesteren, dat het publiek op Java onmiddelijk met ons de handen aan het werk zal slaan, en de uitvoering van ons plan niet aan Europeesch kapitaal zal overlaten; te meer, daar men in elke Courant aanbiedingen vindt van kapitaal tot een meer dalenden rentevoet, en dus het bewijs voor oogen heeft, dat het op Java niet aan kapitaal, maar of aan ondernemingsgeest, of aan de gelegenheid tot ondernemingen ontbreekt.

„Voor de deskundigen zoude het overbodig zijn, door cijfers aan te wijzen, hoe voordeelige *geldelijke* uitkomsten te wachten zijn van eene wekelijksche vaart langs de noordkust van Java, te doen door stoomschepen, die ingerigt zijn voor het klimaat, de behoeften van den tijd in spoed en komfort, en wat ruimte en prijs aangaat, geëvenredigd aan de dagelijks meer en meer aangroeijende Europesche, Chinesche en inlandsche maatschappij.''

Ziedaar de behoefte, waarin de heer LION wenscht te voorzien. Uitvoerige plannen, omtrent de regeling der vaart, de inrigting der schepen, de kosten, de vinding van het kapitaal, laat hij op deze uiteenzetting van het door hem gevormde voornemen volgen. Door een kapitaal van ƒ1,500,000, te verkrijgen door het uitgeven van 6000 aktiën, elk van ƒ250, kan het plan worden verwezenlijkt. Tot onze blijdschap vernemen wij, dat de zaak in Indië aanvankelijk algemeen bijval heeft gevonden, en wij zouden ons, in de hooge gedachte, die wij van de ondernemingszucht en den ijver onzer Indische landgenooten hebben, moeten vergissen, indien zij niet tot stand werd gebragt. Van welk gewigt zij zal zijn, vooral voor Java, kunnen zij alleen regt beoordeelen, die de groote behoefte aan eene geregelde kommunikatie aldaar bij ondervinding kennen, en tot welken vooruitgang en ontwikkeling zij aanleiding zal geven, zal de tijd alleen leeren.

Ondertusschen zal de goede uitslag zeer veel afhangen, niet alleen van de mogelijkheid, om het vereischte kapitaal bijeen te brengen, maar bovenal van de handen, waaraan de leiding der zaak wordt toevertrouwd. Juist door de omstandigheid, dat de heer CORES DE VRIES er aan 't hoofd van staat, heeft zijne onderneming, in weerwil van allerlei tegenwerking en tegenspoed, gewenschte resultaten gehad. Wij voor ons houden den man, die het plan dezer nieuwe stoomkommunikatie vormde, ook voor den meest geschikte, om het ten uitvoer te leggen, en wij hopen daarom, dat zij, die zich de zaak verder willen aantrekken, hem met de leiding daarvan zullen belasten. Er is geen twijfel aan, of in dat geval zal eene nieuwe weldaad aan Indië worden geschonken, rijk aan uitkomsten voor handel, industrie en beschaving, rijk aan inkomsten voor hen, die hunne kapitalen daaraan ten beste geven.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap. Uitgegeven door bestuurders van dat Genootschap. Eerste deel, 1ste en 2de stuk. Rotterdam 1857.

Met groote belangstelling ontvingen wij deze beide eerste afleveringen van een werk, dat hoogst nuttig zal kunnen worden. Reeds lang hadden wij gewenscht, dat, in 't belang der kennis van Indië, meer gebruik mogt gemaakt worden van de mededeelingen, verslagen en berigten, die het bestuur van het Nederlandsche zendelinggenootschap van zijne zendelingen ontvangt. Onder die mannen zijn er, vooral onder hen die zich in lateren tijd aan dezen schoonen werkkring hebben toegewijd, wier wetenschappelijke ontwikkeling hen in staat stelt, om eenen juisten blik te werpen in den aard, het karakter, den maatschappelijken toestand, de gebreken en behoeften, in een woord, in geheel het wezen der volkeren, waaronder zij leven en werken. Zij komen, door hunne roeping, meer dan iemand anders, in de gelegengeid, om op het gebied van land- en volkenkunde in den ruimsten zin, nieuwe bouwstoffen te verzamelen tot opbouw der wetenschap. Van die gelegenheid is tot dusverre te weinig gebruik gemaakt. 't Is geene beschuldiging, die wij tegen de zendelingen inbrengen; wij weten, dat velen hunner ook dit gedeelte hunner taak niet hebben verwaarloosd, en in menig geschrift, aan bestuurderen van het Genootschap gerigt, belangrijke mededeelingen en beschouwingen, over de onderwerpen die wij bedoelen, hebben opgeteekend.

Maar die stukken bleven in den boezem van 't bestuur. Zij dienden tot voorlichting der direktie; daarbij bleef het. Thans echter heeft men besloten, daarvan meer partij te trekken, en daarover verblijden wij ons. „Reeds lang", zoo lezen wij in een voorberigt van de redaktie, „reeds lang was het de ernstige begeerte der Rotterdamsche bestuurders deze kennis (die zij uit de berigten der zendelingen putten) in ruimer kring te verspreiden, en bepaaldelijk aan allen, die belang stellen in het werk der zending, de gelegenheid te openen, om hun voordeel daarmede te doen." Aan dat voornemen is men thans begonnen uitvoering te geven. Het besluit werd genomen, om van wege het zendelinggenootschap een vervolgschrift uit te geven, bestemd tot het opnemen van dagboeken, verslagen en brieven van de zendelingen des genootschaps, met toevoeging van zoodanige opstellen, mededeelingen, statistieken enz., betrekking hebbende op het zendingwerk en de kennis van het zendingveld des genootschaps, als daar-

toe van tijd tot tijd van elders te bekomen zijn. Om de drie maanden zal een nommer verschijnen, die met elkander eenen jaargang van 16 tot 24 vel druks zullen vormen, en voor den prijs van *f* 1,40 's jaars verkrijgbaar zijn gesteld.

De twee eerste nommers van dit werk liggen thans voor ons, en 't verheugt ons, dat wij de lezing daarvan onvoorwaardelijk mogen aanbevelen. De inhoud van de eerste aflevering bestaat uit twee stukken: het eene is eene levensschets van den zendeling S. D. VAN DE VELDEN VAN CAPPELLEN, geschreven door den heer H. HIEBINK, en het andere het *Verslag eener bezoekreis naar de Sangi-eilanden*, of, gelijk ze gewoonlijk genoemd worden, „Sangir-eilanden", door denzelfden zendeling VAN DE VELDEN VAN CAPPELLEN. Uit het laatste blijkt op nieuw, welk een voortreffelijk man het genootschap in den heer VAN DE VELDEN verloor, toen hij den 6den October 1856 te Romohon-atas, op 34 jarigen leeftijd, door den dood aan zijnen nuttigen werkkring werd ontrukt; de hulde, dien de heer HIEBINK, in zijn eenvoudig maar met warmte geschreven verhaal, hem toebrengt, is ongetwijfeld wel verdiend. Het verslag der bezoekreis bevat vele merkwaardige bijzonderheden omtrent de Sangir-eilanden, die jaren lang door ons maar al te zeer zijn verwaarloosd, en die, gelijk wij hopen, ook naar aanleiding van de reis, die de heer VAN DE VELDEN in 't laatst van 1855 derwaarts deed, thans eene betere toekomst te gemoet gaan.

De tweede aflevering is niet minder belangrijk van inhoud. Het eerste artikel is getiteld: *Iets over de Javanen, in betrekking tot de Euangelieprediking in oostelijk Java*, door den zendeling D. J. TEN ZELDAM GANSWIJK. Er komen daarin zeer juiste opmerkingen voor. Eene levendige voorstelling van den Javaan, in zijn werk, in zijne spelen en in zijne taal, voert den lezer te midden der bevolking, gelijk zij in hare dessa's stil en eenvoudig leeft. Maar wij kunnen den inhoud niet terug geven. Alleen zij het ons vergund, ook als een proeve van stijl, hier eenige regels af te schrijven over den aard van het Mohammedanisme, dat de Javanen kenmerkt.

Het is bekend, dat zich in vorige eeuwen het Mohammedanisme op Java heeft gevestigd, en dat het nog altijd voortgaat zich over de andere eilanden van den Indischen Archipel uit te breiden. Ook wordt algemeen aangenomen, dat die godsdienst op Java eigenlijk niet veel meer dan een naam is; en zeker van de verschillende geboden van den Islam worden maar enkele waargenomen, vele overtreden, en met heidensch of vreemd bijgeloof vermengd. De vijf dagelijksche gebeden neemt het volk niet waar; alleen de priester doet dit; 't bedehuis wordt Vrijdags zelden of niet bezocht; geen bloedige offers worden gebragt; de regeringswetten worden niet onderhouden, enz. Daarentegen maken zich velen schuldig aan het verboden dobbelspel en arakdrinken; opium wordt op vele plaatsen algemeen gebruikt, en ontzenuwt het arme volk; en voorname hoofden zag ik, schoon met mate, den wijn gebruiken; alles overtreding van den Islam. De Koran is dan ook niet bekend; de Javaansche geestelijke van hoogeren en lageren rang prevelt wel zijne Arabische gebeden en formulieren; maar hij noch iemand anders verstaat ze, en de opleiding op godsdienstige scholen heeft alleen ten doel, om doode vormen aan te leeren. Daarbij heeft de oude Brahmanistische godsdienst, vermengd met allerlei bijgeloof aan voorteekenen en eene sterke vrees voor den duivel en booze geesten, grooten invloed. Enkele kluizenaars (tapa), op bergen zich afzonderende, hebben blijkbaar antimohammedaansche meeningen en worden zeer vereerd door het volk; men zegt, dat nog altijd vele Javanen voor hunne voorouders een afgodischen eerbied gevoelen, en een oud en nog gebruikt woord (hejáng), dat „God" en tevens „grootouders" beteekent, wijst zeker wel op zulke vereering van vroege-

ren tijd heen. Voor tijgers heeft men een gewijden schroom. Aan zekere boomen op begraafplaatsen enz. brengt men nog voortdurend offers van allerlei kleinigheden (rijst, eijeren, wierook enz.); ja, naar Brahmanistische afgodsbeelden der oudheid brengen Chinezen en Mohammedaansche Javanen vreedzaam hunne offers. Alles ten bewijze, hoe, minder eene bepaalde historische godsdienst, dan wel een onbepaald gevoel van ontzag en vrees den Javaan tot godsdienstigheid aandrijft.

Ziedaar eenvoudige opmerkingen, maar die wij met genoegen in dit opstel gelezen hebben, omdat daaromtrent nog zoo veel dwaling wordt aangetroffen. Men spreekt zoo dikwijls van de Javanen, als van dweepzuchtige Mohammedanen; men stelt het niet zelden voor, als of de Islam in de zeden, de geaardheid en 't geheele maatschappelijke leven der bevolking diep is doorgedrongen; men doceert aan aanstaande ambtenaren zelfs het Mohammedaansche regt, gelijk het in echt Mohammedaansche landen heerschende is, als of dat ook op Java werd gevonden. Wilt gij weten, in hoe verre de Javanen Mohammedanen zijn? Ook dat schildert de schrijver in de volgende korte maar juiste trekken:

Het berustingsgeloof van den Javaan is, schoon ook strookende met zijne geaardheid, toch altijd echt Mohammedaansch. De vasten in de maand Ramalan (al gaan zij, tegen den geest van den Islam, met nachtelijke brasserij gepaard) wordt trouw in acht genomen. Van het verboden zwijnenvleesch heeft de Javaan zulk een grooten afkeer, dat zelfs enkele Christenen onder hen zich daar niet geheel over heen kunnen zetten. Geen Javaan zou nalaten, zijne kinderen te laten besnijden, en daarom vooral wordt de blanke als ongeloovige veracht, omdat hij onbesneden is en zwijnenvleesch eet. Het huwelijk, met zijne veelwijverij en echtscheidingen, is geheel op Mohammedaansche wijze ingerigt. Menschen, die beweren naar Mekka te zijn geweest, schoon de meesten dit slechts voorgeven, zijn in hooge achting. De geestelijken worden door de bevolking onderhouden.

Wij kunnen van dit opstel van den heer GANSWIJK geen afscheid nemen, zonder nog op ééne opmerking te wijzen, met even veel juistheid als scherpzinnigheid door hem gemaakt. Men verzet zich zoo dikwijls tegen de bevordering en verspreiding van christelijke beschaving onder de Javanen, tegen schoolonderwijs en de prediking van het Evangelie, vooral ook, dewijl men vreest, dat daardoor Java eens voor Nederland zal verloren gaan. Maar de heer GANSWIJK zegt geheel naar waarheid, dat de regering zelve, ook zonder scholen en kerken, de beschaving der bevolking in de hand werkt. „De Javaan," zoo zegt hij, „door Nederland bestuurd, heeft reeds, naast zijne sawah's en suikervelden, ook indigo, koffij, thee, groenten, enz. leeren aankweeken; onze omgang heeft hem menig handwerk leeren verstaan of verbeteren; machinerie, 't aanleggen van wegen, 't bouwen van bruggen, 't graven van kanalen ontwikkelen overal zijne werkzaamheid, zijne vaardigheid en zijn oordeel; allerlei handelsverkeer, zaken van smaak en wetenschap vormen allengs zijne maatschappij." Voorzeker; het kultuurstelsel heeft, zonder het te willen, eene geheele revolutie in de maatschappij gebragt. De beschaving komt, in weerwil van al wat men mogt willen doen, om haar te weeren. En dat de verspreiding van het Christendom met die beschaving hand aan hand ga, zou eene weldaad te meer zijn voor de bevolking.

Een tweede stuk in deze aflevering heet: *De scholen voor inlanders in de Menahasse van Menado.* Ook na hetgeen in den laatsten tijd over dit onderwerp is geschreven, vooral door de heeren Dr. BLEEKER, QUARLES VAN UFFORD en BRUMUND, is deze bijdrage niet onbelangrijk voor de kennis van het onderwerp, waarover zij handelt.

Eindelijk treft men in dit nommer twee „roepstemmen" aan; de eene *uit Java*, ten doel hebbende om tot meer belangstelling in de euangelieverkondiging op dat eiland op te wekken; de andere *in Nederland*, uitgaande van bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam, ten einde de lust, om zendeling te worden, onder onze landgenooten aan te vuren.

Wij eindigen ons verslag met den wensch, dat de redaktie van dit nieuwe periodieke geschrift op den ingeslagen weg moge voortgaan. Het hoofddoel zij: de bevordering en uitbreiding der kennis van ons Indië, het terrein, waar de zendelingen werkzaam zijn. Ook voor de zendelingszaak zullen van zulk eenen arbeid goede vruchten worden geplukt.

Varia.

Wij hebben in onze vorige aflevering mededeeling gedaan van eene circulaire, die aan suikerfabriekanten en andere deskundigen en belanghebbenden is gezonden, om hen uit te noodigen tot het houden eener algemeene vergadering te Pasoeroean, ten einde over de belangen der suikerkultuur te beraadslagen. Wij vernamen dat voornemen met genoegen, niet twijfelende, of zulk eene beraadslaging zou tot gewenschte uitkomsten, in 't belang der suikerkultuur, kunnen leiden.

Thans vernemen wij tot ons leedwezen, dat dit plan niet is verwezenlijkt geworden. Ziehier wat men ons omtrent dien treurigen afloop berigt.

„De circulaire, waarvan ik u in mijnen vorigen brief afschrift mededeelde, is door de drie heeren, die haar onderteekenden, aan den resident van Pasoeroean gezonden, met de navolgende geleidende missive:

Bijgaande hebben wij de eer, u aan te bieden een modelbrief, bevattende eene uitnoodiging tot het bijwonen eener vergadering te Pasoeroean op den 5den Julij aanstaande.

Ons kortheidshalve aan den inhoud refererende, zal U H. E. G. daaruit ontwaren, dat de bedoeling niet bestaat tot het nemen van konklusiën, noch het opstellen van eenig rekwest, of het doen van voorstellen aan de regering, hier of in het moederland, te provoceren; maar dat alleen bedoeld wordt het bespreken van een punt van groot staatshuishoudkundig gewigt, waarvan de uitkomsten zouden gepubliceerd worden.

Bij de verschillende geruchten echter, die over zoodanige vergaderingen gewoonlijk door onkundigen verspreid worden, hebben wij het niet alleen voor noodzakelijk gehouden, U van ons voornemen kennis te geven, maar tevens beleefdelijk te verzoeken, ons wel te willen mededeelen, of tegen het houden dezer vergadering bij U geene bedenkingen bestaan.

„Van deze vergadering is niets gekomen. De resident van Pasoeroean beschouwde haar als eene *staatkundige* vergadering, die, volgens art. 111 van het Reglement op het beleid der regering voor Nederlandsch Indië, verboden zijn. Daarmede is het op Java uit. Als de resident het regeringsreglement zoo begrijpt, dan is het „habis perkara." Bovendien had men de fabriekanten van Pasoeroean reeds opgestookt, om er niet te komen.

„Ondertusschen is dit een zeer bedenkelijk verschijnsel. Waar zal het heen, indien men op die wijze art. 111 interpreteerd? Zoo doende wordt elke bijeenkomst, waar het gesprek op staatkundige onderwerpen valt, eene staatkundige vergadering, en is de beoefening van de wetenschap der staatshuishoudkunde in Indië eene onmogelijkheid geworden.

„Van de persoonlijkheid van den resident van Pasoeroean is zulk eene interpretatie echter niet te verwonderen. Hij moet, naar ik uit eene goede bron verneem, in het *Advertentieblad* van Pasoeroean verboden hebben, een artikel over de kroning van ALEXANDER II te plaatsen, indien niet de zinsnede, *„dat het bij die gelegenheid dekoratiën regende"*, werd weggelaten.

Zoo werd ook de mededeeling geschrapt, dat de kroonprins in Frankrijk, *nog in de luren*, reeds eene dekoratie had ontvangen."

Zou dit verbod, om eene bijeenkomst te houden, ter behandeling van een groot oeconomisch vraagstuk van algemeen belang, de goedkeuring van den Minister van Koloniën wegdragen? van hem, die in 1848 vice-president was eener vergadering te Batavia, die vrij wat grooter stap op politiek terrein heeft gezet? Wij zullen zien!

De heer NIEUWENHUIJZEN, toen resident van Rio, thans van Pakalongan, heeft goedgevonden eenen brief aan den redakteur van dit Tijdschrift te schrijven, en dien te plaatsen in een Weekblad, dat, naar men ons berigt, in Indië zeer weinig en in Nederland niet zeer vele abonné's heeft. Wij meenen dus in den geest van den heer NIEUWENHUIJZEN te handelen, indien wij dezen brief hier overnemen. Hij luidt aldus:

Aan den Hoog WelGeboren heer W. R. baron VAN HOËVELL, *Redakteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.*

Hoog WelGeboren Heer!

Onder de Varia van de derde aflevering, jaargang 1857, van het door U uitgegeven „*Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*", komt alweder een aanval tegen mij voor.

Heb ik op de vroegere met een schouder ophalen kunnen antwoorden, de tegenwoordige is van dien aard, dat ik daarop het stilzwijgen niet mag bewaren, want de zijdelingsche, doch duidelijke beschuldiging ligt er in opgesloten, dat ik, door eene hoogst strafwaardige misleiding van het hoofd des bestuurs, de uitreiking zoude hebben bewerkt aan daartoe onwaardigen van eereteekenen, door Z. M. den Koning ter belooning van *moed* en *trouw* ingesteld.

Uw geschrijf wil ik niet houden voor dat van een literarischen bravo, wiens pen steeds voor den eerstkomenden gereed staat, om door de boosaardigste leugentaal, de regtschapenheid en het pligtbesef van hen, die 's Gouvernements vertrouwen bezitten, in verdenking te brengen. Indien ik het daarvoor moest houden, dan zou ik er niet op antwoorden.

Maar ik wil het houden voor dat van een man, die ter goedertrouw het algemeen welzijn beoogt, doch zich daarin, door eene betreurenswaardige heftigheid, tot uitspattingen laat verleiden, welde gedurig de anders zoo merkwaardige vruchten van zijn onmiskenbaar groot talent komen ontsieren.

Van dit laatste wil ik uitgaan, en mij mitsdien justiciabel stellen voor den regter, wiens oordeel gij geacht moet worden over mij te hebben ingeroepen.

Die regter is, zoo als ik U wel niet zal behoeven te herinneren, het publiek.

Het punt van beschuldiging, door U tegen mij ingebragt, luidt: „op eene plegtige wijze „met Militaire honneurs, heeft de Resident onlangs decoratiën uitgereikt aan eenige djoeragans „van 's Gouvernements kruisbooten, die in het geheim den Onderkoning van Rio hadden ge„griefd en trachten te vernederen, door het te doen voorkomen alsof zij en niet de Onderko„ning de onlusten, die in April ll. hebben plaats gegrepen, hadden gedempt enz. enz."

Gij, Mijnheer, die zoo veel weet, u zal het niet onbekend zijn, dat het een onomstootbare regtsregel is, dat hij die beweert, verpligt is het bewijs voor zijn beweren te leveren, en dat ik mij dus zoude kunnen bepalen, met eenvoudig op Uwe beschuldiging te antwoorden:

„Het is een zamenraapsel van onzinnige onwaarheid; — breng voor hetgeen gij tegen mij „hebt aangevoerd bewijs bij, sub poene van voor een even boosaardig als voorbedacht leugen„verspreider gehouden te worden."

Doch ik zal dat niet doen, want ik heb de pen opgenomen, niet om met U strijden, maar alleen om mijn karakter als hoofdambtenaar en fatsoenlijk man te handhaven; en daar ik geene

pogingen, die zouden kunnen strekken om mij mijn eer en goede naam te ontrooven, behoef te ontzien, zal ik rondborstig bij den regter, die tusschen ons te oordeelen heeft, voor den dag komen, met al datgeen wat ik tegen uwe beschuldiging heb in te brengen.

Daartoe overgaande, zij bekend gesteld:

Slechts eens ben ik belast geweest met het uitreiken van die eereteekenen, welke men in het dagelijksche leven gewoon is met den naam van decoratiën te bestempelen.

Dit vond plaats op den 15 September 1856 en op deze uitreiking moet dus noodwendig door U zijn bedoeld.

De begiftigden daarbij waren:

De inlandsche schrijver op het residentie-bureau van Riouw, ABOE HASSAN, de mandoor AWANG, de djoeroemoedies DJEBES, JESA en MAMAT, de matrozen BAZIR, AMAN en PIENDA, allen van 's Gouvernements kruisboot No. 59, en de djoeroemoedie SOEN van kruisboot N°. 31.

Volgens de bij die gelegenheid in het openbaar door mij gehoudene toespraak, zijn de acht evengenoemde personen, op de daartoe door mij gedane voordragt, uit naam van Zijne Majesteit den Koning, door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië vereerd, als:

de eerste met de *zilveren* en de zeven laatsten ieder met de *bronzen* medaille voor *moed en trouw*, ter zake van een op den 10 Augustus te voren, onder aanvoering van den eersten, te zamen volvoerd heldenfeit, bij gelegenheid eener ontmoeting met eene zeer talrijke Chinesche rooversbende te Soengie Panna op het eiland Battam, ter bestrijding van welke zij afgezonden waren geworden *).

Hen te decoreren voor de onlusten van April te voren, zoude overigens moeijelijk zijn gevallen, want zoo niet allen, dan toch het meerendeel van hen bevonden zich tijdens die onlusten, bij de expeditie naar de Nantunas, waarover gij mij nu eenige maanden geleden zoo hard zijt gevallen.

Zie daar feiten tegenover Uwe verzinsels.

Bewijs nu, dat ik, bij de uiteenzetting van die feiten, een haar breed van de waarheid ben afgeweken, dan wel dat hetgeen ik als feit wil doen gelden geen feit is.

Gij, noch Uwe achtingswaardige Singapoorsche korrespondent, zijt daartoe in staat.

Ik voorzie dus, dat ge met de U eigene gladheid van stijl, door middel van drogredenen, dan wel nieuwe aantijgingen, U zult pogen te redden uit de valsche positie, waarin Uwe gretigheid om te beschuldigen, U onderwerpelijk heeft geplaatst.

Ga daarin vrij Uwen gang.

Ik schrijf deze wel aan U, maar niet voor U, en de weldenkenden onder het publiek, op wier achting ik natuurlijk alleen prijs stel, zullen na de lezing van dezen brief, zoo ik vertrouw, weten, waaraan zich te moeten houden — en dat is voor mij genoeg.

En hiermede, Hoog Welgeboren Heer, neem ik voor het oogenblik van U afscheid. Gij zult mij daarbij ten goede houden, dat, zoo lang mij geene openlijke erkenning door U, van het mij aangedane ongelijk, is onder de oogen gekomen, ik achting noch sympathie meer voor U kan koesteren, en deze dus eindig door mij, met achterweglating van het sluitformulier, eenvoudig te noemen

RIOUW, NIEUWENHUIJZEN,
29 Mei 1857. Resident van Riouw.

Het is mogelijk, dat onze berigtgever minder naauwkeurig is geweest, in zijne mededeelingen omtrent de residentie Rio, dan gewoonlijk. 't Is mogelijk, dat de zaak zich heeft toegedragen, gelijk de heer NIEUWENHUYZEN ze voorstelt. Zij is van zoo weinig gewigt, en zij doet zoo weinig af tot hetgeen, waarop het, in het berigt waarin zij gevonden wordt, eigenlijk aankomt, dat wij, zonder nader onderzoek, den heer NIEUWENHUYZEN tegenover onzen korrespondent in 't gelijk stellen.

Maar dan vragen wij: had deze teregtwijzing niet eenvoudiger kunnen zijn? Waren daartoe zoo veel hartstogtelijke ontboezemingen, zooveel scherpte

---

*) Zie de verdere bijzonderheden hieromtrent in de Javasche couranten van Augustus of September l.l.

van toon, zoo veel klinkende en brommende woorden noodig? Was het behoorlijk, tot zoo veel bitterheid en boosheid, zoo veel toorn en woede te vervallen, wanneer men op den voorgrond stelt te doen te hebben met eenen redakteur, „die ter goeder trouw het algemeene welzijn beoogt?"

Wij willen dit alles den heer NIEUWENHUYZEN echter niet toerekenen. De eenige straf, die wij hem doen ondergaan, bestaat hierin, dat wij zijn brief onder de oogen van *onze* lezers brengen.

De suiker-fabriken, waarvan de fabrikanten bij de regering goed staan aangeschreven, laat men thans een maximum per bouw leveren. Daarbij laat men hun den oorspronkelijk bedongen prijs van *f* 12 of *f* 13 koper per pikol n°. 18, in plaats van, bij verandering van kontrakt, den prijs van n°. 18 overal op *f* 11 koper te brengen. Den eenen laat men zoo lang malen, als hij verkiest, en aan anderen legt men de verpligting op, om in 4 maanden tijds af te malen. Dit laatste is een geheel nodelooze willekeur. Indien de velden slechts voor de rijstkultuur in November weder beschikbaar zijn, dan is het immers voldoende. Maar nog erger!

Een suiker-fabrikant in Probolingo (nomina sunt odiosa!) moest per pikol, van *al* de te vervaardigen suiker, *f* 3,50 koper plantloon betalen, en *al zijne suiker* aan de regering leveren. Hij ontving voor n°. 18, *f* 12 koper en voor n°. 16 *f* 10 koper, en maakt van 528 bouws gemiddeld 25,000 pikols. Nu vroeg hij een derde vrije beschikking, hetgeen hem, zoo het werd toegestaan, gemiddeld in het jaar een voordeel van *f* 40,000 zilver zou opleveren. Daarvoor biedt hij aan, zijne suiker N°. 16 voor 100 duiten per pikol minder te leveren.

Het Gouvernement staat dit verzoek toe, laat hem zijne *f* 12,00 koper voor N°. 18, en bepaalt nog bovendien, (zonder dat de belanghebbende het gevraagd had), dat hij voortaan ook aan plantloon aan de bevolking slechts zal behoeven te betalen, tot een maximum van 30 pikols per bouw, *f* 2,50 koper per pikol, voorts van 30 tot 40 pikol *f* 2,50, en boven de 40 pikol slechts *f* 1,50.

Nu betaalde hij vroeger van 50 pikols per bouw, of 26,400 pikols in 't geheel, *f* 92,400 koper, of 77,000 recepissen. Thans betaalt hij:

van 30 pikol,	stel	15,140	pikol . . .	*f* 55,440	koper.
„ 10 „	„	5,280	„ . . .	„ 13,200	„
„ 10 „	„	5,280	„ . . .	„ 7,220	„
				f 76,560	koper.

Vroeger betaalde hij *f* 77,000 zilver, en thans slechts *f* 76,560 koper of *f* 63,800 zilver; 't geen alzoo een verschil oplevert van *f* 13,200. Die *f* 13,200 verliest de bevolking dus alleen ten voordeele van den fabrikant, die derhalve gemiddeld, door de verandering van het kontrakt, *f* 53,200 zilver per jaar, boven de gewone winst van *f* 120,000 per jaar geniet.

Maar nu komt het aardigste. Sedert tien jaren heeft de fabrikant altijd meer dan ²/₃ van zijn produkt aan N°. 18 der standmonsters geleverd.

Daar hij nu slechts $^2/_3$ te leveren heeft, zoo is het duidelijk, dat hij aan het Gouvernement nooit één pikol No. 16 leveren zal, ... en alléén voor No. 16 zou hij 100 duiten van 't Gouvernement minder ontvangen; de prijs van No. 18 is op den ouden voet gebleven! Het Gouvernement wint alzoo, voor de enorme koncessie, *niets*, maar verliest de geheele opbrengst van het $^1/_3$ vrije beschikking, en aan de goede bevolking is eene schade van *f* 13,200 berokkend.

Ziedaar een enkel voorbeeld uit meer! En nu durft men nog beweeren, dat er geene noodzakelijkheid bestaat, om regels voor het uitgeven van kultuur-kontrakten bij de wet vast te stellen!

OOSTHOEK VAN JAVA.
1857.

N. N.

In 1848 en 1847 is door den direkteur der kultures, op voorstel der toenmalige residenten, de suikerkultuur in de residentie Japara *uitgebreid* met 450 bouws. In 1851 is zij, op voorstel van eenen anderen resident, *verminderd* met 650 bouws, waarbij onderanderen twee kostbare fabrijken, Pikiringan en Dopang van 800 bouws, geheel zijn ingetrokken, en daarentegen twee andere fabrijken, van 400 elk, geheel tegen de regelen van gezond verstand en de ondervinding, op 600 bouws zijn gebragt. Aan twee andere fabrijkanten, aan wie men 190 bouws ontnam, gaf men vrije beschikking over het *geheele* produkt als aequivalent.

Nu vragen wij: gaat op die wijze de kultuur vooruit? Zou zoo iets gebeurd zijn bij partikuliere kultuur? De bevolking lijdt meer dan een ton schade aan plantloon. Evenveel verliest zij aan werkloon. De regering krijgt geen suiker meer, en ontvangt voor dit verlies niets in de plaats. De fabrijkanten alleen winnen er bij, vooral door de hooge suikerprijzen. Maar aan hen, die zich zoo zeer verzetten tegen het het voorstel van den heer VAN BOSSE, dat slechts met de meerderheid van één stem in de Tweede Kamer is verworpen, durven wij vragen: maken dergelijke feiten eene regeling *bij de wet* van het uitgeven van kultuurkontrakten op Java niet noodzakelijk? Hoedanig die regeling zijn zal is natuurlijk eene geheel andere kwestie.

PATIH,
30 Mei 1847.

Een suikerfabrijkant.

De Minister van Koloniën en de Gouverneur-Generaal gaan voort, op den weg, dien zij sedert lang hebben ingeslagen. Het beruchte besluit van 13 Januarij 1854, en het door de Tweede Kamer afgekeurde maar altoos nog vigerende drukpers-reglement zijn thans weder gevolgd door een besluit van den Gouverneur-Generaal, 't welk de stellers dier twee stukken waardig is. Bij dat besluit worden speciaal de geleerden, de beoefenaren der wetenschap, aan ijzeren banden gelegd, zoodat zij zich niet roeren of bewegen kunnen, dan op die wijze en in die rigting als den Gouverneur-

Generaal zal goeddunken. Zie hier de bepalingen, bij Gouvernementsbesluit van 16 Junij ll. vastgesteld.

I°. Personen, in dienst en bezoldiging van den lande, belast met onderzoekingen of werkzaamheden van wetenschappelijken aard, verbinden zich schriftelijk, bij het aanvaarden van die dienst, om te gedoogen, dat al hunne dagboeken, berigten, aanteekeningen, kaarten, teekeningen en verzamelingen beschouwd worden te zijn uitsluitend eigendom van den lande, met dien gevolge, dat op hen toepasselijk is de publikatie van 3 April 1854 (*Indisch Staatsblad* n°. 18).

2°. Zij zijn echter bevoegd, binnen de drie maanden na de aanvaarding van hunne dienst, in te zenden een inventaris van de ten deze bedoelde voorwerpen, welke op dat tijdstip reeds hun eigendom zijn; doch zijn verpligt, die steeds zorgvuldig van 's lands eigendom gescheiden te houden.

3°. Hunne boedelaanvaarders zijn mitsdien bij hun overlijden gehouden, alle aangetroffen wordende eigendommen van den lande, ten gevolge van die verbintenis, onder inventaris aan te bieden en af te geven aan het hoofd van gewestelijk bestuur, onder wien zij zich bevinden.

4°. Vertrekkende naar eene landstreek, gelegen buiten het onmiddelijk bestuur van 's Gouvernements ambtenaren, zijn zij verpligt, alvorens te verlaten de laatste plaats, waar een Nederlandsch ambtenaar gevestigd is, aan dezen in te dienen een plan van hunne reis, en met denzelven te houden, zoo veel mogelijk, eene geregelde briefwisseling, opdat blijke waar zij zich bevinden en, bij hun leven, voor het behoud van hen, bij overlijden, voor het behoud van hunne eigendommen, en die van den lande, zorg kunne gedragen worden.

5°. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn verpligt, om, bij overlijden van personen in dienst en bezoldiging van den lande, belast met onderzoekingen of werkzaamheden van wetenschappelijken aard, in de gewesten aan hun beheer toevertrouwd, voor het behoud en de uitlevering van de onder hen berustende eigendommen van den lande al die voorzorgen te nemen, welke de tijds- en plaatselijke omstandigheden mogten gedoogen.

Om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop dit besluit van den heer PAHUD hier te lande wordt beoordeeld, schrijven wij af hetgeen er van gezegd wordt door de *Algemeene Konst en Letterbode*, een tijdschrift onder redaktie van de heeren: Dr. R. C. BAKHUIJZEN VAN DEN BRINK, M. F. A. G. CAMPBELL, Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, M. A. T. DELPRAT, P. M. NETSCHER, J. TIDEMAN, Mr. S. C. SNELLEN VAN VOLLENHOVEN en T. VAN WESTREENE W. Z.

Welke gegronde klagten over onduidelijkheid en onvolledigheid ook tegen onze wetten mogen gemaakt zijn, tegen dit besluit is er zeker geene te maken. De eenige leemte, die wij er, met *de Indiër*, in vinden, is; „men moest den Indischen ambtenaar verbieden, zich, na zijn ontslag uit de dienst, *iets te herinneren* of zelfs te denken".

Ten opzigte van elk geleerde in het bijzonder, heeft het Indisch bestuur zeker het *regt*, om hem onder zoodanige voorwaarden in dienst te nemen, als waaraan deze zich wil onderwerpen. Doch heeft dit bestuur geene *verpligtingen* tegen over de kolonie en het moederland, om van de regten der wetenschap te zwijgen? En is het niet zijne taak, om te zorgen, dat elk wetenschappelijk onderzoek zoo vrij en onafhankelijk mogelijk worde ingesteld, en dat slechts echt wetenschappelijke mannen daartoe worden uitgezonden? Welk geleerde, dien naam waardig, zal zich nu, zoo geen volslagen broodgebrek hem dwingt, op zulke voorwaarden verbinden?

In andere landen, zelfs in het tegenwoordige Frankrijk, zelfs in Rusland, stelt de regering er eene eer in, menschen, die exploratiën doen in onbekende landen, met geld te ondersteunen; de uitkomst van die navorschingen blijft echter hun volstrekt eigendom, daarover wordt niet gesproken; eenmaal worden de vruchten dier navorschingen het eigendom, niet van de regering, maar van de geheele denkende en lezende wereld.

Maar in Indië denkt de regering er anders over. Daar meent zij door

geld de geleerden en hunne wetenschap zich te moeten toeëigenen, en hen als slaven in het gareel te doen loopen, dat zij hen verkiest om te hangen.

Quousque tandem!

Mijnheer de Redakteur, vergun mij, dat ik u eens wat vertel van de resultaten der Delftsche akademie. Het plan van den stichter dier instelling, den heer J. C. BAUD, was klaarblijkelijk, om de ambtenaren, vooral van het binnenlandsch bestuur, geheel in zijn geest te doen werken. Maar, is het niet zonderling? nu zien wij hier in den regel juist het tegendeel. Die jongelieden, bekend met de geschiedenis en de gewoonten der Javanen, hoe eenzijdig die hun te Delft ook mogen geleerd zijn, werken veelal (van enkele uitzonderingen is natuurlijk geen sprake) in uwen geest, mijnheer de Redakteur! Men heeft hen, hoe men hen ook kunstmatig trachtte te kneden en te vormen, van den tijdgeest niet kunnen isoleren.

't Zou de moeite waard zijn, indien Gij de gesprekken onzer oudgasten over dit verschijnsel kondet afluisteren.

„Java gaat op de flesch!" zoo zoudt gij den een in zijn baard hooren brommen, „'t zijn immers allemaal heertjes, volgestampt met nuttelooze kennis en geleerdheid, die tot niets leidt! Wij ouden hebben een schat van kennis door de ondervinding opgedaan, maar men hoort niet meer naar ons!"

„Wie heeft het ooit gezien!" zoo weeklaagt een ander; „men is naauwelijks kontroleur, of men trouwt; men leeft met eene Europesche dame, puur sang, pas uit Nederland gekomen. De vrouw houdt manlief te huis. Die isoleert zich op die manier geheel van de inlandsche bevolking, en blijft onbekend met de geaardheid der Javanen. Wat was het vroeger beter, toen ieder kontroleur eene inlandsche huishouding had!"

En wat doen de liberalen hier te lande, als zij dit verschijnsel aanschouwen? Zij wachten met geduld het oogenblik af, dat het dwangstelsel in duigen zal vallen, na den laatsten slag ontvangen te hebben van die personen, die expresselijk zijn opgevoed om het in stand te houden.

C. R.

In het artikel *de Kokos-eilanden en de Engelschen*, voorkomende in onze vorige aflevering, is eene misstelling ingeslopen. Op blz. 166 wordt daar gelezen:

Op de kaart van Nederlandsch Indië van den heer VAN DERFELDEN HINDERSTEIN, uitgegeven door het Ministerie van Koloniën, lezen wij: „deze eilanden, van ouds Nederlandsch eigendom, zijn in 1829 uit dien hoofde weder in bezit genomen, en maken dus een gedeelte uit der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië."

Dit is eene verkeerde opgave; het opschrift luidt werkelijk aldus: „Kaart der Kokos-eilanden, volgens de nieuwste opneming, op order der Nederlandsch Oost-Indische regering in 1829."

Het overige moet dus als eene gevolgtrekking beschouwd worden. Deze dwaling is toe te schrijven aan het geschrift van kapt. DUINTJER, 't welk ik verzuimd heb met de kaart zelf te vergelijken.

Een opstand in de Molukkos.

(Uit de laatste helft der zeventiende eeuw.)

IV.

Waarlijk het werd tijd, toen men er te Batavia weder eens op bedacht was, om een predikant naar Ternate te zenden, want de eerwaarde heer dominus GUALTHERUS PEREGRINUS, die den 12den Augustus 1676 daar aan wal stapte, moest in de eerste kerkeraads-vergadering vernemen, dat er nu drie jaren en drie maanden voorbij waren gegaan, sedert men op dat eiland een predikant bezeten had. Geen wonder dan ook dat, op zijne vraag, daartoe strekkende, de voorzittende ouderling ten antwoord gaf, „dat het met den staat der kerke zeer sober en slecht was gesteld, en de gemeente in getal en sterkte zeer was verminderd." Met smart overzag de predikant de aanteekeningen uit de antwoorden van den kerkeraad opgemaakt, waaruit bleek dat er op Ternate slechts ééne kerk, in het fort Oranje, was; dat men er slechts ééne school met één meester en twaalf scholieren telde, en dat het aantal ledematen niet meer dan zeventig bedroeg, niettegenstaande er toch twee honderd twee en veertig Europeanen op het eiland gevonden werden!

— „'t Is treurig gesteld, zeer waarde broeder in den Heere," zeide dominus PEREGRINUS tot den gouverneur PADBRUGGE, toen zij den kerkeraad verlieten; „'t is treurig gesteld met de zaken hier; maar wat dunkt u, zou er onder de Heidenen nog wat te oogsten vallen.

— „Als Christen zou ik bevestigend kunnen antwoorden, maar als landvoogd meen ik wel te doen u eerwaarde elke poging daartoe af te raden. Wij hebben hier geene gevaarlijker vijanden dan de priesters, en ik acht het daarom hoogst bedenkelijk om dezen aanleiding tot verbittering te geven.

— „Ik ben niet gekomen om vrede te brengen maar het zwaard. Aldus heeft de Heer gezegd en zouden wij, zijne dienaren, nu terugdeinzen uit vreeze van aardsche verwikkelingen.

— „Ja dominé, gij hebt *uwe* wet en ik de mijne. Ik heb in last, om de politiek der Hollanders te blijven handhaven en in het stuk van religie de inboorlingen geheel vrij te laten. Ik behoef u slechts de bepaling te herinneren, dat slaven, die naar ons overloopen om Christen te worden, moeten worden teruggezonden.

— „Zou ik Uwe Edelheid dan mogen vragen, waarom de heeren Zeventien er zoozeer op aandringen, om taalkundige predikanten herwaarts te zenden?"

De heer PADBRUGGE haalde zijne schouders op. Hij had kunnen antwoorden, dat dit het eerste voorbeeld niet was der inkonsequentie en onbestendigheid van de heeren Zeventien, maar hij wist, dat de heeren predikanten uitvoerige rapporten van hunne reizen opstelden, waarin zij, uit groote liefde voor de waarheid, alles, ook zoodanige antwoorden, opnamen. Hij bepaalde zich dus met te zeggen, dat hij als landvoogd de bevelen nakwam en niet beoordeelde.

— „Het zal mij toch vergund zijn om in het maleisch te preken?", vroeg dominus PEREGRINUS.

— „Voorzeker, eerwaarde-heer. Alles waartoe uwe credentie u regt geeft is u vergund, maar proselyten....."

— „Proselyten! Hoe kunt gij dat woord hier gebruiken? De Heidenen tot het Christendom te brengen is geen proselytismus, maar gehoorzamen aan Hem, die gezegd heeft: „verkondig het evangelie allen kreaturen.

— „De Mohamedanen, waartoe hier allen, met uitzondering der Alfoeren, behooren, beschouwen de zaak anders. Ik ben intusschen geenzins tegen de verkondiging van het evangelie, maar alleen tegen het uitbreiden door andere middelen dan door de kracht der waarheid.

— „Dat zijn zoo de gewone uitvlugten," mompelde PEREGRINUS, treurig het hoofd schuddende, terwijl hij eene eerbiedige buiging maakte voor den landvoogd, wiens woning men bereikt had.

— „Tot weerziens, eerwaarde heer," sprak PADBRUGGE, hem genadig de linkerhand toereikende, en bij zich zelven voegde hij er bij: „die ijveraars! zij zouden al de Molukkos in oproer brengen als men hen liet begaan."

De predikant verklaarde in zijn rapport, hetwelk hij dien avond voortzette, dat de heer PADBRUGGE de uitbreiding van het evangelie meer tegenwerkte dan ondersteunde, en hij schreef hieraan grootendeels de onverschilligheid en onkunde toe, die er in het algemeen omtrent de godsdienst op Ternate heerschte. Indien men naar den maatstaf der negentiende eeuw het gedrag van PADBRUGGE beoordeelde, waarschijnlijk zou dat oordeel niet gunstig voor hem wezen; maar de landvoogd moest vóór alles de Hollandsche vestiging handhaven, en, wetende, hoezeer de inboorlingen onder den invloed eener heerschzuchtige priesterschap staan, zou het staatkundig onverschoonlijk geweest zijn, wanneer hij de bekeering der Mohammedanen in de hand werkte. Maar er was niet veel te duchten in dit opzigt. Wij zeiden reeds, hoe Ternate nu gedurende drie en een half jaar geheel zonder predikant was geweest, en de meeste voorgangers zoowel als opvolgers van PEREGRINUS waren, zooals men het noemde, „ontaalkundige predikanten." Zij verstonden namelijk de inlandsche taal niet. Vraagt men, op welke wijze de godsdienst-oefeningen voor de Ternataansche Christenen of hen, die het verlangden te worden, dan plaats grepen, VALENTIJN hangt ons het volgende tafereel daarvan op. De predikant neemt, wanneer hij de taal niet kent, een taalkundig inlandsch schoolmeester met zich, die, in plaats

dat de leeraar eene rede houdt, eene gedrukte predikatie van dominus CABON of WILTENS voorleest, waarna de predikant — of, zoo hij er zelf niet toe in staat is, de meester — het formulier des doops voorleest en dat sacrament toedient. Alles komt dus hoofdzakelijk op den schoolmeester aan, en gaat men na welke ongeschikte personen daartoe benoemd werden, bastiaans, verminkte inlandsche soldaten, enz. dan laat het zich wel voorstellen dat die plegtigheid niet veel indruk maakte. De schoolmeester wist bij zijne aanneming naauwelijks zoo veel als een gewoon lidmaat uit die dagen, en dat weinige was hij al spoedig vergeten. Hoe zou hij het ook kunnen onthouden? Boeken bezat hij niet, met uitzondering van één gebedenboekje van ALDEGONDE, dat destijds tot onderrigt in de leer algemeen gebruikt werd. Een bijbel.... men moet waarlijk verbaasd staan over de verregaande kortzigtigheid of misschien fijne geslepenheid van de Oost-Indische Kompagnie. Een bruikbaren bijbel bezaten de inlandsche Christenen en schoolmeesters niet. Wel lagen die in de pakhuizen der Edele Maatschappij bij duizenden te verrotten, maar zij werden niet naar de eilanden gezonden, opdat de inlanders om de Oost met den tijd zouden genoodzaakt zijn, geene andere boeken in de lage Maleische taal, de eenige die zij kunnen lezen en verstaan, meer hebbende, zich van den Bijbel in het hoog Maleische wel te moeten bedienen, schoon zij van die taal, alzoo die de Arabische is, geen letter kunnen lezen, en, al konden zij die lezen, geen volzin verstaan kunnen, terwijl de meeste Christen-inlanders om de Oost alle boeken in het laag Maleisch, die met eene Romeinsche letter gedrukt worden, zeer wel kunnen lezen en schrijven en ook al vrij wel verstaan.

Ofschoon nu zulk een meester op een buiten-eiland van alle boeken verstoken was, zou er echter, indien er predikanten genoeg waren om hem van tijd tot tijd te bezoeken, tot ijver aan te zetten en zijne kennis te onderhouden en te vermeerderen, iets van te verwachten zijn geweest; maar hoogstens had die visitatie eens in een jaar plaats. De predikant bepaalde zich dan tot het preken of, indien hij de taal niet kende, het bijwonen van de preek en van eene katechisatie. Was die visitatie gebrekkig en zeldzaam, bij het geringe aantal predikanten liet het zich verklaren, omdat de visiterende predikanten zeven maanden noodig hadden, om de verschillende kerken en scholen te bezoeken en overal slechts eenmaal te prediken en te katechiseren. Men kan zich over het gering aantal predikanten intusschen niet verwonderen, indien men het oog vestigt op hun traktement waarvan wij hier de berekening laten volgen.

Inkomen ƒ 120 : : : : : : : : : : :	's maands,	dus	ƒ 1440.
Kostgeld ƒ 21.55	〃	〃	258.60
Huishuur of een huis ƒ 19.20	〃	〃	230.40
Brandhout-geld ƒ 4.80.	〃	〃	57.60
7 kannen wijn à ƒ 1.50	〃	〃	126.
7 pond waskaarsen à 70 cents	〃	〃	58.80
3 kannen lampolie à 60 cents	〃	〃	7.20
	Transporteren.	.	ƒ 2178.60

	Per Transport.		*f* 2178.60
2 kannen Lissabonsche olie à *f* 1.80	's maands,	dus	43,20
3 kannen azijn à 30 cents	"	"	10.80
Indien hij in het Maleisch predikt, 2 lasten rijst jaarlijks à *f* 72.	"	"	144.
			f 2376.60

Voor zulk een gering traktement waren uit den aard der zaak niet vele predikanten te vinden, en oogluikend werd daarom toegestaan, dat zij door handelsoperatiën hun inkomen verhoogden. Een paar artikelen werd zelfs geheel aan de predikanten overgelaten, namelijk de vogelnestjes en het karet (schildpad), en die toelage woog toch nog geenszins op tegen de moeiten en de kosten van eene kerkelijke visitatie. Men kon het den predikanten dus zoo euvel niet duiden, dat zij eenigzins op het gebied van den koopman traden en voor hunne taalkennis eene betere belooning trachtten te verwerven dan de *f* 12 's maands aan rijst. In zooverre leverde de prediking van het evangelie onder de heidenen soms een goeden oogst op.

Maar vóór de Mohammedanen kwamen de Christenen in aanmerking, en den eersten Zondag, dien dominus PEREGRINUS op Ternate was, had er eene plegtige godsdienstoefening plaats in de kerk van het fort Oranje. Al de Hollanders, die niet volstrekt door hunne pligten daarin belet werden, waren bijeen, terwijl voorts het auditorium bestond uit eenige christen inlanders, die, ofschoon er dienzelfden middag eene godsdienstoefening in het Maleisch voor hen zou gehouden worden, uit belangstelling ook de Hollandsche predikatie bijwoonden. Maar buiten dezen zag men aan het einde der zaal, half verborgen achter een der pilaren, eenige Ternataansche grooten, die waarschijnlijk uit nieuwsgierigheid kwamen hooren, wat de christen leeraar had mede te deelen. De kanselwelsprekenheid der zeventiende eeuw stond op Ternate op even lagen, of nog lageren trap dan in het moederland, en prins TOLUKKO met zijne vrouw en zuster kregen geen zeer helder begrip van de godsdienst der Europesche bondgenooten. Zij luisterden intusschen aandachtig naar de stellingen der borgtogtelijke genade, voorbeschikking, uitverkorenheid, erfzonde en wat er meer behoort tot de grondstellingen der leer, welke de predikant voegzaam dacht thans voor zulk eene lang verwaarloosde kudde eens breedvoerig te behandelen. De dienst van God en Christus toch bleef in de harten leven ook zonder voorganger, maar de fijnheden der leer waren in het vergeetboek geraakt, en het was wel noodig het geheugen in dat opzigt eens te verfrisschen.

's Konings broeder vond dan ook geen zeer groot vermaak in de uitspanning hem door de djouw poetri en zijne zuster verschaft. Hij had intusschen te veel eerbied voor de godsdienst van anderen, om ze in het minst te storen, hoewel, in ieder andere vergadering dan deze, reeds zijn gewaad daartoe zou gestrekt hebben. De prins had eene Oostersche liefde voor kleuren. Zijn vuurroode fluweelen rok van Hollandsch model was met gouden passementen, knoopen en kwasten afgezet. Om het lijf droeg hij een breeden bandelier van groen met zilver, waarin het met edelgesteenten

versierde gevest van een degen met zilveren schede prijkte. Behalve dien bandelier droeg hij over den regter schouder een anderen, waaraan een keten van diamanten bevestigd was, die bij elke beweging voor zijn borst heen en weder slingerde. Zijne kousen waren van rood laken, eveneens met goud afgezet en in een paar schoenen van dezelfde stof eindigende. Zijn hoofddeksel, dat hij in navolging der Hollanders gedurende de predikatie af- en opzette, bestond uit een breeden hoofdband, van boven geopend, van achteren met een bos witte pluimen kroonswijze versierd, en in het rond met oorangers van paarlen en diamanten van hooge waarde bezet. Maar, zoo als wij zeiden, het gewaad van prins TOLUKKO, zoo min als dat zijner gemalin, hetwelk trouwens veel eenvoudiger was, of van prinses GAMMA LAMMA, trok de aandacht der gemeente, die, gesticht naar de mate der behoefte, tegen den middag de kerk verliet.

TOLUKKO maakte zich gereed weder naar zijn paleis terug te keeren; maar ANNA PADBRUGGE, die welligt hoopte dat zij de ontkieming van het goede zaad bevorderen kon, gaf haar vader een wenk om den vorst bij zich te noodigen, waaraan deze met de prinsessen gehoor gaf. TOLUKKO was gaarne op het kasteel en schikte zich bijzonder goed naar de Hollandsche zeden, waarvan zijn gewaad reeds een blijk kon heeten, want met uitzondering der kleuren en sieraden, was het geheel naar Hollandsch model gemaakt. Hij danste en zong en schertste, op Europesche wijze de dames plagende, zoo als zij het geliefden te noemen, ofschoon — althans in de zeventiende eeuw — de Hollandsche dames die plagerijen niet onaangenaam vonden, vooral niet omdat er meestal een kostbaar geschenk op volgde, waarvan de eene of andere weddenschap, of het zoogenaamd „bederven" van een kleedje door rozewater, het voorwendsel was. Alleen moest men zorg dragen, dat de prins geene onbeperkte beschikking had over de wijnflesch, want ondanks het verbod van den profeet was TOLUKKO een groot liefhebber van wijn, zoo groot zelfs, dat hij meestal bij het terugkeeren uit Oranje in een draagstoel de reis moest maken. Er stond er dan ook altijd een voor hem in gereedheid.

Wij zullen de gesprekken niet bijwonen, die met de Ternatanen des namiddags in de woning van den landvoogd werden gevoerd. ANNA hield zich vooral met de prinsessen bezig en trachtte den predikant in het onderhoud te betrekken, in het volle besef, dat de redenen van zulk een eerwaardig en geleerd persoon meer tot overtuiging zouden leiden dan de hare. Maar zoo dikwijls PEREGRINUS haar wensch wilde verwezenlijken, had ANNA's vader hem eene mededeeling of eene vraag te doen, die den „weg der bekeering" weder versperde. Wat GAMMA LAMMA betrof, zij scheen ook niet zeer geneigd dien te bewandelen, want bij voorkeur rigtte zij haar blik op hopman KROMHUIZEN, die de dames geen oogenblik verliet, en wiens woorden een gretig oor bij de Ternataansche vonden, al waren zij ook meestal tot de dochter van den landvoogd gerigt. TOLUKKO hield zich bezig met de „Hhikajat HHAMZA", of de geschiedenis van HHAMZA, een te Batavia gedrukt Maleisch werkje, dat de predikant hem had laten zien en

waarin hij zooveel genot vond, dat hij zich met het overige gezelschap weinig inliet. Op eens echter hield hij op met lezen, en vestigde zijne blikken strak op den dominé, die juist in het vuur eener bekeerings toespraak was, waarnaar ANNA en de djouw poetri aandachtig luisterden. Hij stond van zijn kussen op, en stapte regt op de groep af, den predikant nog altijd aanziende. Deze meende dat zijne woorden den Mohammedaan hadden getroffen en verdubbelde in geestdrift, thans ook het woord tot zijn mannelijken toehoorder rigtende, die hem geduldig bleef aanstaren tot hij aan eene pauze was.

— »Wat kost het?" vroeg hij toen.

— »De wateren des levens vloeijen voor allen om niet," antwoordde PEREGRINUS.

TOLUKKO schudde het hoofd en wees op het boek, dat hij in de hand had.

— »Het is ten dienste Uwer Hoogheid," gaf de predikant, eenigzins uit het veld geslagen, ten antwoord. Hij besefte nu, dat de prins niets van zijne rede had gehoord en slechts gewacht had tot hij had uitgesproken. Maar die teleurstelling werd eenigzins vergoed door het verzoek, dat GAMMA LAMMA hem bij het heengaan deed, om meer van het christendom te weten.

— »Dan zal ik Uwe Hoogheid in haar paleis komen bezoeken", zeide PEREGRINUS, want hij ondervond het weder, dat in het bijzijn van den landvoogd elke poging tot bekeering verijdeld werd.

— »Liever kom ik tot u, eerwaarde heer," antwoordde de prinses. »Mijn broeder zou het mij ten kwade kunnen duiden."

— »Juist," kwam PADBRUGGE tusschen beiden; »Uwe Hoogheid doet zeer verstandig, om over deze aangelegenheid eerst KAITSJILI SIBORI te raadplegen, wiens welgevallen door ons allen op den hoogsten prijs wordt gesteld, niet waar eerwaarde PEREGRINUS?"

De predikant boog en beet zich op de lippen, vooral toen hij PADBRUGGE's hand op zijn arm voelde, waardoor het hem, zoo niet feitelijk dan toch door de wellevendheid, verboden werd, dit onderwerp nog afzonderlijk met de prinses te behandelen.

— »Ik zal Zijne Edelheid wel vinden in mijn rapport," dacht hij, en met die troost zag hij zijne prooi ontsnappen.

Als de predikant de drijfveer gekend had, die de Ternataansche prinses tot eene verandering van godsdienst aanzette, hij zou overtuigd kunnen geweest zijn, dat haar overgang ook zonder zijne hulp zeker was. Eene andere vraag zou wezen, in hoe verre die overgang bevorderlijk kon zijn voor de uitbreiding van het christendom onder de heidenen. Het antwoord daarop bleef twijfelachtig, maar minder twijfelachtig was het, of de verstandhouding tusschen de Ternatanen en Europeërs er door bevorderd zoude worden. De leeraar geloofde het ter goeder trouw, maar PADBRUGGE sloeg een dieper blik in den stand der zaken en hij had er reden voor. De bijeenkomst in den muskustuin van prins MALAJOE, den vorstelijken geestelijke, die bijna gelijktijdig met de godsdienstoefening der Hollanders plaats had, kan tot bewijs daarvan strekken.

De prins mogt stompzinnig zijn, in de hand van ijveraars zijn ook zulke werktuigen niet te verwerpen. De priesters stelden hem zelfs op grooten prijs, omdat hij, die door zijne geboorte aan hun hoofd stond — ofschoon er geene hierarchie in de Mohammedaansche godsdienst gevonden wordt — door zijn verstand gemakkelijk tot elk doel was te gebruiken en aan alles zijn naam leende. Ook nu was hij in schijn de hoofdpersoon der zaamgekomenen, maar de eigenlijke leider was PATI LIMA, de eenoogige priester, dien wij in een vorig hoofdstuk ontmoetten. Een viertal priesters van minderen rang, „kasisi's" genaamd, waren op eenigen afstand achter hem gezeten, terwijl tegen over hem eenige babato's en marasaöli's stonden, in wier midden KAITSJILI SIBORI, met zijn onafscheidelijken nar in zijne nabijheid, de eenige was die op een mat was nedergehurkt. Uit de houding der priesters bleek, dat zij hier de eersten waren en SIBORI niet als koning maar als leek hunne vergadering bijwoonde. Werkelijk voerde ook PATI LIMA bijna uitsluitend het woord en schetste met levendige kleuren den toestand des lands, den toenemenden invloed der Hollanders, de uitroeijing van alle voortbrengselen van den bodem, de kwijning van alle bronnen van bestaan en bovenal het gevaar, waarin het geloof verkeerde.

Bij elke nieuwe grief knikte SIBORI toestemmend, want de grond was reeds bearbeid: men had niet vruchteloos op 's konings gemalin dain ROZE gewerkt, en evenmin had RINGO stil gezeten. Vooral die laatste vrees, de ondergang des geloofs, werd door SIBORI beaamd, want hij had het uit de djouw majaja's eigen mond, hoe de dochter van den landvoogd pogingen aanwendde, om het christendom zelfs bij 's konings naaste bloedverwanten ingang te doen vinden. En die pogingen werden helaas! met een al te goeden uitslag bekroond. Op dit oogenblik toch was prins TOLUKKO met zijne gemalin en de prinses GAMMA LAMMA op het kasteel, om daar de godsdienstoefening der Hollanders bij te wonen! Het was tijd, dat er een einde aan kwam. Zoo lang de priesters de heerschappij over de ziel der inlanders voerden, was er weinig te duchten, maar werd hun die ontroofd, dan was de hefboom om op het volk te werken gebroken en de magt der kaitsjili's zou eene ijdele vertooning worden. Dat was SIBORI genoeg onder het oog gebragt, en het was dus in zijn eigen belang, dat hij met de priesters ééne lijn trok en tot dat einde eene zamenkomst met hen hield. Die zamenkomst moest geheim blijven; maar hoe? want, wij zeiden het hierboven reeds, eene eerewacht van twaalf man en een luitenant vergezelden den koning overal heen en hield allen, die bij hem kwamen, in het oog. Luitenant KELLER was gewaarschuwd streng toe te zien op alle eenoogigen, en te maken dat zij niet in het paleis verschenen. Zoo zij zich daar aanmeldden moest hij hen onder eenig voorwendsel naar het fort Oranje zenden. PATI LIMA wist dat, en wilde de koning hem spreken, dan was deze wel genoodzaakt tot dien priester te gaan en aan het waakzaam oog zijner eerewacht te ontsnappen. Dit was hem gelukt. Terwijl drie vierden der militairen zich naar het fort hadden begeven, en de luitenant met twee man achtergebleven waren, had de koning kans gezien om uit een der

ramen aan de achterzijde zich neder te laten, en op die wijze den muskustuin van zijn jongsten broeder te bereiken, waar ook de overigen even bedekt gekomen waren.

Wat er viel mede te deelen, was allen bekend, maar niet het besluit dat uit die mededeelingen volgen zou. Wel zweefde een ieder een onbestemd denkbeeld voor den geest, om zich van de Hollanders te ontslaan, maar op welk eene wijze durfde men naauwelijks zich zelven bekennen. De voorzigtigsten hadden reeds gesproken van een ernstig protest, dat evenwel door de priesters als geheel vruchteloos was verworpen. Eene oorlogsverklaring zou moeten uitgaan van den rijksraad, en vóór deze zijne toestemming gegeven had, zouden de Hollanders reeds van alles kennis dragen en op hunne hoede zijn, ja welligt hen voorkomen hebben. Een plotselinge aanval ware het verkieslijkst, maar men moest zeker zijn van zijn slag, en hoe kon men dat wezen zonder algemeene deelneming. Wilde men die opwekken, dan liep men gevaar verraden te worden. Verraad, door den koning en zijne hovelingen zelven bewerkt, was dus het eenige wat overbleef, zoo dacht men; maar juist toen RINGO, op een wenk van PATI LIMA, dat oordeel wilde uitspreken, ontstond er eene beweging aan den ingang der woning die allen met schrik vervulde. De binnenkomende stelde hen echter gerust. Prins ROTTERDAM, die beloofd had de zamenkomst bij te wonen, had zich tot hiertoe laten wachten en verscheen nu, nog verhit van de tijgerjagt, die tot zijne geliefkoosde uitspanningen behoorde. Zijn kostbaar gewaad van grijze zijde met zilver gestikt was met bloed bevlekt; zijn oog schitterde van hartstogtelijk genot en zijn schoon gelaat had eene uitdrukking van woeste opgewondenheid, die in eene vergadering als deze een weinig bezadigd besluit zou uitlokken.

— „Wat zouden wij dan langer aarzelen", sprak hij, toen PATI LIMA hem in weinige woorden het gesprokene had medegedeeld. „Met welk regt hebben de Hollanders ons aan hun juk onderworpen? Met welk regt verwoesten zij onze bezittingen? Met welk regt trachten zij ons ontrouw te maken aan Allah en zijn profeet? Het is tijd dat het eindige! Thans vooral is het oogenblik daartoe geschikt: ontevredenheid heerscht in alle soä's, nu men zelfs geweigerd heeft de gekochte kruidnagelen te ontvangen; al de orangkaja's zijn op onze hand. Één wenk en de Hollanders worden van alle zijden aangevallen en . . . .

— „Van alle zijden stuit men op het fort Oranje," sprak een der marasaöli's, „in weinige dagen ontvangt men daar hulp van de kust van Hitoe, en de aanslag zou niet enkel mislukken, maar tot ons groot nadeel eindigen.

— „Een opstand op Hitoe", raadde er een aan, „die de Hollanders daar en ook hier de handen vol gaf, en waarvan gebruik gemaakt werd om onverwachts de bezetting op het lijf te vallen....

— „Die dan gewaarschuwd zoude wezen," zeide PATI-LIMA. „Neen, gelijktijdig moet de aanval geschieden.

— „En niet eer worde de kris nedergelegd voor de schedel van den laat-

sten Hollander op Ternate aan onzen gordel slingert," riep prins ROTTERDAM, zijn kris trekkende.

De andere volgden dat voorbeeld, en allen raakten nu met hunne wapenen eerst het voorhoofd en daarna hun borst aan, onder het aanroepen van Allah en zijn profeet, als getuigen van hunne gelofte.

Maar plotseling veranderde het gelaat van prins ROTTERDAM. Een doodelijk bleek bedekte zijne wangen; dof en starend werd zijn oog: de eed, dien hij gedaan had, was onverbreekbaar, en toch leefde er op Ternate eene Hollandsche, wier leven hij niet *kon* prijs geven, wier bezit sinds de eerste ontmoeting zijn eenig streven was: met dien eed had hij het doodvonnis uitgesproken over ANNA PADBRUGGE.

PATI LIMA had die verandering opgemerkt en naderde den jongeling, die roerloos tegen den wand stond geleund.

— „Ik weet wat er in uw gemoed omgaat, prins," fluisterde hij hem toe; en werkelijk wist hij van de priesters, die tot het gevolg van den prins behoorden, dat deze eene hartstogtelijke liefde voor de Hollandsche jonkvrouw koesterde. „Ik weet wat er in u omgaat, maar de buit is het eigendom van den overwinnaar.

— „Indien men gezworen heeft niemand te sparen?

— Op Ternate, prins, op Ternate niet waar? Maar elders, op de kust van Hitoe, op Batsjan of Maksjan of op het heilige eiland Sangir, kunt gij uwe buit in veiligheid brengen.

— „Neen LIMA, mijn eed was onvoorwaardelijk; is eenmaal het sein gegeven, dan zou ik dien eed breken, indien ik iemand, wie ook, in het leven liet.

— „Welnu breng haar dan in veiligheid vóór het sein gegeven is," antwoordde LIMA, en, overtuigd dat die raad het geweten van den jongeling zou bevredigen, wendde hij zich van hem af en bood zichzelven aan, om op Hitoe den opstand te bewerken, onder voorwaarde dat koning SIBORI hem een brief voor den vorst aldaar medegaf, die, volgens lands gebruik, in den mesdjid zou worden afgelezen. SIBORI maakte aanvankelijk zwarigheid, omdat hij al het gevaar van zulk een brief besefte, indien hij in handen der Hollanders geraakte; maar LIMA en de priesters drongen er zoozeer op aan, dat hij eindelijk toegaf. Den volgenden dag reeds werd aan den eenoogigen priester, door een van 's konings vertrouwelingen, een brief ter hand gesteld aan den vorst van Hitoe die aldus aanving:

„De vrede Gods en de bescherming Mohammeds, zij onder Ulieden te zamen.

„Komt van Uw Hoogheids oudsten broeder, den Padoeka Sri Sulthan van Ternate, die door Gods hulp tot zulk een staat verheven is, aan zijn jongsten broeder, den Padoeka Sri Sulthan van Hitoe, die door Gods magt tot zulk een staat verheven is, wien God wil beschermen en veel geluk, heil en zegen geven; want Uwe Hoogheid is als eene blinkende zon, die hare onderdanen met stralen verlicht, beschermt alle regtvaardigen en vreemdelingen, en straft alle kwaaddoeners; en Uw Hoogheids naam zal nooit ver-

geten noch verloren worden, want Uw Hoogheids geslacht zal hoe langer zoo meer in de gedachten leven enz.

»Daarna maakt Uw Hoogheids oudste broeder, de Padoeka Sri Sulthan van Ternate, aan zijn jongsten brroeder den Padoeka Sri Sulthan van Hitoe bekend, met bede aan den Almogende, dat deze mijne bekendmaking behouden tot Uwe Hoogheid mag overkomen, opdat de volkeren van Hitoe zich van de Hollanders niet laten verleiden, gelijk zij ons alhier in de Molukko's hebben zoeken te doen; want zij zijn vijanden geworden van het geloof van den profeet en afgezondenen van God aan ons Mooren, en hebben voorgenomen van het oosten af tot Boeton, en verder tot Bantam toe, en wederom van 't noorden of Mangindanao en Soelok tot Bantam toe, allen het christendom te doen aanvaarden, 't zij met lief of met geweld; 't welk zekerlijk voor zulke magtige vorsten, gelijk wij zijn, onverdragelijk is; want wij zijn degenen, die in der daad het geloof van den gezant Gods aan de mooren behooren te beschermen."

Na die inleiding verhaalde SIBORI in zijn brief een aantal zaken, die de pogingen der Hollanders moesten bewijzen om de Mohammedanen het christendom te doen omhelzen.

Hij stelde die zaken in een daglicht, dat meer van dweepzucht dan van waarheidsliefde getuigde, en die allen moesten leiden om tot haat tegen de Hollanders op te zetten en te stemmen voor het plan, om door een algemeenen aanval zich van hen te ontslaan. Zoodra Hitoe het voorbeeld had gegeven, zouden Ternate en de overige eilanden volgen, en weldra zou er geen blanke meer op de Molukko's gevonden worden.

De stiptste geheimhouding was noodzakelijk. Ook dan wanneer de opstand op Hitoe was los gebarsten, moesten de Hollanders daarvan onkundig blijven; het was dus noodig de gemeenschap in de eerste dagen na die losbarsting af te snijden. Er werd bovendien eene georganiseerde vloot vereischt. Over die vloot moest een der leiders van den opstand het bewind voeren. Niemand was daartoe beter geschikt dan prins ROTTERDAM, want de kapitein-laut, die zeker als zeevoogd grootere kennis bezat, was niet in de zamenzwering betrokken. Hij zoowel als de begoegoe ALAM en de hhoekom behoorden, zooals wij reeds zeiden, tot de partij, die in eene goede verstandhandhouding met de Hollanders hun eigen voordeel en het belang des lands zagen, en hunne meening was te goed bekend om hen in de zamenspanning te doen deelen. De marasaöli's en priesters waren op Ternate noodig, als het oogenblik van den strijd daar was, om dien te leiden en het volk aan te zetten. Prins TOLUKKO was op de hand der kompagnie; prins MALAJOE was buiten staat eenig belangrijk aandeel in de groote gebeurtenis te nemen; maar prins ROTTERDAM, die met hart en ziel in het plan deelde, en wiens belang zoo naauw aan het welslagen er van verbonden was, scheen bij uitstek geschikt om die taak op zich te nemen.

PATI LIMA althans wist het zoo te laten voorkomen, en men verzette er zich niet tegen. De marasaöli's keurden die redenen goed en de priesters kenden het doel waarom prins ROTTERDAM verwijderd werd, om na-

melijk aan KALAMATTA, die zich reeds, buiten weten des konings, op Ternate bevond en bij het eerste sein openlijk zou optreden, de handen ruim te geven. Deze was de ziel der beweging en PATI LIMA was niet meer dan zijn eerste handlanger. Voor hem was de ontknooping niet enkel de verdrijving der Hollanders, maar zijne eigene troonsbestijging, waarop zijn titel van 's konings aangehuwden broeder hem eenige aanspraak zou schijnen te geven. En was die aanspraak ook al denkbeeldig, niet zonder voorbeeld was het, dat men de bloedverwanten van den vorst voorbijging, om een ander, al was het dan in de vormen onwettig, op den troon te stellen. Op die wijze werd onder anderen in 1627 HHAMSA tot koning verheven. De priesters zouden zijne verkiezing bewerken, en de vorsten uit het regerende huis zouden, tot loon van hunne onderworpenheid aan de kompagnie, van het eiland worden gebannen. De zamenzwering was dus zoowel tegen de kompagnie als tegen den koning gerigt; maar onwetend van die geheime bedoeling en slechts bedacht op het herwinnen van zijne vroegere heerschappij, bereidde SIBORI zelf den ondergang van zijn huis door zich bij de zamenzwering te voegen.

Wat prins ROTTERDAM betrof, hij kende dat doel niet en zou, als de vermoedelijke opvolger van den koning, er zeker niet toe hebben medegewerkt. Hij dacht slechts aan de verdrijving van de Europeanen, en zou gaarne zelf aan het hoofd der beweging op Ternate hebben gestaan, indien niet zijn hartstogt in het spel was. Zijn eed dwong hem geen blanke te sparen; maar zijne liefde voor ANNA PADBRUGGE, onbedwingbaar als elke hartstogt des oosterlings, maakte hem de letterlijke nakoming van dien eed onmogelijk. De raad van PATI LIMA, om het voorwerp van dien hartstogt eerst van Ternate te verwijderen, was het eenige middel, om, zonder zijne gelofte te schenden, ANNA's leven te sparen, en gretig had hij daarom het voorstel aangenomen, om het bevel te voeren over de vloot, die de gemeenschap tusschen Ternate en de andere eilanden beletten moest. Het kwam er nu slechts op aan, om ANNA te ontvoeren, en de gemeenzame omgang der Hollandsche jonkvrouw met het inlandsche vorstenhuis zou hem de gelegenheid daartoe wel aanbieden. Als vlootvoogd had hij het in zijne magt om de expeditie, waarmede ook PATI LIMA naar Hitoe vertrekken zou, eenigen tijd te vertragen. Bovendien was de priester in dit opzigt op zijne hand, en wanneer slechts niets van de zamenspanning uitlekte kon zijn plan niet mislukken.

In het openbaar bleef aller gedrag hetzelfde. Zoowel de koning als zijne broeders vertoonden zich bij voortduring op het kasteel, en de bezetting ondervond van de inlanders dezelfde gedweeë gehoorzaamheid, ondanks den maatregel ten aanzien der kruidnagelen, die nog onbetaald in de magazijnen lagen, en ondanks de geruchten, die er van PADBRUGGE's gedrag tegenover den koning liepen. Zoo rustig scheen alles, dat PEREGRINUS de vrees van den landvoogd slechts een voorwendsel tegen de uitbreiding van het christendom achtte, en waar hij kon aan de inlanders verkondigde hetgeen hij voor het evangelie hield. Vooral op de bekeering van GAMMA LAMMA

legde hij zich met ijver toe, en de landvoogd, die over den visiterenden predikant geen magt had, moest het aanzien, dat de prinses gedurig met PEREGRINUS over de godsdienst sprak en de woning van KROMHUIZEN, onder wiens gastvrij dak deze zijn intrek had genomen, tot hare geliefkoosde verblijfplaats scheen te nemen. De hopman zorgde meestal, dat hij bij die bezoeken niet te huis was, maar wanneer de prinses hem aantrof, noodigde zij hem zoo dringend om tegenwoordig te zijn bij het gesprek, dat hij zonder onbeleefd te zijn, er niet voor kon bedanken.

Op een namiddag, dat de doorluchtige bezoekster weder KROMHUIZEN's woning bezocht had, roemde de predikant met vrome geestdrift zich gelukkig, dat hij nog vóór zijn vertrek aan eene heidensche vorstin den heiligen doop zou kunnen toedienen, en op die wijze den grond leggen van het christendom onder de Ternatanen.

De hopman haalde glimlagchend de schouders op. „Ik kan het mij niet begrijpen," sprak hij, „dat Uw Eerwaarde, die zoo ijvert tegen de concubinatie en onzen goeden LOFZANG daarvoor in dén ban wilt doen, middelijk haar in de hand werkt.

— „Wat zegt gij? Ik haar in de hand werken?" vroeg PEREGRINUS verschrikt en verontwaardigd.

— „Merkt gij dan niet, waarom het GAMMA LAMMA eigenlijk te doen is?

— „Wel, om van hare heidensche blindheid te worden genezen, en hare oogen te doen openen voor het heilige licht des evangelies.

— „De godsdienst is middel bij die vrouw, dominé PEREGRINUS. Haar doel is van meer wereldschen aard. Hebt gij niet bemerkt, dat er een huwelijk in het spel is?

— „Wel zeker heb ik dat bemerkt, of liever de prinses heeft het mij in vertrouwen verhaald. Haar broeder wil haar ten huwelijk geven aan den zestigjarigen begoege ALAM, die reeds negen vrouwen heeft. Daar gruwt haar eenvoudig en reine harte van."

KROMHUIZEN antwoordde niet maar begon, tot groote ergernis van den leeraar, een wijsje te fluiten.

— „Het is dan ook den hemel geklaagd," ging deze voort. „Haar broeder heeft haar ten huwelijk toegezegd, omdat die ALAM hem prinses ROZE tot djouw majaja heeft doen bekomen, voor wie hij zijne eigene gemalin heeft weggezonden. Het is een weefsel van ongeregtigheden.

— „Zeer zeker; en nu maakt Uw Eerwaarde de zuster christin, omdat zij als mohammedaansche geen kans ziet een christen echtgenoot te erlangen.

— „Een christen echtgenoot!

— „Vergeef mij, indien het den schijn heeft van ingenomenheid met mij zelven, maar bokje GAMMA LAMMA wil jufvrouw KROMHUIZEN worden. Daarom alleen wil zij zich laten doopen. Het zou voor mij eene goede partij zijn," eindigde de hopman, „maar tot nog toe gevoel ik er niet de minste neiging toe."

PEREGRINUS had zeer veel lust, om KROMHUIZEN eens duchtig teregt te zetten voor zijne inbeelding, maar deze was er de man niet naar, om zich door

den predikant de les te laten lezen. De beide heeren braken dus voor het oogenblik het gesprek af, dat tot geen resultaat kon leiden, maar PEREGRINUS nam zich voor zijne katechesante eens ernstig op dat stuk te ondervragen.

Ook GAMMA LAMMA van hare zijde had zich voorgesteld, om aan den predikant haar vertrouwen te schenken en, in zekeren zin als voorwaarde van haar doop, het verkrijgen van een echtgenoot te stellen. Dat was ook zoo onnatuurlijk niet. Als christin zou zij door de priesters worden gehaat, misschien vervolgd; hare bloedverwanten zouden zich, met uitzondering welligt van haar broeder TOLUKKO, van haar terugtrekken; zonder steun of hulp, aan haar zelve overgelaten, zou zij een treurig en hard lot te gemoet gaan, en PEREGRINUS zou dus zijn edel werk slechts ten halve hebben voltooid, indien hij niet tevens, zoo veel hij kon, zorgde dat GAMMA LAMMA een steun vond in een gemaal. Zóó stelde zich de prinses de zaak voor. De moeite om dien echtgenoot te zoeken zou zij den predikant wel besparen, indien hij haar slechts behulpzaam was om den man harer keuze voor haar te winnen. Zij liet het echter niet geheel op den leeraar aankomen. Wel stelde zij, die de heerschappij der priesters over hare landgenooten tot maatstaf nam, een groot vertrouwen in diens invloed, maar in dit geval achtte zij ook de tusschenkomst eener vrouw van het hoogste belang. Dat zij ANNA PADBRUGGE daartoe koos, moge vreemd schijnen, toch was het ligt te verklaren. De ingetogene Hollandsche sprak nooit over liefde, en zoo dikwijls hare vriendin door een strikvraag haar oordeel over KROMHUIZEN had willen uitvorschen, hadden ANNA's antwoorden haar steeds volkomen gerust gesteld. Van zulk een ingetogenheid kon een Ternaatsche prinses zich geen denkbeeld maken, indien zij niet uit volkomen onverschilligheid voortsproot. GAMMA LAMMA had daarom besloten de medewerking van ANNA in te roepen. Om ongestoord te kunnen spreken, had zij haar weder bij zich genoodigd; ANNA vond geen bezwaar om er aan te voldoen en begaf zich, met een paar dajang-dajang (kameniers) en eenige inlandsche bedienden, naar het paleis van hare vriendin. Deze ontving haar thans geheel alleen, want haar voornemen, om tot het christendom over te gaan, was nog een geheim, en haar schoonzuster en zuster, maar vooral de djouw majaja, moesten er geheel onwetend van blijven.

ANNA kon hare teleurstelling niet verbergen, toen zij de ware reden doorzag, waarom de prinses zoo gaarne christen wilde zijn. Nog onaangenamer indruk echter maakte op haar de rol die, GAMMA LAMMA haar wilde opdragen. Eerst weigerde zij die onvoorwaardelijk, maar toen de inlandsche, met al het vuur haar eigen, de liefde schetste, die haar boezem verteerde; toen zij uitriep, dat zij de minste van KROMHUIZENS slavinnen zou willen zijn, dat er geen geluk voor haar bestond, indien zij haar leven moest doorbrengen met een dier onbeschaafde, heerschzuchtige Ternataansche grooten, daargelaten nog dat de echtgenoot, die haar was toegedacht, een zestigjarig grijsaard was, toen zij zich beriep op hare hoogere beschaving boven

hare landgenooten, op hare meerderheid als belijderesse van de godsdienst der Europeanen, — toen wees ANNA haar wel op de pligten, welke die beschaving en die godsdienst haar oplegden, maar zij moest toch zichzelve bekennen dat zulk eene liefde meer regt gaf op wederliefde, dan de kalme genegenheid, die ANNA meende haar echtgenoot slechts te kunnen toedragen. Hoe ongaarne ook eindigde zij dus met de belofte, KROMHUIZEN te polsen; maar onmogelijk kon zij zich verbinden om hem een huwelijk aan te raden.

Met die belofte scheidden zij, GAMMA LAMMA met nieuwe hoop in het harte, nu zij haar gemoed had lucht gegeven, ANNA peinzend en ernstig onder het besef der zonderlinge taak, die zij aanvaard had. Het bezoek had langer geduurd dan zij zich had voorgesteld; de avond begon te dalen; de landwind ruischte door de saguweerboomen; de tinnen van den mesdjid waren door de ondergaande zon verguld, en donker en scherp stak op den achtergrond, tegen den nog valen hemel, de krater van den vuurspuwenden berg af, waarboven een roode gloed van de nog altijd voortdurende woelingen des aardrijks getuigde. Reeds had de kleine stoet, uit twee draagkoetsen en een tiental inlanders bestaande, het boschje bereikt, aan welks uiteinde de twee doerian-boomen zich verhieven en de weg naar de kust voerde, toen de slaaf, die eenige schreden vooruitging, plotseling stil stond. Zijn fijn geoefend oog had in de schemering tusschen het geboomte eenige mannen ontwaard, die het hoofd met bladeren omkroond den stoet schenen te volgen. Hij keerde zich om, ten einde ANNA zijne ontdekking mede te deelen, toen plotseling van beide zijden een twintigtal inlanders toeschoten, die ANNA's gevolg aangrepen en knevelden en zich van de beide draagkoetsen meester maakten. Op hetzelfde oogenblik werden zij door twee ruiters ingehaald, die met lossen teugel kwamen aanrennen en blijkbaar in den aanslag waren betrokken. Terwijl de een bevel gaf om de slaven weg te voeren, reed de ander naar ANNA's draagkoets en zich voorover buigende, sprak hij in het Hollandsch: „Vrees niet jonkvrouw; geen kwaad zal u geschieden; onder mijne hoede zijt gij veilig."

Hoe doodelijk verschrikt ANNA ook was, zij herkende toch de stem van prins ROTTERDAM en zag weder zijne vonkelende blikken op haar gerigt.

— „In Gods naam laat mij gaan prins!" riep zij. „Ik raad het u in uw eigen belang, want vreeselijk zal de hoon gewroken worden, dien gij de dochter van den landvoogd durft aandoen.

— „U laten gaan, ANNA! Ik geef vijf en twintig jaar van mijn leven om u te bezitten. Ik bemin u, jonkvrouw, inniger dan een uwer blanke aanbidders. Ik bemin u *meer* dan mij zelven, meer dan God en zijn profeet.

— „Indien dat waar is," bad ANNA, „laat mij dan ongedeerd.

— „Juist daarom wil ik u ontvoeren. Geen haar van uw hoofd zal gekrenkt worden; gij zult vrij zijn, maar niet hier; hier kunt gij niet blijven. Ik bied u mijne bescherming, neen ik dwing u die aan te nemen."

ANNA hoorde hem niet meer. Zij was in onmagt gevallen, en bleek als eene doode lag zij in de draagkoets uitgestrekt. Prins ROTTERDAM achtte

het onnoodig haar bij te brengen. Hij wenkte een viertal zijner handlangers, die de draagstokken aangrepen en met den eigenaardigen snellen gang der inlanders, wanneer zij een last torschen, de draagkoets dwars door het bosch naar de kust droegen. Aan den zoom van het bosch tilde een der dragers ANNA uit hare koets en wikkelde haar in een wijden mantel, dien hij uit voorzorg om haar hoofd met een doek vast bond. De koets werd door twee anderen in het digst van het hout gebragt, en de vierde greep het paard van den prins, die afsteeg en naast den dienaar, die ANNA droeg, voortstapte. In weinige oogenblikken had men den oever bereikt, waar een aantal schepen zich wiegden op de deinende vlakte. Niemand kon, dat tweetal mannen met hun schijnbaar ligten last ziende, vermoeden, wat er plaats greep, en ten overvloede was er op dat uur geen Hollander ooit aan de zeekust te vinden, terwijl een inlander zich wel wachten zou, om een onbescheiden blik te werpen, noch minder eene onbescheidene vraag te doen, wanneer hij prins ROTTERDAM herkende.

De vaartuigen langs de kust waren eenigzins verschillend in vorm van de gewone Moluksche kora-kora's. Het waren zeilvaartuigen, ofschoon ook tot roeijen ingerigt en door hun breeden bouw beter tegen storm en hooge zee bestand. Drie lagen er voor den wal, maar op korten afstand der kust. Daar waar de branding het sterkste was en de punten van rotsklippen zich verhieven, zag men een dertigtal anderen rustig drijvend op de plaats, waar geen gewoon inlandsch vaartuig ongedeerd zich wagen kon. De Orang-Badjo's schenen bij voorkeur zulke plaatsen kiezen, daar de platte bodem van hun schip hun toeliet die ondiepten te naderen, welke hun de meeste visch en schildpadden opleverden. Bovendien waren zij er afgescheiden van de overige vaartuigen, en deze visschers, die door hunne zeden en levenswijze een volk op zich zelf vormden, waarvan de taal de band uitmaakte, stelden er prijs op met geene inlanders in te naauwe aanraking te komen. Zij leefden geenzins in vijandschap met dezen, maar hunne godsdienst, een zamenweefsel van heidensch ongeloof en Mohammedaansche gebruiken, zonder gezag van priesters, deed hen door de Muzelmannen ontwijken, terwijl hunne spraak van zelf een slagboom stelde. Slechts nu en dan bezigden de inlandsche grooten de visschersvaartuigen, om handel te drijven met een meer afgelegen oord, waarheen hunne kora-kora's den weg niet kenden, want de Badjo's, die op de zee geboren werden en stierven, zouden zelfs aannemen, om het land der blanken te bereiken, waarheen sommigen van hen, als matroos op een der schepen van de kompagnie, de reis gemaakt hadden.

Op een der schepen voor den wal was het huisgezin — want huisgezin en schepelingen waren bij hen even zeer synoniemen als woning en schip — op het dek bij een, blijkbaar in afwachting van eenige vracht, die hun van de kust zou worden gegeven. Op het schip aan lijzijde lagen een drietal vrouwen tusschen de zeilen, eveneens den last beidende, die aan deze vrouwelijke matrozen, moeder en twee dochters, zou worden toevertrouwd. Reeds den ganschen dag hadden de Badjo's hier gelegen, met oostersch geduld wachtende op hetgeen elk oogenblik gebeuren kon, maar nog altijd

uitbleef, niettegenstaande de avond reeds vorderde. Op eens echter ontstond er eenige beweging op de drie vaartuigen, want een kleine kora-kora schepte, met den steven achterwaarts (een bewijs van vriendschap voor andere voortuigen), tusschen de drie schepen door, en toen zij de kust bereikt had, traden er twee mannen uit te voorschijn, in een waarvan men den orang-kaja HEALESSI herkende, die op de bijeenkomst bij den koopman het woord had gevoerd. De ander scheen een Europeaan, maar zijn zorgvuldig gesloten mantel maakte hem onkenbaar. De orang-kaja wenkte den Badjo, die in het derde vaartuig woonde en zich nu bij den Hollander voegde, wien hij blijkbaar wachtende was.

— „Vijftig pikols niet waar?" vroeg de Hollander, en aan zijne stem herkende men den boekhouder BASTING.

— „Vijf-en-vijftig," was het antwoord van den Badjo op de strikvraag.

— „En de prijs der vracht naar Hitoe?

— „Vijf-en-vijftig realen; nu dertig, en bij de terugkomst vijf-en-twintig." De Hollander knikte toestemmend, en telde hem tien gouden dukaten toe (een reaal was eene denkbeeldige munt), waarbij hij een dukaton en eene halve ropij (75 centen) voegde. — „Het overschot is voor u," zeide de koopman", zeventig Bantamsche pietjes (zeven stuivers)."

De Badjo maakte een salam, ten bewijze zijner dankbaarheid, maar vergat niet, het ontvangen geld na te zien en schoof twee der dukaten terug. — „Ongestempeld" sprak hij, en werkelijk ontbrak er de B op, die, in geldverlegenheid op de gouden munten geslagen, dezen met de waarde van een schelling verhoogden. Glimlagchend haalde de Hollander een paar anderen uit zijn gordel, die aan dezen eisch voldeden. — „Waarom heeft hij mij ook niet in die munt betaald?" vroeg HEALESSI, met een blik van bewondering op het schitterende goud.

De Badjo vertolkte die woorden in het Hollandsch, en bragt als het antwoord van den Europeaan weder over: „omdat het geld, dat ik aan HEALESSI betaal, op Ternate blijft en achterdocht zou wekken, terwijl de Badjo het naar alle oorden der wereld brengt."

HEALESSI rammelde en den buidel, die aan zijn gordel hing en waarin eene menigte looden en tinnen munten, bij vijftig tallen aan strootjes geregen, een deel van den koopprijs vertegenwoordigde.

— „Geef mij goud, ik zal het goed begraven", sprak hij.

Dat was nog wel zoo veilig, dacht de Hollander en hij beloofde het overige in goud te voldoen. Den tweeden termijn der koopsom, die thans verschenen was, nu de gekochte nagelen scheep waren en de vracht was bepaald, betaalde hij hem echter nog in zilver, waarbij vooral de Bengaalsche ropij eene groote rol bekleedde. Die Engelsche munt moest de afkomst van het geld geheim doen blijven, en kon dan ook aan hem, die ze ontving, slechts vertellen, wat er in het Persisch op te lezen stond:

„Dees munt, door EURANGZEEB geslagen,
„In deze wereld, die zoo rond is als de maan,
„Die vol is, en zeer haast veroverd door de daên
„Van dezen held, doet hem nog leven in deez dagen."

Nog waren de drie mannen bij elkander, toen zij, tot hun schrik, op weinige schreden afstands prins ROTTERDAM ontwaarden, gevolgd door zijn slaaf, die nog altijd ANNA PADBRUGGE in zijne armen droeg. Het Europeesch gewaad van den vorst, en het gemis van gevolg, deed BASTING een landgenoot in hem zien, en ten volle bewust van het lot dat hem te wachten stond, indien het ontdekt werd, dat hij het strenge verbod der kompagnie overtrad en voor eigen rekening handel dreef, deed hem het eenige middel tot vlugten aangrijpen dat hem restte. Hij sprong in het vaartuig, dat aan den oever lag, en den schipper een paar der zilverstukken toewerpende, die hij juist in de hand had, om zijn stilzwijgen te koopen, liep hij naar den spiegel, die vijf voet lager is dan de hoog uitstekende steven, en klom van daar in het meest verwijderde vaartuig over. De vrouwelijke matrozen hadden het geld hooren klinken, en toen zij BASTING op haar schip zagen, gevoelden zij volstrekt geene neiging om zulk een kostbaren passagier te verdrijven. Zij bleven tusschen hare zeilen verborgen liggen, en de boekhouder, die het schip onbewoond achtte, koos zich eene veilige schuilplaats. HEALESSI was hem in het eerste vaartuig nagesprongen, maar hij had zijn sprong niet juist berekend en was, in plaats van op het dek, in het ruim te regt gekomen, waar hij zich nu in een der donkere hokken verborg. De Badjo had zijn eigen vaartuig opgezocht en de touwen reeds losgemaakt, toen de prins met zijn dienaar den oever bereikte. Ook hij had de drie mannen bij een gezien, maar overtuigd dat het de Badjo's waren, die op zijne komst wachtten, nam hij den last uit de armen van zijn dienaar en bragt haar op het achterste vaartuig, terwijl hij zelf en zijn dienaar op het dek van het voorste bleven, en hij bevel gaf de touwen los te maken. De Badjo's gehoorzaamden terstond en de twee schepen verlieten langzaam de kust.

Zoodra BASTING aan de deining gevoelde, dat zij in zee waren, kroop hij behoedzaam uit zijne schuilplaats te voorschijn, en waagde het een blik te werpen in dat gedeelte van het schip waar de bewoners hun verblijf houden. De schepelingen waren op het dek, maar op een dego-dego lag eene vrouw in Europesche kleederdragt. De boekhouder wist niet of hij waakte of droomde. Langzaam naderde hij de vrouwelijke gedaante, en hoe flaauw verlicht de ruimte nog was, terstond herkende hij aan de kleeding de dochter van den landvoogd.

— „Mijn God, jufvrouw ANNA!" riep hij, „gij hier!"

Bij het hooren van haar naam, ontwaakte ANNA uit hare bezwijming. Niet minder dan BASTING was zij verbaasd, nu zij zich in die enge ruimte bevond, en slechts zeer langzaam rees de herinnering van het gebeurde bij haar op. Maar nog bleef het haar onverklaarbaar, hoe zij in het bijzijn van den Hollandschen winkelier kwam, die aanvankelijk aarzelde om haar de oorzaak zijner inscheping te verhalen, maar eindelijk, om haren argwaan geheel weg te nemen, openhartig bekende wat hij gedaan had.

— „Maar zeg het in 's hemels naam niet aan uw vader," smeekte BASTING, „want hij zou mij terstond naar Batavia zenden.

— „Helaas, ik vrees dat ik mijn vader nooit weer zal zien, want wij zijn hier gevangen, en het is zeker niet om mij naar het kasteel terug te voeren, dat die ellendeling mij in dit schip heeft doen brengen," en ANNA barstte in luid snikken uit. BASTING poogde vruchteloos haar te troosten; hij zelf was in geene stemming om troost te bieden, want hij besefte maar al te zeer, dat, werd hij door den prins ontdekt, er geene genade voor hem zou zijn. Toch bleef er één kans tot redding geopend: de schepelingen om te koopen. Met dat doel begaf de winkelier zich naar het dek, waar nu de vrouwen met den verschillenden scheepsarbeid bezig waren. Zij verstonden geen woord Hollandsch, maar BASTING, die overigens nooit veel met uiterlijke welsprekendheid zich had ingelaten, was zoo welsprekend in zijne gebaren, dat zij hem al spoedig begrepen. Vooral het argument, dat hij in zijn gordel droeg (want hij had in de overijling al het geld van HEALESSI weder bij zich gestoken), was zeer geschikt tot overtuiging, ofschoon uit het gesprek, dat de vrouwen met elkander voerden, wel was af te leiden, dat zij, ook zonder wederdienst, zich van dat geld konden meester maken. Maar toen BASTING haar te kennen had gegeven, dat ANNA de dochter van den landvoogd was en tegenover eene ruime belooning eene geduchte straf stond, werden zij vatbaarder voor reden. Met angst sloeg de Hollander hare gelaatstrekken gade, om den loop van haar overleg daarop te lezen, en het was met een onbeschrijfelijk gevoel van vreugde, toen de moeder hem door gebaren te kennen gaf, dat zij naar Oranje zou zeilen, zoodra het zoo donker zou zijn, dat men van de andere schepen de vlugt niet kon ontwaren. Met angstige spanning zagen de beide gevangenen dat oogenblik te gemoet, en telkens rees bij hen de vrees, dat de vrouwen hen bedrogen hadden, vooral toen dezen de andere vaartuigen naderden en opzettelijk tusschen beiden doorvoeren, zoodat nu eens het schip van den radja, die de pikols kruidnagelen aan boord had, en dan weder haar eigen schip vóór was. Dit bleek evenwel eene list der vrouwen te zijn, waardoor zij het vaartuig, waarop de prins zich bevond, in het onzekere bragten, op welk schip ANNA gevangen was, zoodat zij niet spoedig zouden gemist worden, wanneer zij den steven wendden. Die list had volkomen hare werking, en eerst bij zijne komst op Hitoe ontdekte de vorst, dat het vaartuig, hetwelk hem volgde, slechts kruidnagelen in had, terwijl ANNA op dat oogenblik in veiligheid in de vesting Oranje was.

V.

Het was nacht, een dier stille, onbegrijpelijk schoone nachten, waarvan de Europeaan zich geen denkbeeld kan vormen en voor wier genot de Oosterling, niettegenstaande hij jaar in jaar uit er getuige van is, nog altijd even vatbaar blijft. De landwind woei de geuren van sandelhout en kruidnagelboomen naar den oever, waar de zee thans rustig deinde als de spiegel van een binnenrivier. Al de kora-kora's lagen aan den wal vastgemaakt en geen spoor van bedrijvigheid heerschte langs de kust. Op eenigen afstand echter ontwaarde men een vaartuig der Badjo's, dat met behulp der schepriemen

langzaam den oever naderde. Het moest wel eene bijzondere zaak zijn, die op dit late avonduur de schepelingen nog bewoog aan land te gaan, want voor den radja is er geen te huis dan zijn vaartuig, en even als in de hutten, eindigt ook op de schepen de dag met het daglicht. Maar hij, die op dit uur aan wal stapte, was, blijkens zijne kleederdragt, geen visscher; hij was een Ternataan, en de eerbiedige groeten, waarmede de schepelingen van hem afscheid namen, bewezen, dat hij tot de aanzienlijken moest behooren. Hij sloeg den weg naar Maleijo in, volgde dit dorp der Mardijkers van het eene uiteinde tot het andere, en zette zijn togt voort naar de vesting, waar hij, niet dan na lang toeven en heen en weder boodschappen, door de schildwacht werd binnen gelaten.

— „De orang-kaja HEALESSI"! riep verwonderd KROMHUIJZEN uit, die wegens de ongewoonheid der gebeurtenis zelf zich naar de poort had begeven.

De orang-kaja knikte, ten bewijze dat hij het was, en hernieuwde door gebaren zijn verzoek, om bij den landvoogd te worden toegelaten, daar hij belangrijke mededeelingen had te doen. De hopman had niet veel neiging om dat verzoek in te willigen, want hij had zich voorgesteld dien avond eene gansch andere zaak met den heer PADBRUGGE te bespreken, waartoe eene kleine soirée, waarop de voornaamsten uit de vesting genoodigd waren, hem de gelegenheid reeds voor een deel had gegeven. Maar de orang-kaja drong er zoo zeer op aan, dat KROMHUIZEN eindelijk aannam hem een gehoor bij den landvoogd te verschaffen.

Mevrouw PADBRUGGE vond het allerinconvenabelst om haar echtgenoot op dit uur en in deze omstandigheden met zaken lastig te vallen. Het was de eerste maal, dat men, na de groote gebeurtenis, die voor eenige weken gedreigd had haar gezin van het kostbaarste sieraad te berooven en gansch Ternate in vuur en vlam zou hebben gezet, weder „menschen zag," bij welke gelegenheid men die romaneske ontvoering in al hare kleuren kon bespreken. Meester BASTING, die op de voorspraak van ANNA genade had gekregen, was als een der hoofdpersonen van het drama eveneens genoodigd, hoewel de landvoogd zich ten sterkste daar tegen had verzet; men moest ongehoorzaamheid en diefstal, al hadden zij ten goede geleid, niet op die wijze beloonen. Ook BASTING zelf was met de invitatie niet bijzonder ingenomen geweest, want ieder wist nu, dat hij indirekt de maatschappij had bestolen, al had ook het gestolene vóór den diefstal niet de geringste waarde. Het was immers toch slechts bestemd om aan den handel onttrokken te worden, ten einde de markt te stijven. Het kwaad was geen kwaad, en men kwam tot de zonderlinge gevoltrekking dat de dief een eerlijk man kon wezen. Men behoefde dus in den kleinen kring, bij den landvoogd dien avond bijeenvergaderd, meester BASTING volstrekt niet met minachting te beschouwen, en had men het willen doen, de dochter des huizes hield hem zoo zeer de hand boven het hoofd, dat niemand het waagde onbeleefd jegens hem te zijn. KROMHUIZEN alleen scheen hem niet gaarne te mogen lijden, en bij elk vriendelijk woord van ANNA tot den boekhouder, kwam er eene knorrige uitdrukking op het gelaat van den hopman.

Gelukkig voor BASTING was er nog een derde persoon in de zaak betrokken, en de stelregel: *les absens ont toujours tort* werd ook op HEALESSI toegepast, die nu als de verleider van den eerlijken handelaar voorkwam. Juist had men het vonnis over den orang-kaja geveld, en de opperkoopman met scherpe trekken zijne onbeschaamdheid op de bijeenkomst der orang-kaja's medegedeeld, toen KROMHUIZEN, die zich intusschen naar de poort had begeven, met HEALESSI terugkeerde en, na dezen in de antichamtie te hebben gelaten, den landvoogd van zijne komst verwittigde.

PADBRUGGE wenkte LOFZANG, die in een hoek bij het buffet zijne geliefkoosde plaats had en reeds zijn vijfde glas arak met limoensap, suiker en water nuttigde, een drank dien hij ver boven den Europeschen wijn stelde en die in het moederland destijds nog als matrozendrank werd uitgekreten. De sekretaris wierp een treurigen blik, tot afscheid, op zijn dampend glas, en volgde zijn heer, zoo gedwee als een inlander.

De landvoogd verwachtte, dat HEALESSI diep berouw zou toonen over zijne misdaad tegen de Maatschappij, maar de Ternataan sprak er over als eene zeer verklaarbare zaak: hij had meester PROOST gewaarschuwd voor de gevolgen van den onbillijken maatregel, om de kruidnagelen zelf te weigeren en tevens te verbieden die aan anderen te verkoopen. Hij had gehandeld tot welzijn zijner soa's, die zonder dezen verkoop ongetwijfeld in opstand zouden geraakt zijn.

— „Maar daarvoor ben ik niet hier gekomen", zeide HEALESSI, na vlugtig zijn gedrag te hebben verdedigd. Belangrijker zaken voeren mij tot Uwe Edelheid. Buiten mijn wil en weten naar de kust van Hitoe gevoerd, heb ik daar een bondgenootschap leeren kennen, dat op al de Molukko's zijne vertakkingen heeft en den ondergang der Hollanders zich ten doel heeft gesteld."

HEALESSI verhaalde nu hoe hij, door prins ROTTERDAM in het vaartuig gevonden, door dezen als een bondgenoot was beschouwd en op die wijze van het komplot had kennis bekomen. De ontvoering van des landvoogds dochter was voor hem een geheim gebleven, want zoodra zij de kust hadden bereikt, had hij zich naar het opperhoofd op die kust, den heer VAN THIJE, begeven, om hem van den aanslag te verwittigen. Het scheen evenwel dat VAN THIJE niet te bewegen was om PATI LIMA, den voornaamsten leider, in hechtenis te doen nemen, en HEALESSI had gezien, hoe de brief van den koning van Ternate op een zilveren schotel werd gedragen, vooraf gegaan door een geelzijden zonnescherm, terwijl de drager een geel zijden neusdoek over den linker schouder had, kortom hoe dien brief alle vorstelijke eer was bewezen, en hoe hij vervolgens in den mesdjid ter nedergelegd was. Hij had het opperhoofd te kennen gegeven, dat HASSAN SOELEIMAN de ziel der zamenspanning uitmaakte; maar VAN THIJE had — om welke reden wist hij niet, maar hij giste dat het uit persoonlijk handelsbelang was, — ook dezen ongemoeid gelaten, zoodat de orang-kaja hem gedreigd had de zaak bij den landvoogd aan te geven. Dit had gebaat: er waren maatregelen genomen, om PATI LIMA te grijpen, maar de sluwe priester was reeds

verdwenen en HASSAN SOELEIMAN had zijn aanslag geboet met — eenige duizenden realen, die in den zak van den koopman waren gestort. (VALENTIJN meent zelfs dat de landvoogd van Amboina een niet gering aandeel in die boete heeft genoten, terwijl als zoenoffer PATI LIMA, van wien men later meester werd, geradbraakt en daarna gevierendeeld werd.)

HEALESSI had zich terstond daarna ingescheept, om den heer PADBRUGGE van alles te verwittigen. Hij had wel het tweeledig gevaar te duchten, dat de prins, die zich als kapitein-laut aan boord der vaartuigen bevond, welke de gemeenschap tusschen de kust van Hitoe en Ternate moesten verbreken, hem den doortogt zou belemmeren, en, in de tweede plaats, dat de landvoogd hem zou straffen voor zijne overtreding van het verbod der kompagnie; maar hij had beide gevaren getrotseerd, overtuigd dat hij een goed werk verrigtte. De Badjo's hadden het vaartuig, waarop hij zich bevond, ongemoeid laten voorbijvaren; zij hadden slechts in last de kora-kora's op te brengen, en wat den landvoogd betrof, HEALESSI gaf zich geheel aan hem over, indien Zijne Edelheid oordeelde dat hij misdreven had.

PADBRUGGE was niet weinig verrast over al hetgeen de orang-kaja hem mededeelde. Aan bedrog was hier niet te denken: HEALESSI stond bekend als een der meest getrouwe hoofden, al mogt hij dan ook in dit opzigt het belang zijner soa's boven dat der maatschappij hebben gesteld. Thans echter had hij dat belang weder met gevaar van zijn leven gehandhaafd, en door het wonderlijke toeval, dat hem met het geheime bondgenootschap bekend had gemaakt, waren de Hollanders op Ternate van een wis verderf gered. Het spreekt van zelf, dat de landvoogd nu voor het oogenblik geheel zweeg van de overtreding, en slechts dacht en sprak over den aanslag, die tegen de vestiging gesmeed was.

— „Hoe zal ik u onzen dank betoonen, wakkere orang-kaja," eindigde PADBRUGGE, „zeg wat gij verlangt."

— „Vergiffenis voor meester BASTING," zeide HEALESSI, grootmoediger dan zijn Europesche medepligtige.

— „Die is reeds geschonken," antwoordde de landvoogd, „maar voor u zelven."

De orang-kaja bedacht zich eenige oogenblikken. — „Mijnheer PADBRUGGE," sprak hij, „gij weet dat ik de kruidnagelen verkocht heb aan den boekhouder. Zij waren niet van mij, maar van inwoners mijner soa's; het geld er voor heb ik niet ontvangen, ...

— „Het zal u tot het laatste pitje betaald worden. LOFZANG verzoek meester BASTING hier te komen."

Toen de winkelier zich in tegenwoordigheid van zijn medepligtige bevond, gevoelde hij zich geenzins op zijn gemak, maar de landvoogd stelde hem gerust. — „Het gebeurde is vergeten, meester BASTING; het is eene gedane zaak op de betaling na. Terwijl onze brave orang-kaja ten mijnent blijft verlang ik van u, dat gij het verschuldigde geld haalt en de zaak in het effen brengt."

BASTING boog en verliet het vertrek. De landvoogd leidde nu HEALESSI in

zijn kring binnen, tot groote ergernis van zijne echtgenoote, die den inlander geen oogenblik uit het oog verloor, uit vrees dat hij het een of ander stuk van haar goud of zilverwerk met zich zou nemen. Na zijn vertrek telde zij zelve hare gouden lepeltjes en ging zij hare sieraden na, waarvan intusschen niets werd vermist. — „Ik heb hem dan ook goed in het oog gehouden," dacht jufvrouw PADBRUGGE, verzekerd dat zij anders de schromelijkste verliezen zou geleden hebben.

Als zij HEALESSI gevolgd had, toen hij, met BASTINGS dukaten in den gordel, den volgenden morgen de vesting verliet, waar hij overnacht had, zou zij geheel gerustgesteld kunnen zijn. De orang-kaja behoorde onder diegenen, die om de Hollanders te gerieven in de nabijheid van Oranje zich gevestigd hadden. In vroegere jaren toch waren de herhaalde omkappingen van kruidnagelboomen oorzaak geweest, dat de inlanders, zoowel uit vrees als om zich te wreken, naar het binnenland zich hadden teruggetrokken. De bewoners van Oranje waren daardoor van alles verstoken geworden; sago noch rijst, vruchten noch specerijen, runderen noch gevogelte waren ter markt gebragt en meer dan eens hadden zij hongersnood geleden. Beloften en voorregten, soms wel een traktaat, hadden de Ternatanen weder in de nabijheid gelokt, en zoo was ook HEALESSSI, uit goede gezindheid meer dan uit winstbejag, een der eersten geweest, die in de omstreken van de vesting zich hadden nedergezet, in het midden der soa die zich langzamerhand van daar noodwestelijk had uitgestrekt. Eene wandeling van een uur langs het oneffen bergpad, dat nu eens over rotspunten voerde, dan door prachtige vruchtboomen was begrensd en langs fraaije lusttuinen leidde, bragt den orang-kaja in zijne woning. Uitwendig was deze in niets van die der overige dorpsbewoners onderscheiden, maar bij het binnentreden kon hij, die de levenswijze der inlanders kende, terstond eenige welvaart bespeuren. Dat bleek al terstond uit de rustbank, die tegen den wand stond en met een matras, iets zeldzaams onder de inlanders, was bedekt, waarover een kain-salimo was geworpen, een sluijer die de meer aanzienlijke Ternataan zich des nachts om de leden slaat, ten einde zich tegen de koude, die op dit eiland na zonsondergang vrij sterk wordt, te beveiligen. De wanden bestonden uit sago-takken met kalk aangevuld en uit en inwendig met kokosbladeren bekleed.

HEALESSI werd bij zijn binnentreden verwelkomd door eene jonge vrouw, die in een hoek van het vertrek zat neder gehurkt, geheel verdiept in het „sago poekelen", zoo als men het uithollen der takken van sagoboomen noemde. Zij sprong hem met onstuimige blijdschap te gemoet, kuste zijne handen en bewees hem al die blijken van liefde, die men van eene slavin verwachten kon. Toch was LELIA de vrouw van den orang-kaja, de moeder zijner zonen en verheven boven de drie andere vrouwen en de slavinnen, die buiten bezig waren met het uitperzen van klapper-olie.

— „De zegen Gods rust op uwe woning HEALESSI," riep de vrouw op blijden toon, terwijl hare oogen schitterden van vreugde. „Men had mij gezegd, dat gij op Oranje gevangen zat, omdat gij kruidnagelen hebt verkocht.

— „Ik heb kruidnagelen verkocht LELIA, dat weet ge; maar Zijne Edelheid heeft mij vergiffenis geschonken en zijne goedheid is grooter dan de prijs van alle nagelen van Ternate. Daarom LELIA wil ik nooit meer in strijd handelen met den wil van de kompagnie.

— „Zoo zij het," sprak LELIA, „de wijsheid is het deel van den man. Maar de orang-kaja weet dat de klapper-olie alleen niet voldoende is om in zijnen staat te voorzien. Toen uwe boomen nog niet gekapt waren...

— „Zwijg daarvan LELIA; Zijne Edelheid weet wat voor ons land het best is, en als allen, gelijk ik hem van zoo nabij hadden leeren kennen en zoo vertrouwelijk met hem gesproken hadden, zouden zij de zaken ook wel beter inzien."

De orang-kaja HEALESSI, die zoo fier zijne regten en die zijner landgenooten verdedigde tegenover de willekeur en onregtvaardigheid van het Hollandsch gezag, was door de minzame ontvangst van den landvoogd en het binnenleiden in het Europeesch gezelschap geheel gewonnen. Maar dat hij het zich zelven niet bekennen wilde, bleek uit de wijze, waarop hij zijn bezoek bij den landvoogd aan zijne vrouw voorstelde, die nu met nog grooter bewondering voor haar heer en echtgenoot vervuld werd. Evenwel, dat HEALESSI den geheimen kruidnagel-handel zou laten varen, waarvan zij bij de betaling van den eersten termijn reeds de voordeelen geplukt had, kon zij zoo spoedig niet verduwen, en nadat het dorpshoofd haar het voornaamste van zijn wedervaren had verhaald, voor zoover hij dit dienstig oordeelde, kwam zij er nogmaals op terug, en herinnerde zij hem, dat zij tegenwoordig de kokosolie niet meer tegen een rijksdaalder de acht kan maar de tien kan moesten geven.

— „Welnu, LELIA, levert onze tuin geene genoegzame hoeveelheid op, om nog meer noten te persen, en hebben wij daarvoor niet een eigen molen, de eenige uit het gansche dorp? En zie," ging hij voort naar eenige martavanen wijzende, groote verglaasde potten, welke vier ankers inhouden en langs den wand geschikt stonden, „is dat niet reeds voldoende om u een paar gouden armbanden en een nieuwe slendang te koopen?"

Zulk een argument weêrstond zelfs geene inlandsche vrouw, en kinderlijk blijde met dat vooruitzigt, voerde zij voor haar echtgenoot een dans uit, dien deze, op den mat gezeten, rustig bleef aanschouwen.

Ook de andere huisgenooten van den orang-kaja waren nu binnengekomen, en nadat zij met meerdere of mindere hartelijkheid, maar allen met denzelfden eerbied, HEALESSI hadden verwelkomd, werd voor hem het middagmaal in gereedheid gebragt en al spoedig opgedischt. Ditmaal bestond het niet uit de gewone spijs, het sagobrood, dat ter grootte van eenige palmen tot vierkante koekjes gebakken wordt in kleine steenen ovens, die in alle woningen worden gevonden, en dat voor weken lang in eens wordt vervaardigd. Thans had LELIA voor rijst gezorgd, eene lekkernij voor den Ternataan, waarbij zij gedroogd geitenvleesch en een paar hoenderen en eendvogels had gevoegd. De toespijs was, als gewoonlijk, sajor (ligt in water gekookte groente), tjili (spaansche peper), het sap van kleine limoe-

nen met dunne schillen, die overvloedig op het eiland gevonden worden; en vischjes in olie gebraden. De drank, die in holle bamboezen werd opgebragt, bestond uit saguweer, waarvan de prijs naar het aantal voeten van de bamboe werd berekend, en uit arak met de gewone bestanddeelen om er punch van te maken. Op den grond voor HEALESSI's mat, lagen bij wijze van tafelkleed eenige aaneengeregen pisangbladen, waarvan eene kleiner en harder soort de plaats van tafelborden bekleedde; terwijl de glazen vervangen werden door kokosdoppen. Toen deze voor den inlander rijke maaltijd was geëindigd, verliet HEALESSI zijne woning en begaf zich naar een boschje, dat zich achter zijn tuin uitstrekte. Behoedzaam zag hij rond of niemand hem bespiedde, en toen hij geheel zeker was van zijne zaak, groef hij met zijn golok eene diepe put in den grond en stortte daarin den inhoud van zijn gordel uit. Dat was de gewone wijze van geldbeleggen der Ternatanen, waarvan ook de orang-kaja gebruik maakte, in afwachting van den tijd, dat de volksvergadering zou plaats hebben, waarin hij rekening van zijne handelsspekulatie zou doen.

Naauwelijks was de orang-kaja in zijne woning teruggekeerd of hij ontving er een bezoek, waarop hij niet in het minst kon hebben gerekend. Een lang mager heer met een bleek gelaat en ernstige trekken, en geheel in het zwart gekleed, trad binnen en maakte zich bekend als dominus PEREGRINUS, de verkondiger van het evangelie, „de nieuwe godsdienst," zoo als de Mohammedanen haar noemden. De eerwaarde heer had een zijner lievelingsdroomen, het doopen eener Ternataansche prinses, plotseling zien verdwijnen, ten gevolge der gebeurtenis met ANNA PADBRUGGE, waardoor de omgang tusschen de bewoners der vesting en de vorstelijke familie aanmerkelijk was bekoeld, zoo niet geheel afgesneden. GAMMA LAMMA was door den landvoogd met stijve beleefdheid ontvangen, en ANNA kon het denkbeeld niet van zich werpen, dat de prinses in die ontvoering betrokken was. De kombinatie was zoo ligt te maken: de zuster van SIBORI wilde de echtgenoot worden van KROMHUIZEN, en KROMHUIZEN maakte werk van ANNA — wat was natuurlijker dan dat de inlandsche had medegewerkt, om die mededingster van het tooneel te verwijderen en haar broeder de behulpzame hand had geboden? Hoe dit zij, de vriendschap tusschen de beide vrouwen was verbroken, de bezoeken der prinses waren verminderd en PEREGRINUS was aanmerkelijk verflaauwd in zijn ijver om de prinses tot christen te maken. Maar was de poging mislukt om het zaad des christendoms in het koninklijk geslacht te brengen, de kennismaking met HEALESSI had den eerwaarden heer de hoop doen opvatten, dat hij welligt het verloren uitzigt kon goedmaken. De orang-kaja zou wel niet de eerste, ja welligt de laatste zijn, want binnen weinige dagen zou de predikant zijne visitatiereis voortzetten; maar toch de eenige Ternataan van naam zou hij wezen, dien de predikant in de gemeente zou opnemen, en hij twijfelde er niet aan of, zoo het dorpshoofd voorging, zouden anderen wel volgen. Zijne pogingen waren echter vruchteloos. HEALESSI was niet bijzonder te huis in den koran. Even als met het bidden was het ook met dit heilige boek de zaak der priesters om

dat te lezen en te begrijpen; maar *dit* wist hij, dat de Christenen, die niet meer dan ééne vrouw mogten bezitten, bijna allen Ternataansche bijzitten hadden; dat zij jaren lang zonder geestelijken waren; dat hunne daden niet beter waren dan die van vele inlanders, — en nu vroeg HEALESSI, waarom hij van godsdienst veranderen zou. Onverrigter zake keerde PEREGRINUS naar de vesting weder, en het gansche bezoek kon ook door ons onvermeld zijn gebleven, indien het geene aanleiding gaf tot een ander bezoek, waarmede de orang-kaja weinige dagen later vereerd werd.

Het was de sekretaris van Zijne Edelheid in eigen persoon. Meester OLOFSZOON LOFZANG had zijne vrouw verloren. Plotseling was DINA verdwenen, en daar hij weinige dagen vroeger den predikant de woning van HEALESSI had uitgeduid, dacht hij niet anders of PEREGRINUS had, in zijn ijver tegen de konkubinatie, den orang-kaja tot zijn bondgenoot gemaakt, om LOFZANG op het betere pad te brengen. Maar de orang-kaja wist van de zaak niets. Alleen gistte hij, dat, nu DINA vrijwillig den geheimschrijver verlaten had, waarschijnlijk haar echtgenoot in de nabijheid moest zijn.

— „Maar," zeide LOFZANG, „hij is een der sengadji's, die prins KALAMATTA naar Makassar hebben gevoerd.

— „Welnu, dan zal prins KALAMATTA ook hier zijn. Ja," ging hij voort, „nu herinner ik mij den prins te hebben ontmoet. Hij was op de tijgerjagt even als ik, maar in plaats van zijn Tamboeko's zwaard en zijn boog met zilver beslag en zilveren pijlen, had hij slechts een eenvoudigen boog van bamboe, welks pijlen met ijzeren weerhaken waren voorzien, terwijl een langwerpig schild mede van bamboe zijn kostbaar ingelegd schild verving. Ja, zeker was het prins KALAMATTA, en zoo ik u één raad mag geven, wees dan op uwe hoede; want al is ook de zamenzwering op Hitoe verijdeld, zoo lang prins KALAMATTA hier is, kan de Kompagnie geen rust hebben.

— „En zoudt gij nu meenen, dat, zoo de prins vertrok, ook de sengadji's hem volgen zouden?

— „Voorzeker!

— „Welnu, dan is niets eenvoudiger dan koning SIBORI te waarschuwen, dat een van de uitgewekenen teruggekeerd is. SIBORI is verpligt hem het eiland te ontzeggen en hij zal het doen uit eigenbelang."

De orang-kaja knikte toestemmend: niet ten onregte werd prins KALAMATTA in veler oogen als de troonsopvolger beschouwd; het was daarom SIBORI's zaak, om hem zoo spoedig mogelijk te verwijderen. Daartoe strekte dan ook de brief, die den volgenden dag op plegtige wijze tot den koning werd gebragt en waarvan de aanvang tevens voor de goede gezindheid der Hollanders getuigde; want ondanks het verraderlijk plan achtte PADBRUGGE het toch niet raadzaam, eene openlijke vredebreuk te maken, vóór hij in staat was den krijg met goed gevolg te voeren.

„Deze brief" — zoo luidde hij — „komt, uit een opregt en zuiver genegen harte, van ROBBERT PADBRUGGE, gouverneur, en van de leden van den politieken raad aan den grootmagtigen Padoeka Sri Sulthan Kaitsjili SIBORI

koning van Ternate, van de Xoela's, Saleijer, Pantsjano, Bangai, Gapi en vele andere landen meer; die tegenwoordig beroemd is boven zijne en boven alle andere vorsten beneden winds; door zijne grootheid en manhaftigheid gevreesd en door zijne zachtmoedigheid bemind bij zijne onderdanen; den oudsten en getrouwsten vriend der Kompagnie, aan wien de groote God wil verleenen allen gewenschten voorspoed, dien men hier op aarde begeeren kan, en dat de vriendschap zonder vermindering met de Edele Kompagnie mag zuiver blijven, zoo lang de zon en de maan aan den hemel zullen schijnen enz."

De brief, waarin den koning werd medegedeeld, dat prins KALAMATTA zich op het eiland bevond, had de gewenschte uitwerking. Nog altijd hadden de zamenzweerders gewacht op het sein van Hitoe's kust, maar door PATI LIMA's gevangenneming was de opstand daar geheel verijdeld, en prins ROTTERDAM, die begon in te zien dat de vloot der Badjo's niet ten eeuwigen dage tusschen de beide eilanden kon blijven, had haar uitéén doen gaan, maar zelf had hij het niet gewaagd zich nog vooreerst op Ternate te vertoonen, onzeker omtrent het lot van ANNA PADBRUGGE en te regt bevreesd voor eene geduchte straf van den landvoogd. Men was dus op Ternate onbekend gebleven met hetgeen op Hitoe was voorgevallen; alleen was het gerucht er nu doorgedrongen van PATI LIMA's dood, die de draden der zamenzwering in handen had en zonder wiens medewerking prins KALAMATTA op dit oogenblik niets vermogt. Zoodra deze dus door RINGO verwittigd was van den brief, dien de koning ten zijnen opzigte had ontvangen, vond hij het geraden SIBORI's maatregelen niet af te wachten. In stilte verliet hij het eiland en de hhoekom vond alleen enkele sporen van zijn verblijf en een tweetal brieven, in een waarvan, onvoorzigtig genoeg, duidelijk werd gezinspeeld op de rol, die KALAMATTA na den opstand vervullen zou. En die brief was van dain ROZE de djouw majaja zelve; en geschreven door RINGO den nar.

De oosterling maakt niet veel omwegen wanneer het vrouwen geldt; maar de djouw majaja, de zuster van prins KALAMATTA, was geene vrouw als eene andere. Zij moest ontzien worden, ook met het oog op het bondgenootschap, waartoe zij en RINGO bleken te behooren, en dat te gevaarlijker was, omdat SIBORI te vergeefs de andere leden er van trachtte te ontdekken. Welligt zou het hem nog gelukt zijn die te vernemen, toen de natuur hem uit de moeijelijkheid eener strafpleging redde. Op een namiddag dat hij, volgens oostersche gewoonte, met zijne gemalin in het bad ging, werd zij door eene plotselinge bezwijming overvallen, en eer de koning haar uit het water had getild, was zij gestorven. Op zijn hulpgeschrei waren alle dienaren en slaven van het vorstelijk huis naar de groote binnenplaats geijld, in welker midden de steenen vijver tot koninklijke badplaats was ingerigt, maar men was te laat gekomen, dain ROZE, de schoonste vrouw uit Indië was bezweken: „Wie is er ook bestand tegen 's konings wil?" had RINGO uitgeroepen, en veelbeteekenend had hij gewezen op de sporen van een vingergreep aan de keel der gestorvene.

— „Wat meent gij RINGO?" riep SIBORI uit, zóó ontsteld dat men geen oogenblik behoefde te twijfelen of de opmerking van den nar wat juist geweest.

— „De koningen hebben regt over leven en dood," gaf RINGO ten antwoord.

— „Gij zegt het nar, en aan u zal het bewezen worden," was 's konings wederwoord, en den volgenden dag reeds zag men, bij het krieken van den morgen, RINGO den gunsteling des konings, geheel in het wit gekleed, op het plein brengen, dat zich voor 's konings paleis uitstrekte. De luitenant KELLER riep zijne manschappen in het geweer, om aan de Indische regtspleging meer plegtigheid bij te zetten, eene attentie waarvoor de koning hem nog denzelfden dag zijn dank betuigde door de toezending van een schoon stuk amber. De nar had zijne gewone vrolijkheid niet verloren; even ongeruimd als altijd groette hij den hhoekom, zijne dienaren en de verdere omstanders; maar toen zijn blik op de Hollandsche krijgslieden viel, bragt hij zijne spits gevouwen handen ver boven zijn met bloemen omkransd hoofd, ten bewijze der minachting, die hij voor hen koesterde. Voor den kasisi, die op het plein stond, maakte hij den eerbiedigen salam, door de handen slechts tot den mond te brengen. Daaruit nam hij nu den pinang, dien hij aan een der omstanders toewierp als zijn laatste erfdeel. Toen boog hij het hoofd, en weinige oogenblikken later lag slechts zijn bloedende romp naast den zandhoop, en prijkte zijn hoofd aan een paal nabij 's konings woning, tot openlijke waarschuwing van allen, die de majesteit durfden honen, en tevens tot schrik van hen, die tegen de kroon durfden zamenspannen. Maar dat bebloede hoofd wischte slechts ten deele den indruk weg, dien het sterven van RINGO op velen gemaakt had, wiens heldhaftige en blijmoedige dood intusschen onder de Mohammedanen geenzins zulk een zeldzaam verschijnsel is.

Niemand waagde het evenwel meer over de oorzaak van dain ROZE's dood te spreken, en stilzwijgend zag men het aan, hoe eene Chinesche weduwe djouw majaja werd, en weinige maanden later door hare voordochter werd vervangen, nadat zij zelve eveneens op geheimzinnige manier gestorven en haar schoonzoon bezweken was in hetgeen het midden-eeuwsche Europa, eene ordalie of godsgerigt noemde. Al ligt die Chinesche koopman en zijn dood geheel buiten den kring onzer hoofdpersonen, dat gerigt werpt zulk een eigenaardig licht op de zeden der oostersche maatschappij, dat wij het met een enkel woord willen aanstippen.

Als in alle onbeschaafde maatschappijen, waar het regt vaak moet onderdoen dewijl de magt of het gezag niet sterk genoeg is om zich te durven handhaven, had men een middel te baat genomen om belangrijke geschillen of veten, de natuurlijke vrucht van het feodale stelsel, te vereffenen. Men droeg het, in naam, aan God op, en onderwierp de partijen aan eene proef, waarvan de uitslag als eindbeslissing werd geëerbiedigd. Op de Molukko's dompelde men de beide partijen in de rivier en hij, die het langst onder water bleef, was in zijn regt. „Eene zonderlinge vierschaar", erkent de predikant MONTANUS in het verhaal zijner visitatie-reis,

daar alles afhangt van de ligchaamsgesteldheid", maar hij voegt er toch bij, dat dit in vele gevallen het eenige middel is om tot eene uitkomst te geraken. Maar in andere gevallen, vooral in de hand des konings, was het een even eenvoudig middel om zich van een lastigen onderdaan te ontslaan. Een duiker was voor geld ligt te vinden, en een twistgeding niet minder. Op Ternate had men keus en keur. De eigendom der sagoboomen, door geene afpalingen gescheiden, en van dezelfde soa allen in hetzelfde bosch gelegen, berustte slechts op overlevering, en het geschil omtrent een enkelen boom was voldoende om een twist tot in het vierde en vijfde geslacht te doen voortduren. De Chinesche handelaar eigende zich de takken toe van twee boomen, die een ander beweerde zijn eigendom te zijn en waarop deze nu op nieuw en met meer kracht zijn regt liet gelden. De twist liep zoo hoog en was zoo ingewikkeld, dat het godsgerigt uitspraak moest doen. Men prees algemeen 's konings regtvaardigheid, die, niettegenstaande zijn stiefzoon partij was, aan het regt zijn gewonen loop liet, waarvan het gevolg was, dat de duiker als de wettige bezitter werd uitgeroepen en de vermogende Chinees uit den weg was geruimd. Maar 's konings mededoogen overtrof nog zijne regtvaardigheid: hij ontfermde zich over de weduwe en verhief haar tot djouw majaja!

VI.

De afwisseling in het huiselijk leven van den vorst; de mislukking van den opstand op Hitoe; de dood van PATI LIMA; de afwezigheid van prins ROTTERDAM, die nog altijd toefde op een der eilanden, welke de inlanders, in hun vaart op andere kusten, achtervolgens allen aandoen; de verwijdering van prins KALAMATTA, en het fnuiken van zijn invloed door het ombrengen van zijne dochter en van zijn kreatuur RINGO, — dit alles werkte zamen, om Ternate in rust te houden, terwijl bovendien de aanvulling van de bezetting en de strenge waakzaamheid van den landvoogd het gevaar van een onverhoedschen aanval aanzienlijk verminderden. Het garnizoen van Oranje, met dat der kleinere kustvestingen en de lijfwacht van den koning, waren in gedurige gemeenschap, en bij de eerste sporen van oproer waren de maatregelen zoodanig genomen, dat men zich terstond van den koning en de marasaöli's kon meester maken. Niettemin bleef in schijn de verstandhouding tusschen inlanders en Europeanen uitnemend, en aan de etiquette, zoo hoog op prijs gesteld door den Oosterling, werd in niets te kort gedaan.

De dood zelfs van dain ROZE, hoe overtuigd de landvoogd ook was, dat de djouw majaja door 's konings hand was omgebragt, werd op de gewone wijze van de zijde der Hollanders behandeld. Het gewone kondoleantiebezoek door de leden van den politieken raad, met de onmisbare geschenken, had plaats, en weinige dagen later voegden zich de hoplieden KROMHUIZEN en OLIVIER, de opperkoopman en de geheimschrijver, door eenige Europeanen vergezeld, achter den hoogen troon, die, met kostelijk lijnwaad bedekt, tot praalbed diende en door een veertigtal slaven gedragen werd. Op elken hoek van het bed stond een slaaf met een open zonnescherm in

de hand, om het lijk tegen de stralen der zon te beschermen. Een talrijke bende inlandsche soldaten, met hunne pieken en zwaarden naar den grond gerigt, volgde de baar, terwijl de leden van het vorstelijk huis, met die van den rijksraad, en de Hollanders als „vrienden in den rouw" medegingen. Ja, PADBRUGGE dreef de beleefdheid zoo verre, dat veertien dagen lang LOFZANG dag aan dag naar het graf werd gezonden, om den stoet te vergrooten, die daar elken morgen de djouw majaja kwam beweenen en onder treurmuzijk versche bloemen leggen, in zilveren schotels derwaarts gedragen.

Al spoedig deed zich eene andere gelegenheid voor, om van de goede gezindheid der Hollanders te doen blijken — waarvan de voortdurende uitroeijing van nagelboomen intusschen een geheel tegenovergesteld bewijs scheen te leveren. De djouw poetri schonk aan prins TOLUKKO voor de eerste maal een zoon, en was al voor hem de vadervreugde geene ongekende zaak, de kinderen, uit andere vrouwen dan de djouw poetri geboren, werden door de Kompagnie beschouwd als niet te bestaan. Anders zouden Indische vaders zich op een tachtigtal kinderen kunnen beroemen. Ditmaal echter werd daarvan plegtige aanzegging gedaan bij den landvoogd en de verdere autoriteiten in Oranje, en reeds den volgenden dag begaf zich eene deputatie naar het paleis van prins TOLUKKO. Jufvrouw PADBRUGGE mogt die geboorte beschouwen als in verband staande met de zamenzwering, de landvoogd gaf niettemin bevel om er op de oude wijze kennis van te nemen. Des morgens was het groote parade in het fort, en nadat kapitein SWERIUS alles had geinspekteerd, rukte de hopman KROMHUIZEN, aan het hoofd van een honderd man, de vesting uit naar de woning van den kraamheer. Hier formeerde zich de stoet. Aan het hoofd marcheerden de Hollandsche militairen met vliegende vaandels, begeleid door de toonen van een aantal gong's, tifa's en andere, zoowel inlandsche als Europesche, instrumenten. Voor hen uit sprongen twee Makasaarsche voorvechters met schild en kris gewapend, wier bonte dos en potsierlijke bewegingen wij reeds vroeger beschreven. Daarop volgden verscheidene inlandsche speeltuigen, eenige Chinesche groote schalmeijen en Javaansche trommeltjes, van een langwerpig fatsoen, die aan beide zijden met de hand bespeeld werden. Ook de gewone Javaansche trommel, die met een van voren omwoeld houtje en slechts aan de eene zijde bespeeld wordt, was niet vergeten. Na de muzikanten gingen slaven met lange stokken, waaraan eenige wimpels van prachtige zijde waren vastgemaakt. Zij werden gevolgd door andere slaven, welke drie groote brandende lampen droegen en eenige reusachtige Chinesche waskaarsen, die eveneens ontstoken waren. Zij waren de voorloopers van de marasaöli's en orang-kaja's, die kostbaar vaatwerk en andere voorwerpen in de hand hadden. Prins TOLUKKO, die nu volgde, had zijn prachtgewaad aan, dat meer dan ooit afstak bij de deftige kleeding der dienaren van de maatschappij welke hem omringden, en droeg zelf in een grooten zilver-vergulden schotel een jongen kokosboom, om dien in de nabijheid van Oranje te planten. Het was toch de gewoonte,

om bij de geboorte van een kind een kokosboom te planten, die in zekeren zin de plaats eener geboorte-akte vervulde. Elk jaar krijgt een kokosboom een lid meer, en de stam wijst dus onmisbaar den leeftijd van den geborenen aan. Dit nam evenwel niet weg, dat van den prins ook aangifte gedaan werd bij den landvoogd, die daarvan een behoorlijk stuk liet opmaken.

Toen TOLUKKO het boompje in den grond had gezet, losten de soldaten tot driemalen toe hun snaphaan, waarbij KROMHUIZEN echter de voorzorg gebruikte om telkens slechts een derde te laten vuren, zoodat er twee derde van de geweren geladen bleven. Die schoten werden beantwoord door het kanon uit de vesting, waarna de stoet weder naar het paleis van den prins trok, in een van welks voorzalen een maaltijd was aangerigt, waar KROMHUIZEN en LOFZANG den landvoogd vertegenwoordigden. Eigenlijk hadden de kapitein en de opperkoopman zich van die taak moeten kwijten, maar de eerste was voortdurend ziekelijk en gansch geen man om aan een vorstentafel de eer van zijn land op te houden, terwijl de laatste, door zijn voorslag omtrent den kruidnageloogst, zoozeer de gemoederen had verbitterd, dat men hem ongaarne bij deze plegtigheid zien zou. Misschien zelfs zou zijn leven niet veilig geweest zijn. Maar LOFZANG, die reeds half Ternataan was, en KROMHUIZEN, de geduchte krijgsman met zijn onverschrokken voorkomen en zijn goedhartigen aard, waren bij de inlandsche grooten zeer bemind en behoefden niets te duchten, vooral niet nu zij alle soldaten naar de vesting hadden doen terugkeeren, zoodat het niet eens de moeite waard was om voor het leven van twee mannen eenig verraad te plegen. Zonder aarzelen namen zij dus deel aan den maaltijd, die uit meer dan tachtig zilveren schotels bestond, welke voor het meerendeel met kokosolie waren toebereid. De rijst alleen maakte daarop eene uitzondering. Dit voor Ternate kostbare geregt was er in overvloed, en de sneeuw witte kleur, de aangename smaak en de welriekende geur maakten haar tot eene spijs, waarop zelfs eene Europesche vorstentafel trotsch zou mogen zijn. Het overige bestond grootendeels uit vleesch, groente en specerijen, waarmede de Ternatanen beter weg wisten te vinden dan de beide Hollanders, die, al streed het ook met de Oostersche zeden, welke het veel-eten onder de pligten van een gast stellen, zich meer voor de leus dan naar hun lust lieten bedienen. Vooral voor KROMHUIZEN was dit eenigzins moeijelijk; daar hij de eereplaats had aan de regterhand van prins TOLUKKO, en dus, om zijn gastheer op Oostersche wijze te eeren, wel moest mededoen. Gelukkig dat aan 's prinsen linkerzijde bokje GAMMA LAMMA gezeten was aan het hoofd van veertig vrouwen, die in eene halve maan geplaatst waren, zoodat de tien middelsten niet eens meer eene plaats aan tafel hadden bekomen, maar met pisang-bladen op haar schoot aan den maaltijd deel namen. De prinses was spraakzaam, misschien meer dan eene inlandsche vrouw voegde, maar zij had zich van dien middag eene bepaalde uitkomst voorgesteld, en het was haar niet euvel te duiden, dat zij alle pogingen aanwendde, om met den hopman op meer vertrouwelijken voet te komen. Voor

dezen was het eene moeijelijke zaak; gaf het hem al gelegenheid om ongemerkt de schotels te laten voorbijgaan, aan den anderen kant moest hij dubbel behoedzaam zijn in zijne antwoorden; al zijne scherpzinnigheid en gevatheid waren noodig, om het gesprek gedurig te verwijderen van het punt waar GAMMA LAMMA het wilde brengen.

Één troost had hij, dat de maaltijden in het Oosten niet zoo lang duren als in het Westen, en geene langgerekte toespraken het dessert bederven. Men heeft in Europa de toasten uitgevonden, om het gebrek aan schotels op het nageregt goed te maken; op Ternate was dit niet noodig. Meer dan honderd schotels met vruchten bedekten de tafel: roode en witte pompelmoezen, witte en roode welriekende djamboe's, allerlei soorten van pisang, prachtige ananassen, keur van verscheidenheid van mangga's, reusachtige water-meloenen, zuurzakken, tjampedaka's, doerian's, tamarinde vruchten, en eene soort van aardakkers, althans vruchten, die er den vorm van hadden maar in smaak en geur verre verheven waren boven het Hollandsche gewas van dien naam. Het zou jammer zijn geweest, indien men aan dit dessert meer toasten had ingesteld, dan op den pasgeboren prins, dien LOFZANG in korte woorden uitte, op de Edele Kompagnie door prins TOLUKKO en op de vriendschap tusschen Holland en Ternate door KROMHUIZEN.

— „Weet gij wel, heer hopman, hoe de Indische vorsten die vriendschap versterken en blijvend maken?" vroeg GAMMA LAMMA.

— „Zeer zeker, prinses, door goede trouw en het eerlijk nakomen van traktaten.

— „Ook; maar vooral door huwelijken.

— „Ja, ziet gij, dat zou hier moeijelijk gaan; de Edele Kompagnie — al stellen uwe mindere landgenoten het zich zoo voor — is geen persoon, en zij kan dus geene huwelijken aangaan.

— „Maar zij heeft hare dienaren.

— „Die zij verplaatst en afdankt, wanneer zij het noodig keurt.

— „Wat zoudt gij doen indien men u afdankte?

— „Ik vrees er niet voor, maar ik zou naar Holland terugkeeren en dààr mijn vaderland dienen.

— „Wilt gij niet liever marasaoli van Ternate zijn? Of kapitein-laut, of hhoekom of begoegoe?" GAMMA LAMMA liet al die titels volgen, daar KROMHUIZEN bij elk er van het hoofd schudde.

— „Zoudt gij de schoonbroeder van prins TOLUKKO niet willen wezen?" ging zij voort.

— „Ik meen doorluchtige prinses," sprak KROMHUIZEN bij de vraag *à bout portant* gedaan, „dat Uwe Hoogheid toegezegd is aan den rijksbestierder ALAM en dat prinses MAULANDA eerlang met den prins van Batsjan in den echt zal treden. Het zou mij ook niet passen zulk een wensch te koesteren."

De oorverdoovende muziek, voor den ingang der zaal geplaatst, viel hier in en het onderhoud werd afgebroken. Maar na den maaltijd toen de meeste gasten zich naar de paseban begaven, wist GAMMA LAMMA zich weder bij den Hollandschen officier te voegen, die zich bereid maakte om de te-

rugreis aan te nemen. Beseffende, dat slechts weinige oogenblikken haar gegeven waren sprak zij hem toe:

— „KROMHUIZEN, ik bemin u. Ik heb MOHAMMED's leer willen verzaken om de uwe te worden; nog ben ik daartoe bereid. Ik wil mijn staat, mijne bloedverwanten, mijn land prijs geven om altijd bij u te zijn. Heer KROMHUIZEN versmaad mijne liefde niet. O ik smeek het u, maak mij niet ongelukkig. Wilt gij mij niet tot uwe echtgenoote, laat ik dan uwe slavin zijn. Ik kan niet zonder u leven."

Men zou ten eenemale ongevoelig moeten zijn voor de bekoorlijkheden der vrouw, om op die woorden eene weigering te laten volgen, tenzij men de liefde eener andere bezat, die men op nog hooger waarde stelde. In dien toestand verkeerde KROMHUIZEN. ANNA PADBRUGGE had hem weinige dagen te voren het jawoord geschonken, en ofschoon er volgens de oud-Hollandsche gewoonte nog eenige dagen voorbij moesten gaan, eer de vaderlijke sanktie volgde, was hij toch genoegzaam zeker van diens toestemming. Dat gaf hem kracht om de verleidelijke Ternataansche vorstin te weêrstaan.

— „GAMMA LAMMA," zeide hij vriendelijk, „hoeveel achting en genegenheid ik voor u koester, zulk een aanzoek mag ik althans niet zoo onverwacht aannemen, want ik ben dienaar van de Edele Kompagnie en aan haar evenzeer ondergeschikt als Uwe Hoogheid aan koning SIBORI. Vergun mij dus den heer landvoogd over deze aangelegenheid te spreken, en raadpleeg gij van uwe zijde den koning."

Een bijna onmerkbare wenk had LOFZANG naast den hopman gebragt, waardoor deze tegen eene voortzetting van het gesprek werd behoed. GAMMA LAMMA verwijderde zich, en de beide Hollandsche heeren maakten van de eerste gelegenheid gebruik, om van den gastheer afscheid te nemen en naar de vesting terug te keeren.

— „Mijnheer PADBRUGGE," sprak de hopman toen hij verslag van het feest had gedaan, „er schiet mij nog slechts ééne zaak over om Uwe Edelheid mede te deelen: ik heb aanzoek gehad van de Ternataansche prinses GAMMA LAMMA.

— „Zoo? Heeft zij zich eindelijk gedeklareerd?" lachte PADBRUGGE. „Ik had niet gedacht dat het nog zóó ver komen zou. Maar ik begrijp u, er zijn voor u nu twee huwelijken hangende, en gij verlangt te weten, waar gij u aan te houden hebt. Hopman KROMHUIZEN, mijne vrouw zal u gaarne als haar schoonzoon begroeten, en ik voor mij acht mij gelukkig mijne dochter te kunnen geven aan een wakker, degelijk en deugdzaam man als gij. Maar zoo gij meer neiging gevoelt voor eene Ternataansche partij...."

KROMHUIZEN liet den landvoogd niet uitspreken, en verzocht om maar hoe eer zoo liever in de tegenwoordigheid zijner aanstaande te worden gebragt, om die eerste oogenblikken van geluk te genieten, waarvan het volgend leven de wederga niet aanbiedt.

Zoo het ons te doen ware eene schets te geven van een huiselijk stil leven, gaarne zouden wij eenige bladzijden wijden aan dien eersten avond, dien KROMHUIZEN als de erkende verloofde van ANNA in de woning van den

landvoogd doorbragt. Maar al woog voor de belanghebbenden die avond ook ruimschoots op tegen al hetgeen Ternate hun dag aan dag te ondervinden gaf, wij lezers stellen zeker minder belang daarin. Wij laten daarom de twee gelieven aan hun lot over, om den draad der geschiedenis van 't geen eenige maanden later voorviel weder op te nemen.

— „Nu wordt het al te erg!" riep de landvoogd uit, op zekeren morgen, toen hij, op een der bolwerken aan de zeezijde, naar een voorbijvarend schip zag, welks komst de sergeant WINKELAAR had geseind. „Nu wordt het al te erg; men laat reeds na de vlag te strijken voor de vesting Oranje. Niet ten onregte gaat die koning van Batsjan voor den laatdunkendsten aller inlandsche vorsten door.

— „En voor den armsten tevens," zeide SWERIUS, zijn kijker op het schip vestigende, „niet waar meester LOFZANG?

— „Zeer zeker," antwoordde deze, „intusschen wat hij aan vermogen te kort komt, wordt bij hem ruim vergoed door zijne wijsheid. Ik ben overtuigd, dat hij eene prachtige reden klaar heeft, om zijne onbeleefdheid te verontschuldigen.

— „Waarop hij zich intusschen tegenover de inlanders verhoovaardigen zal.

— „Natuurlijk; dat is zoo hunne gewoonte. Gedwee in het bijzijn der Hollanders, trotsch en verwaten achter hun rug. Dat is jammer, want de prins gaat voor een der verstandigste vorsten door, en ik heb de eer gehad gedreven goud- en zilverwerk, wapenen, en allerlei gebeiteld en gedraaid huisraad van hem te zien, dat geen Europeaan noch inlander zou kunnen namaken.

— „Maar dat neemt niet weg, dat hij toch de vlag had kunnen strijken voor Oranje.

— „Ik wil zijn gedrag ook niet verdedigen," sprak LOFZANG zeer bescheiden. „Ik voer het slechts aan als een bewijs van zijne talenten; en indien het mij geoorloofd is eene gissing te maken, dan zou ik meenen, dat ook dit schip, even als andere vaartuigen, door hem zelven is vervaardigd, en dat hij het aan de Kompagnie ten geschenke wil geven.

— „Zelf vervaardigd," bromde SWERIUS, „wat is dat nu voor mallepraat! De kerel heeft toch geene matrozen handen?

— „Met uw verlof, de prins van Batsjan slaat een buffel met de vuist dood, en het zou dus zoo onmogelijk niet zijn, dat hij zelf zijn vaartuig had gemaakt."

SWERIUS haalde de schouders op.

— „Uwe Edelheid weet," ging de sekretaris tot PADBRUGGE voort, „dat de prins, na zijn huwelijk met bokje MAULANDA, de terugreis aanneemt met eene koninklijke kora-kora; zijn schip zou dus hier moeten blijven .... en zie slechts," riep hij uit, naar het vaartuig wijzende, dat thans de kust naderde, „de voorste en achterste scheppers steken de punten hunner pagaja's, wanneer zij ze uit het water halen, omhoog en zwaaijen ze boven het hoofd. Dat regt bezit de koning van Ternate alleen, en het is aan

niemand verleend dan aan de Kompagnie, die er geen gebruik van maakt; en gedeeltelijk aan den koning van Taroena; maar deze mag slechts de achterste schepriemen laten zwaaijen, en nog wordt hij door alle andere vorsten om dat voorregt benijd.

— „Ik maak u mijn kompliment, meester LOFZANG, over uwe kennis en uw scherpzinnig oordeel, maar het zou mij toch niet verwonderen, dat alles slechts door den prins geschiedde, om zich zelven te verheffen in het oog van de menigte aan de kust, al moest dit hem zijn gansche schip kosten.

— „Ik geloof dat Uwe Edelheid gelijk heeft," erkende de sekretaris, „maar het brengt de Kompagnie een fraai schip aan. Het is althans wel zooveel waard als die kora-kora van koning SIBORI, die hem nu te gemoet vaart met zijne honderd twintig scheppers en vijftig muzijkanten."

Kapitein SWERIUS, die niet bijzonder was gediend met den lof, welken de landvoogd aan den sekretaris had toegezwaaid, wilde op zijne beurt zijne kennis laten lichten en noemde het onbehoorlijk dat de koninklijke kora-kora vier zonneschermen voerde. „Want mijnheer de landvoogd," zeide hij, „drie van die zonneschermen voert de koning wegens het gevangennemen door zijne voorvaderen van de koningen van Tidore, van Batsjan en van Gilolo, en een voor zijn eigen rijk. Mij dunkt, het kan den prins van Batsjan niet aangenaam zijn dat hem dit herinnerd wordt.

— „Als 't mij vergund is," sprak de sekretaris ootmoedig „den heer kapitein teregt te wijzen, dan moet ik hem doen opmerken, dat de vier zonneschermen een anderen oorsprong hebben. Zij strekken ter herinnering der vier oudste vorsten van de Moluksche eilanden. Uwe Edelheid kent de geschiedenis van dien overouden koning SIGARA, die vorst was over al de Molukko's, en die eens, toen hij aan het rietkappen was, vier eijeren van een draak vond, waarvan de stroomgod hem zeide: „bewaar ze wel, vorsten zullen er uit geboren worden." De overlevering zegt dan ook, dat uit die eijeren de stamvorsten der koningen van Batsjan, van Boeton, van de Papoesche eilanden en van Halamahera gesproten zijn. Als de eerste in rang onder de Moluksche vorsten, voeren de koningen van Ternate de vier banieren of zonneschermen van die vier stammen."

SWERIUS had zich bij dat verhaal omgewend; hij wilde het niet eens hooren; maar PADBRUGGE, die zijn sekretaris hoe langer zoo meer leerde waarderen, ondanks zijne weinig Europesche vormen, luisterde er met genoegen naar. De onuitputtelijke schat van bijzonderheden, die LOFZANG kende, maakte hem tot het aangenaamste gezelschap in een land, waar het leven zoo werktuigelijk voortging en men afgescheiden van de beschaafde menschheid en hare voortbrengselen woonde.

De kora-kora's waren intusschen ontscheept en het drietal heeren verliet het bolwerk, PADBRUGGE met het vaste plan om den hoogmoedigen bruidegom der Ternataansche prinses bij de eerste gelegenheid zijn gedrag onder het oog te brengen. Later had die handelwijze van den vorst van Batsjan dan ook een schrijven der Kompagnie ten gevolge, waarbij hem dat gebrek aan eerbied — dat hij door het geschenk van zijn schip had meenen goed

te maken — verweten en de herhaling er van ten strengste verboden werd.

In plegtigen optogt begaf zich de stoet naar 's konings lusttuin, waar de vorstelijke bruidegom drie dagen zou doorbrengen om daarna in den echt te treden. Die tijdsruimte strekte echter geenzins, om de verloofden met elkander in kennis te brengen. Oostersche kieschheid verbiedt dit; de bruid en bruidegom korresponderen slechts op Arabische wijze met ruikers, vruchten, welriekende planten enz., waardoor zij elkaar op de meest afwisselende wijze het hof maken. In dien tusschentijd nam de koning van Ternate den bruidschat eens in oogenschouw, die bij elk Oostersch huwelijk een punt van gewigt uitmaakt.

Den derden dag zou de prins zich naar zijne bruid begeven en de landvoogd en alle Europeanen van eenig aanzien waren uitgenoodigd, het huwelijksfeest bij te wonen. Ware die uitnoodiging eenige maanden vroeger gedaan, eene beleefde weigering zou zijn gevolgd, maar thans was alles op Ternate rustig, en PADBRUGGE meende zonder gevaar den luister van het feest te mogen verhoogen. Als gewoonlijk bij groote plegtigheden, werd de bezetting verzocht den stoet te helpen formeren, en al weder stelde zich hopman KROMHUIZEN aan het hoofd van honderd vijftig man, om den bruidegom naar zijne bruid te geleiden.

Wij hebben reeds het paleis van den vorst met een enkel woord beschreven. Ter linker en regter zijde van den weg, die naar het hoofdgebouw leidt, waren twee pleinen, waarvan het een met gras, het ander met vruchtboomen was beplant en met zoo veel zorg onderhouden, dat geen spruitje noch blad op den grond werd gezien. Ter linker zijde waren de speelzaal en eetzaal gebouwd, waar de koning diegenen ontving, welke hij niet in den dalam, het binnenhof, wilde brengen. Ter regter zijde voerde een poort naar het strand, waar 's konings speelhuizen, orembajen en korakora's lagen, terwijl aan die zijde ook het wachthuis voor de Hollandsche eerewacht gebouwd was. Het eigenlijk paleis was aan het einde van de laan gelegen. Voor den ingang waren een twaalftal steenen trappen in de rots gehouwen, waarop het gebouw verrees. In het vorstelijk vertrek, dat men langs dien trap bereikte en dat niemand zonder uitdrukkelijk verlof van den landvoogd, mogt binnentreden hing, als altijd, het fraaije zilveren schip in het midden van den zolder; maar ditmaal waren kostbare tapijten langs den wand gehangen, waar langs thans de bruid, de vorstelijke familie, de aanzienlijke Hollanders, en de rijksgrooten waren neergezeten. De binnentrekkende stoet nam, voor zoover zij uit voorname personen bestond, eveneens plaats, terwijl de militairen aan den ingang en in de hoeken post vatten. Toen de bruidegom gezeten was, werd het grootste stuk van den bruidschat binnen gebragt, een kunstig stuk snijwerk met vijf torens van verschillende kleur prijkende en overladen met sieraden. Aan den ingang werd het op vier wielen geplaatst en door zestig man voortgetrokken. Op hen volgden acht mannen, die elk een standaard met een banier droegen en tot geleide strekten aan een viertal, op welks schouderen een vergulde kist was geplaatst, waarin des bruidegoms juweelen

bewaard werden. Dan kwamen honderd vijftig vrouwen, allen met een koperen schotel, op elk waarvan een geschenk werd gedragen. Zeventig mannen, met porceleinen schotels vol ververschingen en lekkernijen, wierpen daarna hun voorraad voor de gasten neder en noodigden allen uit de pinang's te nuttigen. De trein werd gesloten door een aantal schermmeesters, die allerlei spiegelgevechten uitvoerden en niet schenen te zullen eindigen voor zij van vermoeijenis in elkander zakten. Een wenk van den Batsjanschen prins was evenwel voldoende, om hen plotseling met wapens en al te doen verdwijnen.

Nu was de beurt aan koning SIBORI, om tot opluistering van het feest eenige vermakelijkheden te doen plaats hebben. Naauwelijks had hij het sein daartoe gegeven of een tiental vrouwen plaatste zich in het midden der zaal; zij sombaaiden naar alle zijden, waarop het volksvermaak bij uitnemendheid der Ternatanen, het dansen, aanving. De danseressen waren tusschen de zestien en twintig jaar oud, en allen naar denzelfden trant, maar in verschillende kleuren, gekleed. Hare kleeding was die der Ternataansche vrouwen, eene soort van hemdje, zeer laag van hals, dat met een gekleurden sjerp om het midden gesloten was, welke sjerp tevens het gekleurde onderkleedje ophield. Als danseressen onderscheidden zij zich door een golvend voorschootje, van dezelfde kleur als de sjerp, en een kraag met een aantal breede punten, die bij elke beweging om het hoofd golfden, dat met fraaije pluimen was getooid. In de hand droegen zij een rooden doek, waarmede zij bij het dansen wuifden. Een tweetal andere vrouwen zette zich achter haar op den grond neder; de eene gaf de maat aan op de rabana, eene soort van tamboerijn, de andere op een gong. De gongspeelster gaf alleen de geheele, de andere ook de halve maten aan; terwijl deze er tevens een lied bij zong, naar welks maat de danseressen zich bewogen. Aanvankelijk zongen deze laatsten zelven mede, maar al spoedig lieten zij die taak aan het tweetal over dat haar accompagneerde, en bepaalden zij zich tot het uitvoeren van allerlei sierlijke bewegingen, waarbij intusschen de voeten niet de eenige ledematen waren, welke dienst bewezen.

De Ternatanen waren onverzadelijk in dit schouwspel, te meer, daar het SIBORI's eigene vrouwen waren, welke hier haar talent ten toon spreidden. Nu en dan moedigde de koning haar aan, door haar een stuk van den pinang te geven, dien hij had uitgekaauwd, of, wanneer eenigen van haar de plaats ruimden voor anderen, eene bij zich te wenken op een voetenbankje aan zijne zijde, eene eer die zij naauwelijks durfden aanvaarden, en waarvoor zij wel tienmaal sombaaiden. Intusschen, waren de toeschouwers onvermoeid, niet alzoo de danseressen, want teregt zegt VALENTIJN, dat men zich op die wijze „in dit heete land zou kunnen dood dansen, alzoo er geen einde aan dit lied of aan dien dans is, van hoedanigen aard de liederen en dansen der meeste Oostersche volken zijn."

Mijnheer PADBRUGGE begon evenwel zeer te verlangen naar eenig degelijker genot, dan die eentoonige ligchaamsbewegingen, en gaf er op beleefde wijze kennis van aan den koning, die zich terstond bereid verklaarde, om

zijne gasten naar de eetzaal te doen geleiden, waar een klein uur later allen, met uitzondering van het bruidspaar, hunne plaatsen hadden ingenomen. Aan het hoofd had de koning zijn zetel; aan zijne regterhand zat de landvoogd, beiden met gedekten hoofde, aan diens linkerzijde de begoegoe, en zoo vérvolgens alle Hollandsche aanzienlijken en inlandsche grooten. Aan de overzijde van den disch waren jufvrouw PADBRUGGE en hare dochter aan weerszijde van de djouw majaja geplaatst; dan volgde bokje GAMMA LAMMA en hare zuster, waaraan zich de rij van 's konings vrouwen sloot, die twee honderd in getal waren. Achter den landvoogd en de heeren waren de inlandsche militairen gesteld, terwijl aan het einde der zaal een welbezet Ternataansch orchest de gasten genoegen moest geven.

Maar het genoegen der gasten was niet bijzonder groot. Wel waren ook nu weder de spijzen kostbaar en fijn en overvloedig; wel deed de koning, trots MOHAMMEDS leer, den wijn onophoudelijk, ook in zijn eigen glas, stroomen, maar er heerschte eene zekere spanning, die de muzijk niet verdrijven kon, en de koning zoo min als een der inlandsche grooten door vrolijkheid kon oplossen. Voor een deel sproot zij misschien voort uit de tegenwoordigheid van prins ROTTERDAM, die eindelijk was teruggekeerd en voor wien, door bemiddeling van prins TOLUKKO en den begoegoe, vergiffenis was gevraagd aan den landvoogd: eene vergiffenis, die deze hem had verleend, omdat weigering toch zonder eenig gevolg ware gebleven. Voor een ander deel kon zij welligt worden toegeschreven aan de afwezigheid van prins TOLUKKO, die met zijn broeder op dit oogenblik in onmin leefde en niet op de feesten was genoodigd. Van de zijde van GAMMA LAMMA was misschien de oorzaak, dat haar huwelijk met den begoegoe nu bepaald was; terwijl jufvrouw PADBRUGGE als naar gewoonte het gezelschap van Ternatanen ondragelijk vond. ANNA had geen genot nu KROMHUIZEN geheel aan de andere zijde van den disch was gezeten, en deze, wederkeerig, vond de scheiding van zijne verloofde veel onaangenamer dan het geheele feest hem genoegen gaf.

Maar meer dan allen was de heer PADBRUGGE gedrukt, door hetgeen KROMHUIZEN hem fluisterend had medegedeeld, en zijne stemming, maar al te duidelijk op zijn gelaat zigtbaar, had al de Hollanders aangetast. „Indien gij uw leven lief hebt, verwijder u dan", had GAMMA LAMMA den hopman in diep geheim toegevoegd, en zij had hem tevens gezegd, dat er een paard voor hem gezadeld stond, waarmede hij naar het andere einde van het eiland vlugten kon, om daar te blijven „tot alles was afgeloopen." Toen herinnerde KROMHUIZEN zich terstond de mededeelingen van HEALESSI en, zoo hij zijne vrees al niet openbaarde, de landvoogd gevoelde toch even goed als hij, dat de maaltijd moest strekken om zich van de Hollanders te ontslaan. Van de twee honderd twee en veertig Europeanen waren er vier vijfde op het hof, en de aanzienlijksten, benevens een twaalftal soldaten, de lijfwacht van den landvoogd, waren in de zaal bijeen, te midden van eene honderdmaal grootere magt van inlanders. Had men dezen eerst afgemaakt of vermeesterd, dan kon de vesting, zóó zwak verdedigd, geen

dag weêrstand bieden en eer de week ten einde was, zou het met het leven van allen en met Hollands magt in de Molukko's gedaan zijn. Maar PADBRUGGE bleef bedaard. Hij gaf slechts last aan een inlander, ten einde 's konings achterdocht niet op te wekken, om naar het fort te gaan en aan kapitein SWERIUS het bruidsgeschenk te vragen, dat hij aan bokje MAULANDA had toegedacht. Daar zulk een voorwerp slechts in de verbeelding bestond, zou de kapitein wel begrijpen dat het eene gemaakte boodschap was en in ieder geval op zijne hoede zijn. Bovendien was daarmede een uur gewonnen; de maaltijd kon zijn afgeloopen en er zou mogelijkheid wezen, dat men nog aan het gevaar ontsnapte.

Werkelijk liep hij ten einde. Het dessert was reeds aangevangen; PADBRUGGE had zijn dronk op de vereeniging der vorsten van Ternate en Batsjan uitgebragt, toen SIBORI opstond en een heildronk instelde op den prins van Oranje.

— „En ter eere van dien grootmagtigen vorst noodig ik den heer landvoogd uit, een salvo door zijn lijfwacht te laten lossen", eindigde de koning.

PADBRUGGE begreep terstond de bedoeling van dat verzoek: waren de musketten afgeschoten dan zouden de Hollanders in de magt der Ternatanen zijn, die nu nog door het twaalftal geweerkogels in bedwang werden gehouden.

— „Gaarne zou ik aan dat verlangen voldoen," sprak PADBRUGGE zeer bedaard en vriendelijk, „maar men zou het in Holland hoogst euvel duiden, indien de lijfwacht van eén landvoogd eereschoten deed voor zulk een magtig vorst. Dat geschiedt slechts met kanonnen.

— „Morgen kunt gij de kanonnen laten lossen" drong SIBORI aan, „en men kan het u niet euvel duiden dat gij ook nu een salvo lost.

— „Uwe Majesteit houde het mij ten goede, dat ik haar iets weiger," verontschuldigde zich PADBRUGGE nogmaals, „maar het strijd met onze zeden." Dit argument, dat voor een Indiër, zoo gehecht aan de etiquette, veel meer beteekende dan het in Europa beteekenen zou, achtte de landvoogd het meest afdoende; maar in zijn geest zocht hij toch nog naar een ander middel tot redding, toen plotseling zijne dochter ANNA in onmagt viel. KROMHUIZEN's list was gelukt: terwijl aller oogen zich naar den koning en den landvoogd gerigt hadden, om den uitslag te hooren van het gesprek, waarvan de hopman maar al te goed de bedoeling begreep, had hij de blikken van ANNA gezocht, die hij waarlijk niet lang behoefde te zoeken. Een wenk was voldoende geweest om haar de rol te doen begrijpen dien zij spelen moest en die de eenige kans op redding zou opleveren. Vóór nog SIBORI zijn wederwoord gereed had, bragt ANNA's gillen het geheele gezelschap in opschudding. Op een plaatje bij VALENTIJN kan de lezer eene betere voorstelling van het tooneel vinden, dan wij door eene beschrijving vermogen te geven.

— „Lucht, lucht!" kreet de beangste moeder, terwijl zij hare dochter in de armen ving. De deuren werden opengeworpen. De inlanders, die er post hadden gevat, waren op zulk een geval niet verdacht en weken. De

landvoogd snelde zijne dochter te hulp, door zijn lijfwacht gevolgd. LOFZANG hielp den wonheeler. KROMHUIZEN verzamelde in stilte de troepen, — en een half uur later was men op weg naar de vesting, begeleid niet enkel door de Hollandsche soldaten, waarvan des konings lijfwacht de achterhoede vormde, maar door duizenden inlanders, die op deze wijze hunne belangstelling aan den dag legden. PADBRUGGE begreep evenwel, dat belangstelling eene nevenbedoeling had, en werkelijk wilde de koning met zijn gevolg den gouverneur tot aan diens woning vergezellen. Ook nu verontschuldigde zich PADBRUGGE: de Kompagnie gedoogde niet, dat men na negen ure in den avond de poort ontsloot voor anderen dan voor de bezetting; wilde de koning den volgenden dag komen het zou hem groote eere zijn.

— „Mijnheer de landvoogd," zeide SIBORI „de beleefdheid, die ik u wilde bewijzen, is door zulk een onverwacht toeval ten halve gestaakt. Gaarne wilde ik het goedmaken door u thans geheel te begeleiden.

— „Welnu, dan zal ik het wagen, het bevel der Kompagnie te trotseren voor Uwe Majesteit; maar voor Uwe Majesteit alleen mag ik eene uitzondering maken."

Dat was minder naar SIBORI's zin; hij meende dat dit een vorst niet paste, en nu hij, aan de brug gekomen, door de voorzorgen van SWERIUS, wiens waakzaamheid was opgewekt door PADBRUGGES boodschap, de lonten op de bolwerken ontwaarde, vond hij het geraden afscheid te nemen, onder duizend verzekeringen van zijne deelneming, die door duizend verzekeringen van dankbaarheid van de zijde des landvoogds beantwoord werden.

Maar toen de poorten achter de bezetting gesloten waren, dankten de Hollanders voor de redding uit zulk een dreigend gevaar, en verwenschten koning SIBORI en de zijnen het noodlot, dat hunne best overlegde plannen had verijdeld.

(Wordt vervolgd.)

De uitvoering der muntwet in Nederlandsch Indië.

De geschiedenis zou aan hen, die met de uitvoering der muntwet in Nederlandsch Indië belast zijn, zeer nuttige lessen kunnen geven, indien zij maar door hen werd geraadpleegd. Zij leert onder anderen, dat, wanneer het muntwezen in eenig land bedorven is en de munt hare waarde verloren heeft, het herstel niet langzamerhand maar in eens moet geschieden. Geeft men goede, wigtige munt uit, en laat men die te gelijk met de gedeprecieerde munt in omloop, met het voornemen om zoo van tijd tot tijd, door inwisseling, het oude geld door nieuw te vervangen, dan is het resultaat, dat het nieuwe even spoedig verdwijnt als het wordt in omloop gebragt, en men alléén het oude behoudt.

Wilt gij een treffend voorbeeld, de geschiedenis van het muntwezen in Engeland biedt het u aan. Daar was in de zeventiende eeuw de munt in eenen toestand, die volstrekt verbetering vereischte. „In 1695" verhaalt MACAULY „had het euvel eene zoodanige uitbreiding erlangd, dat men schier geen maatstaf meer had voor waarden. Het was een bloot toeval, als men voor een *schilling* werkelijk een *schilling* ontving, en niet een halve, of nog minder. De beambten der schatkist namen een proef met het wegen van 57,200 pond oude munt, die zoo even waren ingekomen. Het gewigt dier som had meer dan 220,000 ons moeten zijn: het was nog geen 114,000". En die hoogte had het kwaad bereikt, ofschoon het Gouvernement gedurende vele jaren reeds groote schatten had verspild, om het te herstellen. En waarom hadden al die opofferingen tot niets geleid? Dewijl men de verbetering van het kwaad langzamerhand en niet in den kortst mogelijken tijd op eens had beproefd. „De regering had de dwaasheid" zegt MACAULY, „om het oude geld, als wettig betaalmiddel, te laten bestaan nevens het nieuwe. Ze verbeeldde zich zeker, dat het eerste weldra door het laatste zou worden verdrongen. Maar is het niet duidelijk, dat het omgekeerde moest gebeuren? De staatslieden van dien tijd verwonderden zich zeer over de verdorvenheid der menschen, die hardnekkig bleven hechten aan het verminkte geld; maar zij stuwde onophoudelijk wagenvrachten van keurige muntstukken de wereld in, om er even spoedig uit te verdwijnen. Groote massa's nieuw geld werden versmolten, uitgevoerd of opgepot; maar slechts oude stukken bleven in omloop".

Eindelijk zag men de fout in, en onder 't bestuur van WILLEM III, in 't laatst van 1695 en 't begin van 1696, werd een maatregel voorbereid en tot stand gebragt, waarbij in weinige dagen eene nieuwe munt werd in-

gevoerd en de oude buiten werking gebragt. Toen was het kwaad overwonnen, en eene les gegeven aan aan alle Gouvernementen, die echter voor onze regering niet heeft-gebaat.

Immers ook in Nederlandsch Indië was de munt gedeprecieerd, niet door het snoeijen maar door de dwaze, ondoordachte en zelfzuchtige maatregelen der regering zelve, die het land met massa's kopergeld had overstroomd, dat slechts een derde van de waarde had, waarvoor het werd uitgegeven. Al dat koper is nog vermeerderd met de hoeveelheid, die, in Engeland of elders vervaardigd, door den smokkelhandel, uitgelokt door de groote winsten, sedert lang is ingevoerd en nog dagelijks wordt ingevoerd. Al dat koper moet nu worden ingewisseld tegen wigtig zilvergeld. Voor de 120 duiten, die slechts de innerlijke waarde van het derde gedeelte van een gulden hebben, zal nu een volle gulden moeten worden gegeven. Wisselt men nu een gedeelte van dat koper tegen wigtige nieuwe guldens in, en laat men die nevens het koper in omloop, dan kan het niet anders, of het zelfde verschijnsel moet zich in Indië vertoonen, 't welk men in Engeland heeft waargenomen; de pas uitgegeven zilveren guldens verdwijnen even spoedig, als ze in omloop zijn gebragt, en het koper alleen blijft.

Nu is het waar, dat aan de recepissen, die eigenlijk slechts voor 120 duiten bij 's lands kas verwisselbaar zijn, eene hoogere waarde is gegeven, zoowel omdat het Gouvernement die, bij het geven van wissels op het ministerie van koloniën, tegen de volle waarde van één gulden N. C. aanneemt, als door de bepaling der wet, dat zij tegen de volle waarde van één gulden zullen worden ingewisseld. Maar dit neemt niet weg, dat zij tegenover het zilvergeld, 't welk het Gouvernement te gelijk met die recepissen in omloop heeft gebragt, in eene zeer ongunstige verhouding staan, en daardoor oorzaak zijn geweest, dat dit laatste even spoedig weder verdween als het werd uitgegeven.

Met eene verwonderlijke onverschilligheid en onbezorgdheid heeft het Gouvernement dit aangezien. Zie hier wat de minister van koloniën daarvan verhaalt in het *Verslag omtrent de uitvoering der wet tot regeling van het Muntwezen in Nederlandsch Indië in* 1855: „De aan den Gouverneur-Generaal gegeven last, om voorloopig en tot nadere aanschrijving, niet te beschikken over de zilveren specie, welke uit de middelen tot herstel van het muntwezen van hier wordt uitgezonden, werd tot dusverre gehandhaafd; maar tevens bleef aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid gelaten, om, in verband met de behoefte en bij ontstentenis van de gelegenheid om door afgifte van wissels, tegen een matigen koers, in die behoefte ten volle te voorzien, als gewoon betaalmiddel aan 's lands kassen, ook op Java, gebruik te maken van die zilveren specie, welke uit de gewone middelen wordt gezonden, tot dekking van het te kort der Indische administratie." Ziedaar alzoo denzelfden toestand als in Engeland, toen men nieuwe wigtige munt in omloop bragt nevens de oude gedepreciëerde. Maar ook dezelfde gevolgen bleven niet achterwege. „*De in omloop gebragte specie vloeide al spoedig weg*," verhaalt de Minister, onmiddellijk nadat hij het

uitgeven dier specie heeft medegedeeld. En hij voegt er de reden bij, die hierop nederkomt: de recepissen en duiten hebben minder innerlijke waarde dan de nevens haar in omloop gebragte zilveren guldens en verdringen daardoor de laatste. Wel tracht de Minister bij diezelfde gelegenheid, door zeer ingewikkelde redeneringen, de goê gemeente, die door het verschijnsel van het wegvloeijen van 't zilver verschrikt is, gerust te stellen, maar deze ééne onomstootelijke waarheid blijft, ook te midden dezer redeneringen, helder schitteren, en de Minister erkent haar: „de handel vindt er voordeel bij die specie uit te voeren naar plaatsen, waar haar prijs door geen bijzondere omstandigheden is gedrukt." En met welke troostgronden komt nu de Minister ons te gemoet? Onder anderen met deze woorden: „Het verkeer op Java verliest bij het wegvloeijen van het zilver niets, want het, met recepissen en kopergeld overladen en daardoor tot depreciatie geneigde, muntwezen ontlast zich hierdoor althans van een gedeelte van zijn overvloed." O ja, maar van welk gedeelte? Juist van dat, waarin wij de andere deelen, door de opoffering van millioenen schats, trachten te herscheppen, juist van het zilver. Het koper en de recepissen behoudt gij. Het verkeer op Java verliest hier dus werkelijk niets bij, vooral als het Gouvernement, dat goede wigtige zilveren guldens uitgeeft, en 120 duiten voor een gulden aan recepissen terug ontvangt, die operatie maar volhoudt!

„Het wegvloeijen der Nederlandsche zilveren specie zal eerst dan ophouden, als de hoeveelheid omloopende munt, hetzij papier of specie, in verhouding zal zijn gekomen tot die verminderde behoefte, welke er bestaan zal bij de verhoogde innerlijke waarde, die zij door verwisseling of verwisselbaarheid voor zilvergeld moet erlangen." Maar nu vragen wij: zal die tijd ooit aanbreken, indien gij voortgaat met wigtig zilvergeld, te gelijk met koper en recepissen, in omloop te brengen, en dat te meer, wanneer gij verzuimt de recepissen tegen een gelijk bedrag, als gij aan zilver uitgeeft, in te trekken, gelijk heeft plaats gehad? En toch schijnt de minister nog altoos in die meening te verkeeren; toch heeft hij het voornemen, om eerst na een zeer lang tijdsverloop, en dan nog slechts gedeeltelijk, de recepissen door zilver te vervangen; toch stelt hij aan de Staten-Generaal voor, om den termijn van het buiten omloop stellen van de duiten en recepissen te verlengen, en de geheele intrekking te verschuiven tot 1861 *)!

Nog op één feit moeten wij wijzen, om te doen uitkomen, hoe hoogst nadeelig dit uitstellen en verschuiven zal wezen. 't Is het gevaar van den verboden invoer van nieuw kopergeld. Hoe meer kopergeld er wordt ingevoerd, des te meer opofferingen zal de staat zich moeten getroosten, want voor elke 120 duiten, die slechts een derde van een gulden waarde hebben, zal hij een geheelen gulden moeten geven. Waar zulk een groote winst tot verboden invoer verlokt, daar is voorzeker de verzoeking al te sterk. Men voert geen valsche of min wigtige duiten in, maar wigtige, volkomen gelijk

*) Zie het *Ontwerp van wet tot verdere regeling van het muntwezen in Nederlandsch Indië*, der Tweede Kamer aangeboden bij koninklijke boodschap van 23 September 1857.

aan de thans in omloop zijnde, en men verdient daarop meer dan een kapitaal, zoodra de inwisseling bij 's lands kassen plaats heeft! Is het wonder, dat de fabrijken in Engeland, die vroeger zich, met zoo veel goed gevolg, op deze voordeelige ofschoon niet zeer eervolle industrie hebben toegelegd, op nieuw in volle werking zijn.

Ook omtrent dit gewigtig onderwerp is de regering, die het altoos ontkend had, dezer dagen tot eene zeer merkwaardige bekentenis gekomen. In de *Memorie van Toelichting*, gevoegd bij het *Wetsontwerp tot regeling van het koloniaal batig slot over* 1855, ingediend bij koninklijke boodschap van 38 September 1857, verklaart zij: „Het is niet te ontkennen, dat het uitstel van het intrekken van het kopergeld het gevaar van nieuwen aanvoer van valsch kopergeld heeft vermeerderd", en daarop volgt dan de volgende hoogst zonderlinge redenering: „intusschen is, met uitzondering van een onlangs ontvangen en in de kouranten opgenomen berigt omtrent den invoer van valsche duiten op Amboina, nog geene aanwijzing omtrent zoodanigen invoer ontvangen." Wat bewijst dit? Dat er alzoo, behalven dit eene geval, nog geen invoer van duiten heeft plaats gehad? Zelfs de Minister zal er die gevolgtrekking niet uit durven afleiden. 't Bewijst alleen, dat het hun, die met het toezigt belast zijn, niet gelukt is, meer aanhalingen dan die ééne te doen. En dat is waarlijk niet te verwonderen; denk maar aan de talrijke eilanden, aan de gemakkelijke wijze, om ze aan alle zijden, onttrokken aan het oog der administratie, te naderen, en aan de gebrekkige policie, die gehouden wordt. Niemand kan berekenen, hoeveel millioenen ponden duiten jaarlijks worden ingevoerd; dat zal men alleen pijnlijk ondervinden, wanneer de tijd daar is, dat het Gouvernement ze tegen klinkend zilver zal moeten inwisselen.

Al tracht de Minister ons dan ook gerust te stellen door het berigt; „dat reeds sedert geruimen tijd de hoofden van gewestelijk bestuur, ingevolge eene van hier aan het Indisch bestuur gedane uitnoodiging, aangemaand zijn, om op dit punt naauwkeurig toe te zien", al voegt hij er bij, „dat het straks bedoelde berigt (omtrent den invoer van valsche duiten op Amboina) het opperbestuur aanleiding heeft gegeven, daarop nader bij den Gouverneur Generaal aan te dringen", — dat alles baat niet. De verleidingen der te behalen winsten zijn te groot, om niet het gevaar, ook van de zwaarste straffen, te trotseren. In Engeland bedreigde men te vergeefs de geldsnoeijers met galg en rad, want het uitzigt op winst onderdrukte de vrees. „Het hielp niet" verhaalt MACAULY, „of men al de uiterste gestrengheid der wet deed voelen aan de overtreders. Geen maand bijkans ging er om, waarin niet wagens, met een half dozijn snoeijers of valsche munters beladen, hun ellendige vracht naar het schavot voerden. Eens werden op één morgen te gelijk zeven mannen opgehangen, en eene vrouw verbrand, alle wegens het snoeijen van 's rijks munt. Alles vruchteloos! *Le métier de rogneur de monnoye* — schreef L'HERMITAGE aan de Staten-Generaal — *est si lucratif, et parait si facile, que, quelque chose qu'on fasse pour les détruire, il s'en trouve toujours d'autres, pour prendre leur place.*". Zulke

strenge wetten en maatregelen bedreigen hem, die bij ons duiten invoert, op verre na niet, maar de winst, die hij behaalt, is veel grooter dan die van den Engelschen geldsnoeijer in 1694. Welke reden is er, om te gelooven, dat van dergelijk eene schoone gelegenheid, onder dergelijke omstandigheden, in de negentiende eeuw minder gebruik zal worden gemaakt, dan in de zeventiende? Is onze klagt ongegrond, dat ieder uitstel van de herstelling van het muntwezen, en speciaal elke vertraging, in de inwisseling van het kopergeld gebragt, nieuwe zeer aanzienlijke offers van den staat zal eischen?

En toch heeft die vertraging plaats in zulk eene mate, dat nu reeds de laatste termijn overschreden is, waarop de wetgever de vermindering heeft bevolen van de kopermunt tot op de hoeveelheid, die als pasmunt zal blijken noodig te zijn, en tevens het buiten omloop stellen der recepissen. Het eerste wenscht de Minister nu een jaar later te doen, en het laatste in verschillende termijnen, zoodat de geheele operatie eerst in 1861 zal zijn afgeloopen. Van waar dit, het land op zoo veel millioenen te staan komende, noodlottige uitstel? In de eerste plaats is het toe te schrijven aan de vertraging in de aanmunting van koperen pasmunt. De Minister geeft zelf dit antwoord in zijn *Verslag omtrent de uitvoering der wet tot regeling van het Muntwezen in Nederlandsch Indië* over 1856. „Eene herhaalde vertraging" zegt hij „in de aanmunting der koperen pasmunt heeft, ook in het afgeloopen jaar, de uitvoering der muntwet zeer belemmerd."

Die „aanmunting der koperen pasmunt," algemeen berucht onder den naam van „de zaak der duitenplaatjes", is en wordt meer en meer eene mysterieuse geschiedenis. Men herinnert zich, wat daaromtrent niet al is aan 't licht gekomen. En wat blijkt nu verder? De aannemers, die, bij uitsluiting van anderen, zijn begunstigd geworden, blijven in gebreke. Terwijl spoed een eerste vereischte is in 't belang van den goeden afloop der herstelling van 't muntwezen, zijn zij ten achteren in 't leveren van hun fabrikaat, en wel in zulk eene mate, dat, volgens de voorwaarden van 't bestek, het kontrakt vernietigd is. Wat was natuurlijker, dan dat de Minister zich hield aan die voorwaarden, en nu, in 't belang der zaak, de hulp van alle fabrikanten inriep, het werk onder allen verdeelde, en op die wijze zoo spoedig mogelijk trachtte gereed te komen? Wat was natuurlijker, dan dat door de regering eene regtsvordering werd ingesteld tot ontbinding van het kontrakt, vooral toen de aannemers in April 1856 de levering van plaatjes geheel staakten? Maar de Minister deed dat niet. Hij liet de aanmunting vier maanden lang geheel stil staan, en sloot den 9den Augustus 1856 eene allerzonderlingste overeenkomst met de aannemers, waarbij onder anderen bepaald werd, dat *zij* den staat onmiddelijk zouden dagvaarden, ten einde op de ontstane geschilpunten eene regterlijke uitspraak te bekomen! De zaak wordt hoe langer zoo duisterder, maar dit is zeker: door het verkeerde, zonderlinge, geheel onverklaarbare beleid der regering, is er eene noodlottige vertraging in het vervaardigen der nieuwe koperen munt, en die vertraging is oorzaak van het uitstel der inwisseling van

de oude koperen munt, welke den staat eene niet te berekenen schade berokkent.

Nog een ander groot bezwaar, voor den geregelden gang der herstelling van het muntwezen, is de moeijelijkheid, die men ondervindt, in het ongangbaar maken van het oude kopergeld, eer men het kan verkoopen. De Minister zegt daarvan in de *Memorie van Toelichting*, gevoegd bij het wetsontwerp tot verdere regeling van het muntwezen, ingediend aan de Tweede Kamer, den 23 September 1857: „Het ongangbaar maken moet steeds vóór den verkoop plaats hebben, en legt de regering den last op, om voor 's lands rekening het kopergeld te doen *doorsnijden* of *versmelten*. Het eerste geschiedt thans op Java, maar vordert te veel tijd, om het op de geheele te verkoopen hoeveelheid toe te passen; het versmelten daarentegen heeft weder een ander bezwaar, te weten, dat zoowel de hoedanigheid van het door de versmelting te verkrijgen koper, als het verlies op het gewigt bij de smelting, in zeer groote mate afhankelijk is van de meerdere of mindere bekwaamheid der smelters; en dat die bewerking dus verondersteld kan worden met meer voordeel door een bijzonder persoon voor eigen rekening, dan door of onder toezigt van ambtenaren voor 's lands rekening te zullen geschieden." En 't is om deze reden dat de Minister eene verandering in de wet tot herstelling van het muntwezen voorstelt, waardoor „aan den kooper eerst dan de vrije beschikking over het door hem gekochte oude kopergeld zal worden verleend, nadat het in zijne werkplaats en voor zijne rekening, maar onder toezigt van beambten, is versmolten."

Niet weinig heeft ons deze wets-voordragt, met dat doel, verwonderd. 't Is ons toch bekend, dat het Indisch Gouvernement opmerkzaam is gemaakt op het nadeelige, om de oude koperen munt in haren ouden vorm en niet versmolten aan de markt te brengen, terwijl tevens is voorgesteld, op welke wijze de versmelting vooraf ten meesten voordeele van den lande zou kunnet geschieden. Zie hier het voorstel, dat daaromtrent is gedaan.

„Bij de memorie van toelichting, gevoegd bij het ontwerp van wet, lit. B. „*Nadere aanwijzing van middelen tot regeling van het muntwezen in Ned. Indië*", werd het gewigt van het tot verkoop overblijvende kopergeld, na aftrek van 3,000,000 Ned. ponden voor de hermunting in Nederland, berekend op + — 11,140,000 Ned. ponden, hetwelk wij hier stellen op 10,000,000 Ned. ponden.

„Alvorens die munt te verkoopen, werd noodig geoordeeld, vooral met het oog op den nog vrij langen duur van omloop van een gedeelte, haar voor de wederuitgave onbruikbaar te maken.

„De opvolging van dit voorschrift kan op tweederlei wijze geschieden, namelijk: door vernietiging van den vorm op *mechanieke*, dan wel op *scheikundige* wijze; in het onderhavige geval door *doorsnijding*, dan wel door *smelting*.

„De eerste wijze van onbruikbaarmaking is voorzeker de voor de regering in elk opzigt meest *onvoordeelige*. Zij is alleen dienstig tot onbruik-

baarmaking voor de wederuitgifte, dus in het belang der regering ten opzigte van het circulerend medium; maar zij levert geen het minste voordeel voor den kooper en gebruiker, voor wie de munt in haren oorspronkelijken vorm als *grondstof* evenveel waarde heeft, als wanneer de stukken doorgesneden zijn. De kosten aan die doorsnijding aan machineriën, personeel, toezigt, enz. verbonden, zijn dus geheel en al verloren.

„Wanneer men daarbij bedenkt, dat voor eene zoo belangrijke massa koperen munt, als in Indië tot onbruikbaarmaking bestemd is, een bijna niet te berekenen tijd zal verloopen tot bereiking van dat doel op de reeds begonnen wijze; dat de controle, of wel alles behoorlijk is doorgesneden, hare eigenaardige moeijelijkheden heeft; hoeveel door het lange tijdsverloop aan rente verloren gaat, en hoe ook door verloop van tijd de prijs van het koper kan dalen, — dan moet het onbruikbaarmaken van het kopergeld door *doorsnijding* voorzeker als een *pis aller* beschouwd worden.

„Voor het bewijs der ondoelmatigheid van dien maatregel pleit echter eene andere, nog veel gewigtiger, consideratie.

„De kooper van doorgesneden kopermunt zal altijd huiverig zijn, het maximum der marktwaarde van oud koper te besteden, daar hij ten opzigte der *kwaliteit* in groote onzekerheid verkeert, en dus bij de berekening van den te besteden prijs altijd het grootst mogelijke smeltverlies in korting zal brengen, behalve nog de kosten voor het smelten en raffineren zelven, die bij kleine hoeveelheden belangrijker zijn, dan wanneer die operatiën in opzettelijk daarvoor daargestelde, doelmatige inrigtingen worden bewerkstelligd.

„Maar er is meer. Bij de groote hoeveelheid in Indië aanwezig kopergeld (+ — 10,000,000 Ned. ponden) moet het zeker als zeer doelmatig voorkomen, dat die materie aan de markt worde gebragt in eenen vorm, die haar geschikt maakt, om als gewoon artikel van uitvoer naar andere plaatsen in den Oosterschen archipel en naar Europa te kunnen dienen. Die vorm zal hare waarde, vooral bij groote massa's, belangrijk verhoogen. *Alleen doorgesneden* aan de markt gebragt, bestaat die vorm niet, zoowel omdat hij niet tot dadelijke verwerking geschikt is, als ook en voornamelijk door het précaire der spekulatie bij de onzekerheid omtrent de kwaliteit.

„Voor de laatste stelling vinden wij een feitelijk bewijs in de veiling van doorgesneden kopermunt te Soerabaja op den 1 October 1856. Het koper werd verkocht in kavelingen van 5 pikols. De eerste kavelingen, dienende voor dadelijke behoefte, werden gedaan tot $80^{43}/_{120}$ per pikol. De plaatselijke behoefte bevredigd zijnde, werden de volgende kavelingen verkocht tot $69^{72}/_{120}$, hetwelk een verschil oplevert van $10^{94}/_{120}$ per pikol, of $13^{7}/_{8}$ procent.

„Past men die fluktuatie toe op de geheele in veiling te brengen massa, dan is het verschil waarlijk *enorm* te noemen, en zal men moeten toegeven, dat alle middelen te baat dienen genomen te worden, om eene tot zoo groot verlies leidende fluktuatie te voorkomen, en om de te verkoopen massa koper in een handelsartikel te herscheppen, waarvan de aproximatieve hoeveel-

heden op periodieke, in Indië en Europa bij tijds bekend te maken, veilingen gebragt worden. Dan zullen voor den aankoop daarvan, behalve tot plaatselijk gebruik, ook en voornamelijk tot uitvoer behoorlijk gelimiteerde orders ontvangen worden, en dit koper eene even geregelde en vaste markt vinden, als sedert vele jaren het geval was met het uit Australië naar Britsch-Indië en Europa uitgevoerde koper en kopererts der Burra-Burra-mijnen, die thans, na de terugkomst der arbeiders uit de goudmijnen, weder met zoodanige kracht bewerkt worden, dat een voor weinige maanden in Engeland aangekomen stoomschip alleen 1200 kisten koper heeft aangebragt.

„Om al deze redenen schijnt de onbruikbaarmaking van de oude kopermunt in Ned. Indië door *smelting* de verkieslijkste te zijn, hetzij men het koper hier ter markt brenge, of het tot verkoop naar Nederland wil zenden.

„De voordeelen, door smelting te verkrijgen, blijken uit het bovenstaande duidelijk, en resumeren zich in de volgende punten:

1o. Eene algeheele besparing der kosten, aan de doorsnijding te besteden (+ — 3 procent der waarde.)

2o. Een geringer smeltverlies, dan door den kooper van de alleen doorgesneden munt zal berekend worden, dus een hoogere prijs bij de veilingen;

3o. Betere kennis der inwendige waarde zoowel, als een geschikter vorm voor den verkoop, en daardoor een geregelde en vaste markt, hetzij het koper worde gekocht voor plaatselijke verwerking, hetzij als handelswaar.

4o. Naauwkeurige kennis van den tijd, wanneer het koper aan de markt kan worden gebragt, en van de hoeveelheden, die dan voorhanden zijn; daardoor de mogelijkheid, om de hoeveelheden en tijdstippen aan den buitenlandschen handel bekend te kunnen maken.

„Aangaande de operatie der smelting zelve, zoo komt mij Soerabaja voor, daartoe de geschiktste plaats te zijn, ten eerste als centraal punt voor den aanvoer der munt van de verschillende plaatsen van Indië; ten tweede door het aantal daar aanwezige bekwame en goedkoope Javaansche ambachtslieden, vooral in metaal-arbeid; en ten derde door de omstandigheid, dat de heer J. BAIJER, thans bezig is met den opbouw eener fabrijk voor stoom- en andere werktuigen op zeer ruime schaal, zoowel met het oog op de reeds bestaande, als de te verwachte behoefte aan machineriën voor de fabrijkmatige bearbeiding der voortbrengselen van den landbouw, de mijnen, voor de zich uitbreidende stoom- en zeilscheepvaart enz.

„Mogt nu de regering genegen bevonden worden, voor het smelten der kopermunt te Soerabaja te onderhandelen, dan zoude in het primitieve plan van het etablissement van den heer BAIJER, bij voorbeeld, eene op ruime schaal daar te stellen inrigting voor het smelten en raffineren van koper- en koper-erts hare plaats kunnen vinden; het laatste ook in de verwachting, dat eerlang in Nederlandsch Indië kopermijnen ontgonnen worden, en dat de inrigtingen voor scheepsbouw te Soerabaja en andere plaatsen de daarstelling eener koperpletterij nuttig en voordeelig maken kunnen.

„De bepalingen eener te sluiten overeenkomst zullen natuurlijk het on-

derwerp eener bijzondere onderhandeling moeten uitmaken, naar verkiezing der regering te voeren door tusschenkomst van den resident van Soerabaja, dan wel direkt met de regering te Batavia. Na regeling der algemeene voorwaarden zouden wij ook geene bedenking maken, om bij de definitieve aanbesteding als konkurrenten met anderen, bij wijze van inschrijving, op te treden.

″ Aangaande de kosten van het smelten vermeen ik hier nog als algemeene aanmerking in het midden te moeten brengen, dat bij den heer BAIJER gedane proefsmeltingen het bewijs hebben geleverd, dat het smeltverlies nog niet de helft bedraagt van hetgeen bij 's lands etablissementen altijd als smeltverlies is in rekening gebragt. Dit groote verschil moet echter niet beschouwd worden als een gevolg van zeer verbeterde inrigtingen, evenmin als van onnaauwkeurigheid in de berekening, maar veeleer als een gevolg van de inrigting der administratie, waardoor, indien ik wel geïnformeerd ben, mislukte gegoten stukken in hun geheel als smeltverlies afgeschreven, en bij den voorraad van oud metaal wederom in hun geheel in ontvangst worden genomen. Eene naauwkeurige vergelijking van het berekende voor smeltloon in Nederland, bij aanneming der 3,000,000 Ned. ponden te vermunten kopermunt, heeft mij eveneens het volledige bewijs geleverd, dat de kosten hier, te Soerabaja, verre beneden den in Europa besteden prijs zullen blijven, vooral, wanneer men in aanmerking neemt, dat de naar Nederland verzonden munt voor het grootste gedeelte uit *gobangs*, dus uit Japansch koper, bestond, en *hier* onder de munt de halve centen en al het klandestien ingevoerde kopergeld begrepen zijn, waardoor het smeltverlies op het koper natuurlijk iets grooter is, terwijl het toch slechts in schijn een wezenlijk verschil met Europa oplevert. Verschillen moeten ook natuurlijk in het voordeel van Indië uitvallen, zoowel door goedkoopere main d'oeuvre, als vooral ook door het verschil van klimaat-warmte, waarvan het excedent, dat in Indië bestaat (+ — 45° Fahrenheit), in Europa moet gebalanceerd worden door gebruik van eene grootere hoeveelheid brandstof, die bij eene zoo groote massa te versmelten koper zeer belangrijk is.

″ Ten slotte zij hier nog bekend gesteld, dat men op het etablissement van den heer BAIJER, al dadelijk in staat is, + — 50,000 Ned. ponden koper per maand te leveren, gegoten in een te bepalen vorm, en dat men bij een eventuëel te sluiten kontrakt, na verloop van 7 maanden, voor de daarstelling der inrigtingen en de aanschaffing van coaks en andere materialen benoodigd, eene hoeveelheid koper kan leveren, zoo groot als de regering die verlangt; waarbij het echter als wenschelijk voorkomt, het maximum der jaarlijks te versmelten hoeveelheid te bepalen op 2 millioen Ned. ponden, waardoor de geheele operatie in 5 jaren zal afloopen."

Iets over de inbezitneming der Kokos-eilanden, door de Engelschen.

In een artikel, voorkomende in de tweede editie van het *Handelsblad* van Maandag 12 October jl., heb ik, naar aanleiding der officiële bekendmaking, door de *Gouvernements Gazette* van Sydny, van de inbezitneming der Kokos-eilanden, door het Britsche Gouvernement, gesproken. Ik heb toen aangetoond, welk gevaar wij in de toekomst voor het behoud van Java, van de zijde van Australië, te vreezen hebben, indien wij, in de regering van onze bezittingen in den Archipel, nog langer den ouden sleur blijven volgen, en niet in tijds, door het nemen van wijze en doeltreffende maatregelen, de vestiging van een krachtig Europeesch element aldaar zoeken te bevorderen.

De middelen die, naar mijne bescheidene meening, hiertoe zouden moeten worden aangewend, heb ik in bedoeld artikel tevens aangegeven.

Tengevolge echter van het verhandelde in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in de zitting van Maandag 28 September ll., met betrekking tot de genoemde inbezitneming, tusschen den Minister van Koloniën en den heer VAN HOËVELL, bij mijn jongste artikel reeds ter loops aangestipt, heb ik gemeend deze zaak, met hare gevolgen, nog eens nader en op zich zelve te moeten beschouwen.

Gewigtiger toch, dan de Minister van Koloniën tracht te doen gelooven, schijnt mij, en velen met mij, deze kwestie in haren aard en uitkomsten toe. Deze meening door bewijzen te staven heb ik mij thans ten doel gesteld. Ik zal daartoe met den Minister van Koloniën eens nagaan, welke strategische, politische en kommerciële waarde de Kokos-eilanden bezitten. Vooraf echter wenschte ik te onderzoeken, of wij al dan niet aanspraak op het bezit dier eilanden mogen maken, en zoo ja, waarom ons Gouvernement dan, in strijd met het „Je maintiendrai", de leus onzer vorsten en onzer natie, maar zoo heel lakonisch en onverschillig kan toelaten, dat een ander ons komt afnemen, wat ons met het volste regt toebehoort?

In het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van September jl. vinden wij op bl. 166 het volgende vermeld: „De Kokos-eilanden behooren, „op grond der bestaande traktaten, tot dat gedeelte van den Indischen „Archipel, waarop de Nederlanders regt hebben, hunne souvereiniteit te „doen gelden. — Wij gelooven niet, dat het noodig is, dit met bewij„zen te staven, omdat het tot dusverre door niemand is tegengesproken". Op de kaart van Nederlandsch Indië, van den heer VANDERFELDEN HINDERSTEIN, uitgegeven door het Ministerie van Koloniën, vinden wij deze eilanden dan ook, even als op alle andere kaarten en in alle aard-

rijkskundige beschrijvingen van Nederlandsch Indië, als tot onze bezittingen behoorende, opgegeven *).

Niemand heeft ons daarom ooit het regt op die eilanden betwist, en de regering zelve heeft dit regt feitelijk erkend, door te gedoogen, dat de heer ROSS, onder de Hollandsche vlag, handels-verkeer met Batavia en andere plaatsen onderhield, en van hem nimmer de, door vreemdelingen te betalen, differentiële regten zijn gevorderd geworden. Wel zoude het Gouvernement verstandiger en voorzigtiger gehandeld hebben, zoo het gehoor had gegeven aan de verzoeken van genoemden heer ROSS, en aan den raad van den toenmaligen Gouverneur-Generaal MERKUS, door dien heer *officiëel* als Nederlandsch onderdaan te erkennen, en het zich daarvan niet terug had laten houden, uit vrees van daardoor welligt eenige weinige kosten te zullen moeten maken. Maar dit verzuim kan aan ons *regt* op die eilanden niets afdingen, daar dit, zoo als ik zeide, toch *feitelijk* door de regering is erkend geworden. Ten bewijze hiervan diene onder anderen, dat men onder de scheepstijdingen, voorkomende in de *Java-Bode* van 21 en 28 Januarij en 4 Februarij jl. (ook in vroegere Javasche dagbladen), de aankomst te Batavia en het vertrek naar de Kokos-eilanden, van een brik, varende onder Hollandsche vlag en gevoerd door den heer ROSS, vindt vermeld.

Hoe de Minister dus nog kan zeggen, dat ons regt op die eilanden altijd betwist werd en nimmer erkend is geworden, verklaar ik niet te bevatten, en is onmogelijk te rijmen met boven aangetoonde feiten.

Het door den Minister aangehaalde besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, van 7 December 1856, bewijst evenmin iets; want „op grond der bestaande traktaten, behooren de Kokos-eilanden tot dat gedeelte van den Indischen Archipel, waarop de Nederlanders regt hebben hunne souvereiniteit te doen gelden." Die eilanden zijn bij het traktaat van 1824 niet van ons uitgesloten, en behoefden dus niet meer in bezit *genomen* te worden; wat ons toch eenmaal toebehoort, behoeven of kunnen wij niet op nieuw in bezit nemen, of ons zelven betwisten, aangezien het reeds door ons *bezeten wordt.* En dat dit bezit door de Regering erkend is geworden, blijkt ons duidelijk genoeg uit het bijgebragte, betreffende den handel van den heer ROSS.

Alleen dan zou er sprake van inbezitneming door ons geweest kunnen zijn, indien deze eilanden niet stilzwijgend als eigendom erkend waren geworden. Nu evenwel behoefde dit niet, als wij ze slechts als aan ons behoorende erkenden, en dit hebben wij altijd gedaan, ook onder anderen door den heer ROSS, bewoner dier eilanden, als Nederlandsch onderdaan te behandelen. De Kokos-eilanden behooren ons alzoo in onbetwistbaren eigendom.

---

*) Tot mijne beschaming moet ik erkennen, dat dit werkelijk het geval is. Ik had mijn oog alleen gevestigd op een afzonderlijk kaartje van de Kokos-eilanden, dat op de groote kaart gevonden wordt. Daar zoekt men de woorden, in de vorige aflevering blz. 264 door mij teruggenomen, te vergeefs. Maar geheel onder aan in een hoek leest men op de groote kaart wel degelijk: „Deze eilanden, als van ouds Nederlands eigendom, zijn in 1829 uit dien hoofde weder in bezit genomen, en maken dus een gedeelte uit der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië. DE REDAKTEUR.

Hunne inbezitneming door de Engelschen moet daarom natuurlijk, als eene ontvreemding en schending van ons grondgebied, door iedereen worden aangemerkt, en, als eene aanranding van bestaande traktaten, door ons Gouvernement, met waardigheid en kracht, worden belet of te keer gegaan. Doet de Regering dit niet, en blijft zij ook nu weder, even als bij het voorgevallene met Singapoera, Laboean, Sarawak, den Lingga-archipel enz. enz. onverschilig toezien, dat Engeland zich, dan eens onder dit, daarna weder onder een ander kleed, langzamerhand meer van onze bezittingen toeëigent, en daardoor onze magt telkens gevoeliger zoekt te ondermijnen, dan schijnt zij het vertrouwen van haar vorst en van de natie niet langer te verdienen, maar zoude dit hoe eerder zoo liever in betere handen gesteld worden.

De Minister van Koloniën verklaarde, in de zitting van 18 September jl. van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat de Kokos-eilanden van weinig strategische en politische waarde voor ons zijn. Hij beroept zich daaromtrent op een rapport van den graaf VAN DEN BOSCH van 30 Junij 1830, en op een rapport van den kommandant der marine van 5 Februarij 1852, als op dat van zaakkundige personen, en op eene wijze als of hij dit, om de personen als afdoende beschouwde. Daar deze adviesen mij onbekend zijn, zoo kan ik daarop moeijelijk antwoorden. Wij mogen niet twijfelen of de inhoud is gelijk de Minister dien opgeeft; maar in alle geval zijn ze, wat den graaf VAN DEN BOSCH betreft, onder andere omstandigheden geschreven. Australië was destijds nog bijna niets. Engeland had daarom toen nog geen belang bij de Kokos-eilanden. Maar met de tijden veranderen de omstandigheden. Men veroorloove mij nog deze opmerking. Thans schijnt het Gouvernement in deze zaak zeer veel aan de schranderheid van den heer VAN DEN BOSCH te hechten; het ware evenwel doelmatiger geweest, dat men die schranderheid onder anderen ook erkend had in zijne plannen van 1840 en er gevolg aan had gegeven; dan voorzeker zouden 's lands financiën nog vrij wat betere uitkomsten hebben geleverd, en de Javaan zou gedurende 17 jaren voor geen veel te gering loon gearbeid hebben. Maar waarom heeft de Minister niet liever volmondig erkend, dat zijne voorgangers een verzuim hadden gepleegd, en hij nog te kort aan het bestuur was geweest, om zich van de noodzakelijkheid te overtuigen om in tijds maatregelen te nemen, maar dat hij bereids vertoogen aan het Engelsch Gouvernement had gedaan. Dit had voorzeker voor zijn doorzigt meer gepleit, dan met redeneringen voor den dag te komen, die een ieder kan inzien, dat gezocht zijn.

Als wij een blik op de kaart werpen en zien, hoe de Kokos-eilanden in eene regte lijn vóór Straat Sunda, op slechts 200 uren afstand van Java, juist in het midden tusschen Bengalen en Australië, zijn gelegen; en dan daarbij opmerken, hoe onze Indische bezittingen nu als 't ware van rondom door de Engelschen zijn ingesloten, dan zoude men aan die weinige strategische waarde wel eens kunnen twijfelen. En dit is te meer het geval, wanneer men bedenkt, dat bedoelde eilanden, volgens mededeeling van kapitein GRANVILLE FREEMANTLE, door wien zij in naam van Hare Britsche

Majesteit zijn in bezit genomen, het *onwaardeerbare voordeel opleveren* van eene uitmuntende ankerplaats, niet slechts voor handelsschepen, maar ook voor de *grootste oorlogsbodems* aanbieden. Om die reden zal Engeland niet in gebreke blijven, aldaar goede forteressen en magazijnen op te rigten.

In tijden van oorlog met ons, zal Engeland aldaar dan altijd zijne magt kunnen verzamelen, en van daar uit stellig met goed gevolg tegen Java ageren. In tijd van vrede liggen de eilanden uitmuntend, om den smokkelhandel op de zuidkust van Java te bevorderen. Het klimaat is er bovendien gezond, door de aanhoudend waaijende Z. O. winden; het zal den soldaat geen hinder doen.

Als men dit alles nu als niets, of als van geene beteekenis aanmerkt, dan ja! mag men beweren, dat de Kokos-eilanden weinig strategische en politische waarde voor ons bezitten. Ieder evenwel, die er het volle gewigt van doorziet en naauwgezet nagaat, welke groote nadeelen voor ons, uit de inbezitneming dier eilanden door de Engelschen, met der tijd kunnen voortvloeijen, zal stellig met mij verontwaardigd zijn over de onverschilligheid, waarmede deze zaak, door onze regering, opgenomen is en behandeld wordt!

In de *Verhandelingen en berigten betrekkelijk het zeewezen en de zeevaartkunde*, door jhr. G. A. TINDAL en JAKOB ZWART, 4e dl., 1e st., komt een berigt voor, betrekkelijk het aandoen der Kokos-eilanden, en opmerkingen ten aanzien dier eilanden als eene noodhaven en tot herstelling van schade, door J. J. DUINTJER. Daaruit blijkt eveneens duidelijk, dat deze eilanden mede van meer kommerciële waarde voor ons zijn, dan de Minister wil erkennen. Genoemde heer DUINTJER wenscht toch, in strijd met het gevoelen van den heer MIJER, „dat, bij overweging, wat deze eilanden *zijn* en nog voor den handel en de scheepvaart *worden kunnen*, het te wenschen ware, dat de regering in hare hooge wijsheid kon besluiten, hier de beschermende hand te verleenen."

Welligt zullen de Engelschen nu hun telegraafdraad van Bengalen op Australië over de Kokos-eilanden leggen, en deze eilanden tevens tot eene stapelplaats van steenkolen maken voor de stoomvaart tusschen genoemde landen. Waren de Kokos-eilanden ons eigendom gebleven, dan zoude men voor beide ondernemingen zeker Java hebben aangedaan, en de voordeelen, die hieruit zouden zijn voortgevloeid, niet, zoo als nu, door de onderwerpelijke inbezitneming, voor ons verloren zijn. Daarbij komt nog, dat wij nu onze korrespondentie op Australië en Bengalen via de Kokos-eilanden zullen moeten verzenden.

De Minister meende ook, als verontschuldiging voor zijne onverschilligheid in deze hoogst gewigtige zaak, de weinige beteekenis dier eilanden, te mogen aanvoeren. — Maar indien men zoo wil redeneren, zoude men even goed bijna alle kleine eilanden benoorden en bezuiden Java, *ja zelfs de in Straat Sunda gelegene*, zoo als *Noessa Baroon*, de *Boompjes-eilanden*, *Princeneiland*, door Engeland kunnen laten in bezit nemen. Ik geloof echter genoegzaam aangetoond te hebben, dat die op zich zelven misschien nietige groep Kokos-eilanden, van nabij beschouwd, meer waarde bezit en in

handen der Engelschen gevaarlijker voor ons worden kan, dan de heer MIJER wel wil erkennen. Wij weten allen met welk een begeerigen blik Engeland steeds het oog op onze Oost-Indische bezittingen, en bijzonder op Java, gevestigd houdt. Het moet dus natuurlijk voortdurend Engelands toeleg zijn, om onze magt aldaar meer en meer te verzwakken. Men mag er bijgevolg zeker van zijn, dat de inbezitneming der Kokos-eilanden met gelijk doel is geschied, en indien wij niet op onze hoede zijn, zal Engeland welligt eerder zijne wenschen bevredigd zien, dan sommigen wel vermoeden. Niets mag er van onzen kant meer worden toegegeven, want reeds veel te ver is de Engelsche invloed in onze Oost langzamerhand binnen gedrongen. Geen devies, als „qui trop embrasse, mal etreint", moge immer meer in den mond onzer regering genomen worden, maar waardig behoort zij onze regten te handhaven en allen vreemden invloed met kracht uit onze Oost-Indische koloniën te weeren, Doet men daarentegen als tot heden en verontschuldigt men zich met even genoemd spreekwoord, dan zullen wij misschien zeer spoedig niets meer te embrasseren en ook geen Minister van Koloniën meer noodig hebben; — dan zal men het zich te laat beklagen, eigen hoofd en zin gevolgd en daaraan zoo dure belangen opgeofferd te hebben.

Zwaar en hoogst gewigtig is de taak der koloniale regering; geen enkel bijoogmerk, maar alleen het algemeen welzijn, het geluk, de voorspoed onzer koloniën en landgenooten, moet haar zoeken en streven zijn. Geene personen noch partijen, maar de zaak moet hier in aanmerking genomen worden. Elk die het goede voor Indië en het Moederland belangeloos en alleen om het goede wil, moet bij haar krachtige ondersteuning vinden en welkom zijn. Zóó, maar ook *zóó alleen*, kunnen en moeten onze Oost-Indische bezittingen, en wij met haar, bloeijen en welvaren; — dan zal niemand het meer wagen ons van onze koloniën te berooven, en zullen wij, door eendragt sterk, ons onder zulk eene waarlijk *goede* regering, regt gelukkig roemen!

AMSTERDAM,
17 October 1857.

F. H. VAN VLISSINGEN.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I. Oost-Indische bloempjes. Gedichtjes voor de Nederlandsch-Indische jeugd, door J. VAN SOEST. Batavia.

II. ava. Prentenboek voor de Nederlandsch-Indische jeugd, door een Oost-Indisch oudgast. Batavia en Leijden 1857.

Jaren, neen eeuwen lang, heeft men de Nederlandsch-Indische jeugd vergast op boekjes en versjes en prentjes, vervaardigd voor de kinderen in het Moederland. Daarin lazen ze van

Zou ik voor den klepper vreezen?
o Die lieve brave man!

zonder ooit van „een klepper" te hebben gehoord; daarin werd hun verteld van het „ijsvermaak" en het „schaatsenrijden" en het „sneeuwballen gooijen"; daarin werd hun verteld van pruimen en appels en kersen en persiken — maar dat alles was hun vrij onverschillig, want ze kenden het niet, en onbekend maakt onbemind. En 't geheele onderwijs droeg dien stempel. De hulpmiddelen, die den onderwijzer ten dienste stonden, ontleende hij aan de school in Nederland. Zij gaven hem aanleiding, om over allerlei onderwerpen met zijne scholieren te spreken, welke in Nederland de kinderen dagelijks omgeven, maar die de Indische jongens nimmer gezien hadden, en ze bewezen hem dus zeer gebrekkige diensten bij de verstandsontwikkeling der kinderen.

Gelijk veel is ook dit bij het onderwijs in de laatste jaren verbeterd. Men heeft ingezien, dat de lessen der paedagogie evenzeer gelden in Indië als overal elders. Men heeft begrepen, dat men ook daar de indrukken, die het kind ontvangt door 't geen hem dagelijks omgeeft, zich moet ten nutte maken om het te leeren denken, en niet met het onbekende moet beginnen. De Hoofdkommissie van Onderwijs heeft zich, door het uitschrijven van prijsvragen en het aanmoedigen der onderwijzers tot het schrijven van elementair-boeken, in dat opzigt hoogst verdienstelijk gemaakt. En thans, nu men maar eens op dien weg is, maakt men gedurig meer vorderingen.

De beide boekjes, die wij aankondigen, zijn er de bewijzen van. De „Oost-Indische bloempjes" van VAN SOEST zijn reeds sedert een dozijn jaren bekend. Er is geen Indische jongen, of hij zal u zonder te haperen het allerliefste versje *de Béo* opzeggen, dat aldus begint :

Hoort mijn Béo aardig snappen
  Wat ik vóórzeg roept hij na;
Hij zit heel den dag te klappen;
  Als ik bij zijn kooitje sta,
Praat hij allerhande grappen
  En zingt vrolijk: „tra-la-la!"

Kom ik hem een pisang geven,
  „Dank je *Sinjo!*" zegt hij dan;
En ziet hij papa maar even,
  Aanstonds is 't: „*tabé toewan!*"
Maken soms de jongens leven:
  „*Diam!*" schreeuwt hij wat hij kan.

Er is geen Indisch meisje, of het kent het gansche boekje van buiten. En tot bewijs, dat het in Indië geworden is wat VAN ALPHEN is in Nederland, strekt het feit, dat thans reeds de derde druk is uitgekomen. Men verwachte van ons dan ook geen kritiek; het publiek heeft geoordeeld, neen, de kleine kinderwereld, de eenige bevoegde beoordeelaar, heeft over dit boekske het vonnis geveld en velt het nog dagelijks.

De nieuwe druk beveelt zich, boven de voorgaanden, van vele zijden bijzonder aan. Enkele kleine vlekjes, die sommige regels ontsierden, enkele onjuiste of weinig vloeijende uitdrukkingen zijn verbeterd. Een fraaije druk en een prachtig uiterlijk zullen de oogen der Indische jeugd nog méér tot zich trekken; maar bovenal prijkt thans het boekje met een zestal allerliefste plaatjes, door den heer VAN PERS geteekent. Wij voorspellen, dat ze furore zullen maken onder het jonge volkje, en dat deze derde druk zeer spoedig zal zijn uitverkocht.

En is er dan nu volstrekt niets te laken? 't Zou wel wonder zijn, dat eene recensie eindigde zonder een „maar." Nu, wij hebben een „maar"; 't is het portret van den heer VAN SOEST op het titelblad. Dat noemen wij zeer leêlijk en zonder eenige gelijkenis. Wij hebben den verdienstelijken onderwijzer, den geestigen auteur van deze kinderversjes in zijn leven gekend; maar hij zag er vrij wat innemender uit, dan op dit nare portret.

Het tweede boekje, dat wij hebben aan te kondigen, is een nieuw produkt. 't Zijn de bekende platen, Indische typen voorstellende, van den heer HARDOUIN, maar verkleind; en ofschoon ze, naar 't ons voorkomt, in de uitvoering minder goed zijn geslaagd, toch zullen ze der Indische jeugd zeer welkom zijn. Ook de verhalen of beschrijvingen, door een ons onbekenden schrijver bij ieder plaatje gevoegd, zullen gaarne worden gelezen. Gelukkig echter, dat de auteur proza heeft geschreven, want hij voegt daar tusschen nu en dan een rijmtje, dat inderdaad aan al de kwalen lijdt, die een rijm kunnen treffen, dat kreupel is en mank en mager en zwak en wat niet al meer. Wilt gij een voorbeeld?

Als in Holland wang en kin
  Glad en netjes zijn geschoren,
Dan is 't naar een ieders zin;
  Ja, 't is dan naar behooren.

Doch veelal laat thans d' Europeaan,
De imperiaal en knevels staan.
In China echter wordt 't gansche hoofd,
Van al het haar geheel beroofd;
Alleen wordt daar met zorg gespaard,
Als sieraad eenen langen staart.

Overigens, de poëzij van den auteur uitgezonderd, begroeten wij dit boekske gaarne als een nieuwe aanwinst voor de bibliotheek der Indische jeugd. Zij zal er veel wetenswaardigs in vinden, en zij zal vooral belang in den inhoud stellen, omdat men haar aangenaam onderhoudt over de dingen, die haar omgeven en die zij dagelijks ziet. Als eene proeve schrijven wij af wat over den Javaanschen matroos wordt gezegd. 't Verdient in deze dagen, nu Nederlands aandacht alléén op de „22 Maleijers" gevestigd is, ook door groote kinderen in Nederland gelezen te worden:

„De Javaansche matroos stelt vooral veel prijs op eene welwillende en zachte behandeling, en daarmede kan men veel van hem gedaan krijgen. Schelden, vloeken en slaan maakt hem baloorig en onwillig, en daardoor kan bij hem een wrok ontstaan, welke voor den gezagvoerder en het schip noodlottig kan worden, zoo als menig treurig voorval dit reeds heeft bewezen. Over het algemeen vaart hij dan ook liever met eenen Arabischen of Chineschen gezagvoerder, omdat hij dan doorgaans op eene zachtere en welwillendere behandeling kan rekenen, dan hem bij sommige ruwe Europesche scheepskapiteins wel eens te beurt valt."

Wij wenschen ook dit boeksken een goede ontvangst in Indië, en hopen, dat het tot leeslust bij de jeugd en tot schrijflust bij hen, die zich daartoe in staat gevoelen, zal opwekken. De Indische kinderbibliotheek is nog klein, en wij zouden ons bedriegen, indien de uitgave van *goede* kinderboekjes voor Indië niet nog altoos eene goede en voordeelige onderneming was.

Varia.

Nog is bij allen, die Java lief hebben, de indruk levendig van de vreesselijke verwoestingen, die de hongersnood in 1849 en 1850 in de afdeelingen Demak en Grobogan van de residentie Samarang heeft aangerigt. Men rekent dat toen meer dan *honderd-duizend* menschen door gebrek en ellende zijn omgekomen; de geheele landstreek was verlaten en men kan zeggen dat zich sedert dien tijd een nieuw geslacht aldaar heeft gevestigd.

Leeft dat geslacht daar thans veiliger? Heeft het de herhaling van zulk eene vreesselijke gebeurtenis volgens menschelijke berekeningen niet meer te vreezen?

Het smart ons deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden. De pligt rust op ons, om te waarschuwen, opdat men handen aan 't werk sla. Men beschuldigt ons menigwerf van oppositie quant même. Ons geweten spreekt ons, na een ernstig en gemoedelijk onderzoek, daarvan volkomen vrij. Wij veroorlooven ons op de handelingen der regering en van ambtenaren aanmerkingen en afkeuringen, alléén en uitsluitend met het doel, om, in 't publiek belang, verbeteringen en hervormingen te verkrijgen; wij waarschuwen, wij berispen, wij prijzen, niet om personen genoegen of verdriet te doen, maar om het geluk der Indische maatschappij naar ons vermogen te bevorderen. Ook thans weder wijzen wij op een gewigtig onderwerp, opdat men eindelijk handen aan 't werk sla. Wil men niet naar ons hooren, welnu wij hebben onzen pligt gedaan, en als de vreesselijke gevolgen van de traagheid en onverschilligheid der regering ('t geen God verhoede!) zich weder mogten openbaren, dan zullen wij ten minste het zelfbewustzijn genieten, van te hebben gewaarschuwd toen het nog tijd was.

Welke waren de oorzaken van den volksramp, die in 18⁴⁹/₅₀ Demak en Grobogan geteisterd heeft? Zij waren verschillend, maar ééne voorname stond, volgens het gevoelen van allen, op den voorgrond. Wij willen haar, ten einde elke beschuldiging van overdrijving aftesnijden, met de woorden van den heer J. J. ROCHUSSEN voorstellen. Hij, die de regering tracht te verdedigen tegen het verwijt van door traagheid en nalatigheid tot den volksramp te hebben medegewerkt, hij zal, in 't belang van zijn betoog, voorzeker niet dan noode tot de volgende bekentenissen zijn gekomen, die wij in zijne *Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur*, *in antwoord op sommige vragen van* Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, aantreffen:

„Reeds" zoo spreekt hij op blz. 146 van dat werk, „reeds tijdens mijn verblijf te Samarang in 1847 was het ter mijner kennis gekomen, dat er, voornamelijk in de afdeelingen Demak en Grobogan, achteruitgang van wel-

vaart werd bespeurd. Er bestonden daarvoor èn eene natuurlijke aanleiding èn oorzaken gelegen in overdrijving of wanbestuur. De natuurlijke oorzaak is, dat de landen, welke hoofdzakelijk die afdeelingen vormen, vroeger een moeras of binnenzee waren, welke onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS door den regent van Demak is drooggemaakt, door het doen graven van afwateringskanalen, eene onderneming, waardoor dertig duizend morgen land voor den rijstbouw werden aangewonnen.

„Die droogmaking geschiedde echter niet op eene wijze, dat het drooggemaakte land bij buitengewoon natte saizoenen behoorlijk tegen overstrooming beveiligd was; ook was er niet gezorgd, dat bij zeer drooge saizoenen de nieuw aangewonnen landen geïrrigeerd konden worden".

En wat is er nu gedaan, om deze natuurlijke oorzaken van „den achteruitgang in welvaart" en den verschrikkelijken volksramp, die deze streken geteisterd heeft, zooveel mogelijk weg te nemen. Ook dat verhaalt ons de heer ROCHUSSEN aldus: „Eenige jaren geleden werd door den ingenieur VAN TIEL een plan ontworpen, strekkende, eensdeels om de oude uitwaterings-kanalen, die ten deele verwaarloosd waren, weder op te ruimen, en ook nieuwe kanalen tot afvoer van water te graven, ten einde de kom van de Demaksche landen in natte saizoenen van het overtollige water te bevrijden, anderdeels om de rivier de Toentang af te dammen en uit dezelve waterleidingen door de Demaksche landen aan te leggen, ten einde die in drooge saizoenen te kunnen irrigeren; — doch tot de uitvoering van dit kostbare werk had het minder nog aan beschikbare fondsen dan aan ingenieurs ontbroken.

„Ten jare 1847 werd dit plan door mij opgevat en de resident van Samarang, door bemiddeling van den direkteur der kultures, aangeschreven, om, vermits de eenige voor de dienst der kultures speciaal beschikbaar gestelde ingenieur elders belangrijke werken te ontwerpen en uit te voeren had, door den plaatselijken ingenieur van den waterstaat te Samarang het bewuste plan te doen onderzoeken en dienaangaande een bepaald voorstel te doen; ten gevolge van welken last de nivelleringen en metingen ook werkelijk geschied zijn; doch de menigte van werkzaamheden van dien ingenieur en vervolgens eene zware en langdurige ziekte, waaraan hij later bezweken is, hebben hem belet het plan geheel uit te werken. In 1850 en 1851 evenwel, en dus nog onder mijn bestuur, is het eerste gedeelte daarvan, namelijk de opruiming en vermeerdering van uitlozings-kanalen, volvoerd; doch het tweede gedeelte, de afdamming en de kunstmatige bevloeijing, bleef nog onafgedaan."

Deze geschiedenis, door den heer ROCHUSSEN geschreven, levert alzoo het bewijs, hoe de traagheid en werkeloosheid van het bestuur oorzaak is geweest van den volksramp in 1849/50, die honderdduizend Javanen heeft ten grave gesleept.

In 1850 sloeg men, door deze gebeurtenis wakker geschud, eindelijk handen aan 't werk. Maar toen de indruk verflaauwde, liet men ze weder slap hangen. Op dit oogenblik is de arbeid nog altoos onafge-

daan. Met de waterwerken voor het westelijke gedeelte, namelijk Demak, in de Toentang, heeft men een aanvang gemaakt, maar zij zijn nog bij lange na niet gereed, en aan die van Grobogan, die in de rivier Serang moeten aangelegd worden, heeft men nog niet eens begonnen, ja, er is nog geen projekt van gemaakt. En toch zijn, na de jammeren van 1849/50 reeds zeven, en nadat de heer ROCHUSSEN zijne brochure schreef reeds vier jaren verloopen.

Wie zal de verantwoording moeten dragen, indien weder hongersnood en ellende de ongelukkige landstreek teisteren?

Wij vernemen uit eene zekere bron, dat aan de hoofdambtenaren op Java twee merkwaardige cirkulaires ter beantwoording zijn gezonden.

In de eerste wijst men op de gedurig toenemende uitbreiding en versterking van het getal vreemde Oosterlingen, speciaal Chinezen; men herinnert, hoe zij zich het eigendom weten te verschaffen van bijna alle landen, van huizen en van al wat onroerend kapitaal is; en nu vraagt men het advies der hoofdambtenaren: wat er aan te doen zij, om dit meer en meer dreigend kwaad tegen te gaan? of het niet goed zou zijn hun het verwerven van eigendommen voortaan moeijelijk te maken of geheel te ontzeggen? en welke middelen meer tot datzelfde doel zouden kunnen worden aangeprezen?

In de tweede cirkulaire wordt het feit herinnerd, dat Europeanen en in 't bijzonder Nederlanders er bijna niet meer aan denken, om in Indië te blijven en zich daar voor goed te vestigen. Zoodra zij maar eenigzins kunnen keeren zij naar Europa terug. Hiertoe, meent de cirkulaire, draagt ook ongetwijfeld de omstandigheid bij, dat het voor Europeanen onmogelijk wordt, om, ter verkrijging van eigendom, met de vreemde Oosterlingen speciaal met de Chinezen te konkurreren. Nu wordt aan de hoofdambtenaren gevraagd, welke middelen zij geschikt achten, om in dien staat van zaken eene verandering te brengen; men wijst daarbij op het daarstellen van gemeentelijke inrigtingen en dergelijken, als misschien tot het doel zullende leiden.

Wij hebben het afzenden dezer cirkulaires met groote zelfvoldoening vernomen, en ieder, die ons koloniaal stelsel kent, gelijk wij het sedert jaar en dag, in dit Tijdschrift, en overal waar 't pas gaf, hebben uiteengezet en verdedigd, zal de reden onzer zelfvoldoening erkennen en billijken. Hoe menigwerf hebben wij gewezen op het gevaar, dat van de vreemde Oosterlingen vooral de Chinezen jaarlijks dringender wordt, — maar te vergeefs! Nu heeft het kwaad reeds zulk een omvang verkregen, dat men zijne oogen er niet meer voor kan sluiten, en men gevoelt zich verpligt te doen 't geen „de koloniale oppositie", gelijk men ons noemt, reeds zoo lang heeft geëischt.

Maar de meeste voldoening schenkt ons het andere onderwerp, dat in de cirkulaire is behandeld. Wij hebben altoos, en speciaal bij de vaststelling van het regeringsreglement voor Indië, het beginsel voorgestaan, om te

trachten Nederlandsche elementen naar den archipel en vooral naar Java over te brengen; wij hebben verlangd, dat aan de instellingen en wetten eene rigting zou worden gegeven, waardoor Nederlanders werden opgewekt en uitgelokt, om zich derwaarts te verplaatsen. Maar de regering, gesteund door de meerderheid der Kamer, heeft eenen tegenovergestelden weg bewandeld. Zij is uitgegaan van het beginsel, dat Nederlandsch Indië moet beschouwd worden als „eene vesting in staat van beleg"; dat ieder Europeaan, die zich in Indië ophoudt, voortdurend behoort te staan onder het toezigt der policie. Getrouw aan dit sijsteem, heeft zij dan ook een zamenstel van bepalingen en voorschriften in 't leven geroepen, waardoor alle vrijheid, alle zelfstandigheid aan de Nederlandsche ingezetenen wordt ontnomen, en zij met hunne bezittingen aan het goedvinden van het Gouvernement en de willekeur der plaatselijke besturen zijn prijs gegeven. En op dien weg gaat zij voort, getuige het beruchte Drukpersreglement, dat alles wat van dien aard in eenig land der wereld is uitgevonden, in barbaarschheid en despotisme verre overtreft.

Thans echter, nu men de gevolgen van dit stelsel begint te ondervinden, nu ieder, die door de fortuin daartoe maar eenigzins zich ziet in staat gesteld, Indië verlaat, en de Chinezen, die veel meer vrijheid genieten en veel minder lasten torschen, zelfs de Europeanen beginnen te verdringen, — thans verlangt men middelen te kennen om het kwaad, dat een natuurlijk gevolg is van het stelsel, te keer te gaan en te stuiten. Het antwoord ligt voor de hand: neem de oorzaak weg en ook het gevolg zal verdwijnen. Neem een stelsel aan, dat de regten en vrijheden der Nederlanders ook in Indië eerbiedigt en hen in de gelegenheid stelt, om hunne krachten aan landbouw en nijverheid te wijden, en weldra zal zich aldaar eene jeugdige, krachtvolle, voor oneindige ontwikkeling vatbare, Nederlandsche maatschappij vormen, die Java voor het Moederland zal behouden, als het ooit door inwendige beroeringen of door eenen vijand van buiten wordt bedreigd.

Wij hebben voor ons een verslag van de direktie der *Maatschappij tot bevordering van mijn-ontginningen in Nederlandsch Indië*, van 30 Julij 1857, over den tegenwoordigen stand en de vooruitzigten der onderneming van die Maatschappij op Borneo.

Wij hebben reeds meermalen van deze Maatschappij en hare werkzaamheden melding gemaakt, en 't verheugt ons, thans in de gelegenheid gesteld te zijn, om daarvan iets naders te berigten. Onlangs plaatsten wij een artikel over *De steenkolen in het rijk van Bandjermasin*, dat voornamelijk de strekking had, om uit nog niet gepubliceerde stukken van wijlen den heer Dr. SCHWANER aan te toonen, welk een rijkdom de bodem van dat gedeelte van Borneo bevat, en wij eindigden dit opstel met de volgende woorden:

„Ziedaar welke rijkdommen, in 't gebied van den sulthan van Bandjermasin, op nijvere handen wachten! Wij hopen, dat het de aandacht onzer kapitalisten en industriëlen niet moge ontgaan. 't Is waar, nog altoos is

het Gouvernement naijverig op de partikuliere nijverheid, en ziet het hen die dat veld verlangen te betreden, met wantrouwen en tegenzin er verschijnen. Maar ook dat zal overwonnen worden, indien zich maar een ernstige wil begint te openbaren."

Die wil begint zich, blijkens het voor ons liggend verslag, werkelijk te openbaren. In hetzelfde rijk van Bandjermasin, waarover Dr. SCHWANER, in het zoo even vermelde artikel, handelt, en wel te Kalangan, bij de kampong Banjoeirang, op tien mijlen afstands binnen 's lands van Martapoera, de oude hoofdplaats van het rijk en de eigenlijke residentie van den sulthan, begint de partikuliere industrie hare krachten te beproeven. Aldaar is, op een heuvelachtig terrein, door de bovengenoemde Maatschappij een établissement gesticht, waarvan de volgende kapitale werken reeds gedeeltelijk gereed gedeeltelijk in aanleg zijn.

a. De hoofdput, die toen 21 Ned. ellen diep en op de meest doelmatige en soliede wijze beplankt en tegen instortingen door zware houtwerken voorzien was; volgens de berekening van den ingenieur zal de koollaag op hoogstens 60 Ned. ellen diepte gevonden worden, welligt op mindere diepte. Er was nog eene belangrijke partij houtwerken voor deze put in gereedheid.

b. De luchtput tot op 12 Ned. ellen gezonken en beplankt.

c. De gallerij, die naar de luchtput voert en in den heuvel gedreven wordt; deze was ± 50 Ned. ellen lang en ook behoorlijk van houten *stutten* en *zoldering* voorzien.

d. Een gedeelte van den spoorweg, die de kolen van de put naar de afscheepplaats moet voeren, waarvoor vrij belangrijke aardwerken gevorderd worden.

e. Een gedeelte der rivier of van het kanaal, dat van de afscheepplaats moet voeren naar de Kwalie-Molokko en bij aanneming wordt afgewerkt. Dit belangrijk en allernoodzakelijkst werk zal nog veel tijd en uitgaven kosten.

f. Een begin van de waterleiding, die het aan te brengen waterwiel bij de hoofdput in beweging moet brengen.

g. Eene kleine waterleiding om het water dat uit de put komt af te voeren.

h. De gebouwen tot het hoofd-établissement behoorende en bestaande in: de woningen van den agent, ingenieur, élève-ingenieur, chef der atteliers, boekhouder en kassier en dokter, de smederij en timmermans-werkloods in onmiddelijke nabijheid der hoofdput, het magazijn, hospitaal, enz. enz., waarvan een gedeelte voor alsnog zich in tijdelijke gebouwen van bamboe en atap bevindt. De inlandsche bevolking is reeds gedeeltelijk in nette huizen op staken wonende, en zal van lieverlede in geregelde kampongs haar verblijf houden. Ook waren de wegen, die het geheele établissement en de verspreide woningen onderling verbinden, gedeeltelijk beëindigd of in aanleg.

Bij al deze werken zijn als vast personeel werkzaam 370 man inlanders, waarvoor eene vaste maandelijksche uitgave noodig is van *f* 4053 's maands. Onder dit inlandsch personeel zijn 216 Dajak's, die zich meestal voor 4½ jaar hebben verbonden, tegen een handgeld van *f* 100. Bovendien heeft de Maatschappij een vast Europeesch personeel in dienst, waarvan de bezoldiging *f* 2150 's maands bedraagt. De Maatschappij heeft de aangename ondervinding, dat het aanwerven van Dajak's aan geene bijzondere moeite onderhevig is, terwijl ook reeds gevormde mijnwerkers na hun ontslag van de Gouvernements mijn te Pengaron, waarover wij in het artikel over *De steenkolen in het rijk van Bandjermasin handelden*, bij de werken der Maatschappij in dienst zijn, of van hun verlangen doen blijken, om daarbij in dienst te komen.

Omtrent de vooruitzigten dezer onderneming deelt het verslag zeer gunstige berigten mede. Op de plaats der ontginning is een rijke voorraad ontginbare kolen aanwezig, waarvan de kwaliteit voortreffelijk is; terwijl de aanleg der mijn en der werken getuigt van de kennis van den ingenieur der Maatschappij.

De gezondheidstoestand van het personeel is naar wensch, dank zij het gezonde klimaat en de goede zorgen van den geneesheer. „Terwijl," zegt de directie, „op het gouvernements etablissement te Pengaron, bij eene bevolking van welligt 600 zielen, ruim 100 zich in het hospitaal bevinden, waren er, toen eene kommissie van onderzoek Kalangan bezocht, slechts 2 zieken in het hospitaal, en is ook de sterfte tot nu toe zeer gering geweest."

Hoogst opmerkelijk is ook het volgende berigt: „De onderneming ondervindt, zoowel bij het Europeesch als Inlandsch bestuur van Bandjermasin, veel sympathie en medewerking, terwijl men er algemeen van de resultaten een zeer gunstig idée heeft. Als bewijs hiervan mogen wij aanvoeren, dat de Sulthan moeda, in wiens gronden de onderneming ligt, zich zeer begeerig heeft getoond, aandeelhouder van de Maatschappij te worden."

Ziedaar uitkomsten, die het koloniale stelsel, dat wij prediken, volkomen regtvaardigen. Het Gouvernement kan onmogelijk alles alléén doen; het moet zich bepalen bij besturen en regeren en de industrie aan bijzondere personen overlaten; het moet de duizende krachten van partikulieren inroepen, om het groote veld der uitgestrekte bezittingen van den staat in Indië tot ontwikkeling te brengen; het moet de wetten en instellingen zoodanig inrigten, dat Nederlanders worden aangemoedigd, om zich aan die schoone en voordeelige taak te wijden en hunne ondernemingen niet worden tegengewerkt, maar beschermd en bevorderd.

Hoe kan de Nederlandsche soldaat zijn lot verbeteren? Onder dit opschrift komt in *Het Vaandel*, 6de Jaargang, nieuwe serie, no. 11, een artikel voor, dat, is het goed door mij begrepen, ten doel heeft, om den Nederlandschen soldaat aan te moedigen, zich voor de Oost-Indische dienst te verbinden.

Ik moet den schrijver van dat artikel wel mijn kompliment maken, wegens zijne kunst, om iemand iets smakelijk voor te dragen. Maar tevens moet ik tot mijn leedwezen hem te kennen geven, dat het geheele artikel, bij eenig oplettend nalezen, meer dan te veel gelijkenis heeft met de voordragt van eenen werver, zoo als ik mij herinner die wel eens gehoord te hebben. Aangespoord door het vooruitzigt van een niet onbelangrijk voordeeltje, indien hij goed slaagt, is zulk een individu er op uit, om, met al de hem eigene welsprekenheid, het soldatenleven van de schoonste zijde te doen zien. Zelfs het vooruitzigt op een maarschalksstaf wordt niet vergeten. Maar de keerzijde houdt men zeer wijzelijk verborgen.

Dit was de indruk, dien het artikel op mij maakte. De schrijver

schijnt op Padang garnizoen te houden; nu, dat is „het neusje van den zalm"; maar nu beoordeelt hij het verblijf van den Europeschen soldaat in Indië naar dat „neusje"; dat is verkeerd; hij moest niet doen als de werver, maar ook de keerzijde laten zien.

Te verwonderen is het, dat de schrijver alléén Padang als voorbeeld gekozen heeft, om het goede leven van den soldaat in Indië te schilderen. 't Is toch niet te gelooven, dat hij geheel onbekend met het overige Indië zou zijn, of, om op Sumatra's Westkust te blijven, met vele garnizoenen in dit gedeelte van den archipel. Daar toch is het lot van den Europeschen soldaat juist het tegendeel van zijne voorstelling. Ik zal slechts een paar voorbeelden juist van de Westkust aanhalen, en den schrijver vragen, hoe hij de garnizoenen van Singkel en Sibogha vindt? Houdt hij het lot van den soldaat aldaar ook voor zoo benijdenswaardig?

Ik zal echter op deze wijze niet voortgaan, maar ik wil den schrijver een goeden raad geven in 't belang van hem zelven en van het leger. Mogt hem weder eens de lust bekruipen, om de pen op te vatten, ten einde onze Nederlandsche soldaten aan te moedigen naar Indië te gaan, dan late hij zich door zijne verbeeldingskracht niet wegslepen, om genietingen als algemeen voor te stellen, die één enkel garnizoen onder honderd oplevert. Hij zoeke liever den prikkel der opwekking en aanmoediging in iets anders, iets edelers. Hij wijze op het voorregt, dat den Indischen soldaat boven den Nederlandschen ten deel valt, van de vele gelegenheden, die hem worden geschonken, om zich te onderscheiden en zijn vaderland van dienst te zijn. Ik geloof, dat hierdoor een soldaat, die het hart op de regte plaats heeft en door geene bijzondere oorzaken wordt teruggehouden, zich eer aangespoord zal gevoelen, om zich voor ons leger te verbinden, dan door het zeer onzekere vooruitzigt van, gedurende zijn diensttijd, op Padang lekker te eten, te drinken en een gemakkelijk leven te leiden.

W * * *

Men kent de zaak der landverhuringen in Soerakarta en Djokdjokarta; men weet dat de landbouw-ondernemingen van Nederlandsche industriëlen aldaar veel welvaart verspreiden en met voordeel werken, ofschoon het Gouvernement haar nog altoos het zwaard van DAMOKLES boven 't hoofd houdt, door de verlenging der huurkontrakten niet te regelen.

Het eiland Madura verkeert in een dergelijken toestand als Soerakarta en Djokdjokarta; dat wil zeggen, ook daar worden dessa's en gronden door de vorsten aan anderen verhuurd, maar met dit onderscheid, dat de huurders daar geen Nederlanders, maar — Chinezen zijn. Wel verre van zich, gelijk de huurders van de vorstenlanden op Java, aan den landbouw en het ontginnen van gronden, en het verspreiden van welvaart toe te leggen, bepalen zich de Chinezen tot het innen van belastingen, in naam der prinsen, 't geen eigenlijk nederkomt op het uitzuigen en uitmergelen der bevolking.

Het eiland Madura is thans, afgescheiden van Soerabaja, eene afzonderlijke residentie geworden. Wij hopen, dat de resident zich op de kennis van den toestand zijner residentie ijverig zal toeleggen, en onderzoeken, of ook niet een dergelijk stelsel als in Soerakarta en Djokdjokarta aldaar kan worden ingevoerd. Wij zouden verlangen, dat men de Chinezen er zoo veel mogelijk weerde, en aan Nederlanders toestond, om gronden in huur te nemen. Wij twijfelen niet, of dan zou ook Madura zich ontwikkelen, even goed als de vorstenlanden, en eene betere toekomst te gemoet gaan.

Een opstand in de Molukkos.

(Uit de laatste helft der zeventiende eeuw.)

VII.

Een menigte heeren stonden bijeen onder de pinang-poort, naast de geheime schrijfkamer der woning van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. Verreweg het grootste gedeelte waren inwoners dier stad, „die in heerlijkheid, netheid van gebouwen, schoonheid van belommerde grachten, sieraad van lijnregte straten en wegen, mitsgaders in grootheid van wijd uitgestrekten handel, door geen stad in 't oosten geevenaard werd." Misschien herkent men in die loftuiting van VALENTIJN niet terstond het tegenwoordige Batavia; maar de dagen zijn dan ook voorbij, dat men, zoo als hij, er van getuigen kan: „zij is niet alleen de magtigste koninginne van 't oosten, die daar als op haren troon zit, die van daar hare bevelen naar al onze kantoren en naar alle andere gewesten van 't oosten geeft, en die, gelijk de koninginne der koningrijken en als de volmaakte in schoonheid, met haren luister boven al de steden, die men daar heeft, uitblinkt; maar ik ken ook zeer weinig steden in Holland, die zoo fraai, doorgaans zoo sierlijk gebouwd en in 't gemeen van zulke schoone huizen voorzien zijn.". De kooplieden, die hier bijeen waren, en onder de pinang-poort beurs hielden, droegen dan ook allen de sporen van den rijkdom, welke op Batavia heerschte, en mogt er niet zooveel verscheidenheid van handel zijn, als in het moederland, de artikelen, die er verhandeld en besproken werden, waren vrij wat meer waard dan de produkten van Europa. Dien morgen — de beurs werd des morgens gehouden — werden er slechts zeer weinig zaken gedaan, ofschoon toch de gesprekken veel drukker en algemeener waren dan gewoonlijk. Geen wonder: het was Woensdag den 12den Januarij 1684, en de groote gebeurtenissen van den vorigen dag vervulden aller geest.

— „'t Is ongehoord! sinjeur DU CLAZEL", sprak een klein mannetje, de type van een Amsterdamschen koopman uit dien tijd, „ik had eerder verwacht, dat de soesoehoenan AMANGKOERAT tot opperlandvoogd zou benoemd worden. Ik kan het mij nog niet begrijpen.

— „Wat zal ik u zeggen vriend FUIT? Als mijnheer HURDT mijnheer OUTHOORN niet wilde, en mijnheer OUTHOORN mijnheer HURDT niet, en mijnheer VAN HOORN verlangt mijnheer PIT evenmin als mijnheer PIT den heer VAN HOORN verlangt, dan is de uitslag, dunkt mij, zeer natuurlijk. Ieder heeft gemeend, dat hij veilig den heer CAMPHUIS kon stemmen zonder

dat zijne stem eenig effekt zou hebben, en CAMPHUIS is op die wijze met algemeene stemmen, op ééne na, tot Gouverneur-Generaal verkozen."

— „'t Is schande", sprak schipper LOEFHOUWER, die, geen inwoner van Batavia zijnde, zich vrijer over de zaken durfde uitlaten, „die CAMPHUIS is gehaat door allen en iedereen, en nu krijgt dat gelukskind, juist omdat hij geen oorlam waard is, dubbel rantsoen.

— „Kom, kom, schipper'', antwoordde JAKOB DOES, „als gij de zaken kendet zoo als wij, zoudt ge anders spreken. Mijnheer JOANNES CAMPHUIS moge niet bemind zijn bij de edele heeren raden, dat hij een knap man is lijdt geen twijfel. Dat heeft hij getoond als hoofd van den handel op Japan en meer nog als geheimschrijver van den raad, toen zijne naporingen heel wat gewigtige en winstgevende zaken aan den dag hebben gebragt.

— „Hij heeft het verdiend, al ware het slechts door zijne grondvesting van het koningrijk Jakatra door den heer Gouverneur-Generaal JAN PIETERSZOON KOEN," merkte de prokureur VAN HELMOND aan, die als dichter en letterkundige te Batavia bekend stond en aan zijn talent eenmaal zijne vrijheid zou te danken hebben. Toen hij namelijk in 1694 door kwade praktijken in de gevangenis was geworpen, maakte hij een vers, waarin al de leden van den raad voorkwamen, ieder met vleijende zinspelingen op zijn naam; en die vleijerij had zijne in vrijheidstelling ten gevolge. VALENTIJN deelt het vers in zijn geheel mede, deel IV bl. 353.

— „In ieder geval zal hij beter zijn dan mijnheer SPEELMAN op het laatst van zijn leven" zeide de wondheeler GILMER VOSBURG; „want of wij het zeggen of zwijgen, als landvoogd beteekende de heer SPEELMAN vrij wat minder dan als vlootvoogd.

— „Als hij u, zoo als uwe confraters STRIJKERSBERGEN, BOUDEUS en KLARESSE, tot zijn lijfarts had benoemd, zoudt ge wel anders spreken,". spotte DOES; maar VOSBURG haalde slechts glimlagchend de schouders op. Hij maakte geen werk van zijn wondheelerspraktijk — had hij het uitsluitend gedaan, zeker zou hij niet in 1692 tot landvoogd van Malakka zijn benoemd. „Neen vrienden", ging DOES voort, „dat men het niet op CAMPHUIS begrepen heeft, is alleen daaraan toe te schrijven, dat de man van burger-afkomst is.

— „Welnu, het zij zoo, maar acht gij dan een Haarlemschen zilversmidsknecht zulk een geschikt persoon voor de hoogste waardigheid?", vroeg de Amsterdammer FUIS.

— „Hij zal toonen, dat hij den hamer, dien hij in zijn wapen voert, ook als hamer van gezag weet te handhaven", hernam VOSBURG.

— „Bravo! sinjeur VOSBURG! Dat is een fraai idée voor zijn grafschrift; dat is eene vernuftige speling voor onzen weleerwaarden FRANÇOIS VALENTIJN; die zou het wel op rijm brengen.

— „Hebt gij al gehoord, dat hij op SPEELMAN ook zulk een kostelijk vers heeft gemaakt?" vroeg CLAZEL. Ja, schipper LOEFHOUWER, dat moet gij opschrijven en naar Holland medenemen. Dan zal men zien, dat wij hier ook onze poëten hebben. Luister maar eens.

"De dappere oorlogsheld, die 't bliksemende vier
Ten oogen uitstraalt, hij, de schrik der Makassaren,
Die SPEELMAN, die den toon van donder op zijn snaren
Wist uit te brommen op zijn doodelijke lier,
Ligt hier: weêrgaloos in den handel te bestieren
Die wonderlijk dien schoot heeft weten uit te vieren."

— "Zulk een vers zou onzen VAN HELMOND jaloersch maken", sprak er een.

— "VALENTIJN heeft er wel fraaijere gemaakt", zeide HELMOND, "namelijk op den landvoogd CARPENTIER, wiens naam in het Hollandsch beteekent wagenmaker (N. B. die overzetting was in die dagen niet overtollig). Het luidt opgeveer aldus:

"De vorstelijke *koets* der Ooster-maatschappij,
De gulden toom van dien bekommerlijken *wagen*,
Ten deel door hem *gemaakt*, die waardig was te dragen
Dien naam en ook 't bestier der rossen in de lij
Van Indiën, werd aan de CARPENTIER bevolen.
Hij *maakte* en mende die en meed de beiden polen."

— "Bravo! bravo!" riepen allen in hun geestdrift voor naamdichten.

— Schrijf mij dat gedicht op SPEELMAN maar eens op sinjeur CLAZEL, want ik heb geen memorie om dat te onthouden.

— "Mijnheer SPEELMAN zou het reeds gekend hebben", zeide DOES, "die dicteerde twee brieven te gelijk en voerde onder 's hands een gesprek.

— "Ja, ja, hij kon meer nog," zeide GILMER VOSBURG; "drie dagen en nachten achtereen feest vieren tot de wakkerste drinker onder tafel lag, en dan zat mijnheer SPEELMAN nog even bedaard als of hij geen beker wijn had geproefd. En na een nacht banketteren werkte hij even gemakkelijk als na een nacht slapen.

— "Wij zullen eens zien wat onze nieuwe Gouverneur doet.

— "Die snijdt nu den stempel voor de begrafenispenningen," schertste DOES en wendde zich daarop tot sinjeur PIETER VAN DIJK, die met een hopman het "dispens" verliet, en alvorens zijn weg te vervolgen het nieuws van den dag kwam hooren, dat elken morgen op deze hoogte van het kasteel werd besproken. Ook hij had natuurlijk het noodige te zeggen over de verkiezing van den vorigen dag, die intusschen bijzonder naar zijn smaak was, want de Gouverneur was zijn neef, en toen hij in de kruideniers winkel te Haarlem pruimen en krenten woog, had hij met JAN CAMPHUIS menigmaal in de "Haarlemsche Letter" een glas bier geledigd. Zijne ingenomenheid met de keuze had dus eene goede reden, en meester VAN DIJK haastte zich om, hoe eer hoe beter zijn bloedverwant te gaan gelukwenschen en . . . . maar dat kan binnen 's kamers voorvallen. Hoeveel haast hij intusschen had, onmogelijk viel het hem, zijn medgezel bij te houden, wiens zeldzame lengte aller aandacht trok en misschien onzen lezers den sergeant WINKELAAR herinneren zal, dien wij een paar jaar geleden in de Molukkos zagen. Werkelijk was het dezelfde persoon, die nu, bij de verwisseling van opperbestuurder, de voorspraak had ingeroepen van

zijn schoonbroeder, den onderdispensier, om eene aangenamer betrekking te erlangen dan die van kommandant der eerewacht van KAITSJILI SIBORI, voormalig koning van Ternate, thans de gast of, juister misschien, de krijgsgevangene der Oost-Indische Kompagnie.

Ieder kende dien Ternataanschen vorst zonder rijk, die, even als zijne broeders en rijksgrooten, prachtig uitgedost en met het teeken der koninklijke majesteit, den gouden zonnescherm, achter zich gedragen, te Batavia zijne verloren grootheid betreurde, en die, zoo hij zijn toestand vergeten kon, daaraan telkens werd herinnerd door de dienaren der kompagnie, die tot zijne eer, maar meer nog om hem te bewaken, hem getrouw vergezelden.

Onder weg hadden de beide mannen het vrij druk over hetgeen zij den opperlandvoogd zouden zeggen. VAN DIJK zou eerst binnengaan en over eene andere zaak spreken, om ten slotte met WINKELAAR te eindigen, die dan terstond bij de hand zou wezen, om persoonlijk zijn verzoek te ondersteunen. Juist toen zij den hoek omsloegen, zagen zij voor een der huizen aan de overzijde van het paleis des landvoogds, waarin de leden van den raad en de direkteur vrije woning hadden, een draagstoel opnemen, welke vier slaven tot voor de arduinen trappen droegen.

— „Nu zullen wij kunnen wachten, broeder," zeide VAN DIJK gemelijk, terwijl hij de trappen beklom, die hem in de vestibule bragten, waar de steenen muskettier en pikenier hem de gewone hulde bewezen.

— „Zulke soldaten moeten naar den zin der Kompagnie zijn," prevelde WINKELAAR, „die blijven ten eeuwigen dage in hunne nissen staan, zonder zich te beklagen."

Van DIJK antwoordde niet, maar opende de deur der groote zaal en stapte tusschen de deuren door, welke naar het schrijfvertrek van Zijne Edelheid en de sekretarie geleidden, regt op den hellebardier toe, die hier onbewegelijk onder de lantaarn aan het uiteinde der wapenzaal de wacht hield.

— „Zijne Hoog-Edelheid geeft immers reeds audientie?" vroeg van DIJK.

— „Elken morgen. Heb slechts een oogenblik geduld meester dispensier; de bijwacht heeft zoo juist den heer van OUTHOORN vergezeld."

In afwachting dat de bijwacht, eveneens een hellebardier, terugkeerde, nam hopman WINKELAAR niet zonder eenige minachting den jongeling eens op, die een der dandys van de armée mogt heeten. De hellebardiers zagen er zoo „coquet" uit, met hun geel damasten wambuisjen, met rood scharlaken broeken, waarvan aan beide zijden een bos linten langs de paarlkleurige kousen afhing, met hunne zilveren passementen en gouden gespen en degenknoppen, met hunne neteldoeksche dassen en fraai gevederde hoeden, en met hunne lange roode overjassen — dat een soldaat in den vollen zin des woords, die versleten was op het slagveld, een glimlach van minachting moeijelijk onderdrukken kon, vooral wanneer hij er bij bedacht dat die heertjes den rang van sergeant hadden. „'t Is toch maar liverei van den landvoogd!" met die gedachte troostte zich WINKELAAR, terwijl hij een blik wierp op den bandelier, die, wegens den rouw over den heer SPEELMAN, thans met zwart floers was overtrokken.

De hellebardiers, van hunne zijde, zagen met voornaamheid den „moeskapper" aan, zoo als zij den man des oorlogs noemden naar de inlandsche gewoonte, om den overwonnen vijand het hoofd af te slaan en den schedel aan den gordel te dragen — eene barbaarschheid, waaraan zich intusschen een Europeesch soldaat der Kompagnie nooit schuldig maakte.

Slechts weinige oogenblikken hadden VAN DIJK en zijn schoonbroeder gewacht, toen een zwarte jongen de bijwacht, die inmiddels weder verschenen was, bij Zijne Hoog-Edelheid ontbood, en deze kort daarop terugkeerde met de woorden:

— „Gij zijt gekomen of gij geroepen waart, heer hopman; Zijne Edelheid verlangt u te spreken."

WINKELAAR volgde zijn geleider naar eene kleine woning, waar de nieuw benoemde Gouverneur-Generaal voor het oogenblik zijn intrek had genomen, tot dat het paleis geheel zou zijn ontruimd. Anders was daar de geheimschrijver van Zijne Edelheid gehuisvest. Vóór die woning strekte zich eene vrije lange gaanderij van wit marmer langs een prachtig aangelegden bloemtuin uit, en hier lag Zijne Hoog-Edelheid JOANNES CAMPHUIS gemakkelijk op eene inlandsche rustbank, terwijl op een stoel in zijne nabijheid de Raad van Indië VAN OUTHOORN gezeten was.

— „Zet u, hopman WINKELAAR, sprak CAMPHUIS op zijn gewonen minzamen toon; wij wenschen het een en ander te weten, dat gij ons wel het best vertellen kunt. Mijnheer VAN OUTHOORN heeft mij het aanbod overgebragt van koning AMSTERDAM, om aanstaanden Zaturdag aan de begrafenisplegtigheid van den heer SPEELMAN, loffelijker memorie, deel te nemen — de heeren VAN OUTHOORN en PIT zijn met de regeling der ceremoniën belast — en wij verlangen van u eenige inlichtingen omtrent den voormaligen koning van Ternate."

WINKELAAR boog herhaldelijk bij die minzame toespraak, en bij al die ophelderingen, welke waarlijk een Gouverneur-Generaal aan geen hopman behoefde te geven. Maar CAMPHUIS scheen het zich tot taak gesteld te hebben door vriendelijkheid de sympathie te verwerven, die zijn voorganger door zijn krijgsroem veroverd had.

— „Gij zijt nog altijd hopman der lijfwacht van Zijne Hoogheid, niet waar?

— Nog altijd, om Uwe Edelheid te dienen, ofschoon die taak mij bijzonder hard begint te vallen. Uwe Edelheid houde het mij ten goede, maar het is een verschikkelijk schouwspel, die gevallen Majesteit dag aan dag voor oogen te hebben. Zie, op het veld van eer heb ik nooit geweken voor gevaar of ellende, maar hier krimpt mij het hart van weemoed zamen, bij het gezigt van den bijna altijd bedwelmden Koning SIBORI; wiens minste gangen bespied moeten worden, dien wij als eerewacht heeten te vergezellen maar meer als gevangen-bewaarders ter zijde blijven, en die de vrijheid heeft van den gekooiden vogel. Als ik het geweten had.. . :

— „Wat zoudt gij dan gedaan hebben, hopman WINKELAAR?".

WINKELAAR zweeg; blijkbaar was hij in het vuur zijner rede te ver gegaan; maar CAMPHUIS zag hem zoo vriendelijk aan, dat hij moed schepte

en vroeg: „Weet Uwe Edelheid misschien niet, hoe Koning SIBORI in de magt der maatschappij is geraakt?

— „Een raad van Indië, mijn waarde hopman, heeft helaas! te vele bezigheden, om de heldenfeiten van elken dienaar der maatschapij na te gaan: het zal mij aangenaam zijn die te vernemen."

WINKELAAR boog weder bij die vleijende woorden, welke hij echter niet op zich zelven toepaste.

— „Zeer zeker heeft kapitein JODOCUS KROMHUIZEN, toen nog hopman, zich moedig gedragen", antwoordde hij; „maar dat was geen wonder: de landvoogd PADBRUGGE had hem den kapiteins-rang toegevoegd op den dag dat KAITSJILI SIBORI in zijne magt zou wezen. Voor zulk eene belooning zou men twee koningen willen gevangen nemen. Maar weinig schorte er aan, of mijnheer PADBRUGE had den prijs voor niets betaald, en KROMHUIZEN ware kapitein geworden zonder den koning in zijne magt te hebben. Hij had er niet op gerekend dat SIBORI een levende kommandants-staf was.

— „Hoe zoo?" vroeg de gouverneur-generaal, glimlagchend over de geestigheid van WINKELAAR, die van OUTHOORN's gezigt integendeel in een zeer effen plooi bragt: zulke eene vrijmoedigheid paste geen hopman.

— „Het schip *Nieuw Middelburg* moest hem en zijn huis naar Batavia overvoeren", vervolgde deze. „Het was er geheel op ingerigt, dat is te zeggen: er was volk genoeg aan boord om dag en nacht strenge wacht te houden. Dat begreep de koning ook, en hij maakte daarom gebruik van het laatste oogenblik dat hem gegeven was. Toen hij alleen den touwladder naar het dek beklom, keerde hij zich plotseling om en sprong over het hoofd van den schipper DE RAUDE heen op den wal, waar hij het op een loopen zette. Ik kan Uwe Edelheid verzekeren, dat ik op al mijne omzwervingen door Europa nooit zoo snel heb zien loopen, als door KAITSJILI SIBORI op dezen morgen van ons vertrek. Mijnheer PADBRUGGE had mij verantwoordelijk voor den koning gesteld; mijne hopmansplaats hing er van af dat hij niet ontvlugtte en ik zette hem na. Over stok en steen ging het, door kreupelbosch en over rotsgrond, de tuinen door en de muren over. Dank zij mijne lange beenen, won ik elke vijf minuten een stap, zoo dat ik ten laatste den koning inhaalde en hem staande hield, tot hopman OLIVIER met zijne manschappen verscheen. Maar nog eens, Uwe Hoog-Edelheid houde het mij ten goede, indien ik het lot dat hem wachtte, gekend had, ik zou den rampzaligen man mijn degen door het lijf hebben gestooten of hem de vrijheid gelaten hebben.

— „Gij zoudt eene slechte dienst hebben gedaan aan de Kompagnie; thans hebt gij haar grootelijks verpligt *kapitein* WINKELAAR," zeide CAMPHUIS; den titel met nadruk uitsprekende.

De reus werd bleek van aandoening bij de plotselinge promotie; maar vóór hij nog een woord van dank zeggen kon, verzocht de opperlandvoogd hem eene juiste opgave van het aantal en den toestand der Ternataansche grooten, die zich nu te Batavia bevonden, ten einde de Kompagnie eenigen anderen maatregel met hen zou kunnen nemen.

— „Meent gij ook niet dat het tijd is, mijnheer VAN OUTHOORN, dat wij deze zaak tot een einde brengen?

— „Uwe Hoog-Edelheid kan er in rade over spreken," antwoordde VAN OUTHOORN deftig, als wilde hij den opperlandvoogd doen gevoelen, dat men zulke zaken met geen hopman besprak. CAMPHUIS hield zich, of hij den zet niet gevoelde, maar beantwoordde hem toch met gelijke munt. „Ik zal den raad niet onkundig laten van mijn genomen besluit," sprak hij uiterst vriendelijk. „Wees zoo goed kapitein WINKELAAR, om KAITSJILI SIBORI met een enkel woord van zijn aanstaand vertrek te verwittigen, en mij zoo spoedig mogelijk een rapport omtrent de Ternataansche heeren over te leggen."

De Gouverneur-Generaal wenkte met de hand, dat WINKELAAR gaan kon, waarna hij met VAN OUTHOORN nog eenige oogenblikken alleen bleef, om andere dringende zaken te behandelen en hem te zeggen dat het verzoek van SIBORI was ingewilligd. Toen de raad van Indië de audientie-gaanderij van den Gouverneur-Generaal verlaten had, stond ook CAMPHUIS op, daar het uur, waarop hij gehoor verleende, van negen tot tien ure, was verstreken en hij dien morgen, den eersten van zijn nieuw leven, niemand verwachtte. Hij zou niet eens zijn intrek in het paleis van den opperlandvoogd genomen hebben, indien het huisgezin van zijn voorganger daar had gewoond, maar SPEELMAN was ongelukkig genoeg geweest, door eigen schuld geen gezin meer te bezitten. Hij was van zijne echtgenoot PETRONELLA WOUDERER gescheiden, omdat, zoo als VALENTIJN zeer naïf zegt, „er vele knechtjes op Batavia liepen, die sprekend op Zijne Hoog-Edelheid geleken." Zijn eenige zoon bevond zich in het moederland. De nieuwe Gouverneur-Generaal had zich dus terstond kunnen vestigen en al dadelijk in het genot kunnen treden van de voordeelen, die een Gouverneur-Generaal toekomen. Voorzeker geene onaangename ervaring voor een man als CAMPHUIS, wien de uitslag der keuze even onverwacht was als voor de leden van den raad zelven. Hij kon het zich dan ook ter naauwernood begrijpen, en het was hem waarlijk niet zoo euvel te duiden, dat hij dien morgen reeds de gewoonte van zijne voorgangers wilde volgen, die des Woensdags en Zaturdags steeds naar buiten reden, en gelastte dat zijn rijtuig zou voorkomen, waarmede hij zich naar zijn buitentuin begeven wilde.

— „Mag ik Uwe Hoog-Edelheid opmerkzaam maken, dat er nog altijd een der kooplieden, sinjeur PIETER VAN DIJK, in de wapenzaal wachtende is," sprak de hellebardier, toen hij het bevel van Zijne Edelheid vernomen had.

— „De tijd is verstreken. De audientie duurt tot tien ure."

De hellebardier boog en wilde vertrekken, maar voor hij nog de gaanderij verlaten had, riep de gouverneur hem terug. „Laat meester VAN DIJK toch maar komen," sprak hij, en voegde er bij zich zelven bij: „wij zullen onze weinige vrienden maar niet indisponeren; de strijd zal toch zwaar genoeg zijn."

VAN DIJK had intusschen reeds tweemaal de wijzer zien rondgaan der

groote klok, tusschen de ramen der wapenzaal geplaatst, waarvan ook een wijzerplaat buiten zigtbaar was, en het scheen hem toe, dat het eenige openbare uurwerk te Batavia dien morgen bijzonder langzaam ging. WINKELAAR had hem nog een poos gezelschap gehouden, maar ook hij had haast om zijn nieuwen rang bekend te maken, en zich te kwijten van den last hem opgedragen. De tweede dispensier stond nog te wachten, toen de kapitein reeds lang de stad had bereikt, voor twee stuivers eene orembaai had gehuurd, welke hem nu door de fraaije breede grachten der aanzienlijke stad naar dat gedeelte schepte, waar de Ternataansche grooten hun verblijf hielden.

— „Gij komt laat, meester VAN DIJK.

— „Ik heb twee uren gewacht, heer generaal", antwoordde de onderkoopman, zijn voormaligen makker den titel gevende, dien men in het dagelijksche leven destijds bezigde.

— „Dan ligt de schuld aan mijne hellebardiers, die u niet aandienden. Wat is de reden van uwe komst?

— „Het is Uwe Edelheid waarschijnlijk bekend, dat ik gehuwd geweest ben met de dochter van den opper-opziener van den geneeswinkel van Indië, den edelen heer ANDREAS KLEIJER.

— „Die de gebreken van den ouderdom begint te gevoelen.

— „Juist, generaal, zoo zelfs dat hij niet aan de begrafenis zal kunnen deelnemen. Gaarne zou ik hem representeren bij die gelegenheid.

— „Daar zal wel geen bezwaar tegen bestaan.

— „Toch wel. De heer KLEIJER heeft den rang van opperkoopman en ik ben slechts onderkoopman. Dat verschil tusschen „Edelheid" en „Sinjeur" is ook waarschijnlijk oorzaak geweest, dat de heer SPEELMAN zijne toestemming in mijn huwelijk met de jongste dochter van den heer KLEIJER geweigerd heeft. Ook daarvoor kom ik thans bij Uwe Edelheid, met het vertrouwen, dat gij mij het verlofbriefje wel zult willen geven.

— „Ik zou het kunnen begrijpen, indien de heer SPEELMAN voor een huwelijk met eene van de „meisjes der Maatschappij" zijne toestemming geweigerd had", glimlachte CAMPHUIS, want waarlijk die dametjes, die de Kompagnie hier voorheen uit Holland deed komen, deugen niet veel, al zijn sommigen ook met raden van Indië gehuwd; maar nu zie ik geene reden om de weigering van mijn voorganger vol te houden. En in geen geval zou ik u willen dwingen tot eene handelwijze, die den opperlandvoogd door gansch Batavia zou doen uitlagchen," zeide CAMPHUIS glimlagchende, doelende op een vonnis, door de bruid van een der dienaren der Kompagnie uitgelokt, waarbij de regter, trots de weigering van den Gouverneur-Generaal, den bruidegom tot het huwelijk „veroordeeld" had.

— „Gij kunt dus op dat punt gerust zijn", vervolgde de landvoogd, „en ook over de representatie zal ik den heer VAN OUTHOORN een woord spreken. Verlangt gij nog iets?

— „Ik dank u, Hoog-Edelheid. Uwe goedheid overtreft verre de verwachting, die ik van mijnen voormaligen kameraad koesteren durfde.

— „Gij kunt steeds op mij rekenen, meester VAN DIJK, even als ik op u vertrouw. Wanneer men tot hoogheid en aanzien komt, vooral zoo als ik nu, vindt men veel benijders en vijanden. Men heeft dan dubbele behoefte aan vrienden; op u blijf ik rekenen, heer dispensier.

— „Ten allen tijde, generaal", antwoordde VAN DIJK, eerbiedig de hand grijpende, die CAMPHUIS hem toestak. „Gij hebt slechts te spreken.

— „Voor het oogenblik heb ik uwe diensten niet van noode.... ja toch, wees zoo goed mij eene juiste opgave te verstrekken van datgene, waarover een raad van Indië beschikken kan. Ik meen, dat de eerste dispensier, sinjeur VERHAVEN, mij in den regel te kort deed.

— „Uwe Hoog-Edelheid heeft de vrije beschikking over al wat in het dispens is, en als raad van Indië kunt gij beschikken over...." VAN DIJK zocht een oogenblik in zijn zakboekje en las toen het volgende op.

Een raad van Indië kan maandelijks uit het dispens trekken:

Wijnen	36	kan
Brandewijn	7	„
Mam of Hollandsch bier.	22	„
Vaderlandsche azijn	6	„
Olijven olie	2	„
Klapper-olie.	25	„
Zout voor de keuken.	50	pond
Tafel zout	4	„
Waskaarsen.	48	stuks
Flambouwen	2	„
Foelie	1	pond
Noten.	1	„
Nagelen	1	„
Peper	6	„
Een halve last rijst of.	1575	„
Padi of rijst in den bolster. . . .	75	bossen
Brandhout	2	vademen
Gedoofde kolen.	2	manden
Gezouten vaderlandsch vleesch. . .	4	ribben stukken
Gezouten vaderlandsch spek . . .	4	stukken
Gedroogde Pampus visch	2	bossen
Hollandsche boter	27	pond
Bengaalsche boter	40	„
Poeder suiker	30	„
Kandy suiker	6	„

Bovendien voor al wat voor de Edelheden bij de ambachtslieden gemaakt wordt, betaalt men slechts de grondstof tegen inkoopprijs en niet het arbeidsloon, terwijl de huishoudelijke voorwerpen, stoffers, bezems enz. allen gratis worden afgeleverd.

CAMPHUIS had aandachtig toegeluisterd en onder de voorlezing een paar aanteekeningen gemaakt, omtrent die punten, waaromtrent hij meende door

den dispensier verkeerd te zijn ingelicht. Het scheen evenwel, dat het beter uitkwam dan hij zich had voorgesteld, want hij eindigde met de verklaring, dat hij de administratie van VERHAVEN verkeerd had beoordeeld.

Voorzeker was hetgeen die lijst bevatte, met de driehonderd vijftig gulden inkomen 's maands, de twintig rijksdaalders kostgeld en de vier en twintig rijksdaalders voor huishuur, geen onaanzienlijk traktement; maar het stond in geene verhouding tot dat van den Gouverneur-Generaal, die, behalve zijn *f* 14,400 jaarlijks inkomen, *f* 5000 aan kostgeld, de kostelooze beschikking over den voorraad van het dispens, vrije woning en vrij rijtuigen voor zich, zijne vrouw en zijne dochters had. Minder begunstigd waren zijne zonen, die niet het minste privilegie genoten — een republikeinsch denkbeeld, dat het koloniaal bestuur van dien tijd eer aan doet.

VAN DIJK was naauwelijks vertrokken, of het rijtuig van den Gouverneur-Generaal kwam voor met de vier paarden met geele schabrakken, voorafgegaan door de twee trompetters in de liverei van den landvoogd en omringd door zes hellebardiers te paard, terwijl eene ruiterbende van veertig of vijftig man met een vaandrig aan het hoofd hem volgde. In statigen gang rolde het rijtuig de vesting uit, aan welker poort al het wachtvolk in dubbel rinket met de bandelieren buiten kwam en het geweer presenteerde. De stoet volgde de voornaamste pleinen en straten van Batavia, tot aan de Nieuwe Poort, waar buiten de tuin en het lusthuis van den tegenwoordigen landvoogd was gelegen. Een uur later zag men een ander rijtuig denzelfden weg inslaan, gevolgd door twee hellebaardiers en twaalf man met een korporaal. Het was mevrouw CAMPHUIS, die even als haar gemaal begeerig was van haar nieuwen stand te profiteren. Wie het voorregt niet had, de tweede persoon in Indië persoonlijk te kennen, zou terstond uit de ceremoniën bij het uitstappen van het rijtuig kunnen gezien hebben, dat het Hare Hoog-Edelheid was. De hellebardier steeg van zijn paard, dat hij aan een slaaf ter bewaring gaf, terwijl een ander slaaf een voetbank voor het portier plaatste, dat hij vasthield bij het uitstappen van de landvoogdes, welke hare hand reikte aan den hellebardier, die blootshoofds naast het portier stond. Omslagtig was het, maar de etikette eischte het, en mevrouw CAMPHUIS zou van dat voorschrift der etikette even ongaarne afgeweken hebben, als van haar regt om bij elk bezoek, behalve van gemalinnen der raden van Indië, te blijven zitten, of niet van haar zetel op te rijzen, wanneer door eene der jufvrouwen, die haar des maandags bezoek bragten, hare gezondheid werd ingesteld.

VIII.

Het is Zaturdag den 15den Januarij 1684. Het eenige openbare uurwerk te Batavia heeft het uur van achten aangewezen, en langzaam zet zich een stoet in beweging, zoo als slechts zelden in Indië gezien werd. Het is de lijkstoet van KORNELIS SPEELMAN, veertienden landvoogd van Nederlandsch Indië, een der steunpilaren van de Kompagnie, die in ondergeschikte betrekkingen en als hoofdbestuurder, als staatsman, als vlootvoogd en als

veldheer, kortom in elken toestand, buitengewone geschiktheid en voortreffelijke talenten aan den dag legde. Veertig van zijn vijf en vijftig levensjaren bragt hij in Indië door, en hij verwierf zich daar eene eereplaats in de rij der groote mannen die ons vaderland heeft opgeleverd. Helaas! het nageslacht, gretig in het napluizen der verdiensten van zoo velen, die slechts op eene lokale vermaardheid mogen aanspraak maken, gaat schijnbaar met onverschilligheid de mannen voorbij, die op het tooneel van onzen grootsten roem, in dat land, dat het loon en de prikkel tevens was van Hollands voormaligen ondernemingslust en handelsgeest, de eerste rollen hebben bekleed.

Maar wij willen de ondankbare taak eener lofrede niet aanvaarden, die zeker beter ware toevertrouwd aan de eerwaarde heeren PETRUS WIJTENS of THEODORUS ZAS of een ander der vijftien predikanten van Batavia, al spreekt ook de geschiedschrijver niet van lijkredenen, en al maakt hij slecht gewag van de 222 schoten uit de forten of het dertigtal Hollandsche schepen, die op de reede lagen en geen retourlading aan boord hadden. Ook zouden wij meenen misbruik te maken van het geduld onzer lezers, als wij hier de breede lijst mededeelden der honderden dienaren van de maatschappij, die de laatste eer aan den overleden landvoogd bewezen, hoe belangwekkend in zeker opzigt die lijst ons ook voorkomt. De bijna uitsluitend Hollandsche namen doen reeds genoegen: KOPS en BOOT, VAN DAM en VAN HOORN, TAK en VAN DER DUIN, HARTZINK en DE VOGEL en zoo vele anderen vergezellen, als bekleeders der aanzienlijkste betrekkingen, de baar, die door zes en twintig burgers, schippers, kooplieden en officieren gedragen wordt.

Maar het zijn niet enkel de dienaren der Kompagnie, militairen of Hollandsche burgers, die zich in statigen optogt naar de Kruiskerk begeven. Vele gezanten van inlandsche vorsten, met wie de maatschappij traktaten van handel en vriendschap gesloten heeft, nemen aan de plegtigheid deel, behalve nog de Javaansche officieren, de hoofdlieden der Maleijers, Chinezen en Baliërs enz. Eén groep intusschen moet vooral de aandacht trekken. Al vervangt ook de zwart laken rok de bonte kleedij van den Oosterling, men herkent toch al spoedig aan gelaat en houding den Ternataanschen groote, en alwie, zoo als kapitein WINKELAAR, tijdens het bestuur van den heer PADBRUGGE op Ternate geweest was, zou zeker met eene gemengde aandoening van trots en medelijden die mannen aanschouwd hebben, die weleer de eersten waren in hun onafhankelijk rijk, en nu, na de boedelmeesteren en de onderlingen, hulde bragten aan hem, door wien zij hun aanzien en vrijheid verloren hadden. De kapitein-laut, ALI, prins ROTTERDAM, de begoegoe ALAM, kimelaha tomagola, prins MALEIJO, kimelaha toma-itoe, prins TOLUKKO, en de hhoekom volgden de baar van den Europeschen despoot, dien zij als hun heer erkend hadden. Maar meer medelijden nog boezemde hij in, die naast den oud-buitengewonen raad ANTONI PAVILJOEN, uit erkenning van zijn koninklijken rang, eene plaats had onder de raden en buitengewone raden van Indië, zijne hoogheid KAITSJILI SIBORI AMSTERDAM, Koning van Ternate.

Terwijl de stoet langzaam de prinsestraat, langs het stadhuis, de oostzijde der tijgersgracht en verder naar de Kruiskerk voorttrekt, willen wij een terugblik op het leven van Koning SIBORI en de zijnen werpen, en den draad van het verhaal aanknoopen, waar wij dien in een vorig hoofdstuk afgebroken hebben.

Het salvo der musketten van PADBRUGGE's lijfwacht zou inderdaad het sein voor den algemeenen moord geweest zijn. Door de verijdeling daarvan was de opstand slechts uitgesteld, geenzins onderdrukt, en weinige dagen later ondervonden de Hollanders reeds den vijandelijken zin der Ternatanen. Eenige soldaten der buitenposten, uitgezonden om water te halen, werden vermoord gevonden, en plotseling hielden de inlanders op om levensmiddelen of wat ook ter markt te brengen. Allen verwijderden zich uit den omtrek van het kasteel, om niet tot de levering er van te worden gedwongen, en al spoedig was ook KAITSJILI SIBORI uit zijn paleis verdwenen, met al zijne grooten en verdere onderzaten landwaarts in trekkende, zoodat de Hollanders aan hun luttelen voorraad waren overgelaten.

De landvoogd zon wel op middelen, om den vijand door een regelmatigen oorlog verder tot gehoorzaamheid te brengen, maar zijne magt was veel te gering. Hij moest geduld oefenen, het aan den tijd overlatende, dat de opstandelingen onderling in twist geraakten, en dan zijn slag waarnemen, want dat er weldra verdeeldheid ontstaan zou, was uit het karakter der oosterlingen wel te verwachten. Bovendien de priesters — en niet enkel in het oosten — mogen in staat zijn, om plotseling een volk met dweepziek vuur te vervullen, zij zijn onmagtig, als eens hun listig bedrog en hunne baatzuchtige bedoelingen aan het licht zijn gekomen, hunne heerschappij te handhaven. Werkelijk zag men dan ook al zeer spoedig vele inlanders terugkeeren en onder hen de drie rijksgrooten, die wij in den aanvang van ons verhaal ontmoetten, den zeevoogd, den rijksbestuurder en opperregter.

Zij begaven zich, zonder eenig gevolg, regtstreeks naar de vesting en verzochten te worden toegelaten. Men liet hen binnen, eischte hunne krissen en bragt hen bij den landvoogd. Daar gaven zij te kennen, dat zij aan de handelingen des konings tegen de maatschappij geen deel hadden, dat zij die van den aanvang af hadden veroordeeld; maar ook de rijksgroote in Indië is niet meer dan de nederige dienaar van den alleenheerschenden vorst, en zij hadden moeten zwijgen en toegeven, ja het niet eens gewaagd hunne afkeuring te openbaren, uit vreeze dat de koning hen zou gekrist hebben. Thans waren zij ontvlugt en stelden zij zich onder de bescherming der Kompagnie, slechts eene voorwaarde vragende: dat men hen niet dwingen zou tegen hun koning de wapens op te vatten.

Bij dat drietal had zich eene vrouw gevoegd: de nog altijd toegezegde bruid van den rijksbestuurder, prinses GAMMA LAMMA. Het was intusschen geenzins om hem, dat de prinses het drietal volgde, al wenschte ook ALAM niets liever dan dien echt, waardoor hij tot des konings schoonbroeder verheven werd en, als de voornaamste dergenen die aan de Kompagnie

getrouw gebleven waren, het eerst in aanmerking zou komen om den onbezetten troon te bekleeden. De omstandigheden waren gunstig en de Kompagnie zou met weinig moeite die uitkomst kunnen bewerken, indien zij aan de achtervolgens terugkeerende leden van den regeringsraad de verkiezing van ALAM als voorwaarde stelde voor hunne vergiffenis. Men zou dan zeker zijn, dat de vorst op de hand der Hollanders was, terwijl ook de rijksbestuurder, de tegenwoordige opperregter, naar den zin der Europesche bondgenooten zou handelen.

Maar hoe bekoorlijk dat plan ook door de Ternataansche grooten werd uiteengezet, PADBRUGGE had er weinig mede op. Aangenomen zelfs, dat de nieuw gekozene getrouw bleef, zou voor de Kompagnie weinig heil van die staatsverandering zijn te verwachten. De dynastiën in het Oosten ontleenen hare majesteit aan geene constitutie, maar aan hare oude herkomst, en het volk, dat met kruipend ontzag den vorst nadert, wiens stamboom in het grijs verleden zich verliest en tot goden of mythische dieren opklimt, deinst voor zamenspanning noch moord terug, wanneer die vorst zelf door geweld of kuiperij ten troon is gestegen. Eerbied voor hem ware niet te verwachten en de Kompagnie, die traktaten met de koningen sluit, zou meer dan ooit op de ongehoorzaamheid van het volk stuiten. Bovendien had men niet onmisbaar de medewerking des konings noodig, om de magt der Kompagnie te versterken; integendeel, waar het op uitbreiding van gezag aankwam, handelde men zekerder *tegenover* dan *met* de koningen.

De landvoogd achtte het daarom raadzamer om de marasaöli's te verwijderen, en na een kort verblijf in de vesting, waar zij met alle eer werden behandeld, bragt een koopvaarder hen naar Batavia, „in afwachting" dat de zaken geregeld zouden worden. Thans leefden zij daar van hetgeen de Maatschappij hun geliefde te geven, want de Indische politiek bragt (brengt?) mede, dat men nooit eene gelegenheid voorbij liet gaan, om staatkundig of geldelijk voordeel te oogsten, en de ontrouw van de Ternatanen werd terstond aangevat, om het verschuldigd jaargeld voor den afstand der kruidnagelbosschen in te trekken en de rijksgrooten slechts nu en dan iets toe te leggen, om hen „te naauwer aan zich te verbinden." De Oost-Indische Kompagnie gaf daartoe aan de prinsen en hertogen van Ternate gezamenlijk .... 600 rijksdaalders 's jaars! De koning zelf genoot op gelijke wijze 6400 rijksdaalders. De edelmoedigheid der Kompagnie ging nog verder. KAITSJILI SIBORI had eene schuld van bijna *f* 42000 aan zijne bondgenooten, welke hem „uit aanmerking van zijn onvermogen" werd kwijtgescholden. Maar wij loopen op het lot des konings vooruit, die, zoo als wij zeiden, weinige dagen na het feest zijn paleis ontvloden was.

SIBORI zwierf van oord tot oord, altijd vreezende door de Hollanders te worden overvallen, en dezen lieten dan ook den Ternataanschen vorst geen rust. Meer dan eens poogde hij nog het begonnen werk te hervatten en de Europesche vijanden, door een algemeenen moord, uit te roeijen, en bijna ware hij daarin geslaagd, juist door behulp van haar, die den eersten aanslag had verijdeld.

Bij de onzekerheid namelijk der gebeurtenissen, die der bezetting te wachten stonden, had PADBRUGGE zelf verlangd, dat zijne gade en dochter niet geheel aan zijne hoede alleen waren overgelaten. Hij had dus, zeker niet tot leedwezen van KROMHUIZEN, waarschijnlijk ook niet met tegenzin van ANNA, hun huwelijk zoo spoedig mogelijk bepaald. Geen formaliteiten van kerk of burgerlijken stand waren, in dit onbeschaafde oord der wereld en in die dagen, bekend; en PADBRUGGE meende niet eens het vertrek der Ternataansche grooten te moeten afwachten, voor wie evenwel het plan geheim bleef.

GAMMA LAMMA kende dus het besluit niet, dat hare hoop voor altijd verijdelen zou, toen zij op een morgen jufvrouw PADBRUGGE ter zijde riep, en haar vroeg of KROMHUIZEN reeds Zijne Edelheid over zijn voorgenomen huwelijk had gesproken.

— „Natuurlijk," zeide de gemalin van den landvoogd, „zulke zaken geschieden nooit dan met goedkeuring van den vader.

— „Van den vader?" herhaalde GAMMA LAMMA eenigzins verwonderd.

— „Ja; meent gij dan niet het huwelijk van den hopman met mijne dochter?"

De prinses antwoordde niet, en jufvrouw PADBRUGGE, in hare onverschilligheid voor alle inlanders, eene onverschilligheid die meer en meer in haat was overgegaan, gaf zich niet eens de moeite om naar de oorzaak dier vraag onderzoek te doen. Zij zag de prinses zelfs niet aan. Had zij een blik geworpen op het schoone gelaat der konings-dochter, zij zou gezien hebben, hoe er in dat oogenblik eene uitdrukking op te lezen stond, die verre van geschikt was om dames als jufvrouw PADBRUGGE gerust te stellen. Hare oogen schoten vuur, en krampachtig rukten hare vingeren de schitterende draden harer slendang uit een. Zij had het hof van haar broeder verlaten en zich naar de vesting begeven, omdat zij daar de verwezenlijking te gemoet zag van haar schoonsten droom: een huwelijk met KROMHUIZEN. Volgens haar meer beperkt begrip meende zij, dat de Hollanders gretig de gelegenheid zouden aangrijpen, om langs dien weg een der hunnen op den troon van Ternate te verheffen. Zij wist, dat er voorbeelden waren, dat Europeanen, zoo niet tot koning dan toch tot rijksbestuurder van Indische rijken waren gekomen, en zij bezat schatten genoeg om aan het koningschap van KROMHUIZEN een luister bij te zetten, die geen Ternataansch vorst ooit had aan den dag gelegd. Thans was dat uitzigt plotseling verijdeld en haar bleef niets over dan — de wraak.

Drie dagen later had het huwelijk plaats van hopman KROMHUIZEN met ANNA PADBRUGGE. Ondanks de bewogene tijden was de moeder der bruid niet te weêrhouden, om de oud vaderlandsche gewoonte gestand te blijven en een briloftsmaal aan te leggen, waarop al de aanzienlijken der vesting genoodigd werden. Ook de Ternataansche gijzelaars — als zoodanig beschouwde men de rijksgrooten — werden uitgenoodigd en namen aan het diné deel Slechts GAMMA LAMMA verscheen er niet. Toen de avondkoelte de hitte van den dag vervangen had, sloeg PADBRUGGE een togtje lang de kust voor,

daar men wist dat de koning en de zijnen zich diep in de binnenlanden ophielden.

De orembaaijen lagen gereed, en weldra schepten een twaalftal vaartuigen, op het vrolijk geluid der gongs en maatzangen, langs den oever, tot op de plaats, waar eens de bruid door prins ROTTERDAM in het schip van den badjo was gedragen. Ter herinnering dier gebeurtenis stapten de gasten aan wal, en BASTING schetste het tooneel, dat op dien noodlottigen avond was voorgevallen, terwijl anderen — volgens oudhollandsche gewoonte — de bruid schertsend plaagden met den Europeschen schaker, die haar thans ontvoerde, toen plotseling eenige pijlen om het, geen gevaar duchtende, gezelschap vielen, en terstond daarop eene menigte Ternatanen, met boombladeren omhuld, uit het bosch te voorschijn schoten. De Hollandsche heeren beveiligden zoo goed mogelijk hunne dames, en dekten den aftogt naar de orembaaijen, die weldra met dubbelen spoed de kust verlieten.

Gelukkig was er niemand gekwetst; de Ternatanen waren blijkbaar te overhaast te werk gegaan; waarschijnlijk hadden zij zoo juist die plaats bereikt. Maar in ieder geval was het togtje der Hollanders hun verraden geworden en, had men er geen bewijs voor, meester LOFZANG zeide een eed te durven doen, dat GAMMA LAMMA in het verraad was betrokken. Zij had wel is waar gedurende haar verblijf niet dan ten nadeele van haar broeder gesproken, maar dit kon slechts eene list zijn, en LOFZANG vond zich in die meening versterkt, door het bezoek van de vorstin aan DINA, de vrouw met wie ze vroeger zamenwoonde, en welke dien morgen weder verdwenen was. Thans zou zij waarschijnlijk nooit meer terug keeren, want na de eerste ontvlugting had LOFZANG haar wel niet verstooten — dat waagde hij niet — maar haar toch behandeld als eene hem vreemde vrouw, die zijne gastvrijheid genoot.

Bij zijn terugkeer in de vesting wilde jufvrouw PADBRUGGE terstond GAMMA LAMMA op inlandsche wijze doen krissen, en de landvoogd, die zulk eene behandeling wat al te inlandsch vond, dacht er over, om haar voorloopig in de gevangenis van het kasteel te doen sluiten.

Maar de voorspraak van ANNA en KROMHUIZEN bragten den landvoogd van dat voornemen terug, en deden hem tot een besluit komen, dat wel niet *alle* partijen bevredigde, maar de Ternataansche prinses onschadelijk maakte: zij werd tot gemalin gegeven aan den zestigjarigen rijksbestierder, wien SIBORI hare hand had toegezegd.

— „Gij ziet", zeide PADBRUGGE tot ALAM, „dat wij uwen koning niet ongenegen zijn, al is hij door de priesters opgezet, en al handele hij in zijn eigen nadeel en in strijd met de traktaten en goede bedoelingen der Kompagnie. Als een bewijs dier genegenheid willen wij medewerken tot de uitvoering van zijn wil. Hij heeft u zijne zuster toegezegd; wij schenken u thans hare hand, en laten haar in het volle bezit van haar aanzienlijk vermogen, dat zij door het gedrag van haar broeder verbeurd had. Daartegenover stellen wij u aansprakelijk voor haar gedrag: indien aan de Kompagnie eenig nadeel door haar wordt toegebragt, zal de straf daarvoor op u

worden verhaald, en indien zij op Ternate ontvlugt wordt gij de gevangene der Maatschappij."

ALAM nam met volle genoegen de gestelde voorwaarden aan; de schatten van GAMMA LAMMA wogen voor een Indiër wel op tegen die verantwoordelijkheid. VALENTIJN zegt toch, dat zij bestonden uit drie à vier pikols (een gewigt van 125 pond) goud, behalve vele andere schatten *). Helaas! naauwelijks had het schip, dat hen naar Batavia overbragt, de reede bereikt, of GAMMA LAMMA was aan de waakzaamheid van haar echtgenoot ontsnapt; zij volgde den Tidorschen prins CERAM, met wien zij, hoewel korte jaren slechts, leefde.

Het zwerven van koning SIBORI en zijne onderdanen, de vervolging, waaraan zij blootstonden, de ellende waarin zij verkeerden, zoodanig dat zij thans géene inkomsten hadden, daar er gezaaid noch gemaaid werd en 't geheele land werd verwoest, — dit alles, zegt de geschiedschrijver, begon niet alleen de geringe Ternatanen, maar ook de grooten, die bij hem gebleven waren, te verdrieten. Men besloot daarom, hem om het leven te brengen; dat was zeker de eenvoudigste wijze in hun oog, om het zwervend leven te kunnen eindigen en niet allen ongelukkig te maken. Men meende toch dat, zoo het lijk van SIBORI aan den landvoogd werd geleverd, de Ternatanen, op belofte van gehoorzaamheid, wel zouden worden aangenomen. Reeds was het mes, om hem te onthoofden, aangewezen, even als het bekken waarin men het vorstelijk bloed zou opvangen, want, ofschoon zij niet terugdeinsden voor een koningsmoord, bleef diens persoon toch zoo heilig in het oog des volks, dat men zijn bloed te kostbaar achtte om het verloren te doen gaan. Ja, meer nog: geene onheilige handen mogten dien moord volbrengen, en de priester was gekozen — men vindt priesters voor alles — die het gruwelstuk volbrengen zou. Men wachtte zich wel onberaden te werk te gaan, en dezelfde priester werd door de grooten naar den landvoogd gezonden, om hem kennis te geven van het voornemen.

PADBRUGGE zag in de volvoering daarvan slechts eene nieuwe bron van moeijelijkheden, die in dezen bewogen tijd de troonsopvolging veroorzaken zou. Den priester werd ten antwoord gegeven, dat koningsmoord als zoodanig gestraft zou worden, maar hij werd omgekocht om aan de Hollanders de schuilplaats van SIBORI te wijzen.

KROMHUIZEN bood zich aan, om met eenige wakkere mannen den togt te ondernemen, dien SWERIUS als veel te gevaarlijk naauwelijks wilde toestaan, om zich van den koning meester te maken. "Het zal uw kapiteins rang zijn," had PADBRUGGE tot zijn schoonzoon gezegd, en ANNA zelve had hem tot de onderneming aangespoord. Als de waardige dochter van den getrouwen staatsdienaar der Kompagnie, stelde zij haar eigen geluk beneden de belangen der heeren-zeventien, die op dit oogenblik in het moederland

*) Als een bewijs voor den rijkdom van deze Ternataansche Koningen voert dezelfde schrijver aan, dat koning TOLUKKO, die KAITSJILI opvolgde, 500,000 rijksdaalders bezat, en een aantal pikols goud en zilver, (waaronder het geld zijner zuster), dat alles in zakken in een onderaardschen kelder hing.

rustig de vruchten plukten van den moed, de trouw en de bekwaamheid van hen, die hun leven dag aan dag in gevaar stelden, en die op dat oogenblik hunne gepoederde pruiken schudden bij het vernemen der ongeregeldheden op Ternate.

KROMHUIZEN volgde den gids tot diep in het binnenland, waar de priester hem een waschhuisje van gabba-gabba aanwees, als de woning, die thans het kostbaar gemeubeld paleis des konings verving. Door eene spleet in den wand zag men den koning weder op zijn dego-dego uitgestrekt, en de djouw majaja met twee andere zijner vrouwen waren bezig om hem te „oeroeten", onder welk weelderig tijdverdrijf SIBORI zijne kleederen en wapens had afgelegd. De hopman stootte behoedzaam de deur open, sprong op de wapens van den koning toe, maakte zich van diens kris meester en verklaarde KAITSJILI SIBORI de gevangene der Edele Maatschappij. De soldaten namen de vrouwen in bewaring, en het koninklijk gezin werd met spoed naar de vesting vervoerd, waartoe zich kort daarna, uit eigen beweging onder toezegging van vergiffenis, ook de prinsen van den bloedde begaven. Sedert den aanvang van het oproer lagen er steeds eenige schepen nabij het kasteel, en nadat op een daarvan alles in gereedheid gebragt was voor het vervoer van de hooge gevangenen, die met vorstelijke onderscheiding op Oranje behandeld waren, werden zij onder een goed geleide, met een prachtige uitrusting, die de landvoogd voor hen bezorgd had, aan boord gebragt. Wij hebben uit het verhaal van kapitein WINKELAAR vernomen, hoe de koning nog eene laatste poging gedaan had, om aan de magt zijner bondgenooten te ontsnappen, die evenwel mislukt was, zoodat hij thans in ballingschap op Java leefde.

Dat was in het kort de geschiedenis van de laatste jaren van den Ternataanschen koning KAITSJILI SIBORI, dien wij het lijk van den overleden gouverneur-generaal zagen volgen. Met hem was de rij der oppermagtige koningen van Ternate gesloten: voortaan zouden zij niet meer de bondgenooten der Edele Kompagnie zijn, maar hare vasallen, zonder magt en zonder erkend regt op wat hoegenaamd, „poppen van staat zonder vermogen", zoo als VALENTIJN zegt.

De lijkstoet heeft intusschen de kerk bereikt. Onder een vijfvoudig salvo van musketten, die uit de vuurmonden der vesting en der schepen op de reede beantwoord werden, was het lijk ten grave gedaald en begaven zich de talrijke volgers naar het paleis, waar in alle vertrekken tafels waren aangerigt met overvloed van spijzen en wijn, om ieder, naar zijnen rang, aan het begrafenismaal te doen deelnemen. Daar voegden zich ook de gemalinnen der heeren raden en een aantal van de voornaamste getrouwde jufvrouwen bij hen, tewijl de honneurs werden waargenomen door de jufvrouwen ALETTA BAX, KORNELIA VAN NIEUWENROODE en KATHARINA KLEIJER, die ook bij de kondoleantie als vrouwen des huizes en naastbestaanden gefungeerd hadden.

KAITSJILI SIBORI had zijne plaats in de voornaamste zaal, de groote kamer aan het west-einde, die nog met het rouwfloers was behangen, waarmede

men haar bekleed had toen er het lijk van SPEELMAN was geplaatst. Hij liet zich niet onbetuigd aan het collation, en legde vooral eene groote voorliefde aan den dag voor den ham, die voorheen — en ook nu nog waar die zonderlinge instelling behouden is gebleven, — op een begrafenisfeest het geregt *de rigueur* schijnt.

De oude heer PAVILJOEN, die ook daar zijne plaats naast den Mohammedaan had, kon niet nalaten Zijne Hoogheid te herinneren dat de profeet het eten van spek verbood.

SIBORI antwoordde zeer bedaard: „Dit is geen spek; 't is ham", en toen de raad van Indië weinig met dat antwoord te vreden scheen, vroeg SIBORI zijn overburen of de Hollanders dit *spek* noemden. Het antwoord was ontkennend, en de Ternataansche koning achtte zich geheel geregtvaardigd *).

— „Als hij in alles zoo naauwgezet is," mompelde PAVILJOEN knorrig tot den Gouverneur-Generaal, „dan vrees ik, dat hij, op zijn eiland teruggekeerd, een weinig te vertrouwen bondgenoot der Kompagnie zal zijn.

— „Heb geene vreeze, heer PAVILJOEN," zeide CAMPHUIS vriendelijk; „wij hebben geen koningen van Ternate meer tot bondgenoot. De twaalf rijksraden, zonder wie hij geene enkele handeling verrigten mag; het gemis van het regt over leven en dood, dat wij hem ontnamen; de erkenning van den opperlandvoogd als zijn heer, en zijne afhankelijkheid van de Kompagnie ten aanzien van zijn jaargeld, maken voortaan de koningen van Ternate tot onze vasallen.

— „Uwe Hoog-Edelheid zal het gevoelen van den raad.....

— „De volgende week vertrekt SIBORI naar Ternate. Wij zullen hem duizend rijksdaalders geven, de onkosten dragen van zijne kleederen en uitrusting, en ten opzigte zijner schuld hebben wij bepaald, dat wij elk jaar twee duizend rijdsdaalders daarvan zullen aftrekken — zoo lang hij getrouw blijft. Onze kommissaris der drie Oostersche landvoogdijen, de heer ROBERT PADBRUGGE, zal daarover moeten beslissen.

PAVILJOEN zag den nieuwen jeugdigen landvoogd met eenige verbazing aan. Zulk eene handelwijze buiten den raad om was ongehoord. Maar hij vergat, dat CAMPHUIS gekozen was juist omdat allen hem haatten, en dat hij, om zijn gezag te handhaven, toonen moest meer te zijn dan zij, die hem gekozen hadden. Weinig tijds later gaf hij daarvan nog krachtiger bewijs. Bij zekere gelegenheid, dat de opperlandvoogd de benoeming van den heer DISPONTIJN tot baljuw wilde doorzetten, en de raad daartoe den heer DE BOLLAN verlangde, zeide een der raden van Indië: „Hebben wij u opperlandvoogd van Indië gemaakt, wij kunnen u wel weder afzetten." CAMPHUIS verloor zijne vriendelijke bedaardheid niet, maar stond op en antwoordde: „Hebben de heeren zoo groote magt, om mij te kunnen afzetten, dan valt hier voor mij niets meer te doen, en ik wensch den heeren goeden dag." Met die woorden had hij de raadzaal verlaten, om er in geene twee jaren terug te keeren, en gedurende dien

*) Historisch.

tijd behandelde hij alle zaken zonder dat hoogste kollegie. Men klaagde en schreef brief op brief aan de heeren-zeventien, maar ook CAMPHUIS schreef hun in zijn gewonen minzamen toon, en de stalen regel dier heeren was, om nooit een opperlandvoogd tegenover den raad in het ongelijk te stellen. Zij handhaafden hem in zijne hooge betrekking, die hij eerst op het laatst zijns levens vrijwillig nederlegde.

Wat CAMPHUIS tot den heer PAVILJOEN gezegd had, gebeurde; SIBORI en de zijnen werden naar Ternate teruggezonden; de djouw majaja vergezelde hem, maar niet uitsluitend als *zijne* vrouw; op haar verzoek had de raad van Indië zich tot haar beschermer gesteld, en SIBORI moest zich dus wel wachten, om haar het lot te doen ondergaan zijner vroegere gemalinnen. Ook in dit opzigt was alzoo zijn vorstelijk prerogatief zeer gekort. SIBORI regeerde tot 1691 en werd opgevolgd door zijn broeder TOLUKKO, met wien de Kompagnie vrij wat minder moeite had dan met zijn voorganger. De gevolgen van den opstand waren dan ook niet zeer geschikt, om tot de hervatting er van aan te sporen. Ook daar had het zich bevestigd, dat elk verzet tegen het gezag der Kompagnie dat gezag slechts versterkte en uitbreidde.

De vooruitgaande welvaart van Nederlandsch Indië, getoetst aan de tabellen van den Minister van Koloniën.

„Ik zal mij van verdere beschouwingen onthouden omtrent de verkla-
„ring in de troonrede, dat Nederlandsch Indië in *welvaart vooruitgaat* en
„met *vertrouwen* verbeiden den indruk, dien mijne woorden bij de natie zul-
„len te weeg brengen, ik maak mij te dien aanzien *volstrekt niet ongerust*,
„omdat ik geloof, dat het meerendeel der natie volkomen overtuigd is van
„*de waarheid* (?) dat Nederlandsch Indië in welvaart vooruitgaat!"

Met zulk een volkomen vertrouwen, als in deze woorden ligt opgesloten, bood de Minister van Koloniën, in de zitting der Tweede Kamer der Staten-Generaal van 28 September 1857, der volksvertegenwoordiging eenige tabellen aan. Een oppervlakkig en onverschillig lezer zullen zij misschien overtuigen van een jaarlijks hoog en klimmend cijfer van verbruik en als een bewijs van toenemende welvaart. Maar iedereen die wat dieper doordringt zal dat zoo duidelijk niet zijn.

In het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* afl. Junij 1857, heb ik, *over de welvaart der Javanen*, een aantal *feiten* uit de ministeriële verslagen getrokken. De Minister zeide, zinspelende op dat geschrift: „er is een beroep gedaan op *het oordeel* van Dr. BOSCH, gewezen chef der geneeskundige dienst in Neerl. Indië." 't Behoeft intusschen naauwelijks gezegd te worden, dat, bij zulk eene statistische ontleding als de mijne is, het *oordeel* van den ontleder *niets* hoegenaamd beteekent, tenzij het in logisch verband staat met en steunt op *de feiten*, die voor ieders waardering zijn blootgelegd!

Thans doet de Minister een beroep op de openbare meening, op het oordeel der natie.

Daar ik nu als individu ook tot die natie behoor, die ditmaal eene groote verantwoordelijkheid op zich laden en al de gevolgen voor hare rekening zou nemen, indien zij *nu* althans niet wilde onderzoeken wat de *waarheid* is, en van dit onderzoek den verlangden indruk openlijk en duidelijk te kennen geven, zoo zal ik trachten door eenige toelichting der tabellen dat oordeel gemakkelijker te maken. Daarbij moet ik bovenal wenschen, dat noch aan *mijn oordeel* noch aan *mijne beschouwing* eenige waarde worde gehecht, maar dat men zich eeniglijk tot het *feitelijke* bepale.

De door den Minister overgelegde staat van den padi-oogst betreft de jaren 1839 tot 1855 en wijst een gestadig klimmend cijfer in het getal pikols rijst aan. Maar hoe staat die klimming in evenredigheid tot de voedingsbehoefte van de steeds toenemende bevolking op Gouvernements grond wonende? In 1854 bleef voor de konsumtie aanwezig 27,291.215 pikols

padi voor 8,179.628 zielen, na aftrek der bevolking van de vorsten-landen en partikuliere landen en de residentie Batavia. Ieder hoofd heeft dus gemiddeld ter beschikking gehad 3,33 pikols = 16,65 pikols padi, voor een gezin van 5 zielen. Maar dat gezin heeft 24 pikols padi noodig, om zich *behoorlijk* te kunnen voeden. Er komt dus p. m. 30 pCt. aan het hoofdvoedsel te kort, en dat pleit zeker niet voor toenemende welvaart. Doch men zal tegenwerpen, dat de Javaan het met die hoeveelheid rijst zeer wel doen kan, dat hij vroeger (voor 1830) nooit meer heeft gehad — van welk tijdvak wij ongelukkig dergelijke tabellen niet bezitten —, dat hem nog tweede gewassen, als mais, obi's enz. ter voeding overblijven. Het laatste is gelukkig eene bekende waarheid, want anders zouden de armen onder hen bij duizenden van den honger omkomen.

Opdat ieder echter met juistheid over de tegenwoordige welvaart moge kunnen oordeelen, zal ik hier kortelijk herhalen eene vergelijking met het jaar 1850, te vinden op bladz. 376 van mijn boven bedoeld geschrift. Van dat jaar heeft niemand durven beweren, dat er welvaart op Java heerschte, omdat de bekendheid der toenmalige gebeurtenissen tot in Nederland is doorgedrongen; van zoo veel ellende verneemt men over de jaren $18^{56}/_{57}$ tot dus verre niets, en toch geeft de vergelijking de volgende uitkomst.

Volgens den staat van den Minister bleven er in 1850, voor 7,226,124 zielen op Gouvernements grond, 24,822,450 pikols padi ter konsumtie aanwezig, dat is 3,43 per hoofd = 17,15 pikols padi per gezin, en dus nog een halve pikol meer dan in het jaar 1854! En daarin zou dan vooruitgaande welvaart heerschen! Het zou kunnen zijn, dat de toestand der Javanen in $18^{49}/_{50}$ aan het geheugen van velen is ontgaan; daarom zal ik enkele zinsneden, voorkomende in de Verslagen van die jaren, in herinnering brengen.

„Het jaar 1849 was gekenmerkt door vele rampen; de reeds *sedert jaren zeer verarmde bevolking* (in de residentie Samarang enz.) *werd op eene deerniswaardige wijze door hongersnood geteisterd.*"

In 1850. „De rijst-kultuur heeft in een *groot gedeelte* van Java met *dezelfde ongunstige* omstandigheden te worstelen gehad als in 1849; de toen ondervonden gevolgen, de zich herhaald hebbende rampen, hebben op die kultuur eenen nadeeligen invloed blijven uitoefenen."

„Ongelukkiger was het gesteld met de meeste residentiën van Midden-Java, *er heeft zich gebrek aan voedsel vertoond.*"

Als men dat vindt opgeteekend in de Ministeriële Verslagen — die wel verdienen hieromtrent geraadpleegd te worden — van een jaar, toen er nog een halve pikol padi *meer* per gezin voorhanden was, dan mag men wel met eenige bescheidenheid vragen: waarop steunt thans de verzekering des Ministers, dat de voedingsmiddelen *overvloedig* voorhanden zijn?

„Een blik op den staat van den veestapel op Java sedert 1839 toont aan, dat ook deze steeds toenemende is geweest." Zoo sprak de Minister in de zitting van 28 September ll. Maar in welke verhouding staat hij tot de behoefte eener toewassende bevolking en de daarvoor noodzakelijke uitbreiding van den rijstbouw? Die staat toont aan, dat vooreerst de uitdrukking „steeds toenemende" onjuist is. Dat was alleen het geval van 1839 tot

1846, gedurende welk tijdvak eene gemiddelde vermeerdering van 44,631 buffels en 25,339 runderen in het jaar valt op te merken.

Doch in 1846 begonnen de gevolgen van het verbroken evenwigt tusschen verdiensten en behoefte zich overal duidelijk te vertoonen. Door overmatigen arbeid, bij ontoereikende voeding, ontstond er eene aanzienlijke sterfte onder het ploegvee, ten gevolge waarvan, in stede van eene jaarlijksche *vermeerdering* met p. m. 70,000 stuks, er eene vermindering plaats vond. Zoo waren de buffels van 1,491,157 en de runderen van 549,386 in 1846, in 1850 tot 1,424,875 en 530,441 verminderd. Indien het nu waarheid was, dat er van 1846 af tot 1854 een gelijkmatige toewas had plaats gevonden, dan zou de staat moeten aanwijzen

Buffels	1,892,836	Runderen	777,437
er zijn in 1854 =	1,577,964	"	576,552
dus te min. .	314,872	Runderen	200,885

om *steeds* toenemende genoemd te kunnen worden.

Wanneer men nu het getal buffels en runderen, in 1846 te zamen 2.040.543 stuks, en in 1854, 2.154.516 stuks, verdeelt over 1.347.991 bouws in 1846 en 1.648.445 bouws in 1854, door de bevolking met rijst beplant, dan had de landbouwer te beschikken in 1846 over 151 stuks ploegvee voor 1000 bouws, in 1854 over slechts 131 stuks ploegvee voor 1000 bouws, zoodat de graanbouw, in verhouding tot de oppervlakte die met rijst beteeld moet worden, met ongeveer 1,6 pCt. hoornvee is *terug*gegaan. Zou het daaraan te wijten zijn, dat er door de bevolking 206.217½ bouws in 1854 onbeplant zijn moeten gelaten worden, waarvan zij 3½ millioen pikols padi zou hebben kunnen oogsten? In het verslag van 1850 lezen wij, dat toen, althans gedeeltelijk uit gebrek aan ploegvee, (126 per 1000 bouws), bijna 200.000 bouws onbeplant zijn moeten blijven.

„Uit den staat van den invoer van lijnwaden in Nederlandsch Indië van 1845—1854" zegt de Minister „blijkt van een toenemend verschil van tien tot vijftien millioen guldens aan waarde van ingevoerde goederen." Dat is oppervlakkig een aanzienlijk verschil; doch wanneer men het vergelijkt met vroegere jaren en het *toen* zoo veel geringer getal verbruikers, dan verliest het veel van zijne grootheid!

Gedurende vijf jaren, bij voorbeeld, die niet op den staat voorkomen, 1838—1842, werd er, volgens de handels-verslagen, aan lijnwaden ingevoerd:

		Waarde.
Uit	Nederland. . . .	ƒ 38,639.160
"	Engeland	" 14,088.443
"	Frankrijk. . . .	" 209.417
"	Amerika	" 252.237
"	Hamburg. . . .	" 187.022
"	België.	" 130.314
		ƒ 53,506.593

gemiddeld per jaar ƒ 10,701.318.

Volgens den staat, door den Minister overgelegd, is er in tien jaren

voor eene waarde van *f* 117,540.002 ingevoerd, dat is gemiddeld per jaar 11,754.000, 't welk een voordeelig verschil geeft van 1,052.684; maar dat is nog geen tiende verhooging na al die jaren. Wanneer men uit de boven bedoelde 5 jaren nu een voordeelig jaar kiest, bijv. 1840, toen er reeds voor eene waarde van *f* 13,463,972 aan lijnwaden werd ingevoerd, dan bevindt men den invoer van 1853 met *f* 357,703 overtroffen, en vergelijkt men 1846, met 1853 dan biedt het laatste jaar slechts een voordeelig verschil boven het eerst genoemde aan van *f* 634,828. Uit deze vergelijking blijkt reeds dadelijk de gegrondheid van hetgeen de heer MULLER heeft opgemerkt, dat in de latere tien jaren de toenemende invoer niet *evenredig* met den vroegeren gestegen is. Over die vroegere jaren bezitten wij geene *officiële* statistiek der bevolking van Java, zoo als die van 1849—1854 in de verslagen voorkomt, waaruit blijkt dat de bevolking met p. m. 160,000 gemiddeld jaarlijks is vooruitgegaan. Wanneer men naar dien maatstaf terug cijfert, dan zal de bevolking in de jaren 1838—1842 p. m. 8,000,000 hebben bedragen, terwijl zij in 1854 tot 10,582.000 gestegen is, zoodat de ingevoerde waarde, over de jaren $18^{52}/_{53}$ *hoofdelijk* verdeeld, weinig of geen *toenemend* verbruik met $18^{38}/_{42}$ zal aanwijzen. De in 1854 successivelijk aangevoerde waarde kon natuurlijk in dat zelfde jaar door de bevolking nog niet verbruikt worden; zij kan dus bij eene hoofdelijke verdeeling eerst over de bevolking in 1855 in aanmerking komen, waarvan het cijfer nog niet bekend is.

De staat van sarongs, kain-pandjang en slendangs wijst in tien jaren een driemaal hooger cijfer van invoer aan. De Minister zegt er van: „het verbruik van lijnwaden onder de bevolking kan zeker wel worden beschouwd, als een blijk van toenemende welvaart. Vooral wanneer, zoo als uit de hieronder volgende opgave blijkt, de invoer niet voor het geringste gedeelte betrof die artikelen, die grootendeels door de *landzaten* van Neêrlandsch Indië worden verbruikt."

Ik twijfel of er dat bewijs wel uit afgeleid zal kunnen worden. Immers wat is het geval? Naarmate de Europesche fabrikant betere goederen levert en meer de zonderlinge en eigenaardige smaak van den Javaan weet te treffen, geeft deze ook meer de voorkeur aan het Europesche fabrikaat en koopt zoo veel minder van het inlandsche, dat, door de vrouwen uit de hand bewerkt, wel oneindig sterker en deugdzamer, maar ook 3 tot 5 malen duurder is. Deze staat bewijst dus niets anders, dan het gewone oekonomische verschijnsel, dat de verbruikers bij voorkeur van die waren het meest en steeds meer koopen, welke in betrekking tot hare kwaliteit het goedkoopste zijn. Op die wijze zou uit dien staat even goed de *verarming* eener bevolking kunnen afgeleid worden, ten gevolge waarvan zij zich met *goedkooper* artikelen moet behelpen.

Bedenk daarbij, dat de Europeanen en Chinezen de meest kostbare sarongs, slendangs enz. van dien invoer nemen, en dat de ruim 15 millioen inlanders op onze buitenbezittingen er ook hun aandeel van moeten hebben, bijv. Sumatra. Dit eiland is in de laatste jaren door vrijen arbeid krachtig in produktie vooruitgegaan, en neemt ook een deel van de lijnwaden, op Java ingevoerd, voor de millioenen die er alleen aan de koffij

verdiend worden. Hoe luttel zou het overblijvende voor den Javaan wezen, indien men in staat was, dat alles met juistheid af te trekken.

Doch al wil men dat alles niet in aanmerking nemen, en al kon men ook bewijzen, dat het verbruik van het inlandsche fabrikaat niet evenzeer is *verminderd*, als het Europesche is toegenomen, dan zou die staat op zich zelf nog weinig kunnen bijdragen, om het *geloof* aan toenemende welvaart te bevestigen? Voor 10,581,890 zielen, is gedurende 1853/54, gemiddeld ingevoerd

Sarongs	*f*	448,869
Kain-pandjang	-	309,013
Slendangs	-	310,176
Totaal	*f*	1,068,058

Dit geeft, hoofdelijk verdeeld, in het jaar ruim tien cents; doch ieder gevoelt het, dat is nog veel te veel! En nu doet zich de vraag voor, of een volk, dat op verre na nog geen *tien cents* aan zijne voornaamste kleedingstukken *kan* besteden, op grond van dat feit, mag gerekend worden *in welvaart vooruit te gaan.* Wij laten het ter beoordeeling aan anderen over, in verband beschouwd met de verdiensten bij de kultures, waarbij bijna de helft der Javaansche bevolking verpligt is te arbeiden voor een uiterst gering loon, zoo als uit de onderstaande cijfers over de jaren 1853/54 blijkt. Bij de kultures waren toen ingedeeld:

in 1853

bij de koffij	446.805	huisgezinnen,	die *f*	4.718.671	verdiend hebben.
" " suiker	160.009	"	"	3.586.602	" "
" " indigo	104.486	"	"	975.369	" "
" " tabak	15.638	"	"	206.254	" "
" " nopal	4.056	"	"	48.722	" "
" " kaneel	8.157	"	"	61.368	" "
" " peper	5.997	"	"	5.220	" "
Totaal . .	745.148	huisgezinnen,	*f*	9.602.206	verdiend hebben.

in 1854

bij de koffij	465.737	huisgezinnen,	die *f*	7.085.489	verdiend hebben.
" " suiker	169.918	"	"	3.760.191	" "
" " indigo	108.356	"	"	951.042	" "
" " tabak	13.371	"	"	105.692	" "
" " nopal	4.337	"	"	50.520	" "
" " kaneel	6.168	"	"	64.432	" "
" " peper	6.075	"	"	13.274	" "
Totaal . .	773.962	huisgezinnen,	*f*	12.030.622	verdiend hebben.

De bevolking die *alleen* bij de kultuur is ingedeeld, heeft daarbij verdiend

	In 1853.	In 1854.	
	f 9,602,206	*f* 12,030,622	
minus	" 656,829	" 622,282	verschuldigde landrenten. *)
zuiver	*f* 8,945,377	*f* 11,408,840	

*) Vergelijk de juistheid van al deze cijfers, met het verslag van den Minister over 1854 Bijlagen 11—19.

Hoezeer de insteller van het kultuurstelsel bepaald had, dat de daarbij ingedeelde bevolking *van de betaling der landrente zou zijn vrijgesteld*, blijft men ze evenwel invorderen (zie het Verslag over 1854), als of de bevolking de 60,000 bouws, die zij met produkten voor de Europesche markt moet beteelen, ze voor eigen rekening en voordeel had beplant!! Om nu de gemiddelde verdiensten te vinden, moeten eerst 90,845 huisgezinnen in de Preanger-landen, die geene landrenten betalen en in 1854 *f* 721,283 voor hunne koffij ontvingen, van de gemiddelde zuivere verdiensten = *f* 10,176,858 over de beide jaren afgetrokken worden, dan blijven over 668,710 huisgezinnen, waaronder *f* 9,455,575 verdeeld moet worden, dat is *f* 14,14 koper = *f* 11,78$^{1}/_{2}$ zilver per gezin.

Hoeveel dagen in het jaar voor die som moet gearbeid worden, weet niemand met juistheid te bepalen. De meest kundige ambtenaren stemmen echter overeen, dat er gemiddeld voor de verschillende kultures, met inbegrip van rust- en feestdagen, van ieder gezin in het jaar gevorderd

wordt	200	dagen *)	
voor de rijstkultuur	90	"	
voor heerendiensten	60	"	geheel om *niet*.
Totaal	350	dagen	

zoo dat er voor hem al zeer weinig tijd overschiet, om door vrijen arbeid nog iets meer te verdienen.

Hieruit zou volgen, dat bij de kultures in de twee laatste jaren gemiddeld per dag verdiend is 7$^{1}/_{7}$ duiten per gezin, waarvoor de landbouwer niet alleen zijn arbeid, maar ook zijn ploegvee, zonder eenige verdere belooning, moet leveren; hij ontvangt zelfs niet de minste vergoeding wanneer zijn buffel of rund bij of na dat werk sterft.

Om nu te weten, hoeveel er zuiver van die verdiensten te verteeren overblijft, moet de landrente voor het padi-gewas, in 18$^{53}/_{54}$ ten bedrage van gemiddeld *f* 8,246,604 verschuldigd door gemiddeld 1,125,657 landbouwende huisgezinnen, afgetrokken worden, dat is voor ieder gezin *f* 7,33, (de landbouwende huisgezinnen der Preanger-Regentschappen en van Banjoewangi, die geene landrenten betalen, zijn hieronder niet begrepen), zoodat er zuiver overschiet *f* 6,81 koper = *f* 5,68 zilver of 1$^{1}/_{2}$ cent per dag, voor een gezin van 5 zielen, dat voor zijne behoorlijke voeding 7 pikols padi te weinig heeft geoogst, waarvoor p. m. *f* 17 k. gevorderd wordt. En dat zou bevor-

*) Dat dit genoegzaam juist is, kan men afleiden uit het ministeriëel Verslag van 1854 bladz. 122. Bij de gedwongen tabaks-kultuur zijn ingedeeld 7$^{1}/_{2}$ huisgezin per bouw. Door vrije arbeiders wordt de bouw tabak in Samarang bewerkt in 1166 dagen tegen 20 duiten per dag = *f* 194,39 per bouw. Dat *vier* gedwongen arbeiders niet meer produkt leveren dan *drie* vrijen, zal wel niet overdreven zijn. In die verhouding vordert een bouw, met tabak door gedwongen arbeid beplant, 1554 werkdagen. Dat geeft voor 8 gezinnen 194 werkdagen ieder in het jaar; zij verdienden daarbij *f* 9,59 koper of bijna 4 cents per werkdag. In tabel 16 van het Verslag van 1854 blz. 122 ziet men, dat het produkt van de vrije theekultuur 500 pond per bouw is, en 460 pond per boedjang. Dezelfde kultuur, door het Gouvernement gedreven, leverde in het zelfde jaar 225 pond per bouw en 275 pond per boedjang in de residentie Bagelen: zoodat de verhouding van den gedwongen tot den vrijen arbeid niet is, gelijk boven, 4 : 3, maar werkelijk = 2 : 1 nagenoeg, en dus mijne schatting veel te gunstig is voor den gedwongen arbeid.

derlijk kunnen zijn aan toenemende welvaart? Wij betwijfelen het zeer en gelooven veeleer, dat het wel ieder duidelijk zal worden, waarom de Javanen het noodige zout niet betalen en zoo uiterst weinig aan lijnwaden besteden kunnen.

En ofschoon dit nu, reeds zes maanden geleden, door ons is uiteengezet, biedt de Minister evenwel nog staten aan, die dit alles op de meest afdoende wijze bevestigen, maar voegt er bij te gelooven (?), dat hij, „zoo lang geen *blijk* of *daadzaak* tot staving van het tegendeel wordt aangevoerd, mag beweren, dat in de Troonrede naar waarheid is verklaard, dat Nederlandsch Indië in een staat van toenemende welvaart verkeert." Moet men hier uit afleiden, dat de Minister geen ander blijk of feit voor het tegendeel van zijn beweren zal gelieven aan te nemen, dan eene herhaling — bij den eersten schralen oogst te voorzien — van de ellende en hongersnood der jaren 1847—1851? Het Indische Gouvernement is toen óók door mij en anderen tijdig opmerkzaam gemaakt en welmeenend gewaarschuwd, maar men wilde ons geen geloof en vertrouwen schenken, zelfs nog niet in de maand December 1850, toen de nood reeds zóó hoog gestegen was, dat geen verbergen meer mogelijk werd. Dit alles zal den oningewijde uit het hermetisch gesloten Gouvernements archief kunnen blijken. Toen werden wij bestempeld met den naam van „kwalijk gezinden" en „vijanden van het kultuurstelsel", en nu?....

Het zal misschien noodig zijn, voor de vergelijking van mijn vorig opstel met het tegenwoordige nog aan te teekenen, dat het verschil in cijfers voortspruit uit het weglaten der verdiensten bij het fabriceren van suiker, enz., het vervoer, afpakken, de percenten aan de ambtenaren en inlandsche hoofden enz., waaraan natuurlijk de boven bedoelde huisgezinnen geen deel hebben.

En hiermede zou ik de taak kunnen eindigen, die ik mij heb opgelegd, ware het niet, dat er aan de overgelegde staten een ontbreekt, en wel de allergewigtigste, omdat hij in het naauwste verband staat met het leven en de gezondheid van het volk, en omdat er ook door den meest oppervlakkigen beoordeelaar al dadelijk, zonder eenig verder onderzoek, uit besloten kan worden, wat er zij van de zoo hoog geroemde volkswelvaart. Ik bedoel den staat van het zout-verbruik op Java. Het moet ieder verwonderen, dat juist deze staat door den Minister is teruggehouden, te meer, dewijl de heer VAN HOËVELL niet alleen op het betrekkelijk minder verbruik van lijnwaden, maar tevens op het aanmerkelijk minder verbruik van zout, als een der eerste levensbehoeften, opmerkzaam heeft gemaakt. Waaraan moet deze leemte toegeschreven worden? Ik zal ze nu zoo goed mogelijk trachten aan te vullen, ten einde de natie niet verstoken blijve van den indruk, welken die konsumtie, bij het uitspreken van haar oordeel, zal te weeg brengen. In de ministeriële Verslagen van 1850 heb ik niet kunnen vinden, hoeveel zout er gedebiteerd is. Ik moet mij dus bepalen tot de volgende opgaven:

	Verkocht zout.
1846	20,014 kojang = 75,052,500 pond.
1847	18,742
1848	19,685
1849	18,397
1850	„ niet bekend
1851	18,594
1852	17,738
1853	18,569
1854	18,409 = 69,033,750 pond.

Deze cijfers, het valt dadelijk in het oog, zijn zóó duidelijk en bewijzend, als men maar verlangen kan. Bij eene aanzienlijk toegenomen bevolking is, ongeacht eene *vermeerdering* van ruim één *millioen* konsumenten, het zout-verbruik met ruim *zes millioen* ponden afgenomen. Bij zulk een *feit* is ieder met zijn oordeel gereed. Al weet hij ook niet, dat de behoefte voor een mensch, om gezond te kunnen leven, door de wetenschap op 14 ponden begroot wordt, zoo weet hij toch, dat zout het eerste en allernoodzakelijkste levensartikel is, en zijn uitspraak, na den indruk daardoor verkregen, kan aangaande de vraag, of er *vooruitgang* of *teruggang* in welvaart is, niet twijfelachtig wezen.

En hoe zal het zijn bij hem, die zich aan 't cijferen zet en bevindt, dat reeds in 1846 niet meer per hoofd verbruikt werd dan 8,81 pond, dat is een derde minder, en in 1854 slechts 6,98 pond per hoofd, dat is de helft, van hetgeen de mensch behoeft, om gezond te kunnen leven. Hoe zal hij er over denken, als hij tot uitkomst verkrijgt, dat de Javaan, die het in 1846 reeds zeer sober had, blijkens de gebeurtenissen van 1847—1850, zich in 1854 nog een vijfde *meer* in het verbruik heeft moeten bekrimpen van een der eerste levensbehoeften. De regering is van de onmisbaarheid dezer levensbehoefte zóó zeer doordrongen, dat zij het noodzakelijk geacht heeft, om in de reglementen te bepalen, dat aan den volwassen West-Indischen slaaf, niet minder dan twaalf pond zout in het jaar moet worden verstrekt! Die slaven zijn zulke beklagenswaardige schepsels, dat de natie, met hun lot bewogen, krachtig hare stem verheft om ze uit dien toestand te bevrijden. En ziet — toch ontvangen die slaven bovendien nog meer vleesch en visch in ééne maand, dan honderd duizenden Javanen in een geheel jaar, met hun arbeid in ons belang, bekostigen kunnen. De natie is bereid, vele millioenen op te offeren om de slaven uit dien toestand te verlossen. En de zoo behoeftige Javanen — wat wil en zal men voor hen doen? Bijna de halve bevolking moet bij de kultures werken en zij houden nog geen twee cents per dag, van hun arbeid ten onzen behoeve, voor een geheel gezin te verteeren over. Zal men zich, gelijk tot hiertoe, neder leggen bij de verzekering der regering, dat zij in welvaart *vooruitgaan*, ook nu deze verzekering zoo luide door de *feiten* wordt gelogenstraft? Zal men nu eindelijk niet eens met ernst en goeden wil gaan onderzoeken en overwegen, of de toestand der Javanen niet even-

zeer, zoo niet, in ons belang, nog dringender dan die der slaven, behartiging verdient en vereischt? Zou 't niet noodig worden, dat wij, van de vele millioenen die ons van hun' arbeid toevloeijen, iets afstaan, opdat zij ten minste het noodige zout kunnen bekostigen? Wordt het niet hoog tijd, om een begin te maken met het trapsgewijs loslaten der gedwongen en met het bevorderen der vrije kultuur, opdat zij, meer producerende, ook meer kunnen verdienen, om zich behoorlijk te voeden en meer van onze manufakturen nemen ter bevordering van onze nijverheid. Doet men dat *nu* niet, dan zal men zich niet kunnen verontschuldigen als het te laat is. Ik althans heb mijn pligt gedaan. Ik heb in 1851, en nu weder in 1857, den werkelijken toestand van dat goede geduldige volk naar waarheid opengelegd. Maar wij hebben hoop op beter. De volksvertegenwoordiging heeft nog onlangs tot den Koning gezegd, dat zij de verpligting gevoelt, die op haar en op de natie rust, om den tijd van vrede en voorspoed „te gebruiken op eene wijze die getuigt van dankbaarheid „voor groote zegeningen. De afschaffing der slavernij zal *onder andere* ge-„legenheden er eene openen, om aan dien pligt gehoor te geven en tevens „aan de stem der menschelijkheid." En nu heeft de regering zelve eene „dier andere gelegenheden" geopend, om van die dankbaarheid te getuigen, en blijk te geven, dat de stem der menschelijkheid tot in het gemoed is doorgedrongen. De regering heeft zich op het oordeel der natie beroepen, dat er welvaart, *vooruitgaande* welvaart, in Neêrlandsch Indië heerscht. Dat vereischt onderzoek, en aan die roepstem en die verpligting zal men zich niet kunnen onttrekken, zonder te kort te doen aan hetgeen door de Tweede Kamer, bij haar antwoord op de Troonrede, even schoon als gemoedelijk uitgedrukt en door de natie met welgevallen is vernomen en toegejuicht.

VELP,
7 Octotb. 1857.

Dr. W. BOSCH.

Eene brochure over „de welvaart der Javanen", door hare eigen cijfers en argumenten gelogenstraft.

De titel der brochure, die wij thans denken te behandelen, luidt in zijn geheel aldus: „*De welvaart der Javanen. Eene variatie op een oud thema.* (*Overgedrukt uit de Nederlandsch Indië, staat en letterkundig weekblad.*)" Het geschrift is gerigt tegen een opstel van mij over de welvaart der Javanen, te vinden in de zesde aflevering van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 1857. Wij zullen het op den voet volgen.

„Velen", zegt de *Variatie* op bladz. 9, „die geene bepaalde studie maken van de Indische zaken, doch die geleerd hebben het *zoet gekweel* onzer philanthropische koloniale opposanten te mistrouwen, zouden toch al ligt aan gevolgtrekkingen en redeneringen, gegrond op de eigen statistieke opgaven der regering, geloof kunnen hechten, en zoo doende onwillekeurig in den strik vallen, door den vogelaar gespannen."

Op bladz. 384 en 392 van mijn bovengenoemd geschrift leest men: „Gun mij de voldoening u opgewekt te hebben tot *eigen* onderzoek. Neem de regeringsverslagen in de hand, en *zie*, of de feiten en cijfers, u hierboven gegeven, zonder eenige vermeerdering of vermindering daarin niet voorkomen. De ministeriële verslagen zijn geenzins zoo onbeduidend. Indien gij slechts wilt *onderzoeken* enz."

Aan wiens zijde is het vermoeden van eerlijke overtuiging, goede trouw en waarheid? Bij hem, die u dringt en uitnoodigt tot *eigen* onderzoek naar hetgeen hij u voordraagt, met aanwijzing der officiële bronnen, waaraan hij de feiten ontleende? Of bij hem, die u voor zulk een onderzoek bevreesd maakt en u toeroept: „Vertrouw uw *eigen gezond verstand* en oordeel niet, want gij zoudt ligt in den *strik vallen door den vogelaar gespannen*". En wie is die vogelaar? Hij, die er op aandrong, dat ge zelf de *feiten*, door hem u voorgelegd, zoudt onderzoeken en vergelijken!

Ziedaar, waaraan de meesten onzer tegenstanders hunne kracht ontleenen, wanneer zij vreezen moeten, dat anderen de waarheid zullen ontdekken. *Verdachtmaking* is dan doorgaans het middel, waarvan zij zich bedienen, bij gebrek aan bewijzen. En zoo ver is het reeds met hen gekomen, dat zij ook bij anderen geen zuiverheid in doel, geen eerlijkheid in de middelen, om het te bereiken, veronderstellen, of daaraan gelooven.

Bladz. 4 zegt de *Variatie*: „Dr. BOSCH verklaart, op *beleefden en voegzamen toon*, dat het hem, die zich nu nog iets anders (dan de opinie van Dr. BOSCH) wil laten wijsmaken, aan gezond verstand en vatbaarheid voor

overtuiging moet ontbreken." En wat verder: „Wij willen ons liever onder het algemeen rangschikken, en aan Dr. BOSCH het bezit der wijsheid in pacht overlaten." En op bladz. 8: „Wij zijn niet zoo *exclusief* als onze tegenstanders, dat wij zouden uitroepen: *hors de nous point de salut;* wij zijn geenzins zoo verwaand, dat wij een *ieder*, die *onze* opinie niet deelt, ontbloot van gezond verstand en onvatbaar voor overtuiging zouden verklaren. Wij laten dat liever aan Dr. BOSCH *cum suis* over."

En wat staat er nu op btadz. 405 en 406 van mijn geschrift? „Eene meer overtuigende pleitrede *tegen* den gedwongen en *voor* den vrijen arbeid, dan hier door de regering zelve in de *Staats-Courant* (van 4 April 1857) geleverd is, werd er nog niet geschreven. Wie, die met eenige *aandacht* deze *erkenning* van regeringswege en *de gronden*, waarop zij steunt, *overweegt*, en ze *vergelijkt* met de uitkomsten van den gedwongen en vrijen arbeid, door ons uit *het Verslag* van den Minister van Koloniën over 1854 *getrokken* en ontleed, zal nu nog kunnen gelooven of zich laten wijs maken: 1 dat de Javanen luijaards zijn enz. Hem, die zich dit nu nog wil laten wijsmaken, moet het aan gezond verstand en vatbaarheid voor overtuiging ontbreken."

Waar is hierbij sprake van *mijne opinie?* Is er, zonder verminking of verdraaijing van zin en beteekenis, in mijn bedoeld geschrift, een woord of eene gedachte te vinden van de opgeblazene verwaandheid, welke de *Nederlandsch Indië* mij aantijgt? Het zou ook al te bespottelijk wezen. Ik heb immers integendeel alleen een beroep gedaan op *ieders aandachtige overweging der gronden*, waarop de erkentenis der regering steunt, in verband tot de feiten, om *daaruit* gevolgtrekkingen af te leiden. Uit zulk een opzettelijk verwringen der waarheid, zal men echter den geest leeren kennen, waarin de *Nederlandsch Indië* strijd voert.

Zeer naief vraagt daarbij het blad: „waartoe deze nieuwe aanval(?)," doelende op mijn geschrift. Het antwoord kan eenvoudig zijn. Had men, in stille bescheidenheid, het groot getal millioenen, dat ons uit Oost-Indië toevloeit, ontvangen, en gezegd: in den ellendigen toestand, waarin de Javanen 18⁴⁷/₅₁ verkeerden, is sedert 1851 verbetering gekomen, — dan zou ik, die waarheid erkennende, gezwegen hebben. Maar toen men zeide: er is geen noodzakelijkheid, om den arbeid der Javanen beter te betalen, „*want zij zijn welvarend*", en toen de kommissie, die geroepen was om zich daarvan te overtuigen, dat gezegde stilzwijgende beaamde, — toen werd het van ieder, bovenal van hen, die jaren lang door den arbeid der Javanen gevoed en gekleed zijn, en die alles wat zij zijn en bezitten aan hen te danken hebben, de dure pligt te onderzoeken, of *dat* de waarheid was. Het gold toch niets minder, dan het levensgeluk van tien millioen menschen, bij wier tevredenheid wij zulk een overwegend belang hebben. Eene vlijtige studie van de regeringsverslagen overtuigde mij, dat de toestand der Javanen in 1854 niet beter noch geruststellender was, dan ik dien in 1846, op mijne inspectiereizen, had leeren kennen, en in dien toestand lag toen de grond der rampspoedige vier jaren, daarop gevolgd!

Getroffen door de feiten bij mijne nasporingen, vermeende ik ze aan het openbaar *onderzoek* te moeten onderwerpen! Ziedaar aanleiding en doel! De „*onwaarde* van inhoud en strekking van dat geschrift aan te toonen" (bladz. 9), daartoe acht *de Variatie* zich verpligt;" daarbij zal het zich van alle personaliteiten onthouden (sic), ten aanzien van den geleerden schrijver (bladz. 10), die de zaken veelal *scheef* heeft voorgedragen, zoodat de konklusiën, waartoe hij is gekomen, niet alleen *onjuist* zijn, maar dat het *tegendeel* daarvan waar is." Men zal, zoo belooft men, bij 't vervullen dier taak, „enkel over cijfers en de daaruit afgeleide gevolgtrekking spreken."

Laat ons zien, op welke wijze dit voornemen wordt ten uitvoer gelegd.

Zoo lezen wij in de eerste plaats het volgende: „Op bladz. 370 zegt Dr. BOSCH: „„Wij behoeven dus slechts na te gaan, of de *oogsten*, in de koffijplantende distrikten, zoo veel *meer produkt* na 1850 hebben geleverd, om grond te geven tot de verklaring dat zij thans wel veranderd zijn, dan *toen*"". (1848/50). In 't voorbijgaan zij hier gewezen op de logische fout, waarin Dr. BOSCH, door deze woorden, is vervallen. Volgens zijn beweren, baart gedwongen kultuur armoede. Logisch zou zijn: hoe minder kultuur hoe minder armoede; illogisch is: hoe minder kultuur, hoe minder welvaart."

Begrijpe nu die zin wie het kan! Mij is ze te hooggeleerd; ik kan er niet bij. Van meer of minder *kultuur* had ik niet gesproken, maar wel alléén van méér *produkt*, bij eene *gelijke hoeveelheid* arbeid in de koffijtuinen, waarvoor dus meer geld zou ontvangen worden. Mij dacht, dat zulks duidelijk en voor ieder begrijpelijk is.

„Om deze stelling te bewijzen" zoo vervolgt de *Variatie* bladz. 11, „dat er na 1850 minder koffij-produkt is geweest dan *voor dien tijd*, had Dr., BOSCH ter vergelijking *moeten* (?) nemen de jaren 1851—1854, tegen over de jaren 1847—1850, maar dat zou *zijne stelling* niet hebben bevestigd doch tegengesproken."

Ik wensch bovenal dat, bij zulk eene zoo hoogst belangrijke kwestie, aan *mijne stelling* of redenering niet de minste waarde worde gehecht, maar dat men alleen de *feiten* toetst en waardeert, door ze te vergelijken met hetgeen door den Minister is voorgedragen of door de *Variatie* ter refutatie wordt aangevoerd!

De *Variatie* heeft zelf, en te regt, opgemerkt, dat men, bij zulke vergelijkingen, gelijke grootheden en gelijke termen moet nemen. Welnu, de Minister geeft, in zijn Verslag van 1854, een *zes*jarig overzigt 1849—1854 van *al* de kultures op Java. Daartegenover mag men ter vergelijking geene *drie*jarige tijdvakken kiezen; dat zou geheel willekeurig en een ongelijke term zijn geweest. Ik moest dus ook een overzigt geven van *al* de kultures van het *zes*jarig tijdvak, dat aan dat van den Minister sluit en onmiddelijk voorafgaat. Daaraan was ik gebonden, zonder eene keuze te mogen doen; had ik anders gehandeld, dan zou het in strijd geweest zijn met alle begrippen en beginselen van statistiek. Maar de *Variatie* keurt dat af. En waarom? Omdat, bij die rationele vergelijking, de uitkomst

nadeelig is, voor den beweerden vooruitgang in welvaart der Javanen. En die schijnt tot elken prijs volgehouden te moeten worden. Geen *zes*- maar *drie*jarige tijdvakken, zegt hij, hadt gij voor de koffij moeten nemen. Gij hadt eene uitzondering op de regelen en beginselen der statistiek moeten maken, dan zoudt gij, in plaats van een lager, een hooger cijfer voor de koffijoogst na 1850 hebben gekregen. Hij bedenkt echter niet, dat zulks toch nog niets zou bewijzen tegen het *feit*, dat er in het eerste *zes*jarig tijdvak (van de laatstverloopen twaalf jaren) 1843—1848, ruim 27 duizend pikols *meer* zijn geoogst, dan in het tweede zesjarig tijdvak 1849—1854. Had hij *dat* kunnen weerleggen, dan zou zijne refutatie eenige waarde gehad hebben, maar nu beteekent zij niets. 't Is duidelijk, dat mijne methode van vergelijking de onpartijdige, de ware is. Men zal, op dit en meer andere punten, van de waarde en juistheid mijner cijfers en de *daaruit* voortvloeijende gevolgtrekkingen, bij vergelijking met de regerings-verslagen, zoo volkomen overtuigd worden, dat het onmogelijk zou wezen iemand op het dwaalspoor te brengen. Het blijft eene onbetwistbare waarheid, dat de gezamenlijke Javanen, in het *laatste zes*jarig tijdvak, *minder* bij de kultures hebben verdiend dan in het daaraan voorafgaande. Wie er nog aan mogt twijfelen zal het even goed als ik uit de verslagen kunnen nacijferen.

Ik heb nu rekenschap gegeven, waarom ik geen *drie*- maar *zes*jarige tijdvakken ter vergelijking heb genomen. De *Variatie*, die dat afkeurt en iets anders verlangt, had insgelijks de reden daarvoor uiteen behooren te zetten. Dan had men de wederzijds aangevoerde gronden kunnen beoordeelen en waarderen. Doch dat schijnt voor de *Variatie* niet zoo gemakkelijk geweest te zijn. Zij vindt beter het te doen voorkomen, alsof *ik* die zesjarige tijdvakken willekeurig gekozen had, om *mijne* stelling te bevestigen, en voegt mij dan nog op bladz. 6 toe: „Men moet aan weerszijden *Gewissenhaft* handelen." Door deze woorden zie ik mij wel in de verpligting gebragt, om aan te toonen, dat de jaren 1847—1850, die de *Variatie* (of de *Nederlandsch Indië*, want 't is eigenlijk de laatste die spreekt) ter vergelijking wil hebben aangenomen, daartoe geheel onbruikbaar zijn.

Immers die jaren zijn door rampen gekenmerkt, waarvan het geheugen der menschen, noch de geschiedenis van Java eenig voorbeeld heeft opgeleverd. In 18⁴⁷/₄₉ zijn honderd duizenden Javanen door eene koortsépidemie aangetast, waaraan ten minste een derde der lijders is bezweken. In de koffijtuinen ontbrak het toen niet alleen aan arbeiders, om ze te bewerken, maar zelfs aan handen, om de rijpe koffij te oogsten; men moest de vrucht aan den boom laten verrotten *). Op die wijze verminderden de koffijoogsten in zulk eene mate, dat bij voorbeeld 1849 slechts 456,094 pikols opleverde, dat is nog tweemaal honderd duizend pikols *minder*, dan het ongunstigste jaar, 't welk van 1839—1854 in de regerings-verslagen is opgeteekend. En die, voor de Javanen zoo rampvolle, jaren wijst de *Nederlandsch Indië* mij ter vergelijking aan. Hij kiest ze, om te kunnen

*) De officiële bewijzen van 't geen hier gezegd wordt berusten in het Gouvernements-archief. (REDAKTIE.)

bewijzen, dat er na 1850 meer koffij is geoogst, dan toen men, uit gemis aan arbeiders, de oogsten moest laten verloren gaan, iets waardoor èn aan het Gouvernement èn aan de bevolking aanzienlijke nadeelen zijn berokkend.

Misschien zal de *Nederlandsch Indië*, gelijk hij op bladz. 19 bij de buffets doet, ook hier weder uitroepen: „Welk een gruwel! daar had de regering voor moeten waken, dat de Javanen niet door de koorts-épidemie bezocht werden!" Reeds vooraf zal ik hem daarop het antwoord geven. Ja! de regering had moeten waken, toen zij door gemoedelijke ambtenaren opmerkzaam werd gemaakt op de meer en meer achteruitgaande welvaart der bevolking. Zij had het oor niet behooren te leenen aan die gewetenloozen, die dien toestand verborgen trachten te houden en te verbloemen. Dan zou zij niet tot de erkenning hebben moeten komen: „dat de bevolking *sedert jaren* verarmd was, en op eene deerniswaardige wijze door hongersnood geteisterd werd", zoo als men in het Verslag van den Minister over 1849 leest. De regering had in 1847, toen de épedemie reeds was uitgebroken en de sterfte ontzettend was, de middelen niet behooren te weigeren, die werden voorgesteld, om door afdoende maatregelen, op eene krachtige wijze, die épidemie te beteugelen. Slechts zeven duizend guldens waren daarvoor gevraagd, (zie mijn *Summier verslag der civiele geneeskundige dienst over* 1847). Volgens menschelijke berekening, volgens de lessen der wetenschap en volgens eene helaas! voor de regering *te late* ondervinding, zouden op die wijze duizenden slagtoffers gered zijn; de koffijoogsten zouden niet zoo ver beneden die van andere jaren zijn gebleven, en 's lands schatkist en de Javanen zouden de millioenen niet hebben moeten derven, die geheel verloren zijn gegaan. Met volle regt mag de *Nederlandsch Indië* over dat tijdvak uitroepen, zoo als hij op bladz. 21 doet, „arm Java, arme Javanen, hoe meêdogenloos enz. is uwe regering."

En aan die jaren ontleent de *Nederlandsch Indië* zijne cijfers en argumenten, en hij durft zeggen, dat door zijne „*verbeterde* vergelijking niet alleen alle mijne redeneringen zijn vervallen, maar juist het tegendeel daarvan bewezen wordt." Laat ons zien wat de waarheid is?

Ieder zal, na de bovenstaande toelichting, wel toestemmen, dat de jaren 1847—1850, die de *Nederlandsch Indië* zoo gaarne ter vergelijking zou zien aannemen, daartoe geheel onbruikbaar zijn. Maar daarom behoeven nog die *andere* drie jaren, waarop dat blad zoo triumpherende wijst, niet verworpen te worden. Ik zal trachten hem te bevredigen, door, *op zijn verlangen*, die jaren 1851—1854 als grondslag van vergelijking aan te nemen. Gaan wij met hem tien jaren terug, toen, evenmin als in die genoemde vier jaren, buitengewone omstandigheden of calamiteiten invloed op de koffij-oogsten hebben gehad.

Ik wil daarbij geene *keuze* doen, maar uit dat vroeger tiental, onder hetzelfde *regime*, juist dezelfde jaren nemen, welke de *Nederlandsch Indië* uit het laatste *decennium* koos. Dat is dunkt mij zoo onpartijdig mogelijk Ik mag vertrouwen, dat de *Nederlandsch Indië* daartegen geenerlei bezwaar zal hebben. Zoo al? dan ben ik toch zeker, dat de *statistici* en de staat-

huishoudkundigen en allen, die het alleen om de *waarheid* te doen is, zullen toestemmen, dat er geen eerlijker bewijsvoering mogelijk is!

Welnu, zie de Verslagen van $18^{49}/_{54}$ waaruit het volgende blijkt:

In 1841—1844
zijn van gemiddeld 225 millioen boomen, door 461.000 huisgezinnen, à 485 boomen ieder, zonder overwigten geoogst

1841.	854.313 pikols koffij.
1842.	952.021 „ „
1843.	1.024.104 „ „
1844.	949.820 „ „
totaal. .	3.780.258 pikols koffij.

geeft à *f* 10 koper de pikol *f* 37.802.580 k.

In 1851—1854
zijn van gemiddeld 227 millioen boomen, door 465.737 huisgezinnen, à 485 boomen ieder, zonder overwigten geoogst

1851.	1.062.128 pikols koffij.
1852.	874.489 „ „
1853.	648.088 „ „
1854.	1.066.021 „ „
totaal. .	3.650.726 pikols koffij.

geeft à *f* 10 de pikol *f* 36.507.260 k. *).

Hieruit blijkt dus, dat er tien jaren vroeger, door den arbeid van ongeveer 2000 zielen *minder*, van twee millioen *minder* koffijboomen, 129.537 pikols koffij = *f* 1.295.370 k. *meer* is geoogst en *verdiend*, dan in de jaren $18^{51}/_{54}$ (mij door de *N. I.* aangewezen) van zoo veel meer boomen, door den arbeid van zoo veel meer menschen; iets waardoor de verdiensten, bij gelijke prijzen, in de volgende evenredigheid staan:

$18^{41}/_{44}$ verdiend door ruim 461.000 gezinnen *f* 82;

$18^{51}/_{54}$ verdiend door 465.737 huisgezinnen *f* 78½.

Maar deze rekening is niet juist; want in het eerste tijdvak werd niet *tien* maar *f* 12 koper per pikol aan den inlander betaald; zoodat in de jaren $18^{41}/_{44}$ per gezin *f* 98 is verdiend, makende een nadeelig verschil van 25% voor de jaren $18^{51}/_{54}$.

Uit deze *feiten* kan gemakkelijk de vraag beantwoord worden, of er *vooruitgang* in produktie en welvaart op Java bestaat. Ten overvloede teekenen wij daarbij nog aan, dat er in 1842—1844 *meer* zout = 58.476 kojan's, tegen 54.716 kojan's in 1852—1854 door de Javanen is gekocht, zoodat ongeveer een en een half millioen *minder* konsumenten 14 millioen ponden zout *meer* konden bekostigen, dan in de laatste drie jaren.

Ik geloof alzoo met volkomen regt hetgeen de *Nederlandsch Indië* op bladz. 11 zegt te kunnen omkeeren: „Door bovenstaande *verbeterde* vergelijking vervallen niet alleen alle redeneringen van de *Nederlandsch Indië*, doch wordt juist het tegendeel daarvan bewezen." Tien jaren vroeger werden er bijna 130 duizend pikols koffij meer geoogst en *f* 3.856.000 meer door de bevolking verdiend, dan in de laatste jaren, over gelijke driejarige tijdvakken.

Zoo krachtig is de waarheid, dat zij, die haar pogen te verwringen ter verdediging eener onhoudbare zaak, met hunne eigene argumenten en cijfers gedood worden. Hoe meer men de waarheid poogt te verduisteren, des te schitterender blinkt zij in de oogen. Gij moet u intusschen niet verwonderen, als de *Nederlandsch Indië* deze volkomene nederlaag, na eenigen

*) Wij hebben bij deze berekening de geringere betaling voor de koffij in de Preanger-landen buiten rekening gelaten, omdat zich dat bij de vergelijking van beide tijdvakken opweegt.

tijd, aanvoert als een zegepraal op mij behaald! Immers in dergelijke kunstgrepen heeft dat blad het voorbeeldeloos ver gebragt!

Hoezeer het bij de onderwerpelijke kwestie volstrekt niet te pas komt, toch zegt de *Nederlandsch Indië* op bladz. 5 en 6: „Bij de *becijfering* van Dr. BOSCH over de Delftsche akademie is het aan den dag gekomen, dat hij het *waagde* te schrijven, zonder zich zelfs eerst in de gelegenheid te hebben gesteld, om de in de eerste plaats noodige bronnen (?) in te zien. Met het onderhavige artikel — over de welvaart der Javanen — is het niet veel beter gesteld."

Na zulk eene provocatie, ben ik mijns ondanks wel verpligt, ook hieromtrent de waarheid in helder licht te stellen.

Men weet, dat in het vaandel der Delftsche akademie niet geschreven staat: „Laat uw licht schijnen voor de menschen, opdat zij *uwe goede werken zien*." De treurige uitkomsten, door de Indische ouders en kinderen (van den aanvang af) van eene opleiding aan die akademie ondervonden, had reeds lang den wensch doen ontstaan, om eenigzins naauwkeurig met de resultaten er van bekend te worden. Mijne poging, om daaromtrent met zekerheid onderrigt te worden, slaagde niet. Men scheen huiverig voor de openbaarheid. Daarop trok ik de cijfers uit de geschiedenis der Delftsche akademie, zoo als zij voorkomt in de almanakken, die door de studenten onder het oog van den direkteur en de hoogleeraren worden uitgegeven. Mij dacht, zulk eene geschiedenis, en de daarin vermelde cijfers moesten juist zijn. Andere of betere bronnen zijn mij niet bekend. Zoo ik vermeen, kunnen zij ook niet aangewezen worden. En uit die bron bleek, dat van 73 dáár studerenden er slechts 20 promoveerden = 1:3,65, en dat er dus 53 van dat getal tijd en geld — en sommigen jeugdige krachten en zedelijkheid? — aan die akademie verspild hadden.

Op denzelfden onwelvoegelijken, ruwen, onbeschaafden toon en op de wijze, gelijk de *Nederlandsch Indië* gewoon is zijne tegenstanders te bejegenen, en waaraan hij ook in de *Variatie* getrouw is gebleven, ontving ik eene teregtwijzing en ten laatste eene voor mij duidelijke statistiek, waar door de volgende waarheid ontwijfelbaar bevestigd werd (zie de *Nederlandsch Indië* van 22 Mei ll.).

Het totaal der uit Indië ingeschreven kinderen bedroeg 195, waarvan er 37 promoveerden, en 132 de akademie weer verlieten *zonder geslaagd te zijn.* Van 71 studenten promoveerden er 20, en ruim 51 verlieten de akademie, zonder het doel hunner inschrijving te hebben bereikt. En zoo „is het aan den dag gekomen", dat het zuiver verschil tusschen mijne opgaven en die van de *Nederlandsch Indië* is gelijk 3,65 : 3,56. Ziedaar de geheele *énormiteit* van mijn misdrijf, waarop de *Nederlandsch Indië* zoo te onpas als in zegepraal terugkomt. Zouden de ouders in Indië, door deze meerdere naauwkeurigheid, omtrent de hoop en verwachting voor de toekomst hunner kinderen, meer gerustgesteld zijn, nu zij weten dat van 71 studenten te Delft 51 mislukken en slechts 20 promoveren, en niet van 73 studenten 53 mislukken, gelijk de uitkomst mijner opgaven was? In alle geval

komt het mij voor, dat, indien de *Nederlandsch Indië* nog veel zulke zegepralen behaalt, als toen en nu weder met zijne koffijcijfers, men naar een bekwamer verdediger zal moeten omzien, die althans *slim* genoeg is, om te zwijgen over zaken, die zich niet beter verdedigen laten. Of is het niet wat al te erg, *twee* malen *met* en *door* zijne eigene cijfers en argumenten de nederlaag te lijden?

Verder zegt de *Nederlandsch Indië* dat ik een hevig tegenstander van het kultuurstelsel zou zijn! Waarom en met welk oogmerk wordt die beschuldiging alweer opgeworpen? Had hij gezegd: een hevig tegenstander van de *misvorming* van het stelsel, dat in zijne zuiverheid, en *tijdens* zijne invoering, bestemd was, om eene weldaad voor Nederland en de Javanen te worden, dan zou dat de waarheid zijn. Ik ben een hevig tegenstander van de misbruiken en vexatiën, van de verregaande verdrukking, waaraan men de Javanen *in naam van dat stelsel* onderworpen heeft. En ten einde niet weder beschuldigd te worden, dat ik exklamatiën bezig om indruk te maken, zal ik slechts eenige feiten herinneren, namelijk:

1) De gedwongen arbeid bij de vesting- en maritieme werken.

2) Al de groote wegen, die het land doorsnijden en voor *niet*, of tegen luttele betaling, zijn daargesteld moeten worden.

3) De tallooze leverantiën van hout, steenen, kalk en andere materialen tegen 1/5 der waarde.

4.) Het bouwen van gevangenissen en prachtige woningen voor de ambtenaren en inlandsche hoofden ten koste der bevolking,

5.) Het bouwen van *groote* indigo-fabrieken, die later weer afgebroken moesten worden, om een grooter getal *kleinere* fabrieken op te rigten, doch die alweder moesten verdwijnen, om *nogmaals* groote fabrieken te bouwen; alles ten koste der meer en meer verarmende bevolking. En, of dat alles nog niet genoeg was, de laatst gebouwde groote indigo-fabrieken leverden *andermaal* zulke ongunstige resultaten, dat ze ten *derdemale* moesten worden afgebroken, om er suiker-fabrieken voor in de plaats te bouwen. Ziedaar geschiedkundige monumenten, die beter dan alle „*excalmatiën*", van wie ook, getuigen, hoe voordeelig het *regime de bon plaisir* voor een land is, en hoe gelukkig het volk, dat onder een stelsel van dwangarbeid leeft! Zal men zich nog verwonderen over onze sympathie voor een volk, dat met voorbeeldeloos geduld en lijdzaamheid, *zoo veel* moest lijden en verdragen? Zal men den moed hebben hem te laken, die zijne overtuiging vrijmoedig uitspreekt en met feiten staaft, dat de materiële toestand van dat volk behartiging verdient en verbetering behoeft, en die met zijn gering vermogen beproeft daarvoor de algemeene belangstelling op te wekken, nu de regering, dien toestand niet inziende, vermeent dat daar welvaart heerscht?

6.) De verminderde betaling voor den reeds laag gestelden prijs der koffij.

7.) De betaling van landrenten voor de velden, die de bevolking verpligt is met kultures voor de Europesche markt te beplanten, tegen de *uitdrukkelijke bepaling* van den insteller van het kultuurstelsel.

8.) De te hoog opgevoerde belastingen.

En eindelijk de onvermijdelijke droevige gevolgen van dat alles, in 18⁴⁷/₄₈ ondervonden, en nog zoo veel meer, dat de Graaf VAN DEN BOSCH evenzeer zou hebben afgekeurd. Reeds voor twaalf jaren wenschte hij zijn stelsel te wijzigen en te verbeteren. En hij zou daarin zeker geslaagd zijn, indien een ontijdige dood die wijze plannen niet had verijdeld. Dat was een ramp voor Nederland, maar bovenal voor de Javanen. De regering zelve was later van meening, „dat zonder het leggen van *betere* grondslagen het gestichte te eeniger tijd *noodwendig* moest instorten." Zoo sprak de Minister van Koloniën G. L. BAUD in de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 14 Maart 1849. Maar die betere grondslagen zijn tot heden niet gelegd.

En nu durft men nog vragen, (bladz. 1) „*waartoe* te schudden aan den boom, wiens vruchten nog niet rijp zijn", nadat er reeds acht jaren zijn verloopen, dat de hovenier die duidelijke verklaring aflegde. Moet er dan lijdelijk gewacht worden, tot het gestichte werkelijk, en dan misschien gewelddadig, is ingestort? Wat is er sedert, ter geruststelling voor de toekomst, aan het „leggen dier betere grondslagen voor het *stelsel zelf*" gedaan? Niets! Men laat de Javanen in hun behoeftigen verarmden toestand, gelijk de Regerings-Verslagen dit overtuigend bewijzen, in teekenen, die tot bedachtzaamheid waarschuwen, doch die men miskent. Men wil de natie doen gelooven, dat er welvaart *vooruitgaande welvaart heerscht*. En nu ik aantoon, dat er eer teruggang dan vooruitgang is, kan men niet begrijpen, dat iemand door een beter, een menschelijker gevoel gedreven wordt, om de belangen te verdedigen van een goed volk, dat een even duistere toekomst als voor tien jaren te gemoet gaat. Daarom schrijft men zijne handelwijze toe aan vijandschap jegens een bestaand stelsel!

Men vraagt niet, waar de middelen en verdiensten zijn, die dat goede volk in staat stellen, om iets te besparen, een noodpenning op te leggen voor dagen van ziekten, misgewas of andere kalamiteiten *), die het vroeg of laat treffen kunnen. Moeten die arme Javanen dan niet nogmaals in honger en ellende omkomen, wanneer men, gelijk vroeger, die waarschuwende stem versmadende, geene tijdige maatregelen neemt, om het kwaad te voorkomen? En nu schroomt men niet openlijk voor zijne meening uit te komen, dat de Nederlandsche natie tot dat lage peil van verachtelijke schraapzucht en *égoisme* zou gezonken zijn, dat *zij*, om niets van het tal millioenen, door de Javanen geleverd en haar toevloeijende, te missen, met hare *minachting* zou straffen hen die het wagen, haar den bekrompen toestand der Javanen en de mogelijke gevolgen daarvan voor oogen te houden. „Hunne straf zullen zij niet ontgaan" (zegt de *Variatie* bladz. 28) „zij het „dan ook slechts de zedelijke straf der openbare meening." *Dat zij zoo!* ten aanzien van hen, die de natie omtrent zulke gewigtige belangen opzettelijk pogen te misleiden en haar een grondig onderzoek afraden!

De *Nederlandsch Indië* zegt (bladz. 11,) „te weinig met de onderdeelen

*) Ik heb hierbij niet het oog op geld, maar op méér vee en gereedschappen dan volstrekt noodzakelijk is, op zilveren en gouden versierselen, kleederen enz., voor zich, voor vrouw en kinderen, zoo als de Javanen het in vroegere jaren bezaten.

der Indische huishouding bekend te zijn (?), om te kunnen beoordeelen; of de *overwigten* het gevolg kunnen zijn van de koffij-pel-kontrakten, dan wel van het ontvangen bij de maat en weder afleveren bij het gewigt." De zaak is zeer eenvoudig. Men neemt de koffij in ontvang bij het gewigt, en neemt slechts den doorslag wat ruim; in sommige residentiën pleegde men hetgeen beneden een half pond *over* was aan den planter niet te betalen, bij voorbeeld $10^7/_8$ pond werd als $10^1/_2$ betaald, $10^3/_8$ als 10 pond enz. Op deze wijze verkreeg men de overwigten, die men in latere jaren maar wat ruimer genomen heeft. De welvarende Javaan, die in het wegen en in de kennis van de juistheid van het gewigt niet zeer bedreven is, kan het verlies van eenige centen immers wel dragen!

Op bladz. 13 wordt gezegd: „Dr. BOSCH erkent, dat in de suiker-kultuur vooruitgang is, maar hij heeft moedwillig de oogen gesloten (?) voor een ander resultaat, namelijk de veredeling die het suiker-produkt heeft ondergaan." Maar waaraan is die veredeling te danken? Aan de *kultuur* of aan de betere bereiding van de suiker, waardoor men, uit dezelfde hoeveelheid suikerriet per bouw, zoo veel meer en beter suiker trekt dan vroeger? Is dit laatste het geval — zoo als ik meende te weten — dan is het, gelijk ik bladz. 400 schreef, hoofdzakelijk aan de ondernemingslust, de industriële kennis, het kapitaal en de aktiviteit van den Europeaan toe te schrijven, en dan valt er niet te roemen op de kultuur noch op het stelsel. Daarvoor nu zullen wij het houden, tot zoo lang men het bewijs zal leveren, dat de veredeling en de ruimere hoeveelheid van het produkt is toe te schrijven aan de meerdere en betere rietstokken van dezelfde oppervlakte gronds, of liever aan de grootere hoeveelheid en betere kwaliteit van het daarvan verkregene sap. Bij deze dwangkultuur is geene *vaste* duurzame verbetering te wachten. Nog onlangs schreef mij een suiker-fabriekant, dat hij dit jaar, ten gevolge van de verwaandheid en den eigenzin eens nieuwen kontroleurs — een zeer geleerde *baar* — die verkeerd had doen planten, in stede van 14 of 15,000 pikols, zoo als hij gewoonlijk met zijne fabriek verkreeg, nu slechts 7 of 8,000 pikols zou bekomen. Dit is voor hem en voor de bevolking een verlies van ongeveer *f* 70,000 ieder, en voor 's lands kas hoe veel? De *schatting* of berekening van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, die tegen mij bladz. 13 wordt aangevoerd, van 15 pikols per bouw, beteekent immers niets. *Toen* bezat men geene ondervinding genoeg van die kultuur, en nam dus als basis de berekening *al te laag*, om geene teleurstelling te ondervinden. In $18^{28}/_{29}$, dus voor het kultuurstelsel, verkregen de Chinezen te Pasoeroean, waar ik woonde, reeds 25 tot 30 pikols per bouw door vrijwillige overeenkomst met de Javanen.

Op de vraag, of ik verlangd had, dat er nog *meer* uitbreiding aan de suiker-kultuur gegeven ware, antwoorde ik: ja, doch niet *door* het Gouvernement, maar zonder *zijne* bemoeijenis, zonder belemmering, door vrijwillige overeenkomst met den inlander. Beproef het maar. Er zullen wel waaghalzen gevonden worden, die het ondernemen, zoodra zij slechts zeker zijn, dat zij geene hinderpalen van de zijde van het bestuur zullen

ontmoeten. Pasoeroean kan nog wel 20 fabrieken méér van riet voorzien, en het land zal er wel bij varen (zie mijne brochure *Over de vermeerdering van Java's bevolking.*) Daarentegen behooren de kontrakten na expiratie opgeheven te worden in die residentiën, waar de ondervinding heeft geleerd dat de gronden ongeschikt zijn voor deze kultuur, en de bevolking er te weinig betaling, in verhouding tot andere residentiën, voor eene gelijke hoeveelheid arbeid ontvangt.

Zeer naif vraagt de *Nederlandsch Indië:* op welke wet of op welk voorbeeld steunt het gevoelen, dat van eene gegevene oppervlakte doorgaans een vermeerderend produkt moet worden bekomen? Mij dunkt, dat steunt op de oude en algemeene wet van vooruitgang, op de meerdere ondervinding, kennis en wetenschap in alle takken van nijverheid en kultuur, bij voorbeeld de graanbouw, vooral in Engeland, om niets meer te noemen.

Van de tabaks-kultuur wordt tegen mij aangevoerd, dat in 1846 per bouw $6^{80}/_{100}$ werd verkregen en in 1854 ruim 9 pikols per bouw. „Voorwaar eene belangrijke vermeerdering"! roept men uit! Ja, wel als men het vergelijkt met 1846; maar wat beteekent dat? Gaan wij maar weer tien jaren terug. In 1844 zijn er 2.711 bouw met tabak beplant, en daarvan geoogst 24,300 pikols = 9 pikols per bouw. Waar blijft nu die *belangrijke* vermeerdering?

„Keurt Dr. BOSCH dan af, dat het Gouvernement de drukkende tabakskultuur met meer dan de helft verminderde?" wordt bladz. 14 gevraagd. Volstrekt niet! Ik juich dat toe; men leze slechts wat ik er bladz. 401—405 van schreef, en geve er geene verkeerde voorstelling van. Ik verheug er mij te meer over, dewijl de afschaffing of vermindering van de dwangkultuur bij de tabak ten gevolge heeft gehad, dat de vrije kultuur zeer aanzienlijk is toegenomen; iets dat bij de meeste kultures het geval zal zijn, als men er de proef maar van neemt.

„De veronderstelling van Dr. BOSCH, dat de bij het Gouvernement verkregen thee *geheel* door kontrakten met vrijwillige arbeiders verkregen werd, gaat in *twee* opzigten mank. Vooreerst is onder die hoeveelheid begrepen het produkt van Gouvernements thee-tuinen in de residentie Bagelen; ten andere, dat een gedeelte der geleverde thee niet door vrijwillige, maar door van wege het Gouvernement geleverde koelies (= $^1/_8$ van het getal vrije arbeiders) in de Preanger Regentschappen werd geproduceerd. Ware de aandacht van Dr. BOSCH op deze data gevallen, hij had zich veel moeite en veel *ergernis* (?) kunnen besparen." — Het is zonderling; ik *verheugde* mij in de uitkomsten van den vrijen arbeid bij de thee-kultuur! Ik moet daarvan dan zulk eene duistere voorstelling hebben gegeven, dat het op anderen een tegenovergestelden indruk en wel dien van ergernis heeft gemaakt! Ik zal een paar regels herhalen. „Naauwelijks vier jaren is de „thee-industrie — *op eene kleine uitzondering na* — van den boei, die haar „beknelde, bevrijd, of zij levert van eene mindere oppervlakte gronds met „minder omslag 80 pCt *meer* produkt." (Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, l.l. bladz. 396.) Waarop kon die „*uitzondering*" anders betrek-

king hebben; dan op het 1/10 van het produkt uit de residentie Bagelen? Er zijn geene anderen. En evenwel doet men het voorkomen, als of ik daarop *niet* had gelet. Zoo verwringt en mishandelt de *Nederlandsch Indië* doorgaande mijn geschrift, en roept mij dan quasi gemoedelijk toe: „men moet wederzijds *gewissenhaft* handelen!!"

Deze verkeerde opmerking van de *Nederlandsch Indië* geeft mij de gelegenheid, om het verschil in voortbrenging tusschen Gouvernements en de vrije kultuur nog duidelijker te doen uitkomen.

Bij de *Gouvernements theekultuur* in Bagelen had men 729 bouws met 5,906 boedjangs, 1,621,500 ℔ thee verkregen.

Bij de *vrije kultuur*	in Krawang	233 boedjangs	260 bouws	
	in Cheribon	365 „	303 „	
		598 boedjansg	560 bouws	

produceerden 2,760,000 ponden thee = 500 ponden per bouw = 460 pond per boedjang.

Bij de *Gouvernements kultuur* = 223 pond per bouw = 275 pond per boedjang.

Alzoo brengt de vrije onderneming ruim het dubbelde op van den grond, en bijna het dubbelde per arbeider. Zie tabel 16 van het *Verslag*. Wat dunkt u? Zouden Java en de Javanen ook meer kunnen voortbrengen, wanneer zij ontheven waren van de knellende en alles belemmerende banden? En toch schroomt men niet bladz. 7 te vragen: „zal het dan met vrijen arbeid beter gaan?" en daarop het antwoord te geven: „de geschiedenis (N.B.) levert een voor Dr. BOSCH niet zeer bevredigend antwoord."

Op mijne recapitulatie (bladz. 373 van het *Tijdschrift*) van de verdiensten, welke ik berekende „dat door *de bevolking* — dus in zijn geheel — uit de Gouvernements kultures worden genoten" worden door de *Variatie* bladz. 15 de volgende opmerkingen gemaakt.

a. „Dat, zoo als reeds hierboven is gezegd, het voor de koffij door de bevolking genotene zou moeten worden *verhoogd* met een gedeelte (ongeveer de helft) der gewone landrente, zoo deze in de Preanger regentschappen werd geheven, of, hetgeen op hetzelfde nederkomt, met zoo veel meer, als de inkoopsprijs der koffij uit de Preanger regentschappen zou beloopen, bijaldien daar landrenten geheven werden."

De *zeer* aandachtige lezer zal bemerken, dat de eerste stelling door de laatste, in dezen zeer duisteren zin, wordt geneutraliseerd of opgeheven, en dat hij eindelijk niets beteekent. Doch de zin is zoo kunstmatig duister gesteld, dat het velen moet toeschijnen, dat mijne cijfers *verhoogd* hadden moeten worden, met een woord, dat ik te weinig gerekend heb „om mijne stelling te kunnen bewijzen?"

Intusschen is het omgekeerde de waarheid. Ik heb de bevolking voor de koffij *meer* verdiensten toegerekend, dan zij werkelijk heeft genoten. Ten bewijze zal ik de rekening over slechts *één* jaar 1854 geven, waarin in de Preanger Regentschappen geoogst zijn 230,838 pikols koffij; daarvoor heb ik der bevolking, à *f* 10 koper per pikol, toegerekend *f* 2,308,380 koper,
ofschoon zij à *f* 3.15 koper per pikol maar . . . . - 727,139 „
heeft ontvangen, alzoo te veel . . . . *f* 1,581,241 koper.

Zij betalen echter geene landrente, waarvoor zij, als geoogst hebbende 3,538,705 pikols padi, tegen een gemiddelden marktprijs van *f* 1.40 koper de pikol, verschuldigd zouden zijn, à 20 duiten ongeveer de pikol, *f* 707,741, daar 1/7 van den marktprijs de gemiddelde grondslag voor deze belasting in 1854 is geweest.

Men ziet dus duidelijk, dat er, na aftrek der landrente, bij mijne rekapitulatie nog *f* 873,500 koper overblijven! Daarvan is, voor kosten van personeel, koeli's bij de pakhuizen, mantri's, de meerdere kosten voor *de bewerking op de West-Indische wijze*, het afpakken en vervoer tot de strandpakhuizen, de procenten aan de *Europesche* en inlandsche ambtenaren, en alle andere uitgaven in het *Verslag* nog gerekend *f* 744,000 koper; zoo dat nog zuiver *te veel* overblijft ruim *f* 129,500 koper, niettegenstaande de procenten voor de Europesche ambtenaren en de sommen, door kontraktanten der pelmolens ontvangen, niet door de bevolking zijn genoten. En evenwel wil de *Nederlandsch Indië* het doen *schijnen*, dat ik te weinig gerekend heb!

De tweede aanmerking van de *Variatie* is:

b. Dat „voor het loon *van vervoer*, *emballage* enz. voor koffij, *indigo*, tabak, kaneel en peper niets gerekend is; terwijl toch uit dien hoofde belangrijke sommen door de bevolking worden verdiend."

Wat daarvan zij, voor zoo veel de koffij in de Preanger-landen betreft, heeft men gezien, dat ik nog *f* 129,500 *meer*, dan door de bevolking werkelijk is genoten, met inbegrip van al die onkosten, aan haar als verdiensten heb toegerekend, ofschoon zij die som niet had ontvangen.

Gelijk men weet, zijn al de sommen, die betaald worden aan de bevolking, kopergeld. Daar het nu eene onmogelijkheid is, om met juistheid te scheiden, wat de Europesche ambtenaar aan procenten, de fabrikanten enz. er van trekken, hoeveel er dan voor vervoer, verpakken, arbeid in de fabrieken enz. overblijft voor de bevolking, — zoo heb ik de verdiensten bij de indigo, het kaneel, de tabak, enz. in zilvergeld berekend, en dus het werkelijk verdiende met 20 pCt. verhoogd. De suiker-*planters* hebben in 1854 niet meer dan *f* 2.70 koper per pikol suiker ontvangen (vergelijk bijlage 14 van het *Verslag*). Ik rekende in hun voordeel *f* 7 zilver = *f* 8.40 koper per pikol, en dus *f* 5.70 koper voor de fabrikatie, het vervoer en het verpakken.

Om nog duidelijker te doen uitkomen, hoe opzettelijk de *Nederlandsch Indië* de waarheid te kort doet en, geheel tegen de goede trouw aan, zegt, dat daarvoor niets gerekend is, zal het voldoende zijn, mijne rekapitulatie te vergelijken met het *Regerings-verslag*; bij voorbeeld tabel 15 *Indigo-kultuur*; slechts één jaar zullen wij specifiek uittrekken.

1854.

Genoten betaling door de indigo-*planters*	*f*	951,042
Kosten van vervaardiging.	-	124,857
„ „ afpakking.	-	35,609
Procenten voor Europesche en inlandsche ambtenaren . . .	-	130,561
Andere kosten onder geen bepaald hoofd te brengen. . . .	-	45,887
	f	1,287,956

Nu zal men op bladz. 373 van het *Tijdschrift* zien, dat dezelfde som door mij in zilvergeld is opgebragt en dus nog 257,000 koper *meer*, dan werkelijk voor dat *alles* door de bevolking en zelfs door Europesche ambtenaren is ontvangen. Hoe is het mogelijk, dat men kan en durft zeggen, dat daarvoor n i e t s door mij is gerekend! Heeft de *Nederlandsch Indië* dan gedacht, dat ik op zoo vele onwaarheden het stilzwijgen zou bewaren, zonder de natie beter in te lichten? Alleen voor de koffij heb ik die sommen van vervoer enz. niet opgebragt en ook voor de cochenille en peper niets, omdat het mij bleek, dat mijne rekening in zilver, en dus 20 pCt. hooger voor de andere kultures, die kosten dekte. En dat ik niet ver van de waarheid ben gebleven, blijkt genoegzaam uit de eigene *schatting*, die trouwens door niets wordt gestaafd, van de *Nederlandsch Indië* der gezamenlijke verdiensten op *f* 22,000,000.

Om dat blad ook hieromtrent te bevredigen, zal ik al weder zijn *eigen* cijfer (bladz. 15), als de totale som der verdiensten van de Javasche bevolking per jaar, *overnemen*. Volgens mijne rekapitulatie bedroegen die verdiensten *f* 18,142,924 zilver = *f* 21,749,909 koper, dus slechts 250,000, of iets meer dan $^{1}/_{100}$ verschil; waardoor de verdienste der *geheele* bevolking, door mij op *f* 2,22 zilver gesteld, zou stijgen tot *f* 2,24 zilver per hoofd en dus 2 cents verdiensten meer in het jaar. Men ziet, dat de *Nederlandsch Indië* al weder met zijn eigen begrootings-cijfer m a t is! Ik heb het aangenomen zonder er iets op af te dingen!

Dat voor deze som *f* 2,22 of *f* 11,10 per gezin *doorgaans* de vader, met een of twee zonen, het grootste *gedeelte* van het jaar moet arbeiden, zoo als op bladz. 374 van het *Tijdschrift* door mij gezegd werd, is een verkeerde, geheel onjuiste uitdrukking, daar niemand weet, hoeveel arbeiders er bij de fabrikatie van suiker, indigo enz., bij het verpakken, afvoeren en in de pakhuizen bezig zijn. De *Nederlandsch Indië* heeft dus met volkomen regt die verkeerde opmerking doen uitkomen. Doch nu vervalt hij in eene andere en veel grootere fout op bladz. 16, alwaar hij de 22 millioen verdiensten alléén onder de huisgezinnen, ten bedrage van 763,613, verdeelt, zonder te bedenken, dat voor al den arbeid in de fabrieken, bij het vervoer, verpakken enz., bovendien nog eenige honderdduizend arbeiders werkzaam zijn, die een zeer aanzienlijk deel van die 22 millioen moeten hebben. Op die wijze komt hij tot de geheel valsche konklusie: dat er *f* 24 per jaar bij de kultuur per gezin zou verdiend zijn! De *Nederlandsch Indië*, die de taak op zich neemt mij te weerleggen en teregt te wijzen, had toch ten minste de bijlagen van des Ministers *Verslag* behooren te raadplegen. Dan zou hem gebleken zijn, dat er in $18^{53}/_{54}$, ongerekend de Preanger Regentschappen, gemiddeld door 668,710 gezinnen, die, buiten die Regentschappen, bij de verschillende kultures zijn ingedeeld, werkelijk niets meer is ontvangen dan gemiddeld 9,455,575 koper, *f* 14.14 in het jaar per gezin, of *f* 11.78; zoo als ik dat geheel gespecificeerd heb aangetoond in mijn *Toets der ministeriële tabellen*. Men zal opmerken, dat er slechts 58 cents verschil per gezin is, met mijne

vroegere berekening der verdiensten van *al den arbeid* hij de fabrieken enz. over de *geheele* bevolking verdeeld.

Uit een en ander blijkt duidelijk genoeg, dat ik geenzins ben uitgegaan van de stelling, dat de *geheele* bevolking bij de kultures is ingedeeld, zoo als de *Variatie* bladz. 16 ten onregte zegt.

Bladz. 17 heeft de strekking om te doen gelooven, dat *ik* den aanzienlijken toewas der Javanen zou hebben betwist of geloochend. En evenwel heb ik, bladz. 374 van het *Tijdschrift* gezegd: „in 4 jaren is de bevolking met 1,003,761 zielen vooruitgegaan," en nogmaals op bladz. 385: „de bevolking is in 4 jaren gemiddeld met ruim 250 duizend zielen in het jaar vooruitgegaan." Is het niet treurig, dat men nog moet twisten en zich verdedigen, na zoo *duidelijk* gesproken te hebben? Wel verre van het *feit* eener krachtig toewassende bevolking te ontkennen, heb ik het juist geconstateerd, maar tevens, dat de bevolking in $18^{49}/_{50}$, in stede van met 200 duizend zielen toe te nemen, *werkelijk verminderd is.* Men behoeft de officiële bevolkingsstaten in de *Verslagen* slechts oppervlakkig in te zien, om zich daarvan te overtuigen.

„Maar," zegt de *Nederlandsch Indië*, „dat is slechts *schijn*; weet Dr. BOSCH dan niet, dat de *overstrooming* en *slechte oogsten* van het jaar 1849 velen *genoodzaakt* heeft, tijdelijk hunne woonplaats te verlaten?" Wij zullen onderzoeken, wat daarvan zij, en of in 1854 de toestand meer geruststellend was. Daartoe zullen wij nogmaals de cijfers uit de *Regerings-Verslagen* laten spreken, waaruit blijkt, dat de oogst in 1848 —, in vergelijking met andere jaren, — ruim is geweest = $18^{1}/_{2}$ pikol padi voor elk gezin; zoodat de bevolking daarvan iets had moeten overhouden voor het jaar 1849, waarin de oogst, volgens de bewering van de *Nederlandsch Indië*, *slecht* is geweest.

Laat ons de vergelijking maken tusschen de jaren $18^{48}/_{49}$ en $18^{53}/_{54}$, (zie de tabel door den Minister den 28 Sept. ll. aan de Tweede Kamer aangeboden).

TOTAAL

pikols padi, dat voor de konsumtie aanwezig bleef:

1848 . . .	27,557,689 pik. padie.	1853 . .	28,273,499 pik. padie.
1849 . . .	24,163,276 „ „	1854 . .	27,291,215 „ „
Totaal .	51,720,965	Totaal .	55,564,714
Gemid. .	25,860,482 pik. p. jaar.	Gemid. .	27,782,357 pik. per jaar.

De totale bevolking bedroeg in 1849 9,420,553 zielen; daarvan moet afgetrokken worden de bevolking van		De totale bevolking bedroeg in 1854 10,395,510 zielen; daarvan moet afgetrokken worden de bevolking van	
Batavia	328,897	Batavia	383,281
Partikuliere landen . .	712,762	Partikuliere landen . .	846,726
Djokjokarta	303,624	Djokjokarta	321,097
Soerakarta	603,753	Soerakarta	664,778
Totaal	1,949,036	Totaal	2,215.882
Blijft over . . .	7,471,517 z.	Blijven over . .	8,179,628 z.
op Gouvernements gronden, waaron-		op Gouvernements gronden, waaron-	

der de oogst moet verdeeld worden, geeft 3,46 pikols per hoofd = 17,30 pikols padi per gezin van 5 zielen.

der de oogst moet verdeeld worden; geeft $3{,}39^{3}/_{8}$ pikols per hoofd = 17 pikols per gezin.

Ofschoon de *Nederlandsch Indië* de zeer groote sterfte door honger en ellende in $18^{49}/_{50}$, aan geheel Nederland bekend geworden, niet wil toestemmen, zoo erkent hij evenwel, dat de slechte oogsten in 1849 velen hebben genoodzaakt, hunne woonplaats te verlaten — voor *eeuwig* had daarop moeten volgen. En toch blijkt het onwederlegbaar, dat bij die slechte oogsten 17,30 pikols padi per gezin voor de konsumtie in $18^{48}/_{49}$ overbleef, terwijl in $18^{53}/_{54}$ slechts 17 pikols, en dus 2 pCt. nagenoeg *minder* voorhanden was. Daarvan zegt de Minister: de *voedings*-middelen zijn *overvloedig!* Kan men gerust zijn bij zulk eene verklaring, die zoo duidelijk weersproken wordt door de cijfers, van denzelfden Minister afkomstig? Kan men bij zulk een *feit* de toekomst zorgeloos te gemoet gaan? Behoort hij, die ze ter algemeene kennisneming aantoont, er zijne bekommering over openbaart en zijne waarschuwende stem doet hooren, vergeleken te worden (bladz. 28 van de *Variatie*) bij iemand, „die de stad in den brand steekt, *alleen* om te bewijzen, dat hij niet te vergeefs heeft gewaarschuwd, dat de brandblusch-middelen verbetering behoeven?" Dáár, waar de geschiedenis van voor acht jaren zulke droevige lessen gaf, die zoo veel pijnlijke herinneringen hebben nagelaten, gelooven wij, zacht uitgedrukt, te mogen zeggen, dat die vergelijking misplaatst is.

„Maar," zegt de *Variatie* bladz. 23, „de konklusie van Dr. BOSCH is *scheef*. In negen jaren tijds zijn er 300,254 bouws *meer* met padi beplant. Daaraan hechten wij zeer hooge waarde."

Dat zouden *wij* ook doen, indien de *Nederlandsch Indië* slechts had kunnen aantoonen, dat, door dien meerderen aanplant, de bevolking ook in het bezit gekomen is van *meer rijst voor ieder*.

Maar de cijfers wijzen uit, dat er nog twee pCt. minder is, dan toen zij, volgens zijne eigene bekentenis, door gebrek genoodzaakt werden hunne dessa's te verlaten! Zijn uitroep: „arm Java, arme Javanen!" steunt op de feiten en blijft op de waarheid gegrond, ofschoon hij als persiflage werd gebezigd. Al waren er ook 600 duizend bouws in negen jaren meer met padi beplant, en twintig millioen pikols meer geoogst, zonder *meer* rijst bij eene *hoofdelijke verdeeling* op te leveren, beteekent die vermeerdering niets tot verbetering van ieders bekrompen toestand.

Wij hechten daarentegen groote beteekenis aan het feit, in het *Verslag* vermeld, dat er 206,000 bouws onbeplant zijn moeten gelaten worden, waarvan men ruim drie millioen pikols padi had kunnen verkrijgen.

„Nog een woord over het rijstprodukt (bladz. 21). Dr. BOSCH berekent, dat de bevolking per hoofd heeft geoogst $3^{45}/_{100}$ pikols padi. Maar zal eenige zaakkundige aan die uitkomst de kracht toekennen, om te bewijzen wat Dr. BOSCH zoo *gaarne* zou willen *doen gelooven*." Ik heb daarbij geen meer belang dan ieder ander Nederlander, en drong daarom op *eigen onderzoek* en niet op *geloof* aan.

De *Nederlandsch Indië* vervolgt: „Gewis niet. Hij die gelooft, dat de oogst na een gegeven jaar niet meer is dan de officiële staten opgeven, is een vreemdeling in de Javaansche wereld. Het cijfer der landrente hangt af van het rijstgewas, en daarin wordt dat gewas gewoonlijk laag door de hoofden geraamd, inzonderheid sedert dat de vroegere zucht tot overdrijving der landrenten, door de Regering op eene duidelijke wijze is afgekeurd."

De *Nederlandsch Indië* zegt op bladz. 5: „*tirades* en *exclamatiën* behoeft men niet, de *ware* cijfers spreken sterk genoeg!" Dat padicijfer schijnt hem echter nu zóó bijzonder treffend en sprekend te zijn, dat hij alle mogelijke moeite doet, om er door „*tirades*" de konsequentie van te ontgaan. Hij tracht het te ontzenuwen door er groote woorden tegen over te stellen. Ieder is overtuigd, dat de oogst laag geschat wordt, anders zou het er zeer slecht met de Javanen hebben uitgezien, ongeacht de *maïs* en *obi's*, die hun mede in groote hoeveelheid als voedingsmiddelen dienen. Dat toestemmende, zal evenwel de zaakkundige, die geen „vreemdeling in de Javaansche wereld" is, u verzekeren, dat het *immer* zoo geweest is. In 1849, toen de bevolking uit gebrek genoodzaakt werd zijne dessa's te verlaten, evenzeer als vroeger en nu *). Zoodat de verhouding van de *hoeveelheid* padi per gezin, toen even zoo veel meer was dan de aanslag bedroeg, als nu. Het argument verliest dus zijne waarde en is van niet de minste beteekenis.

Gelijk op bladz. 17 met de menschen, doet de *Variatie* op bladz. 18 en 19 het ook met het hoornvee voorkomen, als of ik had betwist, dat daarin eene vermeerdering van ongeveer 700,000 stuks heeft plaats gevonden sedert 1839. Intusschen is ook hier weder het tegendeel de waarheid! Zelfs met cijfers heb ik die *vermeerdering* doen uitkomen. Maar *daarvan* is geene kwestie of sprake. Er wordt beweerd, dat er welvaart, *vooruitgaande welvaart*, op Java heerscht. Om dat te bewijzen is het voorzeker niet genoeg, om staten over te leggen, die een veel hooger zelfs verdubbeld cijfer van graan en hoornvee in 15 of 20 jaren aantoonen. Neen, men moet kunnen bewijzen, dat die verhooging, al is zij nog zoo groot, in *voordeeliger* verhouding staat dan vroeger tot de behoeften van het aantal verbruikers. Alleen dan is er vooruitgang, meer bezit en rijkdom. Kan men dat niet, zoo als blijken zal, dan is het verstandig het stilzwijgen te bewaren, daar de bijna drie bladzijden gevuld met cijfers den lezer slechts in de war kunnen brengen door iets te bewijzen, dat door niemand wordt betwijfeld noch tegengesproken, (namelijk, dat er in 1854 veel meer hoornvee was dan in 1839). In welke verhouding staat die vermeerdering tot het getal zielen en de velden, die er mede bebouwd moeten worden? Dat is de vraag, van wier voldoende beantwoording zal afhangen of er vooruitgaande welvaart is.

*) Men versta ons echter wel; die lage aanslag heeft betrekking op de *hoeveelheid* padi, die geoogst wordt, en niet op den *prijs*, waarnaar de landrente berekend wordt. De prijs (de markt) was in 1849 hoog, evenzoo de som der landrente.

De *Nederlandsch Indië* zegt nu wel: „dat is eene *scheve* voorstelling"; maar ik ben overtuigd dat zij *regt* is, omdat ik geloof — misschien de lezer ook — dat mijne zóó gestelde formule de ware is, en om hare eenvoudigheid en duidelijkheid door ieder dadelijk begrepen wordt. Wanneer ik bijv: aan een schoolknaap de volgende voorstellen geef:

a. In 1846 bezaten tien landlieden twintig paarden, waarmêe zij honderd bunders land moesten bebouwen. In 1854 bezaten 15 landlieden 26 paarden voor 150 bunders land.

b. Tien landbouwers bezaten in 1846 zeven paarden, in 1854 hadden zij er nog zes.

Wanneer waren zij beter in staat hun land te bebouwen?

Wanneer waren zij rijker?

Zijn zij in welvaart vooruitgegaan? Als ik die voorstellen geef, dan is het kind dadelijk met zijn antwoord gereed. Daarom zal de *Neerlandsch Indië* mij wel ten goede houden, dat, ik tegenover zijne menigte cijfers van buffels en runderen, mijne korte eenvoudige formule stel.

Doch vooraf eene schuldbekentenis. Op bladz. 19 merkt de *Variatie* op, „dat ik de bevolking van 1846 gerekend heb, naar den zout-staat, dat is, met uitzondering van de ingezetenen van Batavia, Djokjokarta en Soerakarta, terwijl ik over 1854 de bevolking van geheel het eiland, en dus ongelijke grootheden, ter vergelijking genomen heb." Dat is de waarheid, met uitzondering echter van Batavia, welke residentie, met ruim 260,000 zielen, in het totaal van 1847 = 8,515,000 z. begrepen is. Overigens is de opmerking juist, en met *volkomen regt* doet de *Nederlandsch Indië* mijne — alleen in dit opzigt — scheve konklusie aangaande het hoornvee uitkomen. Daarin heb ik mij vergist, dewijl ik, alleen naar het totaal ziende, er niet op heb gelet, dat de vorstenlanden daarin niet begrepen zijn.

Is het niet jammer, dat de *Nederlandsch Indië* aan den anderen kant ook de waarheid niet erkent, waar mijne vergelijkende cijfers juist zijn? Dat zou veel moeite bespaard hebben.

Ik zal nu mijne fout met de meeste naauwkeurigheid herstellen.

Volgens den zoutstaat waren er in 1846 . . . . 8,515,000 zielen.
plus . . . . 851,000 zielen:
te Djokjokarta en Soerakarta (volgens het officiële naamregister van 1850), dus totaal 9,366,000 zielen. Daarvan moeten de bewoners van de vorsten- en partikuliere landen, en van de residentie Batavia, afgetrokken worden, om de werkelijke bezitters van het hoornvee (op de tabellen van den Minister voorkomenden), te vinden. Zij bedroegen in 1846 ongeveer 7,250,000 zielen.

Laat ons nu tot de verdeeling overgaan.

Aanwezig volgens de tabellen.

1846.	1854
Buffels en runderen 2,041,043 stuks; daarmede zijn bewerkt 1,347,991 bouws met padi = 151 stuks per 1000 bouws.	Buffels en runderen 2,154,516 stuks; daarmede zijn bewerkt 1,648,445 bouws met padi = 131 stuks per 1000 bouws.

Op de vraag: is er vooruitgang? is er *méér* hoornvee voor den landbouw? antwoordt de schoolknaap: neen, er is teruggang met 1/7 à 1000. Boven hebben wij gezien, dat de bevolking op Gouvernements grond, aan het stelsel van gedwongen arbeid onderworpen, bedroeg in

1846.	1854.
7,250,000 zielen, die in het bezit waren van 2,041,043 stuks buffels en runderen = 281 stuks per 1000 zielen.	8,179,682 zielen, die in het bezit waren van 2,154,516 stuks buffels en runderen = 263.

Op de vraag: is er meer rijkdom in vee, en dus vooruitgaande welvaart op te merken? antwoordt de schoolknaap: neen, want de bevolking is sedert 8 jaren ruim 1/18: 1000 *armer* aan hoornvee geworden. Wat nu de *Nederlandsch Indië* zal antwoorden weet ik niet *); doch men ziet, dat, ook na het herstel van mijne fout, het *feit* van *verarming* en teruggang in welvaart onlogenbaar gekonstateerd blijft, al is de hoegrootheid ook bijna de helft verminderd.

Wij vinden hier tevens eene geschikte gelegenheid, om nog met een woord terug te komen op de, door mij aangetoonde, vermindering der bevolking in 1849/50, door de *Variatie* echter ontkend. In 1847—1850 heeft op Java — zoo als bekend is — hongersnood, épidemie en groote sterfte geheerscht, waardoor de koffij niet geoogst kon worden en het bevolkings cijfer *verminderde*. „Neen", zegt de *Nederlandsch Indië* op bladz. 17, „die vermindering is maar *schijn*. Weet Dr. BOSCH dan niet, dat de overstroomingen en slechte oogsten van 1849 velen hebben genoodzaakt, *tijdelijk* (?) hunne woningen te verlaten; dat zij dan dáár op de bevolkingstaten afgeschreven werden, zonder nog ter plaatse, waar zij zich tijdelijk ophielden, op die staten te zijn gebragt?"

Van de slechte oogsten weten wij reeds, dat, bij eene hoofdelijke verdeeling, die van 1854 nog minder voor de konsumtie heeft opgeleverd, en dus nog slechter was, dan die van 1849; het overige ligt misschien aan mijne onwetendheid. Men oordeele! Op bladz. 19 heeft de *Variatie* te regt opgemerkt, dat mijn bevolkingscijfer van 1846 = 8,515,000 zielen verhoogd moest worden met dat der vorsten-landen = 851,000; alzoo was het totaal der bevolking 9,366,000 in 1846. Nu bewijst de *Nederlandsch Indië* op bladz. 17, dat sedert 1850 de bevolking jaarlijks gemiddeld met ruim 162,000 zielen is vooruitgegaan. Vóór 1850 is die toewas zeker zóó groot niet geweest. Als wij ze echter voor 18^45/49 schatten op gemiddeld 140,000 zielen, dan geeft die vermeerdering in 5 jaren 700,000 zielen. Dit getal, geteld bij het aanwezig getal in 1846 van 9,366,000, geeft 10,066,000 zielen, die wij dus op den bevolkingstaat van 1851 moesten vinden. En zie! hij wijst maar 9,570,023 aan. Hoe komt dat? Zouden de veilen, die in 1849 *tijdelijk* hunne woningen heb-

*) Mogt men *sophistisch* willen tegenwerpen, dat het bevolkings-cijfer in 1846 niet officiëel in de verslagen voorkomt? Wel, laat men dan maar aannemen, dat de bevolking in 1846 reeds *zoo sterk was* als in 1849, volgens het Verslag 7,471,517, zielen, op Gouvernements gronden. Dan geeft dat verhoogde bevolkings-cijfer toch nog 273 stuks hoornvee voor 1000 ielen, en dus nog *tien* meer dan in 1854. De teruggang is onbetwistbaar.

ben moeten verlaten, nog altijd zwervende zijn geweest? Maar dan moesten zij althans in 1852, na *drie* jaren zwervens, hier of daar te regt zijn gekomen? Neen, er ontbreken op dien staat van dit jaar nog ongeveer 300,000 menschen. Waar zijn zij gebleven? Gestorven? „Wel neen!" zegt de *Nederlandsch Indië;* en toch zijn zij noch in hunne eigene noch in andere dessa's te vinden! Waar dan? Wanneer gij die dessa's verlaat, dan vindt ge uitgebreide velden, waar het oog getroffen wordt door een tal van bijna bladerlooze, doch mild bloeijende boomen, met prachtige geel witte bloemen, die een doodengeur verspreiden; dat is de kambang kambodja — de grafbloem! Daaronder ziet gij eene menigte houten paaltjes, door de nabestaanden van hen opgerigt, die er begraven liggen. *Zij zijn het*, die „in de noodzakelijkheid kwamen, *tijdelijk* hunne woningen te verlaten." Zij waren door ziekte en honger verzwakt en uitgemergeld, en konden niet weer in hunne woningen terug keeren. Zij rusten dààr *allen*, die op de bevolkingstaat ontbreken en er nergens weer op te voorschijn zullen komen. Mogten zij in den jongsten dag kunnen getuigen, dat het juk zacht en de last ligt is geweest, hun door hunne christelijke meesters opgelegd!

En nu komen wij tot het zoo aanzienlijk *minder* verbruik van zout. Het *feit* kan door de *Nederlandsch Indië* niet betwist of gelogend worden, en om de konsekwentie er van zoo mogelijk weg te *redeneren*, moet hij zich met allerlei ongerijmdheden behelpen. Vooreerst schrijft hij dat toe aan de prijsverhooging in 1851 met 20 procent. Maar hetzelfde had plaats met 25 pCt. in 1840, en wat was daarvan het gevolg?

In	1840	verkocht	18557	kojans
„	1841	„	17954	„
„	1842	„	18705	„
„	1843	„	19963	„

Men ziet, dat, in het eerste jaar 1841, de invloed van de prijsverhooging merkbaar was door een verminderd debiet van slechts 603 kojans. In het tweede jaar overtrof dat debiet reeds het jaar waarin het besluit tot verhooging van 25 pCt. was genomen, en het derde jaar was de konsumtie reeds weder zoo zeer toegenomen, dat de verkochte hoeveelheid zout het jaar 1840 (voor de verhooging) met 1406 kojan's = 5,272,500 ponden overtrof.

Laat ons nu zien, of de verhooging in 1851 gelijke uitkomsten heeft gehad.

1851	verkocht	18,594	kojan's, dus iets meer dan in	1840
1852	„	17,738	minder dan in	1841
1853	„	18,552	„ „ „	1842
1854	„	18,409	veel minder dan in . . .	1843

Men ziet, dat ook hier van de verhoogde belasting een verminderd debiet van 856 kojan's, = 25 pCt. *meer* dan in 1841, het gevolg is geweest. Doch in plaats, dat ook nu, na 3 jaren, de konsumtie met ruim 5 millioen ponden zou zijn *vermeerderd*, merkt men integendeel eene *vermindering* op in 1854 met het jaar 1851, vóór de verhooging van den zout-

prijs, = 185 kojan's, niettegenstaande het getal konsumenten ruim 800,000 grooter is geworden. Men ziet al weder, dat de *Nederlandsch Indië* met zijn *eigen* argument geslagen is.

De tweede ongerijmdheid is: „De Javaan maakt klandestien zout (bladz. 24), en de middelen tot handhaving van het verbod, zoo dat al in een strengen zin mogelijk ware, zijn *even nietig*, als de gelegenheden tot overtreding menigvuldig zijn, waartegen niet voldoende te waken is, evenmin als tegen den aanvoer uit de zoogenaamde vorstenlanden, waar het verbod op den aanmaak van zout niet bestaat. Men kan klandestine zoutmakerijen op groote schaal beletten, maar kleine niet." Deze redenering strekt om te bewijzen, dat de inlander werkelijk meer zout gebruikt, dan hij van het monopolie koopt. Wij hebben dat in 1851 reeds toegestemd. Ware het niet zoo, dan zouden de Javanen, bij eene hoeveelheid van slechts zes pond in het jaar per hoofd, ook al te veel te lijden hebben. Doch wat bewijst die redenering tegen het *feit*, dat zij zich sedert 1846 met 25 pCt. *minder gekocht* zout van het monopolie moeten behelpen? Was toen de klandestine aanmaak *minder* dan in 1854? Is de surveillance daarop thans minder dan *toen*, zoo verzaken de ambtenaren hun pligt, aangezien de gelegenheden tot fraude toen dezelfde waren, doch minder bekend dan thans, nu wij al meer en meer indringen in het land en in het bedrijf van den Javaan? Eindelijk, bewijst de ondervinding, dat de fiskus, naar mate hij langer de heffing van belastingen surveilleert en meer bekend wordt met de middelen en gelegenheden van ontduiking, toegeefelijker wordt omtrent de inning dier belasting, ten nadeele van 's lands inkomsten? Kon de *Nederlandsch Indië* deze vragen toestemmen en werkelijk aantoonen, dat dien ten gevolge *nu* 25 pCt. *meer* klandestien zout gemaakt wordt, dan in 1846, zoo zou dat toch nog niet anders bewijzen, dan dat de bevolking, door *armoede* gedrongen, onzedelijker wordt en dus meer dan vroeger toevlugt neemt tot ongeoorloofde middelen, om in hare dringende behoefte te voorzien. En hiermede ligt ook dit argument van de *Nederlandsch Indië* in het water.

De derde ongerijmdheid is het volgende. Op bladz. 25, leest men: „Reeds twintig jaren geleden schreef een ervaren ambtenaar omtrent de residentie Pasoeroean: Het zou gemakkelijk vallen hier zout te bekomen. *In den droogen tijd ziet het strand geheel wit*, en de inlander zou de aarde nevens zijne woning slechts hebben op te nemen, dat te doen koken, het water bezinken en het overgeschoten water aan de zon bloot te stellen, om spoedig goed zout te erlangen. Het zouten van visch en eijeren (te Gratti) geschiedt dan ook geenzins met zuiver zout, maar met *padak*, de grondaarde van de vischvijvers. Dit komt *goedkooper* uit en is *beter*, daar het zout te sterk is (?). Men behoeft de kleine vischjes slechts over die aarde te wentelen en ze dan te laten droogen, om ze te zouten."

Ziedaar wat de *Nederlandsch Indië* aanvoert ter bevestiging van zijn betoog, hoe gemakkelijk de klandestine aanmaak van zout in het algemeen maar bovenal in de residentie Pasoeroean kan plaats hebben. Daar

— dit moet immers de noodzakelijke konklusie zijn — zal dus al zeer *weinig* zout van den monopolist gekocht worden; men behoeft er slechts de aarde voor zijne woning op te nemen, om zout te hebben; men koopt het er zelfs niet voor het zouten van eijeren en visch; het monopolie moet er genoegzaam niets opbrengen! Maar helaas! de *Nederlandsch Indië* is dan al zeer ongelukkig! de feiten bewijzen ook weder juist het tegendeel. Zij bewijzen dat zijn gansche betoog ongerijmd is. Immers in Pasoeroean werd juist méér zout verbruikt dan elders. De zoutstaat toont aan, dat het verbruik daar jaarlijks *toeneemt*, terwijl het op geheel Java *vermindert*.

1842	verkocht	687	kojan's	zout
1843	"	757	"	"
1844	"	747	"	"
1845	"	921	"	"
1846	"	896	"	"
1847	"	768	"	"
1848	"	920	"	de bevolking bedroeg er toen 331,981

zielen, die 920 kojan's kochten = 3,450,000, pond = $10^1/_3$ pond per hoofd.

In 1848 was het gemiddeld verbruik van zout over geheel Java nog 8 pond, en in Pasoeroean, waar men slechts de visch in de aarde behoeft te wentelen, om ze te zouten, gebruikte men evenwel ruim 10 pond zout per hoofd. De oorzaak ligt voor de hand; zij is eenvoudig te zoeken in de welvaart en ruimere verdiensten bij de kultures in deze provincie. Om dat te bewijzen zullen wij, bij het ontbreken van een gespecificeerden zoutstaat over 1854, dien van 1848 ter vergelijking met de verdiensten nemen *).

Verdiensten bij de kultures in 1854 *gemiddeld per gezin.*

In Pasoeroean	bij	de	koffij	ƒ 70	bij	de	suiker	ƒ 34	gemid.	ƒ 52	verbruik	van	zout	$10^1/_3$ pond.
" Cheribon	"	"	"	18	"	"	"	25	"	$21^1/_2$	"	"	"	$5^1/_2$ "
" Japara	"	"	"	9	"	"	"	23	"	16	"	"	"	$5^1/_3$ "
" Rembang	"	"	"	5	"	"	"	16	"	$11^1/_2$	"	"	"	4 "

Wordt het u niet duidelijk, dat het ruimer of geringer verbruik van zout in direkte verhouding staat tot de verdiensten bij de kultures, al weet ook ieder, dat de inlander buitendien nog een aantal bronnen van bestaan en verdiensten bezit. Ik heb dat althans bij mijne lezers verondersteld, en ben dus niet, zoo als de *Nederlandsch Indië* bladz. 5 zegt, „*blijkbaar* van de onderstelling uitgegaan, dat de Javaan over het algemeen geen andere bestaanmiddelen heeft dan zijn rijst en kultuurgelden." Het zou *te veel* en dus niets bewijzen, als ik had willen zeggen: de Javaan komt 30 pCt. padi te kort, en houdt van zijne verdiensten slechts *twee* cents per dag voor zijn gezin ter vertering over; *daarvan moet hij leven!*

Zulk eene dwaasheid moest de *Nederlandsch Indië* zijnen tegenstanders, dunkt mij, niet toedichten; dat vindt geen ingang of geloof.

---

*) Mogt de *Nederlandsch Indië* hierop de juiste aanmerking willen maken, dat hier weder ongelijke termen, namelijk de verdiensten van 1854 met het zout-verbruik van 1848, worden gebezigd, dan verzoeken wij hem ons te willen inlichten, of het verbruik te Pasoeroean in dat jaar welligt aanmerkelijk minder en in de drie overige residentiën méér is geweest, ten einde onze apologie te maken.

De *Nederlandsch Indië* wenscht van mij te weten, „wat de wetenschap leert over de behoefte aan zout voor den tropischen mensch, vergeleken met de behoefte van den bewoner der gematigde luchtstreken?" Maar ik vraag: waartoe zou dat, bij deze gelegenheid, dienen? 't Is toch eene, van alle zijden bewezene, waarheid, dat de Javanen vroeger (in 1840 reeds 18,557 kojan's, in 1854 slechts 18,409 kojan's door ongeveer twee millioen konsumenten meer) zoo veel meer zout gebruikten, toen zij het iets ruimer hadden dan thans. Dat zal *toen* toch wel nagenoeg de maatstaf hunner behoefte zijn geweest; tenzij men mogt willen beweren, dat de bevolking *toen* zooveel meer zout kocht, om het weg te werpen, alleen ten einde den *fiskus* plaisir te doen! Hoe het komt dat de Javanen, bij zoo veel minder zout-gebruik, niet uitsterven, maar in tegendeel zeer vermenigvuldigen? Wij weten het niet, maar wij stellen er tegenover het *feit*, dat *vóór* 1846 in Ierland, en thans nog in Nederland, zoo veel honderd duizend menschen van aardappelen en niets anders leven, en evenzeer vermenigvuldigen, ofschoon de wetenschap leert dat de mensch, om *krachtig* te ontwikkelen, te arbeiden en voort te teelen, eene hoeveelheid voedende bestanddeelen behoeft, die in vleesch en brood voorhanden doch alleen in aardappelen niet te vinden zijn. Maar welk geslacht kunnen die behoeftige, uitgemergelde ongelukkigen voortbrengen? En wat wordt er van hen bij misgewas, épidemische ziekten of andere kalamiteiten? Dat hebben Java en Ierland geleerd.

De *Nederlandsch Indië* wil mij niet volgen „waar ik Pakalongan tot onderwerp mijner kritische beschouwingen heb uitgekipt." Dat doet mij leed, omdat den lezer daardoor eenigzins de maatstaf van vertrouwen in de hand zou zijn gegeven, omtrent „de waarde of liever *de onwaarde* van inhoud en strekking van mijn geschrijf" (bladz. 9). Bedrieg ik mij niet, dan zal het toch wel voor menigeen van eenige beteekenis wezen, dat ik *alhier*, in de maand April l.l., uit de ministeriële verslagen cijferende, *aantoon en bewijs*, dat de toestand dier bevolking (in Pakalongan) reeds in 1854 hoogst armoedig en ellendig moest zijn.

Na die aantooning op bladz. 383 van het *Tijdschrift*, stelde ik de vraag: Moesten die 42,000 menschen, in 1854 bij de indigo-kultuur ingedeeld, en daarbij slechts *f* 4,43 = 3,69 zilver = 1 cent daags per gezin, in het jaar verdienden, niet in ellende en gebrek vergaan? *).

Maar de Regering scheen daarvan niets te vermoeden. En nu 5 en 6 maanden later komen de partikuliere — ja, ook de officiële — berigten, en vermelden, dat werkelijk de „sedert jaren verarmde bevolking" in die residentie verhongert! Dat is geene „exklamatie", maar helaas! een feit!

---

*) Hoe ongegrond en onwaar de doorgaande beschuldiging van de *Nederlandsch Indië* is, dat ik de verdiensten der bevolking *te laag* zou hebben berekend, kan ook hier weer bewezen worden. In Pakalongan zijn in 1854 door 8327 huisgezinnen 982 bouws met indigo beplant, waarvoor betaald werd *f* 36,294, minus *f* 22,222 aan landrente voor die 982 bouws. Er blijft dus zuiver aan verdiensten over *f* 14,072 k., te verdeelen door 8,327 huisgezinnen. Dit geeft *f* 1,87½ zilver als verdiensten voor één gezin in het jaar; terwijl ik hun, blads. 383 van het *Tijdschrift*, toch *f* 3,69 z. heb toegerekend, dat is 2½ maal *meer* dan zij werkelijk hebben genoten.

Zal de *Nederlandsch Indië* nu niet moeten toestemmen, dat mijn opstel *Over de welvaart der Javanen* hier en daar, al was het maar op dit ééne punt, eenige waarde heeft en wenken bevat, die eenige behartiging verdienen?

En nu zijn wij genaderd, bladz. 26, tot de konklusiën. Wij zullen die van de *Nederlandsch Indië*, op eene andere wijze gedrukt, aan de mijne vooraf doen gaan.

a. De Nederlandsch Indië konkludeert: Dat de koffijoogst, in het tijdvak 1851—1854 vergeleken met het tijdvak 1847—1850, met 650.694 pikols vermeerderd is.

Dit resultaat was alleen mogelijk door eene geheel willekeurige vergelijking, met *die* ongelukkige jaren, waarin de Javanen, door epidemische ziekten geteisterd, bij duizenden stierven; daardoor moest de koffij aan de boomen verrotten! Bovendien bewijst het niets tegen de uitkomst, verkregen bij vergelijking van het zesjarig tijdvak, door den Minister gegeven, met een gelijk tijdvak — zoo als het behoort — dat daaraan sluit en een nadeel voor de laatste zes jaren oplevert van 27,000 pikols, zoodat er geen vooruitgang maar wel teruggang in de koffij-produktie is. En zoo men de vier jaren $18^{51}/_{54}$, door de *Nederlandsch Indië* aangewezen, ten bewijze dat er zooveel meer koffij wordt geproduceerd, vergelijkt met de vroegere vier jaren $18^{41}/_{44}$, heeft men gezien, dat er toen 129,090 pikols koffij meer zijn geoogst, en bijna 9 millioen guldens meer door de bevolking bij die kultuur is verdiend, dan in de jaren waarop de *Nederlandsch Indië* zich zoo triumpherende verheft.

b. Dat de suiker-oogst in de zes laatste jaren, vergeleken met de zes voorafgaande, is vermeerderd met 1,642,576 pikols, en dat de produktie per bouw in tien jaren is toegenomen met 20 pCt., onverminderd eene nog veel grootere verbetering in hoedanigheid.

Dat de suiker-*bereiding* in het laatste zesjarig tijdvak gemiddeld 273,762 pikols in 't jaar meer dan vroeger heeft opgeleverd, als uitkomst van den arbeid van 80,000 zielen *meer* en 4,000 bouws grooteren aanplant, heb ik reeds op bladz. 401 van het *Tijdschrift* aangetoond. Dat er 20 pCt. meer per bouw dan vroeger is verkregen, heb ik daar gezegd, gelijk mede, dat dit hoofdzakelijk aan de nijverheid, het kapitaal, de betere machineriën en kooktoestellen van den ondernemer, en dus aan den Europeaan en geenzins, of althans maar voor een zeer klein deel, aan den inlander en zijne verbeterde kultuur is toe te schrijven, en dus weinig of niets bewijst ten voordeele van het stelsel van gedwongen *kultuur*, terwijl de zeer wezenlijke verbetering van het produkt alleen toekomt aan de meerder opgedane ondervinding en kennis van den Europeschen fabrikant.

c. Dat de tabaks-kultuur, ofschoon in het algemeen verminderd, echter is verbeterd van $6^{80}/_{100}$ tot 9 pikols per bouw.

De hier aangevoerde verbetering is alleen kunnen verkregen worden, door het *„uitkippen"* van één ongunstig jaar, en dat te stellen tegenover een gunstig jaar, aangezien uit het ministeriëel *Verslag* blijkt, dat reeds 10 jaren vroeger 1844 de bouw 9 pikols tabak opleverde. Toen zijn er 2711 bouws met tabak beplant en daarvan geoogst 24,300 pikols = 8,943 per

bouw; zoodat de geheele verbetering, waarop zoo geroemd wordt, zich oplost in nog geen 5 pond meer tabak per bouw. Wij spreken hier van de hoeveelheid en niet van de kwaliteit.

d. Dat de voor de Gouvernements *kultures* aangewezene huisgezinnen *gemiddeld* hebben genoten niet *f* 11,10 maar *f* 24, en dat daarvoor niet meerdere leden van het gezin, bijkans het geheele jaar, maar, behoudens enkele uitzonderingen, slechts *één* gedurende 52 of 96 dagen in het jaar moet arbeiden.

De voor de Gouvernements-*kultures* aangewezen huisgezinnen hebben gemiddeld in 18$^{53}/_{54}$ genoten, *niet* *f* 24, maar slechts *f* 11,78, en, na aftrek der belasting, niet meer overgehouden dan *f* 5,68 of ruim $1^{1}/_{2}$ cents per gezin van 5 zielen, te verteren per dag. [Ieder belangstellend twijfelaar zal zich daarvan *volkomen* kunnen overtuigen door de ministeriële *Verslagen*, waarin hij de juistheid mijner cijfers bevestigd zal vinden. Voor die som van *f* 11.78 moet de werkpligtige, *niet* 52 of 96, maar ongeveer 200 dagen arbeiden. Dit blijkt onder anderen bij de tabaks-kultuur, waarbij 8 gezinnen per bouw zijn ingedeeld. Met vrijwillige arbeiders bewerkt worden hiervoor 1,166 dagen per bouw vereischt, die dus zeker voor de *gedwongen* kultuur, zeer gunstig genomen, minstens met $^{1}/_{4}$ verhoogd moeten worden, en dus 1554 werkdagen = 194 per gezin (zie hieromtrent bladz. 122 van het *Verslag* 1854). Bij de indigokultuur is het veel ongunstiger; vermits daarbij in den regel slechts ruim vijf gezinnen zijn ingedeeld, waarbij zij bijna geen vrije dagen hebben.

De *Nederlandsch Indië* is tot de „scheve" konklusie van *f* 24 verdienste per gezin gekomen, doordien hij de groote fout heeft begaan, van de totale som *f* 22,000,000 koper, die mede door de honderd duizende arbeiders bij de *fabrikatie* van suiker, indigo enz., voor het verpakken, vervoeren der produkten enz. verdiend zijn, alleen te verdeelen onder de ruim 763,000 gezinnen, bij de *kultures* ingedeeld, die de grondstof leveren, ten gevolge waarvan al die anderen geheel *om niet* zouden gearbeid hebben.

e. Dat de inlandsche bevolking van Java van 1849 tot 1854 is vermeerderd met bijna een millioen zielen.

Dit is gewis een gelukkig *feit*, maar zeer noodlottig voor de *Nederlandsch Indië*, want het werpt al zijne redeneringen omver; vermits juist daardoor, bij eene hoofdelijke verdeeling, alle uitkomsten ongunstig worden en in *zijn* nadeel uitvallen.

f. Dat het getal buffels en runderen in gelijke mate is toegenomen, en wel van 1,550,742 in 1839 tot 2,154,516 in 1854, zijnde eene vermeerdering van 603,774 stuks.

Deze nummerieke vermeerdering is door niemand betwist noch betwijfeld; maar uit de ministeriële Verslagen blijkt, dat er voorhanden waren

in 1846

151 stuks buffels en runderen per 1000 bouws met padi beplant

281 „ „ „ „ „ 1000 zielen

in 1854

131 stuks buffels en runderen per 1000 bouws met padi beplant

263 stuks buffels en runderen per 1000 zielen
aldus eene *verarming* in rede van 151 : 131 voor den landbouw per 1000 bouws, en van 281 : 263 voor het zielental per 1000.

g. Dat in 1846 met padi werden beplant 1,347,991 bouws en in 1854 1,648,245 bouws, zijnde eene vermeerdering van 23 pCt.

Uit de Ministeriele Verslagen blijkt, dat in $18^{53}/_{54}$ zijn geoogst gemiddeld 27,782,357 pikols padi = 17 pikols per gezin; dat in 1848/49 zijn geoogst 25,860,482 pikols padi = 17,30 pikols per gezin — dus 0,30 pikols meer — waarbij de bevolking, zoo als bekend is, verhongerde; terwijl in 1854 ruim 200,000 bouws sawah's onbeplant zijn gebleven, waarvan zij ruim $3^1/_2$ millioen pikols padi zouden hebben kunnen oogsten.

h. Dat de produktie van rijst bedroeg in 1829 — 17,017,777 en in 1854 — 28,259,152 pik.

En die vermeerderde produktie had plaats bij eene vermeerdering van ruim *vier* millioen konsumenten.

i. Dat de landrente, in stede van verhoogd te zijn geworden in evenredigheid tot de meerdere produktie, des ondanks, werd verminderd met *f* 2,500,000.

Eene meer afdoende bevestiging van den druk, waaronder de Javanen in 1846—1850 gebukt gingen en uitgeput geraakten, kan er niet geleverd worden, dan juist hetgeen de *Variatie* ten opzigte van de landrente heeft aangewezen. Immers een van beiden is waar: was de belasting vroeger billijk, en evenredig aan de inkomsten en verdiensten? heeft de inlander ze toen ongehinderd kunnen dragen? dan mag men ze thans niet met twee en een half millioen verminderen, zonder op eene ongeoorloofde wijze de schatkist van een zoo aanzienlijk deel van zijne wettige inkomsten te berooven, nu men beweert — en dus overtuigd moet zijn — dat er vooruitgang en welvaart is?

j. Dat Dr. BOSCH zelf erkent, dat de Javaan uit verschillenden hoofde jaarlijks is ontlast met *f* 10.000.000.

Wij houden het voor zeker, dat de Javanen geen zwaarder lasten kunnen torschen, zonder in eene herhaling te vallen van hetgeen voor acht jaren is gebeurd. Daarom beschouw ik die ontlasting als eene gebiedende noodzakelijkheid. Dit is bij mij innige overtuiging en is mij niet „ontvallen", zoo als gij (bladz. 21) niet schroomt te zeggen. Hem, die de waarheid voorstaat, *kan* niets „ontvallen", wat met haar in tegenspraak is; hij huldigt haar waar hij ze aantreft, ook bij zijne tegenstanders.

k. Dat de hooge prijs, welke het debiet van het zout-monopolie in den weg stond, weder tot het vorig bedrag is teruggebragt.

Indien daarvan het gevolg mogt zijn — zoo als ik wensch — dat de Javanen in het vorige of in *dit* jaar, 25,000 kojans zout, dat is ongeveer 9 pond per hoofd, zoo als in 1846, van het monopolie gekocht hebben, dan zal ik ongevergd op de nadrukkelijkste wijze erkennen, „dat ik niets „(bladz. 27) dan zwartgallige beschouwingen heb uitgebroeid", en dat gij volkomen geregtigd zijt geweest, tot uwe zinspeling op bladz. 28.

Ziedaar de waarachtige (?) en onopgesmukte toestand geschetst, buiten den invloed van hypochondrische droomerijen. Twijfelt iemand nog, hij onderzoeke zelf en late zich niet door schoonschijnende woorden, door drogredenen en scheve voorstellingen, misleiden. Hij vergelijke *onze* refutatie met het artikel van Dr. BOSCH en zal dan spoedig zien, aan welke zijde waarheid en gematigdheid is: hij zal dan weten, aan wien zijn vertrouwen te schenken, aan wien het te onthouden.

Ziedaar u den toestand der Javanen geschetst, zoo als die in de Ministeriële Verslagen voorkomt, buiten den invloed van haat, hartstogt of *insinuatie*. Twijfelt iemand nog, hij onderzoeke zelf, en late zich niet misleiden door de verguizing, hoon en smaad, waarmede men ons poogt te bekladden. Hij vergelijke *onze* toelichting op de refutatie van de *Nederlandsch Indië*, met *het Verslag* van den Minister over 1854; dan zal hij spoedig zien, aan welke zijde waarheid en gematigdheid is; dan zal hij weten, aan wien zijn vertrouwen te schenken, aan wien het te onthouden.

Ten slotte zegt de *Nederlandsch Indië* bladz. 27 nog een woord, met het oog op den schrijver, (Dr. BOSCH), dien hij meent te hebben weerlegd. En dan zinspeelt dat blad (bl. 28) op *Meerenberg* en *Pentonville*. Wat zou ik daarop kunnen antwoorden, zonder mij met *hem gelijk* te stellen, die zoo iets schreef, achter het schild van *anonimiteit?*

Maar wel uiterst zwak moet de zaak zijn, die zulke wapenen ter verdediging behoeft, om zijne tegenstanders te weerleggen.

Mijn opstel over *De Welvaart der Javanen* moet die verdedigers wel diep in het hart hebben getroffen, dat men zich in felle verbittering *zoover* heeft kunnen vergeten.

VELP,
November 1857.

Dr. W. BOSCH.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De Eerste September 1857. Regeling van het Muntwezen in Nederlandsch Indië, door H. J. LION. Batavia 1857.

Het boekske, dat wij hier aankondigen, is een zeer belangrijk geschrift over eene hoogst gewigtige aangelegenheid. Het herstel van het muntwezen in Nederlandsch Indië is overgelaten aan het beleid, de voorzigtigheid en de aktiviteit der regering, nadat eerst de wetgevende magt de grondslagen, waarop dat herstel zal worden gebouwd, heeft vastgesteld en de noodige sommen tot dekking der uitgaven toegestaan. Maar de wijze, waarop zij deze taak volbrengt, is zóó verkeerd, dat de eerste September 1857, de dag waarop de inwisseling der oude koperen munt moest zijn afgeloopen, is aangebroken, en nog geen der voorschriften van de wet is vervuld. Ondertusschen wordt de behoefte van regeling elken dag dringerder. Wij behoeven dit niet aan te wijzen, nadat wij, in eene vorige aflevering, onze denkbeelden daaromtrent hebben uiteengezet.

De heer H. J. LION, die zich door zoo menig geschrift, als een scherpzinnig man van groote talenten, van veelzijdige kennis en liberale begrippen heeft leeren kennen, en aan wien onze Indisch broeders, door den moed en de bekwaamheid waarmede hij voor hunne belangen ijvert, groote verpligtingen hebben, plaatste eenige artikelen over dit onderwerp in een der dagbladen, die op Java uitkomen. 't Zijn die artikelen welke, bijeenverzameld tot eene brochure, thans voor ons liggen. Wij behoeven ze noch aan onze Nederlandsche, noch aan onze Indische lezers breedvoerig voor te stellen; zij kennen ze, want ze zijn, zoowel daar als hier, door de periodieke pers algemeen verspreid, en zij zullen deze brochure als een zeer verdienstelijk werk van den heer LION waarderen.

Zoo dacht er, tot ons genoegen, ook de kommissie van rapporteurs over, in haar *voorloopig verslag* op het ontwerp van wet tot verdere regeling van het muntwezen in Nederlandsch Indië. Immers, nadat zij, geheel in onzen geest, de meening van een aantal leden der Kamer had uiteengezet over de noodzakelijkheid van met spoed en zoo veel mogelijk op eens de vervanging der oude slechte munt door goede te doen plaats hebben, vervolgt zij aldus:

„De kommissie van rapporteurs ziet zich gedrongen hierbij te voegen, dat het ook aan haar, na eene opzettelijke overweging der zaak, hoogst wenschelijk en noodzakelijk voorkomt, dat de inwisseling van het oude

kopergeld *zoo spoedig mogelijk*, en vooral op eens plaats hebbe. Zij gelooft, dat dit doel te bereiken is door inwisseling van al de Indische duiten op een bepaald, weinig verwijderd tijdstip, en door wederuitgifte daarvan, na afloop der inwisseling, tegen eene waarde, nagenoeg overeenkomende met die van de nieuwe koperen pasmunt; in dien zin, dat voor elke 120 duiten een zilveren gulden gegeven wierd en de duiten uitgegeven wierden als halve cents. Het denkbeeld van zoodanigen maatregel is niet nieuw; het werd vroeger, ook in 1848, geopperd; maar bij het geschrift van den heer LION, getiteld: *De eerste September* 1857, is daarop op nieuw de aandacht gevestigd. Het komt der kommissie voor, dat langs dien weg, zonder verder uitstel, aan de muntverwarring in Nederlandsch Indië, uit de circulatie der koperen duiten geboren, en aan het gevaar, dat de in te wisselen hoeveelheid door invoer ter sluiks van nagemaakte duiten toeneme, een einde te maken is. Naar haar inzien zijn de geldelijke middelen, thans in Indië voorhanden, ruim genoegzaam om de inwisseling te volbrengen. Mogt het onmogelijk worden bevonden, op elke plaats van inwisseling het vereischte bedrag aan zilver of nieuwe koperen pasmunt bijeen te brengen, er zou voor die inwisseling met vrucht, voorloopig en tijdelijk, van de ingetrokken recepissen gebruik kunnen worden gemaakt. De kommissie ontveinst zich niet, dat de operatie iets minder voordeelig voor den staat zal zijn dan de maatregelen, die de regering nemen wil; maar zij gelooft, dat dit nadeel ruim wordt opgewogen door het dadelijk bereiken van het voorgestelde doel en door het afwenden der groote schade, aan een steeds dreigend gevaar verbonden."

Wij verheugen ons, dat het denkbeeld van den heer LION bijval heeft gevonden. 't Verwondert ons niet, want het is even eenvoudig als geheel gegrond op de lessen van de wetenschap en de ervaring. Indien de Minister van Koloniën er zich mede vereenigt, en daaraan valt bijna niet te twijfelen, dan zullen wij weldra uit den gevaarlijken toestand, waarin het muntwezen in Indië verkeert, gered zijn.

Varia.

Wij ontvingen dezer dagen den volgenden brief van Java, en voldoen gaarne aan het verlangen, om dien in ons Tijdschrift op te nemen.

„In uw geacht Tijdschrift is voor eenigen tijd veel gesproken over de benoeming van ambtenaren in Oost-Indië, die niet aan de Koninklijke Akademie te Delft hunne opleiding hadden genoten, en met name over het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1853 n°. 121, waarbij de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië gemagtigd wordt, om, *behoudens de stipte vervulling der voorwaarden*, gesteld bij Gouvernements besluit van 18 Mei 1853, n°. 2, zestien personen te beschouwen als bezittende het radikaal van ambtenaar der 2e klasse (zie Naamregister voor 1856 bladz. 169 en 170).

„Na aan deze voorwaarden *schijnbaar* te hebben voldaan, zijn de genoemde personen, bij besluiten van den Gouverneur-Generaal van 21 Augustus 1854 n°. 1, van 13 September 1854 n°. 3 en van 11 October 1854 n°. 5, met het radikaal van ambtenaar der 2e klasse begiftigd.

„Zonder op nieuw uittewijden over het onregelmatige van dergelijke benoemingen, zal ik mij slechts bepalen tot de bekendstelling van hetgeen daarop is gevolgd, overtuigd als ik ben van uwe belangstelling in alles wat Nederlandsch Indië betreft.

„Bij Koninklijk besluit van 19 November 1853 n°. 5, zijn, na afgelegd examen aan de Koninklijke Akademie te Delft, benoemd tot ambtenaren der 1e klasse onder anderen Mr. B. J. VAN DIJK en Jhr. Mr. W. O. E. VAN NISPEN, en tot ambtenaren der 2e klasse de heeren ADEMA, BEIJERINCK, VAN LIMBURG BROUWER, CANNE, LE CLERCQ, DISSAUVAGE, VAN ES, DE GRAAFF, JEEKEL, DE LANGE, VAN MARLE en MOGGE PAUS.

„Nu had toch billijker wijze verwacht mogen worden, dat de veertien, van de Akademie te Delft afkomstige ambtenaren in ancienniteit gesteld zouden worden boven de in Indië in dat zelfde jaar *voorloopig* benoemden (immers hunne benoeming zou volgen, wanneer door hen aan de gestelde voorwaarden voldaan was). Te meer kon men dit verwachten bij de lezing van art. 1, 2de alinea en art. 10 van het Koninklijk besluit van 6 December 1842 n°. 59.

„Niettegenstaande de groote opofferingen van tijd en geld, welke aan het bezoeken der Delftsche akademie verbonden zijn, en ofschoon dit laatste als eene conditio sine qua non tot het verkrijgen van het radikaal is beschouwd, zijn evenwel de van daar afkomstige ambtenaren in acienniteit beneden de in Indië benoemden gesteld.

„Ik behoef u de teleurstelling niet te schetsen van die allen, te meer als men daarbij in aanmerking neemt, dat een groot aantal der in Indië benoem-

den wel de Delftsche Akademie heeft bezocht, doch na een korter of langer verblijf onverrigter zake is verdwenen, ja zelfs, dat door één het examen is afgelegd, doch met het ongelukkig resultaat van afgewezen te worden.

„Door velen van de van Delft afkomstige ambtenaren is dan ook, juist een jaar geleden, gerekwestreerd aan den Gouverneur-Generaal tot het terug erlangen van de hun billijk toekomende anciënniteit, met bekendstelling hunner grieven en van de gronden, waarop dat verzoek gedaan werd. Tot heden echter, September 1857, is nog geen antwoord op dat verzoekschrift ontvangen, en worden de belanghebbenden in de fataalste onzekerheid gehouden.

„Mag men de geruchten gelooven, dan zouden die rekwesten zijn opgezonden aan den Minister van Koloniën. Daarop zoude met de mail van Januarij of Februarij 1857 een ministeriëel besluit ontvangen zijn, waarbij de van Delft afkomstige ambtenaren in anciënniteit boven de hier benoemden zouden geplaatst worden. Met dit besluit schijnt echter de raad van Indië zich niet te hebben kunnen vereenigen; immers het ministeriëel besluit zoude, voorzien van aanmerkingen en bedenkingen, weder naar 's Gravenhage teruggezonden zijn. Blijkbaar had men dus in Indië eene andere oplossing van het vraagstuk door den Minister verwacht.

„Thans zoude, volgens de geruchten, aan dezen wensch gehoor zijn gegeven, en het ministeriëel besluit, waarbij het onregt hersteld werd, zoude weder zijn ingetrokken. Zoo zou de zaak blijven gelijk zij was. Voorzeker, de gemakkelijkste manier!

„Ook van dit besluit is aan de adressanten tot heden geen kennis gegeven, zoodat het sedert een jaar slechts bij geruchten blijft. Hoe lang zal dat nog duren?

„Iedereen zal beseffen, dat dusdanige onregtvaardigheden, aan korteling in dienst getreden ambtenaren gepleegd, niet anders dan nadeelig voor de belangen van het Gouvernement kunnen werken, en het vertrouwen in zulk een bestuur daardoor zeer wordt geschokt."

Men is genoegzaam algemeen van oordeel, dat de tarieven van in- en uitgaande regten in Nederlandsch Indië aan eene herziening behooren onderworpen te worden. Maar wat bovenal en in de eerste plaats vereischt wordt, is het afschaffen van het met alle oekonomische wetten strijdige stelsel, om in- en uitgaande regten te heffen van goederen, die van de eene plaats in Nederlandsch Indië naar de andere worden vervoerd. Nu veroorlooven wij ons de volgende vraag.

Kan men, in afwachting der nieuwe tarieven van in- en uitvoer, die zich vooreerst nog wel eenigen tijd zullen laten wachten, de industrie der Javanen niet vrij maken van een last, die er ten minste niet op behoorde te drukken? In spijt van de hooge belasting, die op de grondstof (de matière première) in den vorm van inkomende regten drukt, bij voorbeeld op huiden, koper, ijzer, enz. moet van al de goederen, op Java vervaardigd, bij voorbeeld schoenen, zadelwerk, rottan-werk, koperen en metalen

vaatwerk, kortom van alle voortbrengselen der Javaansche industrie, 2 pCt. der waarde en 5 pCt. additioneel, voor *nooit daar te stellen* havenwerken, betaald worden aan uitgaande regten, wanneer die goederen naar andere plaatsen van Nederlandsch Indië, bij voorbeeld naar Palembang, Padang of elders, uitgevoerd worden.

Is het niet noodzakelijk, dat zulk een hybridisch stelsel ten spoedigste worde verlaten? Is het wel noodig, dat men met die afschaffing wachte, tot dat de tariven van in- uit- en doorvoer worden vastgesteld door de wet, in gevolge art. 129 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië? Immers dergelijke regten vallen noch onder den invoer, noch onder den uitvoer, noch onder den doorvoer. Zij zijn tolliniën binnen het grondgebied zelf, die ten spoedigste behooren te verdwijnen.

Men herinnert zich waarschijnlijk eene kurieuse diskussie in de Tweede Kamer over de vraag: wat de Gouverneur-Generaal zal doen, als op 1 September 1857 de termijn, voor de inwisseling der recepissen bij de wet bepaald, verstreken zou zijn, zonder dat aan die inwisseling gevolg was gegeven, noch de termijn *bij de wet* verlengd was.

De Minister van Koloniën meende, dat onder de talrijke artikelen van het regeringsreglement er wel *één* zou zijn, dat den Gouverneur-Generaal uit deze moeijelijkheid zou redden; en de heer BAUD las de helft van art. 21 voor, zonder er op te letten, dat de volgende helft juist de moeijelijkheid te grooter maakte.

't Schijnt echter, dat de Gouverneur-Generaal met de zaak nog al verlegen is, want men was, volgens de laatste berigten uit Indië, den 1 September reeds lang voorbij, en toch had er nog geene voorziening hoegenaamd plaats gehad.

Wat zijn nu, na 1 September, de recepissen? Ze zijn faktisch nog wel in omloop; maar wettig zijn zij nog maar alleen iets waard bij aanbieding aan 's lands kas, want niemand is meer verpligt, die voor geld aan te nemen.

Zoo er nu eens weder iemand is, die geld in plaats van bij de wet ingetrokken recepissen verlangt, zal hij dan ook weder uit de kolonie worden gezet, gelijk vroeger met het bankpapier?

Met een aangenaam gevoel las ik onlangs in de Tijdschriften het voornemen tot eene kolonisatie in Neêrlands Oost-Indië buiten Java en Madura! Overtuigd, dat daardoor de belangen van Moederland en Kolonie zullen worden bevorderd, waag ik het, mijne meening over deze zoo belangrijke zaak, waaraan het geluk en het leven van zoo velen verbonden is, te uiten.

Het spreekt van zelf, dat men bij het koloniseren zal moeten beginnen, met het ontginnen van woeste gronden, waaronder zware wouden of bosschen. In het belang der zaak zal 't goed zijn, de aandacht te vestigen

op de ontginningen van vroegere jaren en de loop en gevolgen daarvan in overweging te nemen, ten einde er lessen voor de toekomst uit te putten.

Het is bekend, dat, in het laatst van de vorige, of in den aanvang van deze eeuw, woeste gronden geopend of ontgonnen zijn op de kusten van de straat Sunda, en wel in de Peper-, Meeuwen- en Merak-baaijen. Later zijn zij weder verlaten, wegens de ziekten en sterften, die er onder het volk heerschten. De lijders werden eerst door katharale koortsen overvallen en vervolgens aan de longen aangetast. Een oningewijde zijnde in het vak der geneeskunde, zal ik mij niet wagen mijne denkbeelden daarover verder mede te deelen? Evenwel betwijfel ik, of men de oorzaken dier ziekten wel grondig en wetenschappelijk heeft onderzocht! De rapporten wegens de ziekte-oorzaken van de plaatsen, waar ik tegenwoordig was, vielen meestal in het ongerijmde; men schreef de oorzaken gewoonlijk toe aan de uitdampingen van moerassen, op plaatsen waar geen moerassen in de nabijheid waren, noch hetgeen men onder moerassen bedoelt. Immers de ontginningen hadden plaats aan inhammen, die tweemalen in het etmaal door den vloed werden bespoeld; bij springvloeden pijlde men daarop ongeveer 2 el, terwijl, bij lagen eb, die gewaande moerassen bijna droog afliepen, en ter naauwernood tot aan de enkels doorwaadbaar bleven.

Naar mijne ervaring moet de oorzaak der ziekten gezocht worden in de koolstof-gaz, die, na zoo lange jaren, ja welligt eeuwen, bedekt te zijn geweest onder dikke zware lagen van afgevallen loof der oorspronkelijke wouden, bij de ontginning, zich met kracht ontwikkelde. Mij dunkt, dat dit het onderzoek van deskundigen wel waardig mag geacht worden.

Bij de ontginning van het digte en zware kreupelhout op de bergvlakte van Muntok in $18^{19}/_{20}$, waarop een geretrancheerd kampement voor 600 man werd aangelegd, en op den heuvel van Toeboeali, in $18^{20}/_{21}$, waarop een permanente redoute voor 120 man werd opgeworpen, was schrijver dezes mede werkzaam. Met alle voorgemelde ziekten hebben wij te kampen gehad. Te Toeboeali onder anderen kwamen wij in September 1820, onder bevel van den kapitein, later kolonel DUPERON, met twee sterke kompagniën infanterie en pioniers, een detachement artillerie en een halve kompagnie flankeurs, te zamen sterk 350 man met 13 officieren; voorts werd dit getal, gedurende de 15 maanden van mijn aanwezen aldaar, nog achtereenvolgens met ongeveer 100 militairen, 4 officieren en 150 Chinesche werklieden vermeerderd. Van deze allen, te zamen ongeveer 600 man, zijn er geen 50 gezond teruggekomen; onder die gelukkigen bevond zich schrijver dezes.

Het was opmerkelijk, dat op Kampong-baroe, zijnde een klein gehucht, ongeveer een kwartier uur gaans van Toeboeali, die ziekten en sterften geen plaats vonden. Ziedaar eene waarneming, die mij gedurende de 15 maanden van mijn aanwezen aldaar overtuigend is gebleken. Wat kan daarvan de oorzaak wezen? Wij aten hetzelfde voedsel en dronken het water uit dezelfde beek. Zal zulks niet moeten worden toegeschreven aan de verschillende luchtsoorten, die er ingeademd worden? Is het niet

waarschijnlijk, dat de ontwikkelde koolstof, een zware gaz zijnde, lang op den pas ontgonnen grond is gebleven en zich zeer langzaam en traag met de zuurstof vermengde? Het komt mij voor, dat dit niet onwaarschijnlijk is. Deskundigen mogen het beslissen! Dit komt mij nog te waarschijnlijker voor, dewijl de ziekten en sterfgevallen gedurende het eerste jaar het ergste waren; het tweede jaar verminderden ze, en het derde jaar was de ziekte geheel geweken, zonder dat eenige bijkomende omstandigheden konden worden waargenomen!

Dit zij genoeg ter waarschuwing bij het ontginnen en koloniseren in de keerkrings-gewesten. Ik beschouw dan ook, dat het, hoe wenschelijk, niet overal *onvoorwaardelijk* aan te raden is. Terugzigt op het voorschrevene is in alle geval zeer aanbevelenswaardig. Het spreekt wijders van zelf, dat, alvorens daartoe over te gaan, eene instruktie dient te worden ontworpen, gegrond op de verkregen ondervinding. Den inhoud van zulk eene instruktie uit een te zetten, zoude te veel plaats beslaan en mij te ver van mijn voorgenomen bestek brengen. Alleen moet ik nog aanmerken, dat dergelijke instruktiën nimmer als eene wet mogen worden aangenomen, maar slechts dienen moeten tot toelichtingen en teregtwijzingen, die naar plaatselijke omstandigheden en lokale aangelegenheden moeten worden gewijzigd.

H. W. VAN WAEIJ,
Gep. Kapit. der Genie.

Wij voldoen gaarne aan het verlangen van het bestuur der Natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indië door aan den volgenden brief eene plaats in te ruimen. Wij onthouden ons van eigen opmerkingen.

BATAVIA, 25 September 1857.

Mijnheer de Redakteur, door het onderstaande wel te willen opnemen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* zult U ten zeerste verpligten het bestuur der Natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie.

„*Uittreksel uit de notulen der bestuursvergadering van de Natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indië, gehouden den* 24sten *September* 1857."

„Ter sprake wordt nog gebragt het artikel, voorkomende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 19de jaargang, 8ste aflevering onder de *Varia; de beschermheer van het Parapatan-weeshuis en van de Natuurkundige vereeniging.*

„Hoewel schrijver van genoemd artikel zich in zeer vleijende bewoordingen uitlaat over de vereeniging en hare bestuurders, belet zulks evenwel niet, dat de direktie het zich ten pligt stelt, openbaar melding te maken, dat de meening van referent nimmer de hare is geweest, en dat, aangezien het voorkomen van Zijne Excellentie CH. PAHUD als beschermheer klaarblijkelijk eene vergissing was, (begaan door een ondergeschikt ambtenaar zoo als later is gebleken), de kabinets-missive haar zeer natuurlijk voorkwam, terwijl zij niet in het allerminst is geraakt geweest over de redaktie van dat stuk."

Namens het bestuur der vereeniging voornoemd,
J. J. ALTHEER, *Sekretaris.*

Twee jaren geleden is de heer N. N. te Delft geweest en heeft hij daar het examen als ambtenaar afgelegd en het radikaal verkregen. Hij is nu sedert twee jaren in Indië terug, maar niet om van dat radikaal gebruik

te maken, alléén om een wachtgeld van *f* 150 's maands te genieten. Hij verlangt een houtkontrakt, gelijk de zwager van den minister van koloniën er een heeft. Nu is, naar ik verneem, de regering reeds officiëel met hem daarover in onderhandeling. Werd zulk een kontrakt uitbesteed, dan zou het zeker nog *f* 50,000 meer opbrengen, bij dezelfde voorwaarden. Darbij is er zoo veel gebrek aan ambtenaren, dat men aan onbevoegden het radikaal heeft geschonken; maar den heer N. N. liet men zijn wachtgeld en schenkt men thans een houtkontrakt, waardoor hij spoedig rijk kan zijn!

Residentie Kediri. P. P.

Twee en een half jaar zijn verloopen sedert de afkondiging van het regerings-reglement, en voor de uitvoering van *geen enkel beginsel*, in dat reglement nedergelegd, zijn voorbereidingen gemaakt. Alleen het drukpersreglement bestaat, en bewijst, dat de regering geen goeden raad wenscht te ontvangen, veel minder er naar wil luisteren.

Haar stelsel is, vooral sedert 1848, geheel negatief. Waar zij gedrongen wordt in eene vooruitgaande rigting te werken, daar bepaalt die werkkring zich bij het voorstellen van wetten aan de Kamer, waarvan de strekking, onder het voorwendsel van behoud, geheel réaktionair is, en die dan door de Kamer, met behulp van den onweerstaanbaren tijdgeest, verworpen of zoodanig gealtereerd worden, dat zij, indien ook al de reaktionaire strekking geneutrasileerd is, weder in de oorspronkelijke negatieve rigting terugkeeren.

Dat daarbij, gelijk men zegt, de zaken nog *marcheren*, is alleen te wijten aan den exeptionelen toestand van Nederlandsch Indië, waarbij evenwel de Ministers over het hoofd schijnen te zien, dat de ziektestof zich wel langzaam, echter toch uitbreidt, dagelijks meer voorbeelden van indolentie, korruptie en nepotisme gezien worden, en zonder spoedige voorziening het gebouw zal gesloopt zijn, alvorens het Gouvernement aan eene ondermijning der fundamenten gelooft.

Maar de middelen tot voorziening schijnt die regering niet te kennen. In hare vrees, dat de invloed der wetgeving, door het inroepen harer medewerking, grooter worde, tracht zij den vooruitgang des geestes te stuiten, door elke soort van prohibitie in den vorm van drukperswetten, of uitsluitende inbezitneming van alle voortbrengselen van den geest harer ambtenaren.

Zij wil daardoor „het koninklijk prérogatief", haar plegtanker, versterken, en neemt den schijn aan, den stoffelijken toestand van Indië ten minste te willen verbeteren. Maar ook daartoe is zij buiten staat, omdat zij aan dien stoffelijken vooruitgang zijne onafscheidelijke voorwaarden niet durft te schenken, vrije beweging op het gebied der staatkunde en staathuishoudkunde, die de hefboomen van dien vooruitgaang daarstellen.

Hoe onmagtig zij hierin is, bewijst niets beter, dan hare telkens mislukkende pogingen (in spijt van den bloeijenden finantiëlen toestand), om de voornaamste voorwaarden van stoffelijken vooruitgang aan de koloniën te verschaffen, een goed muntstelsel, namelijk, en goede kommunikatie-mid-

delen, in de drievoudige rigting van stoomkommunikatie met het moederland, binnenlandsche vervoermiddelen, en verbetering der toenaderingen tot de kusten, rivier- en havenwerken.

Men wil, om met den heer VAN HALL te spreken, „*apaiseren*". Kan dat doel bereikt worden door het paraliseren van elke schrede op den weg van vooruitgang des geestes? Zal men op den duur in staat zijn, zelfs de Indische, voor politieke belangen zoo onverschillige, maatschappij te beheerschen, door telkens veranderende gelegenheidswetten, die zelfs den grooten hoop niet meer kunnen verblinden?

En onderzoekt men den grondslag van dat geheele stelsel der regering, dan vindt men, dat hij alleen uit *vrees* bestaat, om aan de maatschappij in de koloniën, door ondersteuning harer belangen, het bewustzijn van hare kracht te geven.

Maar wanneer men naar reddingmiddelen zoekt tegen omwentelingen, dan zijn die omwentelingen reeds niet meer ver, en men kan ze alleen beteugelen, door zich aan het hoofd daarvan te stellen, maar niet, door als *holle theoriën* te verketteren, wat reeds als inwendige, dagelijks sterker wordende levenskracht werkzaam is.

De regeerder, die zich van die krachten niet weet meester te maken, en ze in het belang der regering weet te gebruiken, is niets, dan een diplomatieke avonturier, die, door haat, nijd en vrees geleid, al het gewigt der regering in de weegschaal legt, om te drukken en onderdrukken, en daarmede voortgaat, tot dat de kracht der gedrukte veren te sterk wordt, en zij in de hoogte vliegen en hem zelven verbrijzelen.

Zoodanige bestuurders verlangen, in de plaats van eene, door alle krachten sterke, regering, niets anders, dan een uitsluitend bureaukratisch bestuur, dat de zaken aan den gang houdt, en — niets meer.

Die misgreep is sedert 1848 van groote historische gevolgen geweest. Zij heeft de *tegenkanting* geschapen, die, bij haar streven op het zuiver gebied des geestes, dagelijks in magt toeneemt, en eindigen moet met het scheppen van nieuwe, met de maatschappelijke behoeften meer overeenstemmende, grondslagen van regering; grondslagen, waartoe het bestuur, in wiens handen het zich ook moge bevinden, *evenveel zal moeten bijdragen*, als het kontingent, dat de partij van vooruitgang in die rigting reeds heeft geleverd.

De geschiedenis leert, dat slechts door langdurigen en volhardenden strijd, slechts door trapsgewijze en soms onmerkbare veroveringen, eindelijk de politieke en sociale vooruitgang te bereiken is, die waarborgen geeft van duurzaamheid. Hij, die geen moed en geduld genoeg bezit, om deze periode van opvolgende ontwikkeling af te wachten, en haren dwang en hare gedurige teleurstellingen te verdragen, is nimmer een ware staatsman geweest.

En daarom, Gij weinige mannen, die *openlijk* nog alleen staat, maar in stilte reeds de harten en hoofden van zeven achtste der Indische maatschappij veroverd hebt, houdt vol, — en de gezegende uitkomst zal niet achterwege blijven.

(*Uittreksel uit een brief van Java.*)

